

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SEMPOZYUM

Modern Çağda Gençliğin Anlam Arayışı

15-16 EKİM 2018 - BİNGÖL

Editörler

Süleyman TAŞKIN-Sadi YILMAZ

BİNGÖL BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINLARI-2019

SEMPOZYUM KURULLARI

Sempozyum Onur Kurulu

Cevdet YILMAZ, Kalkınma eski Bakanı, Bingöl Milletvekili

Ali MANTI, Bingöl Valisi

Yücel BARAKAZI, Bingöl Belediye Başkanı

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK, Bingöl Üni. Rektörü

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN, Bingöl Üni.; Prof. Dr. Hakan OLGUN, Bingöl Üni.

Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ, Bingöl Üni.; Prof. Dr. Ramazan SOLMAZ, Bingöl Üni.

Prof. Dr. Abdullah TAŞKESEN, Bingöl Üni.; Prof. Dr. Mehmet ÇİTFCİ, Bingöl Üni.

Doç. Dr. Hamza ALTIN, Bingöl Üni.; Doç. Dr. Cihat YAŞAROĞLU, Bingöl Üni.

Dr. Öğr. Üyesi Fikret OSMAN, Bingöl Üni.; Dr. Öğr. Üyesi Yunus BUCUKA, Bingöl Üni.

Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN, Bingöl Üni.; Dr. Öğr. Üyesi Süleyman TAŞKIN, Bingöl Üni.

Arş. Gör. Sadi YILMAZ, Bingöl Üni.

Sempozyum Bilim Kurulu

Prof. Dr. Abdulbaset SİEDA, Almanya; Prof. Dr. Abdullah ÖZBEK, Necmettin Erbakan Üni.

Prof. Dr. Abdullah TAŞKESEN, Bingöl Üni.; Prof. Dr. Abdulvahit İMAMOĞLU, Sakarya Üni.

Prof. Dr. Ahmad BARQAWI, Birleşik Arap Emirlikleri; Prof. Dr. Ahmet AKIN, İstanbul Medeniyet Üni.

Prof. Dr. Ali AYTEN, Marmara Üni.; Prof. Dr. Ali KÖSE, Marmara Üni.

Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMETOĞLU, Marmara Üni.; Prof. Dr. Cemalettin ERDEMÇİ, Siirt Üni.

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT, Muş Alparslan Üni.; Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK, Van Yüzüncüyıl Üni.

Prof. Dr. Huda ZEİN, Almanya; Prof. Dr. İlhan KUTLUER, Marmara Üni.

Prof. Dr. Kutbeddin DEMİRDAĞ, Fırat Üni.; Prof. Dr. Medaim YANIK, İstanbul Şehir Üni.

Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ, İstanbul Üni.; Prof. Dr. Rachid JARMOUNI, Moulay İsmail Üni. (Fas)

Prof. Dr. Sharf ALKOUDAH, Ürdün Üni.; Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ, İstanbul Üni.

Prof. Dr. Youssef SALAMA, İsveç; Doç. Dr. Abdulmuttalip ARPA, Sabahattin Zaim Üni.

Doç. Dr. Abdulnasır SÜT, Bingöl Üni.; Doç. Dr. Ashraf DAWABBA, İngiltere

Doç. Dr. Hussein KİTTANEH, Al-Albayt Üni. (Ürdün); Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR, Bingöl Üni.

Doç. Dr. Khaled ALSAFI, Kuwait Üni.; Doç. Dr. Mohsen HABİBİ, Allameh Tabatabai Üni. (İran)

Doç. Dr. Ömer Miraç YAMAN, İstanbul Üni.; Doç. Dr. Saeed ANVARI, Allameh Tabatabai Üni. (İran)

Doç. Dr. Tushday SALAH, İskenderiye Üni. (Mısır); Doç. Dr. Yaşar BAŞ, Bingöl Üni.

Dr. Öğr. Üyesi Mohammed Mehdi ARDEBİLİ, Beşeri Bilimler ve Kültürel Çalışmalar Enstitüsü (İran)

Dr. M. Reza BEHTASH, Allameh Tabatabai Üni. (İran); Dr. Moftah ELELİSH, Misurata Üni. (Libya)

Dr. Zahra ALAYI, İran; Hüseyin KADER, Ensar Vakfı Başkanı; Mustafa Ruhi ŞİRİN, Çocuk Vakfı Başkanı

Sempozyum Sekreteryası

Arş. Gör. Faruk YORGUN; Arş. Gör. İbrahim GEYİK; Arş. Gör. Kübra Nur DEMİREL

Arş. Gör. İhsan YILKAN; Arş. Gör. Musa BOZKURT; Arş. Gör. Özkan ŞİMŞEK

Dizgi ve iç düzen: Ankara Dizgi Evi

Baskı: Olivin Ofset, Yenimahalle/ANKARA Sertifika No:41264

Editör: Süleyman TAŞKIN-Sadi YILMAZ

Baskı: Ankara 2019

İÇİNDEKİLER

TAKDİM I.....	7
TAKDİM II.....	9
ÖNSÖZ.....	11
AÇILIŞ VE PROTOKOL KONUŞMALARI	
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi Rektörü).....	13
Yücel BARAKAZİ (Bingöl Belediye Başkanı).....	15
Ali MANTI (Bingöl Valisi).....	16
Dr. Cevdet YILMAZ (Bingöl Milletvekili).....	17
2018 BİNGÖL GENÇLİK ARAŞTIRMASI.....	21
AÇILIŞ OTURUMU	
M. İhsan KARAMAN Gençlik ve Sivil Toplum.....	31
Saffet KÖSE Popüler Kültürün Ağında Gençlik.....	36
İhsan Süreyya SIRMA Gençliğin Problemleri.....	41
Hüseyin KARAMAN Mehmet Akif Ersoy'un Gençlik Tasavvuru.....	44
Necdet SUBAŞI Gençliğim Eyvah: Gençlik Günlerimin Gecikmiş Okumaları.....	51
Ali Haydar HAKSAL Modern Çağda Gençliğin Sanat ve Edebiyatla İlişkisi.....	53
TEBLİĞLER	
Abdulkadir KARAKUŞ Ashâb-ı Kehf Gençleri Bağlamında Gençliğin İnancının Yeniden İnşası.....	63
Abdulvahit İMAMOĞLU Genç Yetişkinlikte Kimlik Oluşumu.....	79
Alaeddin YALÇINKAYA Mobil Küreselleşme Çağında Sömürge İlişkileri Açısından Tehditler Ve Fırsatlar.....	93

Bekir TANK Eğitim Sistemimiz Gençleri Anlamanın ve Sorunlarını Çözmenin Neresinde?.....	111
Cahit KARAALP Kur'an'da Örnek Genç Modeli.....	127
Celal TÜRER Gençliğin Anlam Arayışına Felsefe (Tarihi) Nasıl Katkı Yapar?.....	145
Cenan KUVANCI "Gençlik" Metaforu: Varlık'a Açıklık Ve Gelecek Tasavvuru	153
Cihat YAŞAROĞLU-Abdussebur KAPU Anlam Arayışını Etkileyen Faktörlere İlişkin Üniversite Öğrencilerinin Görüşlerine Dair Bir Değerlendirme	163
Deniz KOÇAK-Ece BOYACIOĞLU-Damla HEPSÖĞÜTLÜ YEŞİL-Göknil Nur KOÇAK Sosyal Fayda Faaliyeti Yoluyla Değerler İnşası Örnek Uygulama Sunumu	175
Erol ERDOĞAN Gençlere Yaklaşımda Olumsuz Sonuçlar Doğuran ve Yanlış Politikalara Sebep Olan Ön Yargılar	185
Ferhat AKDEMİR Ali Fuad Başgil'in Gençlik ve Eğitim İlişkisine Dair Görüşleri	195
Fırat KESKİN-Cumhur DEMİRALP Günümüz Gençliğinin İstenmeyen Davranışlara ve Gruplara Yönelimi.....	205
Hüseyin KADER Üniversite Gençliğinin Kimlik İnşası Sürecinde Yaşadığı İnanç Sorunları.....	213
Kader AYHAN Ortaya Çıkan Yeni Popüler Dini Öğeler Ve Gençlerin Anlam Arayışı Arasındaki İlişki.....	221
Kasım TATLILIOĞLU Modern Çağda Görülen Bir Gençlik Hastalığı: Anoreksiya Nervoza Ve Bulimia Nervoza.....	231
Mehmet Lütfi ARSLAN Gençlik Ve Gönüllülük.....	249
Mehmet Nuri GÜLER İslâm'da Gençliğin İnanç Sorunları ve Fıkıh'ın Hakemliğinde Çözüm.....	263
Mehmet Zülfi CENNET Gençliğin Anlam Arayışına Bir Katkı: Kur'an Ekseninde İliyyâ Ebû Mâdî'nin Agnostik Düşüncesine Bir Eleştiri	285

Muhammet ÖZDEMİR Global Gençlik Ve Benlik Sorunsalı	303
Murat KAYA Gençliğin Ruhsal Problemleri ve Hz. Peygamber'in Eğitim Anlayışı	323
Musa GÜLER Kur'an Perspektifinden Gençliğe Bakış	335
Naci ÖZSOY Gençliğin Manevi Arayışında Gazâlf Pedagojisinin Gücü Ve İmkânı.....	347
Sadi YILMAZ Filibeli Ahmet Hilmi'nin A'mâk-ı Hayâl Eseri Perspektifinde Gençliğin Anlam Arayışına Bir Katkı	359
Şerefettin ADSOY Yüzeysel Anlamdan Kavram Yoksunluğuna.....	371
Tuba ERCAN Sosyalleşme Sürecinin Hayatı Etkileyen Evresi: İlk Sosyalleşme	379
Yelda SEVİM Ebeveynler ve Gençler Arasındaki Problemlere (Kuşak Farkı) Sosyolojik Bakış.....	391
Yusuf AYDOĞDU Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde İdeal Gençlik Oluşturma Çabaları	397
Ousama EKHTIAR إشكالية الإيمان النظري بالقيم والانفصال السلوكي عنها لدى الشُّباب	411
حسن الليلي-محمد بن التاجر الشباب ورهانات الديمقراطية التشاركية: دراسة حول ادماج الشباب في اعداد المخططا ت التنمية المحلية بالمغرب.....	425
خيتير سعدية - جبر الزهرة الشباب والتحويلات القيمة في المجتمع الجزائري المعاصر: قراءة سوسولوجية في القيم الدينية	433
رشيد جرموني الشباب المسلم وتحويلات منظومة القيم: نحو ميلاد جيل جديد	451
فوزية هاني أسباب عزوف الشباب المغربي عن الزواج	469
محسن حبيبي نقش حکمت اسلامی در تقویت معنویت در زندگی جوانان جوامع مدرن مسلمان	479

محمد رضا بختش جوان و ارتداد.....	497
محمد مهدی اردبیلی زُمانتیسیم جوانی و سیاستِ رهایی بخش.....	505
KAPANIŞ VE DEĞERLENDİRME OTURUMU	511

TAKDİM I

Gençlik, bireysel olarak insan yaşamının en önemli zaman dilimini ifade ettiği gibi toplumsal olarak da milletlerin ve devletlerin en önemli toplum tabakasına karşılık gelmektedir. Bu sebeple bireysel ve toplumsal ilerlemenin temeli gençlik ve gençlerdir. Gençlik dönemini bilgi ve hikmetle dolduran bir kişinin, geleceğini kazanmış olduğu söylenebileceği gibi gençliğini kazanan bir toplumun da istikbalini kazandığı söylenebilir. Dolayısıyla gençlerimize yapacağımız yatırımın en değerli ve en önemli yatırım olacağı açıktır.

Bu nedenle gençlerin kendilerini geliştirmesi için yapılacak sportif ve sosyal faaliyetler yanında onların akademik gelişmesine katkı sunacak ilmi ve kültürel faaliyetlerin düzenlenmesi elzemdir. Biz de Bingöl Üniversitesi ailesi olarak her fırsatta gençlerimiz için bu tür faaliyetleri gerçekleştirme gayreti içerisinde olduk ve olmaya da devam edeceğiz. Bu bağlamda farklı konu ve başlıklar altında çok sayıda panel, konferans, çalıştay ve sempozyum düzenledik. Bu sefer doğrudan gençliği ve onların sorunlarını, arayışlarını konu edinen uluslararası bir sempozyum düzenlemeyi arzuladık.

Nihayet 15-16 Ekim 2018 tarihinde “Modern Çağda Gençliğin Anlam Arayışı” adlı uluslararası sempozyumu gerçekleştirme fırsatı bulduk. Ülkemizden ve dünyanın farklı ülkelerinden kırkın üzerinde akademisyenin katıldığı bu önemli sempozyumu başarılı bir şekilde gerçekleştirmenin mutluluğunu yaşadık.

Sempozyuma İhsan Süreyya Sırma, Ekrem Kızıltaş, Ali Haydar Haksal ve Erol Erdoğan gibi gençliğin sorunlarıyla yakinen ilgili yazarlar ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin yanı sıra konuyla ilgili birçok akademisyen katıldı.

Elbette gerçekleştirilen bu sempozyumda sunulan tebliğlerin bir kitap haline getirilerek geniş kitlelerin istifadesine sunulması, sempozyumun gerçekleştirilmesi kadar önemli bir husustu. Bu bağlamda söz konusu tebliğleri içeren bu sempozyum tam bildiri kitabını yayınlamanın da üniversite olarak mutluluğunu yaşıyoruz.

Bu çerçevede öncelikle sempozyumun hazırlanma ve icrasında emeği geçen, başta Prof. Dr. Hakan OLGUN ve Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN olmak üzere sempozyum düzenleme kurulu ve sekretaryasında görevli öğretim elemanlarına, sempozyuma katkı sunan Bingöl Valiliği, Bingöl Belediye Başkanlığı, ARGETUS Araştırma Şirketi, BİNTSO, Ensar Vakfı Bingöl Şubesi ve Bingöl Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliğine ve son olarak da sempozyumda sunulan tebliğleri bir araya getiren bu kitap çalışmasının editörlüğünü üstlenen İlahi-

yat Fakültemiz öğretim elemanlarından Süleyman TAŞKIN ve Sadi YILMAZ'a yoğun gayret ve çalışmalarından dolayı teşekkür ederim.

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK
Bingöl Üniversitesi Rektörü

TAKDİM II

Bingöl Belediyesi olarak gerek kültürel etkinlikler gerekse diğer hususlarda gençlerimiz için her türlü faaliyetin içinde yer almaya gayret gösteriyoruz. Sosyal belediyecilik anlamında gençlerimize yönelik birçok alanda kurs düzenlerken, aklındaki fikri ticari hayata geçirmek isteyen gençlerimize yönelik de kurslar açıyoruz. Bununla birlikte ilimizde diğer kurum ve kuruluşlar tarafından gençlerimize yönelik yapılan her türlü proje ve etkinliğin içerisinde yer almaya gayret ediyor ve bu çalışmaları destekliyoruz.

Bu bağlamda Bingöl'de üniversite ile halkın buluşturulması, bir araya getirilmesi öteden beri hep özlem duyulan bir husus olmuştur. Sevinerek söyleyebilirim ki son yıllarda belediyemiz ile üniversitemiz arasında yapılan işbirliği ve paylaşımlarla bu özlemin giderilmesi adına birçok farklı program ve proje yapılmış, yapılmaya da devam etmektedir. İnşallah gelecekte de artarak devam edecektir. Bu işbirliğinin bir örneği olarak, 15-17 Ekim 2018 tarihleri arasında Bingöl Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen "Modern Çağda Gençliğin Anlam Arayışı" adlı sempozyuma belediye olarak katkı vermiş olmanın mutluluğunu yaşamıştık. Bugün söz konusu sempozyumun tam bildiriler kitabının çıkıyor olması ve buna da katkı sunuyor olmak hem belediyemiz hem de gençliğimiz adına mutluluğumuzu bir kat daha artırmıştır. Gençliğimizin yapılan bu tür etkinliklere katılmakla beraber etkinliklere dair ortaya çıkan eserleri okumaları ve kendilerini geliştirecek farklı faaliyetlerin içinde yer almaları, akademik gelişimlerine katkı sağlayacaktır. Buna bağlı olarak gençlerimizin özgün ve özgür kişilikler yaratabilmesi için çok yönlü okumaları ile bilgide derinleşmeleri gerekmektedir.

Söz konusu edilen bu gelişmelere vesile olacağına inandığım sempozyum ve sempozyum bildiriler kitabının akademik dünyaya katkı sağlayacağı inancıyla hayırlı olmasını diliyorum. Bu çalışmalarda emeği geçen başta Üniversitemiz Rektörü Sayın Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK ve ekibi olmak üzere üniversite personeline, tebliğleri ile katkıda bulunan bilim insanlarına teşekkür ediyorum.

Yücel BARAKAZI
Bingöl Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

Bir varlık olarak insanı diğer canlılardan ayıran en temel özellik düşünme yeteneğidir. İnsanın anne karnında oluşması safhasında potansiyel olarak sahip olduğu düşünme yeteneği çocukluk döneminde aktif olarak kendini ortaya koyar. Bireyin yaşam süreci içerisinde en önemli dönem sayılabilecek olan gençlik döneminde ise düşünme her boyutuyla kendini gösterir. Zira genç bireyin düşünme eksenli ortaya koyduğu sorgulama ile bir anlam arayışı serüvenine başladığını ifade etmek yanlış olmaz. Genç bireyin söz konusu anlam arayışı serüveni felsefi ifade ile varlık, bilgi ve değer olmak üzere insan yaşamının bütün boyutlarını kuşatır. İnanç bağlamında ifade etmek gerekirse bir yaratılan olarak genç bireyin; Yaratıcı, Yaratıcı tarafından varlık sahasına çıkarılan her şeyi kuşatan kâinat ve birey olarak kendisini anlama ve anlamlandırma çabası içine girdiğini söyleyebiliriz.

Düşünce ve inanç tarihini göz önünde bulundurarak günümüzdeki genç kuşağı düşündüğümüzde; söz konusu kuşağın anlam arayışı bağlamında bir krizle yüz yüze olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Batı'da kökleri Antik Yunan'a dayanan Aydınlanma ile güçlü bir ivme kazanan seküler düşünce, bireysellik, hümanizm, materyalist felsefe, katı pozitivist bilim algısı son iki yüzyılda küresel ölçekte yaşamın her alanında etkili olmuştur. Zira Batı medeniyetinin siyaset, ekonomi, kültür, sanat ve bilim olmak üzere birçok alanda güçlü olması özellikle de günümüzde kitle iletişim araçlarının çok yaygın hale gelmesi söz konusu etkinin küresel ölçekte devam etmesine imkân sağlamaktadır.

Mensubu olduğumuz İslam medeniyetinin Batı'da her alanda ortaya çıkan gelişmelerden etkilendiği açıktır. Gençliğin anlam arayışı bağlamında düşündüğümüzde ise ortaya çıkan krizi doğru şekilde anlayarak kendi medeniyet dinamiklerimizden hareketle güncel problemlere çözüm sunabileceğimize inanıyoruz. Bu bağlamda ülkemizin yeni kurulan üniversitelerden biri olan Bingöl Üniversitesi olarak güncel sorunlara duyarsız kalmamanın verdiği hassasiyetle gençliğin anlam arayışı konusunu ele alan uluslararası bir sempozyum düzenlemeyi uygun gördük. Başta ülkemizdeki üniversiteler ve gençlik ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgilenen sivil toplum kuruluşlarının göstermiş olduğu ilgi bu çalışma konusunda bize cesaret ve azim verdi. Ayrıca sempozyumun yurtiçinde olduğu kadar yurtdışında da fazlasıyla ilgi görmesi bize büyük bir memnuniyet verdi. Gençliğin anlam arayışını din, felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih, hukuk ve sağlık olmak üzere birçok farklı boyutuyla ele alan kırktan fazla bildiri sunuldu.

Bu bağlamda sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçen başta çeşitli üniversite ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan sempozyumun bilim kuruluna, üniversitemiz değerli öğretim elemanlarından oluşan sempozyum düzenleme kurulu ve sekreteryasına teşekkür etmekten mutluluk duyarız. Yine sempozyumun fikir safhasından bildirilerin kitap olarak yayınlanmasına kadarki süreçte desteğini esirgemeyen Bingöl Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK'a, Rektör Yardımcısı Sayın Prof. Dr. Hakan OLGUN'a ve Sempozyum koordinatörü Sayın Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN'a teşekkür ederiz.

EDİTÖRLER
ŞUBAT 2019/BİNGÖL

AÇILIŞ VE PROTOKOL KONUŞMALARI

Bingöl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK'ın Konuşması

Sayın Valim, Sayın Belediye Başkanım, değerli rektörlerimiz, değerli protokol üyeleri, saygıdeğer üniversite hocalarımız, öğretim elemanları ve sevgili öğrenciler! Sizleri selamların en güzeliyle selamlamak istiyorum. Sempozyumumuzun hayırlara vesile olmasını diliyorum. “Modern Çağda Gençliğin Anlam Arayışı” konulu sempozyumumuza hoş geldiniz diyorum.

Modern, kelime anlamı olarak yeni anlamına gelir. Her yeni eskiyi yerinden ederek onun yerine kendini ikame eder ya da etmeye çalışır. Batıda modernizm tanrı düşüncesi yerine insanı ve insan aklını ikame etmiştir. Tanrı yerine insan, iman yerine akıl oturunca varlığa bakış açısı değişmiştir. Batının düşünce yapısı kendi içinde dünya cenneti kurmaya çalışırken ötekilerin dünyasını da cehenneme çevirmekten kaçınmamıştır. 1980 sonrasında dünyanın şahitlik ettiği savaşlar sonrasında modernizmin dar çerçevesinden çıkmak adına kimilerine göre modernizme tepki kimilerine göre modernitenin içinde değerlendirilen postmodernizm insanlığın önüne bir kaçış modeli olarak öne sürülse de insanlığa çare olmayı başaramamıştır. Yarım yamalak oluşmuş anlam birliklerini de darmadağın ederek insanlığı tamamen bir boşluğa mahkûm etmiştir Doğu toplumları ise İranlı sosyolog Daryush Sharyegan'ın ifadesiyle İslam medeniyet ve Batı medeniyeti arasında yaralı bilinçler olarak varlığını sürdürmektedir. Doğu toplumları ne tam olarak mutlak İslam medeniyetinin sosyal politik kültürel argümanlarına sahip çıkabilmiş ne de batının seküler yerleşik değerlerini özümseyebilmiştir.

Batının insanlığı getirdiği yer bellidir. Felsefi olarak seküler ve nihilist; ekonomik olarak kapitalist; toplumsal açıdan egosantrik, dini olarak muharref. Bugün sadece gençliğin anlam arayışı yok. İnsanlığın bir anlam arayışı var. Batı medeniyeti maddenin dar sınırlarından kurtulmak için çalışırken bir yandan Erich Fromm gibi düşünürlerle sevgi kavramını yüceltmeye çalışırken öte yandan uzak doğunun Zen Budizmi gibi akımlarına kapı aralar. Öbür taraftan birçok sapkın tarikata umut bağlamıştır. Doğu toplumları ise kendi kavram haritalarını, onlara yön veren kaynak metinlerini ve bunu uygulayacak model kimliklerini bir işaret taşı olarak ortaya koyamadıkça gençleri Sezai Karakoç'un masal şiirinde belirttiği doğulu babanın altı oğlu gibi batının elinde yitip gidecektir.

Bugün gençlerimiz için hakikaten endişe duyuyorsak her şeyden önce gençlerimizin devlet ile olan ilişkilerinde güven esaslı bir ilişki geliştirmek

gerekmektedir. İkinci olarak kendi özüne ve topluma yabancılaşan gençlerimiz ile enformatik cehaletten ve deformasyondan uzak bir sahil iletişim kanalı oluşturmak, üçüncü olarak itaat kültürünü değil sorgulama kültürünü ve buna ek olarak insanı, varlığı ve tabiatı okuma kültürünü oluşturacak adımlar atmamız gerekir. Üstat Necip Fazıl'ın gençliğe hitabetinde söylediği gibi 'bir gençlik, bir gençlik zaman bendedir ve mekân bana emanettir'. Bu şuurda bir gençlik yetiştirirsek o zaman şairin dediği gibi:

“Mehmet'im, sevinin, başlar yüksekte!

Ölse de sevinin, eve dönsek de!

Sanma bu tekerlek kalır tümsekte!

Yarın, elbet bizim, elbet bizimdir!” diyebiliriz. Ve biliniz ki o tekerlek hep tümsekte kalmayacaktır. Şu an başlattığımız bu sempozyumun gençliğin ve gençlerin sorunlarını ele alarak daha başka programlar için sadece bir mükaddime olmasını temenni ediyoruz Gençlerimizin bu tür programlara ilgi göstererek kendilerini geliştirmelerini de canı gönülden arzuluyoruz. Sempozyumumuza katkı sağlayan bütün yetkililerimizi, başta sayın bakanım olmak üzere, sayın valim, sayın belediye başkanım, Esnaf ve Sanatkarlar Odası başkanı, Sanayi ve Ticaret Odası ve Ensar Vakfı başkanlarına çok teşekkür ediyorum ve sempozyumun hayırlara vesile olmasını diliyorum.

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK
Bingöl Üniversitesi Rektörü

Bingöl Belediye Başkanı Yücel BARAKAZI'nin Konuşması

Öncelikle gençliğin buraya gösterdiği duyarlılığı için çok çok teşekkür ediyorum. İkinci olarak İran'dan Fas'a kadar dünyanın dört yanından buraya gelip Bingöl gençliğine katkı sunmak isteyen, yine Türkiye'nin dört bir yanından gelerek Bingöl gençliğine katkı sağlamak isteyen, burada onun için hazır bulunan tüm akademisyen arkadaşlara çok teşekkür ediyorum. Üçüncü olarak da sayın bakanımız, valimiz, rektörümüz ve diğer kamu kurumlarımızla geçmişte yaptığımız gibi bugünde yapmakta olduğumuz sonrasında da yapacağımız her türlü kültürel ve sosyal faaliyetlerle ilgili olarak aramızdaki dayanışma güç birliği için de ayrıca teşekkür ediyorum.

Sempozyumumuzda özellikle gençlere üç şey üzerine dikkatlerini çekmek istiyorum. Birincisi doğuştan yaratıcı tarafından konulmuş ve yaşamsal pratiğimiz esnasında kullanma imkânımız bulunan bilgidir. İkincisi sizin şuan üzerinde çok durmanız gereken formel, enformel bir şekilde yaşamımızı sürdürürken kendi çabamızla edindiğimiz bilgidir. Üçüncüsü ise kendi gerek kendi öz tecrübemiz gerekse ülke, şehir, aile gibi birçok unsurdan edindiğimiz tecrübelerdir. İşte burada bizim bu son bilgiyle diğer bilgileri yoğurarak özgün ve özgür kişilikler oluşturmamız gerekir. Burada gençlere tavsiyem kendilerine özgün ve özgür kişiliklere sahip olmaya çalışmalarınıdır.

Müsaade ederseniz yaptığımız faaliyetleri tek tek saymayacağım ama kültürel faaliyetleri özetle geçmek istiyorum. Yedi sanattan heykeltçilik hariç sinema, tiyatro, müzik festivali, kitap okuma gibi faaliyetlerin %90-95 oranında inşa ettik. Bu eylemlerimizi inşa ederken de gençlerimizin yardımları aracılığıyla gerçekleştirdik. Bu faaliyetler esnasında şehrimizin çoğunluğunu oluşturan gençleri göz önünde bulundurarak, tek başımıza çalışmadık. Bu çalışma esnasında üniversitemizle, valiliğimizle, STK'larla ciddi bir şekilde çalıştık. Kısaca burada şuna vurgu yapmak istiyorum biz Bingöl'de kamu kurumlarının yanı sıra STK'larımızla da birlikte gençlerimizin kendi aralarında kurdukları kulüplerle de birçok faaliyetler yaparak gençler için çalıştık. Son olarak da şunu söyleyerek sözümü bitirmek istiyorum. Gençler, siz bu faaliyetlerle yetinmeyin, az önce belirtmiş olduğum üç bilgi türünü yerine getirerek özgün ve özgür kişiliğinizi oturtun.

Yücel BARAKAZI
Bingöl Belediye Başkanı

Bingöl Valisi Ali MANTI'nın Konuşması

Böyle güzel bir ortamı sağladığı için üniversite rektörümüze, değerli çalışma arkadaşlarına ve katkıda bulunan herkese teşekkür ediyorum. Tabi ehlinin yanında söz söylemek zor madem davet edildik bir iki kelime edelim.

Dünyada gerçeğin bilinmemezliği diye bir problem yoktur. Gerçek biliniyor ama bu gerçeklik bile bile saptırılıyor. Bu konularda dikkat etmemiz gerektiği kanısındayım. İnsanlar bildikleri konularda tartışmasında bir problem yok fakat bilmedikleri konularda tartıştıkları için problem vardır. Bugün bu konuda kendimizi sorgulamalıyız. Bir diğer problemimiz de merhamet ve medeniyettir. Bu kavramlarımız var fakat içini dolduramama problemimiz vardır. Buralarda kendimizi, vicdanımızı, aklımızı, duygularımızı ve bunlar arasındaki irtibat sorununu sorgulamamız gerekiyor. Hakkın tesisi, hakkın teslimi, adaletin tesisi, hakikatin söylenmesi konusunda problemler var.

Velhasıl Allah'ın şerefli olarak yarattığı insan olmanın verdiği sorumluluğu yerine getirmemiz lazım. Hoşuma giden bir söz vardır: Bir yerde seçenek tekse, orada problemler zorlaşmıştır. Tekelleşmeye, her türlü kendisinden başkasını yok sayan hareketlere karşı aklımızı vicdanımızı kullanmamız gerekir. Gençlere tavsiyem akıl insana verilmiş en önemli unsurdur ve bunu kullanarak her türlü ötekileştirmeden uzak durarak değerlerinizi korumamızdır. Sözlerimi burada sonlandırarak teşekkür ediyorum.

Ali MANTI
Bingöl Valisi

Bingöl Milletvekili Dr. Cevdet YILMAZ'ın Konuşması

Öncelikle rektör hocamıza, İbrahim Bey'e teşekkür ediyorum böyle güzel faaliyetler yaptığı için.

Bir üniversite şehri olmak aslında bunları da içeren bir kavram. Üniversite sadece dört duvar arasında derslerin görüldüğü bir kurum değil, sadece bilginin aktarıldığı bir kurum değil. Bilgiyi aynı zamanda üreten bir kurum ve gençlerimizle birlikte aslında farklı alanlarda sanatta, kültürde, felsefede, edebiyatta değişik alanlarda ders dışı ortamlar da oluşturarak ders dışı ortamlarda aslında bu tartışmaları bu çalışmalarını yapma imkânı olan bir kurum. Bu anlamda Bingöl üniversitemizin, Bingöl'e, öğrencilerimize olduğu kadar Bingöl'e de büyük katkısı var. Sürekli bir şekilde bu tür konferansları hep görüyoruz, bunun da devamını temenni ediyoruz. Öncelikle bunu belirtmek isterim.

Değerli arkadaşlar gençlikle ilgili tartışmalar olacak bugün. Çok kıymetli hocalarımız var aramızda. Onları birazdan hep birlikte dinleyeceğiz. Ben bir iki noktayı sadece vurgulamak istiyorum.

Birincisi şu, gençler hakkında sadece düşünmemiz, konuşmamız bence yetersiz. Gençlerle birlikte düşünmemiz lazım. Gençleri karşımıza koyup onlara tavsiye vermek onlara sürekli bir takım yönlendirmeler yapmak yerine, gençleri ciddiye alıp iyi dinlememiz lazım. Ne düşündüklerini, neyin peşinde olduklarını ne yaptıklarını onlardan daha fazla dinlememiz lazım. Gençleri dinlemezsek anlamazsak bu meseleleri anlamlı bir şekilde değerlendiremeyiz diye düşünüyorum. Az önce bir saha çalışması dinledik bu güzel bir şey. Yani saha çalışmasında gençlerimize gidilmiş sorulmuş, bizzat gençlerimizin ortaya koyduğu fikirlerle tercihlerle bir analiz yapılmış. Bu tür analizlerin artması lazım elbette. Bunun dışında da yöntemlerle gençlikle daha fazla konuşmamız lazım. Onlar adına düşünmek yerine onlarla birlikte düşünmemiz lazım, gençlerle birlikte düşünmemiz lazım. Hiçbir şey yapamıyorsak kendi gençliğimizi bir tekrar hatırlamamızda fayda var. Bize dışarıdan edilen laflara gençken nasıl baktığımızı düşünürsek, bugünde aslında gençlerle nasıl bir diyalog kurmamız gerektiğini daha iyi anlarız diye düşünüyorum.

Gençlere dair genelde olumsuz yargılarda bulunma alışkanlığı var, bunun milattan önce de olduğu söylenir. Yetişkinler gençleri genelde beğenmezler, eksik olduklarını söylerler, giderek bozulduklarını söylerler yeni nesillerin. Ama bu her zaman böyle değildir elbette. Bu biraz da yetişkinlerin gençliğin dinamizminden kopmasının o değişiminden kopmasının bir parça belki muhafazakârlaşmasının da getirdiği bir sonuçtur. Gençler az önce de söy-

lendi genç deyince gerçekten bir taraftan bir dinamizmi bir enerjiyi temsil ediyorlar diğer taraftan da özgürlüğü temsil ediyorlar, daha farklı bir gelecek kurma imkânını temsil ediyorlar. Biz parti olarak siyasi görüş olarak muhafazakâr bir partiyiz. Ama bu muhafazakârlığımız belli alanlarla ilgili bir muhafazakârlık, belli değerlerle ilgili bir muhafazakârlık, diğer taraftan çok da değişimden dönüşümden yanayız ve bunun da böyle olması gerektiğini düşünüyoruz. Bunun da aslında gerçek taşıyıcısı gençler diye düşünüyorum. Bu bir taraftan böyleyken diğer taraftan da toplumu çok katı çizgilerle kategorize etmenin de ben yanlış olduğuna inanıyorum. Değişik yaşlardan insanların diyalog kurabileceği bir toplum olmamız lazım. Sadece gençlerin kendi aralarında konuştuğu sadece yaşlıların orta yaşlıların kendi aralarında konuştuğu bir toplum olmamalıdır.

Farklı yaşlardan, hayatının farklı evrelerinde gençlerle, orta yaşlılarla, yaşlılarla aynı ortamda tartışabilmemiz, konuşabilmemiz ve göz hizasında konuşabilmemiz lazım. Birinin diğerine buyurmadığı ve gerçekten herkesin birbirini dinlediği bir ortam oluşturabilmemiz lazım diye inanıyorum. Diğer taraftan gençlerin Türkiye'yle ilgili dünyayla ilgili durumuna baktığımız zaman eğitim ve istihdam konularının çok önemli olduğunu görüyoruz. Eğitim derken çok yönlü bir şekilde bakmamız lazım Türkiye'de uzun bir süre eğitim ideolojik boyutu güçlü bir alan olarak tartışıldı, şimdi yeni yeni artık eğitime farklı bir bakış açısıyla yaklaşabilme imkânımız var. Okul öncesinden üniversiteye doktora seviyelerine kadar farklı bir eğitim düzeni nasıl oluştururuz hem okullarda hem okul dışında eğitim malum sadece okullarda sağlanan bir imkân değil, gençlerin de bu konuyu ne kadar önemseydiğini alan araştırmalarından da biliyoruz sadece belli okullara gidip diploma alma meselesi değil eğitim.

Yaşadığımız çağın koşullarına uygun bir şekilde donanımlı bir hale gelmesi önemli gençlerimizin, onlara ihtiyaç duydukları araçları, enstrümanları, donanımı vermemiz önemli; dilbilgisinden, teknoloji kullanma bilgisine, iletişim yeteneğinden sorun çözme kapasitesine kadar gençlerimize bugünkü dünyanın ihtiyaç duyduğu becerileri, alışkanlıkları, altyapıyı kazandırmamız lazım, bunun yol ve yöntemlerini aramamız lazım.

Malum dijital bir dünyada yaşıyoruz giderek daha fazla dijitalleşecek bir dünyada yaşıyoruz. Hayatı da eğitimi de birçok alışkanlığımızı da köklü bir şekilde etkiliyor, bu dijitalleşme dediğimiz süreç. Bir taraftan da sınırları ortadan kaldırıyor. Bingöl'de yaşayan bir genç dijital bir dünyada dünyanın çok farklı bir ortamını teneffüs ediyor, orayla etkileşim içine girebiliyor. Küreselleşme dediğimiz hadise ile de iç içe aslında bu dijitalleşme süreci. Bu ortamın birçok imkânı olduğu gibi birçok riski olduğunu da biliyoruz, yeni bağımlı-

lıklar yeni riskler oluşturduğunu da biliyoruz. Bunları enine boyuna tartışmamız, konuşmamız ve gerçekten bugünkü dünyanın şartlarında geçmişten getirdiğimiz değerlerimizle evrensel değerlerle bir taraftan, hem kendimize hem insanlığa katkı sunmamız lazım. Bunun da yolu daha fazla emek harcamaktan geçiyor, ter dökmekten geçiyor. Oturduğumuz yerde sorunlara çözüm geleceğini bekleyemeyiz. Gerçekten daha fazla koşmamız lazım, emek harcamamız lazım beden teri ve akıl teri dökmemiz lazım ki birtakım neticelere ulaşabilelim, çok yönlü bir şekilde kendimizi bugüne ve geleceğe hazırlayabilelim. Bu anlamda hep birlikte inşallah devam edeceğiz. Ben hiç umutsuz değilim dünyada Türkiye’de çevremizde birçok hadise yaşanıyor, bunlar kendimizi test etmek için bir anlamda da bir fırsat.

İlginç fikirler yeni fikirler zor zamanlarda ortaya çıkar, rahat ortamlarda çıkmaz, sıkıntılar içinde yaşadığınızda birtakım şeyleri dert edindiğinizde çıkar. Dolayısıyla bugünkü toplumumuz coğrafyamız Suriye’den Afganistan’a, Kuzey Afrika’dan Mısır’a her tarafta yaşanan sorunları yaşanan trajedileri de biliyoruz. Bütün bunların üstesinden gelebilmemiz için de aslında uygun bir ortamdayız. Bu sıkıntılar bizleri daha fazla düşünmeye daha fazla eyleme daha fazla yeniliğe sevk etmeli ki hem bugünümüzü daha iyiye taşıyalım hem gelecek nesillere görevimizi yapalım diye düşünüyorum.

İstihdam konusu yine gençler için önemli, bu konuda da birkaç şey söyleyip tamamlayacağım. Az öncede gördük Bingöl’de %13.5 çıkıyor işsizlik oranı, aslında bu Türkiye genelinin oldukça altında normal işsizliğin dünyada da iki katı kadar genç işsizliği olur. Gençler arasında işsizlik, dünyada da ülkemizde de normal işsizlik oranının daha üstündedir. Bu da bir yerde normal çünkü yeni giriyorlar gençler iş gücü piyasalarına ekonomiye dolayısıyla bir miktar daha yüksek olması normal. Ama bunu aşmamız için eğitim sistemimizle iş gücü piyasalarımız arasında daha iyi ilişkiler kurmamız lazım. Burada YÖK’e de görev düşüyor, Hükümetimize, Çalışma Bakanlığımıza da bütün kurumlarımıza da görev düşüyor. Gerçekten bu ihtiyaç duyulan alanlarla verilen eğitimler arasında daha çok örtüşme olması lazım.

İkincisi Gençler esnek çalışmaya daha yatkın kesimlerdir, bizim böyle klasik sabahtan akşama kadar çalışma şartları olan işlerin ötesinde, gençlere uygun ve onları daha kalıcı işlere hazırlayan daha esnek iş modellerini de daha fazla düşünmemiz, geliştirmemiz, yaygınlaştırmamız gerekiyor. Dünyada da bu genç işsizliğini çözen ülkelere baktığımız zaman, özellikle bu esnek çalışma modellerinin çok daha yaygın olduğunu görüyorsunuz. Bingöl’de de Türkiye’de de bunu daha fazla yapmamız gerekiyor.

Bingöl’e gelecek olursak Bingöl gençliğiyle ilgili istihdam konuları bizim gerçekten birinci öncelikli meselelerimizden, genç bir nüfusumuz var malum

Türkiye'ye baktığınız zaman yaş ortalaması 31'e gelmiş durumda giderek de yaşılanıyoruz, bunu da ifade etmemiz lazım Şırnak'ta bu 18, Balıkesir'e Çanakkale'ye gittiğinizde 40 oluyor, yani iller arasında da çok ciddi farklılık var.

Türkiye yaşlanmadan zenginleşmeyi becermek zorunda. Eski bir Kalkınma Bakanı olarak bunun da altını çizeyim. Zengin ve yaşlı toplumlar idare edebilirler servetleriyle bir şekilde yaşarlar, yoksul ve genç toplumlar umut var olabilirler; gençlerinin enerjisiyle zenginlik üretebilirler gelecekte; fakat hem yaşlı hem de yoksulsanız bu tam bir felaket, birçok gelişmekte olan ülkeyi de bekleyen bir tehlike bu. Zenginleşmeden refah üretmeden nüfusun yaşlanması bu bir tehlikedir.

Türkiye çok şükür şimdi orta gelire gelmiş durumda, yaşlanmadan bu enerjisini kaybetmeden birtakım eşikleri aşmak durumunda, inşallah gençlerimizin ve bütün toplumun enerjisiyle fikriyle bunu da aşacağız. Yaşlanmadan zenginleşmeyi beceren bir toplum olacağız inşallah, bunu da temenni ediyorum ve burada özellikle kamusuyla üniversitesiyle şirketleriyle sivil toplumuyla bütün kesimiyle bunu yapmak durumundayız. Bunları da farklı bir anlam dünyasıyla buluşturmak durumundayız.

Sadece maddi zenginleşmenin gelişme demek olmadığını da biliyoruz elbette kalkınma dediğimiz, gelişme dediğimiz insani kalkınma dediğimiz hadise, maddi gelişmenin ötesinde adalet kavramıyla çok yakından ilgili bölüşmeyle dayanışmayla çok yakından ilgili bir kavram, çevremize tabiata saygı duymayla gelecek nesillere bize emanet olan tabiatı tahrip etmeden devretmeyle çok yakından ilgili ve yine temel haklarla özgürlüklerle çok yakından ilgili bir kavram. Bütün bunlarla birlikte insan odaklı sürdürülebilir bir kalkınmayı gençlerimizle birlikte hep beraber gerçekleştirme temennisiyle konuşmamı tamamlamak istiyorum hepinize saygılar sunuyorum.

Dr. Cevdet YILMAZ
Bingöl Milletvekili

2018 BİNGÖL GENÇLİK ARAŞTIRMASI¹

Cihat YAŞAROĞLU*

Mehmet Ş. ASLAN**

Giriş

Toplumların en dinamik ve değişken kesimi olan gençlik, siyasetçilerden kanaat önderlerine, entelektüellerden yetişkin kuşaklara ve ebeveynlere kadar toplumun hemen her kesiminin gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Gençlik üzerine devam eden tartışmalarda gençler, bir yandan ailelerin ve toplumların geleceği ve umudu olarak pozitif çağrışımlarla ele alınırken, diğer yandan patolojilere ve yozlaşmalara açık bir kitle olarak resmedilmektedirler.

Gençlik ile ilgili olarak ortaya konulan yaygın telaşlı ve endişeli tavırların temelinde, yetişkin ve yaşlı kuşakların yakın çevrelerinde yaptıkları gündelik gözlemlerin ve kamuoyunda gençler hakkında sürekli yeniden üretilen varsayımların olduğunu söylemek mümkündür. Geçmişe yönelik bir özlem hissinden de beslenen bu yaklaşım, gençlik hakkında yapılan veriye dayalı analizlerden ziyade yetişkin kuşakların kaygı ve korkularını yansıtmaktadır.

Tabii, gençlikle ilgili her tartışma ve kaygıyı yetişkin kuşakların yersiz kurntuları olarak nitelemek doğru bir tavır değildir. Ussal ve sosyal gelişim sürecinde olan gençler, radikal gruplar, terör örgütleri ve kriminal ağların başlıca hedefleri arasındadır. Gençler üzerine yapılan akademik çalışmalar da, gençliğin kendine özgü sorunlarla karşı karşıya olduğunu önümüze koymaktadır.

Araştırmalarda literatürdeki farklı tanımları ve yaklaşımları ve toplumuzda farklı kesimlerin yetişkinliğe geçiş tecrübelerini dikkate alan kapsayıcı bir yaklaşım benimsenmiş ve 15-29 yaş grubu araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Araştırmamız, gençlik üzerine devam eden tartışmalara kapsamlı ve detaylı bir anket çalışması ile katkı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmada, saha çalışmasının planlama aşamasında katılımcılara sorulacak sorular belirlenirken iki kaynak göz önüne alınmıştır. Bunlardan ilki gençlik çalışmaları alanında yapılan akademik çalışmalardır. Diğeri ise Türkiye’de gençlik üzerine devam eden güncel tartışmalardır.

Anket çalışmasında, öncelikle gençliğin demografik bir profilinin ve gündelik yaşam alışkanlıklarının resminin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu

1 Sempozyumda sunulan bu çalışmanın tam metni, aynı başlıkla ayrıca kitap olarak basım aşamasındadır.

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, (cyasaroglu@bingol.edu.tr).

** Argetus Araştırma Direktörü, (argetusresearch@gmail.com).

bağlamda, eğitim, işgücüne katılım, hane yapısı, konuşulan diller, kitap ve gazete okuma alışkanlığı, spor yapma alışkanlığı, müzik tercihleri, boş vakitlerin değerlendirilmesi ile internet ve sosyal medya kullanımı gibi farklı konularda katılımcılardan bilgi toplanmıştır.

Daha sonra ise gençlerin siyasete ve sivil toplum faaliyetlerine katılım ve ilgi düzeyleri ele alınmıştır. Literatürde, gençliği bazı toplumsal ve tarihsel bağlamlarda toplumsal değişimin ve siyasetin itici gücü olarak gösteren çalışmalar kadar, gençliğin birçok ülkede siyasete ve sivil topluma olan ilgisizliğini ele alan çalışmalara rastlamak mümkündür (örn: Tüfekçi 2017; Wyn ve Cahill 2015). Bu bağlamda, anket çalışmasında katılımcılara siyasi parti ve STK'lara üyelik, ülkenin öncelikli sorunları ve çözüm yolları ile Türkiye'nin 2023, 2053 ve 2071 hedefleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir.

Bunu takiben katılımcılara, zararlı alışkanlıklar ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Akademik çalışmalar, kamuoylarındaki varsayımların ve korkuların öngördüğü kadar olmasa bile, gençler arasında zararlı alışkanlıkların (özellikle de uyuşturucu madde kullanımının) daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır (Furlong 2009). Bu sebeple, anket çalışmasına sigara ve nargile, alkol ve uyuşturucu madde kullanımını ele alan sorular eklenmiştir.

Son olarak ise katılımcılara değerler ve din konusunda sorular yöneltilmiştir. Literatürde, gençliğin değerlerinin ve dine yaklaşımının (hem inanış hem de pratik açısından) farklılıklar gösterdiği konusunda bir fikir birliği olduğu söylenebilir (bknz: Furlong 2009). Ülkemizde de son zamanlarda gençler arasında deizm, ateizm veya agnostisizm olgularının yaygın olduğu iddialarının sıklıkla gündeme geldiği görülmektedir. Bu konuları ele almak amacı ile araştırmada, din ile ilişkinin nasıl tanımlandığı veya evlilik konusundaki tutum gibi konularda sorular yöneltilmiştir.

Bingöl kapsamındaki çalışmada ise, Bingöl'de ve Türkiye'de yaşamaktan duyulan memnuniyet, imkan olması halinde Bingöl dışında yaşanılmak istenen şehirler ile Türkiye dışında yaşanmak istenilen ülkeler hakkındaki yaklaşımlar sorulmuştur.

ARAŞTIRMA HAKKINDA

Nicel yöntemle yapılan bu araştırmada yüz yüze görüşme (anket) tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, 15-29 yaş aralığındaki Bingöl'de yaşayan gençler, örneklemi ise Bingöl'ün yoğun nüfusuna ve anlamlı sosyolojik farklılıklara sahip 4 ilçesi olan Merkez, Solhan, Genç, Karlıova oluşturmaktadır. Olasılığa dayalı örneklem seçim yöntemlerinden "Tabakalı Örnekleme"nin yanı sıra olasılığa dayalı olmayan örneklem seçim yöntemlerinden "Kotalı ve Kolayda Örneklem" seçim yöntemi ile belirlenen 478 gence uygulanmıştır.

BULGULAR

- > Araştırmaya katılan gençlerin yarısından fazlası Merkez, beşte biri Karlıova, onda biri Genç ve onda biri Solhan ilçelerinde ikamet etmektedir.
- > Katılımcıların en yoğun olduğu mahalleler Kültür (Merkez), Şehit Mustafa Gündoğdu, Halime Pınar, İnönü ve Recep Tayyip Erdoğan mahalleleridir.
- > Araştırmaya katılan gençlerin %30'u kadın, %70'i erkektir.
- > Araştırmaya katılan 15-19 yaş, 20-24 yaş ve 25-29 yaş arasındaki gençlerin yoğunluğu dengeli bir şekilde dağılmaktadır.
- > Gençlerin büyük bölümü bekârdır.
- > Araştırmaya katılan gençlerin yarısı şehirlerde ve üçte biri ilçede yetişmiştir.
- > Gençlerin beşte ikisini lise mezunları ve beşte birini üniversite mezunları oluşturmaktadır.
- > Katılımcıların annelerinin üçte biri okuma yazma bilmiyorken, üçte biri ilkokul mezunudur.
- > Katılımcıların babalarının üçte biri ilkokul, beşte biri ortaokul mezunudur.
- > Katılımcıların anneleri genellikle ev hanımıdır.
- > Gençlerin babalarının %40'ı ticaret sektöründe çalışmaktadır.
- > Araştırmaya katılan gençlerin dörtte biri sosyal ve ekonomik durum açısından orta tabaka ve altı kesimdir.
- > Son üç ay içindeki çalışma durumu dikkate alındığında gençlerin %40'ı çalışmamakta ve iş aramamaktadır. Dörtte biri geçici yarı zamanlı bir işte çalışmış/çalışmaktadır. Çalışmayan ve iş aramayan kesimin önemli bir paya sahip olmasındaki etkenlerden birinin 15-19 yaş arasındaki gençlerin eğitim-öğretim hayatına devam etmesinin olduğu görülmektedir.
- > Gençlerin tamamına yakını Türkçe dışında bir dil bilmektedir. Bunda ana etkenin ana dili Kürtçe olan bir ilde araştırmanın yapılmış olmasıdır.
- > Türkçe dışında dil bilenlerin dörtte üçü Kürtçe-Zazaca, üçte biri Kürtçe-Kurmanci konuşabilmekte iken aynı zamanda katılımcıların yaklaşık dörtte biri İngilizce bilmektedir.

- > Araştırmaya katılanların dörtte biri günde en fazla 2 saat basılı kitap ya da e-kitap okuduğunu belirtirken dörtte biri hiç kitap okumadığını ifade etmektedir.
- > Erkeklerin yaklaşık üçte biri hiç kitap okumadığını belirtmiştir.
- > Araştırmaya katılanların dörtte biri günde en fazla 2 saat gazete (basılı ya da internetten) okuduğunu belirtirken %40'ı hiç gazete okumadığını vurgulamıştır.
- > Araştırmaya katılan kadınların yarısına yakını hiç gazeteyi okumadığını ifade ederken erkeklerin kadınlara oranla biraz daha fazla gazete okuduğu görülmektedir.
- > Araştırmaya katılanların üçte biri günde en fazla 2 saat televizyon (TV) izlediğini belirtirken yaklaşık dörtte biri TV'yi hiç izlemediğini vurgulamıştır.
- > Üniversite mezunlarının üçte biri TV izlemediğini belirtmiştir.
- > Gençler en fazla Kürtçe, türkü, pop müzik dinlemektedir.
- > Gençlerin yaklaşık dörtte birinin günde en fazla 2 saat ve üçte birinin günde 6 saatten fazla internet kullandığı görülmektedir.
- > Gençler, interneti en fazla sosyal medya kullanmak, haber takip, araştırma-okul ders ve film-video izlemek amacıyla kullanmaktadır. Ayrıca gençlerin dörtte üçü interneti sosyal medyada vakit geçirmek amacıyla kullandığını belirtmektedir.
- > Kadınlar, interneti sosyal medya kullanmak amacıyla erkeklerden daha fazla tercih etmektedir.
- > Araştırmaya katılan gençler dijital mecrada en fazla Instagram, Whatsapp, Facebook ve Youtube'u kullanmaktadır. Whatsapp ve Instagram'a gençlerin ilgisinin yoğun olduğu görülmektedir.
- > Kadınlar, Whatsapp'ı erkeklere oranla daha fazla kullanmaktadır.
- > Katılımcıların yaşları arttıkça Instagram'ı kullanma oranları düşmektedir.
- > Gençler, boş zamanlarını en fazla gezerek, TV izleyerek değerlendirilmektedir.
- > Kadınlar, boş zamanları değerlendirme konusunda kitap-dergi-mecmua okumayı erkeklere oranla daha fazla tercih etmektedir.
- > Katılımcılar boş zamanlarını genellikle ev, kafeterya, pastane ve kafe gibi yerlerde değerlendirmektedir.

- > Kadınların erkeklere oranla boş zamanlarını evde daha fazla değerlendirilmektedir.
- > Gençlerin yaklaşık yarısının fırsat bulduğunda spor yaptığı görülmektedir.
- > Katılımcıların yaşlarının artmasına paralel olarak fırsat buldukça spor yaptığını ifade edenlerin oranında düşüş yaşanmaktadır.
- > Katılımcıların %87'si herhangi bir siyasi parti ya da gençlik kollarına üye değillerdir.
- > Katılımcıların yaşları arttıkça bir siyasi parti ya da gençlik kollarına üye olma oranlarının da azaldığı görülmektedir.
- > Gençlerin %42'si sosyal çevre/arkadaş tavsiyesi ile bir siyasi parti ya da gençlik kolları ile tanıştığını belirtmektedir.
- > Gençler ilgi duymadığı, siyaseti sevmediği ve korktuğu gerekçesi ile bir siyasi parti ya da gençlik kollarına üye olmamaktadır.
- > Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olduğunu belirten katılımcıların oranı beşte birdir.
- > Kadınlar en fazla öğrenci kulübü/öğrenci topluluğuna üye iken erkeklerde ilk sırayı spor kulüpleri/dernekleri almaktadır.
- > Araştırmaya katılan gençlerin yarısı mesleği / sosyal çevresi / arkadaşlarının tavsiyesi ile üyesi oldukları sivil toplum kuruluşu ile tanışmıştır.
- > Gençlerin yaklaşık yarısı her gün sigara/nargile kullandığını ifade ederken %40'ı sigarayı hiç kullanmadığını belirtmiştir.
- > Dikkat çekici hususlardan bir tanesi de 15-19 yaş grubundaki gençlerin üçte birinin her gün sigara/nargile kullanmasıdır.
- > Katılımcıların %85'i alkollü içecek kullanmadığını ifade etmiştir.
- > Erkekler kadınlara oranla daha fazla alkol kullanmaktadır.
- > Araştırmaya katılan gençlerin %3'ü uyuşturucu madde kullandığını belirtmiştir.
- > Katılımcıların yaklaşık yarısı bölgede/çevrede uyuşturucu madde kullanan kişilerin olduğunu (biliyorum, tahmin ediyorum) ifade etmektedir.
- > Gençlere göre ülkemizde çözülmesi gereken en önemli problemlerin başında; adalet/hukuksuzluk, eğitim ve kültür, Kürt sorunu, şiddet/terör ve uyuşturucu bağımlılığı gelmektedir.

- > Gençler; eğitim, işsizlik, uyuşturucu madde bağımlılığı, internet bağımlılığı ve ahlak/etik konularını en önemli problemler olarak görmektedir.
- > 25-29 yaş grubundaki katılımcılara göre gençlerin en önemli sorunu işsizliktir.
- > Katılımcılar toplumsal sorunların farkındalık çalışmaları/eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması ile çözülebileceğini düşünmektedir.
- > Gençler, Türkiye’de yaşanan sorunların çözümünde en fazla eğitim ve aile alanlarına öncelik verilmesi gerektiğini düşünmektedir.
- > Katılımcılar bundan sonraki yaşamında, iş ve çalışma hayatı dışında, en fazla seyahat ve gezilere yoğunlaşmak istemektedir.
- > Gençlerin geleceğe yönelik fazla karamsar bakmadığı ve yaklaşık yarısının gelecek hakkında iyimser olduğu görülmektedir. Buna rağmen geleceği hakkında kararsız olan gençlerin oranının da son derece yüksek olduğu (%25) ifade edilebilir.
- > Gençlerin en fazla sevineceğini belirttiği durumlar şunlardır: sevdiği işi ya da mesleği yapmak, iyi bir işe sahip olmak, mutlu bir aileye sahip olmak, dost ve arkadaş sahibi olmak.
- > Gençlerin %40’ı şu an yaşadığı hayattan mutlu olduğunu (mutluyum, çok mutluyum) belirtmektedir.
- > İbadetlerinin bir kısmını yerine getiren katılımcıların oranı üçte iki iken herhangi bir dine inanmayanların payı %4’e yakındır.
- > Araştırmaya katılan gençlerin üçte biri Bingöl’de yaşamaktan memnun olmadığını (hiç memnun değilim, memnun değilim) ifade etmiştir.
- > Katılımcıların dörtte üçü Türkiye’de yaşamaktan memnun olduğunu (kısmen memnunum, memnunum, çok memnunum) belirtmiştir.
- > Araştırmaya katılan gençlerin imkan olması halinde Bingöl dışında yaşamak istedikleri şehirlerin başında sırasıyla İstanbul, İzmir ve Antalya gelmektedir.
- > Katılımcıların beşte biri imkan olması halinde Almanya ve onda biri ise İngiltere’de yaşamak istemektedir.
- > Gençlerin büyük bir bölümü; paranın, dinin, değerlerin, özgürlüğün ve eğitimin önemli olduğunu düşünmektedir.
- > Bir genç olarak Bingöl’de yaşamının “Düşüncemi özgürce ifade edemiyorum” önermesine yönelik etkisinin genel puan ortalaması katılımcılar arasında 57,4 olmuştur.

- > Bir genç olarak Bingöl'de yaşamının "İnançlarımdan dolayı baskı görüyorum" önermesine yönelik etkisinin genel puan ortalaması katılımcılar arasında 40 olmuştur.
- > Bir genç olarak Bingöl'de yaşamının "Siyasi düşüncelerimden dolayı baskı görüyorum" önermesine yönelik etkisinin genel puan ortalaması katılımcılar arasında 49,6 olmuştur.
- > Bir genç olarak Bingöl'de yaşamının "Etnik kimliğimden dolayı ayrımcılığa maruz kalıyorum" önermesine yönelik etkisinin genel puan ortalaması katılımcılar arasında 49,6 olmuştur.
- > Bir genç olarak Bingöl'de yaşamının "Yaşam tarzımdan dolayı baskı görüyorum" önermesine yönelik etkisinin genel puan ortalaması katılımcılar arasında 43,3 olmuştur.
- > Bir genç olarak Bingöl'de yaşamının "Bir genç olarak her şeye rağmen Bingöl'de kalmak / yaşamak istiyorum" önermesine yönelik etkisinin genel puan ortalaması katılımcılar arasında 61 olmuştur.
- > Bir genç olarak Bingöl'de yaşamının "Türkiye'de Kürtler ile Türklerin bir arada huzur içinde yaşamasından yanayım" önermesine yönelik etkisinin genel puan ortalaması katılımcılar arasında 87,9 olmuştur.
- > Bir genç olarak Bingöl'de yaşamının "Bölgede güvenlik tedbirlerinin artırılmasını önemsiyorum" önermesine yönelik etkisinin genel puan ortalaması katılımcılar arasında 66,6 olmuştur.
- > Bir genç olarak Bingöl'de yaşamının "Çözüm süreci yeniden başlatılmalıdır" önermesine yönelik etkisinin genel puan ortalaması katılımcılar arasında 72,3 olmuştur.
- > Bir genç olarak Bingöl'de yaşamının "Her şeye rağmen kendimi bu ülkeye ait hissediyorum" önermesine yönelik etkisinin genel puan ortalaması katılımcılar arasında 57,4 olmuştur.
- > Katılımcıların büyük bir kısmı ailenin, barışın, özgürlük, eğitim ve dinin önemine diğer kavramlara oranla daha fazla vurgu yapmaktadır.
- > Cumhuriyet'in 100. yılına ramak kala 21. yüzyılın ikinci çeyreğinde ve sonrasında Türkiye'nin belirtilen hedeflere ulaşması bakımından bu hedeflerin gerçekleşeceğine ne kadar inanıldığına ilişkin soruya katılımcıların 100 üzerinden 50 puan civarında bir değerlendirmede bulunduğu görülmektedir.
- > Gençlerin hedefleri içerisinde en fazla inandığı ve yüksek puan verdiği önermeler ve bu önermelere verdikleri puanlar şunlardır:

- * “Türkiye, İslam topluluklarının umudu örnek bir ülke olacaktır” hedefine ilişkin katılımcıların bu hedefe inanma puan ortalaması 60 olmuştur.
- * “Türkiye, stratejik coğrafyası, turistik değerleri, yaşam standartları, yaratıcı üretimi ve toplumsal barışı sağlaması yönü ile dünyada daha itibarlı bir ülke olacaktır” hedefine ilişkin katılımcıların bu hedefe inanma puan ortalaması 56,3 olmuştur.
- * “Türkiye, Türk dünyasında ve akraba topluluklarında güven tesis eden ve sözü daha geçen bir ülke olacaktır” hedefine katılımcıların inanmalarına ilişkin puan ortalaması 56 olmuştur.

KAYNAKÇA

- Furlong, Andy. 2009. Handbook of Youth and Young Adulthood: New Perspectives and Agendas. London: Routledge.
- Tüfekçi, Zeynep. 2017. Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest. New Haven: Yale University Press.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). 2018. Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr> adresinden edinilmiştir.
- Wyn, Johanna ve Helen Cahill. 2015. Handbook of Children and Youth Studies. New York: Springer.

AÇILIŞ OTURUMU

Gençlik ve Sivil Toplum

M. İhsan KARAMAN*

Sayın dekanım, çok değerli hâzırın, değerli gençler!

Öncelikle sizi Allah'ın selamıyla ve en kalbi selamlarımla selamlıyorum. Hepiniz hoş geldiniz şeref verdiniz.

Sempozyumun hazırlanması aşamasında çok değerli rektörümüz İbrahim Çapak Bey sempozyumun ana başlığını bizlere söyleyip hangi konuda konuşma yapacağımızı sorduğumda ilk olarak aklıma gelen burada da beyan edildiği üzere “Gençlik ve Sivil Toplum” oldu. Bu aslında meslek hayatımın yanında, öğrencilik yıllarımdan beri, hep sivil toplum faaliyetleri içinde olan ve bugün de birçok sivil toplum örgütlerinde aktif rol alan/oyunayan bir kişi olarak, benim de gençlerle paylaşabileceğim tecrübe ve bilgi birikimi açısından doğru bir tercihti. O yüzden aklıma ilk bu gelmişti.

Buraya geldiğimizde başlangıçta sunulan alan araştırmasında, Bingöl gençliğinin yüzde seksen civarında bir kısmının herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadığını ifade ettiğini görünce bu tercihimizin ne kadar isabetli olduğunu da anladım. Ben bu konuşmayı yapınca evet birden bire bu gençlerin hepsi sivil toplum üyesi olmayacak bunu biliyoruz. Ama en azından bakış açılarını biraz değiştirebilirsek bizim sivil toplumdaki ne anladığımızı ve sivil toplum faaliyetleriyle gerek kendi hayatımıza gerek milletin, ümmetin ve insanlığın hayatına neler katabileceğimizi bir nebze size hissettirebilirsek o zaman bu toplantıdan benim adıma hayırlı neticeler çıkmış olacaktır.

Şimdi sivil topluma üye değilim demiş sorulduğunda gençler. Bu üyelik üzerinde biraz durmak lazım. Son zamanlarda artan bir şekilde kimlik ve kartvizit kazanmak adına bir takım üyelikler ve üye olunan yerlerde de mümkün olduğunca bir takım hızlı yükselmeler talep ediliyor ve aranıyor oldu. Özellikle son on yıllarda ülkemizde sivil toplum faaliyetleri içerisinde bunu çok yakinen müşahede ediyoruz. Sayın bakanım hoş görsünler özellikle gençlik kollarında/partilerin gençlik kollarında sadece partilerin değil başka örgütlerin de gençlik birimlerinde bir an önce orada başkan olmak, sekreter olmak, oradan bir başka basamağa zıplamak tabiri caizse çok talep görüyor oldu. Bizim sivil topluma bakışımız, anlayışımız asla böyle değildir.

Sivil toplum faaliyeti deyince terminolojik anlamda bunun tarifine zaten baktığımızda başka bir ifadeyle devlet dışı organizasyonlar (non-governmental organizations) diye batıda ifade ediliyordu. Son zamanlarda bu sivil sosyal organizasyonlara dönüştü. Demek ki devletten bağımsız olması birin-

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Rektörü, (mikaraman@hotmail.com).

ci keyfiyettir. İkinci önemli özelliği de bir menfaat, aslında maddi menfaat devşirilmemesi gerekir bir sivil toplum faaliyetinde. Bu maddi menfaat ne yazık ki bazı kötü örneklerde sivil toplum üzerinden para kazanmaya kadar yozlaşmış, istismar edilmiştir. Daha masum, tırnak içerisinde, bir başka menfaat devşirmesi de biraz önce ifade ettiğim kimlik ve kişilik kazanma ve kartviziti zenginleştirme şeklinde ki bu bizim anladığımız manada sivil toplumculuk gönüllü sivil toplumculuk değildir. Ve onun ruhuna aykırıdır. Bu konuya özellikle dikkat çekmek istiyorum bu sadece gençleri ilgilendiren bir şey de değil. Biraz önce konuşmada çok güzel bir ifadede bulundular. Modern çağda gençliğin anlam arayışı diyoruz, gençler diyoruz salonun çoğunluğu gençler. Hep konuşurken onlara hitap ediyoruz. Aslında bu biraz da bir nevi günah çıkarma gibi oluyor. Aslında bu sempozyumun başlığının içerdiği mana bana göre ben de dâhil olmak üzere hepimiz dâhil olmak üzere modern çağda insanın anlam arayışıdır. Gençlik bu insanlıktan, bu toplumdandan, bu camiadan farklı bir kesim değildir haddi zatında. Hepimiz gençtik bir müddet sonra orta yaş olduk, yaşlı olacağız. Bu da bizim sivil toplumdandan, sivil toplumun faydaları, zararları, riskleri istismarlarından bahsederken sadece gençliğe bunu söylemenin bir manası yoktur. Hepimiz üstümüze alınmalıyız ki sağlıklı sivil toplumu temsil eden ruhu bilerek söylüyorum.

Anlam arayışının sivil toplumla nasıl bir ilişkisi var? Çok çok yakın bir ilişkisi var. Bugün biraz önceki alan araştırmasının çok daha geniş çaplı yapılanları ülke çapında hatta uluslararası, dünyanın değişik yerlerinde yapılan araştırmalarda modern çağ insanının en önemli sorunlarından biri olarak, en önemlisi demek istiyorum ama hani çok iddialı olmamak adına, en önemlilerinden biri olarak hayatına bir anlam katma, bir anlam arayışı içerisinde olma şeklinde ifade ediliyor.

Gelişmiş batı toplumlarında bu anlam arayışı içinde olmak ve hayatlarını bu manada her hangi bir aşk-ı dîdara adayamamaktan kaynaklanan buhranlar, sorunlar başta gençliği ama tüm toplumu da bir takım yanlışlıklara, önce sapkınlıklara sürüklüyor ve daha ötesinde de bildiğiniz gibi intiharlara sürüklüyor. Gelişmişlik düzeyi ile intihar düzeyi arasında pozitif bir ilişki var. Bunu çoğumuz biliyoruz. Dolayısıyla hayata anlam katmak ve bu anlam arayışında birtakım enstrümanlar, birtakım vasıtalar, bulmak çok çok önem kazanıyor. Günümüzde bunun gençlik için de çokça önemli olduğunu biliyoruz.

Bu anlam arayışı noktasında iki tane örnek vermek isterim. İki tane ifadeyi size zikretmek isterim: Bir tanesi Seyyid Kutup (rahmetullahi aleyhten) bir ifade ki; Bir eserinde mealen şöyle söylüyor: “Biz insanoğlu, kendi elimizdeki zenginlikleri, nimetleri, sahip olduğumuz değerleri başkalarıyla paylaştığımız zaman o değerler çoğalır ve hayatımız anlam kazanır. Biz başkalarına göre, diğerlerine, ötekine göre iyilik ve ihsanımızı artırdıkça kendi hayatımızı

zı da zenginleştirmiş, hayatımıza anlam katmış ve onu derinleştirmiş oluruz” diye ifade ediyor. Burası çok önemli büyük bir tecrübeden süzülen ifadeler bunlar demek ki. Sivil topluma zaten bağlayacağım bunu. Sadece sivil toplum ile olmaz iyilik ve ihsanı artırmak. Ancak, günümüzde önemli bir vasıtasıdır sivil toplum bunun. Biz bunu yapabildiğimiz ölçüde işte bu anlam arayışında kendimize de bir çıkar yol bulmuş oluruz.

Bir başka örnek de ülkemizden çok sevdiğim şair ve yazar İbrahim Tenekeci'nin şu ifadesidir; *Ölüm biriktirdiklerimizin altında kalmak olmalı*. Evet, Ölüm biriktirdiklerimizin altında kalmak olmalıdır. Bunu biraz açalım, yorumlayalım. Hepimiz insanız; doğuyoruz, büyüyoruz birtakım işler/ameller yapıyoruz, hayatımızı sürdürüyoruz. Kazanıyoruz bu arada; makam, mevki, şöret, mülk, para birçok şey kazanıyoruz. Yapıp ettiklerimiz var: İyilikler, kötülükler... Sonuçta son nefesimizi verdiğimizde, toprak olan, topraktan gelen ve yine toprağa dönen... Dönüyoruz. Bu biriktirdiğimiz, biraz önce saydığım maddi anlamda biriktirdiklerimizden hiçbiri, bizimle gelmiyor. O zaman mezarda, kabirde, toprakta bizim üstümüzü ne örtüyor diye baktığımızda şair bakış açısıyla; bu hayatta biriktirdiğimiz iyilikler, güzellikler bizim üstümüzü örtüyor. İnsan ilişkilerinden tutunuz da yetimin başını okşamaya kadar, muhtaca hizmet götürmeye kadar. Şu halde anlam arayışında bir gün üstümüzü biriktirdiklerimizin örteceğinin bilincinde olarak hayat boyu aklımız erdiğinden son nefesimizi verdiğimiz ana kadar iyilikler, güzellikler biriktirmeye gayret etmemiz lazım. İşte sivil toplum bunun çok güzel bir vasıtasıdır.

Sivil toplum faaliyetlerinde yaptıklarımızı, aslında insanın kendi dünya görüşüne, inancına bakış açısına göre temellendirebilmek, arka plan oluşturmak, felsefesini yapmak mümkündür. Biz, ben de dâhil olmak üzere bizim kültür ve medeniyetimizden, inanç ve maneviyat dünyamızdan gelen insanlar, sivil toplum faaliyeti de dâhil olmak üzere yaptığımız yeryüzündeki iyilikleri “*Allah'ın rızasını kazanma*” temelli, bu hedefe yönelik yaparız. Burada bize yol gösteren birçok ayet ve hadislerden düsturlar vardır. Ama en meşhur olanı, hemen aklımıza geleni çok sık olarak aslında okuyup gözümüzün önünden geçmesine rağmen, belki manası üzerinde çok fazla düşünmediğimiz rehber ve bizi bu konuda çalışmaya, gayret etmeye, çabalamaya, bir anımızı bile boş geçirmemeye sevk eden düstur Asr Suresidir. Ve'l-Asr diye başlayan surede mealen, çok meal verilebilir de çok hoşuma giden bir mealde şuna benzer bir ifade var; asr şahit olsun ki insanoğlu tarifsiz bir kayıptadır. Ancak iman edenler, salih amel işleyenler yani erdemli davranışlarda bulunanlar ve birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesna. Bunlar dışında insanoğlu her yaşadığı an hayatının son anına kadar geçen süreçte tarifsiz bir kayıptadır. Şu halde bu ayetten bu düsturdan çıkarttığımız şey bu tarifsiz

kayıptan kurtulmak için salih amel işlemek, önce tabi iman etmek, erdemli ve hayırlı, güzel davranışlarda bulunmak, sadece bunu kendimiz yapmamak dostlarımıza, sevdiklerimize içinde bulunduğumuz camiaya hem hakkı/doğruyu hem sabrı tavsiye etmek. İşte bunun için de sivil toplum faaliyetleri günümüzde çok güzel bir vesiledir. Çünkü salih amel, hayırlı bir hizmet, başka bir ifadeyle sadakayı cariyeye, yani öldükten sonra üzerimize biriktirdiklerimiz örtülecekti ya bu biriktirdiklerimiz, bizi kıyamete kadar taşıyacak olanlardır. Ve bunun içinde de sadakayı cariyeye dediğimiz biz öldükten sonra da hayrından istifade ettiğimiz, sevabından hissedar olduğumuz ameller gelmektedir. Bunlar içerisinde hep klasik olarak şunlar sayılır; cami, han, hamam, okul yaptırmak; iyi bir evlat yetiştirmek, iyi bir eser bırakmak. Hocalarımız bilir. Ama ben yaşadığım hayatta, çevremde ve kendi özel hayatımda da görüyorum ki sivil toplum üzerinden yapılan birçok faaliyet bu tarif edilen sadakayı cariyeye fashına girmektedir. Esasen bunu bizim kendi kültür ve medeniyetimizde çok güzel ifade edenler vardır. Bunlardan biri Yunus'tur. Onu da anlam bu arada, bir manzum eserinde Yunus şöyle der, bilirsiniz çoğunuz:

Gelin tanış olalım.

İşi kolay kılalım.

Sevelim sevillelim.

Dünya kimse kalmaz.

Dünyaya gelen göçer

Bir bir şerbetin içer

Bu bir köprüdür geçer

Cahiller onu bilmez

Ve son olarak da;

Yunus sözün anlarsan

Ma'nisini dinlersen

Sana bir amel gerek

Bunda kimesne kalmaz.

Demektedir. İşte Yunus'un bu dünyada kimse kalmaz, her gelen göçer, benim sana tavsiyem şudur; sana bir amel gerek dediği de salih ameldir, sadakayı cariyedir, toprağa girdiğimizde üstümüzü örtecek olan iyilikler ve güzelliklerdir, biriktirdiklerimizdir ve sivil toplum faaliyetleridir. Bu noktada ben de bir üniversite hocası, rektörü ve daha önemlisi birçok platformda lise çağlarındaki gençlerden tutunuz üniversite genliğine kadar birçok platformda gençlerle bir araya gelen, onlarla sohbet eden bir büyüğünüz, ağabeyiniz olarak şu soruya çok muhatap oluyorum. Sivil toplum faaliyetlerini bize tavsiye ediyorsunuz. Lakin biz öğrenciyiz, derslerimiz var, sınavımız var, imkânsız-

liklarımız var, maddiyatımız yeterince yok... Biz ne yapalım diyorlar. Somut bir şeyler de bekleniyor. Aslında hani vakit olsa şöyle bir-iki saat konuşsak çok geniş bir liste de verebilirim ama burada sadece Sayın Bakanımızın hışmına maruz kalmamak için bir-iki örnek vererek bitireceğim.

Öğrenciyken ne yapabiliriz? Birçok şey. Ama bu arada ben üniversitemde de bunu tavsiye ediyorum. Öğrenci kulüpleri ve öğrenci toplulukları, sivil topluma adım atmak ve bir takım iyilikleri en azından daha sonra yapacağımız daha büyük iyiliklerin provasını yapmak bakımından çok güzel bir fırsattır. Bunlar içerisinde somut örnek isteyenlere de şunu söylemişimdir; yüz tane örnek verilebilir ama şu var ki, çok kıymetli. Hiçbir paraya, hiçbir maddiyata gereksinim duyulmayan bir şey. Çok kolay bir şey ve herkesi de memnun edebilecek bir şey: Topluluklar/gruplar oluşturup yetimhaneleri, yetiştirme yurtlarını ziyaret etmek, oradaki çocukların/yetimlerin başını okşadıktan sonra onlara bir anne-baba, bir ağabey-abla şefkati tattıracak şekilde mesela masal okumak, yaşına göre roman okumak, hikâye okumak onlarla sohbet etmek.

Bir başka kulvar da yaşlılar için; huzurevlerini, varsa ya da daha basiti hastaneleri ziyaret etmek. Ben bir hekimim, uzun süre bir klinik yönettim, hastanelerde çalıştım. Bir gün olsun kapımızdan şöyle bir taleple gelen birisi çıkmadı. Gençler de dâhil; Sayın şefim, sayın başhekimim, sayın hocam bir ziyaret saatinde biz gelmek ve refakatçisi olmayan, yalnız kimsesiz hastaları ziyaret etmek onlara bir çiçek verip ellerini öpmek, mümkünse saçlarını taramak ve yüzlerini silmek istiyoruz. İzin verir misin? Buna izin vermeyecek bir insan olamaz. Bundan daha güzel bir hayır kapısı olamaz. Ama bunu kimsenin yaptığını neredeyse görmedim. Bu da yine gençlere öğrencilik çağlarında yapabilecekleri bana göre en güzel bir tavsiyedir. Çok söylemek istediğimiz şeyler vardı lakin son cümle şu olsun. İnternette bakabilirsiniz, Dr. Rahmi Eray. Gençler not alsın. 40 yıl yaşamış, İstanbul'da vefat etmiş bir doktor bu, ama daha önemlisi gençlerin ağabeyi, bir iyilik numunesi. Onun bir cümlesiyle bitirmek istiyorum. Bu benim içinde bir düsturdur ve whatsapp profilimdeki durum kısmında da bu yazı bulunmaktadır. İnsanlar oradan öğrensin istifade etsin diye.

Şöyle diyor Rahmi Eray;

“Yaşamak, af dilemek ve hizmet etmek için verilmiş bir mühlettir. O halde biz yeryüzünde son anımıza kadar yaşarken iki düsturu gözetmeliyiz: Af dilemek, yani Rabbimize hakkıyla kulluk etmek, ikincisi hizmet etmek, onun yarattıklarına şefkatle ve merhametle yaklaşip iyilik ve ihsanda bulunmak. Böylelikle kendi hayatımızı da zenginleştirmiş olacağımızı da başta ifade etmiştim. Çok teşekkür ediyorum. Saygılar sunuyorum.

Popüler Kùltürün Ağında Gençlik

Saffet KÖSE*

Sayın bakanım, sayın valim, sayın belediye başkanım, sayın rektörlerim ve sevgili öğrenciler! Sözlerime başlamadan önce hepinizi hürmetle selamlıyorum, toplantımızın hayırlara vesile olmasın cenabı haktan niyaz ediyorum. Ayrıca toplantıyı tertip eden Bingöl Üniversitemize ve sayın rektörümüz İbrahim Çapak hocamıza şükranlarımı sunuyorum.

Ben de İhsan hocamızın bıraktığı yerden konuma girmek istiyorum. Ben biraz gençleri tanıdığımı düşünüyorum. Çünkü kendileriyle iç içeyim ve en hassas noktadan, o da şudur: Bizim Konya’da bir vakfımız var, 1996 yılında kurduk. “ Gençleri Evlendirme ve Mehîr Vakfı.” Nişanlı olup da evlenemeyen gençleri evlendiriyoruz. Biz şu ana kadar 28000 gencimizi evlendirdik. Bir sevindirici iki tane de haberim var. Bir tanesi şu; Evlendirdiğimiz kardeşlerimizden şu ana kadar iki boşama vakası var, 1996’dan bu yana. Yani bütün dünyada trend, ailenin aleyhine gelişirken bizim evlendirdiğimiz gençlerimizde şu ana kadar iki boşanma vakası var. İkincisi ise evlendirdiğimiz kardeşlerimizden birisi şu anda çocuğı da büyüdü ve onu da geçenlerde evlendirdik. Cumhurbaşkanımızdan üç altın madalya aldık. En son ise son başbakanımız şimdiki meclis başkanımızdan bir altın madalya almıştık. 35 şehirde düğün yaptık, bir eve ne lazımsa veriyoruz ve böyle bir çalışmamız var. Şimdi o yüzden biz gençlerle iç içeyiz her noktada. Üniversitemde de benimle görüşmek isteyip görüşemeyen bir tane öğrencimiz yoktur. Dolayısıyla her gelenin sorununu çözerim, çözememsem de niye çözemediğimizi izah edip gönderirim.

Dolayısıyla biraz daha gençlerle iç içe ve gençlerle beraber yaşayan birisi olarak bir noktayı arz etmeye çalışacağım. Bu da kültürel kodlarımız bağlamında gençliğimizin maruz kaldığı bazı sıkıntılardır. Tabi bunu sadece bir şeye dikkat çekmek için arz edeceğim. Olumsuzluk anlamında değil. Çünkü ben çok gezen de bir insanım, yurt dışında da çok bulunuyorum. Mesela bizim gençlerimizin bu popüler kültürün en fazla etkin olduğu ülkelerde bile hâlâ kendi özünü, kimliğini, kendisini muhafaza edebilecek bir konumu var ve bunu muhafaza etmiştir. Bu da sevindirici bir şeydir gerçekten. Mayamız sağlam Allah’a şükür ve İnşallah sağlam biz bir şekilde de hani çizgi dışına çıksak bile düştüğümüz yerden kalkıp kaldığımız yerden devam edebilme potansiyeline sahibiz. Bunu da görüyorum ve bunun da sevindirici bir şey olduğunu söylemek istiyorum.

* Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Rektörü, (saffetkose@hotmail.com).

Ancak bazı sıkıntılarımız var onları da arz etmek istiyorum. Şimdi burada sosyologlarımız da var. Değerler kültür üretebilirse o toplumda kökleşebilir. Eğer kültürel kodlarımız ya da kültürel formlarımız değerini kaybederse, yozlaşmaya başlarsa ya da diğer kültürler onun içerisine girerek onu değiştirmeye başlarsa ve bizi değiştirmeye başlarsa orada belli ölçüde biz kendimiz olmaktan çıkabiliriz. Ya da kendimizi kaybedebiliriz. O sebeple bu noktada ben bazı sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Çünkü popüler kültürün etkin olduğu bir ortamda, en hassas noktadan, dini değerlerimizi bile kaybetme noktasına geldiğimizi görüyorum. Televizyonlarda her gün bir takım tartışmalar görüyorsunuz. Özellikle ilahiyat alanında dini alanda bir takım tartışmalar görüyorsunuz. Orada bile bunların sıkıntısını bir şekilde hissedebiliyorsunuz.

Din kültür üretirse vardır. Kültür üretmezse din varlığını sürdüremez. Bu ciddi bir problemdir. Bu gün kültürel sorunumuz hem kendi içimizden hem de kendi dışımızdan bir takım sorunlarla karşı karşıyayız. Buna bir iki tane örnek vereceğim size. Şimdi cumhurbaşkanımızın bir beklentisi var. *Dindar Nesil, Dindar Gençlik* diye, bunu da deklare etti. Bir de bir mesaj verdi. Ayrandan bahsetti, *Ayran bizim milli içeceğimizdir*, dedi. Popüler kültürün en önemli aracı tüketimdir. Ben İmam-Hatip lisesine davet edilmişim ve oraya gitmişim. Son sınıf öğrencileri, bir hafta sonra mezun olacaklar. Öğrencilere şöyle bir şey sordum. Dedim ki; Bir ramazan ayında bir yere davet etseler sizi ve garson gelse siparişlerinizi alsa ve size iki tane içecek sunsa hangisini tercih edersiniz, birisi ayran biri de o bildiğiniz içecek? Yüzde 95'i o batılı içeceği tercih edeceklerini söylediler. Bunu çeşebilirler mi? Buna bir itirazım yok. Ama itirazım şurada: Eğer siz onu içmeyi ya da McDonald's'a gitmeyi, orada hamburger yemeyi bir statü aracı olarak görüyorsanız ve statünüzü bununla ölçmeye başlamışsanız, mesela ayran içmeyi, bulgur pilavı veya lahmacun yemeyi geri kalmışlık, çok affederseniz köylülük, başka bir şey olarak görüyorsanız burada bir sıkıntı/problem var demektir.

Nietzsche diye bir sosyoloğun şöyle bir tespiti var: Amerika'da McDonald's'ın ilk restoranını, sahibi kapatmak veya dönüştürmek istiyor. Amerika'da müthiş protestolar oluşuyor. Sonra McDonald's'ın o ilk restoranını bir müze olarak açıyorlar. Niye böyle yapılıyor? Şöyle diyorlar. McDonaldlar çağdaş Amerikan dininin dev katedralleridir ve çağdaş bir Amerikan tüketim dinini dayatır. Eğer siz o kültürün içine girip de onu yaşamaya başladığınızda ve bununla kendi statünüzü ölçmeye başlıyorsanız ve bunun dışındakileri de kötülüyorsanız işte bu noktada siz dönüşmüşsünüz demektir. Bu bizim açımızdan ciddi bir problemdir. O yüzden herhangi bir şeyi yaparken ya da kullanırken nereden geldiğine, ne olduğuna, neler getirdiğine bakabilmemiz gerekir diye düşünüyorum.

Mesela bugün eşya ile ilişkimizde batı formları/kodları kullanarak biz statümüzü ölçüyoruz. Evlerimizde öyle eşyalar var ki onlara yabancılaşmış durumdayız. Oysa eşyada asıl olan fonksiyonelliktir, işlevselliştir. Ama o işlevselliği bir kenara bırakıp onun yerine onunla statünüzü ölçmeye başladığınız, moda ve dikkat kültürüne maruz kaldığınız andan itibaren güdüleniyorsunuz, yönlendiriliyorsunuz ve kendiniz olmaktan çıkıp, özünüzü kaybediyor ve mahkûm hale geliyorsunuz. Çünkü artık sizin o eşyanız eskimiş gibi oluyor ve sizin gözünüze artık sizin dışlandığınızın bir göstergesi olarak meydana çıkıyor. Bu yüzden bugün buna benzer problemlerimiz var.

Kısa süreli bir hatta giden bir trende lise öğrencilerini gözlüyorum. Öğrenciler birbirleriyle şakalaşıyorlar, telefonla konuşuyorlar ve vedalaşıyorlar. Vedalaştıkları şey şu; hadi ben gittim, kendine iyi bak, öpüyorum, bay baay... Çok özür diliyorum. Bizim kültürümüzde bir *Allah'a ismarladık, Allah'a emanet ol* vardı. Yani dilimizde böyle bir şeyler vardı. Bunların arkasında çok güçlü dini değerler manzumesi vardı. Bir kültürel form arkasındaki değeri ifade eder. Siz onları forma gitmeden hissedersiniz. Çok basit bir örnek vereceğim. Mesela dilde, *Helal hoş olsun*, diye bir kavram var. Sadece helal değil bir de hoş kavramı da var. Bu nedir? Bu şudur: Kuran'ı Kerimde bütün peygamberlere, bütün insanlara ve bütün müminlere helal ve tayyibâtta yemeyi emreder. Helal zikredilmez sadece, helal yetmez çünkü. Bazı yerlerde tayyibât der. Bazı yerlerde de helalle birlikte zikreder. Ama tayyibât zikredildiğinde helal zikredilmeyebilir. Buradan şu ortaya çıkar. Tayyibât helali kapsar lakin helal tayyibâtı kapsamaz.

Bu ne anlama geliyor? Ben bunu araştırdım ve şöyle bir şey ortaya çıktı; helal, bir hocaya gittiğinizde yaptığınız işi sorduğunuzda size helal dediği şeydir. Ama tayyibât, vicdanınızın size helal dediği şeydir. Toplum bu kültürü *Helal hoş olsun*, diye dile almış ve bunu yaygın bir şekilde kullanmaya başlamış. Bunu söyleyebilmek için bu ayetleri hatırlatmaya da gerek yoktur. O değerlere siz kendiniz gidirsiniz zaten, kendiniz gidiyorsunuz.

Mesela eskiden pazarlar vardı. Pazardan bir şey alırdınız. *Bereket versin* derdiniz siz de derdiniz ki *Bereketini bul*. Tebrikleşme vardı. Tebrik etme, bereket dileme. Bereket ne demek? Kazançta helal ve tayyibâtta olma özelliğini anlamak, hissetmek ve bunun getirdiği mutluluğu yaşamak demektir. Bereket budur. Güzel bir şeydi bu. Dilde bu vardı ama bugün dilden kayboldu. Eğer kültürel kodları/formları kaybederseniz, siz siz olmaktan kolay karşınız ya da çıkarılabilirsiniz.

Başka bir örnek vereceğim size. 13. yüzyılda bizim Ahilik kültürümüz vardı. Bu Ahilik kültürüyle ilgili çok şey okumuşsunuz ve yahut size okumanızı tavsiye ederim. Bize anlatır/anlatılır. Mesela bir dükkâna girdiğinizde, sabah

bir şey alacaksınız, eğer o dükkân sahibi satış yapmışsa size derdi ki, ben satış yapmışım şu kardeşim yapmamış, git ondan al. Ya da beş tane şey istiyorsanız, birini benden al diğerlerini de diğer kardeşlerimden al diyebilirdi. Bu bizim kültürümüzde paylaşma üzerine kurulu bir medeniyetti.

Medeniyet paylaşma üzerine zaten kurulur. Kendinizden verme yoksa medeniyet kuramazsınız. Medeniyet bunun üstüne kurulur. Bizde de bu böyledir. Mesela bunu kategorize etmişiz biz. Kuranı kerimde ayetler var, hadisler var. Siz sahip olduğunuz bir şeyi, yarısına kadar olanını verirsiniz buna sahavet denir. Yarısından fazlasını verirsiniz cûd demişiz, tamamını verirsiniz îsâr demişiz.

O dönemde ne yapıyor insanlar? Dağ başında bir kuş yuvasız kalmışsa ona yuva yapıyorlar vs. Ama şimdi şunu görüyorsunuz. Fıkıhçı olarak bana şunu soruyorlar: hastane karşısında üç tane dükkân var. Bir eczacı üçünü birden kir alıyor, ikisini boş tutuyor, diğerinde de eczacılık faaliyeti yürütüyor. Niye? Birileri daha gelip de onun geliri düşmesin. Niye peki? Sebebi şu: bizim artık yetişme tarzımızdan bu kültürel kodlar/formlar çıkmaya başladı. Bunlar değersizleşti ve anlamsızlaşmaya başladı. Biz artık sahte bir takım kazanımlarla mutluluk peşine düşmeye başladık.

Etrafınıza bakın. Şimdi Bologna süreci diye bir süreç var eğitim sistemimizde. Dersler kredilerle sınırlandırıldı. Bu kredilerin sınırlandırılması iyi mi oldu, kötü mü? Bir anlamda iyi bir tarafı var; öğrencilerimize boş zaman kalsın ve o serbest zamanlarında kendi beklentileri ve geleceklerindeki planlarını gerçekleştirmek üzere kendi donanımlarını güçlendirmeye dönük bir boş zaman oluşturma çıkarma adına. Ama şimdi bakıyorsunuz ki bu boş zamanın ne kadarını kendi lehine çevirebiliyor, değerlendirebiliyor? Nargile kafelere gidiyorsunuz ardına kadar dolu, kafelere gidiyorsunuz ardına kadar dolu, bilmem nerelere gidiyorsunuz ardına kadar dolu... Bunları ne kadar değerlendirebiliyoruz? Bizim boş zamanı kullanma/değerlendirme kültürümüzü kim belirliyor? Bizim bunları sorgulamamız gerekir. Bunları sorgulamadığımız takdirde biz ne kadar bu toplum içerisinde yaşarsak yaşayalım, kendi kültürümüzde yaşadığımız halde başka kültür elçisi haline geliyoruz. Değişmek de çok kolay oluyor o zaman da. Bu sebeple diyorum ki; gelin ne yaptığımızı farkında olarak yapalım. Bu yüzden de ben bu kültürel kodları/formları önemsiyorum ve öğrencilerimizin biraz da olsa baktıkları şeylere bu açıdan bakmalarını istiyorum. Sadece dil ile ilgili değil, edebiyatla ilgili değil. Sanatta da öyle, başka şeylerde de böyle bakmalıyız.

Televizyonlarda yarışma programları var. Görüyorsunuz. Bir batı müziğinin bestecisi soruluyor. Bakıyorsunuz tak diye biliyor insanlar. Bir filmin yönetmeni soruluyor, biliniyor ama bizim kendi kültürümüzden lise sevi-

yesinde, ya edebiyat derslerinde geçmiş bir yazar, bir müellif sorulduğunda insanlar bunun farkında değiller! Bilmiyorlar! Seyirciye soruluyor, seyirci bilmiyor! Telefonla arıyorlar. Onlar da bilmiyor! Şimdi Kutadgu Bilig'i bilmiyorlar, Ahmet Yesevî'yi bilmiyor insanlar! Ama Amerikalı bir bestekârı tak diye biliyor! İşte sorun olan bunlar. O yüzden şunu söylüyorum; Bizim kültürel kodlarımıza sahip olma zorunluluğumuz vardır.

Son olarak şunu söylemek istiyorum:

Arkadaşlar! Çok okuyun, farklı okuyun, hocaları çok fazla rahatsız edin... Onlara sorun, onlarla güncel konuları tartışın... Kendi aranızda gruplar oluşturun ve gruplar çerçevesinde ciddi konuları tartışarak kendinizi geleceğe hazırlayın. Böylece nitelikli, vasıflı, aldığı diplomanın hakkını veren ve bu memlekete hizmet edecek gençler olarak buradan çıkın. Bu tavsiyeleri dikkate almanızı bekliyorum.

Hepinize teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Gençliğin Problemleri

İhsan Süreyya SIRMA*

Şimdi gençlikten bahsediyoruz. Tabii neresinden başlayayım bilmiyorum ki üniversiteye başladığım ilk gün öğrencilerime soruyorum. Diyorum ki çocuklar aranızda 5 tane şiiri ezbere bilen parmak kaldırsın üniversite birinci sınıfta. Malesef parmak kalkmıyor. Yani utanmasa diyecek; Hocam! “Korkma, sönmez”i söyleyeyim mi... Öyle bir kültüre geldik. Şöyle bir tabir var Arapça’da “ve ‘asa en tuhibbu şey’en vehuve şerrun lekum” (ola ki siz bir şeyi seversiniz onda sizin için şer vardır). Üniversiteyi bitirmekte olan bir çocuk imtihan kâğıdında İstanbul kelimesine küçük harfle başlıyor. Yani gramer diye bir şey kalmadı. Tabi Araplar diyor ki: “leyteş-şebabe yeudu yevmen fe uhbirehu bima fealel-meşibu” (ah gençlik bir gelse de yaşlılığın başıma ne getirdiğini bir anlatsaydım). Ama bir şey daha var Arapçada diyor ki: “leysel-feta men yequlu kane ebii ve lakinnel-feta men yequlu ha enake” (yani benim atalarım şöyleydi babam şöyleydi ceddin şöyleydi diyen genç genç değildir. İşte ben buradayım diyen gençtir). Ama maalesef öyle bir gençliğimiz yok. Gençlik kalmadı gençlik kalmayınca okuma bitti. Ve bu bugünün işi değildir. Bakınız Paris’te beraber doktora yaptığımız bir arkadaş, evi Louvre Müzesi’ne 500 metreydi. Her halde bu müzeyi biliyorsunuzdur. Dünyanın en büyük müzelerinden bir tanesidir. Bu arkadaş beş sene orda kaldı, doktor oldu. Türkiye’ye geldi, sonra profesör de oldu ancak Louvre Müzesi’ni görmeden geldi. Ben buna ne yapayım demek ki bu mahallede komşusunu da tanıyamıyordu. Biz böyle yitirdik.

Feriduddin Attar çok güzel bir şey söylüyor Pendname diye bir öğüt kitabı var. Diyor ki “Dostum pazara git kendine bir dert satın al. Bulamazsan gel benden ödünç al”. Bugünkü gençlerimizin derdi yok, hiçbir dertleri yok. Bir tek dertleri var fesatbook (facebook) ve whatsapp. Arkadaşlar dikkat edelim çok büyük bir tehlike dünyayı bekliyor. Farz edelim bu internet denen mekanizma çöktü. Dünyada her şey durur. Niye bu kadar kendimizi bağımlı yapıyoruz. Bizim gençlerimiz bir şarkı okumasını bilmiyorlar, bir şiir bilmiyorlar. Viyana’da bir konferansa davet edilmişim. 500 tane üniversiteli. Onlara dedim ki gençler havaya girmem için birisi bir şiir okusun. Bir el kalkmadı ya. Hiç olmazsa insan sevgilisi için bir tane ezberler. Böyle bir şey olamaz. Böyle gençlik olur mu? Gençler esir olmuşlar bir tane akılsız telefona. Beş gün önce Siirt’te kaza geçiriyorduk. Bir genç elinde telefon caddenin ortasında gidiyor, yeşil ışık da yanmış. Korna çalıyoruz duymuyor tam yanında fren yaptı bizim

* Prof. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı, (ihsansureyyasirma@gmail.com).

arkadaş. Oğlum dedim o telefonunu cebine koy, şimdi ölecektin. O artık anne, baba ve sevgilisini de unutmuş, telefona esir olmuş. İşte gençlerimiz bu.

Bir istatistik yapın ben yapıyorum bazen. Diyorum ki kaç tane roman okudunuz? Neredeyse diyecek roman nedir? Okumuyorlar. Üniversitede dedim ki kaç roman okudunuz? (O zamanlar İstanbul Üniversitesindeydim). Birkaç kişi el kaldırdı. Dedim ki peki 5 roman okuyan var mı? Bir iki el indi. Ne okudunuz dedim mesela Fransız romanlarından? Kafadan attı, Sefilleri okudum dedi. Buraya dikkat edin gençler Sefilleri okudum. Bak dedim imtihan ederim. Dedim ki Sefiller'in kahramanı kim? bilemedi. Bak dedim ben orta ikinci sınıfta onu okudum, bundan 60-70 sene önce onun kahramanı Jan Valjan'dır. Sen ne biçim okuyorsun demek ki okumadın. Adını okudun.

Gençlerimiz başka şeylerle uğraşıyorlar. Az önce meslektaşım dedi ki; gençler evlenemiyorlar. Evlenmekten zevk almıyorlar ki. Evlenmekten zevk almak için âşık olmak lazım. Onlarda aşk kalmadı. Şimdi, Viyana'daki serüvenimizde bir gün telefon çaldı, hocam ben tarihten doktora yapmak istiyorum sizinle görüşmek istiyorum. Tamam dedim falan yere gel o da geldi. Oğlum! Türkçe mi yapacaksın yoksa Almanca mı dedim. O da Almanca dedi hocam. Dedim ki Almanca nasıl? İdare eder dedi. Ben de ona idare eder Almancasıyla doktora yapılmaz, git Almancayı öğren öyle gel dedim. Şimdi gelecek Osmanlı üzerine doktora yapacak ve ona Osmanlıca biliyor musun diye sorulduğunda o da çat pat biliyorum diyecek. İşte gençliğimiz bu. Bu yüzden doktoralarımızda, doçentliklerimizde ve profesörlüklerimizde de iş yok. Politikacılarımızda ise bu hiç yok. Niye biliyor musunuz? Onlar her şeyi bitirmişler ya okumaya vakitleri yok. Arkadaşlar! Devlet beni gönderdi, Avrupa'da doktora yaptım. Allah zeval vermesin devlete. Bütün olumsuzluklarına rağmen zeval vermesin. O zamanlarda hala bir gençlik vardı Türkiye'de. Aynı şekilde Dünyada da vardı. Merak etmeyin onlarda da bozuktu ama bizdeki kadar değil. Tamam, bu telefona biraz vakit ayırıyor ama Albert Camus'u biliyor, Sartre'ı biliyor, kendi romancısını ve felsefecisini biliyor. Sartre diye dinsiz bir filozof var biliyorsunuz Fransızların.

Bir gün onun konferansını Sorbonne'da dinledim. Dedi ki; biliyorsunuz ben ateist bir adamım. Ama bir Fransız, Fransa'da yaşıyorsa buranın dilini ve dinini bilmek mecburiyetindedir. Hristiyanlığı bilmeyen, İncili bilmeyen birine Fransız kültürü almış diyemezsiniz. Bakın dedi ben dinsizim ama benim adım bir azizin adı. Jean Paul. Ama Türkiye'de bakıyoruz bizim tarihimizi bilen genç yok. Geçen sene uçakla Malatya'ya gidiyorum kitap fuarına bu çok önemli olduğu için söylüyorum. Gençler var uçakta tanıştık. Dedim nereye gidiyorsunuz? Dediler ki kitap fuarına gidiyoruz. Biz Sultan Abdülhamit'i film yaptık, onun tanıtımına gidiyoruz. Tabi Sultan Abdülhamit be-

nim alanım. Onlara dedim ki sizin danışmanınız kim? Bir genç dedi ki benim, Boğaziçi mezunuyum. Ona dedim ki Boğaziçi mezunu olmak önemli değil, sen nerden biliyorsun, hangi arşivlerden öğrendin Sultan Abdülhamit'i? Ben yazdım dedi, şaşırdım. Sonra sui-edep ettim ve ona dedim ki İhsan Süreyya Sırma diye birini tanıyor musun? Yok, hiç duymadım dedi. Türkiye'de ilk defa Sultan Abdülhamit'i yazan bu fakirdir. Ben kendim olduğumu söylemedim. Ama ertesi gün sinemaya gittim en önde oturdum, dedim ki utanır ve belki yanlış şeyler bu millete anlatmazlar. Sonra başlarındaki Bahadır Bey geldi. Bahadır Bey dedi ki; aslında Türkiye'de biz Sultan Abdülhamit'i İhsan Süreyya hocadan öğrendik. Ama film yapınca bazen değiştirmek gerekir. Hayır, hakkınız yok efendim. Sultan Abdülhamit hiç kimseye tokat atmadı, topuzlarla gezmedi. Bu yüzden dikkatli olalım.

Geçen Fransa'ya gittiğimde yeni bir şarkı çıkmış, "Kutsal gençlik Tanrı'ya inanmıyor" diye. Ama maalesef burada da durum öyledir. Bir ay önce İstanbul'da bir kafede arkadaşlarla oturmuşuz, yan tarafta da gençler oturuyor. Kahkahalar, laubali, şımarık hareketler falan. Bana dedi ki Amca! Ben deistim. İyi dedim, Müslüman değilsin o zaman. Müslümanım dedi. Oğlum bu kadar da cehalet olmaz ki. Hem Deistsin hem Müslümansın hem kızsın hem erkek olur mu ya! İşte bizim gençliğimiz bu hale geldi. Bunun sebebi ise eğitimidir. Bu eğitimi iyi vermemiz lazım. Yetkililerin okulları kontrol etmesi lazım acaba bu okullarda ne okutuluyor? Dinsizleştirmek için her şey öğretiliyor. Buna dikkat edelim, sorumluyuz bundan. Allah Celle Celâlühü Kur'an'da emrederiyor: *"Sizden bir grup olsun ki sizi Allah'ın yoluna davet etsinler iyiliği emretsinler, kötülükten sakındırsınlar"*. Peki, kim yapacak bunu Allah'a inanan herkes sadece hocalar değil ve özellikle gençler. Ama gençler ne olursunuz günde sadece bir saatinizi ayırın telefona. Ondan sonra kitap okuyun, kütüphaneye gidin, kitabı koklayın. Bizim bir hoca vardı Ankara ilahiyatta Allah selamet versin yaşıyorsa bir kitap isterdik gider yüz bin kitap içinden bulur getirirdi. Ben kokusunu bilirim derdi. Hepinize teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Ersoy'un Gençlik Tasavvuru

Hüseyin KARAMAN*

Giriş

Topluma yön veren, kitleleri arkalarından sürükleyen şahsiyetleri değerlendiren, yaşadıkları dönemi ve o dönemin şartlarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü fikir ve düşünce adamları her şeyden önce kendi döneminin adamıdır. Onların neden öyle düşünüp öyle davrandıklarını anlayabilmek için yetiştikleri şartları, yaşadıkları dönemi, yani onları yetiştiren ortamı çok iyi bilmek ve iyi analiz etmek gerekir.

Malumunuz olduğu üzere Mehmet Akif 1873 yılında İstanbul'da sade ve geleneksel bir hayatın yaşandığı Fatih'in Sarıgül semtinde dünyaya gelmiştir. 27 Aralık 1936 yılında yine İstanbul'da hayata gözlerini kapamıştır. 63 yıl yaşamıştır. Peygamber Efendimize olan saygı ve hürmetinden dolayı ondan daha fazla yaşamayı istememiş, Peygamberimizin yaşını geçince kendi kendisine hitaben bir şiir yazmış "akranların bu dünyadan hep göçüp gitti, senin amacın ne, bu dünyaya post mu sermek istiyorsun" diye söylemiştir.

Konuşmamın başında, özellikle gençlere şunu söylemek istiyorum. İstiklal Marşı'nı bu millete armağan etmiş, İstiklal Mücadelesine aktif olarak katılmış, Çanakkale Savaşlarına bizzat katılmamasına rağmen o savaşı içinde hissetmiş ve en güzel Çanakkale Destanını yazmış olan vatan şairi Mehmet Akif'i sadece İstiklal Marşımızı yazmış olan bir şair olarak değil, hayatı ve mücadeleleriyle birlikte yakından tanımalısınız. Çünkü O, memleketin dert ve sıkıntılardan kurtulmasında halkın gençliğin eğitiminde ileri sürdüğü görüş ve fikirleri ile mükemmel bir rehber gerçek bir eğitimcidir. Fikirleri, hayatı ve mücadeleleri ile gençliğe güzel bir rol modeldir.

Akif'in doğduğu XIX. yüzyılın sonlarına baktığımızda; Batılılar, Osmanlı topraklarını paylaşmak için bir araya gelmişler, tarihi-kültürel birikim ve sürtüşmeler içyapımızı iyice yıpratmıştı. "Tanzimat" ve "Islahat Fermanları" öze ve köke dayanan bir diriliş hareketi olmak yerine, kültür ve medeniyet değişimiyle milli bünyeyi tahrip eden ve bilinçsiz bir şekilde dışa dönüşe ivme kazandıran hareketler olmuştur.

Dış tesirlerden en fazla korunması gereken temel değerlerde alabildiğine Batı'ya açık; Batıyla temas halinde olunması gereken konularda ise içe dönük bir hale gelen bu gidiş, I. Dünya Savaşı'na kadar hızlanarak devam etmiştir. *Balkanlar*, batılıların elbirliğiyle allak bullak olmuş, *Rumeli*'nde bir medeni-

* Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Rektörü, (huseyin.karaman@erdogan.edu.tr).

yetin yıkılışı gerçekleşmiş, *Rus Harbi* memleketi perişan etmiş, *İstanbul* batılıların kazan kaynatışına maruz kalmış ve sosyal yapı sünger gibi delik deşik olmuştur.

Tanzimat ve Islahat Fermanları, 93 Osmanlı-Rus Harbi, Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı'nın yıkılışı ve Cumhuriyetin Kuruluşu gibi olayların hepsi Akif'in yaşadığı dönemde olmuştur. İşte Mehmet Akif Ersoy bütün bu olaylara şahit olmuş bir düşünürdür. Söz konusu olayların hepsinin onun kişiliğinin ve düşüncelerinin oluşmasında etkileri olmuştur.

Milli Şairimiz, ilim ve fikir adamı, düşünür Mehmet Akif Ersoy, bu süreçteki, büyük acıların, ümit ve ideallerin, mücadelelerin, çöküş ve çalkantıların, dağılıp ve yıkılışların görüntüsünü Safahat'ta yazmıştır. Safahat, bir şiir kitabı, bir edebi metin olmaktan daha çok bir fikir eseridir. Onda bu necip milletin tarihi, yükseliş ve düşüşü, bunun sebepleri, fert ve toplum olarak tahlili, zekâsı, nüktesi, edebiyatı, şehri, sokağı, evi, ailesi, acıları ve sevinçleri vardır. Yedi bölümden oluşan Safahat'ın altıncı bölümünün başlığı 'Asım'dır. Asım, Köse İmam'ın, yani Ali Şevki Hoca'nın oğludur. Köse imam ise Akif'in babası Tahir Efendi'nin eski bir öğrencisidir. Asım, 2500 dizelik tek parçadan meydana gelmekte olup Hocazade (Mehmet Akif), Köse İmam (Ali Şevki Hoca), Asım (Köse İmam'ın oğlu) ve Emin (Akif'in oğlu) arasında geçen konuşmalardan oluşmaktadır.

Asım şiiri aynı zamanda Mehmet Akif'in ahlaki şahsiyetinin ve ilkeli tavırının güçlü bir temsili olarak kabul edilebilir. Her ne kadar bu uzun manzume, farklı karakterleri içeren muhtelif hikâye ve anlatılardan oluşsa da, esasen şairin karakterinin aksettiği bir ayna hükmündedir. Bu şiirde Akif, şiire ismini veren Asım karakterini merkeze alarak döneminin düşünsel bir panoramasını çizmekte ve bu karakteri gençlik için ideal bir figür olarak sunmaktadır. Dolayısıyla "Asım" Akif'in gençlik idealinin, gençlik tasavvurunun adıdır. Düşünür idealindeki gençliği "Asımın Nesli" olarak ifade etmiş ve bu eserde o gençliğin resmini ayrıntılı bir şekilde çizmiştir. Biz bu tebliğde Asım şiirinden hareketle Akif'in ortaya koyduğu gençlik tasavvurunun dikkat çekici bazı boyutlarına işaret edeceğiz.

Bu noktada şunu ifade edebilirim ki Akif'in başta Safahat'ın Asım kitabı olmak üzere bütün yazılarına baktığımızda gençlikte görmek istediği 9 temel özelliğın olduğunu söyleyebilir. Bu özellikler aynı zamanda Akif'in gençlik tasavvurunu ortaya koymaktadır. Söz konusu özellikler şunlardır: Beden yapısı, ruh yapısı, eğitim ve öğretim, ilim, çalışkanlık, ümit ve azim, dindarlık, ahlak, vatan sevgisi.

AKIF'İN GENÇLİKTE GÖRMEK İSTEDİĞİ TEMEL ÖZELLİKLER

1. *Beden Yapısı*

Ona göre beden yapısı açısından genç, sağlam ve gürbüz olmalı, güreş, yüzme, atıcılık ve binicilik gibi sporları yapabilmelidir. Akif'in kendisi de bu sporları bizzat yaparak gençliğe örnek olmuştur. İstanbul Boğazını karşıdan karşıya yüzme olarak geçmiştir.

2. *Ruh Yapısı*

Ruh yapısı açısından genç, imanlı, gayretli ve tevekkül sahibi olmalı; ancak tembellik, hazıra konma, hırs ve kıskançlık gibi kötü ahlaki özelliklerden de uzak durmalıdır. Akif bu anlamda gençliğe şöyle seslenmektedir:

*Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol,
yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol*

3. *Eğitim ve Öğretim*

Akif gençlerin bilgi ve ahlak sahibi olmalarının ancak eğitim ve öğretim ile mümkün olacağını bildiği için, gençlere şöyle seslenmektedir:

*Hadi tahsilini ikmale tez elden, hadi sen!
Çünkü milletlerin ikbali için, evladım.
Marifet bir de fazilet, iki kudret lazım.*

Çünkü ona göre bilgisiz ahlak, miskinlik ve zayıflığa; ahlaksız bilgi de milletlerin ruhunun zehirlenmesine sebep olur.

3.1. *İlim*

Mehmet Akif gençlerimizin ilim tahsil etmelerini, ilmi gelişmeleri takip etmelerini ve ilme önem vermelerini istemektedir. Bu noktada gençliğe düşen vazife, ilim yolunda bitmek tükenmek bilmez bir merak ve azimle çalışmaktır. İlim arayışı, kaçınılmaz olarak toplum ve medeniyetlerin etkileşimini ve birbirinden istifadesini gerektirdiği için bizden daha güçlü bir uygarlık olan Batı uygarlığından istifade etmek zorundayız. Bu konuda gençlere şöyle seslenmektedir:

*Hepsi beş on maskara ferdin hüneri,
Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum gözünüz;
Sade Garb'ın yalnız ilmine dönsün yüzünüz,
O çocuklarla beraber gece gündüz didinin,
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.
Fen diyarında sızan namütenahi pınarı,
Hem için hem getirin yurda o nafi suları.
Aynı membarları ihya için artık burada,
Kafanız işlesin oğlum, kanal olsun arada*

3.2. Çalışkanlık

Akif gençlerin tembellik ve miskinlikten uzak durmalarını ve çalışmalarını istemektedir. Çünkü ona göre İslam dünyasının geri kalmasının sebeplerinden biri de tembellik ve yanlış tevekkül anlayışıdır. Bu konuda gençlere şöyle seslenmektedir:

*Çalış dedikçe Şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!
"Allah"a dayandım" diye sen çıkma yataktan...
Mana-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nadan!
Ecdadını, zannetme, asırlarca uyudu!
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?*

Bir başka şiirinde ise şöyle söylemektedir:

*Sakin ey nûr-i dâdem, geçmesin beyhude eyyamın,
Çalış, halin müsaitken, bilinmez çünkü encamın.*

Çünkü ona göre, "Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası, Dostunun yüz karası, düşmanın maskarası" olacaktır.

3.3. Ümit ve Azim

Akif ümitsizliğe karşı çıkmakta ve onu reddetmektedir. Çünkü ona göre ümitsizlik hali, kriz dönemlerinde toplumların manevi bünyesini kemiren bir virüs gibi yayılır. Onun için de ümidini kaybetmiş bir toplumu diriltmeye çalışmıştır. İmanlı bir insanın ümitsizliğe düşmeyeceğini, düşmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Gençliğin her türlü olumsuz şartlara rağmen ümitsizliğe düşmemesini, azmi elden bırakmamasını istemektedir. Gençliği istikbalin yollarını açacak bir ümit var duruşa çağırılmaktadır. Çünkü yıkılan bir imparatorluğun küllerinden yeniden doğması için ümit, dönemin toplumsal psikolojisi açısından belki de en gerekli şeydir. Gençliğe ümitsizliğe düşmenin, azmi bırakmanın ortaya çıkaracağı tehlikeleri şu şekilde haykırmaktadır:

*Ye'sin sonu yoktur, ona bir kere düşersen
Hüsrana düşersen, çıkamazsın ebediyen!
Ben de ruhumdaki zulmetleri artık koğdum.
Atıyı karanlık görerek azmi bırakmak,
Alçak bir ölüm varsa, eminim budur ancak!*

...

3.6. *Vatan Sevgisi*

Akif için vatan, dünyalar karşılığında bile verilmeyecek, verilemeyecek bir cennettir. Akif, Mısır'da hasta yatağında iken bile akli hep vatanında olmuştur. Vatan topraklarında yabancıların ayak seslerinden rahatsız olmuştur. Akif bir nevi ülkesinden sürgün edilmiş olmasına rağmen hiçbir zaman vatanına darılmamış ve kalbindeki vatan sevgisi azalmamıştır. Öyle ki, Mısır halkı kendisinin perişan halini görerek buradan ülkesine bir fatura çıkarmasın diye Mısır da evini taşıması gerektiğinde hep gece taşımıştır. Ona göre Milleti vatanından ayırmak isteyenler, cehennemle de gelseler, gençlik onu göğsünde söndürmelidir. Bu konuda İstiklal Marşı'nda "*Verme, dünyaları alsan da bu Cennet vatanı*" demektedir. Başka yazılarında ise gençliğe "*Sahipsiz olan memleketin batması haktır. Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır,*" diye seslenmektedir.

Başka bir yerde ise şöyle söylemektedir:

*Nasıl tahammül eder hür olan, esaretine,
Kör olsun ağlamayan, ey vatan felaketine,
Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz,
Bu yol ki hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz.*

SONUÇ

Son tahlilde Akif'e göre "Asım" karakterini taşıyan bir gençlik, evvelmirde mensup olduğu milletin yaşadığı konjonktürel ve aciliyet kesp eden sorunlara karşı müteyakkız vaziyettedir. Bu sebeple vatansever kişiliğiyle milletin kaderini belirleyecek mücadelelere gözünü kırpmadan girişir. "Asım'ın nesli... Diyordum ya... Nesilmiş gerçek: / İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek."¹ Dizelerinde gördüğümüz gibi, yaşadığı zaman ve mekânın şuurunu taşıyarak bir kurtuluş mücadelesinin öznesi olabilir. Asım ruhu, dün Çanakkale savaşında nasıl milli bilincin bekçisi olduysa, bugün de 15 Temmuz hain darbe girişimine karşı sergilenen kahramanlıkla yeniden dirilişin kıvılcımını canlandırmıştır. Bu açıdan Asım'ın bir yönüyle yaşadığı zaman ve mekâna fiili müdahalesiyle "çağının çocuğu" olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yönüyle ise Asım, tüm zamanlar için örneklik teşkil eden anonim bir ilim ve ahlak kahramanı hüviyetini taşır. Bir başka ifadeyle, hem şimdinin yakıcı sorunlarına karşı mevcudiyetiyle pratik müdahalelerde bulunurken, hem de geleceğe açık, uzun erimli ve ümit var bir duruşu temsil eder. Bu anlamda Asım'ın, kendinde hal ile istikbal arasında bir dengeyi tecessüm ettirdiğini söyleyebiliriz.

1 Mehmet Akif Ersoy. *Safahat*. Haz. Hüseyin Su-Abdürrahim Karadeniz (Ankara: Hece Yayınları, 2009): 411.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Asım'ın nesli yani Akif'in idealindeki gençliğin iman, irfan, fazilet ve bilgi ile donanmış, karakterli, ahlaklı, kişilikli, vatanına, milletine ve dinine bağlı, tarihi ve kültürüyle barışık, zulme ve emperyalizme karşı çıkan, ümitsizliğe kapılmayan, azimli, çalışkan, mücadeleci, ahlaklı ve dindar bir gençlik olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Doğan, M. Mehmet. "Gençlik İçin İki Model: Halûk ve Âsım". *Mehmet Âkif Türkiye'de Modernite ve Gençlik*. Haz. D. Mehmet Doğan. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği, 2007.
- Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*. Haz. Hüseyin Su-Abdürrahim Karadeniz. Ankara: Hece Yayınları, 2009.
- Pepe, Kadir. "Mehmet Akif Ersoy'da Spor Sevgisi ve Gençlik İdeali". *I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu*. 445-449. Burdur: 19-21 Kasım 2008.
- Topçu, Nurettin. *İsyan Ahlakı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Gençliğim Eyvah: Gençlik Günlerimin Gecikmiş Okumaları

Necdet SUBAŞI*

12 Eylül, biz öğrenciyken üzerimize gelmişti. 1980’de ben üniversitede ilahiyat fakültesinde birinci sınıftan ikinci sınıfa geçmiştim. İddialı bir öğrenciydim. Bir siyasal hareketin enerjik bir üyesiydim. Dünyayı kurtaracak iddialara sahip olduğuma kesin olarak inanıyordum. Ama Erzurum ve Konya bunun dışında hiçbir şey bilmiyordum. Ama dünyayı bize verselerdi birkaç güne kurtarabilirdik. O şey bizde vardı, buna inanıyorduk. Nasıl ikna edilmiştik, nasıl inanmıştık bilmiyorum ama dünyayı kurtaracak adam herhalde bizdik.

Ben konuşmamın başlığı olarak Tarık Buğra’dan bir ödünç kavram olarak bildirimini hazırladım. Tarık Buğra, Allah rahmet eylesin! Bu günlerde 100. doğum yılı kutlanıyor. Onun çok meşhur bir romanı var, “Gençliğim Eyvah.” Bu bir anatomi, bir gözden geçirme, bir hesaplama ve pişmanlıklar haritası gibi bir kitaptır. Belki gençler onun Küçük Ağa’sını ve Osmancık’ını daha fazla duymuşlardır. Ama eğer fırsat bulurlarsa, biraz Türkçe’nin zevkine varmak biraz da iç hesaplaşmalar konusunda bir örnekle karşılaşmak için “Gençliğim Eyvah”ı mutlaka dayanarak, biraz direnerek okumalarını öneririm. “Gençliğim Eyvah”ta bir kahraman var ve o kahraman gençleri almakta, kendine ram etmekte, kullanmakta, bağımlı hale getirmekte, yönlendirmekte ve tüketmektedir. İşin içine sokmakta ve onları bitirmektedir. İnanılmaz bir karakterdir ve bu karakter Türkiye’de yaşadığımız sayısız cemaat örneklikleri içerisinde, o kadar net, o kadar yaygın ve o kadar bilinen bir prototiptir ki bunu 70’lerin sonlarına doğru, 77’de sanırım tefrika edilmişti ve 79’da da yayınlanmıştı. Yani biz Türkiye olarak adım adım bir darbeye doğru, planlanmış bir kargaşanın içerisinde sürüklenirken, Tarık Buğra’da bizim bu hikâyemizi romana yansıtmayı başarmıştı. Keşke onu eşzamanlı olarak okuyabilseydim. Ya da o zamanın uçukluğu içinde belki okusaydık da bunları göremezdik, küçümserdik.

Tarık Buğra’nın kitabının bize gösterdiği, öğrettiği şey, gençliğin tarumar edilen, yok edilen bir hikâyesidir. Bizim büyüklerin, bizden önce yaşayanların deneyim atlaslarına ve haritalarına ihtiyacımız var. Evet, bugün çok değişik ilgilerimiz var, kendimize bakacak halimiz yok, âşık olmayı bile beceremiyoruz buna bile zamanımız yok. Ama bu aradan yaşanmış, denenmiş birtakım hikâyelerden haberdar olmak lazım. Gördüğüm ve bildiğim kadarıyla büyük düşünürlerin hepsinin idealize ettiği bir gençlik resmi vardır. Gazalî’den

* Dr., MEB Müşaviri, (siberya48@gmail.com).

başlıyor işte, *Ya Eyyuhe'l-Veled*'i hatırlıyorum. Bediüzzaman'ın, *Genlik Rehberi*'ni hatırlıyorum. Tevfik Fikret'in, *Haluk*'unu hatırlıyorum. Mehmet Akif'in *Asım*'ını, Necip Fazıl'ın *Mehmet*'ini, yakına geliyorsunuz Ali Fuat Başgil'in, *Gençlerle Başbaşa*'sını hatırlıyoruz. Akli başında olan herkes bir yolunu bulup nasıl bir gençlik diye bir formülasyon, bir resim üretmek istiyor ve kendi yaşanmışlıklarından yola çıkarak, kendi deneyimlerini devreye sokarak bir kristal gençlik formu üretmeye çalışıyor.

Gençlerin yaşanmış bilgiyle temas kurmak konusunda o kadar heveskâr olmadıklarını, yaşanmış bilgiyle irtibat kurmak için kendilerini kışkırtacak bir yaşam alanının da olmadığını görüyoruz. Belki üniversiteler bu irtibatı kurmak için yeni felsefi ve entelektüel konuları devreye sokarak bu irtibatı güçlendirmenin bir yolunu bulabilirler. Hesaplaşmak güzel bir şeydir, erken zamandan hesaplaşmaya başlamak ise çok daha güzel bir şeydir. Mesela "Genliğim Eyvah"ta da vurgulandığı gibi insanın 30-35 yaşına kadar hala bir yol doğrultmadan, hala ortalıkta dolaşarak yol almaya çalışması, hüznü ve gecikmiş bir hikâyedir. Bunu artık bu toplumun kaldırmaması gerekir. Genç yaşta başarı sağlayan birçok insan vardır. 18 yaşında bir fetih gerçekliğiyle karşılaşmış Fatih var. Bunlar masal değil. Ama ben bunların sadece kişisel karizmalarının ve tercihlerinin ürünü olduğunu sanmıyorum. Bunları da besleyen şeyin toplumsal yapı olduğunu, toplumsal müktesebatında da böyle insanlar ürettiğini bilmeliyiz.

Dolayısıyla arada bir gençlere ayar çekerken bizim de sizlerle irtibatı kopardığımızı söylemek isterim. O halde irtibatı koparmadan tekrar tekrar bir coşku içerisinde hayata dönmemiz gerekiyor. Saygılar sunuyorum. Teşekkür ediyorum.

Modern Çağda Gençliğin Sanat ve Edebiyatla İlişkisi

Ali Haydar HAKSAL*

İnsanlık dinlere ya da kültürlere dayalı bir ayrışmada. Dünyanın hemen her döneminde ve yerinde bu böyledir. Bu, doğal bir süreç. İnsanlığın kendi kendisine oluşturduğu, geliştirdiği ve farklılaştırdığı bir gerçeği. Her milletin veya kültürün bağlı bulunduğu bir dini, buna bağlı medeniyet ve kültürü var.

Biz İslâm milletindeniz. Nasıl ki biz İslâm milleti dairesine dâhil isek, Hıristiyan, Yahudi, Budist gibi milletlerden söz etmek durumundayız.

Merkezinde yer aldığımız büyük medeniyetimizin birikimi Hazreti Âdemden itibaren ana doğrultudur. Biz, hiçbir sapma içinde değiliz. Hazreti Peygambere kadar olan Peygamberler silsilesi bizim hakikatimiz. İnsanlık elbette Hazreti Âdem'den gelme, ancak farklılaşmalar bugünün sonuçlarını gösterir. Kültürler arasında büyük farklılıklar bulunuyor.

Hazreti Peygamberin şiire ruhsat vermesi ile birlikte medeniyetimiz şiir ruhludur. İnceliklidir, naiftir. Hiçbir millete nasip olmayan bir öze sahip bulunuyoruz. Şiirimiz, musikimiz, mimarimiz, hayatın kendisini, sanatın en incelikli bir damarını oluşturuyor. Şiir ruhlu milletiz. Nihai olarak İslâm milletin en son devleti bütün yönleriyle Osmanlı Devleti'dir. Devlet-i Aliye-i Osmaniye. Yüce Devlet. Osmanlı devleti tam anlamıyla şiir ruhunu temsilde bir doruktur. Var olduğu dönemde hiçbir milletin sahip olmadığı bir şiir birikimine ve toplamına sahip. Bu büyük birikim kendi ortamında ve koşullarında bir tarzı bulunuyor. Konu olarak da biçim olarak da. Ruh olarak medeniyet ve kültürünün özüne sahip. Has bir düşünüş. Şunu unutmayalım ki milletin sadece üst katmandakileri, şiir ile ilgili değildir. Alt katmanda, yani, halk katında maniler, ilahiler, kasideler, koşmalar, deyişler, şarkı ve türkülerin tamamı şiirdir. Sıradan diyebileceğimiz insanımızın tarlada, bağda bahçede karşılıklı manilerle atışması bile bir anlam ifade eder. Kaldı ki, en ücrada, köylerde okunan mevlitler, ilahiler ve kasideler milletimizin şiiridir ve bu millet şair ruhludur.

Medeniyetimizin yükseliş dönemlerinde günlük hayatta olduğu gibi sanatın hemen bütün alanlarında zirvedir desek yeridir.

Burayı kısaca geçtikten sonra asıl konumuza gelmek durumundayız.

Tanzimat ile birlikte, düşünce, sanatta, ciddî anlamda bir kırılma başlıyor. Bir yabancılaşma ve uzaklaşma sürecidir bu. Ve pek tabîi gençlerle bu değişimler oluyor.

* Yazar, Yedi iklim Dergisi Genel Yayın Yönetmeni, (yediiklim@yahoo.com).

Tanzimat döneminde gençlerin Fransa'ya gitmeleri yeni bir dönemin ve sürecin başlangıcıdır. Tanzimat gençleri, başlangıçta, iyi niyetli gibi görünüyorsa da içten yaşanan kırılmalarla hızlı bir değişim ve dönüşüm geçiriyorlar. Bu kırılma yeni akımlar ve düşünce hareketleri getiriyor. Gençlik üzerinde ciddi olarak etkili oluyor.

Tanzimat gençleri diye bir ifade kullandık ki bu doğrudur. Oldukça da etkili bir hareketti. Medreselerde, sanat ve düşünce hayatında ciddi anlamda karşılık buluyorlar. Onları destekleyen ve yönlendiren güçler elbette vardır. Fransız masonluğu, İngiltere ve daha başkaları onların üzerinde oldukça etkilidir. Osmanlı sınırlarının birçok merkezinde odaklanan bir hareketlenme getiriyorlar. Daha çok Kahire ve Selanik merkezlidirler. Buralarda dergiler çıkarıyorlar. Örneğin Selanik'te Ömer Seyfettin ve arkadaşlarının çıkardığı Genç Kalemler dergisi Türkçülük akımının en etkili olanı. O sırada basit ve etkisiz görünüyor gibi olsa da sonuçlarına bakmak gerekir. Daha da önemlisi, Türkçü bir hareket olmasına karşın bunun Fransız düşüncesinin etkisinde olması düşündürücü. Bu gençler aynı zamanda ittihatçidir.

Abdullah Cevdet'in İctihat mecmuası benzer bir konumda. O da batıcı bir ruha sahiptir. Zamanla onun da sonuçları belirecektir.

Muallim Naci'nin Muallim mecmuası geleneğe bağlı olmasına karşın bir başına ve yalnız kalıyor. Dönemin furyası daha baskın oluyor. Âdeta boğuluyor.

Furya ifadesini bilinçli olarak kullanıyoruz. Çünkü gençlerin sürüklenmesini ve dağılmasını bu tanım daha iyi ortaya koyuyor.

Ayrışmalar ve bölünmeler belli dergilerin etrafında toplanılarak gerçekleşir.

Hemen her derginin ve hareketin merkezinde önemli şairler yer alır

Dergâh 'ta Yahya Kemal var.

Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad'ın merkezinde Mehmet Akif yer alır.

Fecr-i Ati topluluğu şairlerden oluşur.

Ahmed Haşim yalnız ve bir başınadır. O sadece şiirinin özünde. Gençlik üzerinde ideolojik bir etkisinden söz edemeyiz.

Medeniyetimizin kırılması ve yabancılaşması edebiyat ve sanat ile de çok da etkili oluyor. Bir bakıma kırılmanın en etkili olduğu alandır diyebiliriz.

Her genç hareket yeni bir çıkış gerçekleştiriyor. Nâzım Hikmet Resimli Ay mecmuasında "Putları Kırıyoruz" kampanyası başlatıyor. Derginin başında Zekeriya Sertel ile Sabiha Sertel bulunmalarına rağmen orada merkezde

olan Nazım Hikmet'tir. Arkadaşlarıyla birlikte Abdülhak Hamid'i çekinerek ziyaret ettiklerinde aldıkları karşılık bir bakıma onları mutlu ediyor. Biz de geçmişin putlarını yıktık anlamında bir ifadede bulunuyor Abdülhak Hamid.

Putları yıkma, ya da kırma bir tanım. Olması gereken büyük birikimi yıkmaya yerine yenileme olsa daha sağlıklı sonuçlar getirebilirdi. Yıkılanın yerine yabancılaşma ve yozlaşma geldiğinden bunalımlara neden olmuştur.

Yabancılaşma elbette ki bunalımdır. Bir milletin kendi özüne ve ruhuna yabancı.

Arayışlar ayrışmalara neden oluyor. O dönemde Türkçülük, Osmanlıcılık, Batıcılık ve İslamcılık gibi.

Her akımın o dönemde belirleyici isimleri var. Bunlar, Mehmed Akif, Abdullâh Cevdet, Ziya Gökalp, Yahya Kemal gibi. Daha sonra Necip Fazıl ile Nâzım Hikmet birer merkez oluyorlar.

Mehmed Akif'in merkezinde olduğu *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad* dergilerinin etkisi belli bir zaman sonra kendini gösteriyor.

Üstat Necip Fazıl'ın *Ağaç* Mecmuası bir genç heves olarak başlıyor kısa sürüyor. Asıl çıkışını *Büyük Doğu* ile gerçekleştiriyor. Hedef kitlesi gençliktir. Tabutunu taşıyacak dört inanmış adam bu anlamda önemli bir vurgudur.

Dönemin söz konusu şair ve yazarları doğrudan ya da dolaylı olarak bir rekabet içindedirler. Hemen hepsinin hedefi ise gençliktir. Gençlik bir milletin geleceği olduğundan onlarla ancak hareket edilebilir.

İslâm milleti dairesi dışındaki her akım bir anlamda yabancılaşma oluyor. Konuşmamın hemen başında vurguladığım temel tezimiz İslâm Milleti dairesinde oluşumuz. Biz bunları ifade ederken, ana akımın dışındakileri yok saymıyoruz. Yabancılaşmalar da yabancı bir yol üzerinde olsalar da bu toprağın mensuplarıdır. Ne de olsa özde bu medeniyet ruhundan izler taşımaktadırlar.

Bugün için yaşamakta olduğumuz sorunların temelini de geçen yüzyılın başından itibaren başlayan ayrışmaların çatışmaya dönüşmesidir. Doğal olarak bu kaçınılmaz oluyor.

Bunların önemli kısmı sanat, edebiyat ve düşünce merkezli oluşuyor ve şekilleniyorlar.

Siyasal bölünmeler de bu hareketlerden sonra oluşmuştur. Sağ, sol, milliyetçi, İslâmcı gibi.

Fransız İhtilalinden kalma sağ ve sol çekişmeler ve ayrışmalar bize ait değildir ama hayatımıza yoğun şekilde girmiş bir gerçeklik. Bunları yok sayamayız elbette.

Bu kapımalara bizim insanımız dâhil olsalar da asıl sorun özde olması. Yani pozitivist felsefe ve akım ile sosyalizme oradan Marksizm'e ve sonuç olarak da ateizme ve inkârcılığa kadar götürmüştür. Sağ akımlar ise Batı düşüncesinin bir başka alanına sürüklenmiştir. Kapitalizm ve liberalizm eksenli bir ruha dönüştürülmüştür. Batı düşüncesi; ideolojilerini kendisi oluşturuyor, yani bunlar kendileri için birer alternatif veya çıkış olabiliyor. Kendi düşüncelerinden bir başka düşünceye fırsat verilmiyor. Müslümanlar için en büyük sorun da budur. Özellikle gençler açısından.

Buna örnekler verecek olursak, klasikten moderne, modernden post moderne geçiş yapılıyor. Bugün için ise Posttruht ve Z gençlik akımları var. Belirsizliklere ve bilinmezliklere sürükleyen hareketler. Düşüncesi ve ideolojisi ilkeleri ve hedefi olmayan akımlar. Bilişim dünyası ile birlikte büyük bir değişim yaşanıyor.

Gene batıdan gelen milliyetçilik, yani ırkçılık hareketleri İslâm milletine en büyük darbe olmuştur. Günümüzün temel sorunu da budur. İslâm milletinin gençlerinin bir araya gelemediği, birbiriyle çatıştığı, savaştığı bir sona sürüklenmiştir. İslâm milletinin ve gençliğinin asıl paradoksu da budur. Bu, büyük bir açmazdır.

Bütün bu hareketlerin merkezinde gençler yer almışlardır. Ya da gençler araç olarak kullanmışlardır. Çünkü sürekli ölen de gençler oluyor. 1980 önce-
sindeki çatışmalarda ölen gençlerin sayısı on binler civarındadır. 1980 sonrasındaki çatışmalarda ise ölenlerin sayısı yüz bini aşmış bulunuyor. Sonuçta kurban olanlar gene gençlerdir. Bunların nedenleri ve hedefleri ne olursa sonuçta olan gençlere oluyor. Onlarca yıl süren bu çatışmalarda bir sonuca da varılamıyor.

Gençlerin kurban olmasının veya kolay kurban olmasının nedeni bilinçsizlik olabilir mi? Bilinç diye bilinen yabancılık. Bütün bu hareketlerin de bir bilinci var. Yok sayılamazlar.

Ve tabii sanatçı duyarlığı yoksunluğu, medeniyet düşüncesinden kopuş ve uzaklaşış asıl sorun değil mi?

Şimdi asıl konumuza geçelim.

Yahya Kemal bir medeniyet taşıyıcısı, Süleymaniye'de Bayram Sabahı gibi muazzam bir şiir ortaya koymuş olmasına rağmen, onun çıkışı kendisiyle sınırlı kalmıştır. Geçmiş taşıyor ama gelecek ufku onda yoktur. Çünkü bu akım kendisiyle sınırlı kalmıştır. Özde ona yakın durmaya çalışan *Hisar Dergisi* ile *Türk Edebiyatı* dergisi, serbest yakın durmasına rağmen kendisini yenileyememiş, gençlik üzerinde de ciddi anlamda bir etkisi olmamıştır.

Türkçülük akımının sanat edebiyat ve şiir ilgisi çok gerilerde kalmış ve kendini geliştirememiş ve yenileyememiştir. Hece vezni tuzağına takılıp kalmışlardır. Sanat edebiyat ilişkisi kesilince siyasal ideolojiye yoğunlaşmış bulunuluyor. Sonuçları ortada. Fazla bir söze de gerek yok.

Cumhuriyet döneminde gençler üzerinde etkili olan iki genç şair var. Bunlardan biri Necip Fazıl, diğeri ise Nâzım Hikmet'tir. Necip Fazıl'ın güçlü varlığı dönemi ciddi anlamda etkiliyor. Şöyle ki onun şiir gücü heceyi, modern sanatıyla ve metaforlarıyla buluşturması ve tek başına zirveye taşınması, döneminde yazılan şiirlerin onun etkisinde kalması, dönemin şairlerinin önünde bir engel gibi.

Nazım'ın serbest vezne geçişi, yeni bir çıkış. Ondan sonra da iki ana akım oluşur. Biri sol ya da Marksist estetiğe dayalı yüksek sesli şiir tarzı. Biri yüksek sesli salon şiirine doğru evrildi, biri de II. Yeni diye tanımlayacağımız metafiziksiz, pozitivist bir şiir akımına dönüştü. Materyalist şiir. Gençliği de böyle ateizme götüren bir süreç.

Yüksek sesli, sloganik salon şiiri 1980 darbesi sonrası etkisini yitirdi. Bugün için zaten ideolojik olarak ifade edilebilecek sol ve Marksist bir hareketten söz edilemez. *Halkın Dostları* ya da daha sonraki birkaç dergiyle son buldu. *Yeni Bütün* diye bir akım bir ara başlatıldı, olduğu yerde kaldı. Arkası gelmedi.

1980 darbesi sol düşüncenin ve sol gençliğinin üzerinden bir silindir gibi geçti. 1968 Kuşağı geleceği değiştirecek entelektüel genç bir hareketti, bir çıkıştı, o da holding ve sermaye çevresine yenik düştü. Gücünü yitirdi. Bu akımların sonucu bugün için liberal oldu. Sol düşüncenin çok uzağında kaldı.

İkinci Yeni, Birinci Yeni'nin sıradanlığından kurtularak Fransız pozitivizminin soyut bir sesi olarak gelişti. Bu, gene de güçlü bir hareket olarak var oldu. Etkisi bugün için de geçerli.

Orhan Veli'nin I. Yeni diye tanımlanan çıkışı, şiirin sıradanlaşması, rahat bir söyleyişe geçmesi gençler üzerinde alabildiğince etkili olmuştur. O etki bugün de devam etmektedir. Onun asıl başarısı bugün çok daha belirgindir. Sosyal medya şairleri ve şiiri onun izleğinde onun bir başarısıdır dersek yeridir. Facebook, Instagram veya diğer alanlarda yayımlanan şiir bu tarz bir şiirdir. Sıradan, basit, rahat söyleyişli ama şiir olmayan bir şiir. Günümüz gençliğinin içine düştüğü en büyük tuzak da budur. Orhan Veli bugünleri görseydi mutlu olur muydu?

Üstat Necip Fazıl'dan sonra İslâmî düşünüşün sanat, edebiyat ve estetik anlayışı Üstat Sezai Karakoç ile şekilleniyor. Yeni bir dil, yeni bir bakış ve yeni bir gelecek ufku. Diriliş merkezli. Hareketin kendisi diri ve yenileyici.

Batı düşüncesinin etkisinden bir bakıma kurtuluş hareketi. Gençliğin bir bilinç ile yeni bir yönelime girmesinin dönemi olarak görebiliriz.

Sağcılığın artık bir tıkanma içinde olduğu bir dönemdir de bu. Görünen ve ortama egemen olan sağcılık içi boş bir gençliğin oluşumuna neden oldu, sanatsız, şiirsiz ve düşüncesiz. Olmayan bir gençlik. Siyasal partiler etrafında sadece günü kurtaran, bir yerlere varma olarak kalıyor.

Diriliş ile İslâm düşüncesi, medeniyeti, ruhu ile belli bir gençlik asıl yolunu buluyor. Batı düşüncesinden uzaklaşmanın ve kendi olmanın, var olmanın bir sonucu diyebiliriz buna. Bu hareketin önündeki en büyük engel de ne yazık ki sağcılık ve sağ slogancılık oldu. Bu, bugün için de var ve tehlikeli olan bir durum.

Hemen her darbe düşünce hareketlerine bağlı gençlik üzerinde gerçekleşiyor. 1960 darbesinde gençlik araç olarak kullanılıyor ve bununla belli bir kesimin üzerinden geçiliyor. Büyük Doğu gençliğinin oluşumu dönemine denk düşüyor. Bu gençlik bir oluşum döneminde. MTTB gibi genç bir hareket.

Sezai Karakoç ve sonrasında İslâmî düşünüşlü gençlik olayların ve çatışmaların dışında kaldı. Kalmasının yararını gördü. Sanat edebiyat oldukça canlı olarak varlığını ve gelişimini sürdürdü. *Diriliş, Edebiyat, Maveria ve Yönelişler* dergileri sanatın ve estetiğin İslâmî düşünüşlü çevrelerde ivme kazanmasını sağladı. Buna bağlı oluşan gençliğin çıkışı ve etkisi üniversitelere kadar varlığını hissettirdi. Bu düşünce ve sanat hareketinin bugün için çok sayıda dergisi bulunuyor.

28 Şubat darbesi İslâmcı gençliğin üzerinde gerçekleşti. Okullardan uzak tutulan kız öğrencilerin katsayı gibi bir tuzağın önlerine konulmasıyla bu kesimin üzerinden de bir darbe silindiri geçti. Âdeta hayatın dışına itildiler. Sonrasında önleri açılrsa da bu sefer liberalize olmuş, düşünceden, sanat ve edebiyattan, şiirden uzak bir büyük kitleye dönüştü. Onlar da siyasal sloganlarla tatmin olmuş gibidirler. Düşünce özünden uzaklaştılar, sanat ve edebiyatı, düşünceyi âdeta hayatın dışına ittiler. Yedi Güzel Adam dizisinde olduğu gibi popülerliği tercih ettiler.

Bir Edebiyat, sanat, medeniyet ve düşünce dergisinin yöneticisi olduğu-muzdan, yaşadıklarımız ve gördüklerimiz dramımızı görmeye engel değil. Açık yürekli olmak zorundayız. 28 Şubat sonrasında okullardan uzaklaştırılan özellikle bayanların kendilerini okumaya vermeleri, yazı alanında bir hareketlendirme getirdi. İyi de bir çıkış yakalandı. Bayan yazarların çoğalması bundan sonradır.

Bu ve benzeri durumlar başka kesimler için de geçerlidir elbette. 1980 darbesi sonrasında sol yazar ve şairler sanatlarını daha çok soyutladılar. De-

yim yerindeyse kuşdiliyle konuştular. Sermaye, dergiler çıkardı onları kendi içlerine alarak erittiler ve liberalize ettiler.

İslâmî kesimin oluşum sürecinden itibaren kimi tanımlamaları vardı. Büyük Doğu gençliği, Diriliş, Yerli Edebiyat gibi kimi tanımlamalar gibi. 28 Şubat darbesinin travmatik etkisi geçtikten sonra, iktidar olmanın getirdikleriyle birlikte Müslüman gençliğin giderek sanat ve edebiyattan uzaklaştıkları bir gerçek. Buna itirazlar gelebilir. Şu somut örneği vermeyi yararlı görüyorum. 1975 ila 1980 yılları arasında Diriliş, Edebiyat ve Maveria dergileri yayımlandığında, biz Erzurum'da öğrenci idik. MTTB kitap kulübüne her sayıdan üç yüzer adet dergi gelirdi bir haftada tükenirdi. *Maveria* dergisi içinde yer aldığımdan biliyorum, derginin baskı adedi en az beş bindi. On bin baskılı sayılar da oldu. Akif İnan'ın *Hicret* şiir kitabı Edebiyat dergisi yayınlarında beş bin adet olarak basılmıştı. Yedi İklim dergisi yayınlarında şairin *Tenha Sözleri*'ni iki bin adet basmıştık. Şu an Türkiye'nin nüfusu seksen milyonun üzerinde. Açılan ve var olan üniversite sayısı, Google'dan baktığımızda iki yüz altıdır. Yedi milyonu aşkın öğrencisi bulunuyor. Edebiyat fakülteleri, eğitim fakültelerindeki Türkçe bölümleri, onların öğretim görevlileri, öğrencileri hatırı sayılır bir yekûn oluşturuyor. Başta, sayın hocalarımız lütfen bizi bağışlayın, istisnalar kaideyi bozmaz diye bir deyimimiz var. Ne yazık ki onlar da kendi dünyalarının çok uzağındadırlar. Doğal olarak öğrencileri de öyledir.

Türkiye'de şu anda popülerliğe kapılmayan ciddi edebiyat dergilerinin baskı adedi bin beş yüz civarındadır. Bu hemen hemen bütün dergiler için geçerli bir durum. Şiir kitapları beş yüz ila bin adet arasında basılıyor ama satılmıyor. Kendi başına kitapçıya bayiye koşup alacak hevesli, heyecanlı bir gençliği göremiyoruz. Hocalar ödev vermese belki hiç elini sürmeyecekler bu nesnelere.

Merhum Orhan Okay Hocamın bir yakınması olmuştu. Kitap edinmeyen odasında kitap olmayan beş on kitapla, ya da internet üzerinden bilim yapmaya çalışan akademisyenlerin varlığından söz etmiş ve yakınmıştı.

İçinde bulunduğumuz ve etkinlikte bulunduğumuz üniversitenin yirmi bin dolayında öğrencisi bulunuyor. Sözünü ettiğim baskı adetli bir şiir kitabını sadece bu üniversite gençliğinin tüketmesi gerekmez mi? Teknik okullar olsa bile mutlaka sanat ve edebiyat ilgisi olması gerekmez mi? Bu kadar da mı şiir, sanat ve estetiğin dışında kalınıyor? Çok eski değil geçen yüzyılın başındaki bilim insanlarının âlimlerinin dilleri, üslupları oldukça inceliklidir. İlahiyat alanına bir örnek verecek olursak Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsiri nefis bir anlatıma sahip. Dönemin, edebi olsun olmasın, teknik olsun olmasın hemen hemen bütün eserleri böyledir. Bugünün teknik eserleriyle karşıla-

tırmak elbette ki bizi üzer. Mehmed Akif bir baytardır ama has bir şairdir ve hatta bir âlimdir. Bu örnekler elbette ki çoğaltılabilir.

Gençlik için en tehlikeli olan durumlardan biri sanattan, düşünce ve edebiyattan uzaklaşmasıyla popülizme kapılışlarıdır. Bu, hemen bütün kesimler için geçerli.

Düşünelim ki gençliğin idolü on beş yaşındaki bir kız çocuğunun pop şarkılarıdır. Ya da sosyal medya üzerinde, hiçbir denetimi, üslubu, estetiği olmayan ve yayımlanan sıradan metinlerden oluşan bir eser ilgi alanındadır.

Geçmişte ideolojiler vardı, gençler arasında çatışmalar olsa da bir düşünce rekabeti olurdu. Hemen her kesimin yukarıda adını andığımız zirve isimleri vardı. Onlar gençlerin sığınağıydı.

Nitelikli, birinci sınıf sanatçı ve düşünürler öncülerdir. Onlar gençlerin deniz fenerleridirler.

Gençlik bize ufuk açacak, atak olacak, yenileyici bir dile sahip olmalı.

Oysa günümüz gençliği okumuyor, sözcük dağarcığı çok sınırlı. Artık sosyal medya diliyle konuşuyor. Sözcükleri bizim değil. Evet demeye üşeniyor, ok diyor. Selam vermeye üşeniyor slm diyor. Selamünaleyküm yerine sa, aleyküm selam yerine de as diye karşılık veriyor. Bu ve benzeri örnekler çoktur diyemeyiz. Çünkü bu dil de çok sınırlı.

Dili olmayan bir dildir bu. Sanatsız, edebiyatsız, etiksiz, estetiksiz bir dil. Roman okumaya üşeniyor. Bütün zamanını elindeki tabletlerle geçiriyor. Sanki bir zekâ yoksunluğu var. Argoları bile değersiz ve kaba.

Sanatların bütün alanları zorludur, inceliklidir ve özgündür.

İroni yapmada bile beceriksiz.

Hayat sanki böyle düz ve sıradan olunca bir anlamı olur.

Üstat Necip Fazıl'ın bir deyimini ile konuşmama son veriyorum. Zifiri karanlıkta ak bir sütün içinde ak bir kılı bulup ortaya çıkararak bir gençlik. Evet, bir gençlik ki, algısı ve sezgisi kuvvetli, şiir gibi naif ve ince şair gibi duyarlı ve dikkatli bir gençlik. Bir kelebeğin kanadındaki bir renge bir toza özenli ve dikkatli bir gençlik. Geleceğin ufkunu açılacak ve yol olacak soylu bir gençlik. Şiirli, sanatlı, sezgili, anlayışlı, dikkatli ve vergili bir gençlik. Gene bizim medeniyet anlayışımıza uygun olarak insanı öldürmeye değil diriltmeye kendini adanmış bir gençlik. Adaletli, merhametli, içli, saygın ve güvenilir bir gençlik. Şair milletinin şiir ruhlu gençliği.

TEBLİĞLER

(Tebliğler Yazar Adlarına Göre
Alfabetik Olarak Sıralanmıştır)

Ashâb-ı Kehf Gençleri Bağlamında Gençliğin İnancının Yeniden İnşası

Abdulkadir KARAKUŞ*

Giriş

Konuşmaya yeni başlayan bir çocuğun etrafındaki şeyleri tanımaya matuf sorular sorması gibi, kâmil insan olma yolunda ilerleyen her insan da varoluşunun anlamını ve gayesini anlamak ve kavramak için sorular sorar. Bu soruların sorulup cevapların alınmaya çalışıldığı her ortam, insana hayatın anlamını öğretir. Bu sorulara tatmin edici cevaplar buldukça, hayat daha çok anlamlı hale gelir.

Hayatını anlamlı hale getirmeyi başaran kişiler, diğer insanlarla güzel ilişkiler kurarlar. Aynı zamanda da faydalı işler yaparlar. Bir de karşılıklarına çıkan sıkıntılara karşı çok olumlu tavırlar geliştirerek acılarla baş etmenin yollarını bulurlar. Çünkü insanoğlu içgüdülerinin esiri değil, kendi idealleri ve değerleri için yaşayabilme hatta bu uğurda ölümü göze alma cesaretine sahiptir.

Bu tür bir tavır ortaya koyan bazı gençlerin konu edildiği Ashab-ı Kehf kıssasının özünü teşkil eden ve ölümden sonra dirilişin bir misali olarak uzun süre mağarada uyuyup yeniden uyanma hadisesinin baş aktörleri olan Kehf gençleri, İslam'ın dışındaki diğer bazı dinlerde ve çeşitli efsanelerde de yer almaktadır.¹ Muhtemelen bu yiğitlik destanı, çok eski dönemlerden bu yana semavi kitaplarda ibretlik bir hadise olarak anlatılmaktadır. Bu farklı yerler için farklı kaynaklarda anlatılanların hepsinde de ortak nokta, sayısını en iyi Allah'ın bildiği bazı yiğit gençlerin zulme, şirke ve inkârâ başkaldırarak bu uğurda canlarını ortaya koymuş olmalarıdır. Aynı zamanda bu hadise, öldükten sonra yeniden dirilme konusunda hem kendi zamanına hem de kıyamete kadarki tüm zamanlara ibretlik bir delil olmuştur.

Kur'an'da, idealleri uğruna zulme başkaldıran, bu uğurda canlarını ortaya koyan bu kişilerden övgüyle söz edilir ve onlar, yiğit gençler olarak tanımlanır.² Kur'an'da Kehf suresinde anlatılan ve bu surenin adıyla anılan bu

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (akarakuş@siirt.edu.tr).

1 Kıssanın geçtiği yerlerle ilgili olarak da çeşitli rivayetler mevcuttur. İspanya, Cezayir, Mısır, Ürdün, Suriye, Afganistan ve Doğu Türkistan'da Ashab-ı Kehf'e ait olduğu ileri sürülen mağaralar vardır. Anadolu'da ise Efes, Tarsus ve Efsüs (Arabissos / Afşin) olmak üzere üç yer gösterilmektedir. Daha fazla bilgi için bk. İsmet Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 465-467. Ayrıca bk. A. J. Wensinck, "Eshâbülkehf", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 4: 371-373.

2 "O yiğit gençler mağaraya sığınmışlar ve "Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster!" demişlerdi." (el-Kehf 18/10).

gençler, bu vasıftaki tüm gençliği temsil etmek adına Kehf gençleri olarak isimlendirilebilir.

Kur'an'daki kıssaların çoğu, farklı surelerde farklı bölümleri anlatılmak suretiyle defalarca yer alırken bu kıssa, Kehf suresinin baş taraflarında, teferruata yer vermeden ve mesajlar öne çıkarılarak bir defada anlatılmıştır. Mekke döneminde Gâşiye suresinden sonra indirilen bu sure 9-26. ayetleri arasında; geçmiş dönemlerde putperest bir kavim içinde Allah'ın varlığına ve birliğine inanan, bu inançlarını açıkça dile getirip putperestliğe karşı çıkan ve öldürülmekten yahut inançlarını değiştirmeye zorlandıklarından dolayı, korkarak bir mağaraya sığınan birkaç gençle ilgili olarak Kehf gençlerinden bahsetmektedir.³

Lügatte büyük ve geniş mağara anlamına gelen "kehf"⁴ aynı zamanda surenin de ismi olmuştur. Bu surede anlatılanlar, hem tevhit mücadelesi veren Hz. Peygamber ve inananlarına önemli bir motivasyon sağlamış hem de zulme karşı mücadele verecek tüm yiğit gençler için; Allah'ın inananlara yardımını, hakkın batıla üstün gelmesi, öldükten sonra yeniden diriliş ve ahiret inancı gibi konularda bir numune-i imtisal olmuştur. Ancak geçen zaman içerisinde insanlar bu asli mesajları algılamayı bir tarafa bırakıp: Nerede? Ne zaman? Kim? Kaç kişi? Ne kadar süre? gibi konuları ön plana çıkarmışlardır.

Kehf suresinin iniş sebebiyle ilgili kaynaklarımızda belirtilen sebebi nüzul, değişik varyantları da olmak üzere şu şekildedir: Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamberin peygamberliğini test etmek üzere insanlara Kur'an kıssalarına alternatif hikâyeler anlatan Nadr b. Hâris⁵ (ö. 2/624) ile Ukbe b. Ebû Muayt'ı⁶ (ö. 2/624) Yahudi âlimlerine göndermişlerdi. Yahudi âlimler de müşriklere, Ashabı Kehf'i, yeryüzünün doğu ve batı taraflarına giden kimsenin kimliği-

- 3 İlyas Üzüm, "Kehf Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 188.
- 4 Ebü'l-Fadl Cemâlüddin İbn Manzûr, "Khf", *Lisânü'l-Arab*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 9: 310; Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme, 2. Baskı (b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1420/1999), 5: 138.
- 5 Tam adı, en-Nadr b. el-Hâris b. Alkame b. Kelede el-Kureşî'dir. Nadr b. Hâris, Mekke müşrikleri içinde İslâm'a karşı çıkanların başında geliyordu; sazını ve sözünü Hz. Peygamber'i ve onun dinini kötölemeye hasretmişti. Hakkında fazla bilgi için bk. İrfan Aycan, "Nadr b. Hâris", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 280-281. Ayrıca bk. Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb - Tefsîru'l-kebîr*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 21: 428.
- 6 Tam adı, Ebü'l-Velîd Ukbe b. Ebî Muayt b. Ebî Amr b. Ümeyye el-Ümevî'dir. Ukbe, İslâmîyet'in doğuşundan önce Mekke'nin zenginleri ve ileri gelenleri arasında yer alıyordu. Abdullah b. Mes'ûd'un, çocukluğunda sürülerine çobanlık yaptığı bilinmektedir. İslâm'ın ilk günlerinden itibaren Resûl-i Ekrem'in azılı düşmanlarından oldu; onu davetten vazgeçirmeye ve yeni Müslüman olanları dinlerinden döndürmeye çalışan en etkili liderlerden biri, hatta kötülükte en şiddetli davrananı (eşka'l-kavm) diye anılıyordu. Hakkında fazla bilgi için bk. İsmail Yiğit, "Ukbe b. Ebû Muayt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 63-64.

ni ve ruhun mahiyetini Hz. Muhammed'e sormalarını, eğer bilirse kendisine inanmalarını tavsiye etmişlerdi. Hz. Peygamber bu sorulara ertesi gün cevap vereceğini söylemiş, fakat "inşallah" dememişti. Bunun üzerine tedip için⁷ veya irşat için⁸ ertesi gün beklediği cevap vahiyyle kendisine bildirilmeyince aleyhine dedikodular üretilmeye başlamış ve Hz. Peygamber çok büyük bir hüzne maruz kalmıştı. On beş gün sonra vahiy gelmiş ve kendisini, içerisinde: "Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşallah demedikçe) hiçbir şey için 'Bunu yarın yapacağım' deme. Bunu unuttuğun takdirde Allah'ı an ve: 'Umarım Rabbim beni, doğruya bundan daha yakın olan bir yola iletir' de." (el-Kehf 18/23-24) ayetinin de yer aldığı Kehf suresi nazil olmuştu.⁹ Ancak Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır¹⁰ (1878-1942) bu haberin rivayet zincirinde adı geçenlerden birinin tanınmayan bir kişi olması, söz konusu sorulardan üçüncüsü olan "ruh"un daha önce nazil olan (el-İsrâ 17/85) suresinde açıklanmış olması gibi sebeplerle rivayetin ihtiyatla karşılanması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹

KUR'AN'IN ANLATIMIYLA ASHÂB-I KEHF VE GÜNÜMÜZ GENÇLİĞİNİN İNANCININ YENİDEN İNŞASINA KATKILARI

1. Gençliğin Kendini Tanınması ve Potansiyelini Fark Etmesi

Allah Kehf suresine, azgınları cezalandıracağını, kendisine itaat edenleri mükâfatlandıracağını, dünyanın geçici olduğunu beyan ederek başladıktan sonra, Kehf gençleri ile ilgili merakları gidermek için: "Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakîm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın?" (el-Kehf 18/9) buyurarak, bu ibretlik olayın yanında, kâinatta nice ibret verici olayların cereyan ettiğini haber vermiştir. Kehf gençlerinin macerası asırlardır ilgi çeken ve merak edilen bir konu olarak günümüze kadar

7 Muahmed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 17: 644; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. el-İmâm Ebî Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002), 6: 164; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-Tenzîl*. 3. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 2: 715.

8 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5: 148.

9 Farklı lafızlarla yapılan rivayetler için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 715; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 5: 149; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 7: 134-135; Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1418), 3: 278.

10 Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğan Elmalı, aslen Burdur'un Gölhisar ilçesine bağlı Yazır köyünden olan Şer'iyye Mahkemesi başkâtibi Nûman Efendi'nin oğludur. Son devrin önemli din âlimlerindedir. Hakkında fazla bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 57-62.

11 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3. Baskı (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 5: 3219-3220.

ulaşmıştır. Ancak şu gördüğümüz evrende, Allah'ın yarattığı ve her gün şahit olduğumuz nice harikulade olaylar vardır. Bunlar herkesin gözü önünde cereyan ediyor ama sıradanlaştığı için, yıllarca mağarada uyumuş ve sonra uyanmış gençlerin macerası kadar ilgi çekici olamıyor.

Bu ayetler, daha sözün başında bizi Kehf gençlerini kutsamaktan menedip, her şeyin kontrolü ve planlaması kendisinde olan Allah'ın kudretine yönlendirmekte ve bu ibretlik olayı gerçekleştiren gücün, etrafımızda nice muhteşem mucizeler var ettiğine dikkatimizi çekmektedir.¹² Ancak Müslümanların bugün geldikleri nokta, Allah'ın gücünü göz ardı edip, Kehf gençlerinin ve onlara eşlik eden köpeklerinin bizatihi kendilerini kutsadıkları gibi isimlerini dahi kutsayarak onlardan medet umar hale gelmek olmuştur.

Kehf gençlerinin başına gelen bu hadisenin ibret veren bir ayet/mucize olması, sadece uzun süre uyuduktan sonra uyanmaları veya dirilmeleri değil aynı zamanda inandığı değerleri korumak adına, zalimlere karşı çıkmalarıdır. Çünkü inandığı değerleri korumak, o uğurda her şeyini feda edebilmek, zalime dur diyebilmek... insanlığın ulaşabileceği önemli bir merhaledir. Yoksa mücadeleden ve sıkıntılardan kaçmak adına insanı insan yapan değerleri terk etmek ve zalime itaat etmek, insan olmaktan feragat etmekle eşdeğerdedir.

Bu ayetle Allah insanı içerisinde yaşadığı âlemin farkında olmaya çağırılmaktadır. Hayatın her anında ve safhasında ölümün ve yeniden dirilmenin tekrar edip durduğu şu âlemde, insan bunları fark edip Allah'ın kurduğu düzenin ihtişamını kavrayamıyor, fakat uzun bir süre uyutulup uyandırılan gençlerin durumunu kâinatın en büyük olayı haline getirebiliyor. Dolayısıyla bu ayet vesilesiyle Kehf gençliğinden günümüze taşıyabileceğimiz en önemli şey, gençlerimizin farkındalık sahibi olmalarını, kendilerini dolayısıyla rablerini tanımalarını¹³ ve potansiyellerinin farkına varmalarını temin etmek olmalıdır.

2. Gençliğin İman ve İdeal Sahibi Olması

Kehf gençlerinin ibretlik olayı şöyle anlatılır: “O gençler mağaraya sığınmışlar ve “Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulundu-

12 Aynı anlamda açıklamalar için bk. Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru'l-Mücâhid*, thk. Muhammed Abdüsselâm (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmi'l-Hadîse, 1410/1989), 445; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 601; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6: 145; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21: 428; Ebû Abdillâh Şemsüddin el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî – İbrahim Etfîş, 3. Baskı (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964), 10: 356; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5: 138.

13 “Nefsini bilen, Rabbini bilir” sözü her ne kadar hadis değilse de önemli mesajlar taşımaktadır. Sözün hadis olmadığına dair bk. Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs*, thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf (b.y.: Mektebetü'l-Asriyye 1420/2000), 2: 312.

ğumuz durumdan bir çıkış yolu göster!” demişlerdi.” (el-Kehf 18/10). “Bunun üzerine biz de onları o mağarada yıllarca derin bir uykuya daldırdık.” (el-Kehf 18/11). “Sonra da iki gruptan hangisinin, kaldıkları müddeti daha iyi hesap edip değerlendireceğini ortaya koyalım diye onları uyandırdık.” (el-Kehf 18/12). “Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk.” (el-Kehf 18/13).

Bunlar, yanlarına sığınan köpeğin de sahibi olan çoban hariç¹⁴ toplumun ileri gelen kişilerinden¹⁵ ve o günün putperest ve din düşmanı melikin inisiyatiye heyetinde bulunan,¹⁶ Allah'ın varlığına ve birliğine inanan gençlerdi. Bu gençler, Allah'a imanlarını açıkça dile getirip putperestliğe karşı çıkmış, taşlanarak öldürülmekten veya zorla din değiştirmekten kurtulmak için de mağaraya sığınmışlardı. Yanlarındaki köpekleriyle birlikte mağarada derin bir uykuya dalan gençler yıllar sonra uyanmışlardır.¹⁷

Celâleddîn Rûmî¹⁸ (ö. 672/1273) *Mesnevî*'sinde¹⁹ gençlerin uykusuyla bağlantılı olarak: “Eğer Kehf gençleri mağarada uykuya dalmayıp uyanık kalsalardı, zalim melike kul olacaktı. Fakat onlar uyudular ve Allah'a kul olarak şeref ve haysiyet kazandılar.” diyerek kötülere ve zalimlere uyanmanın ve itaat etmenin feci sonuçlarına dikkat çekmiştir.²⁰

Burada en önemli nokta, Allah'a imandan vazgeçmeyip putlara itaati reddederek iktidarı elinde bulunduran güçlere başkaldıran bu gençler, hem bütün varlıklarından vazgeçerek iman ve idealleri uğruna mağaraya sığınmışlar hem de bundan önce Allah'a sığınarak içine düştükleri durumdan bir çıkış yolu bulmak için ona dua etmişlerdir. Kehf gençlerini değerli kılan da bu tavırlarıdır. Çünkü Allah: “(Ey Muhammed!) De ki: ‘Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.’” (el-Furkân 25/77) buyurarak dua edenlere verdiği değeri ifade etmekte, duayı terk edenlerin başına gelecek felaketleri de açık bir ifade ile beyan etmektedir. Hz. Peygamber de: “Dua ibadetin özüdür”²¹ buyurarak konuya

14 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21: 448.

15 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21: 442.

16 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21: 448.

17 Kurtubî, *el-Câmi*, 10: 359.

18 Mevleviyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, âlim ve şairdir. Hakkında fazla bilgi için bk. Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 441-448.

19 Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin tasavvuf anlayışını içeren İslâm kültürünün en önemli eserlerinden biri olan altı cilt (defter) ve yaklaşık 25.700 beyitten meydana gelen Farsça eseridir. Fazla bilgi için bk. Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 325-334.

20 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, trc. şrh. Tahiru'l-Mevlevî (Konya: Selam Yayınları, 1975), 1: 573.

21 Ebû Dâvûd, “Salat”, 356; Tirmizî, “Deavât”, 1.

dikkat çekmektedir. Dolayısıyla gençliğin dua kültürünün geliştirilmesi bu surenin bize öğütlediği en önemli hususlardandır.

Ayet grubunun sonuncusu olan: “Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk.” (el-Kehf 18/13) ayetinin, gençleri “Allah’a inanan gençler” olarak tanımlaması ve onlar için “onların doğru yolda yürümelerine katkıda bulunduk” ifadesi, üzerinde durulması gereken önemli mesajlar içermektedir. Mehmet Akif Ersoy’un²² (1873-1936):

“İmandır o cevher ki ilahî ne büyüktür.

İmansız olan paslı yürek sînede yüküdür.” beyitleriyle ifade ettiği gibi²³ Allah’a iman ve iman sorumluluğunun gerektirdiği salih ameller olmadığı sürece hayatın bir anlamı olmayacaktır. Ayetin verdiği bu mesajdan yola çıkarak, gençliğe imanı sevdirmek ve iman şuuruyla birlikte Allah’a karşı sorumluluk duygusunu da vermek gerekir. Muhtelif ayetlerde iman ile birlikte salih amelin zikredilmesinin²⁴ sebeplerinden bir tanesi de insanlara, “inandım” demenin yeterli olmayacağını ve imanın “sorumluluk” gerektirdiğini öğretmektir.

Bu ayetlerden günümüze taşıyacağımız en önemli değer, gençliği Allah’a iman ve iman gerektirdiği sorumluluk şuuruyla hayata dair ideal sahibi kılmak ve ideallerine sahip çıkmak adına her türlü fedakârlığa hazır hale getirmek olmalıdır.

3. Gençliğin Allah’a Güvenip Dayanması

Kehf gençlerinin kendilerini şirke zorlayan melikin huzurunda²⁵ zalimlere seslenişi Kur’an’da şu şekilde dile getirilir: “Kalkıp da, Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başkasına asla ilah demeyiz. Yoksa ant olsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şunlar, şu kavmimiz, onunla birlikte başka ilahlar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdi ya! Artık Allah’a

22 İstiklâl Marşı ve *Safahat* şairi, millî-dinî hassasiyeti, karakter ve seciyesiyle Türk milletinin gönlünde yer edinen İslâmçılık akımının önemli bir şahsiyetidir. Hakkında fazla bilgi için bk. M. Orhan Okay - M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Âkif Ersoy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 432-439.

23 M. Âkif Ersoy, *Safahat*, haz. Hüseyin Su - Abdürrahim Karadeniz (Ankara: Hece Yayınları, 2008), 33.

24 İlgili ayetler için bk. El-Bakara 2/25, 82, 277; Âl-i İmrân 3/57; en-Nisâ 4/57, 122, 173; el-Mâide 5/9, 93; el-A'râf 7/42; Yûnus 10/4, 9; Hûd 11/11, 23; er-Ra'd 13/29; İbrâhîm 14/23; el-Kehf 18/30, 107; Meryem 19/96; el-Hacc 22/14, 23, 50, 56; en-Nûr 24/55; eş-Şuarâ 26/227; el-Ankebût 29/7, 9, 58; er-Rûm 30/15, 45; Lokmân 31/8; es-Secde 32/19; es-Sebe' 34/4; el-Fâtır 35/7; Sâd 38/24, 28; Fussilet 41/8; eş-Şûrâ 42/22, 23, 26; el-Câsiye 45/21, 30; Muhammed 47/2, 12; el-Fetih 48/29; et-Talâk 65/11; el-İnşikâk 84/25; el-Bürûc 85/11; et-Tîn 95/6; el-Beyyine 98/7; el-Asr 103/3.

25 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 707.

karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir? Dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik.” (el-Kehf 18/14-15).

Bu ayetlerde Allah’a iman eden gençler, imanı, kuru bir inanç olmaktan çıkarıp Allah’a tam bir güven ve teslimiyet göstererek, Allah’a güvenmedeki gerekçelerini ortaya koymuşlardır. Allah’ın göklerde ve yeryüzündeki her şeyi sevk ve idare ettiğine şahit olduklarını, ama inançlarına saldıran azgın meliklerinin ve ona tabi olanların hiçbir delil göstermeden sahte ilahlara kulluk ettiklerini açık yüreklilikle ifade etmişlerdir.²⁶ Hiçbir delil ortaya koymadan, inatla yanlıştta ısrar edenlerin de zalim olacaklarını, anlaşılır bir şekilde zalimlerin yüzlerine vurmuşlardır. Bunları yiğitçe ifade ederlerken de birbirlerinden güç ve destek almışlardır. Çünkü Allah onların kalplerini toplu vurdurmuş ve böylece birlik ve beraberliğin sonucunda oluşan büyük bir cesaret lütfetmiştir.²⁷ Bu cesaret sayesinde Kehf gençleri, sonunda ölüm olan bir trajediyi zafere dönüştürmüşler ve kıyamete kadar unutulmayacak bir örneklik ortaya koymuşlardır. Zira insanlar, hizmet edecekleri bir davaya veya varlığa kendini adayarak ne kadar çok kendini unutursa, o kadar çok insan olur ve ideallerini de o kadar kolay gerçekleştirirler.

Allah’a iman sözde kalacak bir olgu değildir. İman, amel, aksiyon ve hakka gönülden bağlılık gerektirir. Gençlerin Allah’a inandıklarını beyan edip, Allah’a karşı en ufak bir sorumluluk duymadıkları ve böylece deizme²⁸ yöneldikleri hususunun konuşulduğu şu günlerde, bu ayetlerin günümüz gençliğine verdiği mesajlardan biri de, sorumsuz bir imanın hem kabul görmeyeceği hem de fayda getirmeyeceğidir.

4. Gençlerin Zalimlerden Mağaraya Sığınmaları

Zalim melikin huzurundaki başkaldırılarından sonra melikin adamları tarafından gençlere, davalarından vazgeçip itaat etmeleri önerilir ve kendilerine düşünmeleri için bir süre tanınır. Yoksa zorla dinlerinden döndürülme, eğer bu mümkün olmazsa taşlayarak öldürülmekle tehdit edilirler.²⁹ Onlar da bir gece oradan kaçarak bir yerde toplanırlar.³⁰ Bu esnada kendi aralarında³¹ şöyle bir konuşma geçer ve içlerinden biri şöyle bir öneride bu-

26 Bu sözleri cebbarlık ve azgınlıkta zirve yapmış zalim meliklerinin karşısında söylemişlerdir. Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21: 442.

27 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 707.

28 Tanrı’nın varlığını ve âlemin ilk sebebi olduğunu kabul etmekle birlikte akla dayalı bir tabii din anlayışı çerçevesinde nübüvveti şüphe ile karşılayan veya inkâr eden felsefî ekolün adıdır. Fazla bilgi için bk. Hüsâmettin Erdem, “Deizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9: 109-111.

29 Bk. el-Kehf 18/20.

30 Kurtubî, *el-Câmi*, 10: 359.

31 Bu konuşmayı kendilerine reislik eden içlerinden birisi söylemiştir veya birbirlerine söylemişlerdir. Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21: 442; Kurtubî, *el-Câmi*, 10: 367.

lunur: “Mademki onlardan ve Allah’tan başkasına tapmakta olduklarından yüz çevirip ayrıldınız, o halde mağaraya çekilin ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve içinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın.” (el-Kehf 18/16). Bu söz üzerine mağaraya sığındılar ve orada yıllar sürecek bir uykuya daldılar.

Bu ayette kullanılan ve dağların yamaçlarında bulunan mağara kavramı, emniyet ve güvenlik açısından önemli bir kavramdır. Çünkü dağların emniyet ve güvenlik unsuru olduğu, Kur’an’da sıklıkla mevzubahis edilmiştir. Mesele Allah, yeryüzünü iki evrede yarattıktan sonra onun üzerinde dört evrede yükselen sabit dağlar yarattığını beyan etmiştir.³² Yeryüzünün sarsıntısını önlemek ve onun dengesini sağlamak üzere yerin derinliklerine doğru dağları bir kazık şeklinde yarattığını açıklamıştır.³³ Âd kavminden sonra gelip onların yurdunda yer tutan Semûd kavminin dağları yontarak³⁴ onlardan güvenli barınaklar yaptıklarını bildirmiştir.³⁵ Dağlarda insanların içerisine sığınabilecekleri sığınak görevi görebilen güvenli mağaralar yarattığını dile getirmiş³⁶ böylece dağların her birerinin emniyet ve güven unsuru olduklarını haber vermiştir.

Dağlar, denge, emniyet ve güven unsuru olmalarının yanında manevi derinliklerin elde edilmesi için de en uygun mekânlardan biri olmuşlardır. “Dinlerde mekânın kutsallığına paralel olarak dağların ayrı bir önemi vardır. Batıl dinlerde dağların kutsal oluşu ve onlara karşı tazimde bulunulması, Allah’a en yakın yerler olarak kabul edilmeleri, daha gelişmiş dinlerde ise Allah’ın yüceliğini ve aşkınlığını sembolize etmelerinden ileri gelmektedir.”³⁷ Hz. Mûsa’nın Tûr dağında vahiy alması, Hz. Muhammed’e Hira dağında³⁸

32 “De ki: Arzı iki evrede yaratıncı inkâr edip O’na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz? O yaratıcı ve âlemlerin rabbi olan Allah’tır.” “O, dört evrede, yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti.” Fussilet 41/9-10).

33 “Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da (yeri tutan) kazıklar yapmadık mı?” (en-Nebe’ 78/6-7).

34 “Hatırlayın ki Allah Âd kavminden sonra, sizi onların yerine getirdi ve sizi yeryüzünde yerleştirdi. Yerin ovalarında köşkler kuruyor, dağları oyup evler yapıyorsunuz. Artık Allah’ın nimetlerini anın da yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. (el-Arâf 7/74).

35 “Onlar, güvende olmak üzere dağları yontarak barınaklar yaparlardı.” (el-Hıcr 15/82).

36 “Yine Allah, yarattığı şeylerden sizin için gölgelikler yaptı, dağlarda size sığınaklar yarattı; size sıcağa karşı kendinizi koruyacak elbiseler, mâruz kalabileceğiniz düşman gücünden sizi koruyacak zırhlar yapma imkânı bahsetti. İşte Allah, teslimiyet gösteresiniz diye size nimetini böyle eksiksiz vermektedir.” (en-Nahl 16/81).

37 Ömer Faruk Harman, “Dağ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8: 400.

38 Hz. Muhammed’e ilk vahyin geldiği mağaranın bulunduğu dağın adıdır. Fazla bilgi için bk. Fuat Günel, “Hira”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 121-122.

vahiy inmesi, hicrette yine Sevr mağarasına³⁹ sığınması ve Hac ibadetinin önemli rükünlerinden biri olan vakfenin Arafat'taki Cebeli Rahme etrafında yapılması, üzerinde düşünülmesi gereken önemli konulardır. Hz. Peygamber'in: "Uhut dağı bizi sever biz de Uhudu severiz." sözü⁴⁰ de aynı minvalde değerlendirilebilir. Ancak İslâm dini adına şunu da ifade etmek gerekir ki, bu saydığımız veya adını zikretmediğimiz hiçbir dağa ilahi bir hüviyet tanınarak ve kutsallaştırılarak tapınma söz konusu olmamıştır ve olmamalıdır.

Kehf gençlerinin de emniyette olacakları gerekçesiyle mağaraya sığınmayı seçmeleri üzerinde düşünülmesi gerekir. Çünkü onlar nasıl olsa Allah bizi korur diyerek tedbirsizlik yapmamışlar ve güvenlikleriyle ilgili tedbirleri düşünmüşlerdir. Buradan, kişilerin her durumda emniyet ve güvenliğini sağlayacak tedbirler almalarının önemli olduğu yanında dağların, güvenlik açısından yerleşime daha uygun mekânlar olduğu sonucuna da ulaşılabilir.⁴¹ Ancak Allah'a dayanıp güvenmeyi tembelliğin bahanesi kılmamaya özen göstermek gerekir.

Kehf gençlerinin, mağarada uzun müddet kalabilmelerinin altında yatan sebepler Kur'an'da şöyle tasvir edilir: "(Onlarla mağarada olsaydın) güneş doğduğunda onun; mağaralarının sağ tarafına kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini görürdün. Kendileri ise mağaranın geniş bir yerinde idiler. Bu, Allah'ın ayetlerinden / mucizelerindendir. Allah kime hidayet ederse işte o, doğru yolu bulandır. Kimi de şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın." (el-Kehf 18/17). "Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolu (mesabesindeki ön ayakları)nı uzatmış (yatmakta idi.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı." (el-Kehf 18/18). Hülâsa Allah kendine güvenip sığınanların ümitlerini boşa çıkarmamış, onların hayata tutunmaları için gerekli bütün sebepleri onların bir iradesi ve katkısı olmaksızın hazırlamış ve sonuçta da onları zafere ulaştırmıştır.

5. Mağaradan İnsanlığa Verilen Mesaj

Asırlar süren uykularından uyanmaları ve uyandıktan sonraki halleri Allah'ın kelamında şöyle anlatılır: "Böylece biz, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: Ne kadar kaldınız? dedi. (Bir kısmı) Bir gün

39 Hz. Peygamber'in hicret esnasında üç gece gizlendiği, Kur'an'da zikri geçen mağaranın adıdır. Fazla bilgi için bk. Adnan Demircan, "Sevr Mağarası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 5-6.

40 Buhârî, "Zekât", 54; Müslim, "Hac", 503; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr. (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 14: 164.

41 Ülkemizde 1999 yılı 17 Ağustos tarihinde yaşanan depremde, dağların yamaçlarında kurulmuş olan yerleşim alanlarında hasar olmadığı veya çok az olduğu bilinen bir gerçektir.

ya da bir günden az, dediler. (Diğerleri de) şöyle dediler: Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği helal / daha temiz ve faydalı ise ondan size bir rızık getirsin. Ayrıca, çok nazik davranın ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin. Çünkü onlar sizi ele geçirirlerse ya taşlayarak öldürürler yahut kendi dinlerine döndürürler. O zaman da bir daha asla kurtuluşu eremezsiniz.” (el-Kehf 18/19-20).

Asırlarca uyuduktan sonra uyanan gençler, birbirlerine ne kadar uyudukları ile ilgili sorular sormaya başladılar. Bu soruya tıpkı kıyamet koptuğu zaman diriliş esnasında olduğu gibi⁴² ve altı üstüne gelmiş bir beldeye uğrayıp yeniden dirilişin nasıl olacağını merak eden ve 100 yıl uyutulup diriltilecek kişinin dirildiğinde⁴³ söylediği gibi “bir gün ya da bir günden az” şeklinde cevap verdiler. Hepsisi acıktıklarını hissetmiş olmalı ki içlerinden birini yanlarında bulunan gümüş para ile yiyecek alması için şehre yollamak üzere anlaştılar ve ondan ilk olarak helal ve faydalı yiyeceklerden⁴⁴ almasını istediler. İkinci olarak, çarşıda karşılaşacağı insanlara karşı, bir mümine yakışan incelik ve nezaketle davranmasını ve üçüncü olarak da, sırlarını kimseye vermemesi ve yerlerini kimseye sezdirmemesini tembihlediler.

Önerilen bu hususlar, Kur’an’ın da üzerinde durduğu önemli Kur’an ilkeridir. Bunlardan helal gıdalarla beslenme / helal lokma konusu Kur’an’ın pek çok ayetinde vurgulanmakta ve müminler yediklerinin ve içtiklerinin helal olması noktasında uyarılmaktadırlar.⁴⁵ Hz. Peygamber de yiyecek ve içeceklerin kaynağı olan kazancın helal yollardan olmasını ve helal şeylere

42 “Allah, “Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?” diye sorar: ‘Bir gün veya günün bir bölümü kadar kaldık; işte, saymakla görevli olanlara sor’ derler. Allah: ‘Pek kısa bir süre kaldınız; keşke bunu (dünyada iken) bilmiş olsaydınız!’ buyurur.” (el-Mü’minûn 23/112-114).

43 “Yahut evlerinin duvarları çatıları üzerine yıkılmış, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, “Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?” demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. “Ne kadar kaldın” diye sordu. “Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım” dedi. Allah “Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz” buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, “Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeyi kadirdir” dedi.” (el-Bakara 2/259)

44 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 638; Sa’lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6: 161; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21: 446; Kurtubî, *el-Câmi*, 10: 375; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, 7: 156.

45 Bu ayetlerden birkaç tanesi şu şekildedir: “Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.” (el-Bakara 2/168). “Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah’a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah’a şükredin.” (el-Bakara 2/172). “Allah’ın size rızık olarak verdiklerinden helal, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah’a karşı gelmekten sakının.” (el-Mâide 5/88). “Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyniniz ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığımız şeyleri tamamen bilirim.” (el-Mü’minûn 23/51).

harcanmasını öğütlemiş ve teşvik etmiştir.⁴⁶ Kehf gençlerinin de, daha uyanıp mağarada ne kadar kaldıklarından habersiz iken, yiyeceklerinin helal ve faydalı gıdalar olması konusunda gösterdikleri hassasiyet, günümüz insanlığına ve gençliğine önemli bir örnektir.

Kehf gençlerinin çarşıya gönderecekleri arkadaşlarına söyledikleri ikinci husus ise, nezakettir ve bu da önemli bir Kur'an ilkesidir. Bir ayette insanlara karşı nezaketle davranmanın önemine, yumuşak davranmanın etkili bir eğitim ve irşat yöntemi olduğuna,⁴⁷ dikkat çekilmiştir. Bir başka ayette ise Hz. Peygamber'in etrafındakilere yumuşak davranması övülmüş, bu davranışının ilâhî bir lütuf olduğu bildirilmiş, kaba ve katı kalpli olmanın sosyal hayat açısından zararlı etkisi üzerinde durulmuştur.⁴⁸

İbn Hazm,⁴⁹ (ö. 456/1064) Hz. Peygamber'in insanlarla olan ilişkilerinde nezakete önem verdiğini, kolaylaştırıcı bir üslupla zorluk çıkarmadan insanlara ümit vererek, sevindirerek ve rahatlatan sözler söyleyerek onların işlerini kolaylaştırmaya özen gösterdiğini, bu sayede insanların onun nasihatlerine değer verdiğini ve böylece de başarıya ulaştığını hatırlatır.⁵⁰

Hz. Peygamber, "Her kim nezaketten nasipsizse, onun hayırdan da nasibi yoktur." buyurmuştur.⁵¹ "Allah rıfk sahibidir ve her işi rıfk ile yapmayı sever." mealindeki hadis⁵² nezaket göstermenin Allah'ın sıfatları arasında yer aldığını ve insanlardaki nezaket duygusunun bu sıfatın bir yansıması olduğunu gösterir.⁵³

Kehf gençlerinin daha uyanır uyanmaz nezakete vurgu yapması tüm müminler ve gençler tarafından dikkate alması gereken bir erdem olduğu gibi çarşıya göndermek üzere seçtikleri arkadaşlarına verdikleri üçüncü nasihat

46 Bk. Dârimî, "Rikâk", 9; Zeynüddin Muhammed b. Ali b. Zeynelâbidîn el-Haddâdî el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr fî şerhi Câmii's-sağîr* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1356), 2: 293, 4: 270, 370.

47 "Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslûpla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer." (Tâhâ 20/44).

48 "Sen onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever." (Âl-i İmrân 3/159).

49 Zâhirî mezhebinin en büyük temsilcisi, usulcü, fakih, muhaddis, tarihçi, edip ve şair olan İbn Hazm'ın tam adı Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî'dir. Hakkında fazla bilgi edinmek için bk. H. Yunus Apaydın, "İbn Hazm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20: 39-52.

50 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer fî müdâvâti'n-nüfûs* (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1399/1979), 63-64.

51 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31: 543, 570.

52 Buhârî, "Edeb", 35, "İsti'zân", 22, "Deavât", 57, "İstitâbe", 4; Müslim, "Selâm", 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 235, 27: 357, 360.

53 Mustafa Çağrırcı, "Rıfk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 51-52.

de önemli bir örnektir. Bu üçüncü ilke, sırların ifşa edilmemesi meselesidir ve Kur'an'ın da öğütlediği önemli bir ahlaki erdemdir.⁵⁴

Hülasa edecek olursak bu ayetlerden günümüz gençliğine verilen üç önemli mesaj vardır ve bunlar: Helal ve harama riayet etmek, nezaketli olmak ve sır saklamaktır.

6. Büyük Sırrın Ortaya Çıkması

Çarşıya alışverişe giden arkadaşlarının durumu, elindeki para halk tarafından görüldüğünde, büyük bir gerçek ve Allah'ın muhteşem bir mucizesi olarak ortaya çıktı⁵⁵ ve insanlar: “Böylece biz, (insanları) onların halinden haberdar ettik ki, Allah'ın vadinin hak olduğunu ve kıyametin gerçekleşmesinde de hiçbir şüphe olmadığını bilsinler. Hani onlar aralarında onların durumunu tartışıyorlardı. (Bazıları), ‘Onların üstüne bir bina yapın, Rableri onların halini daha iyi bilir’ dediler. Duruma hâkim olanlar ise, ‘Üzerlerine mutlaka bir mescit yapacağız’ dediler.” (el-Kehf 18/21) ayetinde de belirtildiği gibi kıyametin gerçekleşmesi konusundaki tüm şüphelerinden kurtulabilecekleri bir manzarayla karşılaştılar.

Olayın anlaşılmasından ve Kehf gençlerinin sırları ortaya çıktıktan sonra gençler gerçek manada öldüler ve aynı mağaraya defnedildiler.⁵⁶ Bu ibretlik hadiseye şahit olan insanlar iki gruba ayrıldılar. Birinci grup, hadisenin ibret boyutunu görmezden gelerek ve kendi anlayışları üzere hayatlarını sürdürmeye devam etmeyi umarak, onların üzerine bir türbe yapmayı önerdi. Belki de böylece dünya menfaati üzere kurdukları kendi düzenlerini bozmadan, onlara karşı görevlerini yapmış olacaklarını düşünüyorlardı.

İkinci grup ise, Kur'an'ın da önerdiği gibi⁵⁷ hadisenin ibret boyutunu öne çıkararak bu gençlerin daha sonra gelecek tarafından rahmetle yâd edilip hayırla anılmaları, insanlar için Allah'ın gücünü ve kudretini hatırlayacakları bir ibret olması ve Allah'ı anıp ibadet etmeye vesile olması için bir mescit yapılmasını teklif ettiler. Böylece oraya bir mescit yapıldı.⁵⁸

54 “Verdiğiniz sözü ve yaptığınız antlaşmayı yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.” (el-İsrâ 17/34). “Ey iman edenler! Kendi dışınızdakilere sırlarınızı vermeyin. Çünkü onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar, hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Kin ve düşmanlıkları ağızlarından taşmaktadır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Düşünürseniz, biz size ayetleri açıkladık.” (Âl-i İmrân 3/118).

55 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 627; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21: 447.

56 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 635; Kurtubî, *el-Câmi'*, 10: 379.

57 “Biz bunlardan önce nice nesiller yıkıma uğrattık ki onlar, zorbaca yakalamak (yakıp-yıkma, baskı ve şiddetle yönetmek, sindirmek) bakımından kendilerinden daha üstündüler; şehirlerde (yerin üstünü altına getirip, sayısız kazı, inşaat ve araştırmalarla her yanı) delik-deşik etmişlerdi. (Ama) kaçacak bir yer var mı? Hiç şüphesiz, bunda, kalbi olan ya da bir şahit olarak kulak veren kimse için elbette bir öğüt (zikir) vardır.” (el-Kâf 50/36-37).

58 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 640; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6: 162; Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, 7: 158.

Bu ayetlerden Kehf gençliğine yansımaları gereken mesaj ise, yaşanan olaylardan ibretlik olanları, menfaatimize uymadığı için geçiştirmemeli, hileli yollara başvurarak ibret boyutunu gizlememeli ve meydana gelen her olaydan iyilik ve hayra vesile olacak şekilde dersler çıkarmalıdır.

7. Karanlığa Taş Atanlar

Kıssanın sonunda Kur'an'ın; mesajlarla yüklü bu ayetlerinin verdiği mesajları görmezden gelip, kıssayla ilgili sayılara, olayların geçtiği mekânlara veya kişileri mesajı almaktan uzaklaştıracak faydasız ve lüzumsuz konulara yönlendirenlere de bir mesajı vardır. Kur'an bu kişilere şöyle seslenir: "(Sonra gelenler) bilmedikleri konuda karanlığa taş atar gibi tahminler yürüterek, 'Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir' diyecekler; 'Beş kişidir, altıncıları köpekleridir' diyecekler. 'Onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir' diyecekler. (Sen onlara): 'Onların sayısını rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Artık onlar hakkında gerçeği açıklama dışında tartışmaya girme ve kimseden de onlarla ilgili bilgi isteme!' de." (el-Kehf 18/22).

Yine Kur'an'ın mağarada kalış süresi ile ilgili sorular sorarak merak izhar edenlere de bir mesajı vardır. Bu mesaj şu ayetlerde bildirilir: "Onlar mağaralarında üç yüzyıl kaldılar, buna dokuz yıl da ilâve ettiler. De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O'na aittir. O öyle bir duyar, öyle bir görür ki! (O kadar olur!) Onların Allah'tan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümlerine kimseyi ortak etmez." (el-Kehf 18/25-26).

Kehf suresi denilince hemen herkesin merak ettiği hususlar, mağarada uykuya daldırılan gençlerin sayısı ile mağarada ne kadar süre kaldıkları konusudur. Kur'an, bu bilgilere temas etmez ama bu tür soruları sorarak vakti zayi etmemek gerektiğini, o bilgilerin sadece Allah yanında olduğunu bildirir. Zaten bu tür sorular sorarak konu anlaşılmaya çalışıldığı için toplum içerisinde bu kıssanın mesajı kaybolmuştur.

Allah'ın teferruatını vermediği ve "Allah'tan başka kimse bilmez" diye teyit ettiği hususların merak saikiyle öğrenilmeye çalışılması ve bu konuda fikir yürütülmesi bizzat Kur'an ifadesiyle gaybı / karanlığı taşlamak diye nitelendirilir. Hâlbuki Kur'an çoğu zaman kıssaların mesajıyla alakalı olmadığı için teferruat bilgiler vermez ama o bilgiyi öğrenmeyi kişilerin gayretlerine bırakır.⁵⁹ Ancak gençlerin sayısının öğrenilmesi konusunda yapılacak her

59 Mesela Kur'an ilk insan, yaratılış... gibi konularda teferruatlı bilgiler vermez. Ama işin teferruatını merak edenlere: "De ki: "Yeryüzünde dolaşın da Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığını bakın. Sonra Allah (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter." (el-Ankebüt 29/20) diye seslenerek yaratılışın nasıl başladığını merak ediyorsanız, yeryüzünde gezin, dolaşın, arkeolojik kazılar ve buna benzer ilmi faaliyetlerden bilgiler edinin, deney ve araştırmalar yapın diyerek meraklılarını teşvik etmektedir.

türlü faaliyeti: “Artık onlar hakkında gerçeği açıklama dışında tartışmaya girme ve kimseden de onlarla ilgili bilgi isteme!’ de.” (el-Kehf 18/22) ayetiyle ve ne kadar kaldıklarıyla ilgili gayretleri de: “De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O’na aittir.” (el-Kehf 18/25-26) ayetiyle, boş uğraş olarak nitelemiştir.

Sonuç olarak kıssanın mesajı şudur: Nasıl ki Allah bu sıfatlara haiz olan gençleri ölümsüz kılmış ve onlar asla unutulmamışlarsa, insanlar onları övgü, gıpta ve ilgiyle hep yâd ediyorlarsa, bu gençlerin yaptıklarını yaparak Kehf gençliğine katılan bütün gençleri ve genç zihinli olan kişileri de tıpkı onlar gibi unutulmaz ve ayrıcalıklı insanlar arasına katacaktır.

SONUÇ

Kur’an’da, zorbalığa ve zulme karşı çıkan gençler olarak yeryüzünün pek çok kesiminde bilinen ve tanınan Kehf gençlerinin kıssası, efsanelerden arındırılarak, Kur’an’da sunulduğu şekliyle anlaşılmaya çalışılacak olursa karşımıza, günümüz gençliğinin inanç ve azmini de yeniden inşa edecek olan çok önemli ilkeler çıkar.

Rabbini tanıyan kişi kendisini de tanır ve kendi potansiyelini keşfeder. Bu durum kişide varoluşsal bir olgu olarak mevcut olan Allah’a iman etme potansiyelini de ortaya çıkarır. Allah’a iman ederek onu gücünü arkasına alan kimse, hiçbir güçten çekinmez. Hakka sahip çıkarak haksızlığı ve zulme başkaldırır. Çünkü iman amel, aksiyon ve hakka bağlılık gerektiren bir olgudur. İman ile buluşup tanışmanın sonucunda sorumluluklarının farkında olan gençler meydana gelir.

İmanın gerektirdiği sorumluluk bilinciyle, ideal sahibi olarak ortaya çıkan gençlik, ideallerine sahip çıkma uğruna her türlü fedakârlığa hazır hale gelir. Gayreti terk etmeden, duayı unutmadan ve tevekkülü ihmal etmeden Allah’a güvenip dayanır. Tevekkül olgusunu hiçbir zaman tembelliğinin gerekçesi yapmaz ama her zaman Allah’a muhtaç olduğunun farkında olarak yaşar.

Helalinden kazanmaya özen göstererek kimseye yük olmak istemez. İnsanlarla ilişkilerinde nezakete önem verir. Kendisine güvenerek sırlarını verenleri mahcup edecek işlerden sakınır. Lüzumsuz ve faydasız işler peşinde koşmaz.

Etrafındaki olaylara ilgisiz kalmadan üzerine düşenin en güzelini yapmaya çalışır. Toplumun baskısını üzerinden atmak için göstermelik işlerden kaçınır. Dininde ve dindarlığında samimi olur.

Hâsılı, Kehf gençliği şunu çok iyi bilir ki, Allah, yaptıklarından dolayı ölümsüz ve unutulmaz kıldığı Kehf gençlerine verdiği nimet ve ayrıcalıkları aynı tavrı ortaya koyanlara da lütfedecek olandır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed. *Kesfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*. Thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf. b.y.: Mektebetü'l-Asriyye 1420/2000.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 45 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Apaydın, H. Yunus. "İbn Hazm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 39-52. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Aycan, İrfan. "Nadr b. Hâris". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 280-281. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî. 5. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1418.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. b.y.: Dâru tavki'n-necât, 1422.
- Ceyhan, Semih. "Mesnevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 325-334. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Çağrı, Mustafa. "Rıfk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 51-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *Sünenü'd-Dârimî*. Thk. Hüseyin Selîm Esedü'd-Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistân: Dâru'l-Muğnî li'n-neşr ve't-tevzî, 1412/2000.
- Demircan, Adnan. "Sevr Mağarası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 5-6. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Thk. Şuayb el-Arnaût – Muhammed Kâmil Karabelli. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. Thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1420.
- Erdem, Hüsametdin. "Deizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 109-111. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Ersoy, M. Âkif. *Safahat*. Haz. Hüseyin Su – Abdurrahim Karadeniz. Ankara: Hece Yayınları, 2008.
- Ersöz, İsmet. "Ashâb-ı Kehf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 465-467. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Günel, Fuat. "Hira". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 121-122. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Harman, Ömer Faruk. "Dağ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 400-401. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Ahlâk ve's-siyer fi müdâvâti'n-nüfûs*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1399/1979.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, 2. Baskı. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1420/1999.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin. "Khf". *Lisânü'l-Arab*. 3. Baskı. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Şemsüddin. *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Etfîş. 3. Baskı. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. *Mesnevî*. Trc. Şrh. Tahiru'l-Mevlevî. Konya: Selam Yayınları, 1975.
- Mücâhid b. Cebr, Ebü'l-Haccâc. *Tefsîru'l-Mücâhid*. Thk. Muhammed Abdüsselâm. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî'l-Hadîse, 1410/1989.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed b. Ali b. Zeynelâbidîn el-Haddâdî. *Fezû'l-kadîr fî şerhi Câmiî's-sağîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1356.
- Müslim b. Haccâc. *Sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Okay M. Orhan. - Düzdağ, M. Ertuğrul. "Mehmed Âkif Ersoy". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 432-439. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Öngören, Reşat. "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Râzî, Fahrüddin. *Mefâtihu'l-gayb - Tefsîru'l-kebîr*. 3. Baskı. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. el-İmâm Ebî Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünen*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî 1998.
- Üzüm, İlyas. "Kehf Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 188-189. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Wensinck, A. J. "Eshâbülkehf". *İslâm Ansiklopedisi*. 4: 371-373. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Elmalılı Muhammed Hamdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 57-62. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 3. Baskı. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Yiğit, İsmail. "Ukbe b. Ebû Muayt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 63-64. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmi-di't-Tenzîl*. 3. Baskı. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.

Genç Yetişkinlikte Kimlik Oluşumu

Abdulvahit İMAMOĞLU*

Giriş

Gençlik; psiko-sosyal açıdan buluş ile başlayan ve 25 yaşlarına kadar devam eden bir süreç olarak tarif edilmektedir. Ancak gelişim psikolojisi verilerine bağlı kalınırsa; bülüğ çağı 11-12 yaşlarda başlayıp, 15 yaşına kadar devam eden erinlik dönemi şeklinde adlandırılmakta, akabinde ergenlik dönemi gelmektedir. Gençlik ise; 18-24 yaşlar arasını içermektedir. Günümüzde 25-30 yaşlar arasını ise gecikmiş gençlik olarak nitelemek alışkanlık haline gelmiş görünüyor. Bu dönemin, gencin tutum ve davranışlarını önemli ölçüde etkilediği görülmekte, gençler bu süreçte *kimlik bocalaması* ya da *bunalımı* yaşamaktadır.

Gençler bu dönemde kendini tanıma ve tanımlama, toplumdaki rolünü ve hayattaki amacını belirleme konusunda ciddi sıkıntı ve arayışlara girer.

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, (abdulvht@sakarya.edu.tr).

Bu sıkıntılar:

- Ailesine ve topluma karşı negatif bakmak
- Bedeni ve zihni güçlerini gösterip kendini kabul ettirme arzusu
- Rehbersiz ve yardımsız kaldıkları zaman olumsuz gelişmelere sebep olmak
- İçinde doğup büyüdükleri toplumu tenkit etmek ve değiştirmeyi istemek
- Kendilerine lider ve öncü seçip ona uymaya çalışmak, şeklinde belirlenebilir.

Psikolojik olgunlaşma; benlik, cinsel duyarlılık, sevme ve sevilme yetisi, başkalarını sevindirme yetisidir. Aynı zamanda olgun kişiler, kim olduklarının, kişisel güçlerinin farkında olan kişilerdir. Olgun kişi durağan olmayan, sürekli değişim gösteren ve kendini yenileyen kişidir. Olgunlaşma süreci ise kişiyle dünya arasında hiç bitmeyecek bir uyum arayışıdır.

1. Robert W.White'te Göre Yetişkinliğe Geçiş Yıllarında Olgunlaşmanın Yönleri

Robert W.White (1966) yetişkinliğe geçiş yıllarında olgunlaşmanın beş yönü olduğunu söyler.

1.1. Ego Kimliğinin Yerleşmesi

Ego, fertlerde dış dünyanın gerçekleri ve iç dünyanın haz arayışı arasında dengeyi sağlayan yapıdır. İnsanın öz saygısının oluşturduğu iç dünyasıdır. Kişide cinsel, ruhsal, sosyal, siyasal ve ahlaki açılardan kim olduğuna ilişkin duyguların oluşması ve birleşmesidir. Dolayısıyla sadece zihinsel olarak belli bir kimliğe ulaşmak değil, diğer faktörlerle kaynaşan bir kimlik özelliğidir. Egonun temel işlevi dış dünyaya uyumdur. Ego bu dengeyi sağlarken "savunma mekanizmaları" adı verilen yöntemleri kullanır. D. Cüceloğlu'na göre; ego bir anlamda id'in danışmanıdır ve sürekli ona yol gösterir.¹

1.2. Kişisel İlişkilerin Özgürleşmesi

Kişisel ilişkiler, duygu, düşünce ve davranışlardan yola çıkarak, insanların birbirleriyle olan etkileşimine daha genel ve pratik bir perspektiften bakabilmeyi ifade eder. Zamanla başkalarının doğasına ihtiyatlı yaklaşmak, onları dikkate almaktır. Kendi ihtiyaçlarımızı sürekli ön plana çıkarmaktansa, başkalarının da ihtiyaçları doğrultusunda duyarlı olabilmektir.

1 Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997), 408.

Özellikle aileleri tarafından çok şımartılmış veya ihmâl edilmiş gençlerin çevreyle ilişki kurmaları zordur. Zira kendi özgür tavırları tam oluşmadığı için, beklenmeyen davranışlar sergilemeleri durumunda karşı taraftan tepki görebilirler.²

1.3. İlgilerin Derinleşmesi

Kişi, olgunlaşmaya başladığı andan itibaren işiyle, çevresiyle ve mesleğiyle ilgili olarak derinleşir. İlgî; karşılık, çıkar beklemeden insanın yaptığı işten zevk almasıdır. Kişinin bir işi çok iyi yapabilmesi için aynı zamanda ona ilgi de duyması gerekmektedir. İlgilerin derinleşmesi kişiyi olgunlaştırır.

1.4. Değerlerin Gelişimi

Özellikle ergenlik döneminde kimlik şekillenmeye başlamıştır ve bu doğrultuda bir takım değerler sahibi olunur. Bu dönem değerleri biraz marjinal ve kişinin kendine özgü olmaktadır. Bu değerler genç yetişkinlik döneminde sosyalleşmeye başlar ve deneyimlerle zenginlik kazanır.

1.5. Özen ve Bakımın Genişlemesi

Ergenlik döneminde kişi, zamanını saçıyla, başıyla uğraşarak geçirir. Çevresi sevdiği kişilerden ya da akran grubundan oluşan dar bir çevredir. Daha sonra çevresi gittikçe genişlemeye ve çevresindeki diğer insanlara daha fazla sempati duymaya başlar. Değerlere ilgi artarken, özel bakım da gelişir. Zira kendini kabul ettirme ve benimsenme ihtiyacı artmıştır.

Dış çevreyle ilişkinin yoğun olduğu ergenlik döneminin sonu ve gençlik döneminde kendilerini kabullenme ve benini ortaya koymaya meyilli olduklarından aile dışı faaliyetlere daha sıklıkla katılma başlar. Ancak, kendilerini çevreye tanıtırken, kendi aile yapısı ya da ailenin itibarı gencin çevreden kabul görmesinde etkili olabilir.

2 Refia Uğurel Şemin, *Gençlik Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992), 150.

2. Gordon W. Allport'a Göre Olgun Kişiliğin Özellikleri

Gordon W. Allport'a göre olgun kişiliğin özellikleri şunlardır:³

- Geniş bir benlik duygusuna sahip olmak
- Başkalarıyla hem yakın ilişkilerde hem de genel ilişkilerde sıcak bağlar kurmaya yetenekli olmak
- Temel bir duygusal güvenliğe sahip olmak ve kendini kabul etmek
- Dış gerçeklikle bağlantı içinde, atılımla algılamak, düşünmek ve eylemde bulunmak
- Kendini gerçekleştirmeye, iç görüye yetenekli olmak
- Bütünleşmiş bir yaşam felsefesiyle uyum içinde yaşamak.

Olgun kişilik öğelerinin temeli olumlu bir benlik kavramıdır. Benlik kavramı, zaman içinde kendimiz konusunda sahip olduğumuz görüştür.

3. Warner Schaie'nin Yaklaşımı

Schaie, gelişme ve olgunlaşmada zekâya vurgu yapmakta ve biliş ile gelişim görevleri arasında bağlantı kurmaktadır. Bu kuramda yetişkinlikten önceki bilişsel değişimler git gide daha etkili olan yeni bilgi edinme yollarını yansıtmaktadır.

Schaie'ye göre bilişsel gelişim evreleri ve işlevsel özellikleri şöyledir:⁴

ÇOCUKLUK VE ERGENLİK	GENÇ YETİŞKİNLİK	ORTA YETİŞKİNLİK	İLERİ YETİŞKİNLİK
Kazanım (Piaget'in dört evresi)	Başarma (amaca yönelik öğrenme)	Sorumlu Olma (başkalarına ilgi) Yapıcı Olma (toplumsal sisteme Uyma)	Yeniden Bütünleştirici Olma (bilgelik)

4. Kimlik Oluşumunda Güçlükler

Kişiliğin oluşumunda insanın muhatap olduğu çevrenin veya tercih ettiği sosyal grubun taşıdığı kimlik, temel belirleyicidir. Dolayısıyla kişiliği oluşturan grup kimliği, grup kimliğini devam ettiren ise ayniyet ve mensubiyet sorumluluğunu üstlenmiş kişilikli bireylerdir. Aslında ne birey, sosyal kimlik-

3 www.nurileokuloncesi.blogspot.com.tr/ 11.10.2018.

4 K. Werner Schaie, *Developmental Influences on Adult Intelligence* (Oxford: Oxford University Press, 2012).

ten kopabilir, ne de sosyal kimlik kişiliği yok edebilir. Aslolan, sahip olunan veya etkisinde kalınan kimliğin ve -daha alt düzeyde- kişiliğin niteliğidir.⁵

Genç yetişkin kimlik oluşumunun son basamaklarındadır. Kendi kimliği ile toplumsal sistem arasında bağ kurmaya çalışmaktadır.

Genç yetişkinlik, bireyin kendini yetişkin olarak gördüğü, başkalarının da ona yetişkin muamelesi yaptıkları, böylece bireyin benliğinin alıştığı dı-şında değişimler gösterdiği bir dönemdir.

Toplumsal karmaşıklığın ve değişimin daha az olduğu toplumlarda bu gelişmeler ergenlik döneminde yer alır ve orada sonuçlanır.

Çok karmaşık ve hızla değişen toplumlarda bu gelişmeler, Keniston' un (1968) "gençlik", Kimmel'in (1974) "genç yetişkinlik" ve bazılarının "genç yetişkinliğe geçiş" adını verdiği dönemde yer almaktadır.

Genç yetişkinlik döneminde karşılaşılan problemleri durumlarından bazıları şunlardır:

- Yabancılaşma
- Uyuşturucu kullanımı
- Cinsellikle ilgili sıkıntılar

4.1. Yabancılaşma

Yabancılaşma bireysel ve toplumsal sürecin birlikte ortaya çıkardığı psikolojik bir sorundur. Temelinde insanın özü ile varlığının çelişmesi yatmaktadır.⁶ Bu dönemde karşılaşılan ilk sorunu Keniston, "bireyselleşmeye karşı yabancılaşma" olarak adlandırmaktadır.

Yabancılaşma terimi en genel ifadesiyle bireylerin birbirlerinden ya da belirli bir ortam ve süreçten uzaklaşmalarını anlatır.⁷

5 Hamza Türkmen, *Hürsöz Dergisi*, (1995): 55.

6 Hüseyin Akyıldız, "Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/3 (01 Eylül 1998): 1.

7 Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, trc. Osman Akınhay - Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 789.

Genç yetişkin kendi kimliği ile toplumsal rolleri arasındaki bir uzlaşma sağlamadığı zaman yabancılaşma duyacaktır. Kim olduğuna ilişkin duyguları ile toplumun beklenti ve istekleri arasında, toplumdaki meslek, evlilik, ana-babalık rolleri arasında bireysel bir uygunluk kurulamadığında yabancılaşma tehlikesi ortaya çıkar.

Bireysellik duygusunun oluşumunda kişi hem kendi iç dünyasına, hem de dışardaki toplumsal dünyaya yönelir. İçte dönmede bireyin topluma yabancılaşması, dışta dönmede de bireyin kendisine yabancılaşması söz konusu olabilir.

Fromm, çağdaş toplumda yabancılaşmanın her yeri kapladığı düşünce-sindedir. Yabancılaşmadan kasıt, kişinin kendini yabancı olarak duyumsadığı deneyim tarzıdır demektir. Fromm'a göre kapitalist sistemin üretim şekli nedeniyle insan korkak ve yabancılaşmış bir hale gelmektedir⁸.

4.2. Uyuşturucu

Genç yetişkinlikte uyuşturucu kullanımı, bir bakıma, etkin bireyselleşme ve yoğun bireysel yaşantı arama yoludur.

Özellikle gelişmiş toplumlarda uyuşturucu-geleneksel toplumdaki alkol ve tütün gibi- bir yetişkinlik simgesi olarak görülmektedir. Ayrıca uyuşturucu bir alt-kültür simgesi ya da başkaldırma aracı olarak da algılanmaktadır.

8 Erich Fromm, *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum : (Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde)*, trc. Necla Arat (İstanbul: Say Kitap Pazarlama, 1981), 96-97.

Uyuşturucu kullanımı, kültürel normların baskısından kurtulmuş bir bireysel kimlik duygusu edinme çabası ile yabancılaşma sürecinin bir yönünü yansıtmaktadır.

Ülkemiz için bu durum sigara ve alkol için daha etkin bir görünüme sahiptir. Uyuşturucu için tam olarak geçerli olmamakla birlikte, son yıllarda bu alanda önemli olumsuzluklar yaşanıyor diyebiliriz. İstanbul Sultangazi belediyesinin yaptırdığı bir araştırmaya göre; gençlerin yüzde 46.5'i sigara ve nargile kullanmaktadır. Yüzde 60.8'i alkol kullanmazken, yüzde 27.3'ü ise bir şekilde alkol almış veya almaya devam etmektedir. Düzenli alkol tüketenlerin oranı yüzde 12. Uyuşturucu madde kullanma oranı ise yüzde 1.1 civarındadır.

4.3. Cinsellik

Özellikle gelenekselliğin baskılarıyla çağdaşlığın belirtilerinin birlikte bulunduğu toplumlarda bu sorun daha da ağır basmaktadır. Bireyin, kendi standartlarını seçme özgürlüğü ile katı kurallara boyun eğme zorunluluğu arasında kalması gerilime yol açmaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel sebeplerle ortalama evlenme yaşı yükselmekte, evlilik geciktirilmektedir. Dolayısıyla diğer yetişkinlik rolleri de ileriye bırakılmaktadır. Bu noktada, geleneksel normlara mı yoksa çağdaş normlara mı uyulacağı sorunu genç yetişkinlerin en önemli sorunudur.

Duygusal olarak yakın olan çiftler artık cinsel ilişkiyi de doğal görmektedirler. Ancak, cinsel normlardaki bu değişimlere karşın genç yetişkinlik cinsel yönden güçlükleri olan bir dönemdir. Bireyselleşme süreci içinde olan genç insan, bu süreç içerisinde cinsel kimliği ile ne yapacağı sorusuna da bir yanıt bulmak zorundadır.⁹

9 Douglas C. Kimmel, *Adulthood and Aging: An Interdisciplinary, Developmental View*, 3rd ed (New York: Wiley, 1990).

5. Genç Yetişkinlikte Gelişim Görevleri

- a. Eş seçimi
- b. Eşle birlikte yaşamayı öğrenme
- c. Bir aile kurma
- d. Çocuk yetiştirme
- e. Bir evin işlerini yürütme
- f. Bir uğraş başlatma
- g. Vatandaşlık sorumluluğunu üstlenme
- h. Uygun bir sosyal gruba katılma

6. Kimlik Oluşumunda Dinin Yeri

Gençlerin dini yönelimlerinde değişen toplumsal şartlara göre bazı değişikliklerin olması kaçınılmazdır. Fakat temelde gençlik ruhu dine çok yakın ve dinle birçok yönden ilgili ve ilişkilidir. Hayatın anlamı, kimliğin tanımı, insani görev ve sorumlulukların sınırı gibi konular başta olmak üzere duygusal ve sosyal birçok arzuların tatmini gençlerin dini güdülenmelerinde etkili rol oynamaktadır.

Bu araştırmalar sonucunda değer yargıları hızla değişen gencin ideal bir amaçtan yoksun, günübirlik uğraşlar ve maddi zevklerle oyalanan ve çevresine yabancılaşan bir tip haline geldiği ya da birtakım dini ve ideolojik gruplara katılarak kimlik yitimi noktasına geldiği görülmektedir.

Gençlerin dini yönelimlerinde değişen toplumsal şartlara göre bazı değişikliklerin olması kaçınılmazdır. Fakat temelde gençlik ruhu dine çok yakın ve dinle birçok yönden ilgili ve ilişkilidir. Hayatın anlamı, kimliğin tanımı, insani görev ve sorumlulukların sınırı gibi konular başta olmak üzere duygusal ve sosyal birçok arzuların tatmini gençlerin dini güdülenmelerinde etkili rol oynamaktadır.

6.1 Gençlik Dindarlığının Bazı Sorunları

6.1.1. Ahlakçı yönelim

Gençlerin ahlakçı yönü genel olarak araştırmaların çoğunda dikkati çeken bir durumdur. Gençlerin bütün davranış eğilimlerinde bu ahlaki idealizmin etki ve izlerini görmek mümkündür. Bir bakıma ahlaklılık gençlerin gözünde dindarlıktan daha önemli bulunmaktadır.

Gençlerin şahsiyetinin şekillenmesinde ahlâki şuurun oluşumu büyük önem taşımaktadır. Bu şuurun oluşumu ferdin yargısı ile toplum değerlerinin karşılıklı etkileşimi sonucu pekişmekte ve daha sonra karşılaşılan hadi-

selerde kendini göstermektedir. Öyle ki, herhangi bir olumsuz hadisede ya da insanlara yapılan haksızlıklarda vicdanen rahatsız oluruz. Bu rahatsızlığın derecesi insandan insana değişiklik gösterir. Zira ahlaki şuur insandan insana farklı bir yapıya sahiptir. E. Güngör'e göre, insanı ahlâklı olmaya iten asıl kuvvet ahlâki şuurun ahlâki vicdan haline gelmesidir¹⁰. Yani bazı insanlar kötü olduğunu bildiği bir hareketi yaparsa bundan suçluluk duyar bazıları ise duymaz. Dolayısıyla ahlâka aykırı bir davranış ancak vicdanlı kimseleri rahatsız eder.

6.1.2. İnanma ve uygulama

Geleneksel dini vecibelerini yerine getirmese bile dünya görüşü, hayata bakışı itibariyle genç dini referanslardan yararlanır. Kendisini laik, modern vs. gibi kimliklerle niteleyen kimselerin de zaman zaman dini referanslara başvurdukları toplumumuzda sıkça görülür.

Gençlerin inanma ve uygulama yönünden farklı tutum ve davranış sergiledikleri görülmektedir. Sultangazi Belediyesinin, 2018'de İstanbul'da 26 ilçede 15- 29 yaş aralığındaki bin 268 gençle yüz yüze görüşerek yaptırdığı araştırmaya göre; "Bir dine inanıyorum ve ibadetlerimin tümünü yerine getiriyorum" diyenlerin oranı yüzde 8.9, "İnanıyorum ibadetlerimin bir kısmını yerine getiriyorum" diyenler yüzde 52, "Bir dine inanıyorum ama ibadetlerini yerine getirmiyorum" diyenler de yüzde 28.5 oranına sahip. "Din ve tanrı meselesi beni ilgilendirmiyor" yanıtını verenler yüzde 1.1, "herhangi bir dine inanmıyorum fakat tüm dinlere saygılıyım" diye düşünenler yüzde 1.5, "herhangi bir dine inanmıyorum ve dinlere karşıyım" yanıtının oranı yüzde 1.7. Yani gençlerin yüzde 4.3 kadarı dine karşı ilgisiz görünüyör.¹¹

6.1.3. Grup ve Cemaatlere Yönelme

Anne ve babaların dini konulardaki bilgi ve donanımı genel olarak gençlerin manevi hayatına rehberlik yapabilecek bir seviyeden uzaktır. Aileden yeterli bilgi ve desteği alamayıp kimlik arayışına giren gençlerin imdadına rastgele arkadaş ilişkileri ya da dini cemaat ve gruplar yetişir. Gencin dini cemaatlere olan ilgisi artarken ailenin etki alanından uzaklaşır.

"Herhangi bir fikrî, ideolojik, dinî ve hatta terör yapılanmasının mağduru olan kesimlerin mağduriyetlerini izah sadedinde ilk başvurdukları kavramlardan birinin beyin yıkama teorisi olduğunu¹²" belirtmek gerekir.

10 Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), 65.

11 Özlem Güvemli, "Sultangazi Belediyesi'nden ilginç gençlik araştırması - Güncel haberler", erişim: 27 Ocak 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/sultangazi-belediyesinden-iliginc-genclik-arastirmasi-2664539/>.

12 Faruk Sancar, "Dini Cemaatlerin Üye Kazanma Stratejileri Beyin Yıkama Olarak Değerlendirilebilir mi? Kullandıkları Teolojik Argümanlar Üzerinden Eleştirel Bir Okuma", *Journal of International Social Research* 9/42 (28 Şubat 2016): 1916.a busy agenda for

Esasen, tanınmış dinler ve özverili grupsal hareketler, dışarıya yoğunlaşarak hem kendi üyelerinin hem de üye olmayanların yaşamlarını daha iyi hale getirmeye çalışırlar. Günümüzdeki bazı tarikatlar veya gruplar ise, liderin amaçlarına hizmet ediyor görünüyorlar. Bunların enerjileri, dışarıdan çok kendi içlerine yöneliktir.

Eric Hoffer konuyla ilgili şu tespitlerde bulunur: “Gelişmekte olan bir kitle hareketinin taraftar toplaması ve onları elinde tutması onun ortaya koyduğu öğretinin gücünden ya da doğruluğundan değil, endişeler, imkânsızlıklar ve anlamsızlıklar içindeki hayatından kurtulmak isteyenlere bir alternatif sunmasından dolayıdır. Bu kitle hareketi, hayal kırıklığı altında ezilenleri, bazı gerçeklerin nedenlerini onlara anlatmaya veya onların hayatına ıstırap veren güçlüklerle deva olmaya çalışmaz; o kişileri yetersiz kişiliklerinden kurtarmak yoluyla tedavi etmeye çalışır. Ve bu tedaviyi de, o kişileri sıkı örgütlü ve umut veren bir topluluğun içine katmakla yapar”.¹³

6.2 Dinin Gençlerin Hayatındaki Etki ve Sonuçları

6.2.1. Kimlik ve anlam kaynağı olarak din

Dünyayı anlama, hayatta bir amaç bulma arayışı içerisinde olan gençler için din zihinsel bir açıklık sağlamaktadır. Dindar olan gençler *daha iyimser* olmayı başarmakta ve Allah'ın yardımıyla içinde buldukları durumu kontrol altına aldıklarını hissetmektedirler. Kimlik karmaşası içinde olan gençler ise durumlarını tutarlı ve dengeli olarak kontrol edemezler.

the Western world for quite a long time trying to explain their methods for gathering members, how they provided loyalty of their member sand how they maintained the motivation of a connecting bond of their followers. As a concept, brainwashing is defined as any application and propaganda technique performed directly or indirectly in any form of systematic indoctrination, manipulation and pressure to control human mind ortocreate an intellectual and ideological transformation in mind swithusingin comprehensible, irresistible, and unfathomable methods. Although this term was frequently referred both in academic circle sand in daily use, it wasused primarily tolabel members or groups participating in criminal actors exhibiting behaviors outside the behaviors generally accepted by the community. Moving from this point with a critical inside view, here is the question we have to confront: Can the procedure sand methods and theological arguments used by religious group sand communities in Islamic world and in our country in order to gather members be evaluated within a case of brainwashing? Efforts to provide an answer to this question will on the one hand present the methods of member collection of religious communitiesand on the other hand will open to discussion whether some theological arguments of our tradition were exploited by these communities or not.”;ISSN:”1307-9581”;shortTitle:”Dini Cemaatlerin Üye Kazanma Stratejileri Beyin Yıkama Olarak Değerlendirilebilir mi?”;language:”tr”;author:{{”family:”Sancar”,given:”Faruk”}};issued:{{”date-parts:”[[”2016”,2,28]]}};locator:”1916”}};schema:”https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json”}

13 Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar*, trc. Erkil Günür (İstanbul: Plato Film Yayınları, 2011), 34.

6.2.2. Ruh sağlığı ve din

Dini inanç ve ibadetlerin gençlerin ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkileri alan araştırmalarında açıkça görülmektedir¹⁴. Din ve ruh sağlığı konusunda 1998-2003 yılları arasında yayınlanan 43 empirik araştırmayı inceleyen Rew ve Wong'un (2006) tespitlerine göre, bu çalışmaların % 84'ünde din ile ruh sağlığı arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır.¹⁵ Yapılan araştırmalarda dindar gençlerin dindar olmayanlara göre daha uyumlu ve sorumluluk sahibi oldukları üzerinde durulmaktadır.

Ancak, H. Apaydına göre; din-ruh sağlığı ilişkisi ile ilgili yapılan araştırmaların bulguları değerlendirildiğinde; "din ruh sağlığını korumaktadır" ya da "din ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir" cümlelerini söylemenin pek mümkün olmadığını ifade etmektedir.¹⁶

Araştırmaların yönü her ne kadar pozitif bir ilişki yönünde hafif bir ağırlık hissettirse de ilgili araştırmaların bulgularındaki gerek metodolojik eksiklikler gerekse kavramsal sınırlamalar ve tanımlamalar geniş yelpazede bir genellemeyi mümkün kılmamaktadır.

6.2.3. Değerler ve din

Çağdaş tüketim toplumu, narsist ve hazzı bir ahlak anlayışını ön plana çıkaran kültürel bir dönüşüm içerisindedir. Bu dönüşüm sürecinde anlık tatmin arayışlarının güdülenmesiyle davranan kimselerde toplumsal bağların ve sorumluluk duygusunun zayıfladığı görülmektedir.

Gençlerin kendi heva ve arzularına göre değil, İslam'ın belirlediği kriter ve yönlendirmelere göre yetişmeleri önem arz etmektedir. Bunun en güzel örneğini Hz. Peygamberin hayatında bulmak mümkündür.

14 Bu alanda çalışan Asım Yapıcı ve Mustafa Koç'un çalışmalarına bakılabilir.

15 Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din : Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Kitabevi, 2007), 50.

16 Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, 50.

Ferdin kendi kendisiyle ve etrafındaki diğer fertlerle olan ilişkileri bize o kişi hakkında bir ipucu vermektedir. Onun dış görünüşü, sesi ve konuşma tarzı, tepki verme şekli, maddeye, tabiata, hayvanlara karşı duyarlılığı, insanlara olan mesafesi gibi bütün özellikler o kişinin şahsiyetini yansıtmada değerli kriterlerdir. Bir başka ifadeyle, ferdin topluma açılımı ve toplumun ferdi etkilemesi sonucunda fertte bir sosyal şuurlu oluşur. Freud buna "üst-ben" adını vermektedir. Eğer fert toplumun karşı çıkacağı bir davranış sergileyecek olsa önce üst-ben karşısına dikilmekte ve kişi ona bağlı olarak davranışı yapmakta ya da yapmamaktadır.

6.2.4. Madde kullanımı, intihar ve din

Uyuşturucu madde, alkol ve sigara günümüzde neredeyse gençlik kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Öte yandan intihar olaylarının önemli bir bölümünü genç intiharları oluşturmaktadır. Bunların temel nedeni gençlerin kendilerini varoluşsal bir boşluk içerisinde bulmaları ve onlara yaşamın anlamsız gözükmesidir.

Denilebilir ki, dini inanç ve değerler gençleri bu amaçsızlıktan ve boşluk duygusundan koruma, onların anlam dünyalarını kurmalarında son derece etkili bir psikolojik güce sahiptir.

SONUÇ

Kimlik oluşturma, hayatın bir döneminde olup biten bir olay değildir. Hayat boyu devam eden bir süreçtir. Ancak, esas gelişme genç yetişkinlik döneminin sonuna kadar kendini gösterir. Kalıtımla gelen özelliklere doğum sonrası eklenen karakter özellikleri kişiyi geliştirme ve olgunlaştırma yolunda etkili olur. Ailenin, okulun, arkadaş grubunun ve diğer etkilerin olumlu veya olumsuz olmasına göre kimlik şekillenmeye başlar. Kişi daha önce yaptığı seçimleri, verdiği kararları, yeni deneyimler ışığında tekrar değerlendirir, özümlemeler ve kendisi için gerekli değişiklikleri yapar. Kimlik oluşumunun başarısız olması, bireyin gelişim sürecinin gerçekleşmemesine ve ruh sağlığının bozulmasına yol açabilmektedir.

Denilebilir ki, genç yetişkinlerin kimlik oluşumunun zayıflığı veya zedelemesinde; ailelerin kayıtsız tutumları, parçalanmış aileler, kötü arkadaş çevresi, eğitim eksikliği, ekonomik şartların yetersizliği gibi durumlar etkili olmaktadır. İşte genç yetişkin bu bocalama dönemlerinde; kendine ve çevreye yabancılaşmakta, kendini tatmin noktasında uyuşturucu, içki, kumar ve benzeri olumsuzluklara yönelebilmektedir. Buna bir de cinsel enerjisini doğru kullanamama eklenince kişiliğin gelişimi ve olgunlaşması sorun haline dönüşebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, Hüseyin. "Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 3/3 (01 Eylül 1998): 163-176.
- Cüceloğlu, Doğan. İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
- Fromm, Erich. Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum : (Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde). Trc. Necla Arat. İstanbul: Say Kitap Pazarlama, 1981.
- Güngör, Erol. Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- Güvemli, Özlem. "Sultangazi Belediyesi'nden ilginç gençlik araştırması - Güncel haberler". Erişim: 27 Ocak 2019. <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/sultangazi-belediyesinden-iliginc-genclik-arastirmasi-2664539/>.
- Hoffer, Eric. Kesin İnançlılar. Trc. Erkil Günur. İstanbul: Plato Film Yayınları, 2011.
- Kimmel, Douglas C. Adulthood and Aging: An Interdisciplinary, Developmental View. 3rd ed. New York: Wiley, 1990.
- Marshall, Gordon. Sosyoloji Sözlüğü. Trc. Osman Akinhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Sancar, Faruk. "Dini Cemaatlerin Üye Kazanma Stratejileri Beyin Yıkama Olarak Değerlendirilebilir mi? Kullandıkları Teolojik Argümanlar Üzerinden Eleştirel Bir Okuma". Journal of International Social Research 9/42 (28 Şubat 2016): 1915-1927.
- Schaie, K. Werner. Developmental Influences on Adult Intelligence. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Şemin, Refia Uğurel. Gençlik Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.
- Yapıcı, Asım. Ruh Sağlığı ve Din : Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık. Adana: Karahan Kitabevi, 2007.
- www.nurileokuloncesi.blogspot.com.tr/ 11.10.2018.

Mobil Küreselleşme Çağında Sömürge İlişkileri Açısından Tehditler ve Fırsatlar

Alaeddin YALÇINKAYA*

Giriş

Günümüz uluslararası ilişkilerini tanımlamada en sık başvurulan kavramlardan olan küreselleşme, durağan bir niteliğe sahip olmayıp sürekli gelişen bir süreçtir. Malların, ürünlerin, hizmetlerin bir ülkeden diğerine geçişte devlet sınırlarının etkinliğini kaybetmesi olarak tanımlanabilen bu süreç, ulaşım ve iletişim imkânlarındaki ilerlemeye paralel olarak gelişmektedir. Bu anlamda Baharat Yolu ve İpek Yolu, eski çağlardan itibaren klasik küreselleşmenin omurgasını oluşturmuştur. Sanayi devrimi ve sömürgecilik ile üretimdeki artış, yeni pazar ve hammadde kaynakları arayışları, daha sonra buharlı motorlar, telgraf, demiryolları, telefon, dört zamanlı motorlar, havayolları, radyo, televizyon ile nihayet dijital devrimin her aşaması, aynı zamanda küreselleşmenin de yeni kilometre taşlarını döşemiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Komünist, devletçi, kapalı rejimlerin yıkılmasıyla uluslararası ortam, bir bakıma tek pazar haline gelmiştir. Güncel anlamda küreselleşme de bu dönemde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde bilgisayar, internet ve sosyal medya alanındaki gelişmeler ile dijital imkânların üretim aşamalarında daha etkin kullanımı, küreselleşmeye konu olan ürünlerin artışına yol açmıştır.

Bu çalışmada küreselleşmenin günümüzdeki aşaması dijital devrimin önemli araçlarından olan mobil telefon ile bu kapsamdaki teknoloji ve programların küresel ilişkilerdeki yeri üzerinde durulmaktadır. Sanayi devrimi, uluslararası ilişkilerde aynı zamanda sömürgecilik döneminin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Devrimi gerçekleştiren ülkeler, büyük pazarlar için kitlesel üretim yaparken geni kalan ülkelerin hammaddelerini sömürme ve mevcut üretim tarzlarını yok etme sürecini de başlatmıştır. Dolayısıyla insanlık tarihinde önemli bir gelişme olan sanayi devriminin aşamaları aynı zamanda bu devrimde geç kalan ülkelerin daha yoğun ve yaygın bir şekilde sömürge haline gelmesine yol açmıştır.

Teknolojik gelişmelerin bir bakıma bileşkesi ve geçen yüzyıllara göre son derece ileri bir aşamasını oluşturan mobil iletişim alanındaki buluşlar da bunu sağlayan ve üreten ülkeler açısından büyük zenginliktir. Ancak küreselleşmenin doğası gereği söz konusu ürünler sınır engeline takılmadan dünya-

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, (aleaddinyalçinkaya@gmail.com).

ya yayılabilmekte, pazarlanabilmektedir. İlk bakışta geri kalmış ülkelerin de bu teknoloji ürünlerinden yararlanması olarak olumlu görülen bu süreçte, ekonomik olduğu kadar sosyal, siyasal ve kültürel olarak gelişmiş ülkelerle diğerleri arasındaki gelişmişlik makası açılmakta, sömürgecilik yeni bir aşamaya geçmektedir.

KÜLTÜREL EMPERYALİZM

Küreselleşme genel anlamıyla devletlerarasında sınırların etkinliğinin azalması böylece mal ve hizmetlerin sınır ötesine daha kolay geçebilmesidir. İlk bakışta böyle bir süreç bütün devletler için refahın, terakkinin, işbirliğinin artması, gelişmesi olarak görülür veya böyle iddia edilir. Bununla beraber küreselleşme, güçlü, üreten, zengin ülkelerin daha da güçlenmesi, daha da zenginleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçen sürede bu gerçek her boyutuyla yaşanmıştır. Bu anlamda ekonomik bakımdan zayıf ülkelerin yetersiz üretimleri de rekabet edememekten ötürü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Böylece küreselleşme, emperyalizmin bir aşaması haline gelmiştir.

Milli ekonomi, özellikle emperyalist projelerin tuzağına düşmeden bir ülkenin kendi hammadde, sermaye, insan gücü vb. kaynaklarını kendi imkânlarıyla işletmesi, üretmesi, tasarruf yapması, aşama aşama refahını yükseltmesi anlamında kullanılır. Bu yönüyle sömürüye konu olmamak kadar başkalarını sömürmemek de söz konusudur. Bununla beraber tarafların rızasıyla, herkesin kazanabileceği sömürü bağlarının olmadığı işbirliği kapsamındaki ilişkiler de milli ekonomi gerçekleriyle bağdaşabilmektedir.

Milli ekonominin pazar veya hammadde kaynağı yanında eğitim, teknoloji, araştırma, bilimsel gelişme veya tasarruf-yatırım boyutları da bulunmaktadır. Bu anlamda ilk sanayi devrimini yapan ülkeler İngiltere, Fransa veya Hollanda, aynı zamanda önde gelen sömürgecilerdir. Bu ülkelerin sanayileşme sürecinde örneğin başka bir ülkeden kredi alarak/faiz ödeyerek yatırım yapmaları söz konusu olmamıştır. Bu bağlamda günümüzde kalkınmayı hedefleyen ülkelerin yetersiz kaynak gereksesiyle başka ülkelere finansal destek alarak uluslararası ticarete rekabet etmeleri oldukça zordur. Bununla beraber geçiş sürecinde daha çok çalışma, daha az kâra razı olma hatta zararına üretim, iç tüketimde özveri ile ihracatı daha fazla güçlendirme gibi stratejiler söz konusu olmuştur. Bu bağlamda yükselen güçler Çin ve Hindistan önemli örneklerdendir. Kalkınmada özellikle sermaye birikimi, iç tasarrufların teşviki, faiz girdabına düşmeden yatırımların artırılması zorunluluğu “milli iktisat” kapsamında gittikçe daha fazla rağbet gördüğü halde “iletişim araçları üzerinden zihinler üzerine vurulan pranga”nın özellikle

az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler gençliğini hedef alan kültürel emperyalizmin farkına varılması gittikçe zorlaşmaktadır.

Emperyalizm genel sınırlandırmada askeri/siyasi, ekonomik ve kültürel olarak üç bölümde ele alınır. Fiilen askeri işgal altında olup hukuken de üzerinde egemenlik iddia edilen bir ülke halkı, söz konusu egemenliği içselleştirmemişse er geç bağımsızlığını kazanacaktır. Nitekim günümüzde Afrika'da veya Asya'da hukuken sömürge yönetimi kalmamış, bütün eski sömürgeler bağımsızlığını kazanmıştır. Ekonomik emperyalizmde ise ülkenin hammadde kaynakları, pazar imkânları veya önemli sektörlerin işletilmesi emperyalist ülke kurumlarına devredilmiştir. Bu durumda söz konusu ülkeden emperyalist ülkeye sürekli kaynak, refah, zenginlik akmaktadır. Ancak bunun farkına varan halk zamanla isyan edebilmekte, daha fazla çalışıp tasarruf ederek kaynaklarını, işletmelerini geri alabilmektedir. Birçok ülkede hammadde kaynaklarının, bankaların veya önde gelen işletmelerin millileşmesi konusunda önemli örnekler bulunmaktadır.

Sanayileşme kervanına geç katılan ülkelerin tüketim açısından ulusal, ihracat yönüyle küreselleşme stratejileri, 21. Yüzyıl uluslararası sistemini açıklayabilecek önemli gerçeklerdir. Çin veya Hindistan'ın fert başına düşen milli gelirin son derece düşük, sosyal güvenlik haklarının yetersiz olması, aslında bu ülkenin ekonomik büyümesinin temellerini oluşturmaktadır. Mevcut kaynakların en verimli bir şekilde planlanması, bu kapsamda Ar-Ge'nin olabildiğince desteklenmesi, dış yatırımların ise ihracat yapma gibi ilave avantajlarla ülkeye çekilmesi ulusal ekonomi-küreselleşme avantajları arasındaki ilişkileri lehine kurmanın zeminini oluşturmuştur. Belirtmek gerekir ki Çin veya Hindistan gibi yükselen güçlerin "ulusal ekonomi" kapsamında değerlendirilebilecek politikaları, aslında önemli ölçüde bölgesel/küresel özelliklere de sahiptir. Çünkü bu ülkelerin nüfusu, örneğin AB üyelerinin toplam nüfusundan kat kat fazladır. Bu anlamda toplam nüfus, gayr-i safi milli hâsıla, yüzölçümü gibi göstergeler dikkate alındığında aynı zamanda hammadde, pazar, istihdam, eğitim ve araştırma kapasitesi gibi unsurlar da ortaya çıkmaktadır.

Emperyalizmin görünüşte en yumuşak, masum, kabullenebilir, fakat gerçekte en tehlikeli, kalıcı, yıkıcı türü ise kültürel emperyalizmdir. Zira bu tür emperyalizm ile hedef ülkenin öncelikle eğitim çağındaki gençliği kendi kültüründen, değerlerinden, geleneklerinden, ulusal kimliğinin temelini oluşturan aile ve inanç unsurlarından uzaklaştırılır, hatta kendi değerlerine düşman hale getirilir. Kültürel sömürüye maruz kalan ülke gençliğine ilk bakışta sömürgeci ülkenin değerleri aşılandığı halde gerçekte sömürülmeyi ilerleme, gelişme, modernleşme, çağdaşlaşma olarak kabullenir hale getirilir.

Örneğin özellikle ortaöğretimdeki öğrenci kitlemiz yüzlerce bilgisayar oyunu girdabından düşüp, üstelik bunlar için çok önemli maddi ve manevi maliyet öderken sömürgeci ülke gençliği yeni yeni oyunlar ve tuzaklarla kazanan taraf olmayı sürdürmektedir. Bu kapsamda müzik, eğlence, spor, sinema gibi görsel ve işitsel üretimde de eski sömürgeci ülke “aydın”ı üretip pazarlayan taraf olduğu halde kültürel emperyalizme hedef ülkeler maliyet ödeyen, kendi değerlerine düşman olan, araştırma-geliştirmeye vakit bulamayan fuzuli tüketici olmayı kabullenmektedir. Kültürel emperyalizmin tanımı gereği bu süreçte en büyük felaket ise buna maruz kalan toplum mensuplarının böyle bir sömürü veya tuzağa düştüğünün farkına varamaması, hatta kendi değerlerine düşman haline gelmeyi modernleşme, ilerleme, gelişme olarak görmesidir.

Kültürel emperyalizm uygulamasına Noel Kutlaması örnek verilebilir. 2017'nin son haftasında Sırbistan'ın başkenti Belgrad'da halk sokaklara dökülerek adeta isyan etmiştir. Nedeni, Noel kutlamaları için belediyenin Belgrad meydanına yerleştirdiği dev süsleme ağacıdır. Rengârenk çiçeklerle ışıklandırılmış bu plastik çam ağacının maliyeti ise 83 bin Euro imiş. AB adayı, orta büyüklükte bir Avrupa ülkesi, üstelik Hıristiyan Sırbistan'ın başkenti Belgrad şehri için Sırp halkı, “böyle bir meblağın lafı mı olur” dememiştir. Ödediği vergilerin çarçur edilmesinin hesabını sormuştur. Buna karşın ülkemizde halkın vergileriyle belediyeler ile nice kamu kurum ve kuruluşlarının yılbaşı programları ve süslemelerine harcadığı paranın miktarını, bu işlerin nasıl ihale edildiğini, kimlerin köşeyi döndüğünü merak eden, araştıran, hesabını soranı pek bilinmemektedir. Meydanlar, caddeler haftalarca naylon yığınlarına takılı ampullerle ışıldarken tüketilen enerjinin kimin cebinden karşılandığını sorgulanmamıştır. Kimin, nerede, ne zaman, nasıl eğleneceği, herkesin kendi iradesi ve özgürlüğü kapsamındaki bir konudur. Ancak başta medya organları olmak üzere eğitim, reklam ve propaganda birimlerince haftalar öncesinden dimağlara çivi gibi çakılan yılbaşı kutlaması, piyangosu, eğlencesi, kültürel yozlaşmanın ötesinde kendi değerlerine, örf ve adetlerine yabancı, hatta düşman bir nesil yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu projenin devamında gençleri Hıristiyanlaştırmak vardır diyen yanılır. Afrika'da olduğu gibi milyonlarca siyah, görünüşte Hıristiyanlaştırılmıştır. Gerçekte ise beyaz sömürgecilerin prangalı kölesi olarak kiliselere kapatılmıştır. Bizde ise alkollü ve kumar bataklığına düşürme, hatta uyuşturucu ve tecavüz-fuhuş girdabına yuvarlama da bu projenin parçası haline gelmiştir. İnançların yozlaştırılması, dolayısıyla kültürel emperyalizm operasyonları ile yılbaşı kutlamaları arasındaki ilişkiye dikkat çekme konusunda başta Erol Güngör olmak üzere birçok düşünürümüzün önemli araştırmaları bulunmaktadır. Bu bağlamda

Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri, Sosyal Meseleler ve Aydınlar gibi eserlerine bakılabilir.¹

Daha önce pek bilinmediği halde 1950’lerin sonlarından itibaren misyoner teşkilatları, özel liselerden başlayarak yılbaşı kutlama programları organize etmeye başlamıştır. O dönemde daha çok laiklik ve çağdaşlığı öncelenen aileler, çocuklarının, birkaç on yıl önce vatani kurtardığımız düşman kültürü baskısı altına girmesine karşı maarife şikâyetle bulunmuştur. Nice öğretmenlerin işine son verilmiş, birçok özel okul kapatılmıştır. Ancak arkadaki teşkilat ve kaynak güçlü olduğundan yeni öğretmenler ve yeni okullarla yozlaştırma savaşı devam etmiştir. Bugün geldiğimiz aşamada çoluk çocuğuna pabuç alamayan niceleri yağmurda saatlerce kuyrukta bekleyerek piyango bileti almanın derdine düşmüştür. Çünkü medya organları haftalarca önceden o bayiden ne kadar çok talihli çıktığını beyinlere kazımıştır. Bir şekilde sebeplenen basın yayın kuruluşları o bayinin reklam uğruna ne sahtekârlıklar yaptığını bildiği halde bunun hesabı sorulmamıştır. Öte yandan her bültende yığınla paralar ekranlardan teşhir edilerek “size çıksa ne yaparsınız?” sorusu sorulurken zihinlere “siz de bir an önce bilet alın” talimatı yerleştirilmektedir. Buna karşın daha önce büyük ikramiye çıkmış olanların yuvalarının nasıl dağıldığı, hayatlarının nasıl karardığı, alkol komasından nasıl öldükleri haberleri gündeme gelmez. Belirli sosyo-ekonomik seviyenin üzerindeki aile çocuklarının okuduğu lise ve üniversitelerde senenin son haftalarında Noel Yortusu kutlamaları yüzünden neredeyse dersler yapılmıyor. Ekonomik problemi olmayan öğrencilerin istedikleri zaman eğlence yerlerine gidebildikleri halde okula ders yapmak için geldikleri yönündeki şikâyetleri bana da gelmiştir. Misyoner teşkilatları bu tür organizasyonlarla bir sonraki işadamı/güçlü/zengin nesli, bu emperyalist kültüre mahkûm/bağımlı hale getiriyor. Belirtmek gerekir ki Hıristiyan, batılı ülkelerde genellikle 2-4 hafta arası Noel tatili vardır. Ders programı ona göre ayarlanmıştır. Tatilde tatil yapılır, ders günlerinde dersler aksatılmaz. Ancak programda ders olduğu halde, okullar, amfiler, sokaklar eğlence yeri haline getirilmez.

Kültürel Emperyalizm, Ekonomik Emperyalizmin alt yapı unsurlarından olduğu halde, bu aşamada kazanılan başarı aslında Siyasi Emperyalizmin de temel taşını oluşturmaktadır. Kendi değerlerine yabancılaşmış; çalışma, bilim, araştırma gayreti ve disiplini, dışında batıdan gönderilen her türlü zehirin fuzuli tüketicisi olmuş yığınlardan oluşan toplumlar görünüşte bağımsız olsa da aslında bir şekilde güdülmeye mahkûmdur. Bu bağlamda Noel Yortusunun Hıristiyanlıktaki yeri veya İslamiyet’teki hükmü ayrı bir

1 Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996); Erol Güngör, *Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2005).

konudur. Ancak ülkemizin böyle bir seçkin köşesinde son derece önemli bir konu çerçevesinde gençlik ele alınırken bu felaketin boyutları ne kadar tartışılrsa, buna karşı farkındalık oluşturmak için ne kadar çok zaman ayrılırsa yine de azdır.

Bir IŞİD militanının 2017'ye girerken İstanbul, Rayna'da düzenlediği katliam herkesin hafızasındadır. Yılbaşı eğlencelerine yönelik diğer IŞİD saldırıları beklendiği ihbarları da söz konusu olmuştur. Bu terör örgütünün İslamofobiyi güçlendirmek ve Ortadoğu ile İslam ülkelerinde terör saldırıları ve vahşet ile sömürgecilere davetiye çıkarmak üzere batılı istihbarat örgütleri tarafından kurulduğu kesindir. Hal böyle iken niçin temelinde misyoner teşkilatları olan yılbaşı eğlencelerini kana bulasın? Bu büyük oyunu anlamak için çok derin stratejist olmaya gerek yok. Netice itibarıyla yılbaşı israfı, çılgınlığı ve dejenerasyonunu eleştirmek, sizi IŞİD militanlarıyla özdeşleşme tehlikesi ile karşı karşıya bırakabilir. Bir şekilde yılbaşı kutlamalarını hayatının parçası haline getiren ve bunun arkasındaki saikleri düşünecek kapasitesi bulunmayan herkesi misyoner teşkilatı bağlantılı olarak görmek de mümkün değildir. Ancak farkında olmasalar da söz konusu sömürgeci ülke örgütlerinin fuzuli aktivisti oldukları açıktır. Sırbistan'da olduğu gibi bizim ülkemizde de yılbaşı çamları, naylonları ve ışıklandırmaları için harcananları, bunların hangi kaynaklardan çıktığını ve ülke ekonomisine maliyetini sorabilen, bu bağlamda barışçıl protesto gösterilerinde bulunma cesaretini gösterebilen kitleler olması temenni edilmektedir.²

MOBİL KÜRESELLEŞME

Küreselleşme için, kapsamı ve etkinliği gereği oldukça farklı tanımlar söz konusudur. Her ne kadar ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler bunun aşamalarını oluştursa da, küreselleşme, Soğuk Savaş sonrası dönemin özellikle de yüzyılımız uluslararası politik ilişkilerinin en kolay ifadesidir. Yukarıda belirtildiği gibi küreselleşme, devletlerin ulusal sınırlarının etkinliğini kaybetmesi, bir anlamda dünyanın büyük bir köy haline gelmesi demektir. Bunun sonucu olarak endüstriyel, tarımsal ve fikri ürünler, hammadde, finansal araçlar, diğer üretim elemanları ve hizmetleri bir devletten diğerine çok daha kolay geçebilmektedir. Gümrük, kota, tarife vb. engeller ile ulusal mevzuat önemli ölçüde etkisini kaybetmiştir.

Belirtmek gerekir ki küreselleşmenin her aşamasında Uluslararası Hukuk kaynağı olarak sözleşmeleri görmekteyiz. Ancak uluslararası sözleşmeler, adalet, hakkaniyet, nispet gibi vasıflardan çok savaş sonrası galiplerin veya

2 Alaeddin Yalçınkaya, "Ortodoks Sırpların Noel Ağacı İsyanı ve Kültürel Emperyalizm", *Turkish Forum*, erişim: 01 Ocak 2018, <https://www.turkishnews.com/tr/content/2018/01/01/ortodoks-sirplar-in-noel-agaci-isyani-ve-kulturel-emperyalizm/>.

barış döneminde güçlülerin çıkarlarını garantiye alma veya azamiye çıkarma vasıfları ön plana çıkmaktadır. Bununla beraber sözleşmeler de tıpkı iç hukuktaki yasalar gibi bir takım maddi ihtiyaç ve taleplerin somutlaşması ile usulüne uygun süreçlerden geçerek etkinlik kazanırlar.³

İç hukuk mevzuatı, özellikle katılımcı rejimlerde ulusal iradenin eseri olduğu halde sözleşmelerde genellikle eski sömürgeci, güçlü, zengin ülkelerin etkinliği baskındır. Bu anlamda 19. ve 20. yüzyıl daha çok altın, daha çok silah ve asker, daha çok endüstriyel üretim güç unsuru iken günümüzde iletişim sektöründeki devrimlerle yazılım programları, sosyal medya devleri ile araştırma-geliştirmedeki başarılar, gücün belirleyicisi haline gelmiştir. Bu bağlamda eğitimin niteliği ve başarısı, toplumların kültürel zenginliği ve özgünlüğü, maddi ve manevi kaynakları değerlendirme, geliştirme, yeniden üretme ve ülkenin çıkarına göre pazarlama stratejileri, bir devleti kapasitesinden çok daha güçlü hale getirebildiği gibi bu kapsamdaki hedef ülkelerin her türlü zenginliğini yok edebilmektedir. Bu anlamda güçlü ülkelerin aynı zamanda katılımcı vasıfları ön plana çıkmakta, başta anayasa olmak üzere ulusal mevzuat toplum katmanlarının çoğunluğuyla barışık olmaktadır.

Halka rağmen hazırlanan anayasa ve yasalarla bir toplumun kalkınması, devletin güçlü hale gelmesi mümkün değildir. Bu anlamda demokrasi tecrübesi olmadığı halde az gelişmiş ülkelerin, kendi toplumsal gerçekleri ve siyasal kültürünü yok sayarak demokratik anayasa metni hazırlamaları sonucu başarılı bir demokratik yönetimlerin kurulmadığının birçok örnekleri bulunmaktadır.⁴ Bu gibi ülkelerde siyasi istikrarsızlığın sebebi olarak daha çok sosyo-ekonomik yapı gösterildiği halde, büyük güçlerin müdahaleleri, iç barışı hedef alan kışkırtma, hedef kitleleri kullanma ve bu yönde örgütlenmelere gitmenin de önemli rolü olduğu bilinmektedir. Bu durum, önemli ölçüde, merkezi güçlerin yer almadığı veya onlara karşı kurulmuş örgütlemelerde de yaşanmaktadır. Bütün bu aşmalarda genel olarak medya gücü özel olarak dijital imkânlar son derece etkin rol oynamaktadır.

Küreselleşme aşamaları olarak ulaşım ve iletişimdeki gelişmelerle başta sömürge dönemi devlet şirketleri olmak üzere, telgraf, demiryolu, denizyolu, telefon işletmeleri ve imtiyazları geçen yüzyıl uluslararası politikasının temel konularını oluşturmuştur. Ulaşım veya iletişim araçları üzerinden kontrol ve sömürü her aşamada görülen bir olgudur. Bu anlamda, Çarlık Rusya'sı, Türkistan'ı ülkesine kattıktan sonra buradaki hâkimiyetini demiryolları ile

3 Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk: Konu Anlatımı-Temel Belgeler-Örnek Kararlar*, ed. Reşat Volkan Günel (İstanbul: Beta Yayınevi, 2013), 14.

4 Ebru Canan Sokullu, "Siyasal Kültür", *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*, der. Sabri Sayarı - Hasret Dikici Bilgin (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 102.

tahkim etmiştir. Günümüzde Çin ise aynı cumhuriyetleri petrol ve doğal gaz boru hatları üzerinden kendisine bağlamaktadır.

Ulaşım ve iletişim üzerinde siyasi hedefe ulaşmada ilginç bir örnek: Lozan müzakereleri devam ederken Musul-Kerkük konusunda bir türlü mutabakata varılamamıştır. Sonuçta genellikle bilindiği gibi İngiltere konuyu zamana yaymış, Milletler Cemiyeti üzerinden diplomatik manevralarla Musul-Kerkük'e, dolayısıyla o dönemin en zengin petrol kaynaklarına sahip olmuştur. Ancak bu süreçte pek bilinmeyen ise İngiltere'nin bu kazanım sürecindeki iletişim imkânlarını kullanma başarısıdır. Müzakereler sürerken İngiliz yönetiminin merak ettiği konu, Misak-ı Milli sınırları dâhilinde olan Musul-Kerkük'te ısrar edildiği takdirde TBMM yönetiminin Yunanistan'a karşı Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi bu bölge için de bir savaşı göze alıp alamayacağıdır. Türkiye, savaş yorgunudur, ancak petrol için yeni bir savaşı İngiliz yönetiminin de kendi halkına kabul ettirmesi mümkün olmayacaktır.⁵ Tam da müzakerelerin kızıştığı günlerde Lozan'dan Çankaya'ya bir telgraf çekilir: "İngilizler, Musul-Kerkük konusunda çok inatçı. Herhalde yeni bir savaşı göze alamayız. İsmet Paşa (imza)". Telgraf, Ankara'ya çekildiği halde, İngiltere'nin iletişim ağındaki elemanları aracılığıyla Çankaya'dan önce İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na ulaşmıştır.⁶ Daha o gece İngiliz diplomasisi başarı kutlaması yapmıştır. Türkiye'nin yeni bir savaşı göze alamayacağı bilgisine ulaşmak İngilizlerin eninde sonunda Musul-Kerkük'e sahip olabilecekleri demek olup burada iletişimin istihbarat ayağı devreye girmiştir.⁷

Mobil küreselleşme aşaması öncesinde ulaşım, iletişim, medya bağlamında telefon, televizyon ile diğer medya unsurlarını da hatırlamak son derece önemlidir. Bütün bu unsurlar aynı zamanda Küresel Emperyalizmin yapı taşlarını oluşturmuştur. Bu bağlamda sorulması gereken sorular: Televizyonun kültürümüzdeki yeri nedir? Medya iktidarı altında mı yaşıyoruz? Marlboro ve Coca-Cola içmek bizim kültürel yazgımız mı? Dallas'ı izlerken kültürümüzü Amerikan kültürüne mi peşkeş çekiyoruz? Jean Baudrillard'dan Stuart Hall'a, Anthony Giddens'tan Cees Hamelink'e kadar pek çok kuramcı, otantik kültürlerin Batı'nın (özellikle de ABD'nin) gelişkin kapitalist kültürü tarafından işgal edildiğini savunuyor. Onlara göre Üçüncü Dünya, kültürel emperyalizmin pençesine düşmüş ve cehalet içerisinde inim inim inliyor. Durum o kadar vahim ki, UNESCO toplantılarında ulusları "temsil ettiği" söylenen

5 Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Lozan Barış Konferansı'nda Musul", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/18 (1) (2007): 127-140.

6 Taha Akyol, "Lozan zafer mi, hezimet mi?", *Milliyet Haber - Türkiye'nin Haber Sitesi*, erişim: 04.09.2018, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/taha-akyol/lozan-zafer-mi--hezimet-mi--970499/>.

7 Bilâl N. Şimşir, "Lozan ve Sonrasında Sınırlar ve Boğazlar", 18 Kasım 2008, <http://www.ismetinonu.org.tr/lozan-ve-sonrasinda-sinirlar-ve-bogazlar/.04.09.2018>.

birileri, kalkıp milyonlar adına konuşuyor, yok olmakta olan kültürleri “korumak”tan söz ediyor. «Medya emperyalizmi» tartışması, ulusal kültürel kimlikler, çokuluslu kapitalizmin ve kültürel modernliğin eleştirisi... gibi bir dizi söylemde kültürel emperyalizmi merkezi role sahip bir kavram olarak karşımıza çıkıyor. Bu söylemlerin incelenmesi, ekonomik ya da siyasi emperyalizmden farklı olarak kültürel emperyalizm düşüncesinin kurgulanışında yatan temel sorunları ortaya koyuyor. İthal kültürel ürünlerin etkilerinden, kültürel türdeşleşme sürecine ve kültürel özerkliğin doğasına kadar pek çok boyut bulunmaktadır. Kültürel emperyalizme dair eleştirel söylemlerin, ulusal kültürler üzerinden değerlendirilemeyeceğini, bunların küresel kültürel modernliğin yükselişine karşı protestolar olarak anlaşılması gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Konunun çok önemli bir boyutu ise “Kültürel irade”dir. Bu bağlamda Üçüncü Dünya halklarının kendilerine “dayatılan” yabancı kültürü hap gibi yutan “salaklar” olduğunu varsayan modernist söylemlere karşı, kültürel toplulukların, kendi tercihleri olan özneler, kültürel eylemciler söz konusudur. Bu anlamda kültür bir “alinyazısı değil, bir karar meselesi. Bu yüzden, Batılı kültürler de dâhil olmak üzere, kaybolmakta olan kültürleri yaşatmak, kolektif irade oluşturan süreçlerin başarısıyla mümkündür. Bu da, kültürü yaşatan ve geliştiren insanların irade sahibi özneler olarak kendi kaderlerini kendi ellerine alacak şekilde sorumlu davranmalarını gerektirir.⁸

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

Az gelişmiş ülke kavramı GSMH, Fert Başına Düşen Milli Gelir, fert başına ortalama yıllık elektrik, kâğıt, su tüketimi, 1000 kişiye düşen otomobil, buzdolabı, televizyon gibi daha çok maddi unsurlar üzerinden tanımlanır. Bununla beraber, halkların huzur, mutluluk, geleceğe güvenle bakabilme yanında ülkesiyle ve bugünüyle barışık olmaya paralel giden asıl unsurlar ise eğitim, kültür, kitap, kütüphane, araştırma-geliştirme kapsamındaki başarılarıdır. Bu kapsamda yapılan araştırmalara göre Türkiye’de 2016’da kitap okumaya 1 dakika, televizyona 6 saat, internete 3 saat ayrılmıştır. Belirtmek gerekir ki internet üzerinden kitap okuma, kişinin “kendini kandırması” demektir. Çünkü söz konusu teknolojiyi üreten, geliştiren, araştırma, geliştirme ve patente Türkiye’nin yaklaşık yüz katı başarıya imza atan ülkelere baktığımızda kitaba ayrılan zaman konusunda arada uçurum bulunmaktadır. TÜİK verilerine göre Türkiye ve bazı ülkelerde düzenli kitap okuma rakamları şöyledir:⁹

8 John Tomlinson, *Kültürel Emperyalizm: Eleştirel Bir Giriş*, trc. Emrehan Zeybekoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999).

9 “Türkiye kitap okuma oranında kaçınıcı sırada?”, erişim: 06.09.2018, <https://www.cnn-turk.com/video/turkiye/turkiye-kitap-okuma-oraninda-kacinci-sirada>.

Ülke Adı	Düzenli kitap okuma oranı
İngiltere	21.0
Fransa	21.0
Japonya	14.0
ABD	12.0
İspanya	9.0
Türkiye	0.1

Öte yandan her geçen gün internet, mobil telefon vb. iletişim araçları kullanımını arttığı, isteyen herkes bir şekilde ulaşabildiği halde eğitimin seviyesi de o oranda düşmektedir. Dünya ekonomik forumu verilerine göre Türkiye'nin 145 ülke arasında eğitim kalite sıralaması şöyle değişmiştir.¹⁰

Dönemler	Türkiye'nin Yıllara Göre 145 Ülke Arasında Eğitim Kalite Sırası
2008-2009	77
2014-2015	89
2015-2016	92
2016-2017	104

Yine 15 yaşa uygulanan ve 2015'de yapılan PISA araştırmasına göre Türkiye 72 ülke arasında matematik alanında 49., okuma yeterliliği alanında 50. ve fen bilimleri alanında 52. sırada yer almıştır. 2016 verilerine göre Kültür Bakanlığı ile işbirliği halinde çalışan 1.137 kütüphane bulunmaktadır. Bu kütüphanelere 2015'de 12 milyon TL civarında ödenek ayrılmıştır. Bu miktar Almanya'nın bir kasabasındaki kütüphanelere ayrılan ödeneğe yakındır.¹¹

Ülkemiz açısından benzer fakirliği kütüphane sayısı ile kütüphanelerdeki kitap sayısı açısından da görmek lazımdır. Bunun doğal sonucu okumayan, araştırmayan, üretmeyen, buluş yapmayan, hazırı tüketen, dolayısıyla sömürülen ve fakirleşen bir toplum söz konusudur. Bu bağlamda patent rakamlarına bakalım:

Belirli ülkeler ve Türkiye'nin 2014 Patent Başvuru Sayısı.¹²

ABD	Japonya	Çin	Almanya	G. Kore	Fransa	İngiltere	İsveç	Türkiye
61.492	42.559	25.532	13.008	13.151	8319	5282	8925	802

10 Kenan Kocatürk, "Okuma Kültürü", erişim: 09 Haziran 2018, <https://www.dunya.com/dunya-kitap/okuma-kulturu-haberi-407043>.

11 Ayrıntılar konusunda bk. Kocatürk, "Okuma Kültürü".

12 "Dünya Patent Başvuranlarının Üçte İki Üç Ülkeden", erişim: 06 Eylül 2018, <http://amerikabulteni.com/2015/03/20/dunya-patent-basvurularinin-ucte-ikisi-uc-ulkeden/>.

Yukarıdaki tabloda yer alan rakamları, bir milyon kişiye düşen patent sayısı açısından baktığımızda çok daha ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır:

ABD	Japonya	Çin	Almanya	G. Kore	Fransa	İngiltere	İsveç	Türkiye
191	314	19	160	263	126	85	888	9

Bu tablo dikkatle incelendiğinde, Türk gençliğinin mobil ve elektronik cihaz bakımından diğer ülkelerdekinden pek de geri kalmadığı halde, sadece tüketici olduğu görülür. Bu durum, başkalarının zenginliğine zenginlik katmak demek olup kendisi ise hazırı yemek veya önüne konulandan başkasını düşünmemek, bir anlamda küresel avcılarının oltasına düşmek demektir. Bu bilginin gerekçesi olabilecek diğer bir rakam ise ülkemizde kitap okuma alışkanlığıdır. Türkiye’de kütüphanelere kayıtlı üye sayısı 500 bin iken nüfusu Türkiye’ye yakın ülkeler örneğin İran’da 7 milyon, Fransa’da 16 milyon, İngiltere’de 35 milyondur. Öte yandan Türkiye’de kitap, genel ihtiyaç maddeleri sıralamasında 235’inci sırada yer alırken düzenli kitap okuma oranı binde bir olup benzer ülkelere göre yüzlerce kat düşük bir rakamdır!¹³

Sanayi devriminin hemen her aşamasında olduğu gibi dijital çağ da gelişmiş ülkeler açısından diğerlerini sömürmek üzere yeni fırsatlar, imkânlar sunarken, az gelişmiş (gelişmekte, eski sömürge, genellikle Asya ve Afrika ülkeleri, Üçüncü Dünya...) ülkeler açısından yeni tehditler, gelişmişlik makasının daha da açılması demektir.¹⁴ Bu gerçeğin birçok boyutu bulunmakla birlikte, konuya “Yoksulluk Kısır Döngüsü” kapsamında bakmak sağlıklı bir yöntemdir. Yaklaşımın önde gelen savunucularından Nurkse’ye göre, dairesel bir illiyet (neden-sonuç) bağlamında açıklanan Yoksulluk Kısır Döngüsü’nün birçok eksenli bulunmaktadır. Mobil tehditler ve fırsatlar kapsamında bunun iki boyutunu örnek olarak ele alalım: Düşük Gelir ve Yetersiz Beslenme.¹⁵

- Yoksulluk Kısır Döngüsü’nün “Düşük Gelir” boyutunda bireyler yeterli gelire sahip olmadığından yeterli tasarruf yapamazlar. Yetersiz tasarruf, yetersiz yatırıma ve yetersiz sermaye birikimine yol açar. Bu süreçte dış yatırım aynı zamanda ülkenin yetersiz gelirinin faiz ve kâr olarak dışarıya gitmesi anlamına gelir. Yetersiz sermaye birikimi, düşük üretime yol açar. Düşük üretim de yetersiz istihdam veya düşük ücrete yol açarak döngü tamamlanır. Konuyu mobil tehditler açısından baktığımızda, ülkemiz, en fazla cep telefonu değiştiren, en son modellere

13 Esra Kaya, “Kitap 235’inci İhtiyaç”, erişim: 06 Eylül 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kitap-235-inci-ihhtiyac-19860680>.

14 İbrahim S. Canbolat, *Gelişmekte Olan Ülkeler: Küresel Politik ve Ekonomik Çıkar İlişkilerindeki Konumlar* (Bursa: Aktüel Yayınları, 2004), 21-38.

15 Jan Kregel, “Nurkse and the Role of Finance in Development Economics”, erişim: 09 Eylül 2018, <http://www.networkideas.org/featart/nov2007/Nurkse.pdf>.

ulaşmak için her türlü fedakârlığı yapan kitlelerden oluşmaktadır.¹⁶ Bir taraftan yetersiz tasarruf ve düşük sermaye birikiminden bahsederken diğer taraftan üretime yönelik boyutu olmayan sadece vakit geçirmek, eğlenmek için harcanan bu kaynaklar, söz konusu kısır döngüyü daha da derinleştirmektedir.

- Yetersiz beslenme açısından bakıldığında yüksek oranda hastalığa yakalanma riski karşımıza çıkmaktadır. Bu durum yetersiz işgücü veya mevcut işgücünün yetersiz kullanımına, verimsizliğe yol açar. Netice itibarıyla yetersiz veya pahalı üretim ortaya çıkar ki bu da düşük gelir demektir. Düşük gelir ise yetersiz beslenmeye yol açar ve kısır döngü tamamlanır. Mobil cihazlar açısından bakıldığında yeterli ve sağlıklı beslenmeye ayrılamayan kaynaklar elektronik cihazlara ayrılmaktadır. Üstelik bu cihazların kendisi önemli ölçüde psikolojik, sosyal olduğu kadar birçok klinik hastalığın gerekçesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla sağlık ve beslenme için ayrılmayan kaynakların, tıpkı sigara ve uyuşturucu gibi hastalığı davet yolunda harcadığı ortaya çıkar. Zaten ülkemizde özellikle eğitim çağındakiler bu hastalığa büyük oranda müptela olduğu halde bu konuda henüz farkındalık oluşturma planı dahi söz konusu değildir.

Söz konusu değerlendirmeler, yetersiz araştırma, yetersiz eğitim, yetersiz altyapı gibi açılardan yapıldığında da dijital çağın benzer girdaplarıyla karşılaşmak mümkündür.

Yoksulluk Kısır Döngüsü hangi boyutuyla ele alınırsa alınsın benzer sonuçlara ulaşılır. Gerek ülkemizde dijital alet, cihaz, sarf malzemesi ve oyunlar için ayrılan kaynaklar, gerekse tıbbın hemen her alanını ilgilendiren sağlık kapsamındaki sorunlar açısından ülkemizde gittikçe derinleşen bir mobil tehdit gerçeği bulunmaktadır. Bu tehdit dünyanın birçok ülkesi için söz konusu olduğu halde buna karşı çareler, tedavi yolları ile tehlikenin yayılmasını önleme yolunda araştırmalar yapılmakta, farkındalıklar oluşturulmaktadır.

Belirtmek gerekir ki gelişmiş/eski sömürgeci ülkelerin hedef ülkeleri eğitim/sağlık/araştırma/özgüven gibi alanlarda tahrip etme, böylece daha kolay sömürülebilir kıvamda tutma politikaları oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu kapsamda 17. Yüzyılda İngiliz tüccarların Osmanlı coğrafyasında tütünü yaygınlaştırma projeleri, yine İngilizlerin Çin gençliğini uyuşturucuya alıştırma kampanyasına karşı Çin halkının afyon (böksör) ayaklanmasını başlatması, Rusların işgal altındaki Türkistan'da askere alınacak kişilerin seçimi için oluşturulan komisyonunda özellikle rüşvetle iş yapan Türkleri görev-

16 "Türk Halkı En Çok Cep Telefonu Alıyor", erişim: 04 Eylül 2018, <http://www.milliyet.com.tr/turk-halki-en-cok-cep-telefonu-aliyor-ekonomi-1201599/>.

lendirmeleri gibi sömürgecilik tarihinde ilginç örnekler vardır. Bu bağlamda görsel ve işitsel ürünler ile eğlence unsurları veya benzeri kültür ürünleri, sadece söz konusu ürün üzerinden gelir elde etme fonksiyonu yerine getirmemektedir. Aynı zamanda hedef ülkenin inancını, kültürünü, aile yapısını, toplum düzenini, kısaca toplumsal yapının köklerini hedef alınmaktadır. Bu bağlamda “doya doya izleyin/konuşun/oyunayın ...” ile başlayan reklamların uyuşturucu pazarlamak benzeri etkileri söz konusudur.

MOBİL TEHDİTLER VE FIRSATLAR

Hayatın her safhasına giren elektronik cihazlar, insanlık tarihinde yeni bir sayfa demektir. Bu sayfa, çok daha hızlı haberleşme, bilgiyi paylaşma veya bilgiye ulaşmanın ötesinde bir bütün olarak toplumsal düzen, aile ilişkileri, ekonomik sistem yanında uluslararası ilişkileri yeniden düzenleyen dönem demektir. Bu anlamda dijital çağdaki tehditler ve fırsatları tartışmak için öncelikle kazananların niçin kazandığı, kaybedenlerin niçin yok olduklarını kavramak gerek. Sosyal paylaşım kapsamında aile yapısının, eğitim disiplininin, araştırmacı ruhun hedef alındığı her geçen gün daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Belirtmek gerekir ki uyuşturucu trafiğinin merkezinde ilk bakışta birilerinin ekonomik kazanç elde etme hırsları bulunduğu zannedilse de asıl amaç hedef ülke insanının dimağını, araştırmacı, üretici, geliştirici, düşünebilen varlığını yok etmektir.

Mobil cihazların öncelikle elektronik/fizyolojik/işınsal zararları bu tebliğin konusu dışında olduğu halde birkaç paragrafta bu konudaki literatürden özet sunalım:

“..Cep telefonları, bütün elektrikli cihazlar arasında en tehlikelidir. Kulağa yakın kullanıldığı için tüm radyasyon beyne gidiyor ve beyin hücrelerine zarar veriyor. Vücuttaki bütün hücreler zamanla değişiyor, kendini yeniliyor. Fakat insan vücudunda değişmeyen tek hücreler beyindedir. Dolayısıyla beyne verilen zarar ölene kadar vücutta kalıyor... İnsanlar cep telefonlarını 24 saat kullandıkları için tehlike daha da artıyor. Kullanım süresi oluşan zararla doğru orantıda ilerliyor. Örneğin saç kurutma makinesi gibi herhangi bir elektronik aleti ortalama 3 dakika kullanıyorsunuz. Geri kalan zamanda vücut, zararları yok ediyor ve etkisiz hale getiriyor. Fakat 7/24 kullanılan cep telefonları, vücudun kendini yenilemesine, onarmasına izin vermediğimiz için tehlikelidir. .. Pasif sigara içicilerinde olduğu gibi, cep telefonu kullananların yanlarındaki insanlar da zarar görüyor... Çocuklar, kafatasları ‘rezonans’ denilen olaydan dolayı, yani beyin, kafatası ölçüleri dalga boyuna yakın olduğu için daha fazla enerjiye maruz kalıyor. Sigara nasıl erken yaşlarda başladıkça kanser tehlikesi artıyorsa aynı olay aşırı cep telefonu kullanımından erken yaşta kansere yakalanma oranını artırıyor. Ailelerin çocukların eline sussen

diye tablet, telefon vermesi çok tehlikeli. Eğer aile bunu yapıyorsa günde en fazla 5-10 dakika süre tanınmalı. ... İnsanların savunma mekanizmaları, cep telefonlarının aşırı kullanımından dolayı engellenirse zarar daha büyük bozulmalara ulaşır. Bunlardan bazıları;

- Çocukların hiperaktif olmaları
- Unutkanlık
- Agresiflik
- Anti-sosyal olma durumu
- Muhakeme kabiliyetlerinin zayıflaması
- Depresyon
- Kulak ve yanakta çınlama veya yanma

Cep telefonları sosyal hayatımızı da öldürdü. Cep telefonları yüzünden insanlar birbirini ne ziyaret ediyor ne de buluştuklarında telefonda başlarını kaldırıp sohbet ediyor. Yalnız kalma isteği, cep telefonuna aşırı bağımlılık psikolojik hastalıkların habercisi olabilir.”¹⁷

Başta cep telefonları olmak üzere elektrikli ve elektronik cihazların bünyeye verdiği zarar son derece önemlidir. Ancak vücut sağlığı kapsamındaki zararların bir şekilde tedavisi veya terki durumunda bu zararlardan kurtuluş düşünülebilir. Buna karşın inanç, gelenek, toplumsal değerler, güven ve kişilik kapsamındaki zararlar, kısaca “Kültürel Emperyalizm” bağlamındaki zararların telafisi mümkün olamayabilmektedir. Çünkü yukarıda işaret edildiği gibi Kültürel Emperyalizm ile insanların beyni kontrol altına alınmıştır. Belirtmek gerekir ki iletişim teknolojilerinin ileri bir aşaması olan zihin kontrolü ve yapay zekâ kapsamındaki gelişmeler, ayrı bir başlık konusudur. Burada söz konusu olan ise başta sosyal medya olmak üzere cep telefonu üzerinden sadece nakit kıymetinde olan vaktin değil aynı zamanda alışkanlıkların, tüketim kalıplarının, kültürel değerlerin, normların, kısaca sosyal hayatın her aşamasının ürünleri, tüketilen kesimlere/şirketlere/sosyal medya devlerinin beyinlerine teslim edilmesidir.

Tamamına yakın ithal ürünler olan bir cep telefonu veya elektronik cihazı alırken dikkate alınması gereken en önemli hususu on binlerce patent/buluş/yazılım bileşkesi olan bu ürünü başka ülkelerin öğrencileri/gençleri/araştırmacıları, araştırmış/bulmuş/geliştirmiş/üretmiş olup biz ise tüketici durumdayız. Bu alışveriş neticesinde ülkemizden üretici ülkeye kaynak/zenginlik akışı söz konusu olmaktadır. Bundan daha önemlisi ise bu cihaza

17 Salim Şeker, “En Tehlikeli Elektronik Cihaz: Cep telefonları”, erişim: 08 Eylül 2018, <https://hthayat.haberturk.com/yasam/roportajlar/haber/1057659-en-tehlikeli-elektronik-cihaz-cep-telefonlari>.

yüklenen/taşınan/gönderilen programlar/oyunlar/eğlence programları/vakit öldürme seansları önemli ölçüde başka ülke üreticilerinin eseri olup biz bu konuda da tüketici/yemlenen/zehirlenen durumundayız. Patenti/li-sansı/telif hakkı genellikle yabancı olduğu halde bir şekilde ülkemizde üretilen programlar önemli ölçüde bağımlılık aracı olmuş, bir bakıma uyuşturucu haline gelmiştir. Cep telefonu üzerinden tükettiğimiz vaktimizin önemli bir kısmını harcadığımız nesnelere, aynı zamanda daha yararlı şeylere harcamamız gereken vaktimizden çalınanlardır. Bu durum, sadece dersleri gerektiği şekilde izlememize engel olup başarısız olmamızın en önemli gerekçesini oluşturmamakta, başarsak dahi ulaştığımız, kavradığımız bilgiyi değerlendirme konusunda zihinsel aktivite kapasitemizi çökertmektedir.

Başta mobil telefon olmak üzere elektronik cihazların gerek mekanik/teknolojik/yazılım ürünleri olarak gerekse bu aletler üzerinden paylaşılan/yayılan/dağıtılan filmler, programlar, fotoğraflar, maçlar başta olmak üzere her nevi bilgi/kültür/eğlence ürünleri için iki taraf söz konusudur: Kazananlar ve kaybedenler. Klasik ifadeyle sömürenler ve sömürülenler. Üretmek, geliştirmek, pazarlamak bir gayret, birikim ve enerji ürünü olduğu halde başta ülkemiz olmak üzere birçok hedef ülke bu yoldaki her türlü enerjisinin gasp edildiğinin farkında değildir. Bir şeyler üretenin ürününü pazarlama hakkı söz konusu olabilir. Ancak milli gelir veya refah düzeyi, pazarlamacı ülkeden düşük olduğu halde “fuzuli tüketici” veya “salaklar sınıfı” olmayı kabullenmemek gerek. Bu bağlamda paramızın, vaktimizin, sağlığımızın, değerlerimizin, maddi ve manevi zenginliğimizin kıymetini bilmek, bunları saçıp savurmamak konusunda bilinçlenme ve bilinçlendirme, farkındalık oluşturma görev ve sorumluluğumuzun olduğunu da bilmeliyiz.

Elektronik cihazların özellikle azgelişmiş ülke halkı açısından öldürücü etkisini anlatırken tebliğin başında da yer alan fırsatlara, yararlılara da temas edelim. Bu anlamda yeni patentler, buluşlar, yazılımlar, her ürünü bir adım ötesine taşıma ve geliştirme konusu “fuzuli tüketicilerin” de gündemine girmelidir. Öte yandan ulusal ve uluslararası paylaşımına konu olan tarih, kültür ve edebiyat ürünlerinin yeniden işlenerek geliştirilmesi, paylaşılması, kendi değerlerimizden öncelikle kendimizin haberdar olması, daha sonra bunu komşu ve dost ülkeler ile diğerlerine pazarlamamız önümüzde bir fırsat olarak durmaktadır. Bu anlamda komşu, bölge ve dünya ülkelerine çok daha yararlı kültür, sanat ve bilim ürünleri geliştirip pazarlama imkânımız olduğuna öncelikle inanmamız gerekmektedir.

Mobil teknolojinin fırsatları başlığı altında her bilim alanındaki gerçekleri o alanın uzmanları ortaya koyabilir. Bununla beraber her bir lise veya üniversite öğrencisinin kendi beyin jimnastiği ile üretebileceği ürünler söz

konusu olup zamanla bunlar geliştirilebilir, yenileri keşfedilebilir. Bu anlamda ülkemiz araştırmacılarının da nicelik ve nitelik bakımından yetersiz olsa da önemli buluşlara imza attığını belirtelim.

Bilindiği gibi günümüzde diploma yanında başarının olmazsa olmazlarının başında yabancı dil gelmektedir. Yabancı dil öğrenmek, yakın zamana kadar ancak belirli bir sosyal statüye/refah seviyesine sahip olmaya bağlı bir ayrıcalık zannedilirdi. Hâlbuki aksine örnekler oldukça çoktur. Ünlü edebiyat ve roman yazarımız Peyami Safa, fakir bir ailenin çocuğu olduğu halde batılılaşma hayranı Abdullah Cevdet'in komşusunun oğludur. Peyami Safa sünnet olacağı zaman, Abdullah Cevdet, komşusunun oğlu batı kültürüyle tanışsın diye bir Fransızca Lügat (Petit Larousse) hediye etmiştir. Peyami Safa hocadan ders almadan bu lügati karıştıra karıştıra Fransızca öğrenmiş ve Fransızca yazdığı romanlar Fransa'da basılmıştır.¹⁸ Günümüzde mobil telefonu olan her arkadaşımız, Petit Larousse'den bin kat daha fazla yabancı dil öğrenme imkânlarına sahip olup üstelik her ilde ve kampüste yabancı dil öğrenmek için çok daha başka kütüphane ve yazılım imkânlar bulunmaktadır! Bu gerçekler ışığında hiçbir öğrencinin "yabancı dil öğrenmek için yeterli maddi imkânlara sahip olamadım" deme hakkı yoktur!

SONUÇ

Üç kıtanın bağlantı bölgeleri olan Kafkasya, Orta Doğu ve Balkanlar arasında bulunan Türkiye'nin komşularıyla ekonomik ve kültürel ilişkilerini ilerletmesi, sadece bir politik tercih değil aynı zamanda jeopolitik bir zorunluluktur. Çünkü öncelikle komşularıyla ticari ilişkileri geliştirmek, coğrafi yakınlıktan dolayı bütün taraflar için refahı artırmak demektir. Küreselleşen dünyada yerini almak zorunda kalan Türkiye'nin öncelikle komşu ve bölge ülkeleriyle ekonomik, sosyal ve kültürel entegrasyonu gerçekleşmelidir. Ancak başta AB projesi olmak üzere diğer bölgesel ve küresel işbirliği programlarında sömürülen, fakirleştirilen ülke olmamanın temel şartı çalışmak, üretmek, araştırmak, yeniliklere imza atmaktır.

Küreselleşme, Uluslararası Politik Ekonomi açısından 21. Yüzyıl ilk çeyreğini tanımlayan en önemli kavramlardandır. Bu süreçte ulusal sınırların etkinliği azalarak mal, hizmet ve diğer ürünler sınır engeline takılmadan başka ülkelere ulaşabilmiştir. Uluslararası ticaretin artması, refah düzeyinin yükselmesi demek olan bu gelişme ne yazık ki ancak üretebilen, pazarlayacak ürünü olan, dolayısıyla sanayi devrimini gerçekleştirmiş, önemli ölçüde geçen yüzyılların sömürgeci ülkeleri açısından avantajlı olmuştur. Bununla beraber daha önce sömürge olan birçok ülke dijital teknolojiye sahip olup

18 "Türk Romanında Bir Köşe Taşı: Peyami Safa", erişim: 08 Eylül 2018, <http://www.akas-yam.com/turk-romaninda-bir-kose-tasi-peyami-safa-158981/>.

geliştirerek günümüzde üreten, pazarlayan, en azından sömürülmeyen ülke haline gelmiştir. Yükselen güçler olarak adlandırılan bu ülkelerin bariz vasfı kitap, kütüphane, patent, araştırma-geliştirmede ulaştıkları seviyedir. Bu bağlamda ülkemiz halkı, cep telefonunu yenileme, mobil cihazlar başında vakit geçirme bakımından şampiyon iken kütüphanelere üyelik, kitap okumaya zaman ayırma, patent üretme gibi konularda dünyanın en zavallı ülkelerinden biri haline gelmiştir. Bu alandaki rakamlar, teknolojinin son harikası olan mobil iletişim araçları üzerinden üretme yeteneğimizin bitirildiği, okuma-araştırma melekelerimizin yok edildiği, bu bağlamda başka ülkelerde üretilen kültür-sanat-eğlence ürünlerinin fuzuli tüketicisi, kısıtlı kaynakları başkalarına aktaran bir anlamda beyinsiz topluluklar haline geldiğimizi göstermektedir.

Telgraftan bilgisayara ve mobil iletişim cihazları, ulaşım ve iletişim teknolojileri her dönemde dar anlamda iktidarlar için, geniş anlamda güç odakları (sermaye ve medyaya sahip olanlar) için son derece etkili ve kullanışlı araçlar olmuştur. Söz konusu imkânlar, uluslararası ilişkiler aktörleri olarak devletler için olduğu kadar günümüzde devletleri de yönlendirme kapasitesine ulaşmış olan çok uluslu şirketler, medya ve finans kuruluşları ile ulus aşırı örgütlenmeler için de geçerlidir. Bu anlamda dijital teknoloji, iktidarları fazla güçlü ve etkili kılabilirdiği gibi aynı araçlar iktidarların tepetaklak olmasında da önemli roller oynamabilmektedir.¹⁹ Bunun gibi çalışan, üreten, araştıran toplulukları daha etkin ve baskın hale getirdiği gibi bu alanda yetersiz kalan veya bir anlamda oltaya düşen toplumların her türlü değer ve zenginliklerini esaret altına alabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyol, Taha. "Lozan zafer mi, hezimet mi?" *Milliyet Haber - Türkiye'nin Haber Sitesi*. Erişim: 28 Ocak 2019. <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/taha-akyol/lozan-zafer-mi--hezimet-mi--970499/>.
- Başaran, Funda. *İletişim ve Emperyalizm: Türkiye'de Telekomünikasyonun Ekonomi Politikası*. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2013.
- Canbolat, İbrahim S. *Gelişmekte Olan Ülkeler: Küresel Politik ve Ekonomik Çıkar İlişkilerindeki Konumlar*. Bursa: Aktüel Yayınları, 2004.
- "Dünya Patent Başvurularının Üçte İki Üç Ülkeden". Erişim: 06 Eylül 2018. <http://amerikabulteni.com/2015/03/20/dunya-patent-basvurularinin-ucte-ikisi-uc-ulkeden/>.
- Gündüz, Aslan. *Milletlerarası Hukuk: Konu Anlatımı-Temel Belgeler-Örnek Kararlar*. Ed. Reşat Volkan Günel. İstanbul: Beta Yayınevi, 2013.
- Güngör, Erol. *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996.

19 Funda Başaran, *İletişim ve Emperyalizm: Türkiye'de Telekomünikasyonun Ekonomi Politikası* (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2013).

- Güngör, Erol. *Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2005.
- Kaya, Esra. “Kitap 235’inci İhtiyaç”. Erişim: 06 Eylül 2018. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kitap-235-inci-ihhtiyac-19860680>.
- Kocatürk, Kenan. “Okuma Kültürü”. Erişim: 09 Haziran 2018. <https://www.dunya.com/dunya-kitap/okuma-kulturu-haberi-407043>.
- N. Şimşir, Bilâl. “Lozan ve Sonrasında Sınırlar ve Boğazlar”. 18 Kasım 2008. <http://www.ismetinonu.org.tr/lozan-ve-sonrasında-sınırlar-ve-bogazlar/>.
- Sarıkoyuncu Değerli, Esra. “Lozan Barış Konferansı’nda Musul”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/18 (1) (2007): 127-140.
- Sokullu, Ebru Canan. “Siyasal Kültür”. *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*. Ed. Sabri Sayarı - Hasret Dikici Bilgin. 101-122. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Şeker, Salim. “En Tehlikeli Elektronik Cihaz: Cep telefonları”. Erişim: 08 Eylül 2018. <https://hthayat.haberturk.com/yasam/roportajlar/haber/1057659-en-tehlikeli-elektronik-cihaz-cep-telefonlari>.
- Tomlinson, John. *Kültürel Emperyalizm: Eleştirel Bir Giriş*. Trc. Emrehan Zeybekoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- “Türk Halkı En Çok Cep Telefonu Alıyor”. Erişim: 04 Eylül 2018. <http://www.milliyet.com.tr/turk-halki-en-cok-cep-telefonu-aliyor-ekonomi-1201599/>.
- “Türk Romanında Bir Köşe Taşı: Peyami Safa”. Erişim: 08 Eylül 2018. <http://www.akasyam.com/turk-romanında-bir-kose-tasi-peyami-safa-158981/>.
- “Türkiye kitap okuma oranında kaçınıcı sırada?” Erişim: 28 Ocak 2019. <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/turkiye-kitap-okuma-oranında-kacınıcı-sırada>.
- Yalçınkaya, Alaeddin. “Ortodoks Sırpların Noel Ağacı İsyanı ve Kültürel Emperyalizm”. *Turkish Forum*. Erişim: 01 Ocak 2018. <https://www.turkishnews.com/tr/content/2018/01/01/ortodoks-sirpların-noel-agaci-isyani-ve-kultürel-emperyalizm/>.

Eğitim Sistemimiz Gençleri Anlamanın ve Sorunlarını özmenin Neresinde?

Bekir TANK*

Giriş

Gençlik döneminin hangi yılları kapsadığı konusunda bir görüş birliği yoktur. Ülkeden ülkeye az da olsa bir yaş farkı göze çarpar. Örneğin, Türkiye’de ergenliği de içine alan gençlik dönemi 16-25 yıllarını kapsarken,¹ Almanya ve Avusturya’da bu dönem 14-27 yıllarını² ve bazı AB ülkelerinde ise başka yaş aralıklarını³ kapsamaktadır. Gençlik dönemi dendiğinde, bir adım önceki ergenlik ve bir adım sonraki olgunluk yıllarını da birlikte düşünmek ve değerlendirmek gerekir. Bu geniş yaş yelpazesinde kimileri lise öğrencisi, kimileri üniversiteli, kimileri ıracak, kimileri asker ve kimileri de artık çalışır durumdadır. Yarımın ülkesini idare edecek olan gençler bu süreçlerden geçer. Gençlik dönemi çocukluk döneminden bağımsız olmadığından, eğitim ve öğretim de okul öncesinden üniversiteye kadar kesintisizdir.

Çocuklar-gençler özellikle ilk dini, ahlaki ve milli değerlerini ailede öğretilirler. Okulla birlikte artık çocukların eğitimindeki üstünlük de devlete geçer. Devletin de amacı, eğitim sisteminin üzerinden Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda laik-milliyetçi bir toplum inşa etmektir. Bu da gençler için bir ikilem olmuştur. Çünkü gençlerin ailelerinde öğrendikleri din ile devletin öğrettiği değerler birbiriyle örtüşmemiş, aksine savaşmıştır. Benzer bir ikilemi de kimlikleri inkâr edilen, dilleri yasaklanan ve diğer bazı hakları gasp edilenler yaşamıştır. Halkının %99’u Müslüman⁴ olduğu bir toplumu dönüştürmenin kolay olmadığını bildikleri içindir ki, gerekli gördükleri baskıyı da ihmal etmemişlerdir. Rejimin dayattığı dünya görüşünü kabul etmeyen gençlerden bir kısmı haklarını meşru sınırlar içinde elde etmeye çalışırken, bir kısmı da kendilerini belki de hiç istemedikleri şiddet sarmalının içinde bulmuşlardır. Her zamanki gibi durumdan vazife çıkaranların da durumları kendileri için fırsatlara çevirmekten geri durmamışlardır.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, (btank@ticaret.edu.tr)

1 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c0ed296a52f14.44597246

2 https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/_1.html Deutscher Bundestag, 11 /5948, 11. Wahlperiode, 01.12.1989. Witzke, Sarah, Jugendliche und junge Erwachsene – eine Begriffsdefinition, Springer Gabler, Wiesbaden, 2016. <https://www.kinderrechte.gv.at/factbook/unterbringung-in-die-justizanstalt/>

3 <http://www.protection-of-minors.eu/de/rquest/1>

4 Türkiye’de dini hayat araştırması, DİB, (Ankara: 2014), XXIX.

Bu mağduriyetler sadece eğitim sürecinde yaşatılmamış, kamusal alanın hepsi birer açık hava hapishanesine dönüştürülmüştür. Her defasında da ceza mahkûmünü en fazla gençler çekmiştir. Darbelere zemin hazırlanırken en fazla gençler ölmüş, darbelerde en fazla gençler zulüm görmüşler ve ulusçu bir devlete nefer yetiştirilirken en fazla gençler harcanmışlardır. Bütün bunlarla birlikte siyasetten orduya, sanat dünyasından ekonomi dünyasına kadar herkes müteaddiyin insanlara had bildirme hakkını kendisinde görmüştür. Böylece toplumsal barışı sağlayacak anlayışı kazandırmanın ve yarının idarecilerini her yönü ile en iyi bir şekilde yetiştirmenin aracı olması gereken eğitim sistemi, inkâr politikalarının, ötekileştirmenin ve baskı kurmanın aracına dönüştürülmüştür. Son yıllarda yapılan kayda değer kimi düzenlemelere rağmen, eğitim sisteminin bu kangren olmuş sorunlarını ortadan kaldırmaya yönelik her girişim bazı kesimler “eğitimde şeriat”⁵ ve “Atatürk eğitim sisteminden siliniyor”⁶ türündeki yaygaralarla akamete uğratılmak istenebiliyor.

1. ANAYASADAKİ İNANÇ VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ HAKKINDAKİ HÜKÜMLERİN EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ YANSIMALARI

Anayasa, bir devletin idaresi ve işleyişiyle ilgili ve bütün vatandaşlar için bağlayıcı hükümler içeren kanun kitabıdır. Anayasalar meşruiyetlerini ve referanslarını beşeri ve dini olmak üzere iki kaynaktan alırlar. Dini esas alan –ki bu, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam veya diğer bir din olabilir) devletler, yeni kanunları çıkarırken de dini gözetirler. Ancak beşeri anayasalarda kanun koyucu ya bir kişidir veya bir zümredir yahut bütün vatandaşlardır.

Türkiye’nin anayasası da beşeridir. Anayasanın temeli; temel ilkeleri bir kişi tarafından konulmuştur. O kişi de Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk’tür. Anayasaya yapılacak ekleme ve çıkarmaların da Atatürk’ün koyduğu ilkelere aykırı olmamak zorundadır. Bir beşer olan Atatürk’ün ilkelerinin tamamen veya kısmen dahi olsa, ne TBMM ve ne de millet tarafından kaldırılamaz olmaları veya hiç kimsenin bu ilkelerin hilafına kanun çıkaramayacağı hükmü her ne kadar Atatürk’ü bir tanrı veya bir diktatör gibi gösterse bile, bu durum her türlü tartışma ve değerlendirmenin üstündedir.

Bu da doğal olarak gençlerin aklına, Türkiye’de gerçek kanun koyucunun kim ve kimler olduğu sorusunu getirmektedir. Çünkü anayasada, “*Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiç-*

5 <https://www.pirha.net/pir-mehmet-yuksel-seriata-dayali-bir-egitim-sisteminin-ya-pi-taslari-doseniyor-video-78204.html/20/08/2017/>

6 <https://www.sozcu.com.tr/2017/egitim/ataturkculuk-egitim-sisteminden-cikariliyor-1940726/> <https://odatv.com/milli-egitim-bakani-ataturkculuk-konusunda-dogru-soylemiyor-2009171200.html>

bir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.”⁷ Hükümünü okuyan bir kişi veya bir grup, milletle danışmadan ve milletin onayını alma ihtiyacı duymadan istediği değişiklikleri, ekleme ve çıkarmaları yapabiliyorlar. Nitekim 1924 Anayasasında bulunan “Türkiye Devletinin dini, dinî İslâm’dır” hükmünün çıkarılması ve daha sonraları laiklik ve milliyetçilik ilkelerinin anayasaya konulması da bunun örneklerindedir.

İnanç ve ifade özgürlüğünün eğitim sistemine ve okullarda okutulan ders kitaplarına nasıl yansıtıldığı da önemlidir. Çünkü yeni bir toplumu inşa etmenin en büyük aracı olan eğitim sisteminin da ona göre donatılmış olması gerekir. Ama önce anayasanın eğitim-öğretim ve din eğitimi hakkındaki hükümleri...

Anayasanın 42. Maddesi eğitim hakkında özetle şöyle der:

“Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.”⁸

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi için de anayasa (24. Madde) şöyle der:

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Yukarıdaki maddelere göre, kişilerin inancı, düşünceleri ve giyim kuşamları eğitim öğretim görmelerine engel değildir. Din ve ahlak eğitim ve öğretimi de devletin gözetimi ve denetimi altında olması” kaydıyla serbesttir.

“Dini inanç ve kanaat hürriyeti” için ise şu hüküm var: “14. Maddeye aykırı olmadıkça, Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.” 14. Madde de şöyle der: “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere,

7 <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>

8 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=42

Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.”

Fakat uygulamada bireylerin inançları ile etnik aidiyetleri ve hatta kıyafetleri bile onların eğitim haklarını ellerinden almak için yeterli olmuştur. Bu hak gaspı sadece eğitim ve öğretimde değil, hayatın diğer alanlarında da yaygın ve yoğun olarak yaşanmıştır.

Buradan yola çıkarak bir de eğitim-öğretim camiasına ve okul ortamına göz atıldığında, durumun iktidardan iktidara farklı olduğu, buna bağlı olarak zulmün de bazen arttığı ve bazen azaldığı görülecektir. Ama kişileri inançlarından, düşüncelerinden ve etnik aidiyetlerinden dolayı eğitim haklarından mahrum bırakanlar ve üstüne üstlük onlara “*yarasa*”⁹ diyenler, başörtüleriyle okumak isteyen öğrenciler için, “Arabistan’a gitsinler”¹⁰ diyenler ve milli kimliklerini korumak ve dillerini konuşmak isteyenleri bölücülükle itam edenler, yaydıkları kin ve nefret suçlarıyla birlikte kolay kolay unutulmayacaklardır.

Atatürk her bir ilkeyi koyduğunda ve her bir devrim yaptığında, bunların en yaygın ve yoğun yeri ilkokuldan üniversiteye kadar eğitim-öğretim kurumları olmuştur. İlk başlarda şifahi olarak verilen dersler zamanla kitaplara dökülmüştür. Mesela ilk olarak İstanbul Üniversitesi’nde okutulan İnkılap Tarihi adlı ders 1933 yılına dairdir. Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker ve Yusuf Kemal Tengirşenk tarafından verilen dersler sonraları Oktay Aslanapa tarafından kitaplaştırılmıştır.¹¹ Kitabın ne kadar bilimsel olduğu tartışılır, ama propaganda yönü oldukça ağırdır.

Anılan kitaptan birkaç paragraf:

Şunu da inanarak söylüyorum ki, son zaman ihtilallerinin milletçe yapılmışlarının en başında Türk ihtilali gelir. Ancak bu kadar millet malı olabilir.¹²

Bir ihtilal olduğu şüphesizdir, ama gençleri bu ihtilalin “millet malı” olduğuna inandırmak kolay değildir. Çünkü Atatürk’ün ilke ve devrimleri milletin onayıyla yapılmış veya milletin onayını almış değerlerdir. Örneğin, milletin onayladığı bir laikliğin uygulaması, “devletin dini din-i İslam’dır” hükmünü anayasadan çıkarmak ve ezanı Türkçeleştirmek olmaz... Ve milletin onayını

9 Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz, <https://www.youtube.com/watch?v=nfjakdV9ziU>

10 Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel. <https://www.youtube.com/watch?v=unTLjskQALQ> <https://www.youtube.com/watch?v=i52dQaQ9Ick>

11 1933 Yılında İstanbul Üniversitesi’nde Başlayan İlk İnkılap Tarihi Ders Notları, Türk Dünyası Araştırmaları (İstanbul: Vakfı Yayınları, 1997).

12 Bozkurt, Mahmut Esat, age. 108.

alan bir milliyetçiliğin uygulaması bir kavmin inkârı, bir dilin yasaklanması ve öteki olarak görülen vatandaşların asimilasyonu şeklinde olmaz.

Yine Bozkurt'un iddiasına göre, "Bir ihtilal hangi millet hesabına yapılırsa, mutlaka o milletin öz evladının eli ile yapılmalı ve onun elinde kalmalıdır."¹³

Bozkurt'un sarf ettiği şu sözleri başka bir ülkede olsa, ırkçılık olduğuna hükmedilir ve o kitap okullarda okutulmaz: "Türk'ün kötüsü, Türk olmaya-
nın en iyisinden iyidir. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun bahtsızlığı, ek-
seriya mukadderatını Türklere başkasının idare etmiş olmasıdır."¹⁴

Bozkurt'un kitabından başka cümleler:

*Bana, 'padişah destanlarından zevk alıyorsun, sen nasıl cumhuriyetçisin?' demeyi-
niz! Ben Cumhuriyetçiyim ve Cumhuriyetçi olarak öleceğim. Bu mutlak ve muhak-
kaktır. Ancak benim cumhuriyetçiliğim, milli tarihimin milli destanlarımın şerefle-
rini fetihlerini inkâr etmek anlamına gelmez asla! Hatta tarihime ait kabahatleri
de benimserim. Tarih, bir kültür, bu mirası topta benimserim. Fatihler, Selimler
Türk'ün birer mefaret, şeref destanlarıdır. İnsan olarak insanlığın bile... Fakat
Atatürk hepsinden büyüktü, o büyüklerin büyüğüdür. Türk milletinin en büyüğü-
dür. Ne yapalım? Bu böyle bir huy. Tür Milleti büyüklerini bazen padişah olarak,
bazen padişahdan da büyük olarak halk çocuğundan verir. Türk Milleti büyükler
yaratıcısıdır. Çünkü kendisi en büyüktür."¹⁵*

Devletin din anlayışı, dine bakışı, dine biçtiği rol ve dine tanıdığı alan da gençlerin zihin dünyalarında sorulara ve eylem dünyalarında ise birçok soru-
na yol açmıştır. Buna en doyurucu örnek de yine Atatürk döneminde okutulan,
sözleri Atatürk'e ve yazısı Prof. Dr. Afet İnan'a ait olan "Medeni Bilgiler" kitabı-
dır. Bu kitabın ekinde Atatürk'ün el yazıları da var. Bu kitap, Atatürk'ün 18 Ey-
lül 1931 tarihinde hükümete yaptığı yazılı tavsiyesinden sonra okutulmuştur.
Atatürk'ün din hakkındaki kanaat ve düşünceleri, aynı zamanda devletin de
resmi görüşü olduğu için, eğitim sistemi de buna göre vaziyet almıştır. Top-
lumun milli ve manevi değerler hakkındaki düşüncelerinin bu tarihten sonra
nasıl bir değişim ve dönüşüm seyri çizdiği de önemlidir.

Anılan kitapta Atatürk'ün kendi el yazısıyla yer alan düşünceleri özetle
aşağıdaki gibidir:

*"Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat
biz, bizim gözümüz önündeki Türk Milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz.*

*Türk'ler Arapların dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Arap dinini
kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin ve*

13 Bozkurt, age. 112.

14 Bozkurt, age. 111.

15 Bozkurt, age. 127-129.

ne de Mısırlıların vesairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine hiçbir şekilde tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin milli rabitalarını gevşetti, milli hislerini, milli heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü Muhammed'in kurduğu dinin gayesi, bütün Milliyetlerin fevkinde şamil bir Arap milliyeti siyasetine müncer oluyordu. Bu Arap fikri ümmet kelimesi ile ifade olundu. Muhammed'in dinini kabul edenler, kendilerini unutmaya hayatlarını Allah kelimesinin her yerde yükseltilmesine hasr etmeğe mecburdular. (...) Gâh şarka, cenuba, gâh garba veya her tarafa saldırı saldırı Türk Milletini Allah için, peygamber için, topraklarını, menfaatlerini benliğini unutturacak, Allah'a mütevekkil kılacak derin bir gaflet ve yorgunluk beşiğinde uyuttular. Milli duyguyu boğan, fani dünyaya kıymet verilmeyen, sefaletler, zaruretler, felaketler, his olunmaya başlayınca, asıl hakiki saadetin öldükten sonra ahirette kavuşacağını vaat ve temin eden dini akide ve dini his millet uyandırdığı zaman onun şu acı hakikati görmesine mani olmadı. (...) Türk'ün milli hissi, artık ocağında ateşlenmişti, artık Türk cenneti değil, eski hakiki büyük Türk cetlerinin mukaddes miraslarının son Türk ellerinin müdafaa ve muhafazasını düşünüyordu. İşte dinin, din hissini Türk milliyetinde bıraktığı hatıra. Türk Milleti, milli hissi dini hisle değil, fakat insani hisle yan yana düşünmekten zevk alır. Vicdanında milli hissini yanında, insani hissini şerefli yerini daima muhafaza etmekle müftehirdir.”¹⁶

Atatürk İlke ve İnkılap Tarihini anlatan ders kitapları Ortaöğretimden üniversiteye kadar neredeyse birbirinin kopyası olmanın yanı sıra buyurgan bir dil ile yazılmışlardır. Derslerde de konulan ilkelerin günümüz ihtiyaçlarına cevap verip veremedikleri ve yapılan devrimlerin yararlarının kimi zararlarının da olup olmadığı gibi tartışmalara girilmez, girilemez! Zaten ilke veya devrimlerden herhangi birinin, örneğin, Harf Devriminin dilimize, tarihimize ve kültürümüze bir zararı olmuş mudur gibi bir sorunun kendisi suçtur ve sorundur.

Değil liseler, üniversiteler dahi bunları bilimsel düzeyde tartışacak bir özgürlükten ve düzeyden yoksundur. İstisnaları varsa da, onların da sesi duyurulmaz!

Üniversite öğrencilerini esas alırsak -ki yapılan bir araştırmaya göre, bunların %94'ü Allah'a inandığını belirtmektedir-¹⁷ bu çelişkileri konuşup tartışacakları bir zemin bulamamaları takdirde, sağa sola savrulmaları ve şiddete bulaşmaları kaçınılmazdır.

16 İnan, Afet, Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969). 252-508.

17 Komisyon, Üniversite Gençliği Değerler Araştırması, TESEV Yayınları, 2005. 37. (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın (TESEV) üniversite gençliğinin taşıdığı değerler üzerine bu konuda yaptığı araştırmada farklı bir sonuç çıkmıştır. Bu araştırmada öğrencilere, "Allah'a inanıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin %94'ü Allah'a inandıklarını ifade etmişlerdir.)

2. GENÇLERİN LAİKLİK VE MİLLİYETÇİLİK UYGULAMALARIYLA SINAVLARI

Laiklik ve modern anlamda milliyetçilik, Türklerin tarihinde bir milattır. Çünkü %99'u Müslüman olan bir millet, ilk olarak inancına aykırı dayatmalara maruz kalmıştır.¹⁸ Bu yeni inanç ve yeni hayat tarzı bütün ülke genelinde ve dahi çok kısa bir zaman içinde yakıcı, öldürücü ve acıtıcı etkilerini göstermiştir.

Eğer eğitim sisteminin müfredatı incelenirse, tıpkı anayasa gibi onun da milletin iradesinin bir eseri olmadığı çok açık olarak görülecektir. Çünkü ister toplumun genel inancı ve milli değerleri olsun ve isterse toplumdaki çeşitli milli aidiyetler olsun, toplumun ezici çoğunluğu bu müfredatın cefasını çekerken, sefasını da bir zümre sürmüştür.

Laikliğin ve milliyetçiliğin birden fazla yorumunun olduğunu diğer laik ve milliyetçi ülkelere baktığımızda görüyoruz. Örneğin, laik olan Batı ülkelerinde devlet dine müdahale etmezken, Türkiye'de devlet dinin ve dini vecibelerin sınırlarını belirleme hakkını dahi kendisinde görür.

Laikliği, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü şöyle açıklamıştır: *“Devlet ile din işlerinin ayrılığı, devletin, din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından yansız olması, laisizm.”* Anayasada da laiklik kavramı 10 kez anılır. Anayasada, *“... lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı”* şeklinde yer alan laiklik ilkesi, uygulamada Müslümanların neredeyse bütün hayatlarını kapsayacak şekilde işlev görür.

Eğitim sisteminin sacayaklarından birini de Milliyetçilik oluşturur. Milliyetçilik için, rejimin mayası demek de mümkündür. Türk Dil Kurumu milliyetçiliği şöyle tanımlamıştır: *“Maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı, ulusçuluk, ulusalcılık, nasyonalizm.”*

Milliyetçiliğin iç içe girdiği ve aynı zamanda içinde vücut bulduğu diğer bir kavram da ırkçılıktır. TDK'nun sözlüğü ırkçılığı şöyle tanımlamıştır: *“Toplum bilimi. İnsanların toplumsal özelliklerini biyolojik, irksal özelliklerine indirgeyerek bir ırkın başka ırklara üstün olduğunu öne süren öğretisi, rasizm.”*

İrkçilik, sadece Türkiye'nin değil bütün dünyanın sorunudur. Ancak üstesinden gelmek kolay değildir. Birleşmiş Milletler de 21 Aralık 1965 yılında İrkçılıkla Mücadele Kongresi düzenlemiş; ırkçılığın tanımını ve nasıl mücadele edileceğini tartışmış ve aldığı kararlar doğrultusunda mücadeleye de-

18 Türkiye'de dini hayat araştırması, DİB, (Ankara, 2014).. XXIX.

vam etmiştir. Birçok ülkede bu anlamda olumlu gelişmeler olmuş, ama gösterilen çabalar ırkçılığı kontrol altına almaya yetmemiştir.

İrkçilik dendiği zaman, Türkiye’de bazı insanlar bunu sadece Beyazların işgal ettikleri Afrika ve Amerika gibi coğrafyalarda yerlilere reva gördükleri zulümler olarak görürler. Oysa Türkiye’de de ırkçı politikalar ve uygulamalar olmuştur. Burayı biraz açmak gerekirse, bir kişiyi, bir topluluğu veya bir kavmi ister doğuştan sahip olduğu renk, dil ve milliyet gibi özellik ve haklarından ve isterse sonradan dini, düşünsel ve siyasal gibi tercihlerinden dolayı temel haklarından mahrum etmek ırkçılıktır. Milliyetçilik ile ırkçılığın tanımları birbirinden farklı olmakla birlikte, uygulamada iç içedir ve birbirinden beslenirler. Türkiye’nin anayasalarındaki milliyetçilik veya Atatürk Milliyetçiliği de tanım olarak ırkçılıktan farklı olmakla birlikte uygulamada ırkçılıkla birebir örtüşür. Devletin yakın zamana kadar izlediği inkâr politikaları çerçevesinde yapılan asimilasyon, dil yasağı, ötekileştirme ve kıyafet düzenlemeleri ırkçılığa birer örnektir. Sevindirici olanı; yakın geçmişte devletin inkâr politikalarına artık son verildiğinin yetkili ağzlar tarafından kamuoyu ile paylaşılmış olmasıdır.¹⁹ Ama bununla birlikte bugüne kadar üniversiteler, devletin neden onlarca yıl boyunca inkâr politikalarını izlediği, bu süreçte kaç yüz bin insanın öldüğü, ekonomideki kaybın ne kadar olduğu ve toplumsal barış, güven ve refahın bu olumsuzluklardan nasıl etkilendiği gibi konularda araştırmalar ve çalışmalar yapmış değillerdir. Hakeza hükümetlerin de bu konularda ciddi araştırmaları olmamıştır. Bu hayati çalışmaların yapılmamasının Türkiye’ye maliyeti ise, toplumsal güvensizlik, şiddet, terör ve fakirlik olmuştur. Oysa laik ve milliyetçi olan Avrupa ülkeleri Türkiye2deki gibi sorunlar yaşamamaktadırlar.

Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı da şöyledir: *“Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk toplumdur. Bu toplumun fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa, o topluma dayanan Cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur.”*²⁰

Atatürk, Türk Milletini de şöyle tanımlıyor: *“Türk Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkına Türk Milleti denir.”*²¹ Diğer bir sözü de şöyledir: *“Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı hep bir soyun evlâtları ve hep aynı cevherin damarlarıdır.”*²² Yukarıdaki ifadelerde ırkçılık olmadığı gibi, buradan devletin izlediği inkâr politikalarına bir dayanak bulmak da mümkün değil. Çünkü Türk kelimesi ve Türk Milleti deyiimi, bir kavmin adı olduğu gibi, Türklerin tarihte oynadıkları rol ve kurdukları

19 <https://www.youtube.com/watch?v=gRj6mg3Ksl>.

20 <http://www.kultur.gov.tr/TR-96303/ataturk-ilkeleri.html>.

21 Afetinan, Medeni Bilgiler ve M.K. Atatürk’ün El Yazıları, 1963, 18.

22 <http://www.kultur.gov.tr/TR-96303/ataturk-ilkeleri.html>.

medeniyet nedeniyle bir üst kimlik de olmuştur. Bu nedendir ki, başka kavimler de kendilerine Türk demekle bir sakınca görmemişlerdir. Burada bir hususa dikkat çekmekte yarar var. o kavimler Türklüğü bir üst kimlik olarak almışlar, ama aynı zamanda kendi adlarını, dillerini ve kültürlerini de korumuşlardır. Üstelik bu korumada devletin de güvencesi vardır. Aksi halde etnik kökenli sorunlar yaşamaları kaçınılmaz olacaktır.

Lakin Atatürk'ün icraatlarından bazılarının veya onun dönemindeki bazı icraatların katıksız bir ırkçılık olduğu da bir gerçektir. Ve bunlar da ciltlere sığmayacak kadar çoktur.

Aşağıdaki iki rapor bu iddiaların içini dolduracak kadar nettir:

Bölgeye Balkanlardan getirilen Türk Muhacirler iskân edilmeli; geniş arazi sahipleri, ağa, şeyh ve aşiret reisi gibi toplumun ileri gelenleri ile dış bağlantısı olan propagandacı, çeteci, kaçakçı, mükerrer cürüm sahipleri ve hükümete karşı gelenler batı vilayetlerine sürgün edilmelidir. Bölgede umumi müfettişlik ihdas edilmeli, hususi bir adliye rejimi kurulmalı, silahlar toplanarak asayiş sağlanmalı ve bölgeyi devletin erişimine açmak için ulaşıma, hassaten demiryolu ulaşımına ağırlık verilmelidir. Bölgede Türkleştirme politikasına ivme kazandırmak için Türklük Merkezleri kurulmalı, Türklük aşılardan yatılı okullar, bilhassa kız okulları açılmalı, Türk Ocakları ve Halk Evleri / Halk Odaları "temsili" faaliyetlerine ağırlık vermelidir. Bölgedeki iktisadi hâkimiyet Kürtçe ilgisini katıyen kesmiş bir zümrenin eline verilmeli, kızların Türk memur ve askerlerle evlendirilmeleri özendirilmeli ve bölgede Kürtçe konuşanlar ağır cezalara çarptırılmalıdır.²³

Yine 14 Eylül 1925 yılında (Şeyh Said Olayı'ndan hemen sonra) bölgeye tetkik seyahati için gönderilen Mustafa Abdülhalik (Renda) Bey'in dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye sunduğu 14 sayfalık raporundan bir paragraf:

Malatya, Elaziz, Diyarbakir, Bitlis, Van, Muş, Urfa ve Ergani Maden'i vilayet merkezlerinde maarife çok ehemmiyet vermek, oradaki Türklere Türklüklerini anlatmak... Türk Ocakları, Belediye ve Hükümetler vasıtasıyla kasabalarda Türkçeden başka lisanın konuşulmaması teminine çalışmak... Alışveriş için kasabalara gelen Kürtleri Türkçe öğrenmeye mecbur kılmak... Bu mahallerde mevcut olan ve yeniden açılacak olan Orta Mektepleriyle Leyli İbtidai mekteplerine garp vilayetlerimiz halkından mefkûre sahibi muallim intihap ve tayin etmek ve bu vechile Türkler üzerindeki Kürt lisanı hâkimiyetini refetmek.²⁴

3. LAİKLİK VE MİLLİYETÇİLİK İLKELERİNİN DAYATILMASININ DOĞURDUĞU SORUNLAR

Laiklik uygulamasının mağdurlar bütün Müslümanlar ve milliyetçilik uygulamasının mağdurları da genel anlamda bütün Türkiye ve özel anlamda da

23 Çağlayan, Ercan, Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 16.

24 5. Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Genelkurmay Basımevi. Ankara, 1996, s.555.

Kürtler olmuştur. Okullarında maruz kaldıkları bu hak ihlaline ve hak gaspına karşı sessiz kalmayarak, meşru yöntemlerle haklarını arayanlar bu kez de karşılarında orduyu, medyayı ve siyaseti bulmuşlardır. Tabii ki, bunların saldırıları sadece eğitim kurumlarında bu mağduriyeti yaşayan öğrencilere olmamıştır. Aynı zamanda başta kamusal alanın hepsi olmak üzere bütün bir Türkiye olmuştur.

Bu haksızlıklar, bu zulümler özellikle darbelerde, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde (OHAL) hep zirve yapmıştır. Askerler bir yandan tehdit içerikli demeçler verirler, basın-yayın organları bir yandan bir yalan ve iftira makinası gibi çalışır ve siyasiler de diğer bir yandan günü kurtarmak adına türlü türlü aşağılık haller arz ederler.

İşte “demokrat” gazetecilerin darbelere selam duran yazılarından örnekler:

*... Bu leşlerin hortlamayacaklarına, candan özden inanıyoruz. (...) Sağ ol generalim, sağ ol albayım, yarbayım, binbaşım! Sağ olun yiğit komutanlarım! Var olsun Türk ordusu!*²⁵

*Bu sebeple Türk Ordusu'nun 27 Mayıs'ta zalimlere vurduğu kansız darbe, her şeyden evvel Allah'ın buyruğuna uygundur, Allah'ın emriyle yapılmıştır.*²⁶

*Şu andan itibaren orduya karşı husumet yaratmak isteyen “bütün tutucu ve gerici yuvalarına karşı Atatürkçü öğretmenlerin, gençliğin, aydınların, halkın ilerici güçlerinin, devrimci sendikaların, derneklerin el birliği etmesi, ordunun devrimci tutumu yanında yer alması bir milli görevdir.”*²⁷

*Evet, 1980 yazılarını okurken üzüntü duydum. Boşa mı idi bütün çabalar diye. Tam 25 yıldır hemen hemen her gün yazarım bir gazete köşesinde. Bakıyorum, sürekli bir yineleme, “al baştan” “sil baştan” döngüsü içinde çırpınıp duruyoruz. 1960 öncesinde böyle idi. 12 Mart 1971 öncesinde böyle, 12 Eylül 1980 öncesinde böyle... Dön dolaş, aynı noktaya gel! Zaman akıp gitsin boşuna. Acı veren de bu...”*²⁸

28 Şubat 1997 darbesinin öncü gücü de medyadır.

Dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya, her daim darbelerin hizmetinde olan Ertuğrul Özkök'e verdiği demeçte şunları söyler: “Bu kez sivil kuvvetler halletsin” Genelkurmay Psikolojik Hareket Dairesi'nde planlanan hedefler böylece adım adım medya üzerinden gerçekleştirilir.²⁹

Cengiz Çandar, Taraf Gazetesinden Neşe Tüzel'e verdiği röportajda, ana başlıklarıyla şunları söylüyordu:

25 Nesin, Aziz, Akşam, 28 Mayıs 1960.

26 Kafı, Kadircan, Tercüman, 2 Haziran 1960.

27 Selçuk, İlhan, Cumhuriyet, 14 Mart 1971.

28 Oktay Akbal, Cumhuriyet, 17 Eylül 1980.

29 Hürriyet Gazetesi, 22 Aralık 1996.

“Erol Özkasnak gazeteye o dönemde ciddi baskı yaptı, bu adamı atsanıza diye telefonlar etti.” “Medya neredeyse gönüllü olarak psikolojik harekâtın parçası oldu.”

“Benim yönettiğim basın kuruluşları gerekli demokratik tavrı gösteremediler”

“Hazırladıkları ‘darbede ilk yok edilecekler’ listesinin en başında köşe yazarları vardır.”³⁰

Bir de eğitim kurumlarındaki öğretmen ve idarecilerin, hatta oralardaki çaycı ve temizlikçilerin de el ve güç birliğiyle bu mekânları “gerici” ve “bölücü” diye tanımladıkları gençlere adeta bir zindana dönüştürmeleri var. Ve bu arada kimi idareciler de personellerine mobbing ve ispiyonculuk yaptıracak kadar insanlıktan uzaklaşabilmişlerdir.

Bunların dilleri “demokrasi” der, ama kalemleri sadece faşizm ve ırkçılık kokmaz, bunlar adeta fıskırır. Öyle ki, söz ve eylemleriyle her biri ırkçılığın ve faşizmin birer abidesidir. Ama onların hepsinin adına Toktamış Ateş’ten, onun “Üniversitelerimiz ve Demokrasi”³¹ adlı eserinden birkaç ibretimiz örnek vermek yeterli olur. Çünkü hepsinin seviyesi birbirine yakındır. Aralarındaki fark, inkârcı, ötekileştirici ve baskıcı zihniyetlerindeki renk tonudur.

“Yıllardan beri; özellikle üniversitelerimizde, bir “örtünme” sorunu sürüp gitmekte. Bu sorunun tartışılmaya başlanması; 12 Eylül sonrasında, iktidar kendisine altın bir tepsi içinde armağan edilen Turgut Özal’ın başbakanlığı dönemine denk gelir. Eşinin gece kulüplerinden pek hoşlanması ve yaprak sigarası içmesi nedeniyle “laik” olarak değerlendirilen Özal, aslında Nakşibendi tarikatının bir üyesi idi ve çok farklı bir söylemi olmasına karşın, Atatürkçü falan da değildi.”³²

“AKP iktidarının yöneticilerinin eşlerine baktığımız zaman, nasıl bir kıyafet özlemi içinde olduklarını kolayca anlarız. Bu konuda benim de hiçbir kuşum yok. Fakat bu, genel bir “eğitim sistemi” sorunu. Şimdi ortalıkta “laik cumhuriyet havarisi” gibi dolaşan kimi eski siyasetçiler, “en çok imam hatip meslek lisesi” açmakla övünmeseler ve gene sözde Atatürkçü 12 Eylül Cuntası, bu imam hatipli öğrencilere üniversite kapılarını sonuna dek açmasalar, bu iş bu noktalara gelmezdi.”³³

“Türban bizim yumuşak karnımızdır. (Bunu da binlerce kez söyledim.) Zira hem düşünce özgürlüğünün savunusunu yapıp, hem de giyim-kuşama karışmak, biraz çelişkili oluyor. Fakat karşınızdaki adamlar, 2 metrelik bir örtünün arkasına sığınarak siyaset yapmaya çabaladıkları zaman, siz de is-

30 <https://m.bianet.org/bianet/toplum/137633-28-subat-ta-medya-nasildi>

31 Ateş, Toktamış, Üniversitelerimiz ve Demokrasi, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 2007.

32 Ateş, Toktamış, age. 279.

33 Ateş, Toktamış, 307.

ter istemez karşı bir tavır alıyorsunuz. (...) Bu “türban sömürücülerinin” tam karşısında bir başka “türban sömürücüsü” daha var. Türk yükseköğretiminin rektör ve yöneticilerinin bir bölümü ellerindeki olanakları ve insanlara baskı yapma...”³⁴

Kendileri istedikleri kıyafeti seçmekte serbesttir. Hakeza istediği kıyafetle ve istediği yerde siyaset yapma hakkını da kendilerinde görürler. Ama başkalarının giyim-kuşamları ve dini yahut siyasi tercihleri maksadını aşan noktalara kadar götürülebilir.

Eğitim kurumlarında ötekileştirilenlere karşı bir de psikolojik ve fiziki baskılar var. Düşününüz, gece gündüz çalışarak okulunuzu veya üniversitenizi birincilikle bitiriyorsunuz, ama ödül töreninde ağzınız kapatılıyor, başörtünüz çekiliyor ve yerlerden sürüklenerek götürülüyorsunuz.³⁵

Ve yine sadece başörtülü olduğunuz için, “ikna odaları” adı verilen kapalı mekânlarda idarecilerin ırkçı sözlü ve fiziki baskılarına maruz kalabiliyorsunuz.³⁶

Son olarak biraz uzun olsa da, sıkıyönetim, OHAL ve darbelerden bir sahne ve birkaç sahne:

“Uzaklarda, birbiri ardına patlayan bomba ya da dinamit sesleri... Zaman zaman, hemen konutlarımızın yakınlarına kadar sokulan, karanlığı yırtan silah takırtıları...

Adana, sanki bir mezar karanlığına ve sessizliğine gömülmüş, adeta kötü akıbetini bekler gibi, suskun ve hüzünlü...

Hamamların buğulu, yapışkan ve boğucu sıcaklığını andıran bir yaz gecesinde bunalan insanlar, biraz nefes almak için kapı önlerine ya da evlerin damlarına çıkmak istiyor... Kimileri rastgele kurşuna hedef olmamak için bu isteğinden vazgeçip bunalmayı yeğlerken, kimileri de her türlü tehlikeyi göze alıp dışarıya atıyor kendini...

Yer yer, kapıların önünde ya da hemen içinde suskun, tedirgin insanların gölgeleri kıpırdaşıyor, irili ufaklı...

Ara sıra atılan tek bir merminin vızılması ya da çevreye ölüm kusan bir otomatik silahın takırtısı bozuyor bu sessizliği...

Ya bir kapı önünden ya da bir damdan yükselen çığlıklar...

Ölüler, ölüler, ölüler...

Cenazeler, cenazeler, cenazeler...

34 Ateş, Toktamış, s. 291.

35 Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nin 16 Temmuz 1995 tarihli ödül töreninden. https://www.youtube.com/watch?v=H9b43_1ATQg

36 28 Şubat İkna Odaları. <https://www.youtube.com/watch?v=D0afxs2R5W4>

Geçit yapıyor sanki önümüzden, birer birer...

Kentler yanıyor, evler yanıyor, insanlar yanıyor...

Gözyaşları, hıçkırıklar... Göğse yükselen ağıtlar, ağıtlar...

İşte hemen her gecesi böyle sürüp giden ve böylesine acımasız bir savaşın orta yerinde bulmuştum kendimi..."³⁷

Yukarıdaki tasvirde de görüldüğü gibi, o darbeciler ki, avlarını dört gözle bekleyen akbabalar misali, o an gelsin diye gençlerin birbirilerini daha fazla öldürmeleri için çalışmışlardır. İşte Bölügiray'ın kitabından sıkıyönetim günlerinin bilançoları:

"Ağustos 1979'da 20 kişi öldürüldü. Biri polis, 7 yaralı..."

Adana'da MHP'lilerle işçiler çatıştı. MHP binası ve bazı işyerleri tahrip edildi, polis otosu tarandı...

Adana sigara Fabrikası işçileriyle çıkan çatışmada bir ölü, bir ağır yaralı... Fabrikada üretim durdu...

Adana'da bir cenaze törenine açılan ateşte bir kişi ağır yaralandı. Gaziantep'te bir fabrika soyuldu... Bir lokanta silahla tarandı..."

"Urfa, Siverek yörelerinde aşiretler arası ve PKK'ya dayalı çatışmalar, köy basmalar, yol kesmeler, dağa adam kaldırmalar sürüyor... Dışarıdan yardım alan PKK, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'yu kasıp kavuruyor... Yalnız Siverek'te son 30 günde 17 kişi öldürüldü. Göç başladı. (...) Demirel: "Devletin yerini APO almıştır." (...) İçişleri Bakanı, Siverek'te bilgi alırken, 200 metre ileride makineli tüfekler ölüm kusuyordu."

Bu eğitim sistemi sadece gençlerimizi katletmekle, onların körpe dimağlarını işgal etmekle kalmamış, kadim değerlerimizin ve dillerimizi dahi katletmiştir.³⁸

SONUÇ

Her devletin kendi ideolojisine göre bir toplum inşa etme amacı anlaşılabilir bir şey olmanın da ötesinde, olması gerekendir. Ancak asla ve asla olmaması gereken bir şey de, insanları inançlarından, milliyetlerinden ve farklı tercihlerinden dolayı şiddet ve baskı altında tutmak, ırkçılık ve ötekileştirmek gibi insanlık suçları işlemektir.

Devletin laiklik ve milliyetçilik (veya Atatürk Milliyetçiliği) uygulamaları evrensel insani değerlerle ölçüldüğünde, laikliğin bir kin ve nefrete ve milli-

37 Bölügiray, Nevzat, Sokaktaki Asker Bir Sıkıyönetim Komutanının 12 Eylül Öncesi Anıları, Milliyet Yayınları 2. Baskı, İstanbul 1989. s. 15-16.

38 Vatandaş, Celalettin, Ulusçuluğun iki mağduru: Türkçe ve Kürtçe. (Not: bu makale henüz yayınlanmamıştır.

yetçiliğin de ırkçılığa dönüştürüldüğü bütün çıplaklığıyla görülecektir. Ve bu insanlık suçları da ne yazık ki, devletle hemen hemen yaşıttır. Eğitim sistemini adeta esir alan bu anlayış son yıllarda biraz zayıflatılmış olsa da, iade edilen haklar anayasal güvence altına da alınmadığı için, bir iktidar değişimiyle birlikte yine eskiye dönmek tehlikesi hala vardır. Çünkü bazıları için eğitim bildiğimiz eğitim değildir. Ve onlar kendileri gibi inanmıyorlar, kendileri gibi giyinmiyorlar ve kendileri gibi olmuyorlar diye ellerinden gelen hiçbir kötülüğü artlarına koymayacak kadar büyük bir kin ve nefretle bekliyorlar.

Bu zorbalıklarla, kin ve nefretle, ırkçılıkla dolu ve kana bulanmış tarihimizin bir daha tekerrür etmesini istemeyenler eğitim sistemini de evrensel insani değerlere göre baştan sona ıslah etmek zorundadırlar. Eğitim sisteminin temel insan hakları ve özgürlükler doğrultusunda düzeltilmesi, bin yıllık kardeşliğimizdeki bu fetret dönemini sonlandırmak için de elzemdir.

KAYNAKÇA

- 1933 Yılında İstanbul Üniversitesi'nde Başlayan İlk İnkılap Tarihi Ders Notları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1997.
- Afetinan, Medeni Bilgiler ve M.K. Atatürk'ün El Yazıları, 1963.
- Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Genelkurmay Basımevi. Ankara, 1996.
- Ateş, Toktamış, Üniversitelerimiz ve Demokrasi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Bölügiray, Nevzat, Sokaktaki Asker Bir Sıkıyönetim Komutanınının 12 Eylül Öncesi Anıları, Milliyet Yayınları 2. Baskı, İstanbul 1989.
- Çağlayan, Ercan, Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950), İletişim Yayınları, İstanbul 2014
- <https://www.youtube.com/watch?v=i52dQaQ9Ick>
- <http://www.kultur.gov.tr/TR-96303/ataturk-ilkeleri.html>
- <http://www.kultur.gov.tr/TR-96303/ataturk-ilkeleri.html>
- <http://www.protection-of-minors.eu/de/rquest/1>
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c0ed296a52f14.44597246
- <https://m.bianet.org/bianet/toplum/137633-28-subat-ta-medya-nasildi>
- https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/_1.html Deutscher Bundestag, 11 /5948, 11. Wahlperiode, 01.12.1989.
- <https://www.kinderrechte.gv.at/factbook/unterbringung-in-die-justizanstalt/>
- <https://www.pirha.net/pir-mehmet-yuksel-seriata-dayali-bir-egitim-sistemini-yapi-taslari-doseniyor-video-78204.html/20/08/2017/>
- <https://www.sozcu.com.tr/2017/egitim/ataturkculuk-egitim-sisteminden-cikari-liyor-1940726/> <https://odatv.com/milli-egitim-bakani-ataturkculuk-konusunda-dogru-soylemiyor-2009171200.html>
- <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>
- https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=42

<https://www.youtube.com/watch?v=D0afxs2R5W4>

<https://www.youtube.com/watch?v=gRJ6gmg3KsI>

https://www.youtube.com/watch?v=H9b43_1ATQg

Hürriyet Gazetesi, 22 Aralık 1996.

Kafli, Kadircan. Tercüman, 2 Haziran 1960.

Komasyon, Üniversite Gençliği Değerler Araştırması. TESEV Yayınları, 2005.

Nesin, Aziz, Akşam, 28 Mayıs 1960.

Selçuk, İlhan, Cumhuriyet, 14 Mart 1971.

Türkiye’de dini hayat araştırması. DİB. Ankara, 2014. XXIX.

Witzke, Sarah. *Jugendliche und junge Erwachsene – eine Begriffsdefinition*. Springer

Gabler, Wiesbaden, 2016.

Vatandaş, Celalettin, Ulusçuluğun iki mağduru: Türkçe ve Kürtçe.

Kur'an'da Örnek Genç Modeli

Cahit KARAALP*

Giriş

İnsan hayatı çocukluk, gençlik ve yaşlılık dönemlerinden oluşmaktadır. En önemli, en kritik ve en sorunlu dönem gençlik dönemidir.¹ Gençlik; hem çocuk hem de yaşlıların arzuladıkları insan hayatının en görkemli, en verimli, en hareketli ve en bereketli zamanı olduğu gibi sapmaların, kaymaların da en çok yaşandığı zaman dilimidir. Psiko-sosyal açıdan gençlik, buluşla başlayan ve 25 yaşlarına kadar devam eden bir süreç olarak tarif edilmektedir.² Ancak gençlerle ilgili incelemeler yapan eğitimcilerin ve biyolojik yönünü araştıran hekimlerin hemen hemen tamamı gençlik döneminin başlama devresinde hemfikir oldukları halde, gençliğin bitiminin hangi yaşlar içinde olduğu konusunda kararsızdırlar.³

Gençlik dönemi sosyal, fizyolojik ve psikolojik değişimlerin yaşandığı bir dönemdir.⁴ Gençler bir toplumun dinamizmini oluşturur. Bir milletin her bakımdan sağlam ve dinamik oluşu hiç şüphesiz ki gençlerinin ruhsal dünyalarının sağlıklı olması ile mümkündür.⁵ Bu dönemde birey kimlik karmaşasını çözme eğilimindedir. Bu dönemde din gencin varoluşsal sorunlarına cevaplar veren bir sistem olarak üst bir müracaat alanı olur. Din gençliğin psiko-sosyal gelişiminde kimlik ve kişiliğinin oluşumunda belirgin bir rol oynar.⁶ Gençler, ancak kendileri Allah'a bağlanarak ve Allah üzerinden insanlığa adayarak ulvi bir yükselişe geçeceklerdir.⁷ Kendi toplumunu ve tüm insanlığı ilerletecek ideal ve amaçlardan yoksun yetişen gençlerin günübürlük haz ve

* Dr. Öğr. Gör, Muş Alparslan Üniv. İslami İlimler Fak. Tefsir Anabilim Dalı, (cahitkaraalp@hotmail.com).

- 1 İsmail Karagöz, Aile ve Gençlik, (Ankara: TDV , 2006), 111- 115; Mustafa Köylü, *Gençlik ve Barış Eğitimi İslami Bir Yaklaşım*, Gençlik Dönemi ve Eğitimi -Tartışmalı İlmi Toplantı, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 227.
- 2 Mustafa Tavukçuğlu, *Avrupa'lı Türk Gençlerinin Kültürel Kimlik Problemleri*, Gençlik Dönemi ve Eğitimi -Tartışmalı İlmi Toplantı, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 207.
- 3 Tavukçuğlu, *Avrupa'lı Türk Gençlerinin Kültürel Kimlik Problemleri*, 207.
- 4 Abdullah İnce, "Gençlik Döneminde Din, Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri", 7. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Bildirileri (Sakarya 2016), Ed. Abdullah İnce (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 88.
- 5 Seyfullah Kara, "Modern Din Hizmetlerinde İhmal Edilmemesi Gereken Kitle" *Gençlik*, 1. Din Hizmetleri Sempozyumu, (3-4 Kasım 2007), Ed. Mehmet Bulut (Ankara: 2008), 2:25.
- 6 İnce, "Gençlik Döneminde Din", 88.
- 7 Mustafa Tekin, "Özgürlük ve Dindarlık İkileminde Gençlik ve Güncel Sorunlar", Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri, 7. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Bildirileri (Sakarya 2016), Ed. Abdullah İnce (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 366-376.

zevklerin peşinde koşar hale gelmeleri toplumu bekleyen en büyük tehlikedir.⁸

1. KUR'AN'I KERİM'DE "FETÂ/GENÇ" KAVRAMI VE ANLAMI

Genç kelimesi Arapçada "feta" ve "şâbb" kelimeleri ile ifade edilir.⁹ "Şâbb" kelimesi daha çok hadislerde¹⁰ kullanılmakta iken "feta" kelimesi Kur'an¹¹ ve hadislerde¹² geçmektedir. Feta" kelimesi, Kur'an'ı Kerim'de "genç" anlamında kullanılmaktadır. ¹³ Çoğulu "fitye" olan "fetâ" kelimesi Arap dil sözlüklerinde "genç kız, genç erkek, delikanlı, yiğit, cömert" anlamlarına gelmektedir.¹⁴ Kur'an "feta" kelimesini erkek, kız, köle¹⁵ ve hür için kullanmaktadır.¹⁶ Maverdi'nin belirttiğine göre "fetâ" kelimesi küçük büyük tüm köleler için ortak isimdir.¹⁷ Kur'an, "feta" kelimesini hem olumlu hem de olumsuz genç tipleri için, hem mü'min hem de kâfirler için kullanmaktadır. Kur'an'da ergenlik dönemini ifade etmek için ise Nur sûresi 59. âyette "ergenlik çağına ulaşmak" anlamında "belağa" kavramı kullanılmıştır.

"Feta" kelimesi, Kur'an'da farklı isimler hakkında 10 ayette zikredilmiştir. Kur'an'da; Enbiya, 60. Ayette müşrikler Hz. İbrahim'i "putları diline dolayan bir "genç/feta" olarak nitelemektedirler. Yusuf, 30. Ayette şehir kadınlarının dili ile Hz. Yusuf'un genç olduğu ifade edilmektedir. Yusuf, 36. Ayette Hz. Yusuf ile birlikte zindanda bulunan hapis arkadaşlarının ikisi için "genç/feta" nitelemesi yapılmaktadır. Yusuf, 62. ayette Hz. Yusuf'un yanında çalışan gençler için "feta/genç" kelimesi kullanılmaktadır. Kehf; 60, 62. ayetler-

- 8 Ali Aslan Topçuoğlu, "İslam'da Ahlaki Sorumluluk ve Gençlik", Sinop Üniversitesi Gençlik ve Ahlak Sempozyumu (6-7-8 Ekim 2016), Ed. Hasan Barlak vd. 1. Baskı, (Sinop: 2016), 1: 513-523.
- 9 Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn* thk. Davud Sellum vd., 1. Baskı, (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 2004), 622.; Karagöz, "Aile ve Gençlik", 113.
- 10 Buhari, *Rikak*, 5 *Cenaiz*, 93, Ezan, 36; Müslim, *Zekât*, 115; Tirmizi, *Zühd*, 28, 53; İbn Mace, *Zühd*, 27, Ebu Davud, *Hudud*, 25.
- 11 *Yusuf*, 12/30, 36, 62; *Kehf*; 18/10, 13, 60, 62; *Enbiya*, 21/60; *Nisa*, 4/25; *Nur*, 24/33
- 12 Buhari, *Enbiya*, 54.
- 13 Mehmet Emin Ay, "Kur'an'da Gençler ve Gençlik Değerleri", Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Tartışmalı İlmî Toplantı, (18-20 Nisan 2003), Ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 17.
- 14 Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, 622.; İsmâîl bin Hammâd Cevherî, *Mu'cem es-Sihâh*, thk. Halîl Me'mun Şeyhâ, 3. Baskı, (Beyrût : Dâru'l- Ma'rife, 2008), 796.; Rağib el-İsfehânî Ebu'l-Kâsim Huseyn bin Muhammed, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halil Ayteni, 3. Baskı, (Beyrut Dâru'l-Ma'rife, 2001), 373-374. ; Mecdüddîn Muhammed bin Ya'kub el-Firuzâbâdî, *el-Kâmusu'l- Muhît*, thk. Halil Me'mun Şeyhâ, 5. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2011), 975.
- 15 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1-15, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2013), 4: 27., 10: 168-169.; Ebû Mansûr Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd Mâtürîdî, *Tevilâtü Ehli's-Sünne/Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 1-10, thk. Mecdi Basillum, 1. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 6: 231.
- 16 Rağib el-İsfehânî *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, 373-374.
- 17 Ebû'l- Hasen Alî bin Muhammed el-Maverdî, *en-Nuket ve'l-Ûyûn/Tefsîru'l-Maverdî*, 1-6, thk. Seyyid Abdulmaksud b. Abdurrahîm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs.), 3: 36-37.

de Hz. Musa'nın beraberinde bulunan yol arkadaşı için "genç/feta" kelimesi kullanılmaktadır. Kehf; 10, 13. ayetlerde şehir yönetiminin zulmünden kaçıp mağaraya sığınan Ashab-ı Kehf için "genç/feta" denilmektedir. Nisa, 25. ayette mümin hizmetçi kadınlar "genç/feta" olarak ifade edilmektedir. Nur, 33. ayette genç köle kızların fuhşa zorlanmamaları uyarısı yapılmaktadır.

Kur'an'da örnek genç modeli sadece "*genç/feta*" kelimesinin geçtiği ayetlerde anlatılmamaktadır. "*genç/feta*" kelimesinin geçmediği yerlerde de örnek gençler zikredilmektedir.¹⁸ Hz. Âdem'in Allah'a kurban sunan çocuklarının konusunun işlendiği ayette¹⁹ kardeşi tarafından şehid edilen Habil²⁰; daha annesinin karnında iken annesi tarafından Allah'ın dinine hizmet için adanan²¹, genç yaşta kendini ma'bedin hizmetine adayan Hz. Meryem²²; peygamberlik misyonunu genç yaşta yüklenen, Allah'ın dinine yardım eden Hz. İsa²³, Hz. Zekeriyya'nın varisi genç peygamber Hz. Yahya²⁴; Allah için kurban edilmeyi kabul eden teslimiyeti ile anılan Hz. İsmail²⁵; genç yaşta Firavuni saltanata meydan okuyan Hz. Musa²⁶; Hz. Lokman'ın nasihatte bulunduğu oğlu,²⁷ Hz. Lut'un zinaya giden yolları tıkamak için öne sürdüğü evlilik formülü için aday olarak gösterdiği kızları²⁸, Hz. Musa'yı babalarına bildiren Hz. Şuayb'ın kızları²⁹ bu örneklerden bir kaçıdır. Kur'an, sadece örnek gençler üzerinden değil kötü örnekler üzerinden de gençliğe mesaj vermektedir. Örneğin Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kötü davranışları üzerinden³⁰ gençliğe nasıl olunmaması gerektiği anlatılmaktadır.

2. KUR'AN'DA ZİKREDİLEN ÖRNEK GENÇ MODELLERİ

Kur'an, insanlık tarihini Hz. Âdem ile başlatır ve tarihi akışı, Peygamberler üzerinden devam ettirir, tarihi kıssalar dairesinde verir. Kıssalar, Kur'an'ın tarih okumalarıdır. Okuyucuya, tarihi okuma bilinci ve metodolojisi verir. Kıssalar; tarihin, mutlaka okunması gerektiğini ve tarih okumalarının ibret amaçlı olması gerektiğini anlatan ilahi mesajlardır. Kur'an kıssalarında zikredilen genç örnekler bizlere model olarak sunulmaktadır. Kıssaların sunduğu ideal örneklerden uzaklaşan gençliğin geldiği nokta bizleri düşün-

18 Ay, Kur'an'da Gençler ve Gençlik Değerleri, 17.

19 Maide, 5/27

20 Ay, Kur'an'da Gençler ve Gençlik Değerleri, 19.

21 Âl-i İmrân, 3/35

22 Âl-i İmrân, 3/37

23 Âl-i İmrân, 3/52

24 Âl-i İmrân, 3/39

25 Saffât, 37/102

26 Kasas, 28/14, 15

27 Lokman, 31/13

28 Hicr, 15/71

29 Kasas, 28/25-28

30 Yusuf, 12/17-18

dürmekte ve arayışlara itmektedir. Gençlerin kişiliklerinin olgunlaşmasında ve psikolojik sorunlarını aşmalarında dini inanç ve duygular etkileyici bir faktördür.³¹ Gençliği ideal manada yetiştirebilmemiz için onlara Kur'an'ın gösterdiği ideal örnekleri model olarak sunmamız önem arz etmektedir.

Kur'an'ın bizlere ideal örnekler olarak gösterdiği isimlerin, genç örneklerin bazıları peygamberdirler. Bu da bizlere tüm peygamberlerin kırk yaşında peygamber olmadıklarını, aksine genç yaşta peygamber olduklarını göstermektedir. Kur'an'ın ideal örnek olarak zikrettiği Habil, Allah'a kul olan ilk gençti, takvalı olduğu için şehid edildi. Hz. İbrahim, zalim düzene genç yaşta isyan etti, ateşlere atıldı, hicrete maruz kaldı. Hz. İsmail, rabbin yolunda kurban olmak için genç yaşta bıçağın altına yattı. Hz. Yusuf, genç yaşta zindana girdi, zina ile zindan arasında kaldığında zindanı tercih etti. İmanına leke getirmemek, imana ihanet etmemek, başkasının namusuna el sürmemek için yıllarca zindan yattı. Hz. Musa, genç yaşta iman yolunda sürgünler yaşadı, Firavun'a başkaldırdı, mazlum halkının kurtuluş mücadelesini verdi. Hz. Meryem genç yaşta iffetin bayrağı oldu, Allah'a hizmet eden mescidin hizmetine girdi. Hz. İsa, zorba İsrailoğullarını genç yaşta hakka davet etti, çarمیha gerilmek istendi. Hz. Yahya, genç yaşta zalim güçlerin hedefi oldu. Ashab-ı Kehf, zulüm diyarında bir avuç gençtiler, imanla öne geçtiler, imanı sinelerinde gizlediler, iman davasını gizliden gizliye yürüttüler, iman için dağlara yürüdüler, kâinatın rabbine başkaldıranlara başkaldırdılar; dünyalıklara, makamlara aldanmadılar, kaybettiklerine aldırmadılar, geriye dönüp bakmadılar, imanlarını kurtarma kaygısında idiler. Daha nice gençler, gençliklerini iman yolunda tükettiler, rabbe kul olmanın sevincine erdiler. Hz. Peygamberin sahabelerinin çoğu da gençlerden oluşmaktaydı. Hz. Ali, Hz. Ca'fer bin Ebi Talip, Abdullah bin Mesud, Zübeyr bin Avvam, Habbab bin Eret, Osman bin Maz'un, Sa'd bin Ebi Vakkas, Kudame bin Maz'un, Erkam bin Ebi'l-Erkam, Said bin Zeyd, Esmâ binti Ebu Bekir, Mus'ab bin Umeyr, Cabir bin Abdillâh ve daha nice sahabeler örnek gençlerdi.³² Kur'an'ın sunduğu ve Hz. Peygamberin etrafında kenetlenmiş bu ideal örnekleri modern kültürün etkilediği gençlere model olarak sunamadığımız sürece ahlaki ilerlemeden söz edemeyiz.

Modern kültür; film, sinema, dizi, oyun, spor, futbol, takım, yarışma, festival, eğlence, kamp, reklam vs. etkinlikler adı altında gençlerimizi önce bizden, sonra inançlarımızdan, değerlerimizden koparıyor ve onlara yeni

31 Erkan Perşembe, "Genç-Aile İlişkilerinde Uyumun Sağlanmasında Dinin Fonksiyonel Rolü Üzerine", Gençlik Dönemi ve Eğitimi -Tartışmalı İlmi Toplantı, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 273.

32 Sabri Akpolat, "Peygamberimiz ve Gençlik", Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi, 1. Kutlu Doğum Sempozyumu, (21-22 Nisan 2007 Şanlıurfa), Ed. Musa Kazım Yılmaz, 200-201.

anlayışlar, yeni uğraşlar, yeni değerler yüklemektedir. Öyle ki gençlerimiz yanımızda ama bizden ayrılır, bizlerin çok yakınında ama çok uzakta, bizlere yabancılar. Bugün bizler gençliğin dilinden konuşan, gençliği kendi dünyasına çeken, kalabalıklar içinde gençlerimizi yalnızlaştıran, toplumuna yabancılaştıran egemen modern kültürün teknolojik savaşı ile karşı karşıyayız. Küreselleşmenin en önemli araçlarından biri olan iletişim araçlarında son çeyrek yüzyılda meydana gelen yapısal değişimle birlikte, küreselleşme olgusu bir ağ etrafında gelişimini ilerletmiş ve yeni bir dünyanın kodlarını ortaya çıkarmıştır.³³ Kitle yayın vasıtaları, bugün elinde bulundurduğu teknolojik, ekonomik ve askeri güçlerle bütün dünyayı kendi sistemini tümüyle kabule zorlayan kapitalist batı toplumlarının ürünüdür.³⁴

Teknolojiyi ellerinde tutanlar, teknolojiyi yönlendirenler savaşa bir adım önde başladılar ve her toplumun en büyük dinamik gücü olan gençliği egemen oldukları alana çekmeyi başardılar. Teknolojiye egemen güçler, kendi hâkimiyet alanlarına girmeyen reel ortamlara alternatif olarak sanal âlemler oluşturdular ve farklı milletlerden müteşekkil gençliği kendi hâkimiyetleri altında olan sanal âlemde toplayarak adeta “sanal gençliği” doğurdular. Böylelikle gerçek âlemden, aileden, toplumdaki, ahlaktan, maneviyattan kopuk bir gençlik türedi. Bu gençliğin hayalleri, beklentileri, düşünceleri, hesapları, kaygıları, kavgaları, anlayışları egemen sistemin çizdiği sınırlar dairesinde seyrediyor. Globalleşen dünyanın, kapital düzenin dilini kullanan; gelenek, görenek, örf, adet takmayan; özgür birey, özgür irade, özgür genç, özgür kadın, özgür toplum gibi süslü ama içi boş kelimelerle kandırılan gençliğimiz özgürleştirilme va'di ile tabiri caizse sahibi belirsiz kölelere dönüştürüldüler. Maalesef gençlerimiz gün geçtikçe manevi boşluklara itilmekte ve bu yönde hiçbir tedbir alınmamaktadır.³⁵ Muhammed İkbâl'in şu mısrası gençliğimizin bu günkü durumunu özetler niteliktedir:

*Gençler susuz, testide ise yok bir damla, Akılları nur saçsa da hasretler gecenin karanlığına*³⁶

Gençliğin içine girdiği bu girdaptan sadece Kur'an'ın örnek gösterdiği şahsiyetlerin rehberliğinde çıkabiliriz. Biz burada Kur'an'ın örnek verdiği genç örneklerden Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Meryem ve Ashab-ı Kehf'i işlemeye çalışacağız.

33 Mehmet Emin Babacan, *Sosyal Medya ve Gençlik*, 1. Baskı, (İstanbul: Açılım Kitap Yay, 2015), 2.

34 Mehmet Doğan, “*Gençlik ve İletişim Araçları*”, Gençlik Dönemi ve Eğitimi -Tartışmalı İlmi Toplantı, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 33.

35 Ahmet Güç, “*Gençlik ve Satanizm*”, Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Tartışmalı İlmi Toplantı, (18-20 Nisan 2003), Ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 77.

36 Muhammed İkbâl, *Müslüman Gençlik*, Çev. Osman Koca, (İstanbul: Beyan Yay., 2016), 20.

2.1. Hz. İbrahim'in Örnekliliği

Hız. İbrahim, Nemrudların küfür diyarında imanla cesareti birleştirmişti. Sadece rabbinden korkmayı ilke edinmiş ve tüm beşeri korkuları bitirmişti. Hz. İbrahim, ateşte canıyla denendi, canı pahasına ateşe yürüdü.³⁷ Hz. İbrahim'deki imanın ateşi, Nemrudların tutuşturduğu ateşi söndürdü, ateş onu yakmadı, yakamadı. Evladı ile denendi. Ciğerparesini rabbine kurban etmekten çekinmedi. İsmail'ini rabbi için kesmeye çalışan³⁸ Hz. İbrahim'e Allah, hem İsmail'i hem de İshak'ı bahşetti. Hz. İbrahim bir vermek istedi, rabbi ise ona iki verdi. İsrailoğulları, Hz. İbrahim'in soyundan gelirler. Allah, İsrailoğullarına bir inek kesmelerini emreder ama kesmemek için bin dereden su getiriler³⁹. Hz. İbrahim ise İsmailini, ciğerparesini Allah istedi diye gözünü kırpmadan kesecekti. Hz. İbrahim'in İsrailoğullarından farkı "hesapsız iman" farkıydı. Hz. İbrahim imanın insanı korkusuz ve fedakâr yaptığının en güzel örneğidir. Hz. İbrahim'in nemruda karşı verdiği tevhid mücadelesi, genç yaşta putları devirmesi⁴⁰ ve verdiği mücadelenin bedelini ateşe atılmakla ödemesi gençlerimize *inancınız uğruna bedel ödemekten korkmayın, şirk düzenine karşı verdiğiniz mücadelede duruşunuzu bozmayın mesajını vermektedir.*

2.2. Hz. Yusuf'un Örnekliliği

Hız. Yusuf'un hayatı bir rüya (çocuklukta gördüğü rüya) ile kararmış ve bir rüya (melikin rüyası ile) ile aydınlanmıştı. Hz. Yusuf'un hayatı bir rüya gibi başladı ve rüya gibi devam etti. Hz. Yusuf'un yaşadığı hayat bir rüyada görülecek olsa inanılacak gibi değildi. Hz. Yusuf'un tüm hayatı gördüğü ilk rüyanın tefsiriydi. Yani koca bir hayat, çocukluk rüyasını tefsir ediyordu ya da çocukluk döneminde gördüğü bir rüya yaşanacak hayatı özetliyordu.

Bir surenin baştan sona kadar anlattığı tek peygamber Hz. Yusuf'tur. Yusuf suresi baştan sona gençlik dönemini ve sorunlarını işlemektedir. Hz. Yusuf, Kur'an'da sadece iffet yönünden değil birçok yönden gençliğe örnek olarak anlatılmaktadır. Surede, gençliğin ergenlik döneminde yaşadıkları kıskançlık, kimlik geliştirme, iffet, dava bilinci, sorumluluk, vefa, ehliyet, af vs. birçok konu dile getirilmiştir. Hz. Yusuf'un güzelliği tefsirlerimizde, vaazlarımızda Hz. Yusuf'un kimliğinin önüne geçmiş bulunmaktadır. Hâlbuki Kur'an; Hz. Yusuf'un güzelliğinden çok kimliğine ve kişiliğine dikkat çekmektedir.

Hız. Yusuf, Züleyha'nın daveti karşısında şehvetine yenilmeyerek, kardeşlerinin her türlü kötülüğüne rağmen kine karşı affi tercih ederek,⁴¹ şehvet ve

37 *Enbiya, 21/68*

38 *Saffat, 37/102-103*

39 *Bakara, 2/67-68*

40 *Enbiya, 21/60-67*

41 *Yusuf, 12/92*

kin peşinde koşmanın asıl kölelik olduğunu gösterdi. Hz. Yusuf; bedeni köle olanların ruhlarının özgür kalabileceğinin; zorlukların ve yüksek makamların kimliği ve kişiliği bitirmediğinin, bitiremeyeceğinin en güzel örneğidir. Hz. Yusuf, hayatı boyunca verdiği mücadele ile; *“güçlü olan değil haklı olan kazanır”* mesajını vermektedir. Hz. Yusuf’un bütün bir hayatından çıkan diğer bir mesajda şudur: *“İmana kurulan tuzaklar tutmaz, hiçbir tuzak imanın gücü karşısında tutunamaz.”*

Kur’an, Hz. Yusuf’un üç farklı dönemde giydiği üç gömleğin hikâyesini anlatır. Bu üç gömlek, Hz. Yusuf’un şahsında her insanın yaşamının üç dönemini sembolize eder. Hz. Yusuf’un abilerinin babalarına getirdikleri kanlı gömlek çocukluk dönemini, Züleyha’nın zinaya davetini reddedip⁴² sırtını dönmesi karşısında Züleyha tarafından arkadan yırtılan gömlek gençlik dönemini, Hz. Yakub’a gözlerine sürsün diye gönderdiği iktidar gömleği ise olgunluk dönemini anlatır. Şehvetin iradeleri teslim aldığı gençlik döneminde şehvetinin sesine değil de rabbinin rızasına kulak veren Hz. Yusuf, günaha girmediği için yıllarca zindan yatmış, gençliğini zindanda geçirmiştir. Hz. Yusuf, bu davranışı ile gençliğe iffet konusunda örnek olmuş ve zina yoluna girmektense zindan yolunu adımlamanın daha doğru olacağını⁴³ bilfiil göstermiştir.

Hz. Yusuf, iffet konusunda gençliğin modelidir. ⁴⁴ Her genç iffetle güzeldir, özeldir. İffet gömleği, her gencin giymesi gereken takva libasının kendisidir. İffeti tüketmeyen zilletin zamanla izzete dönüşeceğini Hz. Yusuf, iffetsiz izzetin zamanla zillete dönüşeceğini Züleyha göstermiştir. Gücünü, güzelliğini iffetsizlik yolunda kullananların er veya geç kaybedecekleri gerçeğini Yusuf suresi özetlemiştir.

Egemen güçlerin yıllarca film, sinema, müzik, okul, eğlence merkezleri, oyun vs. araçlarla gençlerin üzerinden çıkarmak istedikleri gömlek iffet gömleğidir. Gençlerimizin birçoğunun ergenlik dönemlerinde kaybettikleri iffetin savaşını Hz. Yusuf bir ömür vermiştir. Gençler zalimlere, kötülere, fuhuş tellallarına karşı Hz. Yusuf gibi iffet savaşı vermedikleri sürece onların oyunağı olmaya mahkûmdurlar. Hz. Yusuf, iffetin gençliğin olmazsa olmazı olduğunu hayatı ile ifade etmiştir. Hz. Yusuf; iffetin, sınır tanımayan şehvete galibiyetinin ismidir. Köleliğin iffetsizlik demek olmadığını, fakirliğin, yoksulluğun, kimsesizliğin, çaresizliğin iffetsizliğe kapı aralamayacağını en iyi Hz. Yusuf göstermiştir. Hz. Yusuf bu örnek mücadelesi ile *“iffet tükenmez bir hazinedir, iffeti kaybeden her şeyi kaybetmiştir”* mesajını vermiştir. Hz. Yu-

42 Yusuf, 12/23

43 Yusuf, 12/33

44 Şuayip Özdemir, Fatime Kavak, “Kur’an ve Hadislerde Gençlik Dönemi ve Özellikleri”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/2 Winter (Ankara: 2014), 1220.

suf'un mücadelesinden çıkan bir başka mesajda şudur: “Güç iffetle çatışınca zillele, iffetle barışınca izzete dönüşür.”

Oyun oynamaya giderken kaybolmuştu Hz. Yusuf. Abileri Hz. Yusuf'u oyun bahanesi ile evden uzaklaştırdılar, hayatı ile oynamak için oyun tezgâhları.⁴⁵ Günümüz zalimlerinin geliştirdikleri oyunlarla Yusuflarımızın hayatı ile oynadıkları gibi. Kur'an'ın Hz. Yusuf'un hayat hikâyesinden bir kesit olarak sunduğu oyun sahnesi, dikkatleri günümüz oyunlarına yoğunlaştırmakta ve oyunlarla çalınan hayatlar hakkında ikaz etmektedir.

Hz. Yusuf'un hayatında aşırı sevgi ve aşırı kıskançlıkların neden olduğu olumsuzluklara şahit olmaktayız. Hz. Yusuf; iki aşırı sevginin kurbanı olmuştu. Babası Yakub'un “şefkat” kaynaklı aşırı sevgisi Hz. Yusuf'u kuyuya, vezirin eşi (İsrailiyat dilinde Züleyha'nın) “şehvet” kaynaklı aşırı sevgisi ise Yusuf'u zindana düşürdü. Hz. Yusuf, aynı zamanda iki aşırı kıskançlığın kurbanıydı. Baba şefkati arayan üvey abilerinin aşırı kıskançlığı⁴⁶ ile vezirin karısını kıskanan şehir ekâbirlerinin (ileri gelenlerinin) eşlerinin aşırı şehvi kıskançlıklarının kurbanı olmuştu.⁴⁷ Hz. Yusuf bu aşırı sevgi ve kıskançlıklar sonucunda özgürlüğünü kaybetti. Dün Hz. Yusuf'u vuran aşırı sevgi ve aşırı kıskançlık günümüz gençliği içinde tehlike arz etmektedir. Gençlerimizin duygularını kontrol altına almaları gerektiğini ve kontrolsüz sevgi ve kıskançlıkların kişileri felakete sürükleyeceğini öğrenmekteyiz Hz. Yusuf'un hayatından.

Hz. Yusuf; babasından aldığı tevhid terbiyesini unutmamış, tevhid yolundan sapmamış bir muvahhittir. Hz. Yusuf, zindanı medreseye çevirmiş bir davetçidir. Hz. Yusuf zindana atıldığında yanına iki genç mahkûm konulmuştu. Mahkûmlardan biri idam cezasına çarptırılacak diğeri ise kurtulacaktı. Hz. Yusuf nerede olduğuna, hangi durumda olduğuna bakmadan, zindanı tebliğ mekânına çevirmiş ve mahkûmlara hak dini tebliğ etmişti.⁴⁸ Hz. Yusuf, başına gelenlere üzölmek yerine zindan arkadaşı olan gençlerin tevhid yolunda olmamalarına üzölmekteydi. Zira o zindana giden yolu zinaya tercih etmişti. Hz. Yusuf bu davranışı ile gençlere tevhid akidesine sahip olmaları gerektiğini ve tevhid akidesini yayan davetçiler olmaları gerektiğini öğretmiştir.

Kral, Hz. Yusuf'un zindandan çıkarılması için emir verdiğinde Hz. Yusuf hemen zindandan çıkmamış, kendisini zindana gönderen dedikodu ve iftiralardan yeniden değerlendirilmesini ve suçsuzluğunun ispat edilmesini istemişti.⁴⁹ Çünkü hiçbir özgürlük iffetten, haysiyetten, temiz kişilikten daha

45 Yusuf, 12/12

46 Yusuf, 12/9

47 Yusuf, 12/30-33

48 Yusuf, 12/38-40

49 Yusuf, 12/50-54

değerli değildir. Hz. Yusuf, Kralın sözü üzerine zindandan çıkmış olsaydı kişiliğine sürülen kara leke ile yaşayacak, hayatı zindan olacaktı. O ise şerefi, haysiyeti özgürlüğe tercih ederek gençlere hiçbir şeyin şeref ve haysiyetten daha değerli olmadığını göstermiştir.

Hz. Yusuf, kraldan baş danışmanlık teklifini aldığı anda reddetmiş hazine bakanlığına talip olmuştu.⁵⁰ Hz. Yusuf bu davranışı ile “yapamayacağınız, faydalı olamayacağınız, başarılı olamayacağınız görevler size tevdi edildiği zaman reddedin, size uygun olan, başarılı olabileceğiniz, insanlığa yararlı olacağınız görevleri isteyin talep edin; görev istenmez verilir mantığını terk edin, hak ettiğiniz ve mutlak olmanız gereken görevleri isteyin, bunun için ısrar edin; makamın debdebesine, şanına aldanmayın, makamın işlevine bakın; bilgi ve bilincinizi atıl bırakacak görevleri makamın derecesine bakarak kabul etmeyin; makamın ederine değil insanlığa kaç derece hizmet ettiğine bakın.” mesajlarını vermekte ve gençlere meslek seçme konusunda yol göstermektedir.

Hz. Yusuf’un hayatı, “*her gecenin bir sabahı, her karanlığın bir aydınlığı, her zorluğun bir kolaylığı, her sıkıntının bir ferahı vardır*” mesajını vermektedir. Hz. Yusuf’un kardeşleri Hz. Yusuf’u kuyuya, Mısır ekâbirleri ise Hz. Yusuf’u zindana attılar ama Hz. Yusuf saraydan çıktı. Hz. Yusuf’un hayat hikâyesinin sonuna geldiğimizde zihnimizde şu mesaj canlanmaktadır: “*Her hesabın üstünde ilahi hesap vardır.*” Yusuf suresi, Yusufi davranışları yüreklere nakşeder, şeytani tuzakları gözler önüne serer, bir kölenin efendiliğe giden hayat serüvenini zikreder ve adeta bizlere; “*zorluklar, kötülükler, kötüler sizi yıldırmasın, kimse ilahi hesabı unutmasın*” mesajını ilka eder.

Kısaca ifade edecek olursak Hz. Yusuf, gençler için af, iffet, sabır, metanet, iman, erdem, cesaret, vefa, samimiyet, şeref, haysiyet, kimlik, kişilik, azim, mücadele, dava, fedakârlık, cesaret, feraset, tevazü ve tevekkül örneğidir. Hz. Yusuf’un hayat hikâyesi, “*bir toplumu dönüştürmek için çok kişi değil bir Yusuf yeterdir*” mesajını vermektedir. Gençleri Hz. Yusuf’u örnek almayan toplumların ne sokakları, ne evleri ne de devlet kurumları emniyetlidir. Erdemli bir toplum inşa etmek Yusuf’ları yetiştirmekten geçmektedir.

2.3. Hz. Musa’nın Örneği

Kur’an’da Hz. Musa’nın hayatı; Firavunla mücadele dönemi⁵¹, salih kul ile eğitim görme dönemi⁵² ve İsrailoğullarını eğitme dönemi⁵³ olmak üzere üç dönemde işlendiğini görmekteyiz. Firavunla mücadele döneminde Hz. Musa daha bir saray delikanlısıdır. Hz. Musa’nın kavmi olan İsrailoğulları ise Mı-

50 Yusuf, 12/55

51 Naziyat, 79/15-26; Kasas, 28/3-43; Ta-ha, 20/17-85 vs.

52 Kehf, 18/60-82

53 Ta-ha, 20/86-97

sır'da ezilmektedir. Hz. Musa, makamını korumak, saray delikanlısı olarak hayatını; mazlumların emeği, kanı, teri ve gözyaşları üzerine devam ettirmek yerine halkın, hakkın ve adaletin Musası olmayı, mazlumlara arka çıkmayı, saray ekâbirlerine karşı ezilmiş halkın yanında yer almayı, zalimlerden hesap sormayı, her şeyi kaybetme pahasına bile olsa haksızlığa karşı durmayı tercih etti. Hz. Musa, Firavun'un varisi ve vasisi olmak yerine, hakkın fedaisi olmayı tercih etti. O bu davranışı ile "saraylar sizi insanlığımızdan uzaklaştırmamalı, mazlumun rahatsızlığı sizi rahattan etmeli" mesajını verdi.

Hz. Musa, hakkında idam kararının çıktığını duyunca terki diyar eder. Meyden suyuna vardığında hayvanlarını sulayan bir topluluğa rastlar ve topluluğun az gerisinde bekleyen iki kadın görür, durumlarını sorar, onlarda babalarının yaşlı ve aciz olduğunu, ev işlerini kendileri gördüğünü ve erkeklerin çekilip gitmelerini beklediklerini söylerler. Hz. Musa yabancı olduğu memlekette kadınlara öncelik tanınmamasına, kadınların ikinci plana atılmasına, zayıf durumlarının istismarına dayanamaz ve kadınların hayvanlarını sular. Adaletsizliğe gösterdiği bu olgun tavır kadınların hoşuna gider ve babalarına onu ücret karşılığı tutmasını söylerler.

Rabbine her türlü hayra muhtaç olduğunun dilekçesini veren Musa bir arayış ve bekleyiş içinde iken kızlardan biri babalarının kendisi ile görüşmek istediklerini söyler ve kendisini takip etmesini ister. Hz. Musa zamane gençliğine taş çıkartacak bir centilmenlik örneği sergilemiş ve kadın haklarını savunan ilk kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Ne saray hayatı, ne çobanlık hayatı ve ne de evlilik Hz. Musa'yı bozmadı. O hedefine kilitlenmişti, bir yerde zulüm varken o "bana ne" diyemezdi.

Medyen'den dönüş yolunda Hz. Musa'ya peygamberlik vazifesi verildi. Ev, iş ve aştan önce ilk vazifesi zulümle mücadele oldu. Hz. Musa'nın; "beni öldürmelerinden korkuyorum" sözü ölümü pahasına bir görevin içinde olduğunu göstermektedir. Musa, Firavun'a karşı başlattığı mücadelesinde elindeki çoban asası dışında hiçbir şeyi yoktu. Kur'an, Hz. Musa'nın asasının yılan olan, denizi yaran ve taştan su çıkararak üç işlevinden bahseder. Hz. Musa'nın asasının bu üç işlevi "zalime karşı durmayı, onu zulümlerinde boğmayı, mazlumları kurtarmayı ve mazlumlara yaşam imkânı sunmayı" ifade eder. Hz. Musa'nın bu mücadelesi gençlerimize hedef çizmekte ve zulümle mücadelenin her Müslümana bir vazife olduğunu anlatmaktadır.

Hz. Musa, zulümle mücadeleyi hayatının temel hedefi kıldı, yaşamının her üç safhasında hedefinden şaşmadı. Firavunlara yanaşmadı, onlarla kaynaşmadı, haktan ve halktan uzaklaşmadı. Bana neci olmadı. Ve bizlere Firavunlaşanlarla mücadele etmeyi miras bıraktı. Hz. Musa, Salih Kul ile seyahat yaşadı, olayların arka planını okumaya başladı... Azgın İsrailoğullarını eği-

tebilmek için Salih kuldan “sabır dersi” aldı. Ardından israiloğularının yönetimini üzerine aldı, onları eğitmeye başladı. Hz. Musa’nın israiloğullarını eğitmek için eğitim alması ve onları eğitmeye başlaması bizlere şu mesajı vermektedir: “Zulümle mücadeleniz biter, cehaletle savaşınız başlar. Halkı eğitmezseniz yeni firavunların türemesine sebep olursunuz.”

2.4. Hz. Meryem’in Örnekliliği

Kur’an’da Hz. Meryem, kadınlar ve genç kızlar için bir iffet örneği olarak zikredilmektedir. ⁵⁴Hz. Meryem تنها bir yerde kendisine beşer suretinde gelen meleğe; “*eğer başkasının hak ve hukukuna çiğnemekten sakınan biri isen (bana sakın yaklaşma değilse) senden rahmeti bol olan Allah’a sığınırım*”⁵⁵ diyerek iffet örneği sergilemiş ve melek olduğundan habersiz olduğu kişiye Rahman’ın merhametini hatırlatarak kendisine dokunmamasını istemiştir. Allah, Hz. Meryem’i Kur’an’da “*iffetini koruyan kadın*”⁵⁶ olarak nitelerken, Hz. İsa’ya hamile kalması olayında Hz. Meryem de kendisinin; “*daha önce iffetsizlik yapmadığını, elinin erkek eline değmediğini*” ifade etmiştir.⁵⁷ Kur’an’ın genç kızlara ve tüm mü’min kadınlarına örnek verdiği Hz. Meryem, sadece iffet konusunda değil Allah’ın emrini yerine getirme konusundaki azmi, kararlılığı, direnci, metaneti ve dine adanma konusunda da örnektir. Anasının karnında iken dine hizmet için adanan Hz. Meryem genç yaşta kendisini mabedin hizmetine vermiş, kendini dine adamıştır. Bu yönü ile Hz. Meryem, genç kızlarımıza dava kadını örnekliliği sergilemektedir.

Allah, Kur’an’da Hz. Meryem’e; “*ağacı silkelemesini ve sonra da düşen o hurmalarla beslenmesini*” buyurur.⁵⁸ Hâlbuki olağanüstü yollarla Hz. Meryem’i hamile kılan Allah, o ağacın hurmalarını Hz. Meryem’in ağacı silkelemesine gerek kalmadan düşürtebilirdi. Bu örnek ile rabbimiz Hz. Meryem üzerinden tüm gençlere, “*çalışmadan, emek harcamadan kazancın olmayacağını*” anlatmış ve gençleri çaba sarf etmeye, çalışmaya teşvik etmiştir.

2.5. Ashab-ı Kehf’in Örnekliliği

Kur’an’da gençliğe örnek olarak Ashabı Kehf anlatılır.⁵⁹ Kur’an’a göre Ashab-ı Kehf⁶⁰ tevhidi dile getiren birkaç saray gencidir.⁶¹ Başlarına gelecekleri

54 Özdemir, Kavak, “Kur’an ve Hadislerde Gençlik Dönemi ve Özellikler”i, 1220.

55 Meryem, 19/18

56 Enbiya, 21/91

57 Âl-i İmrân, 3/47, Meryem, 19/20

58 Meryem, 19/25-26

59 Süleymanova, Naile, Ashabı Kehf Olayı Üzerine Gençlik ve Ahlak, Sinop Üniversitesi Gençlik ve Ahlak Sempozyumu, (6-7-8 Ekim 2016), 1. Baskı, Ed. Hasan Barlak vd. (Sinop: 2016), 2: 898-902; İsa Karacelil, “Ashab-ı Kehf Kısası Bağlamında Gençlik ve Değerler”, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 21 (İstanbul: 2011): 210-230.

60 Kehf, 18/9-26

61 Taberî, Câmîu'l-Beyân an Te’vili Âyi'l-Kur’ân, 9: 246;

umursamadan şehri, sarayı terk ederler. Bir avuç genç, herkesin ulaşmak için bir ömür çırpındığı makamları, sarayı, rahatı bir çırpıda bırakırlar. Gençlere ve tüm insanlığa; *“saraylar, makamlar, imanınızı çalmaya kalkarsa onları yere çalın”* mesajını ulaştırdılar. Ölümden korktukları için değil, davayı yaşatmak için dağlara yol alırlar, bir mağaraya sığınırlar. Allah’ın izni ile yüzyıllar süren uykuya dalarlar. Ashab-ı Kehf, gözlerini uyku için kapadıklarında her yerde zulüm ve şirk hâkimdi. Uykudan uyandıklarında ise zulüm yerini adalete, şirk yerini tevhide terk etmişti. Ashab-ı Kehf’in şehirde daha önce ektiği tohumlar filizlenmişti. Şehir imana gelmiş, müstekbirler kaybetmişti. İman yolunda çalışıp çabalayan, gecesini gündüzüne katan ama dava yaşamı sürecinde kayda değer bir mesafe kat edemediğini görüp üzülen, dünyadan ayrılan ya da ayrılacak iman erlerine, şehit ve şahitlere rabbimiz adeta; *“ektiğiniz tohumlar filizlenecek, iman tohumu mutlaka meyve verecek, hiçbir güç engel teşkil etmeyecek, zaman bunu gösterecektir”* mesajı verilmekte ve ümitsizliğimize Ashab’ı Kehf aşısı yapmaktadır. Ashab-ı Kehf’in uykusu aynı zamanda bizlere; *“sizin çekilmenizle bu din insanlık sahasından çekilecek değildir. Siz uyuduğunuzda bu dava uyuyacak değildir.”* mesajını iletmektedir.

3. GENÇLİĞİN SORUNLARI VE ÇÖZÜMLERİ

Gençliğin sorunları, problemleri araştırılırken gençliğin dini problemlerine gereken önem verilmemektedir.⁶² Bugün gençlik; kimlik bunalımı, yabancılaşmak, sosyal ve psikolojik sorunlar, değerlerdeki değişimler, samimiyet eksikliği, dünyevileşme hastalığı, dava yoksunluğu, şehvetin peşinde koşmak, hırs, haset, istikrarsızlık, doyumsuzluk, gösteriş merakı, tüketim hastalığı, yanlış aidiyetler, bireysellik, bencillik, İnternet bağımlılığı, zararlı alışkanlıklar, stres, yanlış arkadaşlıklar, yanlış özgürlük anlayışı, bananecilik/duyarsızlık, iffetsizlik, hayâ yoksunluğu, okumamak, özünden uzaklaşmak, taklit, güvensizlik, hızlı olmak, haz almak, aşk gibi birçok sorunla karşı karşıyadır.⁶³ Gençlerimizin ve insanımızın manevi problemlerinin kaynağında batılı hayat tarzına özentisi ve ondan doğan problemler yatmaktadır.⁶⁴

62 Mehmet Bayyığıt, *“Gençliğin Dini İnanç, İbadet ve Problemlerine Boylamsal Bir Bakış”*, Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Tartışmalı İlimi Toplantı, (18-20 Nisan 2003), Ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 238.

63 Mustafa Aydın, *“Gençliğin Dini ve Ahlaki Değerleri”*, Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Tartışmalı İlimi Toplantı, (18-20 Nisan 2003), Ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 246.; Tekin, *“Özgürlük ve Dindarlık İkileminde Gençlik ve Güncel Sorunlar”*, 366-376.; Hasan Salim Kiroğlu, *“Şiddet Sarmalında Gençlik”*, Sinop Üniversitesi Gençlik ve Ahlak Sempozyumu, (6-7-8 Ekim 2016), 1. Baskı, Ed. Hasan Barlak vd. (Sinop: 2016), 1:513-523.

64 Süleyman Hayri Bolay, *“Eğitimden Doğan Gençlik Problemleri”*, Gençliğin Ruhî ve Manevî Problemleri, Tartışmalı İlimi Toplantı, (07 Aralık 1985), 2. Baskı, (İstanbul: Ensar Yay., 2017), 37.

Bu sorunların çözüm yolu; Kur'an'ın gösterdiği "Üsve-i Hasene"lerin,⁶⁵ güzel örneklerin peşinden gitmek, onların yolunu adımlamaktır.

Lokman suresinde geçen Hz. Lokman'ın öğütleri günümüz gençliğinin kuşağına küpe olacak niteliktedir. Kur'an'da anlatılan tüm genç örneklerin mücadeleleri bu birkaç satırlık ayetlerde özetlenmiş durumdadır. Gençliğimize Kur'an'ın gösterdiği kurtuluş yolunu Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı öğütlerden öğrenmekteyiz:

Hani Lokman oğluna -öğüt vererek- demişti ki; "Ey oğlum, Allah'a şirk koşma. Şüphesiz şirk, gerçekten büyük bir zulümdür."⁶⁶

Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğüdün bu ilk cümlesi zulümlerin kaynağına işaret etmektedir. Tüm zulümlerin ana kaynağı Allah'a ortak koşmak, Allah'ı hakkıyla tanımamak ve ona bağlanmamaktır. Gençliğimizin kurtuluşu öncelikle sağlam bir inanca ve imana sahip olmalarına, Allah'ı hakkıyla tanıyıp ona bağlanmalarına ve Allah'a ortak koşmamalarına bağlıdır. Gelen her peygamberin kavmine tevhidi iletmesi ve bunun mücadelesini vermesi tevhidin önemini ortaya koymaktadır. Allah sevgisi ve korkusu taşımayan gençliğin tevhidten saptığını ve tüm sapmaların başlangıcının tevhidten kopmak olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Lokman'ın oğluna verdiği bu öğütden doğru din eğitiminin önemini de ortaya koymaktadır.

Biz insana anne ve babasını (onlara iyilikle davranmayı) tavsiye ettik. Annesi onu, zorluk üstüne zorlukla (karnında) taşımıştır. Onun (sütten) ayrılması, iki yıl içindedir. Hem Bana, hem anne ve babana şükret, dönüş yalnız banadır. Bununla birlikte, onların ikisi (annen ve baban) hakkında bir bilgin olmayan şeyi Bana şirk koşman için, sana karşı çaba harcayacak olurlarsa, bu durumda onlara itaat etme ve dünya (hayatın) da onlara iyilikle (ma'ruf üzere) sahiplen (onlarla geçin) ve Bana 'gönülden-katıksız olarak yönelenin' yoluna tabi ol. Sonra dönüşünüz yalnızca banadır, böylece Ben de size yaptıklarınızı haber vereceğim."⁶⁷

Hz. Lokman'ın oğluna yapmış olduğu bu ikinci öğüt, gençliğimizi âhiret bilinci ile beslememiz gerektiğini anlatmakta ve ailenin önemine dikkat çekmektedir. Bu nasihatta aile bağlarının önemine dikkat çekilmekte ve farklı inançlara rağmen aile birliğinin korunmasına önem verilmektedir. Zira farklı inançlar aile içinde çatıştığı zaman toplumda bölünme daha rahat gerçekleşmektedir. Bu öğütlerde iman ehli genç kişiye imanını koruması öğütlendiği gibi dini ile çatışan ana babasına da sahip çıkması gerektiği vurgulanmış ve tefrikaya meydan verilmemiştir. Bu öğütte dikkatimizi çeken en önemli vurgu ise âhiret hesabıdır. Gençlerimize hayâtın sadece dünyadan ibaret olmadığı, âhiret hesabının da olacağına bilincini işlemeliyiz.

65 Ahzap, 33/21

66 Lokman, 31/13

67 Lokman, 31/14-15

Ey oğlum, (yaptığın iş) gerçekten bir hardal tanesi ağırlığında olsa da, (bu,) ister bir kaya parçasından ya da göklerde veya yer(in derinliklerinde) de bulunsa bile, Allah onu getirir (açığa çıkarır). Şüphesiz Allah, latif olandır, (herşeyden) haberdardır.⁶⁸

H. Lokman'ın bu öğüdü sorumluluk bilincine sahip, kötülüğün zerresinden kaçınan, iyiliğin en küçüğünü dahi yapmaktan geri durmayan, heran rabbi tarafından gözetlendiğinin bilincinde hareket eden bir gençlik yetiştirmemizi anlatmaktadır. Günümüz gençliğinin bana neciliğini, bencilliğini, duyarsızlığını, bireyseliğini, zararlı alışkanlıklarını biteren bu öğüt sorumluluk ahlakını gençlerimize işlememiz gerektiğini ifade etmektedir.

Ey oğlum, namazı dosdoğru kıl, ma'rufu emret, münkerden sakındır ve sana isabet eden (musibetler)e karşı sabret. Çünkü bunlar, azmedilmesi gereken işlerdendir.⁶⁹

H. Lokman'ın bu öğüdü; dini ile barışık, şahsiyetini ibadetlerle besleyen, çevresinde olup bitenlere kör ve sağır kesilmeyen; dinine yabancılaşmamış, kimlik kaybı yaşamamış, zorluklardan kaçmayan, toplumun içinde elini taşın altına koyan, haram işlemenin başkasının hukukunu ihlal olduğuna inanan bir gençliğin yetişmesi gerektiğini anlatmaktadır. Bu öğüt, yukarıda anlattığımız tüm örneklerin ahlak ve mücadelelerini özetler niteliktedir.

İnsanlara yanaşını çevirip (büyüklenme) ve böbürlenmiş olarak yeryüzünde yürüme. Çünkü Allah, büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez.⁷⁰

H. Lokman'ın bu öğüdü, toplumuna yabancılaşmamış, kültüründen kopmamış, halkına tepeden bakmayan, kendini toplumunun üstünde görmeyen, toplumunu küçümsemeyen, toplumunun içinde olan, toplumu ile barışık yaşayan, haddini bilen, haddinde duran bir gençlik yetiştirmemizi anlatmaktadır. Mütevazı, ahlak sahibi, alçak gönüllü, geldiği yeri unutmayan bir gençlik yetiştirmek bu öğüdün bir gereğidir.

Yürüyüşünde orta bir yol tut, sesinden de (yüksek perdeleri) eksilt. Çünkü, seslerin en çirkin olanı gerçekten eşeklerin sesidir.⁷¹

H. Lokman bu öğüdü ile gençlere toplumsal kurallara uyulmasını, insanlık dairesinde kalınmasını, bireysel takınılmamasını öğütlemektedir. H. Lokman'ın tüm öğütleri gençlerimizin din, aile ve toplum ilişkileri konusunda dikkatli ve duyarlı olmaları gerektiğini, Allah ve ahiret bilincinin daima diri tutulması gerektiğini anlatmaktadır.

68 Lokman, 31/16

69 Lokman, 31/17

70 Lokman, 31/18

71 Lokman, 31/19

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'de gençler tasvir edilirken onların toplumsal olaylarla ilgilenen ve insanlara yardım eden yönlerine dikkat çekilmektedir.⁷² Dolayısı ile islam, iman boyutuna indirgenip kalplere ve mabetlere hapsedilecek bir din değildir. İslamın ilk mü'min ve mübelliğleri olan peygamberlere baktığımızda Hz. Nuh'un, toplumsal sapmalarla; Hz. Hud'un, zorbalarla; Hz. Salih'in, kapitalist çetelerle; Hz. İbrahim'in, inanç sapmalarıyla; Hz. Lut'un, cinsel sapıklarla; Hz. Yusuf'un, kötülük ve iffetsizlikle; Hz. Şuayb'ın, ticaret hilebazlarıyla; Hz. Musa'nın, dikta rejimlerle; Hz. İsa'nın, dini istismar eden ve dini kazanç kapısı gören din adamlarıyla; Hz. Muhammed'in, cahiliye ve cehaletle savaştıklarını görürüz. İslamı insanlığa taşıyan her bir peygamberin insani hayat mücadelesinde aktif olması ve döneminin sapma ve zulümleri ile mücadele etmiş olması bizlere İslam'ın sadece mabed dini olmadığını, insanı yaşatmayı amaçladığını ve insani yaşamı bozan her engeli ortadan kaldırmayı hedeflediğini göstermektedir. Gençlerimizi yeniden kazanmak ve inşa etmek için sadece peygamberleri örnek vermek yetmez, aynı zamanda onlar gibi hayatın içinde örneklik teşkil etmemiz ve gençlerimize rol model olmamız gerekir. Tüm peygamberlerin ortak mesleği insan yetiştirmek idi, bizlerinde bu mesleğe ağırlık vermemiz gerekir. Değilse sadece neslimiz değil geleceğimizde elimizden gider.

Sözlerimi Muhammed İkbâl'in şu sözleri ile bitirmek istiyorum:

Arsız bir genç gördüm mü yıkılırım, gündüzüm gider karanlıkta kalırım⁷³

KAYNAKÇA

- Akpolat, Sabri. "*Peygamberimiz ve Gençlik*, Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi". I. Kutlu Doğum Sempozyumu. (21-22 Nisan 2007 Şanlıurfa). Ed. Musa Kazım Yılmaz. 187-197.
- Ay, Mehmet Emin. "*Kur'an'da Gençler ve Gençlik Değerleri*". Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Tartışmalı İlmi Toplantı. (18-20 Nisan 2003). Ed. Hayati Hökelekli. 15-37. İstanbul : Ensar Neşriyat, 2003.
- Aydın, Mustafa. "*Gençliğin Dini ve Ahlakî Değerleri*, Gençlik Dönemi ve Eğitimi-2". Tartışmalı İlmi Toplantı. (18-20 Nisan 2003). Ed. Hayati Hökelekli. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003.
- Babacan, Mehmet Emin. *Sosyal Medya ve Gençlik*. 1. Baskı, İstanbul: Açılımkitap Yay., 2015.
- Bayyığıt, Mehmet. "*Gençliğin Dini İnanç, İbadet ve Problemlerine Boylamsal Bir Bakış*". Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Tartışmalı İlmi Toplantı. (18-20 Nisan 2003). Ed. Hayati Hökelekli. 221-241. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003.

72 Özdemir, Kavak, "*Kur'an ve Hadislerde Gençlik Dönemi ve Özellikleri*", 1219.

73 İkbâl, *Müslüman Gençlik*, 31.

- Bolay, Süleyman Hayri. "Eğitimden Doğan Gençlik Problemleri". Gençliğin Ruhi ve Manevi Problemleri. Tartışmalı İlmi Toplantı. (07 Aralık 1985). 3-18. İstanbul: Ensar Yay., 2017.
- Buhari, Ebû Abdullâh Muhammed bin İsmâil el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Nizâr Temîm-Heysen Nizâr Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, trs.
- Cevherî, İsmâil bin Hammâd. *Mu'cem es-Sihâh*. thk. Halîl Me'mun Şeyhâ. 3. Baskı, Beyrût: Dâru'l- Ma'rife, 2008.
- Doğan, Mehmet. "Gençlik ve İletişim Araçları". Gençlik Dönemi ve Eğitimi -Tartışmalı İlmi Toplantı. 33-44. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Ebu Davud, Süleymân bin el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Davûd*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1999.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Davud Sellum vd. 1. Baskı. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 2004.
- Firuzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub. *el-Kâmusu'l- Muhît*. thk. Halil Me'mun Şeyhâ. 5. Baskı, Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, 2011.
- Güç, Ahmet. "Gençlik ve Satanizm". Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Tartışmalı İlmi Toplantı. (18-20 Nisan 2003). Ed. Hayati Hökelekli. 63-95. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003.
- İbn Mace, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*. 1-2, thk. Halîl Me'mûn Şihâ. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1998.
- İnce, Abdullah. "Gençlik Döneminde Din". Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri. 7. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Bildirileri (Sakarya 2016). Ed. Abdullah İnce. 73-90. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Kara, Seyfullah. "Modern Din Hizmetlerinde İhmal Edilmemesi Gereken Kitle" *Gençlik*". I. Din Hizmetleri Sempozyumu. (3-4 Kasım 2007). Ed. Mehmet Bulut. 2-25. Ankara: 2008.
- Karacelil, İsa. "Ashab-ı Kehf Kıssası Bağlamında Gençlik ve Değerler. Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi. 21. (2011). 203-233.
- Karagöz, İsmail. "Aile ve Gençlik", TDV, (Ankara: 2006) 111-115; Köylü, Mustafa. "Gençlik ve Barış Eğitimi İslami Bir Yaklaşım", Gençlik Dönemi ve Eğitimi -Tartışmalı İlmi Toplantı. 227-256. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Kıroğlu, Hasan Salim. "Şiddet Sarmalında Gençlik". Sinop Üniversitesi Gençlik ve Ahlak Sempozyumu. (6-7-8 Ekim 2016). Ed. Hasan Barlak vd. 516-535. 1. Baskı. Sinop: 2016.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed bin Mahmûd, *Tevilâtü Ehli's-Sünne/Te'vilâtü'l-Kur'ân*. 1-10, thk. Mecdi Basillum, 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. 2005.
- Maverdî, Ebû'l- Hasen Alî bin Muhammed. *en-Nuket ve'l-Ûyûn/Tefsîru'l-Maverdî*. 1-6, thk. Seyyid Abdulmaksud bin Abdurrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, trs.,
- Muhammed İkbâl. Müslüman Gençlik, Çev. Osman Koca, İstanbul: Beyan Yay. 2016.
- Müslim, bin Haccâc. Ebû Huseyn el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Ahmed Zehve - Ahmed İna'ye, 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2004.

- Perşembe, Erkan. “*Genç-Aile İlişkilerinde Uyumun Sağlanması Dinin Fonksiyonel Rolü Üzerine*”. Gençlik Dönemi ve Eğitimi -Tartışmalı İlmi Toplantı. Ed. Hayati Hökeleki. 259-174. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Rağıb el-İsfehânî Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed. *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Halil Aytenî. 3. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001.
- Süleymanova, Naile. “*Ashab-ı Kehf Olayı Üzerine Gençlik ve Ahlak*”, Sinop Üniversitesi Gençlik ve Ahlak Sempozyumu. (6-7-8 Ekim 2016). Ed. Hasan Barlak vd. 898-903. 1. Baskı, Sinop: 2016.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. 1-15. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2013.
- Tavukçuğlu, Mustafa. “*Avrupa'lı Türk Gençlerinin Kültürel Kimlik Problemleri*”. Gençlik Dönemi ve Eğitimi -Tartışmalı İlmi Toplantı. 207-224. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Tekin, Mustafa. “*Özgürlük ve Dindarlık İkileminde Gençlik ve Güncel Sorunlar*”. Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri. 7. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Bildirileri (Sakarya 2016). İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Özdemir, Şuayip. Kavak, Fatime. *Kur'an ve Hadislerde Gençlik Dönemi ve Özellikleri*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/2 Winter. 1215-1227. Ankara: 2014.

Gençliğin Anlam Arayışına Felsefe (Tarihi) Nasıl Katkı Yapar?

Celal TÜNER*

Giriş

Gençlik, insan hayatında kimine göre bir gelişme basamağı,¹ kimine göre çocuklukla erişkinlik arasında bir köprü, kimine göre ise hayatın evrelerinden en coşkulu ama bir o kadar çalkantılı bir evre olarak tanımlanır. Bu dönemi biyolojik, psikolojik ve sosyolojik özellikler açısından belli yaş parantezine almak, belki istatistiklere yardımcı olmak için geçerli ve elverişli olsa da gençliği belirli bir yaş dilimi ile sınırlandırmak ve onun sonrasını “artık genç olmamakla” nitelemek, insanlarda yaşlılık duygusunu bizim ortaya çıkarttığımız anlamına gelmektedir. Oysa kalbinin kıpırdanışlarına kulak veren, hiç ölmeyecekmiş gibi bir azme sahip, üreten, huzur ve mutluluğu elde etme çabasındaki herkese “genç” demek yanlış olmasa gerektir.

Bununla birlikte gençlik, genel olarak coşkulu, atılgan ve çalkantılı, kabına sığmayan bir beden gücünün, yürekliliğin, kaynayan kanının davranışa egemen olduğu bir çağı temsil etmektedir. Bu çağ, “cesaretin çekingenliğe, macera isteğinin rahata üstün geldiği bir döneme” işaret eder. Şakacı bir yazarın dediği gibi gençlik, gençlere bırakılmayacak kadar değerli, çoğu kez geçtikten sonra değeri bilinen, eski kuşakların özlemle andığı bir dönemi temsil eder. Yine bu çağı önemli kılan, geleceği inşa edecek, ilerletecek, geliştirecek enerjinin gençlikte ziyadesiyle bulunmasıdır. Zira gençlik çoğu kez umut, yeniden canlanma, çiçek açma, tazelenme olarak tasvir edilir.

Bu hususlardan ayrı olarak gençlik, kendine özgü değerlerin, hayat anlayışının ve dünya görüşünün oluşturulmak istendiği, bir başka ifadeyle kendi öz benliğinin bilincine varıldığı, kimlik duygusunun oluşturulmak istendiği, kişiliğin/şahsiyetin inşasının başladığı bir dönemdir. Kestirmeden söylersek genç, kendini arayan insandır. Genç, bu arayışı ile kendini, içinde doğduğu kültürü, doğayı, bedenini, ruhsal özelliklerini öğrenecek ve bu sürecin sonunda kendisini, toplumdaki ve dünyadaki yerini ve yaşadığı hayatın anlamını sorgulayacaktır. Kimi genç aradığını çabucak bulur, kimisi ise aramaya devam eder. Genç bulduğu inançları, zihninde oluşturduğu görüşleri sürekli sınar, yargılar ve hesaplaşırsa daima zinde kalır. Bu zindelik, şahsiyetini geliştirmek ve hayatın anlamını oluşturmak adına başkalarına ufuk olur; toplumsal hayatın olgunlaşmasına katkı sağlar.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı, (celal.turer@ankara.edu.tr).

1 Nitekim Türkçe’imizde *kenç* kelimesi büyüyen, gelişen ya da artan anlamlarında kullanılmaktadır.

Gencin kendisini, tarihini, inançlarını, geleceğini ve hayatın anlamını arayışında ilk ve en önemli uğrak yerinin kendi kültürü olduğu açıktır. Kültür, genel olarak bir toplumun duyuş ve düşünüş birliğini oluşturan, gelenek durumundaki her türlü yaşayış, düşünce ve sanat varlıklarının küresini temsil eder. Bu küre, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan her türlü değerler ile bunları sonraki kuşaklara iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümünü yansıtır. Genç bu küreye dâhil oldukça, onunla tanıştıkça, yaşama dünyasını keşfettikçe kendisinin 'kim' ve 'ne' olduğunu idrak eder; kendisiyle tanıştıkça da, kendindeki insanlarla, önce kendi toplumuyla sonra da bütün insanlık âlemiyle ilişki kurar. Ancak bu arayış ve ilişki kurma süreci, kolayca gelişen ve ilerleyen bir akıştan ziyade oldukça zahmetli, yorucu unsurları içerir. Gencin önünde asırlar boyunca biriken son derece bol ve karmaşık bilgiler ile yeni oluşan bilgiler, yeni hayat tarzları bulunur. Mesele bu dağınık şeyler arasından makul bir inşa yapmak ve böylelikle yaşam mimarisini zenginleştirmektir. Bu yüzden genç arayışında, seçimlerinde dikkatli ve itinalı; seçtiklerini yargılama, değerlendirme ve onlarla hesaplaşmada bilinçli olmak zorunda; kolaycılığı tercih etmeden, yılmadan ve dirençle yoluna devam edebilmelidir. Hayatta hazır reçete ve çözümlerin olmadığını aklında tutan bir genç, bir toplumun üyesi olarak benimsediği değerlerin, hayatı anlamlandırma yönünde gösterdiği gayret ve kâinata yaptığı katkıların önce kendisini, sonra da kültürünü yeniden inşa ettiğini fark edebilir.

Gencin kendisini teşhis ettiği en geniş kimlik seviyesi olan kültür esasen dil, din, tarih, bilim, felsefe, sanat vb. ortak objektif unsurlar bütünü temsil eder. Bu kimlik seviyesi, hayatı ve çevreyi idrak noktasında köklü bir iddia taşır. Bu iddia toplumları birbirinden ayıran ayrılıklar ile mesafeyi; inanç ve yaşam biçimi itibarıyla da farklı *var olma* biçimlerini yansıtır. Bu *var olma* biçimi, belirli bir toplumsal dünyada yaşayan insanların ortak, bütünlüklü ve ayırt edici bir çizgiyi oluşturdukları bir kültür dünyasına işaret eder. Bir kültürün ortak, bütünlüklü ve ayırt edici hususiyeti ya da kültürün yayıldığı ve taşındığı ortak, temel çizgiler her daim bir kişilik, bir kimlik yapısında tezahür eder. Böylece bir kültür kişisi, herhangi birisi değil, tersine belirli bir kişi olarak hayatını sürdürür; değerleri ile manasını izhar eder.

Kültür alanları belirli bir geçmiş, yaşanmışlıklar ve gelecek etrafında bir araya gelen toplumun yapıp etmeleri sonucunda ortaya çıkan başarılar alanı veya deyim yerindeyse insan varoluşunun yansıtıldığı aynalar hükmündedir. Bu varoluş aynasında, kişiliği ve kimliği diğerlerinden farklı kılan 'ayrılıklar' ve diğerleri ile arasındaki 'mesafe' görünür. Bu ayrılıklar ve mesafeyi tespit, kişilik ve kimliğin niteliği hakkında bize bir perspektif verir. Bu perspektif, toplumun varlığı, bilgiyi ve değerleri nasıl idrak ettiğini; diğer insanlarla ve

doğa ile girdiği ilişkileri içinde kendi varoluşlarını nasıl gerçekleştirdiğini keşfetmemize yardım eder. Bu yüzden varoluşu yansıtan aynalarda -tıpkı önemli bir toplantıya giderken yaptığımız gibi- kendimizi görmek, nasıl görüneceğimiz konusunda kendimize çeki düzen vermek durumundayız. Çünkü varoluşu yansıtan aynada fiziksel varlığımızdan ziyade maneviyatımız, bizi biz yapan değerler ile anlamlarımız görünür.

Gencin kendini gerçekleştirmesi, hayatının manasını kavraması, kendilik bilinci ya da kimlik ve kişilik kazanması öncelikle kültür dünyasının farkındalığı ve ardından hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki sorumluluklarını gerçekleştirmesiyle oluşur. Bu farkındalık ve sorumluluk, gencin taşıdığı değerler ile anlamları bizzat benimsemesiyle, onlara 'kendi' gözüyle bakması veya 'okuması' ile gerçekleşir. Kültüre 'yabancı gözlerle' bakma, şahsiyetin ve dolayısıyla kimliğin yitirme tehlikesine yol alır. Zira şahsiyetin en önemli olgusu, insanın dünya algısının ve olguları gözlemleyişinin kendi değerlerinden neşet ediyor oluşudur. Gerçekten şahsiyet, kültür dünyasının oluşması, dünyayı anlamlandırma çabaları, dünyaya kendi idrak noktasından bakışa dayanır. Bu bakış, kişinin eylem ve ruhunu düzenleyerek; bir 'ben' olma, bir kimlik kazanma işlemine dönüşür. Kültür sürekli oluşum içinde değişip gelişse de kimlik ve kişilik bir yapı değişmezliği ortaya koyarak, bir yönüyle kalıcı olan 'ayrılıklar' ve 'mesafeyi' tarih içinde saklar ve kişinin özgünlüğünü ortaya koyar.

Gencin kendilik bilinci ya da anlam arayışı her daim belli bir mana küre içerisinde gerçekleşir. Bu çerçevede manalar insanın varlıkla karşı karşıya gelmesiyle, varlığın bizden talep ettiği düşünme ile gerçekleşir. İnsanın kendi doğasını, özünü varlık içinde tutmak anlamına gelen düşünme, esasen kişinin kendi gerçekliği ve manasını tayin etmesine işaret eder. Bu faaliyet vasıtasıyla insan ile varlık arasındaki mesafe azalır; insanın nasıl var olacağı ve anlamını nasıl ortaya koyacağı belirlenir. Bu çerçevede düşünme, insanın kendisini varlığın içine salıvermesi; hakikati orada, kendi gerçekliği içerisinde müşahade edebilmesidir. Biz düşünme vasıtasıyla bir şekilde varlığa şekil vermeye çalışır ve manalar oluştururuz. Bu noktada mana oluşturmak, oluşa gelmenin özüne el atmadır. Bu el atma varlığı ve onun hakikatini açığa çıkarmayı temsil eder; açığa çıkma çiçeklenme, parıldama, dinleme, söyleme, mana oluşturma şeklinde oluşur. Bizler bu faaliyet ile varlığın önümüzde uzanmasına izin verir ve onu kalbimize alırız. Dolayısıyla varlık olmakta olan değil; kalbimize aldığımız; önümüzde uzanmasına izin verdiğimiz; kalbimizde oluşturduğumuzu temsil eder.

Diğer taraftan mana oluşturmak -ile ikamet etmek, birlikte ikamet etmek ya da var olanlar arasında kendisini konumlandırmaya işaret eder. İkamet

etme esasen dünyada var olma tarzını; insanın yeryüzü, gökyüzü, ölümlüler ve tanrısal olanlar ortasında/huzurunda oturmasını yansıtır. Köprüler zikredilen dört şeyin irtibatıyla kurulur. Var olma özsel olarak var olmanın ortasına “düşme”dir. “Düşünce düşlenir” ifadesi, düşünmenin esasen var olanlar arasına düşmek olduğunu seslendirir. Gerçekten bizler varlığın içinde bir var olan olarak yer, gök, ölümlüler ve Tanrı ile ilişkimizi, kendimizin durumunu ve değerimizi anlamak isteriz. Bu anlama faaliyeti ister istemez düşünmenin bizatihi kendisini ortaya çıkarır. Dolayısıyla düşünme ya da anlamlandırma varoluşsal bir hadiseye işaret eder. Bir kültür içinde doğan insanın düşünmesi ise, öncelikle başkaları ile aralarındaki ‘ayrılıkları ve mesafeleri’ her zaman hafızasında tutmasına, değişen ve (bugün için) küreselleşen dünyanın farkına varmasına; diğer medeniyetleri araştırarak, kendi meşruiyetini korumasına ve kendi kültürünü yaşanabilir ve yaşatabilir kılmasına bağlıdır. Bu husus, hafızasını unutmamakla birlikte geçmişin rüyalarında yaşamayan gencin oluşun ve değişen dünyayı kavrayarak, bilme, bilgi üretme ve bilinçli eylemde bulunma kapasitesini seferber etmesi anlamına gelir. Genç, hayat boyu sürecek bu seferberliği bir yandan kişilik yetkinliği diğer yandan mana ve değer üretimiyle somutlaştıracak; böylelikle sürekli bir değer üretimi ile yetkinliğini gerçekleştirme yoluna koyularak, sürecin başlangıcında olduğu gibi sürecin sonunda da bir kişi olacaktır.

Gencin şahsiyet oluşturmadaki en önemli uğraklarından biri hayatın anlamını kendi kültüründeki mana küreleri üzerinden fark edebilmesi ve bu kürelerde kendisine yer bulmasıdır. Zira insanın, biyolojik değil ama manevi anlamda nefes alıp verdiği, insan olarak yaşamayı ve yaşatmayı öğrendiği yer olan kültür dünyası, barındırdığı anlamlarla uyum içinde her bireye özgü farklı tavır ve tutumları üretir. Bu farklı tavır ve tutumlar esasen özgünlük ile iyi yaşamı yansıtan bir zemine işaret eder. Gencin bu zemin ile ilişki ya da iletişime geçmesi varoluşu bize kavratacak uğraklarla; felsefe, sanat, bilim ve din alanlarıyla karşılaşmasıyla gerçekleşir.

Bu uğraklardan biri olarak felsefe, bir hikmet araştırması, bilgelik sevgisi olarak yaşananları anlamlandırma ve onları en iyi şekilde düşünüp ayrıştırma faaliyeti olarak tanımlanabilir. Daha açık bir ifadeyle felsefe, deneyimi kendi gerçekliği içinde açıklayarak ve hayatın aktüel (daha geniş ve asli) durumlarını rapor ederek deneyimlerimizi “inşa eden”, “büyük bir manaya” dönüştüren faaliyeti temsil eder. Çünkü hayat içerisinde edindiğimiz tüm deneyimler, bizden birleştirme, ahenk ve organizasyon talep eder. Bu organizasyon olmaksızın şahsiyet oluşturulamaz, manalar kazanılamaz. Manalar her daim, karşılaştığımız sorunları anlayacak ve çözümleyecek bir anlam ufku ya da bir anlam eşliğinin oluşmasına bağlıdır. Bu çerçevede anlam ufku

ya da anlam eşiği oluşturmak felsefe yapmaktan; olup biteni felsefe tarihi üzerinden anlamadan başka bir şey değildir.

Felsefe yapmanın bir tarzı olarak felsefe tarihi, düşüncelerin serüvenini takip etmek olarak tanımlanabilir. İnsan varoluşun sırlarını; gerek dış dünyanın gerekse kendi iç dünyasının sırlarını ancak düşünme aracılığıyla çözebilmektedir. Bu çerçevede düşünmek, Jaspers'in (1883-1969) dediği gibi insan olmanın en temel özelliğidir.² Bu manada düşünce serüveni, insanın kendisini açığa çıkardığı; kendisini, kendisine ifşa ettiği bir varoluş aynası gibidir. Bu varoluş aynasında görünen, esasen insanın kendisini arayışıdır. Bu arayışın özellikle rasyonel, şümüllü, tutarlı ve objektif bir çerçeve içinde icra edilmesi hayatı nasıl yaşamamız gerektiği hususunda yol gösterici bir işleve sahiptir. Nitekim bu işlev, düşüncelerin davranışlar üzerindeki etkisinin görülmesidir. Gerçekten düşünceler insan davranışlarını çoğu zaman etkiler ve yönlendirir. Bununla beraber etkileme ve yönlendirme noktasında karşılaşılan en büyük tehlike, düşüncelerin rolünü aşırı basitleştirmek ya da indirgemeler içinde anlamaktır. Oysa düşünceler birbirleri içine geçmiş karmaşık fikirler bütünüdür. Onlar, birbirinden soyutlanarak tek başlarına kavranamaz ve anlaşılabilirler. Birbirini açıklayan fikirler sistemine nüfuz edebilmek için bütüncül ve kendine mahsus bir bakışa ihtiyacımız vardır. Çünkü düşünceler kendilerini her nesle ve her bireye yeni tarzlarda ve yeni bağlantılar içerisinde sunarlar. Bu açıdan her düşünce ve sistemin mana ve değerinin anlaşılması, varoluşta ortaya çıkan her türlü değişikliğin bir bütün içinde değerlendirilmesiyle gerçekleşir. Bu değerlendirme elbette salt bir bilgelik konusu olmanın ötesinde özel bir soruşturmadır. Bu özel soruşturma varoluşun ya da insan hayatını belirleyen güçlerin keşfedilmesini hedefler. Zira bu güçlerin bilgisi olmaksızın, insan eylemlerini açıklayabilmek, hayatın gidişatını ve anlamını idrak edebilmek mümkün değildir.

Açıktır ki felsefede düşünceler ve manalar, diğer alanlarda olduğu gibi tarihsel bir zincire ya da sürekliliğe dâhil edilemezler. Eğer felsefe hakikat arayışı ise, bu manada hakikat arayışının bir tarihi yoktur. Hakikat karşısında her filozof her zaman sıfır noktasından başlar. Başka bir ifadeyle bilim, sanat ve teknik gibi alanlarda tarih, bu alanlardaki bilginin gelişmesinden başka bir şey değilken, felsefede tarih, yeniden oluşturulması gereken bir durumu/hali temsil eder. Bu çerçevede bilim, sanat ve teknikte kesintisizlik varken, felsefede kesintisizliğin her zaman yeniden oluşturulması gerekir. Çünkü felsefenin doğası ve kapsamı, tarihin kesintisi için nedenler sunar. Diğer taraftan felsefe bilginin bir ya da birkaç bölümünü değil, aksine bütünü araştırır. Bu noktada pratik bilginin amacı eylem iken, kuramsal bilginin amacı hakikattir ve bir şeyin nedeni bilinmeksizin hakikati bilinemez. Bu yüzden felsefe, varoluşun

2 Karl Jaspers, *Felsefe Nedir?*, Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu (İstanbul: Say Yayınları, 1986), 132.

nihai ilke ve yasalarını bilmeye, hakikatin bilgisine yönelir. Oysa bilim, teknik vb. alanlar kendi amaçları içinde olayların nedenlerini bilmeye yönelir. Nitekim bu alanlarda bilgi niteliğine sahip bir düşünce ile bilgi niteliğinden yoksun bir düşüncenin birbirinden ayrılması oldukça kolay olurken, felsefede bunu söylemek olası değildir. Çünkü bilimde olduğu gibi felsefede düşüncelerin laboratuvar deneyleriyle yoklanacak bir yanı yoktur. Dahası felsefe, daha alt bilimlerde başlamış süreci birleştiren bir yüksek düşünme seviyesi olduğu için, ortaya çıkan sonuçları birleştirmenin zorluğunu ve karmaşıklığını kendi içinde taşır. Bu durum ise, felsefi düşünceler ile hayat arasındaki ilintilerin kurulmasını güçleştirir. Felsefe ile pratik hayat arasında ivedi bir ilintinin olmadığını göz önüne aldığımızda, felsefenin niçin yüksek bir bilimsel kültürün bulunduğu yerde oluştuğunu ve geliştiğini anlayabiliriz.³

Felsefe tarihinin varoluşumuzu gerçekleştirme sürecinde karşılaştığımız sorulara verilen cevaplardan oluşmuş bir alan olması, onun zaten söylenmiş, düşünülmüş bir cevaplar koleksiyonu ya da hazinesi olduğuna işaret etmez. Felsefe tarihini bu şekilde ele almak, onu düşünce hadisesi olmaktan uzaklaştırır. Oysa o, daha çok varoluşumuza işaret eden sorular hazinesine benzer. Felsefe tarihini sorular hazinesi olarak görmek, bizatihi felsefenin anlamının ve öneminin hâlâ keşfedilmeyi beklediğine delalet eder. Eğer felsefe tarihi tarihsel bir veri, kaynak ya da ürün olarak alınır, yaşadığımız dünyanın bize dayattığı sorunlar karşısında düşüncemizin nasıl var olabileceği ve varlığını nasıl sürdürebileceği sorununa cevap bulamayız. Bu yüzden o, bir fikirler müzesi, düşünceler yığını değil; aksine yaşadığımız ve karşılaştığımız sorunları anlayacak ve çözümleyecek bir anlam ufku ya da bir anlam eşiğidir. Bu anlam ufku ya da eşiğinin bir merkez ya da çevre oluşturmaması; bir ideolojik tutuma dönüşmemesi gerekir. Başka bir ifadeyle onun, gösterilenden çok *gösteren* olması gerekir. Bu husus felsefe tarihinin insan varoluşunun bir aynası olduğu gerçeğine dikkat çeker. Bu aynada görülen ise sadece yolda olduğumuz, hakikat arayışını sürdürdüğümüzdür.

Felsefe tarihini bir cevaplar koleksiyonu ya da düşünceler müzesi değil; düşünceler arasındaki iletişim ve konuşma süreci olarak görmek gerekir. Bu süreç, içine girildiği andan itibaren insanın kendisini keşfettiği bir dünyayı temsil eder. Bu yüzden felsefe tarihi, salt tarihsel gerçekliği teşhir etmekten ziyade onun bizler önüne açtığı düşünme imkânlarına işaret eder. İnsanın her zaman farklı düşüncelerle diyaloga girerek varoluşunu gerçekleştirdiği göz önüne alınır, felsefe tarihinin asla tamamlanmayacağı, imkânların hep açık uçlu kalacağı anlaşılır. Bu husus, felsefenin sadece entelektüel bir uğraş değil; *varlığımızı ve karakterimizi şekillendiren bir hadise* oluşuna işaret eder. Nitekim bu hadise ilkin insan olarak varoluşumuzun anlamıyla ilgili te-

3 Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992), 305.

mel sorular ve bunlara verilen cevaplarla karşılaşmamızı sağlar. Böylelikle varoluşta yolumuzu ve yönümüzü bulmamız daha da kolaylaşır. İkinci olarak insana entelektüel bir tarih perspektifi sağlayarak, kendi kültürünü diğer kültürlerle ilişki içinde görmesine zemin oluşturur. Bu husus ise, dünya görüşlerini anlamlandırma ve onlara değer biçme bakımından insana yeni ufuklar kazandırır.

Diğer taraftan felsefe tarihi, esasen beşeri düşüncenin kendi kaderini ve geleceğini üstlenmek zorunda olduğu gerçeğini gözler önüne serer. Bu çerçevede filozoflar, beşeri düşüncenin sorumluluğunu ve geleceğini üstlenen figürleri temsil eder. Onlar beşeri düşüncenin gerçeği arama serüveninde yüzleştiği birer düşünce hadiseleridir. Bu düşünce hadiseleriyle karşılaşmak, hesaplaşmak ve diyalog içine girmek, bugünü ve geleceğimizi belirleyebilme imkânı sunar. Bu, bir bakıma zihnin düşünceler arasında gezintiye çıkması ve onlar vasıtasıyla kendi yolunu tayin etmesidir. Bu hususları göz önüne aldığımızda felsefe tarihi, filozofların yaşam ve doktrinlerini kendi tarihsel bağlamları içerisinde ortaya koyabilmeyi; kaynakların otantikliği ve doğruluğu hususunda yorumlar yapabilmeyi mümkün kılmalıdır. O, aynı şekilde sistemler, ekoller ve doktrinler arasındaki genetik bağlantıların takip edilebilmesini ve felsefeye yapılan katkıların değerini tahmin edebilmeyi sağlamalıdır. Yine felsefe tarihi, felsefe sorunları karşısında filozofların ileri sürdüğü farklı bakış açılarını göstererek, William James'in (1842-1910) "felsefi çalışma, sürekli olarak bir alternatif arama alışkanlığıdır" önermesi ekseninde, problemlere dair değişik alternatifler görebilmeyi öğretmelidir.⁴ Bu hususlar, felsefe tarihinin düşünceler arasında bir iletişim ve konuşma süreci; bir diyalog ortamı oluşturduğu olgusunu açığa çıkarır. Bu, felsefe tarihinin her zaman felsefe yapma ya da anlam arayışı olduğu gerçeğini gözler önüne serer.

Yukarıda ifade edilen doğası ve işlevleriyle açıktır ki felsefe tarihi; geleceği ve kültürünü inşa etme, var olan birikimi ileriye taşıma dinamizmine sahip olan gencin kendi arayışına ve dünya görüşü oluşturmaya katkıda bulunduğu gibi, diğer kültür ve düşünceleri anlamlandırma ve onlarla diyaloga girme imkânını da sağlamış olur.

KAYNAKÇA

James, William. *The Letters of William James*. Boston: Atlantic Monthly Press, 1920. Vol. 2.

Jaspers, Karl. *Felsefe Nedir?*. Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu. İstanbul: Say Yayınları, 1986. Mengüşoğlu, Takiyettin. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

4 William James, *The Letters of William James* (Boston: Atlantic Monthly Press, 1920), Vol. 2, 190.

“Gençlik” Metaforu: Varlık’a Açıklık ve Gelecek Tasavvuru

Cenan KUVANCI*

Giriş

“Gençlik” varlık`ın tamamlanmamışlığını, geleceğe ve yeniliğe açık oluşu ifade etmek için kullanılabilir bir metafordur. Gençlik temel nitelikleri bakımından, insan hayatında sabit ve durağan değil; aksine, hareketli ve akışkan dönemi adlandırmak için kullanılmaktadır. Gençlik bir tohum gibidir, zamanı geldiğinde içinde var olan sınırsız imkânlar ortaya çıkar. Bilindiği gibi, tohum, bir bitkinin canlı bütüncül birliğini kendi bünyesinde taşır.

Çocukluk ve gençliğin en büyük cazibesi hem umut hem de tehlike ve tehditlerle dolu olan kararsızlığıdır. Fakat zamanla, herkes sadece tek bir hayat yaşadığı için, şahıs-olma olanaklarından ancak birini seçmek zorunda kalır. Zaman içinde aldığımız yol, olmakta olduğumuz veya olabileceğimiz varoluş imkânlarıyla doludur. Geçmişe dönerek, çocukluktaki benliğimize bakacak olursak, onun, henüz gerçekleşmemiş muhtelif varoluş imkân ve temayülünü içinde barındırdığını görürüz. Bergson, hayat demek, temayül demektir, diyor. Temayülün esası da bir ağaç gibi büyümek ve dallarının her birinde hayat hamlesi taşıyan muhtelif yönler yaratmaktır. Benlik denilen temel temayülün tekâmülü için de aynı şey geçerlidir.¹

Nitekim, bilinçli tecrübeler, insan hayatının zaman içinde açığa çıkan bir hadiseler bütünü olduğunu söylemektedir. Hadiseler bütünü olarak hayat, bir takım unsurlara dayanmakla birlikte, bu unsurlara indirgenemeyen ve dayandığı unsurların toplamını aşacak bir anlam alanına sahiptir.² Eğer insan varoluşu, eşyanın mekâna dayalı dış düzenine indirgenerek anlaşılacak olursa, bu durumda, kişi bir bütün olarak birliğini korumakla beraber, sanki burada kendi kendisinin dışında yaşar, ve kendini belli bir diziden ve nihayet sayılabilir durumlardan başka bir şey olarak ortaya koyamaz.³ Dolayısıyla, böyle bir hayat gerçek hayat değildir; zira, bu hayata olgu muamelesi yapılır, ve belli bazı unsurlarına indirgenerek tarif edilir. Kusursuz bir tarif doğrusu, ancak gerçekleşmiş (somutlaşmış) bir şeye tatbik edilebilir. Ne ki, insan va-

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı, (cenankuvanci@hotmail.com).

- 1 H. Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, Trc. Şekip Tunç (İstanbul: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, 1986), 137.
- 2 Burhanettin Tatar, *İslam Düşüncesine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2009), 72.
- 3 Muhammad Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* (Lahore: Ashraf Press, 1990), 47.

roluşu henüz gerçekleşmediği için daima gerçekleşmek üzeredir. Bu yüzden, zamansal olan insan varoluşu, kusursuz bir şekilde tanımlanamaz.

Tecrübelerimizin daha derin bir analizi ile ortaya çıktığı gibi, saf zaman, birbirinden ayrı ve tersine çevrilebilir anlardan müteşekkil bir dizi değildir. Saf zaman, geçmişin arkada kalmadığı, aksine şimdiki zamanla birlikte hareket ettiği, ilerleyen canlı bir bütündür. Gelecek de ona bitişiktir, henüz ulaşılmamış ileride duran bir zaman değildir. Gelecek, zamanın kalbinde açık bir imkân olarak bulunur. İkbâl'e göre, canlı bir bütün olarak bilinen zaman için "kader" kavramı kullanılmıştır. Aslında kader, imkânları henüz gerçekleşmemiş zaman demektir. Kader olarak adlandırılan zaman, eşyanın özünü ve sınırını teşkil eder. Bir şeyin kaderi, bir efendi gibi, ona dışarıdan emreden, talihin acımasız eli değil, her şeyin iç yeteneğidir. Bünyede bulunan içsel güç ve yetiler, herhangi bir dış baskı olmaksızın, sırasıyla kuvveden fiile çıkarlar. Canlı bir bütün olan bu kâinat, ucu açık bir imkânlar sahasıdır; tıkalı ya da kilitli değildir. O gelişmekte ve genişlemektedir; bitmiş bir bütün değildir. Eğer kâinat bitmiş bir bütün olsaydı, oluş/yaratılış sürecinden mahrum kalır ve onun devamı aynı şeylerin tekrar etmesinden başka bir şey olmazdı. O halde, insan da içinde olmak üzere, tüm imkânları ile kâinat haricî bir idare merkezi tarafından önceden belirlenmemiş; her şey zamanın ilerleyişine koşut olarak, kendini gerçekleştirme ve bir gelişim süreci geçirme kabiliyetine sahiptir. Zaman ucu açık imkândır ve varlıklar mahiyetlerine işlenen bâtinî imkânlar açısından bir hayli zengindir. Bu bakımdan, insan için gerçek bir zamanda yaşamak, ardışık zamanın zincirlerinden kurtulmak, an be an kendini yaratmak ve yaratış işini tamamen serbestçe ve yeni bir biçimde yapmaktır. Yaratma ve icat tekerrürün zıddıdır. Bundan dolayı, kader, illiyet bağına dayalı olarak izah edilemeyen zamandır. Dolayısıyla, bu zamana mantıkî bir düzen dayatılamaz. Açık bir ifadeyle, kader hissedilen ve dolaysız bir şekilde yaşanan zamandır; mücerret bir fikir veya hesap işi değildir.⁴ Nitekim, insanın kendi zaman, sezgi ve duyusuna sahip olması, özülle bir olması demektir. Zaman duygumuz derinleşip güçlendikçe, bâtinî hayatımız da o ölçüde yaratıcı ve devingen olacaktır. İç hayatın hâlleri, birbirine büsbütün benzemeyen, biricik gerçekleştirmelerdir. Bundan dolayı, benlik olmak, her bir ben'in kendi benliğini bir bütün olarak değerlendirme duyarlılığını geliştirmesine bağlıdır.

Açıkça, her şey, kendisi için çizilmekte olan kader ya da zaman istikametinde, kendi imkânlarına göre veya kendi içindeki erişim çevrenine göre benliğini gerçekleştirir. Kader, bir şeyin kendini gerçekleştirebileceği saha anlamına gelir. Çiğ damlasının lalenin üzerine düşmesi, onun kaderidir. O,

4 İqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, 49; Muhammed Münevver, *İkbâl ve Kur'ânî Hikmet*, Trc. M. Ali Özkan (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 124-25.

kendi kendini böyle gerçekleştirir; dolayısıyla, bir okyanusa düşüp, kendisini parlak bir inci tanesine dönüştüremez. Yine, diken batarak ve böylece bahçeyi koruyarak kendi kaderini gerçekleştirir.⁵

Eğer her şey önceden belirlenmiş olsaydı, ne özgürlükten ne de yaratıcılıktan bahsedilebilirdi. Eğer böyle olmasaydı, âlem, önceden kurulan ebedî ve ezeli bir düzen ve yapının sadece zamansal olarak yeniden üretilen bir kopyasına indirgenmiş olurdu. Bu durumda, âlem içinde meydana gelen tek tek her hadisenin duracağı yer belli olur ve onlar tarihin zamansal akışına girmek için sadece sıralarını beklerlerdi. Bu düşünceye göre, zaten her şey ebediyette bir yer tayin edilmiş olurdu ve hadiselerin zamansal düzeni, ebedî kalıbın sadece bir tezahürü olurdu. Böyle bir görüşü, materyalizmden ayırmak neredeyse imkânsızdır. Kaderin sıkı bir belirlenim olarak yorumlanması hem insan hem de Tanrı için özgürlüğe imkân tanımaz. Bilinçli tecrübemize dayalı olarak diyebiliriz ki, yaşamak, amaçları şekillendirmek, değiştirmek ve onlar tarafından yönlendirilmektir. Hayat süreci geliştikçe, insan için yeni gaye, maksat ve ideal değer ölçülerinin mütekâmil bir şekle bürünmesi söz konusudur. ⁶ Her saniye yeniden şekillenmek, hayatta olmanın bir gereğidir.⁷ İnsanın temyiz, tespit ve bir amacı takip etme ve bir eylemi sebatla sonlandırma kabiliyeti, hayatın insandaki en önde gelen işaretleridir. Ki bunlara dayalı olarak, içinde bulunduğumuz durumdan çıkarak, olmak istediğimiz düzeye gelebiliriz.

Öyle anlaşılıyor ki, zaman akışı, önceden çizilmiş bir çizgi değildir; zira, bu çizgi şimdi-burada çizilmektedir. Bu çizgide gerçekleşme ihtimali olan pek çok imkânlar yer almaktadır. Zamanın hareketinin belli bir amaca yönelik olduğunu söylüyorsak, bunun sebebi, bu sürecin bir seçim niteliğinde oluşundan dolayıdır. Eğer “amaç”tan, önceden bilinen bir sonuç, tüm yaratıkların ona doğru hareket ettiği çok uzak belli bir hedef kastediliyorsa, bu faaliyet amaçtan yoksundur. Ne pahasına olursa olsun, geleceğin kapısı insan için açık kalmalıdır. Aksi takdirde ne insanın özgürlüğünden ne de yaratıcılığın bahsedilebilir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, her şey önceden tespit edilmiş olsaydı, hadiseler yeni oluşa olanak tanımayan bir kalıbın ancak kopyası olurdu.⁸

O halde, insan için kader çok sayıda ve sonsuzdur. İnsan kendi kaderini tercih edebileceği bir seviyeye yükselebilir. Bu seviyede, eğer bir kader ona uymazsa, o Tanrı’dan başka bir kader isteyebilir. Kendimizi (yani, duyuş, dü-

5 Jamila Khatoon, *İkbal'in Felsefe Sisteminde Tanrı İnsan ve Kâinat*, Trc. Celal Türer (İstanbul: Üniversite Kitabevi, t.y.), 157.

6 Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, 54-55.

7 Muhammed İkbâl, *Cebrail'in Kanadı*, Trc. Yusuf Salih Karaca (İstanbul: Furkan Yayınları, 1983), 130.

8 Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, 54-55.

şünüş, görüş ve eyleyiş tarzımızı) değiştirirsek, kaderimiz de değişir. İnsan, benini rüzgâr tarafından savrulacak toz haline de getirebilir, camı kıran taş da çevirebilir. O, benini bir çiğ damlasına çevirirse, çimenlerin üzerine düşer, bir akarsuya dönüştürürse, okyanusun derinliklerine akar. İnsan yaratıcı gücüyle kendisine uygun olmayan her şeyi yok etmeli ve yeni bir dünya ve benlik yaratmalıdır. İkbâl, “benlik makamına ulaşmaktır hayat”, diyor. Zamansal mevcudiyetimiz boyunca, niçin ve nasıl yaşayacağımıza kendi benliğimizle karar veririz. Buna, İkbâl “kader tercihi” der.⁹

Hayat mütemadiyen yeni bir tecelli gösteriyor; bir şekil ya da sûret üzerinde karar etmiyor. Çünkü bu hayat, biçimlenme süreci tamamlanmamış heykel çamuru gibi, sabah ve akşam değişmelerinin esiridir. Dolayısıyla, eğer insanın bugünkü şekli dün geceninkinin aynı ise, toprağında kıvılcım yok demektir.¹⁰

Diri misin? Arzulayarak yaratıcı ol!
 Bizim gibi tüm göklere hâkim ol!
 Yık sana uygun olmayan o âlemi
 Kendi yüreğinden yarat farklı birini!
 Özgür kul başkalarının dünyasında yaşamı
 Yük altında kalmak gibi algılar aynı
 Yaratma kuvveti olmayanlar
 Bizce kâfir ve zındıktırlar!
 Bizim cemalimizden nasip almadılar
 Yaşamın hurma ağacından meyve toplamadılar
 Hak ereni! Kılıç gibi keskin ol!
 Sen kendi dünyanın yazgısı ol!
 Akıp gitmiş suyun geri dönmemesi dışında
 Renk ile koku âleminin geleneği ne aslında?
 Tekrarlamak yaşamın âdeti değil
 Yaratılışı tekrara alışık değil!¹¹

Açıkça anlaşılacağı üzere, insan benliği ressamın tuvalindeki bitmiş bir portre gibi değildir. Bitmiş bir portreyi, diyor Bergson, modelin fizyonomisi ile sanatkârın tabiatı ve paletle konan renkler vasıtasıyla açıklamak kabildir,

9 Khatoon, *İkbâl'in Felsefe Sisteminde Tanrı İnsan ve Kâinat*, 159; Münevver, *İkbâl ve Kur`ânî Hikmet*, 126; Muhammed İkbâl, *Cavidname*, Trc. Halil Tokar (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002), 33.

10 Muhammed İkbâl, *Şarktan Haber*, Trc. Ali Nihad Tarlan (İstanbul: Türkiye-Pakistan Kültür Cemiyeti İstanbul Şubesi Neşriyatı, 1963), 25,35.

11 İkbâl, *Cavidname*, 253-54.

fakat portre yapılmadan önce bunlar bilinse bile, portrenin nasıl olacağını tam olarak önceden kestiremeyiz. Çünkü bunu bilmek, portreyi yapılmadan önce tuvalde yapılmış gibi görmekle mümkündür, bu ise, kendi kendisiyle çelişen bir varsayımdır. Sanatkârı olduğumuz hayatımızın her anı için benzer şey söylenebilir. Bu anların her biri, âdeta bir yaratmadır. Ressamın ustalığı nasıl her an, yaptığı eserlerin tesiriyle kesinlikle değişiyorsa, varoluşsal hâllerimizin her biri de kendimize verdiğimiz yeni bir biçim olmaları bakımından, bizden çıkmasına rağmen, şahsiyetimizi değiştiriyor. O halde, eylemlerimiz ne olduğumuza bağlıdır. Kendimizi durmadan yarattığımız için ne düşünüyor ve ne yapıyorsak oyuz demektir. Kendi kendini yaratma, kendi varoluşsal imkânlarımızı hakkıyla değerlendirmemize bağlı olarak, daha tam olur. Herkes aynı anda birbirinden taban tabana zıt, fakat mâkul pek çok eylem gerçekleştirebilir. Çünkü herkesin aklı, hiçbir şekilde birbirinin aynı değildir; çünkü her akıl kendi zamanı içinde var olan farklı benlerin aklıdır.¹²

“Yolunu kendi kazmanla aç ve düzelt, başkalarının açtığı yoldan gitmek azaptır,” diyor İkbâl. Eğer sen, başkalarının yapamadığı bir işi yapabilirsen, o yaptığın iş, günah dahi olsa sevaptır. İkbâl'e göre, insan kendine benzeyen putlar yontar; hakikati kendi şekline benzeterek tasavvur eder. Dolayısıyla, insanlar mütemadiyen kendi benliklerine yaslanarak varlık'a açılırlar.¹³

Tekrar ifade edecek olursak, insan bir imkân olarak mevcuttur. İnsanın âlemdeki varlığı ilahî yaratma ve insanî gayretin neticesinde ortaya çıkar. İnsan benlikleri arasında ciddî farklar bulunmaktadır. Çok az yoğunluğa sahip düşük düzeydeki benlik ve varoluş biçimlerinden, bütünlük, birlik, tefekkür ve kendi kendini düzenleme bakımından epey bir yol katetmiş şahıslara kadar bir sıra içinde tabakalaşmanın olduğunu görüyoruz. İnsanın özgürlüğü gerçeklik basamağındaki yerine göre belirlenir; gerçeklik basamağındaki konumu da benlik'ine göre.

Bu süreç, hem hayat, zihin ve bilincin daha yüksek seviyelerde ortaya çıkmasına; hem de sonsuz yeni hadiseler dizisinin ve yeni varoluş biçimlerinin zuhuruna yol açar. Yukarı doğru tırmanma, yaratıcı, bütünleştirici ve dönüştürücü bir süreçtir. Bu süreçte, eşgüdüm ve bütünleşme arttıkça, ortaya çıkanın vakar ve önemi artar. Eşgüdüm, insan kendi kendini klavuzladığında ortaya çıkar. Bu noktaya, ben olma yolunda başarı gösterenler erişirler. Bu, insanın gerçeklik içindeki yerini bulmasıdır.¹⁴ Bu yüzden, bir şahısla ilgili varoluşsal bir meselenin çözümü, başka biri için kesinlikle bir çözüm olamaz. Herkes kendi meselelerini kendi hesabına çözer.

12 Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, 19-20.

13 İkbâl, *Şarktan Haber*, 36.

14 Khattoon, *İkbâl'in Felsefe Sisteminde Tanrı İnsan ve Kâinat*, 132.

Doğrusu, insanın gerçek eylemi, sadece zihnî olmayıp, ben`in bütün varlığını saran hayatî bir eylemdir. Benliğin nihaî gayesi, bir şey *olmaktır*; sadece bir şeyi görmek değil. Dünyada olup bitenler hakkında düşünmek yetmez; çünkü o, eylemlerle sürekli tekrar tekrar kurulan bir imtihan alanıdır; sadece kavramlar aracılığıyla anlaşılabilir bir varlık sahası değil.¹⁵

Bu durumda, bir milletin nihaî kaderinin, teşkilat ve nizamdan çok, fertlerin güç ve yeteneklerine dayandığını anlıyoruz. Fazlasıyla teşkilatlı olan bir toplumda bireyler yok olma derecesine değin kurulu düzenin dışlıları arasında ezilebilirler. Hayat devamlılık ve korunma unsurlarını da içinde taşır. Bu ise, şu demektir: Hayat, sırtında geçmişin yüküyle ilerler ve toplumsal değişim ne sùrette olursa olsun, muhafazakâr eğilimlerin anlam ve değeri, son derece sınırlandırılarak takdir edilmelidir. Hiçbir fert ve millet için tarihini büsbütün reddetmek akla uygun değildir. Çünkü o, bir ferdin ve milletin temel niteliklerinin somutlaşmış hâlidir. Nitekim, terakki de geçmişteki kıymetlerden müstağni olmak değil, onları yeni değişiklik ve keşiflerle daha mütakâmil kıymetlere ulaştırmaktır. Değişiklik daima ve hem de çok hızlı olur; fakat terakki hayli muhafazakârdır.¹⁶

İnsanoğlu yaratıcı faaliyetinin zevkini çıkarır ve daima enerjilerini yeni hayat safhalarını keşfetmek amacıyla kullanırken, kendi kişiliğinin gelişmesi karşısında içinde bir huzursuzluk duyabilir. İnsan kendi kişiliğindeki genişliği bir çeşit dehşet ve korku ile karşılar. Bu ileri hareket sırasında, insan ruhu, aksi yönde işleyen kuvvetler (sözgelimi muhafazakârlık) tarafından engellenmeye çalışılır. Sınırlandırıcı bir tutum olarak muhafazakârlık, benliğin yaratıcı hürriyetini yok ettiği gibi, manevi alanda yeni tecrübelerle girme yollarını da tıkayabilir. Birey, çevresindeki tüm toplumsal düşüncelerden yararlanmalı, kültürünü zenginleştirmeli, ama kendi gerçek ruhunu, benliğini kaybetmemelidir. Yani, yenilik ve muhafazakârlık arasında bir altın oran kurulmalı ve istikrar içinde değişim gerçekleştirilmelidir. Geçmiş tarihe sahte ve münafıkça bir şekilde saygı duyulmamalı veya geçmişî yaşatmak için yanlış yollara başvurulmamalıdır. Böyle olunca Müslüman toplumda eski müesseselerin gözden geçirilip düzeltilmesi meselesi hayli hassas bir iş olur. İslam, temel iddiaları bakımından herhangi bir coğrafya ya da toprak parçasına bağlı olmayıp, başlıca hedefi kendisine inanan muhtelif ırklardan insanları alarak, insanlığın nihaî terkibi için örnek bir millet meydana getirmek, sonra da bu dağınık ve farklı toplamı kişisel şuura sahip bir halk kitlesi haline sokmaktır. Çöküş ve yıkılış güçlerine karşı bir milletin yegâne etkin gücü, güçlü kişilik ve benlik sahibi bireyler yetiştirmektedir. Ancak, böyle kişiler hayatın derinliği-

15 Mehmet S. Aydın, *İslâm Felsefesi Yazıları* (İstanbul: Ufuk Yayınları, 2000), 131.

16 Aydın, *İslâm Felsefesi Yazıları*, 193; Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, 151.

ne dalıp özünü bulabilirler. Çünkü canlı bir varlığın gerçeklik düzeyi, kendine özgü ben olma ve kendi gerçekliğinin bilincinde olma duyarlılığıyla değerlendirilir. Bunlar gözümüzün önüne öyle ölçü ve standartlar getirirler ki, bunların ışığında, çevremizin hiçbir zaman değişmez mahiyette olmadığını ve yeniden gözden geçirilip düzeltilmesi gerektiği gerçeğini anlamaya başlarız.¹⁷

Şu hâlde şimdi-burada oluşun öldürücü gücünü genç insan tecrübe etmek durumundadır. Dolayısıyla, genç açısından hayat denilen şey, nispeten öngörülebilir (kararlı), nispeten öngörülemez (kararsız) anlara bölünmüş bir süreçtir. Ne ki, hayat anlık hazlara tâbi olduğunda, dağılır, çözülür, tanınmaz bir hâl alır ve böylece sahil bir anlama bağlanmamış olur. Altını çizerek söyleyelim, *hayat libası ancak yeni şeyler icat eden ve yeni işler yapanlara yaraşır*.

Öyleyse, gerçek hayat nedir? Genç bir fert için varoluşsal-felsefî soru budur. Eğer gerçek hayat diye bir şey söz konusu ise bu asla para, haz ya da iktidara odaklı olmayacaksa, bunlardan daha üstün ve iyi şeylerin var olduğu gösterilmelidir. Gerçek hayat, para, haz ve iktidar arzusunun geride bırakıldığı bir hayattır. Başka bir deyişle, gerçek hayat, değer vurgusuyla (yani, severek, isteyerek ve bilinçli olarak); kaba arzuların peşinden gitmeyi reddederek, düşünüp-taşınılarak itidâl üzere (bilgece) yaşanan hayattır. Bunun aksine, gençler için sahte hayat ise, itkileri tatmin etmek için iktidar ve para hırsı ile yaşanan, talan edilmiş bir hayattır.¹⁸ Bu da seviye kaybıyla sonuçlanan bir düşüştür.

Peki, insan için seviye kaybı ne anlama gelir. Tüm varlıkların olduğu gibi, insanın da başka varlıklarla paylaşmadığı kendine özgü bir yönü ve özelliği vardır. O da insanın düşünme, ayırt etme, kaderini kendi eline alma ve otantik bir benlik oluşturma özelliğidir. Kimin düşünme, ayırt etme ve seçme kabiliyeti daha gelişmişse, o benlik (insan oluş) bakımından daha mütekâmil bir mertebededir. Bunun için, bizim gelişimimizi sağlayan (yani, özbilincimizi güçlendiren) iş ve eylemleri yapmaya ve gelişimimize mâni olan şeylerden uzak durmaya çalışmamız gerekir. Sözelimi, at (hızlı hareket etme, atlama, zıplama, binicisinin emirlerini yerine getirme) gibi kabiliyetlerini kaybeder ve ona özgü olan işleri en iyi şekilde yapamazsa, at mertebesinden aşağıya, yük hayvanı düzeyine düşer. İnsan da kendi varoluş düzeyine layık iş ve eylemleri yapmazsa, insanlık düzeyinin altına (behimf) bir konuma düşer.¹⁹

İnsan neyi niçin yapması gerektiğine bir yanıt bulmak zorundadır; çünkü o, kendi eylemlerinin tek sorumlusudur. İnsan her eyleminden önce bilme,

17 Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, 151,157; K.G. Saiyidain, *Iqbal's Educational Philosophy* (Lahore: Sh. Muhammad Ashraf, 1977), 10-11.

18 Alain Badiou, *Gerçek Yaşam*, Trc. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016), 16-17.

19 Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlâk ve Tathiru'l-A'rak* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2001), 18-19.

isteme ve seçme sorumluluğunu üzerinde taşır. O kendi gelişiminde duyarlı, bilinçli ve etkin olma kararlılığını her zaman göstermelidir. İnsan kendisine şu soruyu daima sormalıdır: “Bulduğum konuma uygun eylem tarzı nedir?” Bu sorunun cevabını, herkes kendi özbilincinde aramalıdır. Zamansal mevcudiyetimiz boyunca, niçin ve nasıl yaşayacağımıza kendi benliğimiz – yani, özbilincimizle – karar veririz. Buna, İkbâl “kendi kaderini eline alma” der.²⁰ Kaderini eline almak, bir bakıma, şimdi ve burada hayatın fiilî bağlamı içinde ortaya çıkan anlam ve varoluş olanaklarını yorumlamak, yerli yerinde eylemler gerçekleştirmek ve uygun düzenlemeler yapmaktır.

İkbâl, Kur`an`daki bazı ayetlere dayanarak, insanın Allah tarafından yaratılmış, halife olarak seçilmiş ve “emanet” olarak adlandırılan “hür şahsiyete” (yani özbilince) sahip bir varlık olduğunu üstüne basa basa vurgulamıştır. İnsan ilahî hayata ve âlemdeki yaratıcı faaliyete katılan bir varlıktır.²¹ Böylece, anılmaya değer bir varlık değilken, kurduğu benlik sayesinde anılır bir konum ve düzeye erişmiştir.

İkbâl diyor ki,

Sen geceyi yarattın, bense çırağ yarattım,

Yarattığın topraktan bense kadeh yarattım.

İssiz çöller, kuş uçmaz dağlar, vadiler yarattın,

Bense hıyabanlar, gülle süslenmiş bağlar ve bahçeler yarattım.

Bana iyi bak, ben taştan ayna yapan varlığım,

Bana iyi bak, ben zehirden bal yapan varlığım.²²

O halde, gerçek bir hayat için, önyargılara, basmakalıp düşüncelere, körü körüne itaate ve keyfî gelenek göreneklere karşı mücadele etmek gerekir. Tamamlanmamışlık, gençlerin önceden belirlenmiş yollara körü körüne girmemesi, gelenek ve göreneklere itaate mahkûm olmaması ve yeni varoluş biçimleri icat edebilmesi anlamına gelir. Sonsuz sayıda imkânlar vardır; biz tercihimizi diri bir öz bilinçle yapmalı ve tercihimizin gerektirdiği kabiliyetleri kazanmalı ve vazifeleri yerine getirmeliyiz. Bu bağlamda, gençler için ayartıcılar, anlık hazlara, cinsel tahriklere kapılma, avamın eğlencesini teşkil eden belli bazı *sözde* spor, sanat ve müzik şekillerine tutkuyla bağlanmadır. Tüm bunlar üst üste yığıldığında, alabildiğine abartıldığında ve günlük hayata büsbütün hâkim olduğunda, gelecek görülmez olur ve bir tür nihilizm zuhur eder. Gençler, anın bu *içsel ölüm* tehdidini tecrübe etmek ve onu aşmak zorundadır. Aksi takdirde, genç insanın dünyayı değerlendirme kabili-

20 Münevver, *İkbâl ve Kur`ânî Hikmet*, 126,127,136.

21 Aydın, *İslâm Felsefesi Yazıları*, 127.

22 İkbâl, *Şarktan Haber*, 66.

yeti katılaşılarak, durağan hâle gelir. Bu da varlık'a kapalı olmak demektir. Ne ki, genç insan karşılaştığı farklı fikir ve varlıkları yorumlayarak kendi parçası haline getirerek dönüşmekten kaçmamalıdır.

Sonuç olarak, insan benliği, doğumdan önce başlayan ve şimdiye kadar uzanan tek parça zamanla birlikte oluşan bir şeydir. İnsan bütün tarihiyle düşünür, ister ve eyler. Ne ki, bilincin bir hâlden iki defa geçmesi mümkün değildir. İnsanın kişisel tarihinin her anı yenidir; dolayısıyla ne bilinç ne de bilincin geçirdiği hâller aynıdır. Benlik, geçirilmiş deneyimlerin bir muhassasıdır. Deneyimler biçimsel olarak aynı görünse de özsel olarak, aynı şekilde tekrar etmez. Bundan dolayı, varoluşsal zaman, tekrar yaşanamaz. Varoluşsal zamanın biricikliğinin bir neticesi olarak, şahsiyetimiz düpedüz yeni hâllerle ortaya çıkar. Böyle olunca, insan benliği büsbütün bir hadise olur. Dolayısıyla, evvelce deneyimlenen şeyleri geleceğe yansıtarak ve yeni bir biçimde tasarlayarak, insan benliğini önceden bilmek söz konusu olamaz. İnsan varoluşu mütemadiyen yeni bir hâlde olduğu için, evvelden görülemez. Burada, mantıkî anlayışın ona dayattığı düzenden bağımsız bir zaman söz konusudur. Mantıkî düzenin faaliyet alanını genişleten dil, ancak eşyayı göstermek için yapılmıştır. Tek kelime ile, gençliğin temsil ettiği zaman, bir fikir ve hesap işi değil, hissedilen zamandır. Bu zaman, sebep-sonuç kurallarına tâbi olmayan zamandır. Bundan dolayı, gençlik katılaştırılarak, süreksizlik içinde, yani nesne derekesine indirilerek anlaşılabilir. Zaten insanda tam bir oluşuktan bahsedilemez; o, durmadan devam eden bir hayat, eylem ve hürriyettir. Aslında, genel olarak hayat, sabit kavramsal örüntülere dayalı olarak açıklanması mümkün olmayan nevi şahsına münhasır bir hadisedir, kendi başına sessiz bir şey değildir. Hayat, mütemadiyen yaratıcı bir akış içinde olup, dingin değildir.

Öyle anlaşılmalıdır ki, felsefî açıdan bakıldığında, insan varlığı bir açıdan aklen öngörülebilir yani muhkem (belirlenebilir); diğer bir açıdan aklen öngörülemez yani müteşâbih (belirlenemez) yönleri sahiptir. İnsan varlığında belirlen(e)meyen bir yön (müteşâbihat) bulunmamalıydı şeklinde bir anlayışa kapılmamalıdır. Zira böyle bir düşünce varlığın dondurulmasını ve bir noktada durdurulmasını veya tekdüze olarak sürüp gitmesini ve Allah ve insanın bilgi ve etkinliğinin sona erdiğini farz etmek ve ilahî feyiz ve yaratmada kısıtlama istemek olurdu. Unutulmamalıdır ki, her terakki tavrının, her gelişme çabasının ilerisinde alınması gereken daha uzun bir mesafe, keşfedilecek hakikatler ve hiçbir zaman iyice anlaşılıp bitirilemeyecek başlangıçlar ve sonuçlar mevcuttur. Her şeyi halletmiş, bitirmiş olma iddiasında bulunan ve oluşun (bir bakıma gençliğin) tamamen ortadan kaldırılmasını arzu eden ve tecrübeyi, teşâbühten büsbütün arınmış mutlak bir kesinlik sanan bir yaklaşım cehaletten başka bir şey değildir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. S. *İslâm Felsefesi Yazıları*. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2000.
- Badiou, A. *Gerçek Yaşam*. Trc. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016.
- Bergson, H., *Yaratıcı Tekâmül*. Trc. Ş. Tunç. İstanbul: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Iqbal, M. *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. Lahore: Ashraf Press, 1990.
- İkbal, M. *Cavidname*, Trc. H. Toker. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.
- Cebrail'in Kanadı*, Trc. Y. S. Karaca. İstanbul: Furkan Yayınları, 1983.
- Şarktan Haber*, Trc. A. N. Tarlan. İstanbul: Türkiye-Pakistan Kültür Cemiyeti İstanbul Şûbesi Neşriyatı, 1963.
- Khatoon, J. *İkbal'in Felsefe Sisteminde Tanrı İnsan ve Kâinat*. Trc. C. Türer. İstanbul: Üniversite Kitabevi, t.y.
- Miskeveyh, İ. *Tehzibu'l-Ahlâk ve Tathiru'l-A'rak*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2001.
- Münevver, M. *İkbal ve Kur'ânî Hikmet*. Trc. M. A. Özkan. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Saiyidain, K.G. *Iqbal's Educational Philosophy*. Lahore: Sh. Muhammad Ashraf, 1977.
- Tatar, B. *İslam Düşüncesine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2009.

Anlam Arayışını Etkileyen Faktörlere İlişkin Üniversite Öğrencilerinin Görüşlerine Dair Bir Değerlendirme

Cihat YAŞAROĞLU*
Abdussebur KAPU**

Giriş

Yüzyıllar boyunca felsefi ve edebi metinlerde sorgulanan (Eagleton, 2007; Joske, 1974) anlam kavramı, 20. yüzyılın ortalarına doğru psikoloji metinlerinde de yer edinmeye başlamıştır. Özellikle varoluşçu felsefenin, bu konudaki önemli etkenlerden biri olduğu söylenebilir (May, 1983, ss. 29-52). Diğer taraftan psikanalitik ve bilişsel davranışçı kuramlardan farklı olarak, insanın olumlu doğasını vurgulayan ve insanı merkeze alan hümanist nitelikteki psikoloji kuramlarının da anlam kavramının psikoloji literatüründe yer edinmesinde etkili olan diğer bir faktör olduğu söylenebilir (İnanç Yazgan & Yerlikaya, 2015, s.293).

Psikolojinin, felsefeden farklı olarak anlamın kendisi ile değil de daha çok anlamın kaynakları ve düzeyleri, anlam arayışını etkileyen faktörler ve anlamın diğer psikolojik süreçlerle ilişkisi ile ilgilendiği gözlenmektedir (Demirbaş Çelik, 2016). Öte yandan psikoterapi pratiğinde de varoluşçu psikoterapi kapsamında anlam, önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır (Spinelli, 2006).

Varoluşçu psikoterapinin önemli temsilcilerinden biri olan Yalom (1980)'a göre anlam ihtiyacı, insanın en temel gereksinimlerinden biridir. Çünkü anlam, amaç, değer ya da ideal olmadan sürdürülmeye çalışılan bir yaşam biçimi, insanoğlunu ölüme kadar götürebilen önemli bir stres kaynağı olacaktır. Hayatın anlamı ve amacı ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelendiği birçok nicel çalışmada da (Demirbaş Çelik, 2016; García-Alandete, 2015; Rathi & Rastogi, 2007; Reker, Peacock ve Wong, 1987) hayatın anlamı ve amacı ile psikolojik iyi oluş ve düşük stres düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif ilişki bildirilmiştir.

Yalom'a göre Anlam, hem dini hem de dini olmayan bir bağlamda deneyimlenebilir. "kozmetik anlam" olarak nitelendirdiği anlam biçimi, kişinin ötesinde ve dışında var olan ruhani ve doğaüstü bir düzen biçimi ile ilgili olup, bu anlamın kaynağı çoğunlukla dini ve manevi öğretilerdir. Diğer taraftan

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, (cyasaroglu@bingol.edu.tr)

** Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, (sebur.kapu@gmail.com)

kozmetik nitelikte olmayan dünyayla ilgili (terrestrial) anlam biçiminde ise, kişi daha çok hayatın amaçları, hedefleri ve işlevleri gibi konuları anlamın merkezine koyar ve bu anlam biçimi ile kişi kozmik bir anlama gereksinim duymaksızın bireysel bir anlam hissine sahip olabilir. Özgecilik, bir nedene/davaya adanmak, yaratıcılık, hedonizm, kendini gerçekleştirme ve kendini aşma, dini olmayan/seküler nitelikteki kişisel anlam kaynakları olarak işlev görebilir (Yalom, 1980, ss. 419-461).

Diğer önemli bir varoluşçu psikoterapist ise Avusturyalı Psikiyatr Viktor Emil Frankl (1905-1997)'dir. Frankl, diğer varoluşçu kuramcılardan farklı olarak 'anlamı' daha merkezi bir konuma yerleştirmekte ve hatta anlamın "*biyolojik bir a priorisi*" olduğunu öne sürmektedir. Frankl'a göre anlam ihtiyacı sonradan kazanılan bir güdü olmadığı gibi, psikanalitik kuramda belirtildiği gibi, ilkel dürtülerin ıssallaştırılmış bir formu da değildir. Frankl, daha sonra kuramını "Logoterapi" olarak isimlendirdiği psikoterapi modeli ile klinik pratiğe dönüştürmüştür. "*Logoterapiye göre yaşamın anlamı üç farklı yolla keşfedilebilmektedir: 1. Bir eser yaratarak ya da bir iş yaparak; 2. Bir şeyler deneyimleyerek ya da bir insanla etkileşime girerek; 3. Kaçınılmaz olan acıya karşı bir tavır sergileyerek.*" (Frankl, 2017, ss. 122-148).

Hill ve arkadaşları (2013) tarafından lisans öğrencileri (n=10) ile yapılan nitel bir çalışmada katılımcıların hayatın anlamına ilişkin inançları değerlendirilmiştir. Yaşamın anlamına ilişkin tanımlamalar, amaçlar, sınırlılıklar ve anlamın kaynağı ve gelişimine ilişkin sorular sorulmuştur. Araştırma bulgularına göre, hayatın anlamına ilişkin tanım, kişiye ve yaşa göre değişkenlik göstermektedir. Katılımcılar, anlamın kaynağı olarak, ilişkiler, diğergamlık, kariyer, kişisel gelişim, mutluluğun peşinde koşma ve din gibi faktörleri göstermişlerdir. Diğer taraftan katılımcıların ebeveynlerinin ve hayatlarında meydana gelen önemli değişimlerin, katılımcılar için hayatın anlamını değiştiren faktörlerden olduğu bildirilmiştir. Bu faktörlere bağlı olarak, hayatlarının anlamı yüzeysellikten sıyrılıp daha derin bir boyut kazanmıştır.

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin anlam arayışını etkileyen faktörleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki alt problem cümleleri oluşturulmuştur:

1. Hayatın anlamlılığınla ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?
2. Hayattan memnuniyet hangi duygularla ve nasıl tanımlanmaktadır?
3. Öğrenciler için yaşanmaya değer zaman dilimleri hangileridir?
4. Gelecek hayatın anlamlılığınla ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma nitel araştırmayı, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım, 1999). Olgubilim (fenomenoloji) deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız olgular üzerine odaklanır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Öğrencilerin anlam arayışını etkileyen faktörlerin derinlemesine incelenmesinin amaçlandığı için olgu bilim deseni kullanılmıştır.

KATILIMCILAR

Araştırmanın katılımcılarını, Bingöl Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde okumakta olan 40 öğrenci oluşturmaktadır. Gönüllük esasına dayalı olarak öğrencilere ulaşılmıştır. Katılımcılar 24 kadın ve 16 erkekten oluşmaktadır. Katılımcılardan veri toplama işlemi 2018/2019 öğretim yılı güz döneminde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

		f	%
Cinsiyet	Kadın	24	60
	Erkek	16	40
Toplam		40	100
Yaş	18	3	7.5
	19	10	25
	20	16	40
	21	5	12.5
	22	2	5
	23	2	5
	24	1	2.5
	25	1	2.5
Toplam		40	100

VERİ TOPLAMA ARACI

Veri toplama aracı katılımcılara ait demografik bilgilerin yer aldığı birinci bölüm ile hayatın anlamlılığı, hayatı anlamlı kılan zaman dilimleri ve nedenleri, gelecek hayatın anlamlı olup olmayacağını belirlemeye çalışan açık uçlu dört sorudan oluşan ikinci bölüden oluşmaktadır. Araştırmacılar tarafından literatür taraması yapılarak bu konuda sorulabilecek taslak sorular hazırlanmış, uygulamanın yapılacağı örneklemden bir öğrenci ile yüz yüze görüşüle-

rek soruların anlamlılığı test edilmiştir. Öğrenci ile yapılan pilot görüşme ve literatür taramasından sonra soru formu oluşturulmuş ve çoğaltılarak öğrencilere ulaştırılmıştır. Öğrencilerin bu formda yer alan açık uçlu sorulara cevap yazmaları istenmiştir.

VERİLERİN ANALİZİ

Öğrencilerin doldurdukları formlar toplanarak araştırmacılar tarafından içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, olguyu tanımlayabilecek temalar ortaya konulmaya çalışılır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar tek tek okunarak kodlar belirlenmiştir. Bazı kodların benzerliği dikkate alınarak kategoriler oluşturulmuş ve her sorunun cevabı olacak şekilde ayrı tablolarda gösterilmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların görüşleri tablo haline getirilerek bu başlık altında sunulmuştur.

1. Hayatı Anlamalı Bulma Durumu ve Nedenlerine İlişkin Bulgular

Katılımcı görüşlerinin üç kategori altında toplandığı görülmektedir. Birinci grup hayatı anlamalı olarak görmekte ve bu bağlamda hayatın neden anlamalı olduğuna dair 68 görüş beyan etmektedirler.

Tablo 2. Hayatı Anlamalı Bulan Öğrenci Görüşleri

Anlamalı Evet - Nedeni	frekans	Anlamalı Evet - Nedeni	frekans
İnsan sevgisi / değerli insan	4	Çaba harcanması	1
Yardımsızlık	1	Akıl sahibi olunması/ kullanılması	1
Faydalılık	1	Şartlarla barışık olunması	1
Çocukların gülümsemesi	1	Sorunlarla başa çıkma	1
Hayata gelmenin gayelerinin olması	7	Hayatı anlamaya çalışmak	1
Allah'a layık kulluk	2	Sosyal ilişkiler	1
Yaratılış gayesinin olması	2	Kitaplar	1
Başkalarına katkı	1	Aile ilişkileri	3
Doğa	1	Yaşıyor olabilmek	2
Dini değerler/maneviyat	3	Yaşananlardan ders çıkarma	1
Anlamlandırma olmalı	1	Hayatın bizim için olması	2
Bilerek yapılan eylemler	1	Hayata bakış açısı	1

Hayatın kendisinin bir anlam arayışı olması	1	Olayların geçiciliği	1
Arzuların olması	1	Sevdikleri ile mutlu hayat	2
Umut	2	Doğru yaşam sürmek	1
Kendi hayatına katkı sağlaması	1	Hayatın bir imtihan olması	1
Hayatta zıtlıkların olması	2	Eğitim hayatı	1
Hedef/amaç/hayallerin olması/odaklanma	7	Tecrübe edinilmesi	1
Her yaptığımızın bize de etkisinin olması	1	Hayatın eşsizliği	1
Hayat Doyumu	1	Hayatı dolu dolu yaşama	1
Sevdiği şeyi yapma	1	Her şeyin anlamlı olduğu düşüncesi	1
		Toplam	68

Katılımcıların hayatı anlamlı bulma durumu ve nedenleri ile ilgili görüşleri incelendiğinde toplamda hayatı anlamlı gören nedenlerle ilgili 68 görüşün olduğu görülmektedir. “Evet” kategorisi altında öğrenciler sırasıyla en çok 7 görüş ile “hayatta hedeflerin, amaçların, hayallerin olması ve bunlara odaklanılması”; yine 7 görüşle “hayata gelmenin gayelerinin olduğunu”; 4 görüşle “insan sevgisini”; 3 görüşle “aile ilişkilerini” ve yine üç görüşle “dini değerler ve maneviyatın” hayatı anlamlı kılan nedenler olduğunu belirtmektedirler.

Hayatta hedeflerin, amaçların olması ile ilgili görüşler K2 tarafından “İnsanın bu hayatta bir görevinin olması...”; K4 tarafından “insan bir amacı olmadan yaşayamaz”; K5 tarafından “belirli arzuları elde etmek”; K9 tarafından “gelecekle ilgili hedeflerim var”; K16 tarafından “amaçlarım ve hedeflerim var” gibi ifadeler yolu ile belirtilmiştir.

İnsan sevgisi ve ilişkileri ile ilgili görüşler K1 tarafından “insanları seviyorum, insanlara yardım etmeyi seviyorum” K27 tarafından “ailenin olması”; K20 tarafından “anlamlı sosyal ilişkilerin olması” K38 tarafından “sevdiğimiz insanlarla beraber olmak” gibi ifadeler yolu ile belirtmişlerdir.

Dini değer ve maneviyatla ilgili görüşler ise K30 tarafından “kulluk vazifemizi yerine getirmek”; K6 tarafından “hayata bir geliş amacının olması”; K31 tarafından “imtihana tabi tutulmak”; K39 tarafından “boş yere yaratılmamış olmak”; K1 tarafından “Allah’a kul olabilmek”; K2 tarafından “dinin ve hayatta bir görevinin olması” gibi ifadeler yolu ile belirtilmiştir.

Tablo 3. Hayatı Kısmen Anamlı Bulan Öğrenci Görüşleri

Kısmen Anamlı - Nedenleri	f
İnsanların olumsuz tavırları	1
Çabalanmazsa anlamsız	2
Şartlar da uygun olmalı	1
Çabalar kısmen anlamlı hale getirir.	1
Toplam	5

Hayatı kısmen anlamlı bulduklarını ifade eden katılımcılar ise bu görüşlerini K13 tarafından “*insanların olumsuz tavırlarının olması*”; K36 tarafından “*anlamın yaşam şartlarının uygun olmasına bağlı olması*”; K22 tarafından “*ancak bir çaba ile hayatın anlamlı olabileceği*” gibi ifadeler ile bildirmişlerdir.

Tablo 4. Hayatı Anlamsız Bulan Öğrenci Görüşleri

Hayır Anlamsız - Nedenleri	f
Adalet olmaması	1
Eşitlik olmaması	1
Ezilen insan topluluklarının olması	1
Zorunlukların olması	2
Toplam	5

Hayatın anlamsız olduğuna ilişkin görüşler, K3 tarafından “*adalet ve eşitlik yok*”; K7 tarafından “*ezilen insan topluluklarının olması*”; K35 tarafından “*zorunlulukların olması*”; gibi cevaplar yoluyla bildirilmiştir.

Tablo 5. Hayattan Memnun Olmanın İlişkili Olduğu Duygular ve Açıklamalara İlişkin Görüşler

Bir şeylere dokunabilmek	1
Yardım etmek	1
Mutluluk	8
Güzel anılar/duygular	1
Öğretici bilgiler bırakma	1
Huzur	8
Birileri için fayda sağlama	1
Kendine iyi davranmak	1
Vicdan	1
Psikolojik sağlamlık	1

Kendine yetmek	1
Hayatın devamlılığı	2
Hayattan öğrenecek şeylerin olması	3
Başarı	4
Azim/kolay pes etmeme	1
Empati	1
Saygı	2
Sevgi	2
Merhamet	1
Duyguların içselleştirilmesi	1
Kanaat	1
Amaç/Hedef/hayallerin olması	7
Sevdikleri/arkadaşlar/aile ile zaman geçirme	7
Çalışma	1
Adalet	1
Doyum sağlama/hayattan zevk alma	5
Olumlu düşünme	1
Umut	2
Hüzün/öfke	2
Şükretme	1
Küçük şeylerle yetinme	1
Cesaret	1
Anne babaya bakabilme	1
Memnuniyet	1
Hayat zıt renklerle tamamlanır	1
Toplam	75

Hayattan memnun olmanın ilişkili olduğu duygular, “mutluluk” ve “huzur” kategorileri bağlamında (K2: “mutlu olmak”; K6: “huzur”; K7: “mutluluk”; K36: “huzurlu hissettiğim zamanlarda”; K24: “mutluluk, huzur”) gibi ifadeler ile bildirilmiştir. “Sevdikleri/arkadaşlar/aile ile zaman geçirme” kategorisinde (K4: “sevdiğim insanların ve ailemin yanında olmam”; K12: sevdiğim insanlarla yaşamak; K18: “aile ve arkadaşlarımla etkileşimler”; K20: “kişiler arası ilişkiler”) gibi ifadeler ile bildirilmiştir. “Amaç/Hedef/hayallerin olması” kategorisinde ise (K31: “amaç ve hedeflerime ulaşarak”; K22: “hedeflerime ve ideallerime ulaştıkça”; K21: “hayallerimiz doğrultusunda yaşayabiliyorsak”) ifadeleri yer almaktadır.

Tablo 6. Öğrencilerin Yaşanmaya Değer Gördükleri Zaman Dilimlerine İlişkin Görüşleri

Yaşanmaya değer zaman dilimleri	frekans
Çocuklarla zaman geçirmek	1
Kitap okuma	6
Gezi/yeni yerler tanıma	1
İnsanlarla tanışma	1
Her an	4
Başkalarının yararı/ memnuniyeti	4
Dost/aile/sevdikleri ile vakit geçirme	20
Fiziki sağlık	1
Ruh sağlığı	1
Okul dışı zamanlar	1
Huzur	1
Mutlu anlar	2
Spor	3
Kişisel gelişim/yeni şeyler öğrenme	5
Film izleme/sinemaya gitme	2
Dini/manevi yaşantı	3
Amaca ulaşma	1
Araştırma	1
Okul/eğitim hayatı	2
Kendine vakit ayırma	1
Anı yaşama	1
Dolu dolu yaşanan anlar	1
Sabah erken saatler	1
Sevgi	1
isteklilik	1
Keyifli ortam/aktivite	2
Uyumak	1
Kendini ifade etmek	1
Dürüst anlar	1
Telefon kullanılmayan zaman	1
Zihnen sorunlardan soyutlanma	2
Toplam	74

Katılımcıların, yaşanmaya değer gördükleri zaman dilimlerine ilişkin görüşleri “dost/aile/sevdikleri ile vakit geçirme” kategorisi bağlamında (K37: “ailem ve sevdiklerim ile geçirdiğim her an”; K38: “sevdiklerimle geçirdiğim zaman dilimi”; K39: “samimi arkadaşlarımla geçirdiğim zamanlar”; K15: “ailem ve sevdiğim arkadaşlarımla yaptığım şeyler”) gibi ifadelerle bildirilmiştir. “Okuyup araştırmak” kategorisinde (K1: “kitap okumak”; K13: “kitaplarla geçirdiğim zaman dilimi”) “Kişisel gelişim/yeni şeyler öğrenme” kategorisinde ise (K16: “okuyup araştırmak kendini geliştirmek”; K12: “kendime olumlu bir şeyler kattığım zamanlar”) gibi ifadelerle bildirmişlerdir.

Tablo 7. Öğrencilerin Gelecekteki Anlam Beklentilerine İlişkin Görüşleri

Evet	Gelecekte umutlu musunuz?	frekans
	Plan/Hayallerin olması/gerçekleşmesi	10
	Aile	1
	Yeni bilgiler edinme/kişisel gelişim	4
	Farklı insanlar tanıma	1
	Yeni tecrübeler	4
	Yeni anlamlar	3
	Yeni bakış açıları	3
	Mezun olduğu alanda yazılar yazmak/yetkinlik kazanma	2
	Okuduğu bölümden memnuniyet	2
	Meslek sahibi olunması	3
	Kendi hayatını yönlendirme	2
	Maddi bağımsızlık	1
	İdeolojisinin gerekliliği	1
	Yeni sorumluluklar	5
	Hayattan memnuniyet	1
	Hayata yeni şeyler katma ümidi	1
	İnançlarını gerçekleştirme	2
	Sevdiği insanların desteği	1
	Çaba sarf edilmesi gerekliliği	1
	Yaşamın yeni başlayacağı görüşü	1
	Var olanla mutlu olmaya çalışmak	2
	Lisansüstü eğitim	1
	Umut olması	1
	İmkânları kullanabilme	1
	Vatana faydalı olabilme	1
	Toplam	55

Hayır	Hayat gittikçe zorlaşacak	1
	Giderek olumsuzlaşma	1
	Hayır	2
	Okuduğu bölümden memnuniyetsizlik	1
	Toplam	5
Kısmen	Fikirlerin değişebileceği	1
	Bireysel hayatı anlamlı kılma çabası	2
	Yeteneklerin olması	1
	Tecrübelerden yeteri kadar yararlanamama	1
	Bölümü ile ilgili kaygıların olması	1
	Sorulara cevap vermek bile umut	1
	Anlamlı ilişkiler geliştirilmesine bağlı	1
	Umut, azim kadar kaygıların da olması	1
	Aile ile beraber olma isteği	1
	Belirsizliklerin olması	1
	Umutlar da bulunmakta	1
	Toplam	12

Katılımcıların gelecekteki anlam beklentilerine ilişkin görüşleri ise evet diyenler tarafından “yeni planların ve hayallerin olması” kategorisi açısından (K1: “*yapmak istediğim planlarım var*”; K12: “*hayal ve hedeflerim var*”; K22: “*ideallerim ve hedeflerim gerçekleşmiş olacak*”) ifadeleri ile bildirilmiştir. Diğer taraftan “Yeni bilgiler edinme/kişisel gelişim” ve “Yeni bakış açıları” kategorisinde (K2: “*yeni bilgiler olacaktır*”; K3: “*yeni bakış açıları olacak*”; K10: “*hayatıma yeni amaç ve sorumluluklar yüklenecek*”) gibi ifadeler bildirilmiştir.

Bu soruya “Hayır” yanıtını veren katılımcılar ise “hayatın giderek daha zorlaşacağı ve olumsuzlukların artacağı” kategorileri bağlamında (K30: “*hayat zorlaşıyor*”; K35: “*hayat giderek olumsuzlaşacak ve anlamsızlaşacak*”) ifadelerini gerekçe göstermişlerdir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma bulgularına göre yaşama ilişkin algıyı etkileyen faktörler bireysel olarak değişmektedir. Kimi katılımcılar, sosyal ilişkiler yolu ile yaşamı daha anlamlı bulduklarını belirtirken kimi katılımcılar da daha çok belirli hedeflere odaklanma yolu ile yaşamı anlamlı şekilde algıladıklarını belirtmişlerdir. Anlam algısına ilişkin bu bireysel farklılık Hill vd., (2013) tarafından da bildirilmiştir.

Yalom (1980) tarafından belirtildiği gibi anlam hem dini hem de dini olmayan faktörler aracılığıyla inşa edilebilir. Bu durum, bu araştırmanın bulguları ile tutarlıdır. Seküler bir bağlamda da olsa yaşamı belirli amaç ve hedeflerle ilişkilendirmek yaşamın daha anlamlı bir şekilde algılanmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan manevi yönelimler veya sosyal ilişkiler de hayatı anlamlı bir şekilde algılamaya neden olan diğer önemli faktörlerdendir. Frankl (2017)'in belirttiği gibi insanlar ile bağ kurmak yaşamı daha anlamlı algılamaya neden olmaktadır. Araştırma bulguları hem Yalom (1980)'un hem de Frankl (2017)'in kuramlarında belirttikleri anlam ile ilişkili faktörler ile paralel niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Demirbaş Çelik, N. (2016). Üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam ve yaşam amaçları arasındaki ilişki. *Mediterranean Journal of Humanities*, 1(1), 133–141. <https://doi.org/10.13114/MJH.2016119294>
- Eagleton, T. (2007). *The meaning of life* (ss. 135–175). Yale: Oxford University Press.
- Frankl, V. E. (2017). *İnsanın anlam arayışı*. (çev. Budak, S, 40. basım). İstanbul: Okuyan.
- García-Alandete, J. (2015). Does meaning in life predict psychological well-being? *The European Journal of Counselling Psychology*, 3(2), 89–98. <https://doi.org/10.5964/ejcop.v3i2.27>
- Hill, C. E., Bowers, G., Costello, A., England, J., Houston-Ludlam, A., Knowlton, G., ... Thompson, B. J. (2013). What's It all about? A qualitative study of undergraduate students' beliefs about meaning of life. *Journal of Humanistic Psychology*, 53(3), 386–414. <https://doi.org/10.1177/0022167813477733>
- İnanç Yazgan, B., & Yerlikaya, E. E. (2015). *kişilik kuramları* (10. baskı). Ankara: Pegem.
- Joske, W. D. (1974). Philosophy and the meaning of life. *Australasian Journal of Philosophy*, 52(2), 93–104. <https://doi.org/10.1080/00048407412341101>
- May, R. (1983). *The discovery of being : writings in existential psychology*. New York: Norton.
- Rathi, N., & Rastogi, R. (2007). Meaning in life and psychological well-being in pre-adolescents and adolescents. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 33(1), 31–38.
- Reker, G. T., Peacock, E. J., & Wong, P. T. (1987). Meaning and purpose in life and well-being: a life-span perspective. *Journal of gerontology*, 42(1), 44–49.
- Spinelli, E. (2006). Existential psychotherapy: An introductory overview. *Análise Psicológica*, 3, 311–321.
- Yalom, I. D. (1980). *Existential psychotherapy* (1. baskı). New York: Basic Books.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112).

Sosyal Fayda Faaliyeti Yoluyla Değerler İnşası Örnek Uygulama¹ Sunumu

Deniz KOÇAK*
Ece BOYACIOĞLU**
Damla HEPSÖĞÜTLÜ YEŞİL***
Göknil Nur KOÇAK****

Giriş

Değerler; davranışlara yol gösteren ve toplumsal düzenin sağlanmasına yardımcı olan, toplum tarafından kabul edilen inançlar, kurallar ve davranış biçimleridir (Hökelekli, 2010) ve birçok davranışın toplamıdır (Ruyter, 2002).Değişmez evrensel değerlerin varlığından bahsetmek mümkündür ve sevgi, saygı, yardımseverlik,adaletli olmak, dürüstlük, nezaket, çalışkanlık bunlardan bazılarıdır (Hökelekli, 2010).Değerler; kişilerin düşüncelerinde ve davranışlarında birer ölçüt olarak ortaya çıkar ve bunların sosyal, kültürel biçimleri kişileri farklı etkiler (Dilmaç B., & Ekşi, H., 2007). Kişiler hedeflerini gerçekleştirmek ve gerekli değerlendirmeleri yapmak için değerlere ihtiyaç duyarlar(Ruyter, 2002).Yeni doğmuş çocukta iyi ve kötü kavramı duygulara bağlıdır(Montagu, 2005:31). Ailesiyle beraber olan çocuk üzerinde anne ve babanın değerleri, toplumun değerlerinden daha etkilidir(Kağıtçıbaşı, 2000:58). Aileden çıkıp okula başlayan çocuk anaokulundan itibaren yeni değerler kavramının aşılandığı ilk yere gelmiştir. Bu durum değerlerin eğitim sistemi içinde kurumsal bir nitelik kazanmasını sonucunu doğurmuş ve değerler eğitimine yönelik farklı kapsam ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Değerler eğitiminde bugüne kadar, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi, ahlak eğitimi ve değer gerçekleştirme olmak üzere dört hareket ortaya çıkmıştır (Kirschenbaum, 1995). Bu dört değer eğitimi dışında din eğitimi, etik eğitimi, kanun ilişkili eğitim, eleştirel düşünce, empati geliştirme, işbirliği becerileri, karar verme becerileri, ahlakî muhakeme, yaşam becerileri, cinsellik eğitimi, uyuşturucu eğitimi gibi değer eğitimi uygulamaları da vardır. 1900'lü yılların başında ahlak eğitiminin amaçları ve yöntemleri konusunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemden önce öğrencilerin akademik başarılarını artırmak ve vatandaşlık bilinçlerini geliştirmek amacıyla

1 Örnek uygulama İzmir Özel Türk Koleji katkıları ve katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

* Öğrenci, İzmir Özel Türk Koleji.

** Öğrenci, İzmir Özel Türk Koleji.

*** Öğretmen, İzmir Özel Türk Koleji.

**** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, goknilkocak@mersin.edu.tr

bazı okullarda ahlak eğitimi yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra değerler ve ahlak eğitimi geleneksel yöntemlerle de devam etmiştir (Kirschenbaum, 1995). 1960'ın ortalarında ABD'de Sidney Simon ve arkadaşları tarafından geliştirilen değer açıklama yaklaşımı, 1970'lerin başlarında Kohlberg ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve uygulanan adil topluluk okulları gibi yaklaşımlar ile telkine dayalı değer öğretimine alternatif öğretim yolları geliştirilmiştir. 1980'lerden itibaren vatanseverlik, aile, sorumluluk ve güven gibi geleneksel değerlere dönüş başlamıştır. 1992 yılında ise Lickona tarafından karakter eğitimi akımına dikkatler çekilmiştir (Kirschenbaum, 1995; Lickona, 1992; Yüksel, 2005). ABD'de teorisi ve uygulaması yapılan bu akımlar aynı zamanda birçok eğitim sistemini etkilemiştir.

Ülkemizde de 1900'lü yıllardan sonra ahlak eğitimi, karakter eğitimi ve vatandaşlık eğitimi üzerine birçok uygulamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Eğitimin tarih boyunca, iki ana hedefi olmuştur; bunlardan biri öğrencilerin akademik başarılarını yükseltmek diğeri ise iyi karakter özellikleri göstermelerini sağlamaktır (Lickona 1993, 12-15). Ebeveynler de eğitim kurumlarından çocuklarının gelişim süreçlerini takip etmelerini, gerektiğinde buna müdahale etmelerini ve eğitsel ya da davranışsal herhangi bir problemle karşılaştıklarında bir çözüm yolu bulmalarını istemektedirler. Bunlardan dolayı okulların görevi çocukları sadece akademik anlamda başarılı kılmak değil aynı zamanda iyi bir insan yetiştirebilmektir (Dagget 2003).

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda yeni eğitim programlarının değerlerle ilgili hedeflerine ulaşması için değerlerle ilgili kazanımlara ve bu kazanımların uygulanabilirliğine ayrı bir önem verilmiştir (MEB, 2004). Okulların değer eğitimi ile ilgili hedefleri öğrencilerin değer kavramlarıyla uyusmalıdır ki sosyal değerler arasında tutarsızlıklar olmasın. Eğer böyle bir tutarsızlık söz konusu olursa bu öğrencilerin kişiliğini, gelişimini ve başarısını etkiler (Erturk, 1982; Varış, 1978; Akt:Turan & Aktan, 2008).

Milli Eğitim Bakanlığı son yıllarda değerler eğitimi konusunda çalışmalarını hızlandırmış ve geçtiğimiz yıl müfredat programlarına değerler eğitimini eklemiştir. Ders programlarında dostluk, dürüstlük, adalet, saygı, sevgi, özdenetim, vatanseverlik, sabır ve yardımseverlik konuları işlenmeye başlanmıştır. Milli Eğitim Müdürlükleri genelgeler hazırlayarak okullarda değerler eğitiminin işlenmesi konusunda çalışmalar yapmaktadırlar. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 08/09/2010 tarihli ve B.08.0.TTK.072.02.00-6312(2010/53) sayılı genelgesinde " Toplumsal hayatı oluşturan, tüm insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan, ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitim-

dir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimi oluşturmaktadır” denilmektedir(MEB, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı: 2010).

Öğrenme performansının belirleyici unsurlarından biri eğitim tasarımıdır ve değerler eğitiminin tasarımı da bu bağlamda önemlidir. Değerler bireysel tutumlar, tercihler ve inançlar çerçevesinde şekillendiği kadar, toplumsal koşullar çerçevesinde de şekillenmektedir (Anar, 1983: 9) Örneğin sosyoekonomik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan yeni toplumsal düzenlemeler değerlerin tekrar incelenmesini (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60) gerektirebilmektedir. Bu durum değerlerin öğrenilmesinde ve içselleştirilmesinde toplumsal koşullar ve uyaranların etkili olduğunu göstermektedir.

İhtiyaç durumuna göre ihtiyaç sahiplerine karşılıksız olarak verilen ve onların kendi kendilerine yeterli duruma getirmek amacıyla yapılan yardımlara sosyal yardım denir. (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010: 28). Tüm ülkelerde çeşitli düzeylerde görülen sosyal yardım sistemi modern anlamda sanayileşme dönemiyle birlikte varlığını göstermiştir (Taşçı, 2010:37). Devletimizin sosyal bir devlet olduğu anayasamızın ikinci maddesinde yazmaktadır. Bu durum sosyal yardımın devletimizin de benimsediği temel bir değer olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ülkemizde verilen eğitimin her kademesinde öğrencilerde değerler inşası somut bir hedef olarak belirlendiğine göre, öğrencileri sosyal fayda yaratmaya yönlendirmek temel değerlere yönelik istendik tutum geliştirmek için etkili bir eğitim tasarımı olabilir. Bu araştırma bu düşüncelerden hareketle tasarlanmıştır. Sosyal fayda sağlama yoluyla değerlere yönelik tutumların gelişebileceği iddiasından hareket eden bu araştırmanın bulguları milli eğitimimizde uygulanan değerler eğitimi tasarımlarına yol gösterici olabilir.

Amaç ve Önem

Bu çalışmada değerler eğitime yönelik özgün ve etkili bir tasarım öneriği ortaya koymak amaçlanmıştır. Değerlerin bireysel tutumları yönlendirdiği düşünüldüğünde, etkili bir eğitim tasarımı hem değerleri hem de istendik bireysel tutumları geliştirebilir ve bu çalışma bu yönde uygulamalı bir örnek sunduğu için önemlidir. Çalışmanın iddiası; diğer insanlar için fayda sağlamanın değerlere yönelik kişisel tutumu geliştireceğidir. Bu iddiadan hareketle bu çalışmada sınanan araştırma hipotezi “öğrencilerin değerlere yönelik tutumları sosyal fayda faaliyeti sonrasında, öncesine kıyasla anlamlı gelişme gösterecektir” şeklinde belirlenmiştir.

Gözlenen Değerler ve Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı temel değerlere yönelik tutumları belirleyecek şekilde tasarlanmıştır. Durumu ve değişimi gözlenen temel değerler şunlardır:

1. Duyarlılık,	5. Dayanışma/arkadaşlık,	9. Sevgi,
2. Sorumluluk,	6. Hoşgörü,	10. Estetik,
3. Bağımsızlık,	7. Saygı,	11. Özdenetim,
4. Çalışkanlık,	8. Yardımseverlik,	12. Adil olma.

Veri toplama formunda her bir değeri yansıtacak biçimde tutum ifadeleri tasarlanmıştır. Buna göre her bir değere karşılık yazılan tutum ifadeleri şöyledir:

1	Tanımiyor da olsam, birinin zor durumda olması beni endişelendirir
2	Zor durumdakilere karşı sorumluluk hissederim
3	Kendi başıma da çözümler üretebileceğimi düşünürüm
4	Çaba göstermekten hiç yılmam
5	Arkadaşlarla işbirliği yapmak daha verimli sonuçlar sağlar
6	Benden farklı düşünenlere de anlayış gösteririm
7	Herkesin düşüncesini önemserim
8	Birilerine yardımcı olmak için çaba gösteririm
9	Birilerine ilgi göstermek bana mutluluk verir
10	İçine girdiğim ortamı daha güzel hale getirmeye çalışırım
11	Bir şey istediğim gibi gitmediğinde neyi farklı yapmam gerektiğini sorgularım
12	Herkesin hakkını gözetirim

Bu ifadelerin yer aldığı veri toplama formu fayda üretme faaliyetinden önce katılımcılara uygulanmıştır. Katılımcılardan her bir ifadeye karşılık 5 derecelmeli (5: kesinlikle evet – 1: kesinlikle hayır) tepki kategorilerinden kendilerine uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir.

Araştırma ve Veri Toplama Süreci

Araştırma hipotezini test etmek için 14-15 yaş arası 85 öğrenci seçilmiş ve temel değerlere yönelik tutumları kişisel beyana dayalı kâğıt kalem tipi gözlem formuyla belirlenmiştir. Sonra bu öğrencilerin bir sosyal fayda süreci deneyimlemeleri sağlanmıştır. Ardından aynı 85 öğrencinin temel değerlere yönelik tutumları tekrar gözlenmiştir. Katılımcıların doldurdukları önceki ve sonraki gözlem formlarındaki veriler arasındaki fark durumu istatistik paket

programıyla analiz edilmiştir. Önceki ve sonraki anketlerde değerler konusundaki tutum değişimleri belirlenip bulgular değerlendirilmiştir. Araştırma sürecinin tümü için katılımcı öğrencilerin velilerinden yazılı izin alınmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sorunlara yönelik farkındalıklarını geliştirmek için Behçet Uz Çocuk Hastanesinde bulunan çocukların ziyaret edilmesine karar verilmiştir. Bu hastaneyi tercih etme nedeni öğrencilerin kendi yaş grubuna yakın olan hasta çocuklarla bir arada olmalarıdır. Öğrencilerin akranlarıyla bir arada olması onları daha fazla etkilemiş, bu durum araştırma amacına ulaşmada katkı sağlamıştır. Buradaki çocukları mutlu etmek için öğrencilerin yetenek ve becerileri doğrultusunda eğlenceli etkinlikler düzenleyebilecekleri söylenmiştir. Ayrıca mutlu etmek istedikleri çocuklara hediyeler almak isterlerse, bu bedeli velilerinden almak yerine kendilerinin çabalayarak kazanmaları hedeflenmiştir. Bu doğrultuda öğrenciler kendi okudukları kitapları 2. el kitapçıya satarak maddi kaynak temin etmiş ve bununla hediyelik eşyalar, oyuncaklar ve kırtasiye malzemeleri almışlardır. İki haftalık süre içinde 1000'e yakın eşya getirilmiş, 85 kişi içindeki gönüllü öğrenciler tarafından bunlar düzenlenip, paketlenmiştir. Öğrenciler bir hafta sonra iki otobüs ile Behçet Uz Çocuk Hastanesine götürülmüştür. Bazı öğrenciler gönüllü olarak kostümler giyip hasta çocukları eğlendirmiş, bazıları onlara müzik enstrümanı çalmış şarkı söylemiş, bazıları da küçük tiyatro, skeç gösterileri düzenleyip, bazıları sohbet edip oyun oynamışlardır. Aldıkları hediyeleri çocuklara dağıtmışlar onlarla birlikte eğlenmişlerdir. Bu deneyimin ardından öğrencilere tekrar anket uygulanmış ve öğrencilerden ikinci tur veri toplanmıştır.

Aşağıda sosyal fayda faaliyeti öncesi veri toplama süreci, sosyal fayda faaliyet süreci, faaliyet sonrası değişimi gözlemek için 2. tur veri toplama sürecini yansıtan fotoğraflara yer verilmiştir.

Foto 1: Sosyal Fayda Faaliyeti Öncesi Veri Toplama Süreci

Foto 2-3: Sosyal Fayda Faaliyeti Hazırlık Süreci

Analiz ve Bulgular

İlk aşamada değerlerin mevcut durumunu ve değişimini gözlemek için geliştirilen ölçek güvenilirlik ve geçerlilik açısından değerlendirilmiştir. Ölçeğe yapılan açıklayıcı faktör analiz sonuçlarına göre, 12 madde 3 alt boyuta ayrılmıştır. Buna göre 1-2-3-10-12 numaralı ifadeler birinci boyutta, 4-5-6-11 numaralı ifadeler ikinci boyutta, 7-8-9 numaralı ifadeler üçüncü boyutta kümelenmiştir. 3 boyut ve 12 maddeyle açıklanan toplam varyans %65,123'dür. Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri .856'dır. Bu bulgular ölçeğin güvenilir ve geçerli gözlem yapmak için uygun olduğuna işaret etmektedir.

Bu çalışmadaki temel hipotez, öğrencilerin değerlere yönelik tutumlarının sosyal fayda faaliyeti yoluyla geliştirilebileceğidir. Tablo 1'de katılımcıların her bir değer ifadesine yönelik kendi belirttikleri ortalama tutum düzeyleri faaliyet öncesi (ilk) ve faaliyet sonrası (son) aşamada birlikte gösterilmektedir.

Tablo 1: Ortalama değerler

		Ortalama	N	Standart Sapma	Standart Hata
Duyarlılık	İlk	3,7059	85	,98589	,10694
	Son	4,0941	85	1,06484	,11550
Sorumluluk	İlk	3,4588	85	1,06405	,11541
	Son	3,8471	85	1,13919	,12356

Bağımsızlık	İlk	3,9882	85	,90625	,09830
	Son	4,1882	85	,91929	,09971
Çalışkanlık	İlk	3,8235	85	,99015	,10740
	Son	3,9529	85	,92461	,10029
Dayanışma	İlk	3,4588	85	1,00656	,10918
	Son	3,8000	85	1,05560	,11450
Hoşgörü	İlk	4,0235	85	1,02326	,11099
	Son	4,1647	85	1,02175	,11082
Saygı	İlk	3,5882	85	1,06116	,11510
	Son	4,0000	85	,91287	,09901
Yardımselik	İlk	3,5765	85	1,12733	,12228
	Son	3,8588	85	,92778	,10063
Sevgi	İlk	3,4000	85	1,13599	,12322
	Son	3,7412	85	1,01363	,10994
Özdenetim	İlk	3,7647	85	1,09813	,11911
	Son	4,0941	85	1,06484	,11550
Adil olma	İlk	3,6471	85	1,06576	,11560
	Son	3,9647	85	,99340	,10775

Gerçekleştirilen sosyal fayda faaliyetinin değerler üzerinde bütüncül olarak anlamlı fark yarattığı gözlenmiştir (Bkz Tablo 2). Bu bulgu araştırma hipotezinin desteklendiğinin delilidir.

Tablo 2: İlk ve Son test ortalamaları arasındaki farkların anlamlılık durumu

	Ortalama	Standart Sapma	Standart hata ortalaması	t	Anlamlılık (2-tailed)
İlk Test– Son Test ortalama	-,28824	,75500	,08189	-3,520	,001

Sosyal fayda faaliyetinin her bir değer üzerinde tekil olarak değerler üzerinde yarattığı farklar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Her bir değer için İlk ve Son test arasındaki farkların anlamlılık durumu

		Ortalama	Standart Sapma	Standart hata ortalaması	t	Anlamlılık (2-tailed)
Duyarlılık	İlk - Son	-,38824	1,44002	,15619	-2,486	,015
Sorumluluk	İlk - Son	-,38824	1,56672	,16993	-2,285	,025
Bağımsızlık	İlk - Son	-,20000	1,19323	,12942	-1,545	,126
Çalışkanlık	İlk - Son	-,12941	1,42919	,15502	-,835	,406
Dayanışma	İlk - Son	-,34118	1,40198	,15207	-2,244	,027
Hoşgörü	İlk - Son	-,14118	1,33767	,14509	-,973	,333
Saygı	İlk - Son	-,41176	1,32102	,14328	-2,874	,005
Yardımselverlik	İlk - Son	-,28235	1,32388	,14360	-1,966	,053
Sevgi	İlk - Son	-,34118	1,59279	,17276	-1,975	,052
Estetik	İlk - Son	-,18824	1,15978	,12580	-1,496	,138
Özdenetim	İlk - Son	-,32941	1,43418	,15556	-2,118	,037
Adil Olmak	İlk - Son	-,31765	1,29295	,14024	-2,265	,026

Organizasyon sonucu tüm değerlerde sayısal gelişme gözlenmiş olmakla birlikte, sadece “saygı” temalı değer ifadesindeki fark düzeyi istatistiksel olarak anlamlıdır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulguları araştırma hipotezini desteklemiştir. Bulgular; öğrencilerin değerlere ilişkin tutumlarını geliştirmek için sosyal fayda faaliyetlerine katılımın geçerli bir yol olduğunu göstermektedir. Buna göre aktif katılımlı ve öğrenci merkezli eğitim tasarımı yoluyla sosyal fayda üretimine sevk edilen öğrencilerde, değerler gelişmektedir. Araştırmanın özgün değeri “sosyal fayda faaliyeti” ile “değerler kavrayışını” birleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu araştırmada denenen yaklaşım; öğrencilerin kendisi için fayda

bekleyen “pasif” bireyler olmaktan çıkıp, fayda sağlamak için fayda sunmak gerektiğini kavramış “aktif” bireyler olmasını desteklemektir. Bu araştırmadaki yaklaşım yoluyla sağlanan hedef kazanımlar; (1) Başkaları için fayda sağlayıp değer yaratmanın değerini fark ettirmek ve (2) Değerler konusundaki hedef kazanımları bütünsel olarak sağlamak olarak değerlendirilmektedir. Bu hedef kazanımların kalıcılığı, hedef kazanımlara ulaşmak için uygulanabilecek farklı örnekler üstüne farklı çalışmalar yapılması uygun olur.

Bir pilot çalışma olarak uygulanan ve sonuçları raporlanan bu araştırma, bu tarz uygulamaların yaygınlaşması için örnek olabilir. Bu sosyal fayda faaliyetleri sürekli hale getirildiğinde, her yaştan öğrencilere uygulandığında ve okulların düzenli olarak uyguladığı faaliyetler kapsamına alındığında değerler kavrayışı topluma erken yaştan itibaren kazandırılabilir.

Diğerleri için fayda üretebilmek kişisel bir girişimdir. Fayda üretme girişimi yaygınlaştıkça bu bir kültüre dönüşebilir. Bir girişimin başarısı da ancak birileri için fayda üretiyorsa mümkündür. Faydanın bir mal, hizmet veya yaklaşım üzerinden üretilmesi başlangıç aşamasındaki girişimcilik tutumu önkoşulunu değiştirmez. Bu çalışmada ‘girişimcilik’ ile ‘değerler yönelik tutum’ birleştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamdan hareketle bu araştırmadaki örnek uygulamanın gençlerin girişimciliğine yönelik tutumunu da olumlu etkileme ihtimali vardır. İş hayatına atılan gençler genellikle kendilerine en iyi maddi faydayı sağlayacak işler arama eğilimindedirler. Girişimci olup kendi işini kurmak toplumun büyük bölümü tarafından tercih edilmemektedir. Burada örneklenen eğitim tasarımında, öğrencilerin faydalı girişimler yaparak kendi faydalarını yaratabileceklerini fark etmelerinin sağlanması örtük amaçtır ve bu nedenle bu konuda bir gözlem ve test yapılmamıştır. Sonraki araştırmalarda bu boyut da dikkate alınabilir. Bu tarz eğitim tasarımları, yüksek finansal kaynaklar olmadan da girişimcilik yapılabileceğinin fark edilmesine yardımcı olabilir. Öğrencilerin bu aşamada girişimcilerden kaynaklı maddi fayda elde etmeleri söz konusu değildir. Faaliyete katılarak bir çeşit girişimcilik örneği sergileyen öğrencilerin kazanımı maddi faydanın ötesinde manevi olmuş ve değerlere yönelik tutumları gelişmiştir. Burada gerçekleştirdikleri faaliyet sayesinde gençler birileri için faydalı bir şeyler yapmanın önemini ve değerini fark etmişlerdir. Orta öğretim düzeyinden itibaren girişimcilik deneyimi yaşayan öğrencilerin, mezuniyet sonrasında girişimci olma eğilimi gelişebilir.

Araştırmanın diğer bir katkısı değerler genel düzeyini gözlemek için kullanılan ölçektir. Bu ölçek sonraki araştırmalarda değer durumlarını ve değişimlerini gözlemek için kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Anar, "Beliefs & Values, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1983, ss. 227-259.
- Daggett, W.R., "Addressing the Issue of Character, *International Center for Leadership in Education Inc*, 2003, New York, ss.1-8.
- Dılmaç, B., & Ekşi, H., "Değerler eğitimi: Temel Tartışmalar ve Yaklaşımlar, *İlköğretmen Dergisi*, sayı 14, 2007, ss. 21-29.
- Hökelekli, H., "Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi, *Eğitime Bakış Dergisi*, sayı 6, 2010, ss. 4-10.
- Kağıtçıbaşı, Ç., *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, (İstanbul: Evrim Yayıncılık, 2000).
- Kirschenbaum, H., *100 Ways to Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings*, (Massachusetts: Allyn&Bacon Company, 1995).
- Kuşdil, M. E., & Kağıtçıbaşı, C., Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı, *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 2000, ss. 59-76.
- Lickona, T., *Educating for Character (How our schools can teach respect and responsibility)*, (New York: Bantam Books, 1992).
- Lickona T., "The Return of Character Education, *Educational Leadership*, 51(3), 1993, ss. 12-15.
- Montagu, A., *Çocuklarınıza Ahlaki Değerleri Nasıl Kazandırabilirsiniz?*, çev. R. Öncül, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005).
- Ruyter, D. J., "The Right to Meaningful Education: The Role of Values And Beliefs, *Journal of Beliefs and Values*, sayı 37, 2002, ss. 33-42.
- Taşçı, F., *Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010).
- Turan, S. & Aktan D., "Okul Hayatında Var Olan ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, sayı 2, 2008, ss. 227-259.
- Varış, F., *Eğitimde Program Geliştirme*, (Ankara: AÜEBF Yayınları, 1978).
- Yüksel, S., "Kohlberg ve Ahlak Eğitiminde Örtük Program: Yeni İlköğretim Programlarında Yer Alan Ahlaki Değerleri Kazandırma İçin Bir Açılım, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, sayı 2, 2005, ss. 329-338.

Gençlere Yaklaşımında Olumsuz Sonuçlar Doğuran ve Yanlış Politikalara Sebep Olan Ön Yargılar

Erol ERDOĞAN*

A. Gençlere Yaklaşımında Ön Yargılar

Tanımlar

Yargı: Yargıyı sözlükler şöyle tanımlıyor: Kavrama, karşılaştırma, değerlendirme ve benzeri yollara başvuru olarak kişi, durum veya nesnelere eleştirici bir biçimde değerlendirilmek, hüküm vermek.

Ön Yargı: Ön yargıyı şöyle tanımlayabiliriz: Bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin hüküm, peşin fikir. Günlük dilde “Ön yargı” genelde olumsuz kanaatler için kullanılıyor olsa da, sözlük hem olumlu hem olumsuz yargılar için “ön yargı” tanımını kullanıyor. İster olumlu ister olumsuz olsun “ön yargı” baştan “peşin fikir” ve “ezberlenmiş davranış” olduğu için yanlıştır.

Olumsuz Sonuç: Bir olayın doğurduğu başka bir olay veya duruma, neticeye, hasılaya sonuç denir. Olumsuz sonuç ise, neticenin “olumsuz” olması, istenilmeyen özellik taşımasıdır.

B. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada gençlere dair ön yargılar değerlendirilecektir. Söz konusu edilecek ön yargılar günlük konuşmalardan derlenmiştir. Seçilen ön yargıların bazılarını gazete yazılarında, siyasi konuşmalarda, akademik metinlerde ve kitaplarda da rastlamak mümkündür.

Gençlere yaklaşımda olumsuz sonuçlar doğuran ön yargılar, toplumsal kanaatleri, ortak akı, siyasi ve bürokratik süreçleri ve politikaları etkilediği için önemlidir. Bu ön yargılar gençlikle ilgili yaklaşımlarımızı yansıtması sebebiyle veri özelliği de taşımaktadır.

Bazıları toplumsal kabul haline gelmiş bu ön yargıları analiz etmeden ve onlardan arınmadan gençlik konularına sağlıklı yaklaşım mümkün olmadığı gibi bu konularda yeni açılımlar ve yeni politikalar da imkânsız gözükmektedir. Amacım, bu ön yargılardan kurtulmamıza katkı sağlamaktır. Gençlere dair dilimize yapışan ön yargılardan kurtulmak sadece dil ve söz arınması değil aynı zamanda fikri değişim anlamına gelecektir.

* ARGETUS Araştırma Danışmanı, Turkuvaz Çocuk Dergileri Yayın Danışmanı, (catisizokul@gmail.com)

Bu tür analizler, metin (text) analizi ile başlayıp, cümlelerin kurulduğu çerçevede ise bağlam-söylem (context) analizi ile sürebilmektedir. Örneğin söylem analizi, gündelik yaşam dâhil kişilerin konuştukları ve yazdıkları ile oluşan anlam çerçevesi ve bu çerçevenin etkide bulunduğu geniş çevreyi inceler. Bir nitel araştırma tekniği olan bu analiz algı, yaklaşım, değerlendirme içeren yargıları tartışmaya açar.

Bu metin akademik bir çalışma olmaktan öte; eğitim, çocuk ve gençlik politikalarını yaklaşık yirmi yıldır takip eden ve farklı etkinlikler vesilesiyle gençlerle etkileşimini sürdüren bir kişi olarak gözlem ve okumalarına dayalı sosyokültürel bakış açısıyla hazırlanmıştır.

C. Gençlere Yaklaşımında Ön Yargılar

Gençlere yaklaşımda olumsuz sonuçlar doğuran ve yanlış politikalara sebep olan ön yargılar iki bölüm halinde işlenecektir. İlk bölümde, tanımlar ve hitaplar; ikinci bölümde cümleler incelenecektir.

C-1. Ön Yargı İçeren Tanımlar-Hitaplar

Çoluk-Çocuk: “Çoluk çocuk” ifadesinin sözlükte iki anlamı var. İkilemenin “Çocuklarla birlikte aile topluluğu” anlamında olumsuzluk yok. Ancak “Bir işte gereken deneyimi kazanmamış yaşça küçük kimseler” anlamı ise çoğunlukla gençler için olumsuz vurguyla zaman zaman horlama, küçük görme, yok sayma anlamında kullanılmaktadır. “O daha çoluk çocuk!”, “Memleketi çoluk çocuğa teslim edemeyiz!” ve “Siyaset çoluk çocuk işi değil!” cümleleri bu yaklaşıma örnektir.

Zamane Gençlik: “İçinde bulunulan dönem” anlamında “Zamane” deriz. Ancak “Zamane” kelimesinin “Yakınma veya hafifseme yoluyla şimdiki zaman” anlamında kullanıldığı da olur. Bu ikinci anlama göre, “Zaman kötüdür, zamane olan da kötüdür.” Bu anlamda “Zamane gençlik” ifadesi, gençliğin kadim olandan koptuğunu ve popüler olana kapıldığını anlatmak için kullanılmaktadır. Oysa zaman ve değişim herkesi içine alır, her bireyi etkiler. Onun için “Zamane gençlik” varsa “Zamane büyükler” veya “Zamane yaşlılar” da vardır. Ancak büyükler, değişim, yozlaşma, farklılaşma, yabancılaşma gibi olumsuz saydıkları hallerin sadece gençlerle (bazen de kadınlar) ilgili olduğunu temel varsayım olarak benimsedikleri için “Zamane gençlik” ifadesini çoğunlukla eleştiri, küçümseme, ötekileştirme, yok sayma anlamında kullanmaktadırlar.

Genç Bir Çocuk: Günlük konuşmalarda zaman zaman karşılaştığımız bir ifadedir bu. Önce “genç” denir, sonra o gencin tecrübe, yaş, bilgi, görgü noktasında eksikliğini vurgulamak veya küçümsemek için “çocuk” kelimesi yanına iliştilerle “Genç bir çocuk” denilir. “Genç bir çocuk kürsüde bir şeyler anlat-

tı” veya “Bir genç vardı hani, neydi onun adı, genç bir çocuktu?” gibi cümleler örnek gösterilebilir.

“*Gençlik Sorunu*”: Gençliği konuşurken genellikle “Gençler şöyle, gençler böyle; gençler şunu yapıyor, bunu yapmıyor” diye konuşuyoruz. Böylelikle, gençlik politikalarıyla ilgili eksikliklerin faili olarak gençleri ilan ediyoruz. Bunun sonucu olacak “Gençlik sorunu”, “gençlik sorunları”, “gençlerin sorunları” gibi ifadeler dilimize yapışıyor, her yerde karşımıza çıkıyor. Gençlik konulu akademik, sosyal, kültürel çalışmaların çoğunluğunda, gençleri sorun veya problem kaynağı veya aktörü görmek yaygın. “Genç” kelimesi ile “sorun” kelimesini ayrılmaz ikiliye dönüştürmek doğru değil. “Gençlik sorunu” dediğimiz şey esas itibarıyla büyüklerin ve devletin eksik gençlik anlayışı ve yanlış gençlik politikalarıdır. Çocukları ve gençleri eleştirdiğimiz her konu büyük ölçüde bizim ihmallerimizin, değişimi takip edemeyişlerimizin, eksik bilgi ve okumalarımızın, ön yargılarımızın ve yanlış politikalarımızın eseridir. “Gençlik sorunu” denilenler, bu bakış açısıyla esasında “Büyüklerin sorunu”dur. Gençliği bir dönem, hal, durum olarak görmeliyiz.

C-2. Ön Yargı, Aşağılama, Eksik Bilgi İçeren Cümleler-Hükümler

Gençlere yaklaşımda olumsuz sonuçlar doğuran ve yanlış politikalara sebep olan ön yargılı tanımlar ve hitaplar değerlendirildi. Bu bölümde ön yargılı cümleler değerlendirilecektir.

“*Gençler okumuyor*”: Gençlerle ilgili dillere pelesenk olan cümlelerin başında “Gençler okumuyor” gelir.

Oysa “Gençler okumuyor” değil, gençler okuyor. Ülkemiz gençliğinin kitap okuma sıklığı istediğimiz oranlarda olmamakla birlikte büyüklerden daha fazla kitap okudukları da bir gerçek. Ülkemizde en çok okuyan yaş grubu 10-30 arasıdır. Yaş ilerledikçe, özellikle 30’undan sonra okuma oranları azalmaktadır.

“Büyükler neden kitap okumuyor veya az okuyor?” sorusuna iki cevap verebiliriz. Büyükler, tecrübelerinin ve o güne değin okuduklarının verdiği güvenle okumayı gereksiz görüyorlar. Çünkü onlara göre, o kadar çok yaşamışlar ki, çekilse film yazılsa roman olacak kadar hayat tecrübesine sahipler. Büyükler, okumayı okul ve eğitim süreciyle ilgili veya ilişkili zorunlu bir durum olarak kabul ediyorlar. Okullar bitince, eğitimler tamamlanınca ve istihdam sağlanınca kitap okuma yavaş yavaş terk ediliyor. Bu aynı zamanda kitap ve eğitim kavramlarının bizim dünyamızda sorunlu bir anlama sahip olduğunu da gösteriyor.

Bunlardan dolayı kendilerinin okuyup okumadıklarını sorgulamak yerine, gençlerin daha çok okumalarını da istedikleri için, gençleri sorgulaya-

rak onları “Okumuyorsunuz!” diye suçluyorlar. Büyüklerin kendilerini kitap okumaktan muaf görmelerini kabul etmek mümkün mü? Hayır. Çünkü son nefese kadar okumak, yaşamın gereğidir, İslam’a göre de farzdır. Özellikle Müslüman bir kişinin kendini okumaktan muaf veya müstağni sayması imkânsızdır. Bir taraftan “İslam’ın ilk emri oku!” veya “Beşikten mezara kadar ilim öğrenmek fardır” deyip, diğer taraftan okumaktan uzaklaşmak, okumayı terk etmek veya okumayı gereksiz görmek aynı zihinde bulunamaz.

Üstelik eski okumalara dayanan bilgiler ve ezberler ile yenilenmeyen tecrübeler kirlidir; durgun su gibidir, şifa değil hastalık yapar. Tecrübeler ve bilgiler sürekli yenilenmeli, yenilenmenin yollarından biri de okumaktır. Burada “okuma” eylemini sadece kitap okumak değil, geniş anlamda kullandığımı belirtmek isterim.

“Bugünün gençleri çok şanslı”: “Bugünün gençleri çok şanslı” veya “Şimdiki gençler sıkıntı çekmiyor” şeklindeki cümleler de sıkça kullanılmaktadır.

“Şimdiki gençler sıkıntı çekmiyor” derken hangi gençleri kastediyoruz? Bu cümleyi kullananları kastı, çevrelerindeki bazı gençler ise elimizde veri-bilgi olmadan bu kanaat hakkında değerlendirmelerde bulunamayız. Ancak, bu kanaatin genelleştirilmesi doğru değildir.

Çünkü küresel terörün hedef ülkeleri arasında yer alıyoruz, bölgemizde şiddet ve terör sebebiyle yoğun göçler yaşanmaya devam ediyor, ailede küçülmeler sürüyor ve boşanmalar artıyor, sokakta yaşayanlar çoğalıyor, işsizlik ve istihdam sorunu var, eğitimde yarış eskisine göre daha çetin, madde bağımlılığı artıyor, gelir dağılımı adaletiyle ilgili sorunlarımız var. Bütün bunlar herkesi en çok da gençleri etkiliyor. Onun için “Şimdiki gençler sıkıntı çekmiyor” cümlesini kullanırken cesur olmayalım, bu cümleyi hiç söylemeyelim ya da söylerken tekrar düşünelim, frene basalım. Belki birilerini incitiyor olabiliriz. Ayrıca “Allah dağına göre kış verir” sözünde olduğu gibi her devrin kendince sıkıntıları, kendine özgü sorunları vardır. Bu devrin gençlerinin de bu zamana has sorunları var. Kendi gençliğimizden yola çıkarak bugünün gençlerinin her türlü nimete, imkâna, fırsata sahip olduğunu düşünmek, gençleri anlamamıza engel olacaktır. Üstelik kendi dönemimizin imkânlar veya imkânsızlıklarından yola çıkarak gençlere yaklaşmak onları gözümüzde daha fazla “proje gençliğe” dönüştürecek ve onlardan beklentilerimizi arttıracak “yatırımcı ruh” yönümüz güçlenecektir.

“Gençler çok yaramaz!”: Ortaöğretim ve üniversite gençliğine dair sohbetlerde eğitim yöneticilerimizin ve gençlikle ilgili çalışma yapan gönüllülerin sıkça kullandığı cümlelerden biri de “Gençler yaramaz” şeklindedir.

Çocuk ve gençteki hareketlilik, üretime hazır bir enerjiyi bize haber verir. O hareketliliği ‘yaramazlık’ olarak tanımlarsak, önüne barajlar kurarız bas-

tırmaya çalışırız. Ki, hiçbir baraj o genç enerjiyi sağlıklı şekilde durduramaz. Genç ya önündeki engeli yıkar geçer veya baraja razı olarak kendinden vazgeçer. Bu ise yeteneklerin zayıf olması demektir. Çocuk ve gencin hareketliliğini 'yaramazlık' olarak değil 'hareketlilik', 'dinamizm' veya 'enerji' olarak tanımlayarak yollar açarsak, o enerji verimliliğe dönüşür.

Necip Fazıl Kısakürek meşhur Sakarya Türküsünde *"İnsan bu, su misali, kıvrım kıvrım akar ya."* diyor. Bu mısra, bir yönüyle, insanın fitratını tarif ediyor; insan su gibidir, her ırmağın farklı debisi, akışı, kaynağı, sertliği, yumuşaklığı, rengi, kokusu, mineral yapısı vardır. Suyun akışını kavrar, özelliğine göre davranırsak nimet; suyun doğallığına ters davranırsak afet olur.

"Gençler protest!": Gençlerdeki dinamizmi, akademik yaklaşımların çoğunluğunda olduğu gibi, daha başlangıçta "protest" olarak tanımlamak kısmen sorunlu bir yaklaşımdır. Çünkü gençlerin protest algılanmasına veya onları protest davranmaya yol açan etkenler; gençlik saflığı ve temizliği ile bunlara bağlı olarak bazı duygulardaki güçlü olma halidir; yani gençlik enerjisi, gençlik hareketliliği, gençlik dinamizmidir. Gençlerdeki adalet ve vicdan duyguları ve taleplerinin güçlülüğü bundandır.

Ancak "Gençler protesttir" cümlesini aynen benimsendiği zaman, hem devlet hem aileler ilk andan itibaren, daha korumacı veya korunmacı, nasihatçi, güvenlikçi ve engelleyici tedbirlere başvurmak zorunda hissetmektedirler. Bu ise anlamak yerine anlatmak, dinlemek yerine engellemek, etkileşim yerine tek yönlü bir iletişime ve dayatmaya neden olur. Oysa "Gençler protesttir" yerine "Gençler hareketlidir, enerjiktir, dinamiktir" ilkesini esas alırsak, protest olmak zorunda kalan gençler azalacaktır. "Gençler hareketlidir, enerjiktir, dinamiktir" cümlesini esas ilke kabul etmek, toplumun gençlerden daha çok istifade etmesini sağlayacağı gibi kuşak çatışmalarını da azaltacaktır. Kendilerini ergen, protest, yaramaz diye öteleyen toplumlara karşı, gençlerin protest olma haklarına saygı duyduğumu belirtmeliyim hatıta bunun bazen sorumluluk olduğunun da altını çizmeliyim.

"Geleceğimizin teminatı gençler": Şu cümleleri kullanmayanımız azdır. Yöneticiler, siyasetçiler, eğitimciler, anne ve babaların sıklıkla tekrar ettiği cümlelerdir bunlar.

"Gençler, geleceği siz kuracaksınız..." (Google sonuç: 48 bin)

"Yarınlarmızın ümidi gençler" (Google sonuç: 65 bin)

"Gençler geleceğimiz!" (Google sonuç: 14 bin)

"Gelecek gençlerin!" (Google sonuç: 16 bin)

"Gençlik gelecektir" (Google sonuç: 9 bin)

"Geleceğimizin teminatı gençler..." (Google sonuç: 3 bin)

“Gençler gelecek vaat ediyor” (Google sonuç: 2 bin)

Gençler+gelecek 150 milyon, Gençler+bugün 17 milyon

Gençleri geleceğe ertelemeye ne kadar çok kararlıyız ve bunun için ne çok vecize geliştirmişiz, değil mi? Genç ve gelecek ilişkili yaklaşımlar, aile, toplum ve millet-devlet olarak, gelecek stratejilerimiz bakımından elbette değerli. Bu ifadeler gençlere gelecek bağlamında verdiğimiz değeri de gösteriyor. Ancak burada bir sorun var. Allah, akıl-baliğ olanı mükellef kabul ediyor. Devlet 18 yaşına basana oy hakkı veriyor. TSK, 20 yaşındaki gence vatani emanet ediyor. Hukuk sistemi, anayasa ve yasalar 18 yaşındakini reşit sayıyor. Ticaret kanunları, 18 yaşındakine şirket kurma hakkı veriyor. Trafik araç kullanması için ehliyet veriyor. Kız babası kızını veriyor, kendine damat kabul ediyor. Büyükler, yöneticiler ve karar alıcılar ise, gençleri hep gelecekle ilişkilendiriyor. Bu durum, insanın “zamanı mülkleştirmesi” ile ilgili bir derin problemin varlığından bizi haberdar ediyor. İnsan yönetmeyi paylaşmak istemediği gibi zamanı da paylaşmak istemiyor. Aslında her ikisi de mülk kavramı içinde ifade edilebilir. Mülk ise ancak adaletle ayakta kalır. Adalet mülkün temelidir. Elbette gençler geleceğimizdir ama aynı zamanda şimdimizdir. “Akil ve baliğ” olmak zaten budur, bu bir eşiktir, o andan itibaren reşidiz, mükellefiz, sorumluyuz.

“Gençler bayramları tatil sanıyor”: “Ah nerede o eski bayramlar!” diye başlayan sohbetlerde, günümüzdeki insanların özellikle gençlerin, bayramı, tatil olarak algıladıklarına dair kanaatlere yer verilir. Böyle düşünenlere göre, özellikle gençler, bayramlarda anne ve babalarını, akraba ve hısımlarını, memleketlerini ziyaret etmek ve bayram neşesini geniş aile içerisinde yaşamak yerine tatil beldelerine gitmeyi yeğlemektedirler. Bu yargıyı gerçekçi bulmadığım için, yanımda bu tür konuşmalar olduğu zaman, usulünce itiraz ettim ve kendi görüşümü paylaşmaya çalıştım.

Mesela TARMER’in İstanbul Aydın Üniversitesinde 18-27 yaş arası yaklaşık 2 bin öğrenciyle yaptığı araştırma beni doğruluyor. Araştırma sonuçlarından bazılarını paylaşayım. (*Türkiye’de Gençlerin Dini Bayram Algısı Araştırması*, TARMER İstanbul Aydın Üniversitesi Toplumsal Araştırmalar Merkezi, 2015)

“Bayramlarda komşu ve akraba ziyaretlerini gerekli görüyorum” ifadesine ‘Katılıyorum’ ve ‘Kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranı yüzde 77,3. Böyle düşünmeyenlerin toplamı ise sadece yüzde 11,6.

“Bayramı ailemle geçirmek beni tatile gitmekten daha fazla mutlu eder” ifadesine ‘Katılıyorum’ ve ‘Kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranı yüzde 68,9. Böyle düşünmeyenlerin toplamı ise çok az, yüzde 13,1.

“Kabir ziyaretleri bayramların ayrılmaz parçasıdır” ifadesine ‘Katılıyorum’ ve ‘Kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranı yüzde 79,9.

“Bayramda dargınların barışmasını, eş dost ziyaretlerini, büyüklerin hayır duasını almayı tatile tercih ederim” ifadesine ‘Katılıyorum’ ve ‘Kesinlikle katılıyorum’ diyenlerin oranı yüzde 67,2. Bu görüşe katılmayanlar ise yüzde 15,2’de kalmış.

Hem gözlemlerim hem araştırma bulguları, “Gençler, bayramı tatil sayıyor, akraba ve memleket yerine tatili tercih ediyorlar” cümlesinin veriye dayalı bir analiz değil önyargı olduğunu ortaya koyacak kadar net. Gençler, bayramlarda aileleri ve akrabalarının yanında olmayı yoğunluklu şekilde tercih ediyorlar.

Peki, bayramların tatil olarak algılanması ve eş-dost ile bayramı geçirmek yerine tatile gitmeyi tercihte hiç mi artış yok? Elbette var ancak bayramları “tatil” olarak algılamak ne müstakil bir değişim ne de gençlerin kendilerinden kaynaklanan bir durum.

“Gençlik çok değişti”: Değişimi sadece veya ağırlıklı biçimde, bir değişken üzerinden değerlendirmek bizi eksik ve yanlış sonuçlara götürür. Ülkemizde, edep, töre, ahlak, kültür gibi konularla ilgili değişim veya yozlaşma tartışmaları çoğunlukla gençler; namus, ahlak, giyim kuşam, tesettür, hicap, aile-çocuk değişimleri de çoğunlukla kadınlar üzerinden analiz edilmektedir. Dolayısıyla çoklu değişken üzerinden izlenmesi gereken değişim süreçleri tek aktör veya faktöre indirgenmekte, bu ise değişimi anlayamamak ve yönetmemek anlamına gelmektedir. Çünkü bu analiz biçiminde bazen değişimin merkezinde olan aktörler yerine ikincil aktörler veya sonuçlar değişimin ana unsuru kabul edilmektedir. Gençlikle ilgili değişim ve yozlaşma konularında büyükler, kadınlarla ilgili değişim ve yozlaşma konularında erkekler kendilerini “sahih” pozisyonda görmektedirler. Değişimi sadece gençler veya kadınlar üzerinden okumak aynı zamanda cinsiyetler arası ve kuşaklar arası iletişim etkileşim sorunlarını da arttırmaktadır.

“Gençler ve çocuklar teknoloji bağımlısı”: Teknoloji, internet ve dijital medya bağımlılıklara dair analizlerin vazgeçilmez yargılarından biri gençlerin internet ve dijital medya bağımlısı olduğudur. Dijital dünyayla ilişkisi bakımından insanları üçe ayırmak genel bir kabul oldu. Bunlar “dijital yerliler”, “dijital göçmenler” ve “melezler”dir. Ben bu tasnifi “dijital yerliler”, “dijital göçmenler” ve “yabancılar” olarak yapıyorum. Günümüz çocukları ve gençleri doğduğunda internet ve dijital platformlar vardı ve yaygındı. Bunlara yerliler diyoruz. Bir üst kuşak, gençlik ve orta yaş dönemlerinde internet ve dijital platformlarla tanıştı. Banlara göçmen diyorum. Mesela ben göçmenim. Daha üst kuşak ise ileri yaş dönemlerinde interneti duydu, bir kısmı tanıdı bir kısmı uzak durdu. Bunlar internet ve dijital platformların yabancıları.

Doğal olarak, göçmenler ve yabancıların internet ve dijital platformlara karşı duruşu hayranlık, kayıtsızlık, uzak durma şekillerinden birisi olarak te-

zahür ediyor. Bu duruşlar bazen geçişkenlik gösterebiliyor. İnternete kayıtsız kalan biri zamanla iyi bir Facebook kullanıcısına dönüşebiliyor.

İnternetin içine doğanların internet ve dijital mecralarla ilişkisi büyük ölçüde “zamanın teknolojisi” üzerinden geliştiği için hayranlık boyutuna ulaşmıyor. Ancak, internet ve dijital platformları bir “yeni icat” olarak görenlerin onlarla ilişkisi bazen hayranlık seviyesine çıkabiliyor. Hayranlık, şaşırmisslik, şaşkınlık “bağımlılık” ilişkisine yol açabiliyor.

Dijital platformları kullanma oranları, doğal olarak, çocuklar ve gençlerde çok ama bağımlılık oranlarının büyüklerde daha çok olduğunu düşünüyorum. Ancak, mutlak bir kabul olarak internet-dijital bağımlılık araştırmaları çoğunlukla çocuklar ve gençler üzerinde yapılıyor. Dijital platformlarla bağımlılık konusunu çocuklar ve gençler üzerinden yani dijital yerliler üzerinden değil dijital göçmenler ve yabancılar üzerinden incelemek bize şaşırtıcı sonuçlar göstereceğinden kuşum yok. Bu konuda bir araştırma verisini paylaşmak istiyorum. “Kadınlarda İnternet Bağımlılığı ile İlgili Bir Araştırma: İstanbul Örneği” sonuçlarında, en yüksek sıklıkta kullanım düzeyi 50-54 yaş grubu kadınlarda olduğu gözlenmiştir. Bu gruptaki kadınların tamamının her gün internet erişimi yaptığı ortaya çıkmaktadır. “Bu yaş grubunun bu derece yüksek çıkmasının nedeni olarak, sosyal paylaşım siteleri üzerinden sosyal ilişkileri devam ettirme, akraba ve uzakta olan aile bireyleri ile iletişime girme ihtiyacı olduğu tahmin edilmektedir. Bu yaş grubundaki kadınların büyük kısmının ev kadını veya emekli olmasının da kullanım düzeyinin yüksekliği üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.” (Kaynak: “Kadınlarda İnternet Bağımlılığı ile İlgili Bir Araştırma: İstanbul Örneği” - Esmâ Sancar, *İğdir Üniv Sos Bil Der, Sayı / No. 13, Ekim 2017, 296-320 Araştırma Makalesi*)

“Bugünün çocukları çok zeki!”: Hem ailelerin hem yöneticilerin bugünün çocuklarının ve gençlerinin çok zeki olduklarına dair yaygın kanaatlere sahip olduklarını biliyoruz. Bunun sonucu olarak çocuk ve gençlerle ilgili eğitimlerde “zekâ” veya “üstün zekâ” yaklaşımı maalesef “farklı zekâ ve farklı yetenek” yaklaşımlarını, dünyadaki yeni yönelimlerin aksine, geride bırakarak öne çıkmakta, politikaları ve toplumun eğilimlerini belirlemektedir. İletişim, teknoloji, bilgi alanlarındaki hızlı gelişimler, her kuşağı bir öncekine göre konuşma, okuma, öğrenme, taklit, beceri konularında farklılaştırmakta ve öne çıkarmaktadır. Kuşak tasnifleri yapılırken 1965-1979 arasında doğanlara X kuşağı, 1980-1999 yılları arasında doğanlara Y kuşağı denmiştir. Teknoloji, bilişim, internet, dijital platformlar dönemi olan 2000 yılı ve sonrasında doğanlara ise Z kuşağı denilmektedir. İnternet ve dijital platformlar, X ve Y kuşağının gözlerini kamaştırarak kendine hayran bıraktığı ve bazen bağımlı hale getirdiği gibi bu kuşaklar (X ve y) Teknoloji, bilişim, internet, dijital platform-

lar kuşağına (Z) da hayranlıkla bakmaktadır. Bunun sonuçlarından biri de günümüz çocuklarının çok zeki olduklarının kabul edilmesidir. Aileler, toplum ve politika yapıcıların, günümüz çocuk ve gençlerinin çok zeki olduklarına inanmaları ve “yetenek” “çalışmak” ve “çocuk” olgularından daha çok “zekâ” kavramının öne çıkması çocuğun kutsallaştırılması, projelendirilmesi, yatırım aracı olarak görülmesini, başka faktörlerin de etkisiyle hızlandırmaktadır.

D. Sonuçlar

Gençlikle ilgili eksik bilgi ve ön yargılarımızın onlarca olumsuz sonucu var. Onlarca sonuçtan önemli gördüğüm altısını yazacağım. Bu altı sonuç, başka sonuçlara da sebep olan ana sonuçlar olarak görülebilir.

Gençlerin çoğuna ulaşamıyoruz, çoğu ile etkileşim ve iletişimimiz yok. 1970-90 arasına göre 2010’lu yıllarda, gençlik yapılanmaları ve organizasyonları, kuruluş, şube, imkân bakımından daha çok olmasına rağmen, idealist yapılara dernek, vakıf, tekke, belediye ve parti gençlik birimleri her 10 gençten birine bile ulaşamıyor. Ulaşamıyor olmak bir iletişimsizlik halidir. İletişimsizlik, dil ve üslup sorunu, bilgisizlik, ön yargı, yanlış bilgi, yanlış ve eksik yöntem, tecrübe zehirlenmesi gibi etkenlerle oluşur. Biz gençlere ulaşamıyoruz ama “piyasa” gençlere her şekilde ulaşıyor.

Kuşaklar arası çatışma ve aile-çocuk/genç kopuşu hızlanıyor. Gençlerle ilgili eksik ve yanlış bilgiler, tazelenmeyen tecrübeler, vazgeçilmeyen ezberler gençlerle aileler arasındaki sorunları çoğaltıyor, kuşaklar arası kopuşu ve çatışmayı derinleştiriyor. Çocuk ile ailenin ilişkisi öğrenci-veli ilişkisine dönüşmesi sorunu daha arttırdı.

Gençlerimize ön yargılı yaklaşımımız yabancılaştırılmış proje gençleri başımıza bela etti. “Ev danası öküz olmaz!” sözünde olduğu gibi, gençlerimize eksik bilgi, eksik sevgi ve ön yargılı yaklaştık, görev ve yetki verirken onlara cimri davrandık ama FETÖ ve ABD’nin “proje gençliğine” ve “parlatılmış gençlere” kapıları açtık, yetkiler verdik, sorumluluk verdik. Bunları yaparken, gözlerimizi o kadar kamaştırdılar ki, “Bizim yetişmiş insanımız yok” dedik. Sonuçta o ABD ve FETÖ’ün parlatılmış proje gençleri 15 Temmuz’a giden yolda hainlik yapmadan çekinmediler. Ama “yetişmiş insanımız yok” diye ötelediğimiz insanımız, gençlerimiz, kadınlarımız o gece sokağa çıktı, var gücüyle darbeye direndi.

Eğitimden doğru sonuçlar alamıyoruz. Çocuk ve gençlere yaklaşımdaki ön yargılar, toplumsal kanaatleri, ortak aklı, siyasi ve bürokratik süreçleri ve politikaları etkilemektedir. Sık sık değişen sınav ve sınıf geçme sistemleri, müfredat ve ders kitapları, eğitimle ilgili bitmeyen şikâyetler ve tartışmalar gençlere yönelik ön yargılarımızın ve ezberlerimizin etkisiyle oluşmuş ka-

rarların sonuçlarından biridir. Dolayısıyla çocuk ve gençlere yaklaşımdaki ön yargılar, aynı zamanda ekonomik anlamda da ciddi kayıplara yol açmaktadır.

Gençler kendilerini değil ebeveynlerini ve büyüklerini gerçekleştiriyor. Eğitim “İnsanı kendisini gerçekleştirmesi” olarak da tarif edilir. Yani kendi yeteneği, ilgisi, merakı, zekâsı, aklı, eğilimlerini gerçekleştirmesi... Ancak büyüklerin ve yöneticilerin gençlerle ilgili eksik bilgileri ve ön yargıları ile onlara yönelen standartlaştırma ve idealize etme ameliyeleri, gençlerin kendi hedeflerini değil onlara dayatılanları gerçekleştirmeleriyle sonuçlanmaktadır.

Gençlerle etkileşimi az olan büyükler kendilerini yenileyemiyor. Gençlik enerji, yeni bilgi, teknoloji ve bilişim demektir, yetişkinlik ise tecrübe, kadim bilgi, kültür, gelenek demektir. Gençlerle doğru bilgi ve sevgi ile etkileşim içinde olamayanlar kendileri yenilemekte, zamanı anlamakta, geleceği öngörmekte zorlanmaktadırlar. Bu ise büyüklerin kaybıdır.

E. Neler Yapmalıyız?

Önce tanıyalım, tanımak isteyelim. Tanımak için dinleyelim, merak edelim, soralım, araştıralım, gözlemleyelim. Tanımadan sevemeyiz, rehberlik yapamayız, yoldaş olamayız. Tanımadan hakkıyla düşmanlık bile yapamayız.

Sorumluluk verelim. İnsan işte yetişir. Yetki/sorumluluk verin, gençlerimiz yetişsin. 2000’li yıllarda İnsansız Hava Aracı (İHA) yapımına başlayan 15-20 kişilik ilk ekibin yaş ortalaması 23-25 idi.

Bildiklerimizi gözden geçirelim. Bazı bildiklerimiz havalandırılmamış ve tozu silkelenmemiş halılar gibidir. Evet, tecrübelerimiz ve kadim bilgilerimiz önemlidir ama onlar tozu alınırsa değerli olur. Yoksa durgun su gibidir, içindekini zehirleyebilir.

Öteleyen, yok sayan, küçümseyen tanımlar yerine değer veren tanımlara geçelim. Bizim kültürümüz, medeniyetimiz ve inancımızda gençler yaramaz, protest, çoluk-çocuk olarak tanımlanmaz, gençleri tanımlamak için daha özel kelimeler seçilirdi. Mesela “delikanlı” derdik. Çünkü ondaki dinamizmi, enerjiyi, hareketliği önemserdik. “Delikanlı” demek başka, ergen yaramaz, protest, çocuk-çocuk demek başka. Delikanlı dediğimizde “Ey genç, ben sendeki dinamizmi, heyecanı, coşkuyu fark ettim” demektir.

Bir şu cümleye bakın. “Gençler yaramaz, protest, isyankâr, laf dinlemiyorlar.” Bir de buna bakalım. Bir de Arif Nihat Asya’dan dinleyelim. “Delikanlım, işaret aldığın gün atandan! / Yürüyeceksin! Millet yürüyecek arkandan!” Peki, Yunus Emre ne demiş gençlerimiz için? “Bu dünyada bir nesneye yanar içim göynür özüm / Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi.” Ona göre genç “yiğit” demek.

Ali Fuad Başgil'in Gençlik ve Eğitim İlişkinine Dair Görüşleri

Ferhat AKDEMİR*

Giriş

Bilindiği gibi Ali Fuad Başgil (1893-1967) Cumhuriyetimizin yetiştirdiği önemli düşünce ve fikir adamlarından birisidir. Her ne kadar hukukçu kimliği ve siyasi görüş ve düşünceleri ile ön plana çıksa da, bir eğitimci ve akademisyen olarak gençlik ve gençliğin eğitimi de özel ilgi alanına girmektedir.¹ 1943-44'de Eminönü Halkevleri Müdürlüğü'nde ve 1947'de Üsküdar Halkevleri Müdürlüğünde vermiş olduğu konferansların genişletilmiş ve yazıya dökülmüş şekli olan ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından *100 Temel Eser* listesine aldığı *Gençlerle Başbaşa* isimli çalışması, onun gençlere ve gençlerin eğitimine verdiği önemi gözler önüne serer niteliktedir. Çalışma aslında, Türk edebiyatında daha başka örneklerini de görebildiğimiz kadarıyla bir öğüt kitabı, nasihatname niteliğindedir. Ancak doğrudan gençleri muhatap alması ve onların eğitimini konu edinmesi açısından da orjinaldir.

Kitabın içeriğine ve Başgil'in gençlere yönelik öğütlerine girmeden önce genel bir tespit yapacak olursak, kitabın ana temasını ve temel kavramını "başarı"nın oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bunu kitabın bölümlenmesinden ve bölüm başlıklarından da anlayabiliriz. Örneğin birinci bölüm, "Başarılı Olma Yolunun Tehlikeleri ve Düşmanları", ikinci bölüm, "Başarılı Olmanın Şartları" dördüncü bölüm "Başarılı ve Verimli Çalışma" ve beşinci ve son bölüm "Çalışma Hayatının ve Genellikle Başarılı Olmanın Kanunları" başlıklarını taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında kitabın başarı odaklı ve gençleri başarıya yönelten bir nitelikte olduğunu söylememiz mümkündür. Doğrusunu söylemek gerekirse, özellikle gençlere ahlaklı ve erdemli bir yol haritası çizmeyi ve bu konuda vecizeler niteliğinde öğüt ve tavsiyelerde bulunmayı amaçlayan bir kitabın, başarıyı fazlasıyla vurgulaması ve önplana çıkarması ilk baştan yadırgatıcı gelebilir. Aslında Başgil de bu durumun farkındadır. Şu ifadelerinden bu durumu açıklıkla anlayabiliriz: "Gerçek şu ki, başarılı olmak, mutlu olmak demek değildir. İnsan başarılı olur, sosyal hayatta özlediği yerin daha üstününü bile alır da mutlu olmayabilir. Servetin, güç ve şöhretin son noktasına varmış nice insan vardır ki, içi daima mutluluk dünyasının hasre-

* Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, (ferhat.akdemir@omu.edu.tr).

1 Ali Fuad Başgil'in hayatı ve kişiliği hakkında geniş bilgi için bkz. A. Selçuk Özçelik, "Ali Fuad Başgil", DİA, C.5, İstanbul, 1992, 128-130; Emrullah Kılıç, "Ali Fuad Başgil: Hayatı ve Eserleri", Tanzimattan Günümüze Türk Düşüncesi, ed. Süleyman Hayri Bolay, C.2, (Ankara: Nobel Yayınları, 2015).

tiyle yanıp tutuşur. Gösterişli apartmanlarda, göz kamaştırıcı bir konfor ve lüks içinde yaşayan insanlar görürsün ki, bunların hepsini bir günlük mutlulukla değiştirmeye hazırdılar. Çünkü mutluluk tamamıyla gönül işidir. Ve içimizdedir. Onu kendi içimizden başka bir yerde sanıp aramak ve mutluluğu sırf servet, güç ve şöhrette görmek çölde serabı su zannetmektir.”²

İnsan yaşamının nihai gayesinin mutluluk olduğunu ama ne var ki, başarının mutluluk demek olmadığını ve başarının her zaman mutluluk getirmediğini Başgil’in kendisi de kabul etmektedir. Ancak o, başarıyla mutluluk arasında yine de yakın bir ilişki kurmakta ve deyim yerinde ise başarıyı mutluluğun zorunlu ve tamamlayıcı bir ögesi olarak görmektedir. Bu durumu onun, “... mutluluğun yolu başarının yolundan ayrı da değildir. Ve mutluluk ülkesi başarı diyarının biraz daha ilerisindedir. Bu diyarı aşmadan mutluluğa erişmek imkansız değilse de çok güçtür.”³

Başgil’in başarı ile mutluluk arasında kurmuş olduğu ilişki her ne kadar çeşitli açılardan özellikle de ahlak felsefesi açısından eleştiriye konu olabilir gibi görünse de, aslında bu durum hem kitaba ilham kaynağı olan metinler hem de Başgil’in yaşadığı tarihsel konteks ve hedeflediği amaçlar dikkate alındığında anlaşılabilir görünmektedir. Şöyle ki, öncelikli olarak kitaba ilham kaynağı olan metinler, büyük ölçüde Fransızca’da kaleme alınmış ve yine aynı şekilde başarı odaklı metinlerdir. Başgil, söz konusu kitabını, kitabının hemen başlarında ünlü Fransız eğitimci ve ahlakçı Jules Payot’un “İrade Terbiyesi” isimli çalışmasından ilham alarak kaleme aldığını ve bu konuda, *Fikrî Çalışma ve İrade, Fikrî Çalışmayı Düzenleme, İrade Yoluyla Başarı, Mutluluğu Elde Etme, Mutluluğun Felsefesi* gibi diğer çalışmalardan da faydalandığını ifade ve itiraf eder.

Başgil’in başarı ile mutluluk arasında yakın bir ilişki kurmasının diğer bir nedeni ise kanımızca içinde yaşadığı tarihsel konteksttir. Şöyle ki, söz konusu dönem arka planında Sanayii Devrimi ve Fransız İhtilali olan dolayısıyla bir yandan teknoloji ve üretimin ve buna bağlı olarak kalkınma politikalarının, diğer yandan milliyetçilik ve ulusçuluk akımlarından beslenen kültür politikalarının ön plana çıktığı tarihsel bir dönemdir. Buna bir de, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ve inşâ edilmeye çalışılan yeni ulusun hemen hemen her alanda kalkınması ve muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma hedefi eklendiğinde, kitabın neden başarı odaklı olarak kaleme alındığı daha anlaşılır bir hal almaktadır. İlaveten, çalışmanın hedef kitlesini, “yeni bir ulus inşâ etmenin heyecanını taşıyan, her sahada topyekün seferberlik ilan eden, çalışan, üreten, okuyan, milli ve manevi değerler etrafında kenet-

2 Ali Fuad Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2016), 16.

3 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 17, 18.

lenme iradesi ve becerisi gösteren idealist gençlik"⁴ olduğu ve kitabın amacının da böylesi bir gençlik inşâ etmek olduğu dikkate alınacak olursa Başgil'in başarı ile mutluluk arasında kurmuş olduğu yakın korelasyonun daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

Başgil'in çalışmasının merkezi iki kavramı olan başarı ve mutluluk arasında görmüş olduğu yakın ilişkiye bu şekilde değindikten sonra, kitabın içeriğine ve Başgil'in gençliğe yönelik öğüt ve tavsiyelerinin detaylarına daha yakından değinebiliriz.

1. BAŞARILI OLMANIN ÖNÜNDEKİ ENGELLER: TEMBELLİK, KÖTÜ ARKADAŞLIK VE KÖTÜ ÖRNEKLİK

Başgil çalışmasında önce başarının ya da başarılı olmanın önündeki engellere değinir ve onları da tembellik, kötü arkadaş ve kötü örnek şeklinde üç madde halinde sıralar. Ona göre, başarının önündeki en temel ve en güçlü faktör olan tembellik, insanın karşısına çıkan ve onunla mertçe savaşılan bir düşman değildir. Eski peri hikayelerindeki kahramanlar gibi, şekilden şekle girerek ve bin bir hile kullanarak insanı yenmeye çalışan bir alçaktır. Tehlikesinin büyüklüğü de buradan gelmektedir.

Kandırıcı bir felsefesi ve boş sözlerle örülmüş bir edebiyatı olduğunu söylediği tembelliğin Başgil'e göre, yerine, çağına ve adamına göre girmediği bir kalıp yoktur. Herkesin mizacına göre tavır alır ve konuşur. Dilimizde aldığı çeşitli isimler de onun bu sinsiliğini gösterir niteliktedir. Tembelliğin bir adı uçarlılıktır, bir adı gevşeklik, bir adı hoppalık ve züppelik, bir diğer adı ise uyuşukluk, üsengeçlik, keyfine düşkünlük ve bencilliktir. Ancak her adla anılırsa anılsın, hangi kalıba girerse girsin, eğer tembellik, Başgil'e göre, biyolojik bir rahatsızlıktan kaynaklanmıyorsa o, iradeyi doğru yönde kullanarak aşılabilecek bir hastalıktır. Dolayısıyla burada irade eğitimi ön plana çıkmaktadır.⁵

Başarının önündeki bir diğer engel ise, Başgil'in "bir gencin başına gelebilecek kötülüklerden en kötüsü"⁶ ve "en büyük talihsizlik"⁷ olarak takdim ettiği kötü arkadaşlıktır. Kötü arkadaşlık ona göre, diğer kötülükler gibi "sinsi ve maskelidir... Dost ağzı kullanır. Seni kollar ve yardımına koşar görünür. Seni kendisine imrendirmek için yapmadığı şaklabanlıktan kalmaz.... Arkadaşın kötüsü ise, sana kendi ağzını kullanır ve seni tembellikten daha çabuk ken-

4 Lokman Çilingir, "Ali Fuad Başgil'de Başarı-Mutluluk İlişkisi", *Vefatının 50. Yıldönümünde bir Düşünce İnsanı Olarak "Ali Fuad Başgil ve Siyasi Mücadeleleri"* (Bildiriler Kitabı), Ed. Bekir Şişman, Çarşamba Belediyesi, (Samsun: Kültür Yayınları, 2017), 332.

5 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 22.

6 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 22.

7 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 22.

dine bağlar. Zaten tembelliğin, işi asma, hoppalığa ve züppeliğe düşme şekli çoğu zaman kötü arkadaş yüzünden başlar.”⁸ Dolayısıyla, Başgil’e göre, bir kimse arkadaş seçiminde oldukça hassas ve titiz olmalıdır. Arkadaş olarak seçilecek kişide çalışkanlık, dürüstlük ve iyilikseverlik gibi ahlaki erdem ve değerler aranmalıdır.

Başgil’in başarının önünde gördüğü son engel ise kötü örneklerdir. Onun kötü örnek ile kastettiği ise, hak etmediği halde şan ve şerefe, mal ve mevkiye kavuşmuş, becerilerinin ve hak ettiklerinin üstündeki yerlere oturmuş kimselerdir. “İnsan kılığına girmiş hayvanlar ve parazitler” olarak nitelediği bu kimselerin ona göre “zehirli bir dili ve felsefesi” vardır. “bu felsefenin eksenini ‘egosentrizm’ denilen sırf kendini düşünürlük ve kendini bütün varlıkların merkezi halinde ve her şeyin üstünde görmektir.”⁹ Bu kimselerin iki temel özelliği vardır: namuslulukla alay etme ve bir şeye aldatarak erişmeyi başarı sanma. Bu noktada namusluluğa özel bir vurgu yapan Başgil, onu, “insanın, vicdanı ile başbaşa kaldığı zaman ona verecek utandırıcı bir cevabı olmaması”¹⁰ olarak tanımlar ve onu “mutlu olmanın ve iç huzuru ile yaşamının ilk ve en büyük şartı”¹¹ olarak takdim eder.

Sonuç olarak ister tembellik, ister kötü arkadaşlık isterse de kötü örnekler olsun, bütün bunlara karşı koymak ve onlara teslim olmamak için insanın elinde Başgil’in ifadeleri ile iki silah vardır. Biri iradeli olmak diğeri de çalışmaktır. Ona göre mesele ve bütün bu sorunların çözümü, iradeyi eğitip iyiliğin hizmetinde kullanmak ve verimli bir çalışmanın yolunu ve yöntemini bilmektir. Ancak irade nedir ve nasıl bir şeydir. O eğitilebilir mi? Eğitim yoluyla insanın iradesi ve davranışları değiştirilebilir mi? Şimdi Başgil’in bu konudaki görüşlerinin detaylarına geçebiliriz:

2. İRADENİN MAHİYETİ VE İÇERİĞİ

İradeye özel bir vurgu yapan ve altını ısrarla çizen Başgil, onu, başarıya ulaşma konusunda zeka ve bilgiden daha önemli ve öncelikli görür. Hatta o, aydınlanmanın önemli filozoflarından Rousseau’yu çağırıştırırcasına insanı insan yapan ayırt edici niteliğin zeka ya da akıl değil irade olduğunu söyler. Kendi ifadeleri ile, “insan zekası ve bilgisiyle değil, ancak iradesi ile insandır. Zeka ve bilgi az çok hayvanda da vardır. Fakat ahlâki irade canlı organizmalar zincirinin son halkasını oluşturan insana has bir güç ve ayrıcalıktır.”¹² Ona göre, irade sadece insan ile hayvan arasındaki ayırt edici nitelik değildir. O aynı zamanda insanlar arasındaki üstünlük ve aşağılık farkını yaratan temel

8 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 22.

9 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 23.

10 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 24.

11 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 24.

12 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 26.

bir niteliktir. “İrade; yalnız insanı hayıvandan değil, aynı zamanda insanları birbirinden ayıran ve aralarında üsütnlük ve aşağılık farkları yaratan bir ruh kuvvetidir... bu bir kanundur ve istisnası yoktur. Basit zekalı, az bilgili, hatta bilgisiz insanlardan başarılı olanlar çok görülür. Fakat zayıf iradeli insanlardan başarılı olmuş, ve yükselmiş tek bir örnek gösterilemez. Çünkü, başarılı olmak ve yükselmek sırf gayretin meyvasıdır; gayret ise, iradenin ifadesidir.”¹³

İfade ettiğimiz üzere Başgil, iradeyi insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan ayıran temel bir nitelik olarak tanımladığı gibi, yine onu insanlar arasında farklı oluşturan ayırtdedici bir özellik olarak görmektedir. Bu noktada ortaya yanıtı muhtaç iki temel soru ortaya çıkmaktadır. İlki, irade nedir ve nasıl tanımlanabilir? İkincisi, eylem ve edimlerimiz üzerinde ne kadar irade sahibiyiz yani ne kadar özgürüz? Görebildiğimiz kadarıyla Başgil, ilk sorunun yanıtını vermeye pek girişmemektedir. Onu, “ilmin ve felsefenin en zor ve karmaşık meselesi”¹⁴ olarak tanımlamakta ve “ne meslekten bir filozof ne de usta bir psikoloğum”¹⁵ diyerek soruya yanıt aramaktan imtina etmektedir. Onu sadece, “irade kelimesi ile ifade ettiğimiz ruh gücü, bir takım fiil ve hareketler şeklinde beliren bir kuvvettir”¹⁶ diye tanımlamakla yetinmektedir.

İkinci soru yani eylem ve edimlerimiz üzerinde ne kadar özgürüz ve irade sahibiyiz sorusuna ise, insan eylem ve fiillerini sınıflandırarak yanıt vermeye çalışır. Ona göre, eylemlerimiz, ilkin, bize ait olan ve olmayan eylemler şeklinde ikiye ayrılabilir. Bize ait olmayan eylemlerimiz aklımızın ve özgür irademizin ürünü olmayacağı için onlardan sorumlu olmamız düşünülemez. Ne var ki, bize ait olan eylemlerimizin tamamında da irademiz ve dolayısıyla sorumluluğumuz söz konusu değildir. Şöyle ki, prensiplerini bizim varlığımızda bulması dolayısıyla görünüşte bize ait olmasına rağmen bazı davranışlarımız da vardır ki, aslında bize ait değildir ve onlardan da sorumlu olmamız söz konusu değildir. Bu türden davranışlarımızı o, ikiye ayırır. Birincisi, *refleksif hareketler*dir. Refleksif hareketler, fizyolojik hayatımızın derinliklerinde bizden habersizce meydana gelen, beslenme ve büyüme gibi bitkilerle ortak olan organik faaliyetlerdir. İkincisi ise, *otomatik hareketler* başlığında topladığı ve *insiyakî (içgüdüsel)*, *itiyatî (alışkanlıklar)* ve *telkinli hareketler* diye isimlendirdiği eylem ve fiillerimizdir. Ona göre insiyaki hareketler, neyin nesi olduğu tam olarak bilinmeyen ancak, “kendine has bir ihtiyacın veya meyilin ifadesi olarak, belirli bir türün her ferdinde, zaman ve mekan içinde hiç değişmeksizin, aynı şekilde ortaya çıkan ve doğuştan varolan karanlık bir kuv-

13 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 26.

14 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 27.

15 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 28.

16 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 26.

vettir.”¹⁷ Bu tür hareketlere örnek olarak da, arıların ve kuşların bal yapma, yuva yapma gibi hareketlerini örnek olarak verir.

İhtiyati hareketler (alışkanlıklar) ise, sonradan ve çoğunlukla başkalarından görüp öğrenme yoluyla edindiğimiz davranışlar olmaları nedeniyle içgüdülerden açık bir şekilde ayrılırlar. Çoğunlukla yapay ve sanal bir ihtiyacın ya da hevesin ifadesi olarak başlarlar; ancak zaman içinde tekrarlı ve tekrarlı yerleşik bir hal alarak otomatikleşirler. Başlangıçtaki şuurlu ve iradi niteliğini yitirirler.¹⁸

Otomatik hareketlerimizin bir diğer türü ise, telkinli hareketlerdir. Telkini, “bize her hangi bir şey hakkında bir fikir vermek ve bu sayede inancımızı kazanarak bizi bir harekete yöneltmek için karşı kaşıya bırakıldığımız söz veya hareket şeklindeki etki”¹⁹ olarak tanımlayan Başgil bu etkinin olumlu yönde olabileceği gibi olumsuz yönde de olabileceğini söyler. Ancak ister olumlu isterse de olumsuz yönde olsunlar, telkinli hareketler de, aynı içgüdüsel hareketlerimiz ve alışkanlıklarımız gibi bizim eylemlerimiz olmasına rağmen irademizin ürünü değildirler. Ne var ki bu tür telkinler gençlerin duygu düşünce ve dolayısıyla davranışları üzerinde sanıldığından daha etkindir. Sonuç itibarıyla, Başgil’e göre, gerek refleksif gerekse de otomatik hareketlerimiz bizden ortaya çıkmaları yani faili biz olmamız nedeniyle bize ait gibi görünseler de gerçekte onların faili biz değildir; çünkü, onlar bizim irade ve şuurumuzun eseri değildirler. Başgil, bu şekilde, refleksif ve otomatik olarak gerçekleştirdiğimiz eylem ve fillerimizi ilgi alanının dışına iterek, ilgisini bilinçli ve iradî eylemlerimize yöneltir. Ona göre, bu eylemlerimiz bizim insanî varlığımızın ifadesi ve benliğimizin öz malıdır. Bilinçli eylemlerimiz, şuurumuzun ışık demeti altında akıl ölçüğü ile iyice ölçüp tarttıktan sonra, karar vererek icrâ ettiğimiz eylemlerimizdir. Ne var ki, irade iyi yönde kullanılabilir gibi kötü yönde de kullanılabilir. Yani irademizi iyi yönde kullanarak doğru ve faydalı işler yapabileceğimiz gibi kötü yönden kullanarak yanlış zararlı şeyler de yapabiliriz. Bu noktada insana düşen görev iradeyi sürekli doğru ve faydalı yönde kullanmak için onu eğitmektir. Ancak burada ortaya şöyle bir sorun çıkmaktadır: İrade eğitilebilir ya da eğitim yoluyla geliştirilebilir, geliştirilebilir bir şey midir? Şimdi bu sorunun ve soruya verilen yanıtların detaylarına geçebiliriz.

3. İRADE VE İRADE EĞİTİMİ

Başgil’e göre insanlar fiziksel olarak ruh ve bedenden oluştukları gibi, kişilik olarak da mizaç ve karakter dediğimiz iki öğeden oluşurlar. Her insan

17 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 32.

18 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 33, 34.

19 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 35.

kendisine has olan beden yapısı ve organik farklılıkları ile kendi başına bir dünya ve bir biyolojik tip oluşturur. Her kişinin beden yapısı ve organik vasıfları onda belli bir fizyolojik oluş meydana getirir ki buna “mizaç” (natura) denir. Öte yandan kişinin manevî yapısı ve ruh halleri de belirli bir duyuş ve düşünüş tarzına yol açar ki, buna da “karakter” (huy, seciye) denir. Kişilik, şahsiyet ise bu ikisinin bileşimidir. İnsanlar fizyolojik olan mizaç ve doğaları bakımından farklı oldukları gibi, karakter ve huy bakımından da farklıdır- lar.²⁰ Şimdi, insanın eylemleri kişiliğinden geldiğine göre, bu kişiliğin söz konusu ettiğimiz öğeleri değişebilir mi?

Başgil önce bu soru bağlamında felsefe tarihinde ortaya çıkan görüşleri incelemeye koyulur ve onları iki başlık altında toplar. Felsefe tarihinde Schopenhauer, Kant, Mill ve Spencer gibi filozoflar tarafından savunulan ilk görüşe göre, insanın ne mizacı ne de karakteri değiştirilebilir niteliktedir. İnsan iyi ve kötü huyları ile birlikte dünyaya gelir ve yaşamı boyunca da davranışları bu huylarının etkisi altına şekillenir. Çünkü, bir insanın mizacı nasıl ki onun yaratılışının ve organik yönünün değiştirilemez bir niteliği ise, huyları ve karakteri de ruhsal ve manevi yapısının değiştirilemez bir özelliğidir. Dolayısıyla, örneğin, bir çekingeni atılgan, bir tembeli çalışkan, bir korkağı cesur ve bir cimriye cömert yapamazsınız. Rousseau ve Locke gibi filozoflar tarafından savunulan ikinci görüşe göre ise, insanın doğuştan getirdiği ve değiştiremeyeceği bir şahsiyet özelliği yoktur. Gerek mizacımız gerekse de huylarımız sonradan edindiğimiz özelliklerimizdir ve eğitim ve terbiye yoluyla onları değiştirebilir ve düzenleyebiliriz.²¹

Başgil, iki görüşü de bu şekilde özetleyerek sunduktan sonra ikisinin de tek başlarına doğruyu temsil etmediklerini, yanlış tarafları olduğu gibi doğru taraflarının da bulunduğunu söyler. Ona göre, huylarımız ve onun ürünü olan davranışlarımızın bir kısmını değiştirmek ve düzeltmek elimizdedir ama ne var ki bir kısmını değiştirmek gücünden de yoksunuzdur. Ona göre, sonucu değiştirmek için o sonucu doğuran sebepleri bilmeliyiz. Bazı huylarımızın sebebi ve kaynağı irsiyettir yani soyaçekimdir. Kimi kişilik özelliklerimiz, aynen bazı hastalıklarımız gibi genlerimizin bize bıraktığı bir mirastır. Genlerimizi değiştiremediğimiz gibi genlerimizin ürünü olan kişilik özelliklerimizi, huylarımızı da değiştiremeyiz. Genlerimize dayalı iyi huylarımızdan faydalanıp, kötü huylarımızı da, Başgil’in deyişiyle, bir ömür boyu sırtımızda bir kambur gibi taşımak durumundayız. Ancak bütün kişilik özelliklerimiz genlerimizin bir ürünü değildir. Ona göre kişilik özelliklerimizin ikinci kaynağı mizacımız ve organik yapıımızdır. Mizacımızın ürünü olan özelliklerimizi değiştirmemiz imkansız değilse de zordur ama yine de çeşitli yol ve yöntem-

20 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 39-42.

21 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 43-47.

lerle değiştirilebilir. Bunun için bu huylarımızın kökenine inmek ve onları doğran sebepleri keşfetmek ve eğer sorunlu bir durum varsa onu düzeltmek durumundayız. Bu ise, Başgil'e göre eğitimciden ve ahlakçıdan çok hekimin görevidir.²² Öyle görünüyor ki, Başgil, işi hekime havale ederken, ahlaki zaaf-ları bir kişilik sorunu olarak değil de psikolojik bir rahatsızlık olarak gören ve bunların tedavi edilmesi gerektiğini söyleyen ve ortaçağda galen, İslam dünyasında ise Ebubekir er-Razi tarafından temsil edilen et-Tıbb er-Ruhani geleneğine meylediyor gibidir.²³ Bunun yanında o, mizaca dayalı özellikleri-mizin eğitilmesi konusunda Platon'dan beri tavsiye edilen ve uygulamalı bir eğitim aracı olan spor ve müziğe de özel bir önem ve değer veriyor gibidir.²⁴ Kişilik özelliklerimizin bir diğer ve son kaynağı ise Başgil'e göre, alışkanlık-lardır. Bunun oluşumunda psikolojik ve sosyal şartlar başat bir rol oynamak-tadır ve gerekli şart ve ortamların oluşturulması ve uygun bir eğitimin ve-rilmesi suretiyle alışkanlıklarımızın düzeltilmesi, diğerlerine göre nispeten daha kolaydır.

Sonuç itibariyle Başgil'e göre, irademizin ürünü olan davranışlarımızın üç temel kaynağı vardır. İrsiyet, mizaç ve alışkanlıklar. İrsiyete dayalı davranış-larımız, bize bırakılan genetik bir miras olduğu için onların değiştirilmesi imkansız gibi görünmektedir. Ancak irsiyetin dışında kalan mizacımızın ürü-nü olan ve alışkanlık niteliğindeki davranışlarımız değiştirilebilir ve gelişt-irilebilir. Bunun içinse, uygun ve yeterli bir eğitim, verimli ve sistemli bir çalışma gereklidir.

4. VERİMLİ VE SİSTEMLİ ÇALIŞMA

Başgil'e göre, verimli ve sistemli çalışmanın fizik, duygu ve zihne ait üç tem-el şartı vardır. Hayatta çalışmasına rağmen başarıya ulaşamamış insanlar-da bu şartlardan en az birisi eksiktir ona göre. Şayet insan bu şartları yerine getirerek yeteri kadar emek sarf ederse onun başarılı olmaması için hiçbir neden yoktur.

Çalışmanın fizik şartı, sağlık ve sağlamlıktır. Duygu şartı çalışmayı sevmek ve işine dört elle sarılmaktır. Zihin şartı ise, çalışmanın yol ve yöntemini, usül ve tekniğini bilmektir. Sağlık her şeyin başıdır. Sadece yaptığımız işte başa-rıya ulaşmak için değil, hayatta mutlu olmak için de psikolojik ve biyolojik sağlığımızı muhafaza etmek durumundayız. Sağlığın önemi ve gerekliliği ye-

22 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 49-52.

23 İslam düşünce geleneğinde et-tıbb er-ruhani hakkında geniş bilgi için bkz. Macit Fah-ri, *İslam Felsefesi Tarihi*, Çev. Kasım Turhan, (İstanbul: İklim Yayınları, 1992), 87 vd.; Mehmet Dağ, Hasan Aydın, *Ortaçağ İslam Kültüründe Felsefe: Akımlar, Filozoflar, Temel Sorunlar*, (İstanbul: Bilim ve Gelecek Kıtılığı, 2017), 491-492.

24 Platon'un felsefesinde bir eğitim aracı olarak müzik ve spora verilen önem hakkında ge-niş bilgi için bkz. Platon, *Devlet*, Çeviren: Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz, (Türkiye İşbankası Yayınları, 2013), 86 vd.

teri kadar açık olduğu için Başgil, bu hususa pek değinmemekte ve “sağlık ve sağlamlık üzerinde sen kendin düşünedür” diyerek²⁵, daha çok diğer iki şart üzerinde durmaktadır.

Başarının duygusal şartının çalışmayı sevmek ve içten istemek olduğunu söyleyen Başgil, bunun için de, kişinin kendi ruh ve fizik kuvvetine, kabiliyet ve eğilimlerine göre iş ve meslek tercihiinde bulunması gerektiğini söyler. Şöyle söyler: “Sana senden yakın kimse yoktur. Kendini kendi bil ve tanı: işini ve mesleğini kendine göre seç. Ta ki o iş üzerinde severek çalışabilesin. İnsanın sevmediği ve içinin almadığı bir iş ve meslekte şu veya bu sebeple çalışmaysa mecbur olması kadar üzüntülü bir hayat düşünemem. Böyle bir insan işinin sahibi değil, esiri olarak çalışmaya ve yaşamaya mahkum demektir.”²⁶ “İnsan için mevki, servet ve şöret gaye değildir. Gaye olan mutluluktur. Mutluluğun şartı ise insanın kendi içi ile uyumlu yaşamasıdır... İçinle işin ve mesleğin uyumlu olsun. Huzur ve mutluluk bundadır.”²⁷

İşimizi ve mesleğimizi ne kadar seversek sevelim, şayet verimli çalışmanın yol ve yöntemlerini bilmiyor isek, yaptığımız işte başarıya ulaşmamız imkânsız değilse de çok zordur. Çünkü, systemsiz ve düzensiz çalışma verimsizdir. Verimsiz çalışma ise bezdiricidir. Başgil’e göre Türk insanı diğer milletlerden ne daha tembeldir ne de daha geri zekâlıdır. Hatta kişisel gözlemlerine göre, Türk insanın onlardan daha çalışkan ve daha zeki olduğunu söyler. Ne var ki, onlardan gerideyiz; bunun nedeni de sistemli ve düzenli çalışma yeteneğinden yoksun olmamızdır. Bu noktada 17. Yüzyılın önemli filozofu olan Descartes’e atıf yaparak onun Batı’da sistematik düşüncenin önemli bir kurucusu olduğunu söyler. “Batıda metodlu çalışma devrini açan bu filozof, insanlar arasında gerilik ve ilerilik farklarının sanıldığı akıl ve kavrayış bakımından farklı olmalarından çok sistemli ve rasyonel çalışıp çalışmamalarından ileri geldiğini göstermiş ve Avrupa’da yepyeni bir medeniyet devri açmıştır. Aynı fikri milletlere uygularsak aynı sonuca varır ve milletler arasındaki gerilik ve ilerilik farklarının da sistemli çalışmadan ileri geldiğini görürüz.”²⁸ Alıntından da anlaşılacağı üzere Başgil, bireyler için de milletler için de gelişmişlik düzeyini belirleyen şeyin, zekadan çok çalışmanın ama sistemli verimli çalışmanın olduğunu söylemektedir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış bir Türk münevveri olarak Ali Fuad Başgil, ilgi alanları hukuktan siyasete, ahlaktan eğitime kadar geniş olan çok yönlü bir düşünürdür. Biz bu çalışmada, *Gençlerle Başbaşa* isimli çalışmasını

25 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, s. 60.

26 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, s. 61.

27 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, s. 64.

28 Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, 66.

merkeze alarak, onun gençliğe ve eğitime ilişkin görüşlerini incelemeye ve irdelemeye çalıştık. Bu çalışmasında o, yeni kurulan ve her alanda kalkınmayı ve gelişmeyi hedefleyen Cumhuriyet'in bir çocuğu olarak başarıyı merkeze almakta ve gençlerin gerek iş hayatlarında gerekse de genel yaşamlarında başarıya ve mutluluğa nasıl erişebileceklerini irdelemektedir. Önce başarının önündeki engelleri ele alan Başgil, onları tembellik, kötü arkadaşlık ve kötü örneklik olarak incelemiştir. Ardından, davranışlarımızın kaynağı ne nedeni olarak iradeyi ele alarak, hangi davranışlarımızın irademizin dışında şekillendiğine değinir. Bu bağlamda, refleksif ve otomatik olarak nitelediği davranışlarımızın iradeye konu olamayacağını söyleyerek, iradeyi bilinçli davranışlarımızla sınırlar. Bu bağlamda, irademizin ve onların ürünü olan davranışlarımızın değiştirilip değiştirilemeyeceği, geliştirip geliştirilemeyeceği konusuna eğilir ve bu noktada davranışlarımızın kökenine iner. İrsiyete dayalı davranışlarımızın bize bırakılmış genetik bir miras olarak değiştirilemeyeceğini ama mizacımızın ürünü olan ve alışkanlıklarla edindiğimiz davranışlarımızın ise eğitimle değiştirilebileceğini söyler. Dolayısıyla buradan insanın eğitilebilir bir varlık olduğu sonucuna ulaşarak, eğitimde başarıya ulaşmak için, ruh ve beden sağlığı, yapılan işi sevmenin ve sistemli verimli çalışmanın gerekliliği ve önemi üzerinde durur.

KAYNAKÇA

- Özçelik, A. Selçuk. "Ali Fuad Başgil". DİA, C.5. İstanbul: 1992 [128-130]
- Kılıç, Emrullah, "Ali Fuad Başgil: Hayatı ve Eserleri". *Tanzimattan Günümüze Türk Düşüncesi*. ed. Süleyman Hayri Bolay. C.2, Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
- Başgil, Ali Fuad. *Gençlerle Başbaşa*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2016.
- Çilingir, Lokman, "Ali Fuad Başgil'de Başarı-Mutluluk İlişkisi", *Vefatının 50. Yıldönümünde bir Düşünce İnsanı Olarak "Ali Fuad Başgil ve Siyasi Mücadeleleri"* (Bildiriler Kitabı). Ed. Bekir Şişman, Çarşamba Belediyesi. Samsun: Kültür Yayınları, 2017.
- Fahri, Macit. *İslam Felsefesi Tarihi*. Çev. Kasım Turhan, İstanbul: İklim Yayınları, 1992.
- Dağ, Mehmet, Aydın, Hasan. *Ortaçağ İslam Kültüründe Felsefe: Akımlar, Filozoflar, Temel Sorunlar*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kıtılığı, 2017.
- Platon. *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz. Türkiye İşbankası Yayınları, 2013.

Günümüz Gençliğinin İstenmeyen Davranışlara ve Gruplara Yönelimi

Fırat KESKİN*
Cumhur DEMİRALP**

Giriş

Birey sosyal yaşamı gereği etrafında sosyal çevrede, aile ve arkadaş ortamında kişilerle etkileşimde bulunmak durumundadır. Fakat bazen istenmeyen gruplara da katılma durumları olabilmektedir. Özellikle günümüz gençliğinde toplumsal değerler önemsenmeden olumsuz alışkanlıklarla(alkol-uyuşturucu gibi) hayatlarına anlam katmaya çalışmaları görünen önemli toplumsal bir meseledir.

Kişilerin sosyal gruplara katılma ve bağlanma ihtiyaçlarının çeşitli nedenleri vardır. Özellikle bireylerin kendilerini birçok noktada doyuma ulaştırdıkları grupları aradıkları söylenebilir. Bir gruba güvenme ve rahatlık sağlama onu onaylayan bir kitlenin olması kişinin ruhunu kısa süreli de olsa iyileştirdiği ve onu iyi hissettirdiği ifade edilebilir (Bilgin, 2008).

Bireyi tatmin eden ona aidiyet duygusu kazandıran hem olumlu hem de olumsuz gruplar mümkün olabilir. Özellikle ortak düşündükleri ve bireyin kendini kabul gördüğü duygu durumunun oluşması o bireyi katılmak istediği kitleye daha çabuk ısındırır. Bireyin katılacağı grup ona fayda sağlayacak imkânları verirse aidiyet duygusu ve itaat etme duygusu daha çok perçinleşir. Bu da aslında kimlik arayışının getirdiği bir neticedir (Karaçorlu, 2003).

İnsanın itaat etmeye eğilimin olduğu sorumluluk almadan kendini güvende hissedebileceği ve daha rahat edeceğini düşündüğü gruplara katılmasının daha kolay olduğu söylenebilir. İtaat etme bir grubun gücünü arkasına alma demektir. Bu doğrultuda birey kendini daha güçlü hissedecektir. Ve aidiyet duygusu bu bağlamda daha çok gelişecektir (Fromm, 2001).

Bireyin olumsuz gruplara katılımını hızlı kılan ve bireyi bu manada cazip kılan birçok faktör vardır. Özellikle gençlerin madde kullanımını arttıran, alkol-uyuşturucu-sigara gibi zararlı alışkanlıkları kazanan gençlerin sayısı az değildir. Türkiye’de sigara alışkanlığı sıklığı ile ilgili yapılan bir araştırmada lise öğrencilerinde %13.1-% 23.2, üniversite öğrencilerinde % 27.9-% 81.8 oranları arasında değiştiği saptanmıştır (Tanrıkulu, Çarman, Palancı, Çetin, Karaca, 2009).

* Öğr. Gör, Süleyman Demirel Üniversitesi (firatkeskin@sdu.edu.tr)

** Uzm. Psikolog Danışman.

Üniversite gençliği bu bağlamda daha kolay olumsuz ve zararlı gruplara katılma riski içindedirler. Çünkü evden ayrılan birey daha ergenlikteki karmaşayı atlatabilmiş ve yeni bir çevreye uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Bu bireyin doyumunu sağlayacağı ve kendini daha rahat-özgür hissedeceği olumsuz gruplara katılımını kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda olumsuz grupta olabilecek zararlı alışkanlıkları kazanabilecektir. Bu durum bireyin tütün, alkol ve madde kullanımını arttıracığı aşikârdır (Lanier, Nicholson, Duncan, 2001).

Toplumsal Aidiyet İhtiyacı

Bireyin beklenmeyen veya istenmeyen gruplara katılımın toplumsal aidiyet duygusundan kaynaklanabileceği muhtemeldir. Aidiyet duygusu psikoloji ilminde sürekli ele alınan ve ihtiyaç olarak değerlendirilen bir kavramdır. Ayrıca kişinin sosyal açlığa ve tanınma açlığına yol açan dışlanma tecrübelerinin, önyargılardan uzak sosyal bir kabul ve onaylanma tecrübelerinden oldukça farklı neticeler ve etkiler zincirini beraberinde getireceğini söylemek yanlış olmaz (Gardner, 2000).

Kimlik Arayışı

Kimlik arayışı özellikle ergenlik çağında kendini daha çok gösteren bir arayıştır. Ve bu bağlamda bir ihtiyaçtır. Birey bir kimlik edinene değin sürekli değişik gruplara da katılma gereksinimi içindedir. Bu bazen istenmeyen olumsuz ve zararlı gruplara katılımını da getirebilir.

Bu doğrultuda Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramına bakmak gerekir. İnsan, birbirine sıkıca kenetlenmiş ihtiyaçlardan oluşan bir bütündür. Bu ihtiyaçlar belli bir hiyerarşiye göre düzenlenmiştir. Bu bağlamda bu süreçte bireyin kimlik bulma süreci farklılaşabilmektedir (Güleç, 2002). Yani her birey kendini gerçekleştirme duygusuyla farklı gruplara katılma arzusu ve tercihinde bulunabilir.

Anlam Arayışı

Psikoloji ve psikoterapi'nin en temel ve araştırmalara konu olan kavramı olan anlam arayışının yanlış odakta arandığı ve göz ardı edildiği durumda ortadan kaldırılan her nevroz, yerini çoğu zaman "Varoluşsal Boşluk"a bırakabilmektedir (Frankl, 1994). Varoluşsal boşluktan birey istenmeyen bazı gruplarda haz ve anlam arayışına gidebilmektedir. Bu trajik sonuçlara neden olabilmektedir.

Araştırmanın Problemi

Bu araştırmada özellikle günümüz gençlerin arayışlarında istenmeyen gruplara katılma ve istenmeyen davranışlara yönelimi incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli ve Verilerin Analizi

Bu çalışmada özellikle günümüz gençlerin gruplara katılma ve istenmeyen davranışlara yönelimi araştırıldı. Ve 10 genç ile 5 maddelik soru şeklinde görüşme yapıldı.

Araştırmada elde edilen verilerin nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin İçerik analizi; benzer verileri bir takım kavram ve temalar altında toplayıp içeriğin anlaşılmasını sağlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

İçerik analizine dayalı olarak incelenen çalışmada günümüz gençliğinin gruplara katılımı ve istenmeyen davranışlara yönelimine yönelik 5 açık uçlu soru hazırlanmıştır. Bu doğrultuda görüşme tekniği kullanılarak aşağıdaki 5 açık uçlu soru katılımcılara yöneltmiştir.

1. Bir arkadaş grubuna dâhil olurken sizin için önemli olan nedir?
2. Neden bir gruba dâhil olma ihtiyacı hissederseniz?
3. Dâhil olduğunuz grubun tüm etkinliklerine sorgulamadan katılır mısınız? Neden?
4. İçinde bulunduğunuz grubun ne tür istek ve davranışları sizi o gruptan uzaklaştırır?
5. Ait olduğunuz grupta mutlu olduğunuzu hissediyor musunuz? Neden

Çalışma Grubu ve Veri Toplaması

Bu araştırmanın çalışma grubu Hakkâri Üniversitesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları 18 ile 25 arasında değişmektedir. Veriler odak grup görüşme yöntemiyle elde edilmiştir.

Morgan (1997) odak grup görüşme yöntemini çalışmaya dâhil edilen problem hakkında grupta ortaya çıkan etkileşim şeklinde tanımlamaktadır (Baş, Çamır ve Özmaldar, 2013). Çalışma konusunun içeriğine uygun açık uçlu ve yorum gerektiren 5 temel soru hazırlanmıştır. Sorular hazırlanırken literatür taranmış ve alanında uzman kişilerin görüş ve önerileri alınmıştır.

Bu Çalışma, odak grup görüşmesine katılan bireylerin duygu ve düşüncelerini etkili biçimde hisseden (Stewart ve diğ., 2007), grup yönetimi konusunda deneyimli ve açık uçlu sorular sorarak; kişilerin düşünceleri, gözlemleri ve yaşantıları ile ilgili detaylı bilgiler vermelerini sağlayan bir moderatör, grupta ifade edilenlerin tutanağa dönüştüren bir raportör ve bir gruba katılma noktasında soruları cevaplayan 4 erkek ve 6 kadın olmak üzere 10 üniversite öğrencisi üzerinde çalışma gerçekleştirilmiştir.

Görüşme yapılan öğrencilere gizlilik hakkında bilgi verilmiş ve gerekli üniversite yetkililerinden izin alınmıştır. Ve çalışma Hakkâri Üniversitesi dersliğinde U düzeni ile hazırlanan derslikte gerçekleştirilmiştir. Soru ve cevap şeklinde gerçekleşen görüşme 60 dakika sürmüştür. Katılımcıların kimlik bilgilerinin ortaya çıkmaması adına katılımcılara katılımcı 1 ile katılımcı 10 arasında değişen numaralar verilmiştir.

BULGULAR

Görüşme yapılan katılımcıların demografik bilgileri aşağıda tablo.1’de gösterildiği şekildedir.

Tablo 1. Katılımcılara ait Demografik Değişkenler

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet
Katılımcı 1	20	Kadın
Katılımcı 2	21	Kadın
Katılımcı 3	19	Kadın
Katılımcı 4	19	Kadın
Katılımcı 5	18	Kadın
Katılımcı 6	18	Kadın
Katılımcı 7	19	Erkek
Katılımcı 8	20	Erkek
Katılımcı 9	21	Erkek
Katılımcı 10	19	Erkek

Tablo 1’ göre araştırmaya katılan katılımcıların 6 kadın ve 4 erkek olmak üzere toplam 10 kişiden oluşmaktadır. Yaşları 18 ile 25 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 19 ‘dur.

Bir arkadaş grubuna dâhil olurken sizin için önemli olan nedir? Sorusuna ilişkin bulgu ve analizler

Katılımcıların verdikleri cevapların içeriği analiz edildiğinde bir arkadaş grubuna katılırken katılımcıların daha çok grup kimliği edinerek kendilerini daha güçlü hissetme ve yalnızlık duygusundan az da olsa uzaklaşmak amacıyla katıldıkları ifade edildi. Bireyin belli bir yaştan sonra özellikle 18 yaşından sonra aile ortamından kopup yeni kişilerle tanışma, bir grubun maddi ve manevi gücünü arkasında hissetme gibi etkenlerin önemli olduğu görüldü. Ayrıca yaş ortalamasının 19 olduğu bu grupta özellikle katılımcıların bir gruba dâhil olurken dikkat ettikleri etkenlerden “tanınma ve sosyal kabul görme” ihtiyacı olduğu görüldü.

Neden bir gruba dâhil olma ihtiyacı hissedersiniz? Sorusuna ilişkin bulgu ve analizler

Katılımcıların ikinci soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde katılımcıların olumlu da olsa olumsuz da olsa ortak bir paydada buluşmak istedikleri saptandı. Ve bu paydada katıldıkları grubun isteklerinin onların değer yargılarına uyuşmasının önemli olmadığı görüldü. Özellikle katılımcıların aradıkları manevi ihtiyaçlarını bir grubun içinde karşılama gereksinimi içinde oldukları saptandı. Ayrıca karşılıklı olarak bir maddi güç kazanma anlayışlarının da gruba katılma düzeyini arttırdığı saptandı.

Dâhil olduğunuz grubun tüm etkinliklerine sorgulamadan katılır mısınız? Neden? Sorusuna ilişkin bulgu ve analizler

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevap incelendiğinde grubun tüm etkinliklerine katılmadıkları saptandı. Ancak bu soruya verdikleri cevabın samimi olmadığı ikinci soruya verdikleri cevaptan anlaşılmaktadır.

İçinde bulunduğunuz grubun ne tür istek ve davranışları sizi o gruptan uzaklaştırır? Sorusuna ilişkin bulgu ve analizler

Katılımcıların verdikleri cevap analiz edildiğinde kendilerini yok sayan hareket ve davranışlarla karşılaşıldığında grupla bağların zayıfladığı ve kendilerini bu yönde kabul eden başka gruplara dâhil olma arayışına girdikleri saptandı. Ayrıca dahil oldukları grubun eski gücünü kaybetmesi, eski cazibesini yitirmesi ya da farklı grupların daha cazip ve çeşitli aktiviteler sergilemesi kişinin ait olduğu gruptan uzaklaşmasına neden olabileceği saptandı. Böyle bir durum karşısında bireylerin daha cazip ve daha güçlü olan başka bir gruba geçebileceği görüldü. Bu da bireylerin kimlik arayışlarının devam ettiğini bizlere göstermektedir. Ayrıca bireylerin toplumsal aidiyet ihtiyaçlarının sürekli devam ettiğini söyleyebiliriz.

Ait olduğunuz grupta mutlu olduğunuzu hissediyor musunuz? Neden

Kimlik arayışları henüz tamamlanmamış olan katılımcıların büyük bir kısmı içinde buldukları gruplara daha çok manevi boyutta bağlı oldukları yani kendilerini önemsenmiş ve değer verilmiş hissettikleri sürece bu grupta mutlu oldukları aksi durumda ise kendilerini daha değerli ve önemli hissedebilecek farklı gruplara kolayca geçebilecekleri görüldü. Katılımcıların grup içindeki kural ve etkinliklerin aile norm ve değerlerine aykırı olmadığı durumlarda içinde buldukları gruplarda kendilerini daha rahat ve mutlu hissettikleri görüldü. Bu da katılımcıların mutlu olmalarının, birlikte yaptıkları etkinliklere, bu etkinliklerin ortak değerlere uygun olmasına ve grubun onları tasdik etme, yalnız olma duygularından uzaklaştırma gibi durumlarla açıkladıkları görüldü.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada özellikle günümüz gençlerin arayışlarında istenmeyen gruplara katılma ve istenmeyen davranışlara yönelimi incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmada katılımcılara doğrudan istenmeyen gruplara katılma ile ilgili sorulardan kaçınılmıştır. Çünkü katılımcıların tarafsız olmaları ve dürüst cevap vermeleri amaçlanmıştır. Günümüz Gençliğin İstenmeyen Davranışlara ve Gruplara Yönelimi İçerik analiz yönteminin odak grup görüşmesi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmada katılımcılara farklı gruplara katılma yönlendiren ve o gruplara katılma durumunu oluşturabilecek çeşitli sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun bir gruba dâhil olurken özellikle bir grup kimliği edinme, toplumsal aidiyet ihtiyacı ve anlam arayışı içinde olmalarının etkili olduğu görüldü. Katılımcıların büyük çoğunluğu bir gruba dâhil olurken grubun yaptığı etkinliklere katılımda temkinli davrandıkları ancak bir kısmının gruptan dışlanma ve izole olma kaygısı taşıdığı için grubun tüm etkinliklerine sorgulamadan katıldıkları saptandı. Katılımcıları gruptan uzaklaştıran etkenlerin başında bireyin kişilik haklarına saldırı girişimi, grup içindeki üstünlük mücadelesi, grup üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmemesi, grubun eski gücünü ve cazibesini yitirmesi, grup bireyleri arasında anlaşmazlıkların artması ve gruptakilerin belirlenmiş olan kuralların dışına çıkması olarak görüldü.

Sorular bir grubun onlar için ne ifade ettiği ve onları gruba ısındıran neler olduğu analizi yapılmıştır. Özellikle toplumsal aidiyet kavramı bu noktada önemlidir. Ayrıca bireylerin gruba katılımlarından sonra grubun onların egolarına karşılık gelecek söylemler ve deneyimler ile maddi beklentiler grubun olumsuz bazı şeyleri istemesini bazı noktalarda meşru kılabilir.

Araştırma sonunda manevi arayışlardan sonra bir grup kimliği edinme, tanınma noktasında bir güç göstergesi haline alma, ekonomik olarak daha yeterli hale gelme noktalarının cazip gelebileceği düşünülerek istenmeyen davranışlar sergiledikleri ve olumsuz gruplara katılma oranlarının arttırdığı söylenebilir.

Öneriler;

1. Bu çalışma çok az bir çalışma grubuyla yapıldığından çok az verilerle bir sonuca ulaşılmaya çalışıldı. Daha fazla bir çalışma grubuyla daha fazla verilerle daha ayrıntılı sonuçlar ve geniş neticelere ulaşılabilir.
2. Ayrıca bunu nicel bir çalışma olarak da sunulması önerilebilir. Böylelikle daha geniş bir kitleye ulaşılabilir.
3. Katılımcılara sorulan sorular daha fazla olması daha farklı cevaplarla karşılaşmamızı sağlayabilir.
4. Deneysel bir çalışma yapılması yerinde bazı sonuçları gösterebilir.

KAYNAKÇA

- Baş, T., Çamır, M. ve Özmalda, B. *Odak grubu çalışması*. T. Baş ve U. Akturan (ed.) Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin, 2013.
- Bilgin, N., *Sosyal Psikoloji*, 2. Baskı, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları (2008): No: 145.
- Coleman, J.C. ve Henry, L.B. *The Nature of Adolescence*. Routledge, London, 1999.
- Ekşi, A. *Gençlik Döneminde Uyum ve Davranış Sorunları*. (Gençlik Yılı Konferansları). Hilâl Matbaas, İstanbul, c. I, (1985), 25-38.
- Frankl, V., *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, 30-31; FRANKL, "Was ist Logotherapie", in Im Anfang war der Sinn, Frankl-Kreuzer, 3. Auflage., Piper Verl., München (1994): 11.
- Fromm, E., İtaatsizlik Üzerine, Çev.Ayşe SAYIN, Kariyer Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gardner, Wendi L., Pickett, Cynthia L., Brewer, Marilyn B., "Social Exclusion and Selective Memory: How the Need to Belong Influences Memory for Social Events", *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 26, No. 4, Sage Publications, (2000): 486-496.
- Güleç, C., İnsana Yolculuk Yaşam – Psikoterapiler – Siyaset, HYB Yayıncılık, Ankara, 2002.
- Lanier C.A., Nicholson T., Duncan D.; "Drug use and mental well being among a sample of undergraduate and graduate college students", *J Drug Educ* (2001): 31(3):239-248.
- Stewart D.W, Shamdasani PN and Rook D.W Focus Groups: Theory and Practice. 2nd edn. Sage Publications, Thousand Oaks, 2007.
- Tanrikulu AÇ, Çarman KB, Palancı Y, Çetin D, Karaca M. *Kars İl Merkezinde Çeşitli Üniversite Öğrencileri Arasında Sigara Kullanım Sıklığı ve Risk Faktörleri*, *Tur Toraks Der*, (2009):11:101-106.
- Toplumsal Yaşamda Kimlik İzdüşümleri, Ed., Hülya Uğur Tanrıöver, Hil Yayın, İstanbul, 13-40.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (2.Baskı). Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.
- <http://www.ahenkdergisi.com/download/denge.pdf>, Makaleler-I, M.SaitKaraçorlu, 2003.

Üniversite Gençliğinin Kimlik İnşası Sürecinde Yaşadığı İnanç Sorunları

Hüseyin KADER*

Giriş

Belirli yaşlar arasındaki insanları içine alan bir sosyal kategoriyi ifade eden gençlik kavramı, geçmişten günümüze bütün insanlık için bir olgu olarak var olagelmış yaygın modern bir kavramdır. Gençliği bir araya getiren şartlar, bütün toplumlar için bu sosyal kategori alanını ihmal edilemez bir konuma getirmiştir (Aydın,1999;26).

Günümüz bilim dünyasında gençlik dönemi, biyolojik bir gelişim evresi olmaktan ziyade genel olarak sosyoloji, psikoloji ve eğitim bilimlerinin araştırma konusu haline gelmiştir. Gençlik çağı bunalımların, öfkelerin, çatışmaların ve kaygıların yoğun olarak yaşandığı; yanılığın, bencilliğin, başkaldırının, bocalamaların, çelişkilerin, karasızlıkların ve sürtüşmelerin sık olarak görüldüğü bir dönemdir. Aynı zamanda tatlı hayallerin, tutkuların ve idealizmin filizlendiği, yeniliğe ve ileriye doğru atılımların yapıldığı, kendi kimliğini arayıp bulma çabalarının yoğunlaştığı bir devredir (Yörükoğlu,1985;59).

Ergenlikten yetişkinliğe geçişte son evre olan gençlik dönemi bireyin kimliğinin oluşumunda önemli bir süreçtir. Üniversite ile birlikte tanıştığı yeni çevre, arkadaşlıklar ve karşılaştığı gruplar bireyin kimliğini şekillendiren unsurlar arasındadır. Bu süreçte karşı karşıya kaldığı süreçler bireyin kendi iradesi ile kararlar almasını sağlar. Kendi iradesi ile aldığı kararlar yeni girdiği ortamın etkisi, aldığı eğitim ve aile faktörleri ile birlikte şekillenmektedir.

Gençlik dönemi “kimlik karışıklığı” olarak adlandırılabilir. Gençlik dönemi yoğun olarak yaşandığı bir süreci içine almaktadır. Gençliğe geçiş döneminde birey, gerçek kimliği konusunda kaygı ve arayışlar neticesinde sarsıntılar geçirebilir. Üniversite öğrenim süreci, gençleri üstesinden gelmesi gereken çok çeşitli problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Üniversite gençliği, yeni bir ortama ve çevreye uyum sağlamak ve bunun yanında meslek sahibi olmaya hazırlanarak ilerdeki hayatına da yön vermeye çaba göstermek zorundadır. Dolayısıyla, en fırtınalı gelişim dönemi olarak kabul edilen ergenlik döneminin son yıllarını içine alan yükseköğrenim süreci, üniversite gençliğinin büyük bir bölümünü psikososyal sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır (Yıldız, 2003;9). Bu süreçte dinî değerlerin bir bütün olarak içselleştirilmesinin zorluklarına rağmen, gençlerin dinle ilgilerini en azından entelektüel

* Ensar Vakfı Genel Müdürü, (huseyinkader@hotmail.com)

düzeyde sürdürmeleri bile, dinin onlar için taşıdığı varoluşsal önemi ortaya çıkarmaktadır.

Gençlik dönemi, dinî uyanış ve bilinçlenme, geleneksel değerlere karşı tenkit, tepki, şüphe ve güvensizlik, yeni arayış ve tercihlere yönelme, dine ilgisizlik veya tam tersi dinî grup içerisinde kendini tamamıyla dine verme gibi davranış eğilimlerinin varlığını yoğun olarak hissettirdiği bir süreçtir (Hökelekli, 2002; 13). Gençlik dönemi bağımsızlık duygusunun en yoğun olduğu ve arkadaş çevresine yönelmenin en yoğun şekilde görüldüğü, anne-baba ile ilişkilerin çatışmalı bir hale geldiği dönemdir.

Genç, bu dönemde anne ve babasını eleştirmeye, onların güç ve kapasitelerinin yetersizliğini sorgulamaya başlar. Kendi isteklerini önceler şekilde davranma ve arkadaşlarıyla beraber hareket etme arzusu taşır. Gençteki bu bağımsızlık duygusu, arkadaş çevresinden etkilenme durumuyla bağlantılı olarak dine karşı olan tavrını da belirlemektedir. Dinî değerlerle bağımsızlık duygusu arasında bir çatışma yaşayabilmektedir. Çünkü din, her şeyden önce bir bağlanmayı gerektirir. Dinî değerler bireyin davranışlarına yön vererek onu bağımlı kılar (Kula,2002; 66). Kendine yön verecek değerleri oluşturma, dünya görüşü geliştirme, hayatın anlamı ve kendisi açısından yeri ve rolü konusunda tatmin edici cevaplar bulma gibi arayışlar ve yönelişler gençlik döneminin kendine has davranış özellikleri arasındadır. Bir grup içerisinde yer alma, önder ve liderlere bağlanma da bu dönemde önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

1. GENÇLİK VE DİN

Ergenlik, bireyin çocukluktan yetişkinliğe geçtiği ve bazı özelliklerden, duygu durumlarından dolayı diğer gelişim dönemlerinden farklı olan bir dönemdir. Genç kendini, hayatını ve toplumu sorgulayarak daha farklı bir şekilde dünyayı algılamaya başladığı bir döneme girmiş bulunmaktadır. Bu süreçte kendini tanıma ve tanımlamada sıkıntılar yaşamaktadır. Gençlik çağı bireyin belirsizlikler ve arayışlar devresidir. Bu çağda birey kişiliğini şekillendirdiği süreçte hayatında sahip olacağı şahsiyet özelliklerini kazandığı, sorumluluklarıyla birlikte kendi iradesiyle kararlar almaya başladığı bir hazırlanma dönemini yaşamaktadır. Bu dönemde görülen başlıca psikolojik özellikler; kişilik bunalımları, isyankârlık, hayat gayesi oluşturma, sorumluluk duygusunun geliştirilmesi, hayattan tatmin arama, macera ve hareket isteğidir. Bu hareketlilik gençlerin dini yaşantısında da gözlemlenebilmektedir (Koştaş, 1995; 4).

Gençlerin içinde buldukları toplumun hızla değişmesi sebebiyle pek çok sorunla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu sorunların başında yabancılaşma, değerlerdeki değişme, anomi, kimlik bunalımı, sosyal ve psi-

kolojik sorunlar gelmektedir. Mevcut süreçte kimlik oluşumunda ve problemlerin çözümünde değerlerin rolü oldukça önemlidir.

Din, diğer birçok toplumsal, ahlaki, kültürel, siyasi konuların kavramlaştırılma ve açıklanmasında önemli rol oynamaktadır (Hökelekli, 2002;19). Gençlerin dini hayatını konu edinen araştırmalarda gençlik evresinde bireyler, yüksek bir dini potansiyele sahip olmakla birlikte, dini kararsızlık, şüphe, arayış ve bu durumların beraberinde getirdiği dini değişim ve dönüşümleri yoğun şekilde yaşamaktadırlar. Şüphe etmek, gençlik döneminin din konusundaki en karakteristik özelliğidir (Bahadır, 1994; 255-306). Gençlerin bilimle olan muhataplığın artması ile kendisine telkin edilen dini anlayışların çelişmesi durumunda şüphe derinleşmektedir.

Gençleri en çok etkileyen faktörler arasında okunan dersler, arkadaşlar arasında yapılan konu ile ilgili tartışmalar, zihni yönden olgunlaşma, yazılı ve görsel kaynaklar, kişi ve çevreden gelen etkiler, dindarların ve din adamlarının tutumları sayılabilir. Bu faktörlerin etkileri sebebiyle gençlik çağının ilerleyen zamanlarında birey ya çocukluktan beri kendisine empoze edilen din anlayışını olduğu gibi alır veya bazı konuları kabul eder, bazılarını reddeder ya da inkâr yoluna sapabilir (Fırat, 1977; 39-42). Bireyin gençlik dönemindeki kendi iç çelişkileri, toplumda değişen değer yargıları, dinî bocalamalar, bunalımlar ve çelişkili durumların yaşamasını kaçınılmaz kılmaktadır. Fakat gençlerin çoğu için din, "güvenlik", "kimlik", "bağlanma" ve "anlama" gibi psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlara cevap vermesi açısından çok önemli bir fonksiyon görmektedir (Hökelekli, 1993; 266-267).

Ülkemizde süreç içerisinde bütün geleneksel kurum ve yapılarında gerçekleşen köklü sosyokültürel değişimler zorunlu olarak çeşitli uyumsuzluk ve çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu süreçten en fazla etkilenen kesimlerin başında gençler ve özellikle de üniversite gençliği gelmektedir. Değer yargıları hızla değişen Türk gençliği; içinde yaşadığı toplumun değerlerinin de hızla değişmesi karşısında çoğu zaman kimlik bunalımları yaşamakta ve çıkmazlarla karşı karşıya kalmaktadır.

2. SOSYALLEŞME VE KİMLİK İNŞASI SÜRECİ

Din ve toplum arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Din toplumu etkileyip değiştirirken toplum da dini etkilemekte ve belirli durumlarda şekillendirmektedir. Toplumsal hayatta görülen değişimler gençlerin toplum düzeni içerisinde farklı rollere büründürmektedir. Bu da onları kimlik arayışlarını ruhsal bir gerilim doğrultusunda gerçekleştirmesine sebep olmaktadır. Yaşları gereği değer ve yargıları hızla değişen gençler toplumun değer ve yargılarının da hızla değişmesi durumunda bocalamaktadırlar.

Değer kaynağı ile ilgili mevcut tartışmalarda değerın iki temel kaynağı dayandığı belirtilmektedir. Bunların ilki aşkın olan ilahi kaynaklar, ikincisi ise içkin olan toplumsal kaynaklardır. Bu bağlamda ele alındığında sosyal değer, toplumsal ihtiyaçların gereğı olarak toplum tarafından üretilendir. Dini değer ise daha genel olup kaynağını aşkın varlıktan almaktadır.

Sanayileşme ile birlikte geleneksel tarım toplumundan modern sanayi toplumuna geçiş yaşanmış, dini değerler erozyona uğrarken geleneksel değerler toplumun hafızasında silinmeye başlamıştır. Bu süreçte geleneksel normların ve değerlerin çözülmesiyle bireyler arasında ve toplumda bağlar zayıflamaya başlamıştır.

Toplumsal değerler bağlamında ele alındığında Türk gençliğı dinî inanç ve ritüellere bağlılığını sürdürmektedir. Onlar için din, hayatı anlamlandırma açısından yerini önemli ölçüde korumaya devam etmektedir. Bununla birlikte dine yönelik olumsuz tutumlar oran itibarıyla düşük düzeylerde seyretmektedir. Toplumda mevcut olan dini karmaşa ve belirsizlikler ise dini gruplara olan ilgiyi arttırmaktadır. Mevcut ilgiyi besleyen olgulardan biri de gençlere verilen din eğitiminin yetersiz kalmasıdır. Gençlik döneminde birey üzerinde ailesinin etkisi azalırken bağımsızlık güdüsüyle hareket etmeye başlar ve akran grubunun etkisi altında kalır. Ailesinden ve okulundan yeterli dinî rehberliğı alamayan gençlerin bir kısmı mevcut boşluklarını dinî gruplar kanalıyla doldurmaya çalışmaktadır. Kimlik arayışı içerisinde olan, toplumdaki yerini ve görevini belirlemeye çalışan, manevi ve ahlaki değerlerini şekillendirmeye başlayan gençler için dinî gruplar bir çıkış yolu olarak tanımlanabilir.

Din, gençlik dönemini yaşayan bireylerin ruh sağlığını koruyan ve geliştiren güçlü etkenlerden biridir. Ancak dinin etkisi; doğru ve yeterli bilgi, bilimsel öğretim, anlatım ve sosyal destekle işlerlik kazanmaktadır. Dini açıdan gelişimini tamamlamamış gençler içten ve dıştan her türlü etkiye açık olduğu için kişilik yapısı da buna göre şekillenmektedir. Yanlış yapılanmış bir dinî anlayış ve yaşayışın doğuracağı sapma ve yabancılaşmanın önünü almak oldukça zordur.

3. İNANÇ SORUNLARI

Din bireyi belirli bir bağlılığa sokmaktan ziyade özgürleştirmeyi amaçlamaktadır. Din, özellikle İslam, insanın hayatına özgür seçimlerle devam etmesini ve bir şeyi kendi iradesi ile özgürce seçmesini öncelemektedir. Bu açıdan "Müslüman" olma ya da olmama tercihinin bireyin kendi seçimine bırakılmaktadır. İslam'a göre özgür irade ile tercih konusu olmayan bir imanın anlamı yoktur. İslam'ı kabul etmek demek, Allah'a (c.c) iman ile mutlak karşısındaki bütün maddiyata karşı özgürleşmek demektir.

Günümüz post modern dünyasının anlayışında din ile özgürlük arasında kurulan ilişki, dinden ve Tanrı'dan bağımsızlaştıkça özgürlüğün artacağı şeklindedir. Dinin insan ve topluma dair getirdiği düzen "kısıtlamalar" olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple post modern anlayışta insan için sürekli mahrumiyeti getirdiği düşünülmektedir. Dinin emirler ve yasaklardan oluşan bir mekanizma olarak anlaşılması, dinin özgürlükleri sınırladığı yargısını kuvvetlendirmekteyken, insanın kendisi, evren ve Tanrı ile varoluşsal bir ilişki kurma biçimi olduğu şeklindeki bakışı göz ardı etmektedir. Bununla birlikte post modern dünyanın özgürleştirici içeriklere sahip olduğu açık bir biçimde vurgulanmaktadır. Özellikle gençlerin özgür olduklarına dair temel göstergelerden birisi, tüketim ile arzu ve taleplerin giderek serbest bırakılmasıdır.

Özellikle iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler beraberinde periyodik tüketimi getirmiş ve bu durum gençlerde bir özgürlük duygusu oluşturmuştur.

Modern düşünce Tanrı yerine insanı merkeze alırken, yeni bir Tanrı, insan ve dünya tasavvuru üretmiştir. Daha önce tüm anlamını Tanrı'ya bağlı olarak bulan insan, yeni oluşan süreçte bir anlam yaratımı ile karşılaşmıştır. Birey, bir yandan kim olduğu, nasıl yaşaması gerektiği ve kim olmak istediği gibi sorulara cevap vermek ve nihayetinde bu cevapların sorumluluğunu kabul etmek, diğer yandan bunlara bağlı olarak özgür bir seçici ahlaki sorumluluğun özerk taşıyıcısı ve kendi yaşamının efendisi olmak durumunu üstlenir (Bauman,2015;54-86). Modern anlayışla birlikte birey özgürlüğün meşruiyeti ve sınırlarını kendisi belirlerken, Tanrısal belirleyiciliği de kendisine bir müdahale olarak görmeye başlamıştır. Modern hayat tüketimi, bireysel kimliğin ötesinde özgürlüğün temel göstergesi haline getirmiştir. Bireyler, bir malın sahipliğinin bireyselliğini dışa vuran bir tarz oluşturmak için malları dikkatlice seçmek, düzenlemek ve uyarlamak üzere güdülenirler. İnsanlar bunları ihtiyaçlarının ötesinde özgürleşmenin imkânı olarak görmektedirler. Bu anlayışta tüketimle birlikte dini değerler ve ölçüler anlamını yitirmeye başlamıştır. Bireyin hazlarını merkeze almasıyla insan aslında kendi tutkularının bağımlısı haline gelmiştir.

Post modernliğin ortaya çıkışında bireysellik anlayışı ve tüketim ilişkileri ile kuşatılmış insan, özgür olduğunu zannetmektedir. Ancak sistemin işleyen mekanizmalarına dâhil olarak her şey merkezden kontrol edilmektedir. Wallerstein'ın "modern dünya sistemi" olarak tanımladığı kapitalist sistem sıkı örülmüş mekanizması ve kontrol ağıyla insanların özgürlüklerini kısıtlayarak bağımlılıklar oluşturmuştur. Modern zamanlarda gelişen teknoloji, iletişim araçları ve etrafında oluşturduğu hayat tarzı, gençlere oldukça büyüleyici gelebilmektedir.

Bütün süreçler bir arada değerlendirildiğinde gençlik döneminde bireyi ikilemede bırakan durum; özgürlük ile dindarlığın bir araya gelemeyeceği varsayımıyla, dini referanslardan uzaklaşması ve özgürlüğü seçtiğini düşünmesidir. Böylece din ile özgürlük arasında bir parçalanma yaratarak onların meşruiyet eksenlerini farklılaştırmaktadır. Dinsel formlar ve ritüellerle dindarlık ile özgürlük farklı kulvarlarda birbirine değmeden genç bireyin kimlik ve kişiliğini parçalamaktadır.

SONUÇ

Genel olarak gençlik psikolojisi, din ile çoğu yönden ilişkilidir. Hayatın anlamı, kimliğin tanımı, insanî görev ve sorumlulukların sınırı, duygusal ve sosyal arzuların tatmini gibi birçok konu gençlerin dinî güdülenmelerinde etkindir. Ülkemizde yaşanan hızlı sosyal değişme ve gelişmeler Türk gençliğinin birçok konuda olduğu gibi din veya dindarlık ile ilgili konulara da bakış açılarını etkilemektedir. Değişimler çerçevesinde yaşanan zihniyet değişimi, dindarlıkla ilgili yeni tutumların oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu durumla birlikte üniversite gençliğinin olgusal kimlikleri doğrultusunda dindarlık anlayışları çeşitli kategorilere ayrılmakta, yönedikleri dindarlık tipleri farklılaşmakta, dindarlık ilgili bazı unsurlar diğerlerine göre öne çıkmaktadır.

Gençlik dönemi, bireyin önemsenmeye, ilgiye, bağımsız bir kişilik olarak tanınmaya, kabul edilmeye ve değer verilmeye ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Özellikle bu dönemde toplumsal ilgi ve kabul görme bireyi dış etkilere kolayca açık duruma getirebilmektedir. Bu süreçte dâhil olunan grup ve grubun bakış açısı, grup içi ilişkiler bireyin dine bakışını ve dindarlık seviyesini belirleyen en önemli etkenler arasındadır. Gençlerin sosyalleşmesi yetersiz ya da başarısız olduğu zaman, farklı anlayış ve kültürlerin etkilerine kolayca açık duruma gelmektedir. Hatta bu durum bireyin inanç durumu ve çevrenin etkisine bağlı olarak din değiştirmeye kadar gidebilmektedir. Özellikle kişilik gelişimlerinin ilk dönemlerinde normal ve yeterli bir sosyalleşme sürecinden geçmeyen kişiler, toplumundan ayrı ve farklı yönde kendi dünya görüşlerini oluşturabilir ve sonuçta kendi toplumlarının ölçü ve değerlerine zıt bir davranış içerisine girebilirler. Bu bakımdan, ailesinden ciddi bir dini bilgi ve eğitim almayan, okulda aldığı din eğitiminden memnun ve tatmin olmayan, kafaları karışmış gençlerin din değiştirme ihtimallerinin yüksek olduğu ihtimaller arasındadır.

Sonuç olarak gencin yeniden sosyalleşme sürecine girdiği üniversite döneminde aile, aldığı din eğitimi ve oluşturduğu yeni çevre ve grupsal bağlan-tılar gencin inanç ile bağını etkilemektedir. Modern dünyanın getirileri ile yaşadığı inanç sorunlarına çözümü yine aile ile olan ilişkileri ve oluşturduğu gruplar ile bulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan A. *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.
- Akşit, B., Şentürk, R., Küçükural, Ö., Cengiz, K., *Türkiye’de Dindarlık- Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Akyüz, İ. “Türkiye’de Gençlik, Din ve Değerler Konusunda Yapılan Ampirik Araştırmaların Yöntem ve İçerik Analizi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt;17, (2014): Sayı;30
- Avcı, Ö. *İki Dünya Arasında- İstanbul’da Dindar Üniversite Gençliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Bauman, Z. *Özgürlük*, Çev. Kübra Eren, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Çelikoğlu, N. Türkiye’de Üniversite Gençliğinde Mahremiyetin Dönüşümü, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul (2007). <https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Coşkun, A. *Din, Toplum ve Kültür*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Hökelekli, H. (Ed.) *Dindarlık Olgusu Sempozyumu*, Kurav Yayınları, Bursa, 2004.
- Hökelekli H. *Misyonerlik Faaliyetleri ve Gençlerimiz*, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi-43, Ensar Neşriyat Yayınları, (2004): 433-445.
- Hökelekli H. Çayır C. “Gençlerin Din Değiştirip Hıristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko- Sosyal Etkenler”, *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: 15, Sayı: 1, (2006): 23-46.
- Hökelekli H. “Günümüz İletişim Teknikleri ve Dini İletişim”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt:42, Sayı:1, (2006): 41-58.
- Hökelekli H. “Müslüman ve Öteki: Farklı Dini Grupların Birbirini Algılama Biçimi”, *Kur’an- Kerim’de Ehl-i Kitap Tartışmalı İlmî Toplantı*, 12-13 Kasım (2007): 403-420.
- Kımtar N. “Gençlikte Din Ve Depresyon: Üniversiteli Gençler Üzerinde Ampirik Bir Araştırma”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:18, Sayı 60, (2014): 223-260.
- Kurtkan, A. *Din Sosyolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985.
- LeFebvre, H. *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, (çev. I. Gürbüz). Metis Yayınları, İstanbul, 1996.
- Özudoğru Erdoğan, H. “Ergenlik Döneminin Dini Ve Toplumsal Gelişimi”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, (2014): 153-165.
- Poyraz T. Zorlu A. Arıkan G. “Üniversite Gençliğinin Güncel Sorunlara Bakışı: H.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğrencileri Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20 Sayı:1. (2003): 1-32.
- Subaşı, N. *Din Sosyolojisi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2014.
- Subaşı, N. *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Taş, K. *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Taş K. “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt:15, Sayı:2, (2010): 47-62.
- Tekin M. “Özgürlük Ve Dindarlık İkileminde Gençlik ve Güncel Sorunlar”, *7. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Bildirileri*, Ensar Neşriyat Yayınları, Sakarya, (2016): 365-376.

- Topuz İ. "Dindarlık Tipolojileri İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma", *SDÜ Fen Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:30, (2013):139-154.
- Vergote A. "Ateizmin Psikolojisi", (çev. Hayati Hökelekli), *T.C Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Sayı:3, Cilt:3(1991):
- Yavuz, H. *Modernleşen Müslümanlar*, (çev. Ahmet Yıldız). Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Yavuzer H. Meşeci F. Demir İ. Sertelim Ç. "Günümüz Üniversite Gençliğinin Sorunları", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, (2005): 79-91.

Ortaya Çıkan Yeni Popüler Dinî Ögeler ve Gençlerin Anlam Arayışı Arasındaki İlişki

Kader AYHAN*

Giriş

İnsanın anlam arayışı doğumundan itibaren içinde taşıdığı temel bir güdüdür. Bazı dönemler bu güdü daha dinamikken, bazı dönemler biraz daha geri planda kalmaktadır. Ama insan, hayatının büyük bir kısmında, niçin yaratıldım? Neden varım? Gibi varoluşuna ilişkin sorular sormakta ve bu soruları rasyonel ya da irrasyonel şekilde cevaplamaktadır. İşte gençlik dediğimiz evrede bu tarz soruların sorulduğu ve arayışların en yoğun yaşandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Biz bu çalışmamızda gençlerin bu sorgulama sürecinde günlük yaşantısını sürdürürken din (mistik, ruhçu eğilimler) ile ne oranda ilişki kurduğunu ve bu ilişkinin hangi formlarda görünür olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Her yaştaki insanda olduğu gibi gençlerin de dini olan ile ilişkisinin popüler özellikteki dini inanışlar üzerinde ilerlediğini, bu nedenle ortaya çıkan yeni popüler dini öğeler ile gençlerin anlam arayışı arasında sıkı bir ilişki olduğunu düşünmekteyiz.

Popüler Din Nedir?

Popüler din geniş toplum kesimlerindeki yaygın dini inanç ve uygulamaları ifade eder. Bu konuda dikkat etmemiz gereken nokta popüler dinin sadece halk tarafından uydurulmuş bir takım hurafeler barındıran eski zamanlara ait ilkel alışkanlık ve uygulamalar olarak düşünülmemesidir. Evet, popüler dinin böyle bir tarafı vardır ama o bütünüyle eski halk inançlarından oluşmaz. O dini yönden eğitilmiş insanların kültürü ile ayrılmaz bir bağı vardır. Çünkü dinler yalnızca seçkin bir kesime ait bir şey değildir. Ki kaldı ki bir din bütün toplum tarafından kabul görüp emir ve yasaklarının uygulanması gibi amaçlar taşır. Bu yüzden dini tüm tabana yaymak için herkesin anlayabileceği şekilde açıklanması gerekir. Bu süreçte resmi dinin fikir ve kaidelelerinin halkın anlaması için basitleştirilmesi yanında; popüler inanışların dini anlayışlar üzerindeki etkisi dini kendine göre şekillendirme eğilimine etkisi büyük olmuştur. Bu yüzden popüler din dediğimizde yüksek tipli dinler içerisinde kendine yer bulamayan bir olgudan bahsetmeyiz çünkü yüksek tipli dinler de içerisinde çeşitli popüler din biçimleri barındırırlar. Buradan yola

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi, (kaderayhan.01.ilhyt@gmail.com)

çıkarak popüler din için yüksek tipli, organizeli kitabi (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik gibi) dinlerle bir arada yaşayan, kuramsal olmayan inanç, ritüel ve pratikleri tanımlamada kullanılan bir kavramdır diyebiliriz.¹

Popüler din için birbirinden farklı tanımlar ve birtakım kategorilendirmeler yapılmaktadır bu kategorilerden bir kısmı Charles H. Long'a ait olan yedi farklı şekildedir.²

1. Popüler din, toplumun organik (genellikle taşralı ve köylü) formuyla özdeşir bu haliyle ilkel ve folk din ile sıkı bir ilişki içerisinde.
2. Okur yazarlığın üstünlüğüne dayalı din sınıfının aksine onlara tabi olan cemaatin dini olarak popüler din.
3. Yaygın inançlar, ritüeller ve bir toplumun değerleri olarak popüler din. Popüler dinin bu tipi bir çeşit sivil din veya kamusal dindir.
4. Genel ortak ya da sivil dinden farklı olarak fakat genellikle toplumun daha aşağı katmanlarında oluşan inanç ve pratiklerin bir kısmı olarak popüler din.
5. Bir kültür içindeki bir alt sınıf veya azınlık grubunun dini olarak popüler din.
6. Bir toplum içindeki sofistike (karmaşık, ileri) farklı ve derin bilgili bir dine muhalif olan kitlelerin dini olarak popüler din.
7. Bir toplumun elit kesimlerince oluşturulan bir ideolojisinin ifadesi olarak popüler din.

Bu sınıflama bize popüler dinin tek bir form içinde ortaya çıkmadığını birden fazla çeşide sahip olduğunu göstermektedir. Birinci madde de ki form genelde milli dinler içinde ortaya çıkarken geriye kalan maddeler için evrensel dinler içinde varlık bulduklarını söyleyebiliriz.

Popüler Dinin Değişimi

Kimilerine göre modern, kimilerine göre postmodern bir dönemde yaşıyoruz. Ama net olan bir şey var ki o da toplumlar olarak sürekli bir değişim içerisinde bulunduğumuz. Değişim dediğimiz şey, ekonomi, sanat, edebiyat, eğitim ve din gibi bütün alanlarda toplumun tamamını etkileyecek biçimde hızlı ve kaçınılmaz olarak gerçekleşmekte. Değişen dünya yeni yaşam tarzları, yeni kavramlar, yeni inanışlar doğurabilmektedir. Din de bu değişimden etkilenen alanlardan birisi olarak karşımızda durmaktadır.

1 Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı* (İstanbul: Dem Yayınları, 2004), 56.

2 Charles H. Long, *Popüler Din, Sosyo-Dini Farklılaşma ve İslam* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2015), 148.

Genel olarak dinin, bu değişimden nasıl etkilendiği konusu, dine olan yönelimin artması, azalması ekseninde toplanmaktadır. Buradan yola çıktığımızda, dine olan yönelimin arttığını düşündüğümüzde bu da bize yeni bir tartışma konusu daha çıkıyor ki o da artan dini yönelimle birlikte dinin hangi formlarda karşımıza çıktığı yönündedir. Ayrıca şunu da eklememiz gerekir ki dine karşı bir yönelim artışından kastedilen sadece İslam, Hristiyanlık gibi büyük dinlerde değil genel dini duyguyu verecek her türlü mistik, egzotik, büyüsel ve popüler dini unsurlara karşı olan ilgini artışından da söz edilmektedir.

Biz bu kısımda popüler dinin bahsettiğimiz değişim sürecinden nasıl etkilendiğini kısaca açıklamaya çalışacağız. Popüler dinin sadece eski dönem inanç şekilleri gibi algılanmaması gerektiğini yukarıda belirtmiştik. Popüler dinin eski zamanlara ait olan ve sadece taşrada yaşanan inançlar şeklinde algılanmaması düşüncesi aslında günümüzde yani modern zamanlarda ortaya çıkan bir takım dinsel davranış ve uygulamaların nerde ve nasıl değerlendirileceğini noktasında bize kolaylık sağlayacaktır.

Gelen bu değişimle birlikte popüler dini konular, insanların gündeminde gittikçe daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Bu kimi zaman eski dönemlerdeki bir takım dini unsurları artırarak devam ettirme şeklinde olurken kimi zamanda modern çağın kendine özgü bir takım unsurlarıyla karışık şekilde olmaktadır.

Din sosyologlarının bir kısmı bulunduğumuz dönem itibariyle dinsel yönelimin oldukça belirginleştiğini savunmaktadırlar. Kutsala yeniden dönüş şeklinde adlandırılan bu dönem de, İslam, Hristiyanlık gibi geleneksel büyük dinlerle birlikte yeni dinler, mistik ruhçu eğilimler, popüler dini tezahürlerde de bir canlanma görülmektedir. Modern dönemde dinsel formlarda gözlenen yeni durumla ilgili temel kabulleri kısaca şu şekilde özetleyebiliriz.

1. Günümüz toplumlarında genel olarak kutsala ve dine dönüşe ilgide, küresel ölçekte bir artış söz konusudur.
2. Dindeki bu gelişim 'çoğulcu' bir durum arz etmekte olup, büyük dinlerle birlikte, yeni dinleri mistik ruhçu eğilimleri, popüler dini eğilimleri, popüler dini tezahürleri de içerisinde barındırmaktadır.
3. Popüler dini öğeler sadece eskiden gelen geleneksel folk inanışlar olarak değil, bunun yanı sıra modern bazı etkiler aracılığıyla da gelişimini sürdürmektedir.
4. Popüler dini temalara ilgideki bu artışın arkasında, insanın kutsala dönük varoluşsal eğilimini, postmodernizmin eski kültürlere ve geleneksel, yerel değerlere verdiği önemin etkisini aşırı rasyonelleşmenin ve

refahın getirdiği ruhsal açıkları, sanayi sonrası yeni toplumsal düzendeki “kayı” ve “risk” endişelerinin artan varlığını, hızlı nüfus artışı, göç ve sanayileşmenin doğurduğu sosyo-kültürel ve ekonomik sorunların insanları arayışa itmesi gibi çeşitli sebeplerin olduğuna işaret edilebilir.³

Popüler dini tezahürlerde bir artış olmakla beraber var olanların görünürlüğünün artması da söz konusudur. Görünürlükte yaşanan bu artış ise, gelişen teknoloji ile bağlantılı olarak kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve bu araçların insanların günlük yaşantısında yer edinmeye başlamasıdır. Günümüzde kitle iletişim araçları ile özdeşleşen popüler kültür bir taraftan yaygın, halka mâl olma anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla dini mesajın halk tabakasında yaygınlaşmasının kanallarını açma anlamında popüler kültür araçları olarak medya cazip ve de rakipsiz görünmektedir. Dindar insan kitlelere dinin mesajını ulaştırma, çeşitli kesimlerle etkin iletişim kurmanın peşinde olacağı için kitle iletişim araçları bu anlamda önem kazanmaktadır. Çünkü din, belli ilke ve prensipler paralelinde tutum ve davranış değişikliği anlamına gelmektedir. Ayrıca kitle iletişim araçları, insanların dini algılarını şekillendirmede açık ve kapalı imalarla etkin bir rol oynayabilmektedir. Bu anlamda medya bir çeşit din eğitimi aracı olarak işlev görebilmektedir. Geleneksel toplumlardan farklı olarak modern toplumlarda dini kimlik ve kolektivite oluşturmanın en etkin yolu medyadan geçmektedir. Mesajın kitleselleşmesi ve görünür hale gelmesinde medya günümüzde öncü rol oynamaktadır. Bu durum günümüzde din-medya ilişkisini her açıdan önemli kılmaktadır. Dinin medyada temsili, o dinin ilke ve prensiplerinin “kitleselleşmesi ve popülerleşmesi” anlamına da gelmektedir. Kitle iletişim araçları günümüzde aile, cami, vaaz gibi geleneksel dini sosyalleşme araçlarına ek olarak “modern dini sosyalleşme” aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini sosyalleşme sürecinde kitle iletişim araçları iki ana fonksiyon icra etmektedirler. Medyanın dini sosyalleşmesindeki birincil işlevi dini bilgilerin aktarımı yoluyla meydana gelmektedir. Medya aracılığı ile geniş kitlelere dini kültürü tanıtıcı ve benimsetici faaliyetler yapılabilmektedir. Kitle iletişim araçlarının dini sosyalleşmedeki ikincil rolü “rol model” olarak sunulan karakterler yoluyla gerçekleşmektedir. Filmler, müzik, tartışma ve haber programları gibi görsel ve işitsel yayınlar aracılığıyla karakterler, bireylerin taklit etmeye çalıştığı, sonuçta da dini tutum ve davranışlarını ona göre düzenlediği rol model olarak işlev görebilmektedir. Rol modeller her yaş için mümkün olsa da özellikle çocuk ve gençlerde daha etkili olmaktadır.⁴ Din medya aracılığıyla öğretilerini yayma amacını gerçekleştirmektedir fakat bu süreçte

3 Mustafa Arslan, *Sosyo-Dini Farklılaşma ve İslam* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2015), 166.

4 Arslan, “Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine”. *Birey ve Toplum Dergisi* 6/11 (2016): 9-10.

kendisi de medyanın o büyük ve karmaşık dünyasında bir takım etkileşimlere girerek bazı değişimler yaşamaktadır. Medya popüler dini öğelere bünyesinde yer verirken bunu biraz daha ilgi çekici halde sunabiliyor bu da onda birtakım değişimler yaşanmasına sebebiyet veriyor.

Değişimle Birlikte Ortaya Çıkan Yeni Popüler Dini Öğeler ve Gençliğin Anlam Arayışı

Gençlik dönemi Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından 12-24 yaş aralığı olarak öngörülmüştür. Türkiye’de BM’in belirlediği bu yaş aralığını benimsemiştir. Bireyin içerisinde bulunduğu yaş aralığı onun olaylara bakış açısını ve davranışlarını etkilediği için Sosyolojik anlamda araştırma yapılırken ‘yaş’ önemli bir değişken olarak görülmektedir. Hem fizyolojik hem de psikolojik anlamda hızlı bir değişimin ve gelişimin yaşandığı bu evrede, birey çeşitli duygu durumları içerisine girmektedir. Ailesinden yavaş yavaş uzaklaşıp geniş bir sosyal çevre edinen genç birey bu dönemde kendini ve yaşadığı hayatı yeniden gözden geçirme, bugüne kadar kendisine öğretilen değer yargılarını sorgulama gereği hisseder.

Anlam arayışı uzun bir süreçtir. Gençler bu süreçte çeşitli fikir ve inanışlara kapılmakta, birtakım ekol ve akımlara meyil gösterebilmektedir. İşte bu süreçte, ‘din’de gençlerin üzerinde yoğunlaştıkları alanlardan birini teşkil etmektedir. Tabi ki onların ilk doğdukları andan itibaren aileleri tarafından kendilerine benimsetilen bir din anlayışları vardır fakat gençlik dönemi bu anlayışı dahi sorgulatmaktadır. İşte bu sorgulama sürecinde genç, ailesinin ona bugüne kadar verdiği değerleri tekrar gözden geçirmekte ve kendi zihin süzgecinden geçirip ya olduğu gibi kabul etmekte ya da onu kendi kabulleriyle yeniden şekillendirmektedir. İşte bu süreçte ortaya yeni dini inanış ve davranışlar çıkmaktadır ve gençler arasında bu inanışlar, popülerleşerek varlığı devam ettirmektedir. Sahip oldukları bu yeni popüler dini davranış ve düşünceler geçmiştekinden tamamen bağımsız değildir bir noktada onunla benzerlikler oluşturmaktadır. Fakat modern şartlarda kendini farklı bir formda göstermektedir.

Gençler her ne kadar hayatı gününbirlik yaşayan, macera, eğlence peşinde koşan kesim olarak görülse de onlarda hayatlarının büyük bir bölümünde yaşamı sorgulama ve anlamlandırma çabası içerisine girerler. Johns Hopkins Üniversitesi’nden sosyal bilimciler tarafından kırk sekiz üniversitede, 7948 öğrenci üzerinde yürütülen bir araştırmada öğrencilere kendilerine neyin ‘çok önemli’ olduğu sorulduğunda yüzde 16’sı “çok para kazanmak”, buna karşılık yüzde 78’i “yaşamında bir amaç ve anlam bulmak şikkını işaretle-

mişlerdir.”⁵ 5 Yine yapılan bir araştırma bize gençlerin dini olana karşı ilgilerinin canlı olduğunu göstermektedir. “2008’de Erzincan üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Mesut İnan tarafından Bingöl’de iki lisede yapılan bir araştırmada, öğrencilere; medyada çıkan dini yayınlar ilginizi çekiyor mu? Sorusu yöneltildiğinde araştırmaya katılanların %85’i evet diye cevaplamıştır.”⁶

Genel gözlemler gençlerin dine mesafeli oldukları ve anne babalarını sahip olduğu popüler dini inanışlardan uzaklaştığı noktasında toplanmaktadır. Fakat biz bu durumun biraz farklı olduğunu düşünmekteyiz. Günümüzün genci anne babasından gördüğü ve aslında geri kafalılık olarak nitelendirdiği birtakım popüler dini inanışlar modern formlarda sunulunca bunları kabul etmekte ve inanmakta bir beis görmemektedir.

Bu konuda önemli gördüğümüz bazı örnekler vermek istiyoruz. Öncelikle rasyonel tarzda okullarda eğitim-öğretim gören gençlerimizin hayatlarını dönüm noktalarını oluşturan sınavlara girmeden önce gösterdikleri bir davranış olan türbe ziyaretlerinden bahsetmek istiyoruz. Derslerinde genelde rasyonel düşünmesi öncelenen genç, aynı dersten başarılı olmak için bir türbeye giderek yardım talebinde bulunabiliyor. Liseye giriş, üniversiteye giriş, Kpss gibi sınavlar öncesi türbeler, gençlerle dolup taşmakta ve bu durum haberlere dahi konu olmaktadır.

Sinema ve edebiyat alanlarına baktığımızda gençlerin en çok izlediği hatta hayranlık derecesinde takip ettiği sinema filmleri genelde mistik ve ruhçu figürlerin yer aldığı filmler olduğu görülmektedir. Mesela, “Hary Potter” filminin kitapları 1997’de ilk çıktığında sadece 500 adet satılmış ve yazarı J.K. Rowling’e yaklaşık dört bin dolar para ödenmişken 2002 yılında artık bir Hary Potter sektöründen bahsedebiliriz sadece kitap olarak 100 milyon adetten fazla satmıştır. Ve filmleri yıllardır çok yüksek bir izlenme oranıyla popülerliğini sürdürmektedir. İçerisinde büyusel, mistik öğeler fazlasıyla yer alan seri gençlerin ilgisini fazlasıyla çekmektedir hatta bazıları için bir tutkuya dönüşmektedir. Hary Potter serisi önceleri Hıristiyan dünyasında pek iyi karşılanmamış ve kitaplarının satışına engel konulmuştur. Fakat daha sonraları, içerisinde birtakım dini unsurlar barındırdığı düşüncesiyle üzerindeki baskı kalkmış hatta hoş karşılanmaya dahi başlanmıştır. Zaten eserin yazarı Rowling’de, çalışmalarının dini inançlar ile paralel gittiğini ve bunun son derece açık olduğunu ancak eserlerinde bu konuların özellikle altını çizmediğini söylüyor. Örneğin; serinin ilki olan Felsefe Taşında, genç Harry gittiği

5 E. Viktor Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı* (İstanbul: Okuyanlar Yayınları, 2018), 17.

6 Mesut İnan, “Liseli Öğrencilerin Medya-Din İlişkisi Algıları”, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Dergisi,1 (2013): 121-146.

hayvanat bahçesinde bir yılanı serbest bırakıyor ve o noktadan sonra hayatı değişiyordu. Cennet Bahçesi'ndeki yılanın hikayesini andırır bir biçimde. Bir nevi günahların kapısını açan Harry yedi yıl boyunca Voldemort'a karşı savaş veriyordu. Tabii ki şeytani güçler Harry yılanı serbest bırakmadan önce de vardı ancak bu nokta Harry'nin hikayesinin başladığı yer olmuştur.

Felsefe Taşı'ndaki başka bir bölüm ise Dumbledore ile alakalı idi. Kullandığı aleti kendi yapmıştı ve ona ışığı toplama ve tekrar getirme gücü veriyordu. İncil'deki Yaratılış 1:3'e bakmak gerekirse "Tanrı –Işık Olsun- diye buyurdu ve Işık oldu." Tüm seri boyunca Dumbledore tüm cevapları kendinde barından bir ilah gibiydi ve tüm zamanların gelmiş geçmiş en büyük büyücüsüydü. Hikayenin sonuna doğru onun zayıf noktalarını öğrenmiş olsak bile bu Dumbledore'un bir insan olmasından kaynaklanıyordu ve onun ilahlaşması sadece bir benzetmeydi. Diğer önemli bir nokta ise Gryffindor Quidditch takımındaki isimlerde gizli idi. Hıristiyan inancı ile örtüşen isimler vardı; Angelina Johnson'un ismindeki "Angel" melek anlamına gelirken, Alicia Spinnet'in soyadı kiliselerde kullanılan bir org çeşidiydi. Öte yandan Katie Bell'in soy ismindeki "Bell" yani çan ise sıklıkla kiliselerin çanı ile özdeşleştirilirken, takım kaptanı Oliver Wood ile de bir gönderme vardı. Zeytin dalı, Tanrı'nın sonsuz barışının sembolüdür. En baştan beri yeniden doğma ile ilgili göndermeler de var. Felsefe Taşı sırasında Harry yer altına inerek Quirrell/Voldemort ile savaşıyordu. buradaki yer altı mücadelesi ve çevrede yer alan ateş ile mitolojide yeraltı tanrısı olan Hades'e bir gönderme yapıyor. Sahnenin sonunda baygın olarak yatan Harry, kendine geldiğinde aradan üç gün geçmiştir ve gözlerini hastane kanadında açmıştır. Hz. İsa'nın öldükten üç gün sonra dirildiğine inanılır. Ayrıca Harry'nin atasının özünde bir de Anka Kuşu tüyü vardır ki bu kuş yeniden doğmanın sembolüdür. Dumbledore'un ilk kitapta söylediği şu sözü de hatırlayalım:

Düzenli bir zihin için ölüm de büyük bir serüvenden başka bir şey değildir.

Harry ailesinin mezarında da Corinthians 15:26'dan bir alıntı vardır:

Ortadan kaldırılacak son düşman ölümdür.

Sondan başa doğru giden bu çember aslında Voldemort ve Harry'nin nihai karşılaşması hakkında ipuçları veriyor. Harry Potter ve Hıristiyan inancı arasındaki en güçlü bağ ise son bir yeniden doğma ile iyice beliriyor. Serinin sonunda Harry, büyücü toplumunun iyiliği için kendini feda ederek ormanın derinliklerine doğru ilerliyor; tıpkı sevdiklerini kurtarmak için kendini feda eden Hz. İsa gibi. Bu fedakarlık sayesinde, Harry bir kez daha hayata dönüyor. Kendi rızası ve isteği ile ölüme yürüdüğü için sonuç olarak bu dünyadan

ayrılmıyor.⁷ Yine aynı şekilde Yüzüklerin Efendisi, Matrix, gibi filmler de yoğun ilgi görmekte ve Imdb' de en yüksek izlenme oranlarına sahip filmler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Geçmişte ilkelik, geri kafalılık olarak görülen cincilik, falcılık şimdilerde medyumluk adı altında çeşitli yerlerde faaliyet göstermektedir.⁸ Hatta bazı cafelerde bunun için tutulmuş özel kişiler bulundurulmaktadır. Çünkü bu şekilde mekanın tercih edilme şansı artmaktadır. Çok eski bir tarihi olan, Astroloji ile ilgili yapılan tv, radyo yayınları gençler tarafından sıkı takip edilmekte, Astrolog ve medyumların yazı yazdığı bloglar, yüksek trajlı dergi ve gazeteler, sosyal medya hesapları gençlerin yoğun olarak takip ettiği alanlar olarak bilinmektedir.

Peki ısrarla rasyonel bir şekilde yetiştirilen ve öğrenim gördüğü okulların temelinde de pozitivizme dayanan bir eğitim anlayışı varken gençlerin sürekli mistik, büyüsel ve dini formlar içeren film, kitap, dergi ve yayınlara meyletmesi ne ile açıklanabilir? İşte biz bunun gençlerin aslında her şeyin madde boyutunun ele alındığı, çekilmek istendiği seküler dünyaya karşı bir geliştirdiği bir refleks olarak görüyoruz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi gençlik dönemi arayışın en yoğun yaşandığı dönemlerdir. İşte saydığımız bu davranış ve alışkanlıklarda bu anlam arayışının bir yansıması gibi gözükmektedir. Çünkü insan sadece bu dünyaya ait bir varlık değildir bu yüzden de gayba yönelik bu dünyanın ötesindeki dünyaya karşı bir merakı vardır olağanüstü olan her şey dikkatini çekmektedir.

Bizim bu çalışmadaki amacımız herhangi bir değer yargısında bulunmadan, gençlerin yaşamlarını anlamlandırırken dini olana başvurduklarını göstermek ve bunu farklı şekillerde ifade ettiklerini ortaya koymaktır. Tabi ki yukarıda saydığımız popüler dini davranışlar, İslam, Hıristiyanlık gibi dinlere uygunluğu açısından değerlendirmeye tabi tutulabilir, fakat bizim burada yapmak istediğimiz, gençlerin anlam arayışı sürecinde, dini içerikli olan bir çok şeye karşı algılarını daha çok açtığını göstermektir.

Sonuç

Yaptığımız bu çalışmada kısaca popüler dinin ne olduğuna değindikten sonra, genelde "din", özelde ise "popüler din"de meydana gelen değişimi ele aldık. Asıl amacımız ise popüler dinde meydana gelen değişimde gençlerin etkisi nedir, bu değişimde nasıl rol alırlar ve bu değişimle birlikte ortaya çıkan popüler dini öğeler onlar için ne anlam ifade eder? gibi soruları kendi bakış açımızdan değerlendirmektir. Bu soruları cevaplandırmanın bize, geç-

7 <https://fantastikcanavarlar.com/dusunseli/hiristiyan-alemini-birbirine-dusuren-seri-harry-potter/>

8 Arslan, *Sosyo-Dini Farklılaşma ve İslam*, 161.

leri daha iyi tanımak ve anlamak açısından katkı sunacağına inanmaktayız. Günümüzün gençlerinin geçmişe kıyasla dine olan yönelimlerinde bir değişim gözlenmektedir, artık anne babasının sahip olduğu popüler inanışlardan farklı şekilde dinle temas oluşturmaktadır. Ama dini tamamıyla hayatından çıkarmamaktadır.

Gençlik dönemi, kişiliğin henüz tam oturmadığı, kimlik arayışının yaşandığı, karmaşık bir dönem olarak karşımızda durmaktadır. Bu nedenle gençlerin, mistik, ruhçu eğilimler barındıran alanlara ilgi göstermesi bir tesadüf değildir biz, bu durumun onların kendilerini bulma, yaşadığı hayatı anlamlandırma çabalarının bir yansıması olduğunu düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Arslan, Mustafa. *Türk Popüler Dindarlığı*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.

Arslan, Mustafa. *Sosyo-Dini Farklılaşma ve İslam*. Ankara: Eski yeni Yayınları, 2013.

Arslan, Mustafa. "Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine". *Birey ve Toplum Dergisi* 6/11 (Bahar 2016)

Frankl, E. Viktor. *İnsanın Anlam Arayışı*, İstanbul: Okuyan Yayınları, 2018.

İnan, Mesut. "Liseli Öğrencilerin Medya-Din İlişkisi Algıları", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 1, 2013.

Tolstoy, *Din Nedir?*, İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2009.

Hıristiyan Alemini Birbirine Düşüren Seri: Harry Potter, erişim: 27 Ocak 2019, <https://fantastikcanavarlar.com/dusunseli/hiristiyan-alemini-birbirine-dusuren-seri-harry-potter/>

Modern Çağda Görülen Bir Gençlik Hastalığı: Anoreksiya Nervoz ve Bulimia Nervoz

Kasım TATLILIOĞLU*

Giriş

Ergenlik dönemi boyunca ergenlerde görülebilen oldukça sık ve ciddi bir hastalıklardan birisi de yeme bozukluklarıdır. Yeme bozuklukları diğer psikiyatrik bozukluklara göre daha yüksek oranda kronikleşme ve olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Ergenlerde yüksek sıklıkta bulunması ve ciddi fiziksel ve psikososyal sonuçlar doğurma olasılığı taşıması nedeni ile önemli bir halk sağlığı sorunu olan yeme bozuklukları, genellikle ergen kızlar ve genç kadınlarda görülür (Ünsal, Tozun, Ayrancı & Arslantaş, 2010:101).

Amerikan Psikiyatri Birliği'nin sınıflandırma sistemi olan DSM-IV-TR Yeme Bozukluğunu, Anoreksiya Nervoz ve Bulimia Nervoz ve bu iki sendromu atipik biçimleri olarak sınıflandırmıştır (APA, 2000). Son yıllarda bunlara Tıkınırcasına Yeme Bozukluğu (TYB) da eklenmiştir. Bu sistemin son versiyonu olan DSM-5'te (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-5) ise YB'nun yer aldığı "Beslenme ve Yeme Bozuklukları" 8 alt gruba ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla; a)Anoreksiya nervoz (AN), b)Bulimia nervoz (BN), c)Tıkınırcasına yeme bozukluğu (TYB), d)Pika sendromu, e)Geri çıkarma (geviş getirme) bozukluğu, f)Kaçıngan/kısıtlı yiyecek alımı bozukluğu, g)Tanımlanmış diğer bir beslenme ve yeme bozukluğu ve h)Tanımlanmamış beslenme ve yeme bozukluğu (APA, 2013).

Ergenlik dönemi, gelişimsel açıdan birçok değişikliğin meydana geldiği bir dönem olup, bu dönemde ergenlerin özellikle bedensel açıdan kendilerinde meydana gelen değişikliklere karşı duyarlılıkları artmıştır. Bu dönemde ergen bir yandan bedenindeki değişikliklere uyum sağlamaya çalışırken, bir yandan da beslenmesini değiştirerek bedenini kontrol altına almaya çalışmaktadır. Ergenlerin yaşadığı gelişimsel sorunlardaki şiddetlenmeler benlik saygısı üzerinde bozucu bir etkiye neden olmaktadır. Benlik saygısı, bireyin kendisini değerlendirmesi sonucu kendisini yeterli ve başarılı bulması yönünde geliştirdiği yargı durumudur (Kulaksızoğlu, 2002; Oktan ve Şahin, 2010; Haran, 2003 & Yörükoğlu, 2000). Ergenlik döneminde, değişen beden yapısı ve duygulanımlardaki değişiklikler o güne kadar algılanan beden imajını bozmaktadır. Ergen, dış görüntü ile içsel benlik imajı karmaşası yaşamaktadır. Bu dönemde, düşük benlik algılarına ve depresif duygulara

* Doç., Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, (kasimtatlili@hotmail.com).

sıklıkla rastlanılmaktadır (Whelan, Haywood & Galloway, 2007; akt: Özenoğlu & Dege, 2015:6). Erken ergenlik döneminde (10-14 yaş) yeme bozukluklarının sıklığı çok düşük olsa da eldeki veriler yeme bozuklukları ve yeme bozukluğu sendromlarının erken ergenlikte alevlendiğini öne sürmektedir. Ayrıca kızlarda sıklığın daha yüksek olması literatürde daha çok kızlar üzerine çalışmalar yapılmıştır (Hudson ve ark., 2007; Mc Knight, 2003, Stice ve ark. 2013; akt: Sönmez, 2017:301; Deniz, 2017).

Bu çalışmada, ergenlik dönemi yeme bozukluklarından, “Anoreksiya Nevroza ve Bulimia Nevroza” üzerinde durulmuştur.

1. ÇALIŞMANIN AMACI

Ergenlik döneminde en sık görülen iki yeme bozukluğu alt tipinin günümüzde daha iyi tanınması oldukça önemlidir. Son yıllarda yeme bozukluklarına ilgi artmasına rağmen bu alanda yeterince çalışma yapılmadığını görmekteyiz.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada literatür taraması yapılmıştır.

3. ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

3.1. *Yeme Bozukluğu Nedir?*

Yeme davranışı bozuklukları, bireyin beden algısının bozulması sonucunda yeme tutumu ve davranışında da bozuklukların ortaya çıktığı bir hastalıktır. Özellikle ergenler ve genç bayanların bu bozukluğa daha duyarlı oldukları bilinmektedir. Yeme bozukluklarında aşırı kiloya ilişkin saplantılı korku, beden imajına karşı ilgisi yoğun olarak artırmıştır. Bu davranış, sosyal, demografik ve kültürel koşullar kadar; bireyin algısı, besinlerle ilgili önceki deneyimleri ve beslenme durumundan da etkilenir. (Gonçalves, Moreira, Trindade, Fiates, 2013; Köster, 2009; Hoek, 2006 & Bellodi, Cavallini, Bertelli, Chiapparino, Riboldi, Smeraldi, 2001; akt: Özenoğlu & Dege, 2015:7; Hartmann, Zeeck & Barrett, 2010).

Yeme davranışında ciddi bir bozulmayla belirginleşen yeme bozuklukları (YB), anoreksiya nervoza (AN) ve bulimiya nervoza (BN) olmak üzere iki klinik grupta ele alınmaktadır. Bu bozukluklar DSM-III-R’de “bebeklik, çocukluk ve ergenlikte başlayan bozukluklar” başlığı altında yer alırken, DSM-IV’te bu grup içinden çıkartılmış ve “*yeme bozuklukları*” başlığı altında ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Yeme bozukluklarının tarihçesine bakıldığında M.Ö.400’e kadar dayanan bir zaman dilimi göze çarpmaktadır. Bulimiya Nervoza’nın da, Anoreksiya Nervoza’nın da kökenleri ve ilk olguların incelenmesinden, literatüre girişlerinden ve DSM’ye konu oluşlarından çok daha

eski bir tarihçeye sahip oldukları görülmektedir (Düşgör, 2007:8). Yeme bozukluğu hastalarında madde kullanım bozuklukları oldukça sık görülür. Özellikle iştah kesici özellikleri nedeniyle merkezi sinir sistemi uyarıcıları en sık kullanılan ajanlardır. Alkol kullanım bozukluklarının ise Bulimiya ve Anoreksiya Nervoza hastalarının kısıtlı tipinde daha fazla olduğu saptanmıştır (Cassin & Von Ranson, 2005).

3.2. Anoreksiya Nervoza Nedir?

Anoreksiya Nervoza; çoğunlukla genç kadınların başına gelen bir hastalıktır, aşırı diyet veya kompulsif egzersiz yapmaya sürükleyen kilo alma kaygısının abartılması ve açlıkla sonuçlanmasıdır. Diğer bir tanımla; zayıf bir bedene sahip olma arzusunun ve şişman olmaya karşı duyulan aşırı korkunun, hastayı kilo vermek amacıyla çeşitli özgün davranışlara ittiği bir yeme bozukluğu örüntüsüdür (Perçinel, 2013:4). Başlıca özelliği, bireyin olağan sayılan en az vücut ağırlığına sahip olmayı reddetmesi, vücut biçimini ya da boyutunu algılamada belirgin bozukluk sergilemesidir (APA 2000).

Anoreksiya ciddi bir hastalıktır. Yüzde 5 ile 10 kadarı, hastalığın komplikasyonları sonucunda ölümler veya intihar ederler. Anoreksiklerin çoğu, osteoporozdan şikayet ederler, bunlarda kemik kırılmaları yaygın olarak görülür. Kilo kaybı şiddetlendiğinde anoreksik kadının menstrüasyonu (adet kanaması) da durur. Özellikle ergenlik dönemindeki genç kızlar, çok az yerler, hatta açlık sınırında yerler. Bu bozukluk "*Anoreksiya Nervoza*" olarak adlandırılmaktadır. Anoreksiya Nervoza görülme sıklığı %0.5-2 olarak tahmin edilmektedir.

Yeme Bozukluğu içerisinde ilk tanımlanan tablo olan Anoreksiya Nervoza halen en yüksek mortalite oranına sahip psikiyatrik bozukluktur. Yeme Bozukluğu hastaları içinde en zor ilişki kurulan grubun Anoreksiya Nervoza tanılı gençler olduğu bilinmektedir (Treasure ve ark. 2010). Prognozu nispeten düşüktür (Steinhausen 2002). Ciddi biyolojik sonuçlarla birlikte ağır psikososyal işlev bozukluklarına yol açar (Troop & Bifulco 2002, Arkell & Robinson, 2008). Kişilik özellikleri incelendiğinde; premorbid Anoreksiya Nervoza olgularının genellikle, aşırı kaçınan, inatçı, mükemmeliyetçi oldukları, benlik saygılarının düşük olduğu ve zayıf sosyal ilişkiler kurdukları bilinmektedir (Halmi ve ark., 2000). Tedavisi ise halen tartışmalıdır. Gençlerle kalıcı ve etkin işbirliği kurmak tedavinin başarısı ve devamı için oldukça önemlidir. Terapide gencin kendi duygularıyla ilişki kurması/duygusal gereksinimlerini tanımlayabilmesi üzerinde çalışılır. Bu durumda gencin öncelikle duyguları ve dolayısıyla kendi duygularını tanıması/anlamlandırabilmesi gerekmektedir (Akt: Perçinel, Yazıcı, Bilaç, Köse & Özbaran, 2015:179-180).

Anoreksiya Nervozanın kısıtlı alt tip ile tıkanrcasına yeme ve/veya çıkartma gösteren iki alt tipi vardır. Anoreksiya Nervozaya olgularının yaklaşık yüzde 50'sinde; klasik, geleneksel gıda alımı oldukça kısıtlıdır veya kompulsif olarak aşırı hareketlidirler. İkinci alt tip olan tıkanrcasına yeme ve çıkartma tipinde, hastalar diyet çabası ile birlikte tıkanrcasına yeme ve çıkartma dönemleri yaşarlar. Anoreksiya Nervozaya hastalarında büyük oranda tedaviye direnç görülür (Shroff, Reba, Thornton & ark., 2006; Halimi, Agras, Crow & ark., 2005; akt: Öyekçin & Şahin, 2011:30)

Anoreksiya Nervozanın ilk defa isimlendirilmesi ve tanımlanması 19.yy'da olmuştur. İngiltere'de Sir William Gull ve Fransa'da Charles Lasègue aşırı kilo kaybetme ve psikolojik bozuklukları olan bir kadın serisi yayınladılar. Gull bu hastalığı "Anoreksiya Nervozaya" olarak, olarak isimlendirdi. Bu dikkat çekici özellikler yaklaşık 100 yıl önce tanımlandı ve 21.yy'daki tanımlamalara neredeyse eşdeğerdir. Batı'da Anoreksiya Nervozaya ile ilgili ilk tanımlamalar 12. yy'a kadar uzanmaktadır. 16.yy'da bu kişiler cadı olarak nitelendirilerek kazıkların üzerinde yakılarak öldürülmüşlerdir (Vogler 1989; Gordon 2000; akt: Sönmez, 2017:302).

3.2.1. Anoreksiya Nervozaya Belirtileri Nelerdir?

Fiziksel Belirtileri:

- Aşırı kilo kaybı
- Kansızlık
- Düzensiz kalp ritimi
- Yorgunluk
- Uyku bozukluğu (insomnia)
- Erkeklerde testis oranında düşüş
- Kadınlarda adet düzensizliği ya da adet görememe
- Baş dönmesi ve bayılma
- Tırnaklarda mavimsi renk değişikliği
- Saçlarda incelme ve azalma
- Kabızlık
- Kuru ya da sarımsı cilt
- Kemik erimesi
- Kol ya da bacakların şişmesi
- Böbrek sorunları

Duygusal ve Davranışsal Belirtileri:

- Sürekli besinlerle ilgilenme
- Açlık hissini reddetme
- Kilo alma korkusu
- Sosyal hayattan geri çekilme
- Sinirli olmak
- Depresif ruh hali ve depresyona girme (www.haberturk.com).

3.3. *Bulimia Nervozalı Nedir?*

Bulimia Nervozalı; yemek yeme kontrolünün kaybedilmesiyle karakterize edilen bir yeme bozukluğudur. Aşırı açlık ve yemeyi yarıştırır, çoğunlukla kusma veya laksatifle çıkarma yoluna gidilir. Bulimia Nervozalı kişiler periyodik olarak, özellikle öğleden sonra veya akşam üzerleri tatlı veya hazır gıdalarla kendilerini tıka basa doyururlar. Bu aşırı alımları, genellikle depresyon ve suçluluk duygularıyla birlikte yürüyen kendi kendisini kusturma veya laksatif kullanma izler.

Bulimia krizleri, Anoreksiye Nervozalı bazı hastalarda da görülür. Bulimia Nervozalı'nın görülme sıklığı ise %1-3'tür. Anoreksiye Nervozalı'nın ortaya çıkma oranı, kadınlarda erkeklere oranla 10-20 kat daha fazla ve Bulimia Nervozalı'nın ortaya çıkma oranı ise yaklaşık 10 kat daha fazladır (Klein & Walsh, 2004; akt: Carlson, 2016:330). Bulimiyalı Nervozalı ise ilk defa Orta Çağ'ın zenginlerinin daha fazla yiyecek tüketebilmek için yemekler sırasında kusmaya başlaması ile tanımlandı. Bu konuda ilk klinik araştırma 1979 yılında "*Bulimiyalı nervozalı, anoreksiye nervozalı'nın uğursuz varyantı*" isimli makale ile yayınlandı (Russell 1979; akt: Sönmez, 2017:302). Bulimiyalı, 1980 yılında ise formal olarak DSM-III (APA, 1980) tanı ölçütleri arasında yer almıştır.

Tekrarlayan tıkanırçasına yeme nöbetleri, zaman zaman aşırı miktarda gıda tüketme ve/veya yeme dürtüsü denetimi eksikliği yeme nöbetlerine eşlik eder. Birey, kilo almasını engellemek için isteyerek kusma, laksatif, diüretik, lavman ya da diğer ilaçları kötüye kullanma, diyet, hapları egzersiz gibi tekrarlayan uygunsuz dengeleyici davranışlar gösterir. Tıkanırçasına yeme ve uygunsuz dengeleyici davranışlar birlikte, ortalama 3 ay boyunca, haftada en az iki kez meydana gelir. Kişilerin öz değerlendirmeleri, beden ölçüleri ve fazla kilodan etkilenir. Değerlendirme bozukluğu sadece anoreksiye nervozalı nöbetlerinin süresi ile sınırlı değildir. Bu belirtilerin bir arada olması ile bulimiyalı nervozalı tanısı konur. Bulimiyalı nervozalı'nın iki tipi vardır: Çıkartma olan tip ve çıkartma olmayan tip. Çıkartma olan tipte, bulimiyalı nöbetinde, istemli kusma veya laksatif, diüretik ve lavmanların kötüye kullanımı görülür (APA, 1994; Andersen & Yager, 2007).

Özdemir ve ark. (2012) göre, Bulimiya Nervoza üzerinde dürtüsellğe bağlı kontrolsüzlük söz konusudur. Hem bulimiya nervoza hem anoreksiya nervozanın tıknırcasına yiyen tipinde ailede madde kullanım bozukluğu, madde kötüye kullanımı ve özkıyım gibi dürtüsellikle ilişkili durumlar yüksek oranda bulunmuştur. Dürtüsellik yeme bozukluklarının seyrini olumsuz olarak etkiler. Yeme bozukluklarında yeme davranışı üzerinde bir kontrol bozukluğu vardır. Bulimia nervozada yeme davranışı üzerinde bir kontrolsüzlük varken anoreksia hastalarında aşırı kontrol vardır. Bir yeme bozukluğu olan Bulimia Nervoza'nın üç temel göstergesi vardır:

- Tıknırcasına yeme epizodları
- Kilo alımını önlemek adına yapılan uygunsuz telafi edici davranışlar
- Beden şekline ve kiloya aşırı önem verme, kendini bunlar üzerinden değerlendirme (www.milliyet.com.tr/bulimia-nervoza).

4. Yeme Bozukluklarının Tanısı

Tanı ölçütleri 2013 yılında basılan DSM-5 ile yenilenmiştir (APA, 2013). DSM-5'te yeme bozuklukları ile ilgili bölüm ayrıntılandırılarak yapılan değişiklikler tanı netliğini kolaylaştırmıştır. Bu grup yeme bozukluğu tanısı alan çocuk hastaların büyük bir bölümünü oluşturmaktaydı. Bu geniş grup hastalığın tam anlaşılmasına dolayısıyla da en etkili tedavinin seçilmesinde güçlükler neden oluyordu. Bu nedenle Bulimiya Nervoza ve Anoreksiya Nervoza için tanı ölçütleri DSM-5'de genişletilmiştir. Yeme davranışı ile ilgili değişiklikler ergenlik döneminde büyümenin etkilenmesine yol açmaktadır. Sevdikleri yiyecekleri yemekten kaçınma, aile ve arkadaşları ile birlikte yemek yememe, aşırı egzersiz yapma, öğünlerde kısıtlayıcı davranma bir süre sonra büyümeyi ve menstruel siklusu etkilemektedir (Thomas ve ark. 2009; Weaver and Liebman 2011; akt: Sönmez, 2017:303; Düşgör, 2007).

DSM-5 ile Yeme Bozukluğu tanıları klinisyenler tarafından daha rahat tanı konulabilir hale dönüştü. DSM-5 bozukluğu daha rahat tanı konulabilir şekle getirmiş, "3 ayda en az haftada bir atak" ile Bulimiya Nervoza'dan ayrılmasında kolaylaştırıcı olmuştur. Bulimiya Nervoza'a ise DSM-5'e göre "tıknırcasına yeme davranışlarının ve uygunsuz ödünleyici davranışların her ikisi de, ortalama, üç ay içinde, en az haftada bir kez olmuştur". Anoreksiya nervoza açısından DSM-5'de 2 temel değişiklikten bahsedilebilir. Birincisi, "beklenenin %85'in altında vücut ağırlığı" ölçütü "Beklenenin altında bir vücut ağırlığına sahip olmasına karşın kilo almaktan ya da şişman biri olmaktan aşırı korkma" olarak yenilenmiştir (Sönmez, 2017:307).

DSM-5 tanı ölçütlerine Anoreksiya Nervoza tanısı için yaşına ve boyuna göre önemli düzeyde düşük kilolu olma ölçütü eklenmiştir. Her hastaya uya-

cak standart bir kilo kaybı belirtilmese de normal bir erişkinde vücut kitle indeksi (VKİ:kg/m²) Birleşmiş Milletler hastalık Kontrol ve Önleme Merkezince en düşük limit 18.5 olarak önerilmektedir. DSM-5'in C ölçütüne göre kişinin kilosu ya da görünümü ile ilgili yargısının bozulmuş olması gerektirmektedir. Örneğin, düşük kiloda olmasına rağmen Anoreksiya Nervozası bulunan kişi vücudunun bir bölgesinin aşırı kilolu olduğunu düşünebilmektedir. Bulimiya Nervozası'nda ise tanı için aşırı yiyecek tüketimi ölçütü olmasına rağmen bunu normal bir aşırı yemeden ayırt etmek zordur. Tıkınırcasına yeme ile büyük miktarda yemek tüketme arasındaki ayırım net değildir. Yeme başladığı zaman aşırı miktarda tüketene kadar duramama söz konusudur. Birçok Bulimiya Nervozası hastası, tıkınırcasına yeme atağı sırasında (örneğin, aniden bir arkadaşının odaya girmesi gibi) aniden yemeyi bırakabilmektedir. DSM-5 ölçütlerine göre Bulimiya Nervozası tanısı koyabilmek için tıkınırcasına yeme atağı ve tamamlayıcı davranışın 3 ay boyunca haftada en az 1 kere olması gerekmektedir.

Duygudurum ve anksiyete bozukluklarının bulguları, özellikle "*obsesif-kompulsif bozukluk*" Anoreksiya Nervozası hastalarında oldukça sık rastlanılan bir eş tanıdır. Bu bulgular kilo alımıyla azalma eğiliminde olsalar da tamamen ortadan kalkmazlar. Bulimiya Nervozası hastalarında ise duygudurum bozukluklarından özellikle major depresif bozukluk ve distimik bozukluk, alkol ve madde kötüye kullanımı ve kişilik bozuklukları sık görülen eş tanılarıdır (Glasofer ve ark., 2015).

5. Yeme Bozukluklarının Etyolojisi

Son yıllarda yeme bozukluğu olgularının sosyal biliş becerilerine yönelik ilgi artmıştır. Anoreksiya Nervozası, etiyolojisi çoklu etmenlerle ilişkili olan bir yeme bozukluğu tablosudur. Tedavisi halen tartışmalıdır. Yeme bozukluğu hastaları içinde en zor ilişki kurulan grubun Anoreksiya Nervosa tanılı gençler olduğu bilinmektedir (Perçinel, Yazıcı, Bilaç, Köse, Özbaran, 2015:178; Perçinel, 2013:9; Rabinor, 2000). Anoreksiye kelimesinin anlamı, "*iştah kaybını*" ifade eder. Ancak, bu bozukluğa sahip insanlar, özellikle besinlerle, doymuş olsalar bile ilgilenirler. Anoreksikler, besinlerin etkilerine ilgisiz olmalarına rağmen, şiddetli obez olma korkusu gösterirler ki, tehlikeli boyutlarda zayıflasalar bile buna devam ederler.

Olası Nedenler

Anoreksiya Nervozası olgusu, hem biyolojik hem de sosyal açıklamalarla körüklenen, genç kadınlarda daha sık görülen bir yeme bozukluğudur. Günümüzde psikologların katıldığı ikinci neden ise, modern endüstrileşmiş toplumlarda özellikle kadınların fit (zayıf) olması beklentisidir. Diğer olası

neden, ergenliğe eşlik eden hormonlardaki hızlı değişim olarak kabul edilmektedir (Carlson, 2016:302). Bu konuda; a)Psikososyal faktörler, b)Gelişimsel faktörler, c)Genetik faktörler, d)Nörobiyolojik faktörler gibi bazı teoriler geliştirilmiştir (Gillberg & Rastam, 1998).

5.1. Gelişimsel Faktörler

Anoreksiya Nervozaya tipik olarak ergenlik döneminde başlar. Bu zaman diliminde yaşanan zorluklar; bağımsız olma çabası, kimliğinin tam olarak oturması, tam olarak rayına girmiş arkadaşlık ilişkileri, hayat değerlerinin netliği ve prensiplerinin onun hayatında yerleşmiş olmasını içermektedir. Aile içindeki anlaşmazlıklar, cinsellik ile ilgili çatışmalar ve heteroseksüel olma konusundaki baskıya da sıklıkla rastlanmaktadır. Kızlarda depresyon, özgül olmayan risk faktörü olarak gösterilmiş, depresif bulguların fazla olması, güvende hissetmeme, anksiyete ve bireysel farkındalık erkeklerle göre daha yüksek oranlarda bulunmuştur (Glasofer ve ark., 2015). Her olguda geçerli olmasa da ortak özellik olarak Anoreksiya nervozası bulunan hastalarda obsesif-kompulsif bozukluk, nevroz, olumsuz duygulanım, kendine yetme potansiyelinin düşük olması, işbirliğine yatkın olmama ve kaçınan kişilik özellikleri gözlenmiştir (Cassin ve von Ranson, 2005).

Bulimiya Nevrozayı başlatan birçok faktör olduğu düşünülmektedir. Bu faktörlerden ilki, birçok Bulimiya Nevroza hastasının kilo ve tıknırcasına yeme ile ilgili korkularının olması ve bu nedenle tıknırcasına yeme dışında yiyecek alımını kısıtlamalarıdır. İkinci faktör ise, başlangıçta duygudurum bozukluğu yok ise kişi yemesini kontrol etmekte zorlanmakta ve bu durum özgüvenin azalması ile sonuçlanmaktadır. Yani özetle, duygudurum bozukluklarına yol açarak aşırı yeme ile ilgili dürtülerini kontrol edebilme yetilerinde azalmaya neden olacaktır (Glasofer ve ark., 2015). Ayrıca çocukluk çağındaki cinsel istismarın da Bulimiya Nevroza gelişiminde bir risk faktörü olduğu düşünülmektedir (Pope & Hudson, 1992).

5.2. Psiko-Sosyal Faktörler

Psikososyal faktörler açısından kilo ile ilgili dalga geçilme, fiziksel görünüm ile ilgili kıyaslamalar ve zayıf olmak ile ilgili toplumsal baskı etiyolojik açıdan her iki cinsiyette de bozulmuş yeme davranışına neden olabilmektedir. Sosyo-kültürel etkinin Bulimiya Nevroza gelişiminde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Örneğin, hastalığın görülme sıklığı Batı ülkeleri dışında daha düşüktür ve son 50 yılda büyük oranda artmıştır (Keel & Klump 2003; akt: Sönmez, 2017:304).

Kilo kaybı, aşırı egzersiz, tekrar eden kusma, kısıtlayıcı ya da anormal yeme davranışı, kilo almak ile ilgili aşırı uğraş ve beden görünümü ile ilgili

uğraşlar göze çarpan bulgulardır. Daha küçük çocuklarda ise kilo alımının ve boy uzamasının durması uyarıcı belirtiler olarak dikkate alınmalıdır (Neu-mark-Sztainer ve ark., 2011, Trace ve ark. 2013; akt: Sönmez, 2017:305).

Aile ve çevre tarafından yapılan olumsuz, istenmedik ve küçük düşürücü eleştiriler ya da kilo ve yeme davranışı ile ilgili yapılan olumsuz yorumlar ergenler tarafından önemsenir. Bağlanma bozukluğu, depresyon, anksiyete bozuklukları gibi durumlar ile ilişkili olan sınır sorununun yeme bozuklukları ile de ilişkisi ortaya çıkmıştır. (Fish ve ark. 1991). Hastalar ebeveynlerini “uzak ve reddedici” olarak tanımlıyorlarsa, risk daha yüksektir. Bazı ailelerde ise yakın fakat sorunlu ilişki sözkonusudur. Bu durum, çocuk ve ergenlerde olumsuz benlik algısına ve düşük benlik saygısına yol açıp, yeme bozukluklarını da tetiklemektedir. Anoreksiya nervozalı çocuk ve ergenlerin ailelerinde daha fazla ölüm ve ayrılma, ruhsal (mental) bozukluk, alkol kullanımı ve kumar sorununun olduğu da ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda mükemmeliyetçilik, duyguların bastırılması, diyet yapma ve şişmanlama korkusu, teşhircilik, ebeveyn çatışmaları gibi özellikler de sık görülen belirtilerdendir. Bulimiya Nevroza da ise kilo kaybetme ile ilgili aile baskısı sonrası diyetle başladıkları ve bu baskı sonrası diyetle başlama oranının %55 olduğu bulunmuştur. Bulimiya Nevroza hastalarının aile yapısında hostilite (düşmanlık) ve izolasyon duygusu ön planda iken empati kurmada belirgin yetersizlik olduğu gösterilmiştir (Maner 2001; Değirmenci, 2006; Maner ve Aydın 2007; Tokar ve Hocaoğlu 2009; Tansu, 2017:5-8).

5.3. Genetik Faktörler

Genetik fatörlerin önemi vurgulanmakta ve akrabalarında yeme bozukluğu olanların 7-12 kat daha fazla risk taşıdığı düşünülmektedir. İkiz çalışmalarında genetik geçiş Anoreksiya nervoza için %33-84 ve Bulimiya nevroz içinse %28-83 olarak gösterilmiştir. Anoreksiya Nervoza ve Bulimiya Nevroza gelişiminde rol oynayabilecek spesifik kromozomlar, genler ve proteinler ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Birinci derece kadın akrabalarından birinde Anoreksiya Nervoza bulunan bireyin yaşam boyu riski olmayanlara göre 10 kat artmıştır. Anoreksiya Nervoza’da genetik aktarım %48-88, Bulimiya nevroza’da %28-83 arasındadır. Kronik (süreğen) hastalıkların da yeme bozukluğu geliştirme riski yüksektir (Bulik ve ark., 2000; Fairburn ve Harrison 2003; Lilenfeld ve ark., 1998; Strober ve ark., 2000, Trace ve ark., 2013; Campbell ve Peebles, 2014; Pinhas-Hamiel ve Levy-Shraga 2013, Quick ve ark., 2013; akt: Sönmez, 2017:304). Yeme bozukluğu şüphesi olan hastalarda sosyal, aile ve tıbbi öykü önemlidir. Ayrıca ayrıntılı fizik muayene yeme bozukluğunun tıbbi komplikasyonlarını değerlendirmek açısından gereklidir (Sönmez, 2017:304).

5.4. Nörobiyolojik Faktörler

Nörobiyolojik faktörler üzerinde de çalışılmış fakat yeme bozukluğunun gelişimi ile mi ilgili yoksa fizyolojik değişikliklerin bir sonucu olarak mı yeme bozukluğunun geliştiği ise henüz kesinlik kazanmamıştır. Yapılan birçok nörogörüntüleme ve en son yapılan bir meta-analiz çalışmasında da Anoreksiya Nervozalı hastalarda genel olarak serebral atrofi, genişlemiş ventriküller ile hem gri hem de beyaz maddede azalmalar görülmüştür. Ciddi düzeydeki malnütrisyon ve yeme/kusma atakları gri ve beyaz maddede atrofiye ve buna eşlik eden beyin omurilik sıvısındaki artışa neden olmaktadır. Beyin lezyonları ile ilişkili çalışmalarda iştah değişiklikleri ve oluşan yeme davranışından hipotalamus ve beyin sapı lezyonlarını sorumlu tutarken yeme bozukluğu, sağ frontal ve temporal lob hasarı ile ilişkilendirilmiştir (Uher & Treasure 2005; Kaye & ark., 2013; Titova & ark. 2013; akt: Sönmez, 2017:305).

6. Yeme Bozukluklarının Epidemiyoloji

Birçok toplum ve genel populasyon temelli çalışmalar olmasına rağmen Yeme Bozukluklarının prevalans ve insidansı tartışmalıdır. Bunun sebebi değerlendirme yöntemi ve örneklem seçimi olabilir. Büyükkal'ın (1995) Türkiye'de yaptığı bir çalışmanın sonucuna göre, Yeme Bozukluğu olma sıklığı %3'tür. Yeme Bozukluklarında kız/erkek oranı ergenlerde 4:1 iken bu oran yetişkinlikte 10:1'e değişmektedir (Reijonen ve ark., 2003, Striegel-Moore & Bulik 2007; akt: Sönmez, 2017:306). Anoreksiya Nervozaya yeme davranışında ve kilodaki küçük değişiklikler ile başlamaktadır. Tipik olarak normal ya da hafif yüksek kilodaki ergenin diyetle başlama kararı ile ortaya çıkmaktadır. Yeme Bozukluğu sıklığı kızlarda %6 ve erkeklerde %2 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, Yeme Bozukluğu gösterme açısından kızların erkeklere oranla daha fazla risk altında olduğu görüşünü desteklemektedir (Alpargun, 1995). Ergenlik dönemindeki kızlar için prevalans yaklaşık %0.48-1.7 aralığındadır. Erkek ergenler için bu konuda fazla bilgi olmamasına rağmen artan oranda devam ettiği söylenebilir (Strober ve ark. 2001; Pinhas ve ark. 2011; Smink ve ark. 2014; akt: Sönmez, 2017:306).

Yeme Bozuklukları tüm organları etkileyebilmektedir. Yeme Bozukluğu olan hastalarda bradikardi (yavaş kalp atımı), hipotansiyon (düşük tansiyon), aritmiler (kalbin ritm-iletim bozukluğu) ve kalp hızındaki değişiklikler gibi kardiyak komplikasyonlar oldukça sıktır. Bu değişiklikler baş ağrısı, pre-senkop, senkop (bayılma), egzersizi tolere edememe gibi fiziksel bulgular da gösterebilmektedir. Mide boşalması gecikmesi, kabızlık, dislipidemiler ve superior mezenterik arter sendromu gibi gastrointestinal etkiler malnütrisyonla sekonder gelişmektedir (Katzman 2005; Fong ve ark. 2008; Peebles ve ark. 2010; Rosen 2010; Meczekalski ve ark., 2013; akt: Sönmez,

2017:307). Endokrin açıdan ise Anoreksiya Nervoza hastalarında tipik olarak hipotalamik supresyon beklenir. Temel belirtileri olan yeme problemi ve üreme döngüsü bozuklukları birincil hipotalamik disfonksiyon temelinde açıklanabilir (Zincir 2014).

Yeme Bozuklukluğu hastalarında kemik mineral yoğunluğu miktarında azalma, düşük vücut kitle indeksi ve yağ kitlesinde azalma riski de söz konusudur. Yeme Bozukluklarından etkilenen bir diğer organ ise böbrektir. Ciddi sıvı kısıtlaması ya da kusmaya bağlı dehidratasyon ve böbrek yetmezliği gelişebilir. Hematolojik açıdan bakıldığında ise, düşük kilolu Yeme Bozuklukluğu hastalarında birincil olarak lökopeni ve anemi gibi kemik iliği hipoplazisi ve trombositopeni gelişebilir. Nörolojik olarak, hastalık döneminde malnütrisyon etkisiyle beyin gelişiminde bilişsel ve yapısal değişikliklerin oluşmasıyla beyin etkilenir. Ağır Anoreksiya Nervoza hastalarında beyin hacminde azalma ve nöropsikolojik fonksiyonlarda bozulma görülebilmektedir. Yeme Bozukluklarında eş tanı oranı yüksektir. Depresyon, anksiyete, obsessif-kompulsif bozukluk, post-travmatik stres bozukluğu, kişilik bozuklukları, madde kötüye kullanım bozukluğu ve kendine zarar verici davranışlar en sık rastlanılan hastalıklardır (Chui ve ark., 2008; Misra ve ark., 2004; Rosen, 2010; Van Autreve ve ark. 2013; Chui ve ark. 2008); Casper 1998, Godart ve ark. 2002; akt: Sönmez, 2017:307; Perinçel, 2013:6). Mortalite sıklıkla intihar nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Yeme Bozuklukluğu hastalarında DSM-IV'e göre eksen I ve eksen II psikiyatrik eş tanılarının varlığının intihar ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Ayrıca ergen ailesinin aşırı koruyucu tutumunun da ergenin sınırlarını keşfetmesine engel teşkil edeceği ve bu nedenle kimliğin edinilmesi sürecinde kısıtlayıcı olacağı düşünülmektedir (Üneri 2010; Öncü ve Sakarya, 2013).

7. Yeme Bozukluklarının Tedavisi

7.1. Anoreksiya Nervoza Tedavi Seçenekleri

Anoreksiyanın başarısıyla tedavi edilmesi çok zordur. Birçok klinisyen tarafından en etkili yaklaşım olarak kabul edilen "*zihinsel davranış terapisi*" 1 yıllık tedavi süresi boyunca %22 oranında tekrar nüksetmiş ve %50'den az oranda başarı sağlamıştır (Pike ve ark., 2003; akt: Carlson, 2016:333). Anoreksiya Nervoza için farklı tedavi seçenekleri bulunmaktadır. Ayaktan, gündüz kısmi yatış ve yatarak takip önde gelen tedavi biçimleridir.

Bu tedaviler;

- Farmakolojik tedavi
- Psikoterapi desteği
- Her ikisi bir arada şeklinde uygulanabilmektedir.

Uygulanan psikososyal müdahaleler; bilişsel davranışçı terapi, kişilerarası terapi ve motivasyonel terapi teknikleridir. Özellikle 15 yaş altındaki ergenlerde aile terapisinin önemi oldukça fazladır (Yager ve ark., 2014; Costin, 1996).

Araştırmacılar, laboratuvar hayvanları veya yeme bozukluğu olmayan insanlar üzerinde iştahı artıran birçok ilaçla Anoreksiya Nervosa'yı tedavi etmeye çalışmışlardır. Bazı uyarıcı ilaçları tedavide kullandılar. Maalesef bu ilaçların hiçbirinin yararlı olduğuna ilişkin bir kanıt bulunamamıştır (Carlson, 2016:333).

Psikoterapötik Tedavi: Aile temelli tedavi, Yeme Bozukluklarının önde gelen terapi yöntemidir. Etiyolojiye odaklanmak yerine bakım verenler ile tedavinin desteklenmesine yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşımda kardeşinin hastalığı nedeniyle birçok soruna şahit olan kardeşe destek de söz konusudur. Aile temelli tedavi, çocuk ve ergenlerde 3 evrede ilerlemeye yardımcı olmaktadır:

- Fiziksel
- Davranışsal
- Fizyolojik iyileşme.

Faz 1'de spesifik terapötik müdahaleler yardımı ile iyileşmenin desteklenmesi için bakımverenin çocuğu yeniden beslemesine yardımcı olunmaktadır. Yiyecekte kaçınmak yerine daha önce o yiyeceklerden aldığı haz hatırlatılır. Kilo sorunu tamamlandığında Faz 2'ye geçilebilir. Bu fazda eskisi gibi ve gelişimsel düzeyine uygun bir biçimde yiyecekler üzerindeki kontrolünü sağlaması hedeflenir. Faz 3 ise nüksü ve kalan gelişimsel faktörleri önleyerek tedaviyi sonlandırmaktır. Bu tedavi 6-12 ay arasında sürmektedir (Stiles-Shields ve ark., 2012; Dimitropoulos ve ark., 2013; akt: Sönmez, 2017:308; Perçinel, 2013:12; Tansu, 2017:5-11).

Psikoterapi, yeme bozukluğunun çekirdek patolojik inançları ve hastalığa katkısı olan psikopatolojik bileşenlerin değiştirilmesine yöneliktir. Psikoterapinin özü başarılı bir şekilde hastaları tutma, onlarla bağlantı kurma, hastaların kendilik farkındalığı ile motivasyonu sağlaması, kilo kaybetmenin çekiciliği ile ilgili aşırı değer verilen inançları ve fobik şişmanlık korkusunun yerine sağlıklı normal kiloyu kabul etmesini, kişisel yeteneklerini fark etmesini sağlamaktır (Carter, Jordan, McIntosh & ark., 2010; akt: Öyekçin ve Şahin, 2011:30).

Farmakolojik Tedavi: Farmakolojik tedavi olarak antidepresanlar, antipsikotikler ve destekleyici bazı ajanlar kullanılmaktadır.

Antidepresanlar: Trisiklik antidepresanlar (TSA) 1980'lerde randomize kontrollü çalışmalarda en çok üzerinde durulan antidepresanlar olup kilo alımı açısından çok az fayda sağlarken ciddi yan etki profiline sahiptir (Mitchell ve ark. 2013; akt: Sönmez, 2017:308).

Antipsikotikler: Antipsikotik tedavinin beden ile ilgili irrasyonel düşüncelere olan etkisi nedeni ile Anoreksiya Nervosa tedavisinde yeri vardır. Serotonerjik ve dopaminerjik sistemler Anoreksiya Nervosa patofizyolojisinin içerisinde yer almaktadır ve atipik antipsikotik ilaçlar bu monoaminerjik döngüye olan etkileri ile tedaviye yardımcıdırlar. Erişkinlerde olduğu gibi çocuk ve ergenlerde de Anoreksiya Nervosa tedavisinde üzerinde en çok durulan atipik antipsikotik ilaç olan olan zafin yeme ile ilgili ruminasyonlar ve obsesyonlar, depresyon ve anksiyete gibi Anoreksiya Nervosa ilgilendiren tüm bulgulara etki etmesi nedeni ile önemli bir yere sahiptir (Aigner ve ark., 2011; Brewerton 2012, Mitchell ve ark. 2013; Brewerton 2012; Lebow ve ark., 2013; akt: Sönmez, 2017:309).

7.2. Bulimiya Nervosa'da Tedavi Seçenekleri

Psikolojik ve farmakolojik tedavi ile ilgili güçlü kanıtlar varken psikoeğitimin yeri de tedavide oldukça önemlidir. Bulguları ciddi değil ise ve komplikasyon yok ise kılavuzlarda önerilen tedavi biçimi ayaktan tedavidir. Temel hedef yeme davranışını ve beslenme şeklini düzeltmektir. Bilişsel davranışçı terapi, Bulimiya Nervosa'da en sık kullanılan terapi şekli olmakla birlikte yanıt alınmadığı zaman kişiler arası terapi uygulanması önerilmektedir. Motivasyonel terapi ve aile terapisi kullanılmaktadır (Yager ve ark. 2014; Hay & Touyz, 2012).

Farmakolojik Tedavi: Farmakolojik tedavide antidepresanlar ve diğer bazı ajanlar kullanılmaktadır.

Antidepresanlar: Antidepresan tedavide en sık kullanılanlar SSRI'lar ve sonrasında TSA'dır. TSA'lar (imipramin, amitriptilin, desipramin) tıknırçasına yeme sıklığı, depresyon ve anksiyete bulgularında azalmaya neden olmaktadır (Aigner ve ark. 2011, Flament ve ark. 2012, Mitchell ve ark. 2013; akt: Sönmez, 2017:309).

Destekleyici Ajanlar: Destekleyici ajanlar arasında antiepileptikler ile çalışılmış sadece topiramamat ile temel bulgularda ilerleme sağlanmıştır (Hedges ve ark. 2003, Nickel ve ark. 2005). Serotonerjik antagonisitleri (5-HT3), ondansetron, lityum, d-fenfluramin, naltrekson ile bazı olumlu etkiler sağlandığı gösterilmiştir ile ilgili yol gösteren kesin bilgiler bulunmamaktadır (Faris ve ark., 2000; Aigner ve ark. 2011; Flament ve ark. 2012; Mitchell ve ark. 2013; akt: Sönmez, 2017:309).

SONUÇ

Ergenlik dönemi, çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olup, pek çok sosyal, biyolojik ve psikolojik değişiklik ile karakterizedir. Çoğu birey ergenlik çağından kendine güvenen, sağduyu sahibi bir kişi olarak çıkar. Bununla birlikte bazı bireyler kendini aciz hisseden, kafası karışık ve gelecek hakkında kötümser bir şekilde ergenlik dönemini tamamlarlar. Özellikle bu dönemde beden imgesine artan ilgi, yeme bozukluklarına zemin hazırlayabilir (Patterson, McCubbin, 1987; akt: Ünsal, Tozun, Ayrancı & Arslantaş, 2010:102). Yeme bozukluklarının nedeni karmaşık ve çok iyi anlaşılmamış olmakla birlikte, genetik bir yatkınlığı da vardır (Fairburn & Harrison, 2003; akt: Ünsal, Tozun, Ayrancı & Arslantaş, 2010:102).

Yapılan bazı çalışmalarda da yeme bozuklukları için ailede ruhsal hastalık öyküsü varlığının önemli bir unsur olduğu bildirilmektedir. Ailesinde çocuk sayısının fazla olması bir ergen için aileden az ilgi görmeye bağlı psikolojik sorunlara yol açabilir. Bu durumda yeme bozukluklarının görülme sıklığının daha yüksek olması beklenebilir. Kirkcaldy ve ark. göre, yeme bozuklukları ile ailenin kaçınıcı çocuğu olunduğu değişkeni arasında pozitif bir ilişki vardır. Öğrencilerin ailelerinin yanında kalmaları onlar için bazı rahatlık şartlarının sağlanması ve psikolojik destek açısından önemli olabilir. Obozite, yeme bozukluklarının ortaya çıkmasında bir risk etkeni olarak sayılmaktadır ve uzunlamasına çalışmalar sonucu yeme bozuklukları etiyojisinde obezitenin de yer aldığı araştırmalar tarafından doğrulanmıştır. Ergenler bedensel değişimleriyle baş edebilmek için ciddi güçlükler yaşarlar. Panik atak, sosyal fobi, travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete bozukluğu ve psikotik bozukluklar sigara bağımlılığının daha sık görüldüğü durumlardır (Kamışlı, Karatay, Terzioğlu & Kublay, 2008).

Literatürde görüldüğü kadarıyla, ilk kez Bruch tarafından yapılan çalışmalarda, Anoreksiya Nervoza tanılı kadın olguların duygusal durumları tanımlamada, kendisi ile diğer kişiler arasındaki ilişkileri yorumlamada eksiklikler olduğu ifade edilmiştir (Bruch 1962, Bruch 1977). Sonraki yıllarda birkaç klinik gözlem sonucunda Anoreksiya Nervoza'da, sosyal bilişsel sorunlar üzerine olan endişeler öne sürülmüş, hastalıkta premorbid bir sosyal bozukluğun olduğu (Rastam 1992), olguların sosyal problemleri çözmede düşük başarı gösterdikleri (Russell 1995), daha az empati yapabildikleri (Tchanturia ve ark., 2004, Russell ve ark. 2009) görülmüştür.

Kalaycı'nın (2016) yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre, Anoreksiya Nervoza tanısı alan ergenlerin depresyon ve anksiyete belirtilerinin daha yüksek olduğu; sosyal karşılıklılık ve sosyal işlevselliklerinin daha düşük olduğu; sosyal ilişkilerinde daha fazla boyun eğici davranışlar gösterdikleri ve

kendileri hakkında daha fazla olumsuz sosyal karşılaştırma yaptıkları, boyun eğici davranışların ve olumsuz sosyal karşılaştırmanın eşlik eden depresyon ve anksiyete belirtileri ile ilişkili olduğu, sosyal karşılıklılıkta azalma ve sosyal işlevsellikteki bozulmalar olduğu görülmüştür. Keskingöz'ün (2002) yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre, Anoreksiya Nervoza tanısı alan bireylerin yakın ilişkilerinde kendilerine daha az güçlü ve değerli hissettikleri bulunmuştur. Farklı bağlanma biçimlerinin, anoreksik olan ve olmayan bireyleri ayırt etme gücü incelendiğinde, saplantılı bağlanma biçiminin Anoreksiya Nervoza tanısı alanları ve almayanları yüksek oranda ayırt edebildiği görülmüştür. Tüm sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, işlevsel olmayan kişilerarası şemaların ve güvensiz biçimlerinin patolojik yeme örüntüsü ile ilişkili olabileceği sonucuna varılmıştır. Perçinel'in (2013) yapmış olduğu çalışmanın bulgularına göre, Anoreksiya Nervoza tanılı olguların, obezite tanılı olgulara göre de daha düşük sosyal ve emosyonel beceri gösterdikleri, hem AN hem de eksojen obezite tanılı olguların sosyal bilişsel becerilerinde bozukluk olduğu saptanmıştır.

Geçmişte hayatı olumsuz yönde etkileyen bir olay yaşayanlarda ruhsal travmaya bağlı olarak yeme bozukluklarının daha sık görülmesi beklenebilir. Anne ve/veya babanın ölmesi, annesinin boşanmış olması gibi stresli yaşam olayları yeme bozuklukları için tetikleyici faktörler arasında yer almaktadır. Ebeveynler ile çocuklar arasındaki iletişimi etkileyen önemli faktörlerden biri de ebeveynlerin öğrenim düzeyleridir. Öğrenim düzeyi yüksek olan ebeveynlerin çocukları ile ilişkilerinin daha iyi olması beklenen bir durumdur. Yeme bozuklukları lise çağındaki gençler için önemli bir sağlık sorunudur. Tanı konulmadığı ve tedavi sağlanmadığı durumlarda ölümcül olabilecek sonuçların ortaya çıkabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ergenlerdeki, yeme bozukluklarının erken tanı ve tedavisi için okul tabanlı sağlık programlarının geliştirilmesine hız verilmelidir. Bu programlarda disiplinler arası iş birliğinin sağlanması gerekmektedir (Ünsal, Tozun, Ayrancı & Arslantaş, 2010:108-110).

Anoreksiya Nevroza ve Bulimia Nevroza ciddi durumlardır, nedenlerini anlamak akademik bir meseleden çok daha fazlasını içerir. Beslenme ve metabolizmanın sosyal ve biyolojik kontrolü ve kompulsif davranışların nedenleri üzerine çalışmalar, bu karmaşık ve tehlikeli hastalıkları anlamamıza yardımcı olacaktır. Yeme bozukluğu olanlara, hekim, sıcak ama sahiplenici olmayan, kontrolcülükten uzak, sağlam bir psikoterapotik bilgi ve yetenek içinde, aile dinamiği ve sosyo-kültürel etkileri dikkate alarak, yeme davranışlarının tıbbi semptomatolojisini anlamaya çalışarak bütüncül bir yaklaşımda bulunmalıdır. Yeme bozukluklarını erken tanıma ve müdahale çoğu zaman hayat kurta-

rıcıdır (Öyekçin & Şahin, 2011:34). Ayrıca, yeme bozukluğu şüphesi olanların kesin tanı ve tedavi için özelleşmiş psikiyatri merkezlerine yönlendirilmesi, öğrencilerin ruh sağlığı açısından önemli ilerlemeler sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alpargun, D. (1995). Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinde Anoreksiya Nervosa ve Bulimiya Nervosa'nın Görülme Sıklığı ve Bu Vakaların Kişilik Yapılarının Araştırılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- American Psychiatric Association (APA) (2000). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. (3rd edition). (DSM-III). Arlington, VA, American Psychiatric Publishing.
- American Psychiatric Association (APA) (1994). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. (4th edition). (DSM-IV). Arlington, VA, American Psychiatric Publishing.
- American Psychiatric Association (APA) (2006). American Psychiatric Association Practice Guidelines for the Treatment of Psychiatric Disorders: Compendium Arlington, VA, American Psychiatric Publishing.
- American Psychiatric Association (APA) (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. (5th edition). (DSM-5). Arlington, VA, American Psychiatric Publishing. Beslenme ve Yeme Bozuklukları, pp. 329-354.
- Andersen, A.E. & Yager, J. (2007). Yeme bozuklukları. (8. Baskı). (Çev: A. Bozkurt) Comprehensive Textbook of Psychiatry'de. (Ed., Sadok, B.J. & Sadok, V.A.). Ankara: Güneş Kitabevi.
- Büyükkal, B. (1995). Duygudurum Spektrumunda Yeme Bozukluklarının Yeri (Aile Çalışması). (Tıpta Uzmanlık Tezi). İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi.
- Cassin, S.E. & Von Ranson, K.M. (2005). Personality and Eating Disorders: A Decade in Review. *Clinical Psychology, Review*, 25, 895-916.
- Carlson, N.R. (2016). Foundations of Behavioral Neuroscience. (Çeviri Ed., M. Şahin). (16. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Costin, C. (1996). The Eating Disorder Sourcebook. Lowell House.
- Değirmenci, T. (2006) Obez Erişkinlerde Benlik Saygısı, Yaşam Kalitesi, Yeme Tutumu, Depresyon ve Anksiyete (Uzmanlık Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Deniz, M. E. (2017). Eğitim Psikolojisi. (10. Baskı). (Ed., M.E. Deniz). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Düşgör, B.P. (2007). Anoreksiya Nervosa'da Babalık İşlevinin Projektif Testlerle Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fish, M., Belsky, J. & Youngblade, L. (1991). Developmental Antecedents and Measurement of Intergenerational Boundary Violation in a Nonclinic Sample. *Journal of Family Psychology*, 4, 278-278.
- Glasofer, DR., Attia, E. & Walsh, B.T. (2015). Feeding and eating disorders. In *Psychiatry, Fourth Edition* (Ed., A. Tasman, J Kay, JA. Lieberman, MB First & MB Riba), pp.1231-1249. New York.

- Gillberg, C. & Rastam, M. (1998). The Etiology of Anorexia Nervosa. Neurobiology in the Treatment of Eating Disorders. (Ed., HW Hoek, JL Treasure, MA Katzman). Wiley, West Sussex, pp. 127-141.
- Haran S. (2003). Ergenlerde Gelişimsel Kriz Üzerine Bir Klinik Örnek. *Kriz Dergisi*, 12 (1), 47-53.
- Hartmann, A., Zeeck, A. & Barrett, M. S. (2010). Interpersonal Problems in Eating Disorders. *International journal of eating disorders*, 43(7), 619-627.
- Hay, P. & Touyz, S. (2012). Cognitive behavior therapy for bulimia nervosa, anorexia nervosa and the new transdiagnostic approach. (Ed., In Y. Latzer & D. Stein), *Treatment and recovery of eating disorders* (pp.109-119). Nova Science Publishers, Inc.
- Kalaycı, B. M. (2016). Anoreksiya Nervoza Tanısı Olan Ergenlerde Sosyal İşlevsellik ve Eşlik Eden Psikiyatrik Belirtilerin Sosyal İşlevsellik İle İlişkisi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.
- Kamışlı, S., Karatay, G., Terzioğlu, F. & Kublay, G. (2008). Sigara ve Ruh Sağlığı. Sağlık Bakanlığı Yayınları, No: 731. Ankara: Klasmat Matbaacılık.
- Keskingöz, B. (2002). Üniversite Öğrencileri ile Anoreksiya Nervoza Tanısı Alan ve Almayan Bireylerde Bağlanma Biçimleri, Kişilerarası Şemalar ve Yeme Ürün- tülere Arasındaki İlişkiler. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kulaksızoğlu A. (2002). Ergenlik Psikolojisi. (4. Basım). İstanbul: Remzi Ki- tabevi.
- Maner, F. (2001). Yeme Bozuklukları. *Psikiyatri Dünyası*, 5, 130-139.
- Maner, F. & Aydın, A. (2007). Bulimiya Nervoza'da Psiko-sosyo-kültürel Etmenler. Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 20, 25-37.
- Oktan V, Şahin M. (2010). Kız Ergenlerde Beden İmajı ile Benlik Saygısı Ara- sındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 7(2), 543-556.
- Öncü, B, Sakarya, A. (2013). Role of Cognitive Factors and Distortions in Adolescent Suicides. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5, 232-245.
- Öyekçin**, D.G. & Şahin, E. M. (2011). Yeme Bozukluklarına Yaklaşım. Türk Aile He- kimliği Dergisi, 15(1), 29-35. (doi:10.2399/tahd.11.029).
- Özdemir, P.G., Selvi Y. & Aydın, A. (2012). Dürtüsellik ve Tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4, 293-314.
- Özenoğlu, A. & Dege, G. (2015). Üniversite Gençliğinde Yeme Bozukluğunun Yordayıcıları Olarak Benlik Saygısı ve Beslenme Eğitiminin Ortoreksi- ya Nervoza Gelişmesi Üzerine Etkisi, *Bozok Tıp Dergisi*, 5(3), 5-14.
- Perçinel, İ. (2013). Anoreksiya Nervoza ve Eksojen Obezite Tanılı 11-18 Yaş Arası Ol- guların Sosyal Bilişsel Becerilerinin Değerlendirilmesi. (Uzmanlık Tezi). Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, İzmir.
- Perçinel, İ., Yazıcı, K.U., Bilaç, Ö., Köse, S. & Özbaran, B. (2015). Anoreksiya Nervoza'da Çocuk ve Ergenlerde Sosyal Biliş, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(2), 178- 189 (doi: 10.5455/cap.20140724125111).

- Rabinor, J. R. (2000). The Life Force. *International Journal of Eating disorders*, 8(2), 171-174.
- Sönmez, A.Ö. (2017). Çocuk ve Ergenlerde Yeme Bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(3):301-316. (doi: 10.18863/pgy.288643).
- Tansu, E. (2017). The Experience and Management of Countertransference Among Therapists Working with Anorexia Nervosa: An Exploratory Study. (Unpublished Master Thesis). İstanbul Bilgi University Institute of Social Sciences.
- Toker, D.E, Hocaoğlu Ç (2009). Yeme Bozuklukları ve Aile Yapısı: Bir Gözden Geçirme. *Düşünen Adam*, 22, 36-42.
- Üneri, Ö.Ş. (2010). Anoreksiya Nervosa ve Kaygı Bozuklukları. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 4, 236-239.
- Ünsal, A, Tozun, M., Ayrancı, Ü. & Arslantaş, D. (2010). Türkiye'nin Batısındaki Bir İlçede Lise Öğrencilerinde Olası Yeme Bozukluğu Görülme Sıklığı ve İlişkili Faktörler. *Dirim Tıp Dergisi*, 85(3), 100-112.
- Yager, J., Devlin M.J., Halmi. K.A, Herzog, D.B, Mitchell. J.E. & Powers, P. et al. (2014) Guideline Watch. Practice Guideline for the Treatment of Patients with Eating Disorders. *Focus*, 12, 416-431.
- Yörükoğlu A. (2000). *Gençlik Çağı*. (11. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Zincir, S.B. (2014). Yeme Bozukluklarında Nöroendokrin ve Moleküler Etkileşimler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6,389-400.
- İnternet linkleri:
- <https://www.google.com.tr/search?q=epidemioloji+nedir&oq=epidemioloji+nedir&aqs=chrome.69i57j0l5.14769j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, Erişim tarihi: 06.10.2018.
- <https://www.haberturk.com/anoreksiya-nedir-anoreksiya-nervosa-belirtile-ri-1637532#>,19 Eylül 2017, Erişim tarihi: 20.10.2018.
- <http://www.milliyet.com.tr/bulimia-nervosa-pembenar-yazardetay-yasam-2229275/>, 18 Nisan 2016, Erişim tarihi: 20.10.2018.

Gençlik ve Gönüllülük

Mehmet Lütü ARSLAN*

Giriş

Türk Dil Kurumu sözlüğüne (2005) göre gönüllü; “bir işi yapmayı hiçbir yükümlülüğü yokken isteyerek üstlenen, istekli” anlamına gelmektedir. 90’lar sonrası sivil toplumun gelişmesi, kamu ve özel sektör yanında üçüncü sektör olarak ifade edilen gönüllü kuruluşların etkinliğinin artması ile önem kazanan bu kavram gönül kelimesinin samimiyet, içtenlik ve erdem gibi zengin çağrışımlarını kapsayan içeriği ile kâr amacı gütmeyen faaliyetlerin başlıca öznesi olma özelliğini taşır. Birleşmiş Milletler Gönüllülük Raporu’na göre ise gönüllülük “bireyin topluma dâhil olmasının bir ifadesi” olarak; özgür irade ile yapılması, maddiyata dayanmayan bir güdüden kaynaklanması ve başkalarının yararına olması şeklinde üç ölçüte dayanmalıdır (Birleşmiş Milletler Gönüllüleri, 2011).

Gönüllülük ile ilgili ortaya konan diğer tanımlarda; kişinin kendi iradesi ile ortaya koyduğu, ücretlendirilmeyen ve yararı üçüncü şahıslara yönelik faaliyetler bu kapsamda değerlendirmektedir. Gönüllülüğe konu olan faaliyetin örgütlü olması (Musick ve Wilson 2008), ortak bir iyiye katkı amacıyla zaman, enerji ve yeteneklerle aktif katılım anlamına gelmesi (Merrill, 2006) ve gönüllünün aynı zamanda kendisine katkısını içermesi (Parker, 1992) vurgulanan diğer noktalarlardır. Bize göre gönüllülük “bireyin topluma dâhil olmasının bir ifadesi” şeklindeki BM tanımının “bireyin topluma *gönülle* dâhil olmasının bir ifadesi” şeklinde gönül ilavesiyle genişletilmesi ile gerçek anlamına kavuşacaktır.

Eski Türkçe’de yavru ve çocuk anlamına gelen “keç” kelimesinden türetilmiş genç de gönül kadar zengin çağrışımlara sahip bir kelimedir (Güner, 2013). Genç; “yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşıtı” şeklindeki sözlük anlamı ile birlikte toyluk, acemilik, tazelik, coşku ve heyecan kavramlarını aynı anda veren bir anlam zenginliğine sahiptir. Genç kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılan, “kanı deli gibi akan” anlamındaki delikanlı veya yiğit, mert, yağız, alp, civanmert gibi kelimeler de genç kelimesinin zenginliğinin göstergesidir. Yine düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmeyen, gözü pek gibi diğer anlamlar genç kelimesini gönül kelimesine yaklaştırır. Öyle ki samimi ve içten olmak anlamında genç ile gönüllü sanki birbirlerinin eş anlamlısı haline gelir.

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yönetim Organizasyon Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, (lutfi.arslan@medeniyet.edu.tr)

Genç ve gönül gibi güzel, zengin ve anlam akrabası iki kelimenin yan yana gelmesi ile oluşan “Genç Gönüllülüğü” kavramı genç kelimesinin tazeliği, coşkusu ve acemiliği ile birlikte gönül kelimesinin samimiyet, içtenlik ve erdemini yansıtır. Tarihimizde Âhilik Teşkilatı olarak bilinen ve fütüvveti esas alan esnaf örgütlenmesinin temelindeki ‘Âhi’ ya da ‘Akı’ kavramı da hem yiğit ve delikanlı hem de cömert ve mürüvvet sahibi anlamlarına gelir (Bayram, 1991). Yardımlaşma ve dayanışma geleneğimizde gençlik ve gönüllülüğün aynı bağlamda değerlendirilmesi ve birlikte anılması, genç gönüllülüğünün içeriğinin nasıl şekillenmesi gerektiği konusunda ilham verici bir noktadır (Arslan, 2016).

Gençlik ve gönüllülük konusundaki bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde gönüllülük kavramının bilimsel çalışmalarda nasıl ele alındığını incelenmektedir. İkinci bölümde, demografik bir sınıf olarak kendine mahsus özellik, nitelik ve yönelimleri olan gençlerin gönüllülüklerinin en az gençlik kavramı kadar özel bir içeriğe sahip olduğundan hareketle genç gönüllülüğü ile yetişkin gönüllülüğü arasındaki farklara dikkat çekilmiştir. Çalışmamızın üçüncü kısmında genç gönüllülüğünün yaygınlaştırılmasına ilişkin, ilgili tarafların yapması gerekenleri “gönüllendirilebilirlik” kavramı çerçevesinde ele aldık. İstihdam edilebilirlik kavramından esinlenerek ortaya konmuş bir kavram olan gönüllendirilebilirlikle, gönüllü kuruluşlar, Kamu Kurum ve Kuruluşları, eğitim kurumları ve özel sektörün genç gönüllülüğüne ilişkin yapabilecekleri katkıları ortaya koymaya çalıştık.

1. Gençlik ve Gönüllülük

Birleşmiş Milletler Gönüllülük Raporu, gönüllülüğün; özgür irade ile yapılması, maddiyata dayanmayan bir güdüden kaynaklanması ve başkalarının yararına olması şeklinde üç ölçütünün olduğunu ifade etmektedir. Bir hizmetin, üçüncü bir şahsa ulaştırılması anlamındaki resmi hizmet, sivil katılım ve ortak ihtiyaçları, sorunları ya da çıkarları olan insanların güçlerini birleştirmek suretiyle karşılıklı yardımda bulunmaları ya da kendi kendilerine yatabilmeleri şeklindeki görünüm ise gönüllülüğün biçimleri olarak belirtilmektedir (Birleşmiş Milletler Gönüllüleri, 2011).

Gönüllülük ile ilgili ortaya konan tanımlarda vurgulanan ortak noktalar; bu faaliyetin kişinin kendi iradesi ile ortaya konduğu, ücretlendirilmediği ve yararının üçüncü şahıslara yönelik olduğu şeklindedir. Ayrıca gönüllülüğe konu olan faaliyetin örgütlü olduğu (Musick ve Wilson 2008), ortak bir iyiye katkı amacıyla zaman, enerji ve yeteneklerle aktif katılım anlamına geldiği (Merrill, 2006) ve gönüllünün aynı zamanda kendisine katkısını içerdiği (Parker, 1992) gibi ilave özellikler de ifade edilmiştir. Aslında, “bireyin topluma dâhil olmasının bir ifadesi” şeklindeki BM tanımını “bireyin topluma

gönülle dâhil olmasının bir ifadesi” şeklinde gönül ilavesiyle genişletmek, farklı araştırmacılar tarafından söz konusu edilen ve bir şekilde eksik kalan özelliklerin bütününe gönül kelimesinin zenginliği ile karşılamak olacaktır.

Gönüllülük, dünyanın farklı bölgelerinde farklı isimlerle adlandırılan ama her yerde rastlanabilen evrensel bir olgudur. Din, dil, ırk, cinsiyet, yaş ya da coğrafi bölge sınırlaması olmaksızın, herkes tarafından icra edilebilir ve gönüllünün istediği zamanda ve yerde gerçekleşir. Bununla beraber gönüllülüğün faydası tek taraflı değildir. Hem kişinin kendisine sosyal tatmin, ilişki, bilgi, görgü ve tecrübe gibi faydalar sağlar, hem de toplumsal bir katma değer oluşturur. Bu süreçle ortaya çıkan katma değer, ücretli ya da tam zamanlı çalışanların ortaya koyduğu değerın alternatifi değil, tamamlayıcıdır; bu değer gönüllülüğü ve gönüllülerin konumunu güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda değişim ve dönüşüme de yol açar (Kearney, 2001).

Gönüllülükle ilgili araştırma ve çalışmalarda en çok merak edilen ve cevabı aranan soru insanların neden gönüllü olmak istediklerine ilişkindir. Kimi araştırmacılar bunu hayırseverlik ve yardımsever olmak gibi kişisel farklılıklara bağlarken (Örn. Bales, 1996), kimileri de kültürel etkenlerle ve değerlerle açıklamaktadır (Dekker & Halman, 2003). Clary ve arkadaşlarına (1998) göre gönüllüler; değerler, anlayış, sosyalleşme, kariyer, korumacılık ve geliştirme şeklinde ifade edilebilecek altı işlevden bir veya birkaçını düşünerek gönüllü olurlar. Buna göre bireyler;

- İnsani ya da diğergamlığa ait birtakım değerleri ifade etmek için gönüllü olurlar.
- Kendilerini ve diğerlerini daha iyi anlamalarını sağlayacak öğrenim tecrübeleri arayışında oldukları için gönüllü olurlar.
- Sosyal açıdan kendilerini iyi hissetmek ve diğerleri tarafından iyi görülme amacı ile gönüllü olurlar.
- Kariyerlerine faydası olduğu için gönüllü olurlar.
- Korku, yalnızlık ve pişmanlık gibi olumsuz duyguları azaltmak için gönüllü olurlar.
- Olumlu hislere sahip olmak, özgüvenlerini artırmak ve değer oluşturmalarını göreyerek gelişmek amacı ile gönüllü olurlar.

Butcher’a (2010) göre gönüllülük durumsal bir kavramdır; kültür ve yerel bağlam, neden gönüllü olduğuna dair cevapların temelini teşkil eder. Yine gelişmişlik düzeyi de gönüllülüğün anlaşılmasında önemli bir etkenidir (Patel, 2007). Gelişmiş ülkelerdeki gönüllülük programları, çeşitleri ve buralardan yola çıkarak ortaya konmuş modeller, farklı ülkelerdeki gönül-

lülük algılarını açıklamakta yetersiz kalabilir, çünkü her ülkenin, kültürün ve coğrafyanın kendine özgü bir gönüllülük anlayışı vardır. Hatta gelişmiş ülkelerde gönüllülük olarak nitelendirilen kimi uygulamaların, başka kültürlerde öyle adlandırılmayacağı ve gönüllülüğün biçimsel olmayan bir içeriğe sahip olduğu da ifade edilebilir. Birçok kültürde dini ya da kültürel temellerle ortaya konan gönüllülük uygulamaları, bu olgunun toplumsal bir gerçeklik olarak evrensel olduğunu gösterir, ancak gönüllülüğün “sosyal bir kurgu” olması onun net ve açık bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır. O yüzden gönüllülüğün tanımından daha ziyade insanlar tarafından nasıl yorumlandığı ya da algılandığından bahsedilebilir (Handy ve diğerleri, 2000).

2. Gençlerin Gönüllülüğü

Gönüllülüğün tanımı ve gönüllülüğün gerekçelerine ilişkin çok sayıda araştırma yapılmasına rağmen, gençler ve gönüllülük konusu yeterince ilgi görmemiştir (Marta ve Pozzi, 2008). Bu tür bir ilgi eksikliği, başkalarına yardım etme, sosyal ilişkiler ve farkındalık duyma gereksinimleri bağlamında genç gönüllülüğü ile yetişkin gönüllülüğü arasında belirgin bir fark bulunamamasından kaynaklanabilir (Schondel ve Boehm, 2000). Bununla beraber yetişkin gönüllülüğüne ilişkin genellemelerin genç gönüllülüğüne uyarlanamayacağı konusunda genel bir kanaat vardır (Johnson ve diğerleri, 1998). Özellikle olumlu sosyal davranış gösterme, kendini gerçekleştirme ve akran baskısı gibi etkenler genç gönüllülüğünde daha öne çıkan ve dolayısıyla bu kavramı, yetişkin gönüllülüğünden ayıran konular olarak belirlemektedir. Kuşkusuz her yaş grubu için farklı gereksinim, görev ve beklentilerden kaynaklanan değişik bakış açıları söz konusudur; bu da ister istemez gönüllülüğe yönelik anlam ve yaklaşımların farklılaşması sonucunu doğurmaktadır. Nitekim bir araştırmaya göre yetişkinler gönüllülüğün hizmet boyutu ile daha çok ilgilenirken, gençler için ilişki boyutu daha öne çıkmaktadır (Omoto, Snyder ve Martino, 2000).

Gençlik ve gönüllülük üzerine yapılan araştırmalarda, gönüllülüğün gençlerin eğitim ve öğrenim hayatına olumlu katkılar sağladığı, davranış problemlerini azalttığı, yetenek ve beceri gelişimini hızlandırdığı, özgüveni artırdığı, sosyal sorumluluk düzeyini yükselttiği gibi bulgular elde edilmiştir (Haski-Leventhal ve diğerleri, 2008). Batılı ülkelerde gönüllülük ve gençler ilişkisi, gençlerin sivil hayata katılımı, sosyalleşmesi ve siyasi anlamda aktif vatandaşlar haline gelmesi gibi kaygılarla ele alınmaktadır (Haski-Leventhal ve diğerleri, 2008). Bu anlamda gönüllülük çalışmalarına olan teşvik siyasi ve sosyal katılımın artmasına yönelik bir çaba ile at başı gitmekte, gönüllülük faaliyetleri, gençlerin aktif vatandaşlar olarak sosyal katılım, yetenek ve becerilerini geliştirmeleri için bir tür fırsat olarak görülmektedir. Gönüllülüğün

gençlerin hayatlarında kalıcı etkiler bırakacak bir etkiye sahip olabilmesi için alınabilecek önlemler ve takip edilecek yöntemler nitel ve nicel çalışmalara ilham kaynağı olmaktadır. ABD’de genç gönüllülüğüne ilişkin 2005 tarihli bir araştırma buna verilebilecek bir örnektir.

“Aktif Vatandaşlar Yetiştirmek: Genç Gönüllülüğünde Sosyal Kurumların Rolü” (CNCS, 2005) başlıklı araştırma ABD’de 2004 yılı içerisinde gönüllülük çalışmalarına aktif katılım gösteren genç sayısının 15,5 milyon olduğunu göstermektedir. Bu sayı, gençlerin %55’inin kısa ya da uzun dönemli gönüllülük faaliyetinde bulunduğu anlamına gelmektedir. Zorunlu olduğu için gönüllülük yaptığını söyleyen gençlerin oranının %5 olduğu dikkate alınırsa neredeyse her ABD’li iki gençten birisinin gönüllülük faaliyetinde bulunduğu söylenebilir. Yetişkinlerin aynı döneme ilişkin gönüllülüğe katılma oranı %29’lardadır. Ancak bu orana rağmen gençlerin gönüllülüğe ayırdıkları zaman yetişkin gönüllülerin ayırdığı toplam zamanın gerisinde kalmaktadır. Nitekim ABD’li bir genç yılda 29 saat gönüllük çalışması yaparken, bir yetişkinin yıllık gönüllülük süresi 52 saati bulmaktadır. Bunun nedeni gençlerin daha seyrek ve kısa sürelerde gönüllülük yapma eğiliminde olmalarıdır. Capanna ve arkadaşları (2002) tarafından yapılan bir araştırmaya göre gönüllülüğün yetkinlik ve beceri kazanmak açısından yararlı olduğuna inananlar görece daha kısa süreli gönüllülük faaliyetinde bulunmaktadırlar. Ancak kariyer ve istihdam edilebilirlik gibi kaygılar dışındaki nedenlerle gönüllü olan gençlerin daha uzun gönüllülük sürelerine sahip oldukları görülmüştür (Guglielmetti ve Marta 2003).

Araştırmaya göre gençlerin en çok gönüllülük faaliyetlerinde buldukları üç kurum dini yapılar, okullar ve gençlik örgütleridir. Gençlerin yarısı dini yapılarda, üçte biri okullarda ve beşte biri gençlik örgütlerinde içerisinde faaliyet gösterdiğini ifade etmiştir. Annesi babasından en az birisi gönüllü olan gençlerin, ailesinde gönüllü olmayan gençlere göre üç kat daha fazla gönüllü oldukları görülmüştür. Yine dini faaliyetlere katılan gençlerin, bu tür faaliyetlere katılmayan gençlere göre iki kat daha fazla gönüllü oldukları, okul başarısı daha iyi olanların da olmayanlara göre daha fazla gönüllülük faaliyetlerinde buldukları elde edilen bulgular arasındadır (CNCS, 2005).

Türkiye’de gönüllülük ile ilgili çalışmalar henüz emekleme aşamasındadır. Konu ile ilgili sınırlı akademik çalışmanın ve bazı sivil toplum kuruluşlarının müteferrik çalışmalarının dışında Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı (UNV) öncülüğünde oluşturulan Türkiye’de Gönüllülük Altyapısı Oluşturma Yolunda Ulusal Gönüllülük Komitesi’nin çalışma, faaliyet ve raporlarından bahsedilebilir. Gönüllülüğün gençlik boyutunun ise Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) tarafından yapılan üç araştırma dışında yeterli

incelemelere konu olduğunu söylemek zordur. TEGV'in; 2008 yılında "Türkiye'de Gençlik, Gönüllülük ve Sosyal Sermaye"; 2009 yılında "Gönüllülük ve Kazanımları" ve 2010 yılında "Sürdürülebilir Gönüllülük" başlıkları altında yaptığı araştırmaların ilki gençlik ve gönüllülük ilişkisine dair ulusal sonuçlar içermektedir. Gönüllü gençlerin, gönüllü olmayan gençlere kıyasla kendileri hakkında olumlu görüşler beslediği, yine gönüllü gençlerin daha düşük anomi skoruna sahip olduğu ve gönüllülük yapmayan gençlerde başkalarına güven oranı yüzde 5'ken, gönüllülerde bu oranın yüzde 12 olduğu, araştırma sonuçları arasındadır (TEGV, 2008, 2009, 2010).

Gönüllülüğün gençlerin sivil hayata katılımı, kişisel gelişimi ve sosyal değer oluşturma bağlamında katkıları açıktır. Giriş kısmında değindiğimiz gençlik ve gönüllülük kavramlarının, yardımlaşma ve dayanışma geleneğimizde aynı bağlamda değerlendirilmesi, söz konusu katkılara ilave bir boyut daha ekleyebilir. Bu boyut kanımızca genç gönüllülüğünün ahi geleneğine uygun bir şekilde civanmertlik ve yiğitlik bağlamında "rol model" olarak yeniden yorumlanması olacaktır. Genç gönüllülüğünün, yardımseverlik, değişim ve gelişim anlamında öncü bir konumda yeniden tanımlamak ve yorumlamak ve sosyal bir kurgu olarak geleneğimiz ve kültürümüzle ilişkilendirmek hayati bir önem arz etmektedir. Aksi takdirde gençlik ve gönüllülük gibi kavramları, kültürel ve sosyal dokumuzla uyumlu olmayan, gelişmiş ülkelerin kendi gereksinimleri veya ulus ötesi kurumların gündemleri ile ortaya konmuş model, yorum ve anlayışlar ile değerlendirme yanlışlığına düşülecektir. Günümüzde gençlik ve gönüllülük adına ortaya konan sınırlı çalışmalarda bu tür bir zaafı görmemek mümkün değildir. Gönüllülüğün mevcut anlam ve içeriği ile yetinip, kendi kültürümüz ve sosyal dokumuzla uyumlu yeni bir bağlam ortaya koymamak, söz konusu kavramın pırıldayan içeriğini soluklaştıracak ve sosyal etkisi sınırlı bir politika aracına dönüştürerek güdükleştirecektir.

3. Gençleri Nasıl Gönüllendirmeli?

Gençler ve gönüllük konusu ile ilişkili en önemli konulardan biri gençler arasında gönüllülüğün nasıl yaygınlaştırılabileceğine ilişkindir. Kuşkusuz bu konuda genç gönüllüsü istihdam eden kurum ve kuruluşlar başta olmak üzere Kamu Kurum ve Kuruluşları, eğitim kurumları ve özel sektör gibi bütün paydaşların yapması gerekenler vardır. Haski-Leventhal ve arkadaşları (2006) tarafından "istihdam edilebilirlik-employability" kavramından esinlenerek oluşturulan "volunteerability" ya da "gönüllendirilebilirlik" kavramı, bu konuda işlevsel bir çerçeve ortaya koymaktadır. Gönüllendirilebilirlik; bir bireyin nasıl gönüllendirilebileceğine ilişkin isteklendirme, kapasite artırımı ve erişilebilirlik şeklinde üç alt başlığı içermektedir. Bir diğer ifade ile genç-

leri gönüllendirilebilmesi, gönüllülük bağlamındaki isteklerinin artırılması, kapasitelerinin geliştirilmesi ve erişilebilirliklerinin artırılması anlamına gelmektedir.

Gönüllendirilebilirliğe ait birinci yol olan istek oluşumunda sosyal değerlerden kişisel tutumlara, psikolojik güdülerden ekonomik beklentilere kadar birçok etken rol oynar. Gönüllü olma isteğini artırabilmek için bir takım teşvik edici adımlar atılabilir. Gönüllülük faaliyetinde bulunanların görünürlüğünün artırılması, teşvik edici gönüllülük etkinliklerine ilişkin haber, röportaj ve paylaşımların çoğaltılması bu adımlara örnektir. Gençlerin, gönüllülüğün kişilik, kariyer ve sosyalleşmeye katkısını fark edecekleri ortam ve fırsatlar oluşturulabilir. Bunları yaparken gönüllülüğe yol açacak yönelimi bir maddi kaygı ya da çıkar ile özdeşleştirmemeye dikkat etmek gerekir. Günümüzde istihdam edilebilirlik kaygılarının gönüllülük kavramı ile ilişkilendirilmesi kavramın algılanışını olumsuz etkilemektedir. Özellikle Anglo-Sakson ülkelerde yapılan araştırmalar, üniversite öğrencileri için gönüllülük faaliyetlerine katılmaya yönelik en önemli gerekçenin, özgeçmiş kaygısı olduğunu göstermektedir (Handy ve diğerleri, 2010). Gönüllü olmanın, içsel ya da dışsal bir takım faydaları şüphesiz öne çıkarılabilir. Ancak gönüllendirme faaliyetlerini tamamen bu çıkarlara yoğunlaştırmak kısa vadede olumlu sonuçlar doğursa da orta ve uzun vadede gönüllülük kavramının kendisinin de yanlış algılanmasına yol açacaktır. Şurası bir gerçektir ki gönüllülüğün ödülü ne ölçülebilir ne de sınıflandırılabilir. Ödül ya da ödüller her gönüllü için farklı olabilir. Bunu her gönüllü kendi içinde tecrübe eder. Bu anlamda tamamen öznel bu tecrübe, gönüllülüğün eşsiz, farklı ve zengin içeriğini de oluşturur.

Gönüllendirmeye ilişkin ikinci yol, gençlerin nitelik, beceri ve kapasitelerinin artırılmasına yönelik çalışmalardır. Gençler, nasıl bir katkı sağlayacaklarını bilirlerse gönüllülüğe o kadar yöneleceklerdir. Herkesin öyle veya böyle faydalı olacağı bir alan, faydasının dokunacağı bir insan ya da kurum vardır. Önemli olan bunun eğitim programları aracılığıyla fark ettirilmesidir. Hem potansiyel nitelik ve yeteneklerin fark edilmesi, hem de var olanların yanına yenilerinin eklenmesi için düzenlenecek eğitim ve gelişim faaliyetlerinin yanında gönüllülük kavramının nasıl bir değişim ve dönüşüm oluşturabileceğine dair farkındalık eğitimleri de gençlerin gönüllendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Erişilebilirlik ya da uygunluk, gençlerin gönüllü faaliyetlere zaman bulabilmesini ifade eder. Günümüzde eğitim ve öğretim hayatına başladığı andan itibaren yarış atı gibi sürekli sınav maratonunda koşturulan gençlerin gönüllülük çalışmalarına vakit ayırabilmeleri, dahası boş vakitlerini sınav kay-

gısına doğrudan hitap etmeyen bir alana ayırma konusunda ikna edilmeleri mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki gönüllülüğün, bir boş zaman uğraşısı değil, zamanın planlamasında mutlaka dikkate alınması gerekli bir zorunlu faaliyet olarak kabul edilmesi gerekir. Bunun da aileden başlayarak, okul ve diğer sosyal ortamlarda gönüllülüğe ilişkin bir “gönüllendirme” faaliyeti gerektirdiği açıktır.

Gönüllendirmenin gerçekleştirileceği gönüllü dışındaki bir diğer taraf da gönüllü istihdamı gerçekleştirecek kurum ve kuruluşlardır. Söz konusu kurumlara ilişkin gönüllendirme çerçevesi, bu kurumların gönüllüleri istihdam edecek kapasite, ortam ve süreç yönetimine sahip olması, gönüllüler tarafından tanınması, tercih edilmesi ve istihdam için tercih edilebilmesine ilişkin bütün kolaylıkları ifade eder. Kuşkusuz bu kavram, kurumun konuşlandığı yerden, örgütsel tasarımı, kurum iklim ve kültürüne yönelik birçok etkeni içeren geniş bir içeriğe sahiptir. Günümüzde bilişim teknolojilerinin sağladığı imkânların etkin bir şekilde kullanılması erişilebilirliğe yönelik engellerin azalmasını sağlamıştır. Kuruma erişim ve istihdamın sağlanması erişilebilirliğin tam anlamı ile gerçekleştirildiğini göstermez.

Gönüllülüğün sürdürülmesinde kişisel istek kadar, kurumda da gönüllülüğü teşvik eden bir yapının olması gereklidir. Örneğin, gönüllü istihdam edilecek alan ve faaliyetlere ilişkin iş tanımları, iş özellikleri ve iş gereklerinin net bir şekilde belirlenmesi kurumun erişilebilirliğini artıracaktır. Diğer taraftan gönüllülerin rahat ve engelsiz istihdam edebilecekleri ortamların oluşturulması bir takım kaynak tahsislerini gündeme getirebilir. Bu maddi kaynaklar kadar kurumun ücretli çalışan insan kaynaklarını da içerebilir. Kurumlar, istihdam edecekleri gönüllüleri kurumlarının gönüllü elçisi ve uzun vadede ücretli istihdam edebileceği potansiyel insan kaynağı olarak gördüğü takdirde gönüllü yönetiminin de etkinliğini artıracaktır.

Etkinliği artırmanın bir diğer yolu da diğer kurumlarla işbirliğini geliştirmektir. Ortak bir veri tabanı oluşturulması, proje ve fonlara ilişkin bilgi paylaşımı, ortak projeler, gönüllü değiş tokuşu gibi alanlarda yapılacak işbirlikleri, kurumsal kapasitesini geliştirmemiş, aynı kaynaklara ve fonlara erişim konusunda rekabet içerisinde olan kurumlar arasında sınırlı kalacaktır.

Gönüllendirmeye ilişkin Kamu Kurum ve Kuruluşları, eğitim kurumları ve özel sektörün de yapacağı birçok katkı bulunmaktadır. Örneğin devlet, kâr amacı gütmeyen kuruluşların genç gönüllülerle çalışmasına yönelik bir takım yasal düzenlemeler yapabilir, vergi indrimi gibi teşvikler sağlayabilir, gönüllülüğü özendirici program, faaliyet ve araştırmaları destekleyebilir, gönüllülük kültürünün gelişmesine yönelik çalışmalar başlatabilir. Eğitim kurumları ise gönüllülüğün bir hayat tarzı olarak genç kuşaklar tarafından

benimsenmesine yönelik gerek eğitim programlarında ve gerekse rehberlik çalışmalarında düzenlemelere gidebilir, gönüllü faaliyetlere katılımı, mezu niyet ya da geçme notlarının bir bileşeni yaparak öğrencilerini gönüllü faaliyetlere katılmaya teşvik edebilir. Yine özel sektör, kurumsal gönüllülüğü teşvik ederek, öncelikle çalışanlarının gönüllü olmasına yönelik kurumsal bir iklim oluşturabilir. Kurumsal sosyal sorumluluk projeleri çerçevesinde çalışanlarını gönüllülük faaliyetlerine sevk eden özel işletmeler böylece hem kurum imajlarına katkıda bulunmuş hem de çalışanlarının sosyalleşmesi, yeni nitelikler kazanması ve gönül tatminini sağlamış olurlar (Haski-Leventhal ve diğerleri, 2010).

Gönüllüler, ücretli çalışanlara göre daha farklı motivasyonlara sahip, hayırseverlik, diğergâmlık ve yardım amaçlı olarak kişisel katkı yapmayı önceleyen, dolayısıyla gerek zamanlama ve gerekse sağlayacağı katkının nitelik ve niceliğine kendisi karar vermek isteyen bireylerdir. Kendi başına hareket etme güdüsünün gençlerde daha baskın olduğu düşünülürse genç gönüllü yönetimine ilişkin en önemli zorluk alanının sürdürülebilirlik ve etkinlik açısından maddi olmayan motivasyon kaynakları bulmak olduğu görülür. Gerçi kariyer, istihdam edilebilirlik ve kişisel gelişim amaçlı gönüllülük faaliyetinde bulunan gençler ücretli çalışanlarla benzer tutumlar geliştirebilirler. Bununla beraber, genç gönüllülere ilişkin bir yönetim modeli, akran ilişkileri, takım çalışması ve kariyer hedeflerine yardımcı olacak imkân ve fırsatların fark ettirilmesi şeklindeki motivasyon kaynaklarına yoğunlaşılmalıdır.

Gönüllülerin çoğunluğu hem birden daha fazla kurumla ilişkili hem de ücretli çalışanlara göre iş yerine daha az bağımlıdırlar; istedikleri anda ödeme, sigorta, yan haklar vb. kaygılar olmadan işyerini terk edebilirler. Bağlılık sorunu olarak ifade edeceğimiz bu nokta gençlerde daha baskın olarak görülmektedir. Gençlerin, gönüllülük faaliyetlerine ilgisinde daha çok ilişki odaklılığın öne çıkması yönetimin dikkat etmesi gereken bir noktadır. Yönetimin bu anlamdaki sorumluluğu, genç gönüllülerin faaliyette buldukları kuruma ya da programa etik ve duygusal bağlılıklarını artıracak önlemler almaktır. İletişim kanalları sürekli açık tutulmalı ve faaliyet sonuçları gönüllülerle düzenli paylaşılmalıdır.

Gönüllülerin genellikle ücretli çalışanlar gibi dikkatli, titiz ve aşamalı bir süreç sonunda istihdam edilmedikleri düşünülür. Hâlbuki gönüllü temini ve seçimi en az ücretlilerde olduğu kadar özen gösterilmesi gereken, farklı seçme yöntemleri ile zenginleştirilmesi gereken bir süreçtir. Bu süreç, kurumla gönüllülerin birbirlerini tanıdıkları doğal bir uyumlaştırma programı olduğu kadar, kurumun potansiyel gönüllülerde sahip olduğu imajı geliştiren bir boyuta da haizdir. Temin ve seçim sürecinde dikkat edilmesi gereken, kurumun

amaçları ile gönüllülerin amaçları arasında bir tür altın denge kurabilmek, bir diğer ifade ile amaçların bütünleştirilmesini sağlamaktır.

Gönüllülük yönetimi; ortak iyi ve doğruya katkıda bulunmak isteyen bir-birinden farklı özelliklere sahip bireylerin çıkar amacı gütmeksizin belirli hedefler doğrultusunda istihdamı, yönetilmesi, yönlendirilmesi ve eşgüdümüne yönelik faaliyetlerin tümünü ifade etmektedir. Bu tür bir yönetimin, her şeyden evvel kurumun tüm paydaşlarını kapsayan psikolojik bir sözleşme ya da ortam gerektirdiği açıktır. Ortam, gönüllülüğün gerçekleştirildiği çevreyi ifade eder. Sürdürülebilir gönüllü katkısı ve gönüllülerin etkin ve verimli istihdamı ancak böyle bir ortamla gerçekleştirilebilir. Böyle bir ortam, ücretli ya da tam zamanlı çalışanların, genç gönüllülere yönelik geliştirecekleri olumsuz yargıların en az düzeye indirildiği bir ortamdır.

Ücretli ya da tam zamanlı çalışanlar, gönüllülerin, tam zamanlı elemanlar kadar etkin ve verimli olmayabileceklerine dair yargılara sahip olabilirler. Yine gönüllülerin, kendilerinden daha etkin ve verimli çalışarak yerlerini ve konumlarını alabileceklerini düşünebilirler. Gönüllülerin değişim başlatıp, kendi çıkarlarını öne geçirebileceklerini ya da kurumun iç işleyişi ve etkinliğini tartışma konusu yapılabileceklerini de zannedebilirler. Kurumlar bu tür ön yargıları gidermek için uyum eğitimlerini sadece gönüllüleri değil, tam zamanlı ve ücretli çalışanları da kapsayacak şekilde kurgulayabilirler.

Gençlerin katkı sağlayabilecekleri ve içerisinde yer almaktan hem fayda hem de mutluluk duyacakları anlamlı bir ortamın yetişkinlerle paylaşılan bir ortam olması önemli değildir; önemli olan tanımlanmış karşılıklı rol ve sorumlulukların herhangi bir dayatma ya da ayırmacılık olmaksızın yerine getirilmesidir. Genç, burada değer gördüğünü, cesaretlendirildiğini ve desteklendiğini hissetmelidir (Jennings et al. 2006). Kendini özgürce ifade edebildiği bu ortamı sahiplenmeli, ortamın başkaları ile iş görebilme, özgüven edinme ve kendi kimliğini geliştirebilmesine yönelik katkısını gözlemleyebilmelidir (Chinman ve Linney, 1998). Bu ortam, gönüllünün katkısının kuruma kazandıracakları kadar, kurumun gönüllüye kazandıracaklarının eş zamanla algılandığı bir ortamdır. Ortamda, genç gönüllülerin beden ve ruh sağlığını koruyacak, gönüllülük faaliyetleri akışını aksatmayacak izin, çalışma saatleri, tatil, sigorta, sağlık yardımı ve erişilebilirlik vb. yan haklar sağlanmalıdır. Etkin gönüllülük ortamı olarak adlandırabileceğimiz ve bir tür örgüt iklimi olarak görülebilecek bu yapıda kurum gönüllüleri verimli istihdam eder, gönüllüler kurumdan ve yaptıklarından tatmin olur, dahası bu yapı, söz konusu kurumun ileriki zamanlarda gönüllü istihdamını kolaylaştıran bir tür pazarlama kampanyası işlevi görür (Bussel ve Forbes 2003).

4. Sonuç Yerine

Gençlik ve gönüllülük kavramının sosyal bir kurgu olarak geleneğimiz ve kültürümüzle ilişkilendirilmesi, yabancı gündemler ve dayatmalara karşı hayati bir öneme sahiptir. Gençleri gönüllendirme konusunda az ya da çok işleve sahip her kurum bu noktayı göz önünde bulundurmalı ve kendi geleneğimize uygun bir gönüllülük modeli geliştirilmesi için çaba sarf etmelidir. Gönüllülüğün bir hayat tarzı olarak gençlerin eğitim ve gelişmelerinde merkez bir rol edinmesi kültürümüze uygun bir yönlendirme sağlamanın yanında modern dünyanın çeldirici ve saptırıcı boyutlarına karşı koruyucu bir hat kurulmasını da sağlayacaktır. Bu hattın sosyal sermayenin güçlenmesi noktasındaki katkısının farklı düzey ve disiplinlerde incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda gençlik ve gönüllülük konusu başta tarih ve sosyoloji olmak üzere birçok disiplinden araştırmacının ilgisini beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Bales, K. (1996). Measuring the propensity to volunteer. *Social Policy & Administration*, 30, 206–226.
- Banarlı, N. S. (2013). *Türkçe'nin sırları*. 42. baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evran ve Ahi Teşkilatı'nın kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık.
- Birleşmiş Milletler Gönüllüleri. (2011). *Dünyada gönüllülüğün durumu raporu*. Trc. Zarife Biliz, İstanbul: Art Press.
- Billis, D. (1993). *Organising public and voluntary agencies*. Routledge.
- Borkman, T. (1999). *Understanding Self-Help / Mutual Aid: Experiential Learning in the Commons*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Brudney, J. L., & Meijs, L. C. (2009). It ain't natural: Toward a new (natural) resource conceptualization for volunteer management. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38(4), 564–581. doi:10.1177/0899764009333828.
- Bussell H. & Forbes D. 2002. Understanding the Volunteer Market: The What, Where, Who and Why of Volunteering. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 7: 244-57.
- Butcher, J. (2010). *Volunteering in developing countries*, Taylor, R. (Ed.). Third Sector Research, NY: Springer.
- Chinman, M. J., & Linney, J. A. (1998). Toward a model of adolescent empowerment: Theoretical and empirical evidence. *Journal of Primary Prevention*, 18(4), 393-413.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J., & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1516-1530.
- Corporation for National and Community Service. (2005). Building Active Citizens: The Role of Social Institutions in Teen Volunteering. *Brief 1 in the Youth Helping America series*. Washington DC.

- Dekker, P. & L. Halman 2003. Volunteering and values. P. Dekker & L. Halman (Ed.), *The Values of Volunteering* içinde. New York: Kluwer Academic.
- Ellis, S. J. (2010). *From the top down: The executive role in successful volunteer involvement* (3rd ed.). Philadelphia, PA: Energize.
- Güner G. (2013), Eski Türkçe kenç “genç, yavru, çocuk” kelimesinin kökeni üzerine düşünceler. Gül Bülent (Ed.), *Bengü Belak-Ahmet Bican Ercilasun armağanı* içinde (ss.225-232). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Handy, F., Cnaan, R. A., Brudney, J. L., Ascoli, U., Meijs, L. C. M. P. & Ranade, S. (2000). Public perception of “who is a volunteer”: an examination of the net-cost approach from a cross-cultural perspective. *Voluntas*, 11: 45–65.
- Handy, F., Cnaan, R. A., Hustinx, L., Kang, C., Brudney, J. L., Haski-Leventhal, D., Holmes, K., Meijs, L.C.P.M., Pessi, A. B., Ranade, B., Yamauchi, N., Zrinscak, S. (2010). A cross-cultural examination of student volunteering: Is it all about résumé building?. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39 (3), 498-523.
- Haski-Leventhal, D., Ronel, N., York, A. S., & Ben-David, B. M. (2008). Youth volunteering for youth: Who are they serving? How are they being served?. *Children and Youth Services Review*, 30(7), 834-846.
- Haski-Leventhal, D., Meijs, L. C., & Hustinx, L. (2010). The third-party model: Enhancing volunteering through governments, corporations and educational institutes. *Journal of Social Policy*, 39(01), 139-158.
- Holdsworth, C. (2010). Why volunteer? Understanding motivations for student volunteering. *British Journal of Educational Studies*, 58(4), 421-437.
- Jennings, L. B., Parra-medina, D. M., Messias, D. K. H., Mcloughlin, K. & Williams, T. (2006). Toward a Critical Social Theory of Youth Empowerment. *Journal of Community Practice*, 14, 31–55.
- Johnson, M. K., Beebe, T., Mortimer, J. T., & Snyder, M. (1998). Volunteerism in adolescence: A process perspective. *Journal of Research on Adolescence*, 8(3), 309-332.
- Kearney, J. (2001). The values and basic principles of volunteering: complacency or caution?. *Voluntary Action-London-Institute For Volunteering Research*, 3 (3), 63-86.
- Macduff, N., Netting, F. E., & O'Connor, M. K. (2009). Multiple ways of coordinating volunteers with differing styles of service. *Journal of Community Practice*, 17(4), 400-423.
- Marta, E. & Pozzi, M. (2008). Young people and volunteerism: A model of sustained volunteerism during the transition to adulthood. *Journal of Adult Development*, 15(1), 35-46.
- Meijs, L. C. P. M., & Ten Hoorn, E. (2008). No “one best” volunteer management and organizing: Two fundamentally different approaches. *Challenges in volunteer management*, 29-50.
- Merrill, M. (2006). Global trends and the challenges for volunteering. *The International Journal of Volunteer Administration*, Vol. 24, No. 1, ss. 9-14.
- Musick, M. A., & Wilson, J. (2008). *Volunteers*. Bloomington, IN: Indiana University Press.

- Omoto, A. M., Snyder, M., & Martino, S. C. (2000). Volunteerism and the life course: Investigating age-related agendas for action. *Basic and applied social psychology*, 22(3), 181-197.
- Parker, S. (1992). Volunteering as serious leisure. *Journal of Applied Recreation Research*, 17(1), 1-11.
- Patel, L. (2007). A cross-national study on civic service and volunteering in Southern Africa. *Journal of Social Development in Africa*, 21, 7-23.
- Rehnborg, S. J. (2009). *Strategic volunteer engagement: A guide for nonprofit and public sector leaders*. RGK Center for Philanthropy & Community Service.
- Rochester, C., Paine, A. E., Howlett, S., & Zimmeck, M. (2009). *Volunteering and Society in the 21st Century*. Palgrave Macmillan.
- Schondel, C., & Boehm, K. E. (2000). Motivational needs of adolescent volunteers. *Adolescence*, 35, 335-344.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye Eğitim önüllüleri Vakfı-TEGV (2008, 2009, 2010), Erişim tarihi: 23.06.2015. <http://www.tegv.org/i/Assets/pdf/Arastirmalar/TEGVGonullulukArastirmalari.pdf>,
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26, 215-240.

İslâm'da Gençliğin İnanç Sorunları ve Fıkh'ın Hakemliğinde Çözüm

Mehmet Nuri GÜLER*

Giriş

Konuşmama, Allah'a hamdederek ve Resûlü Hz. Muhammed'e salât ve selâm ederek başlıyorum.

Tebliğimi sunmaya başlamadan önce, Bingöl Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK'a ve Sempozyumu Düzenleme Heyeti'ne çok teşekkür ediyorum.

Tebliğimin başlığı, "**İslâm'da Gençliğin İnanç Sorunları ve Fıkh'ın Hakemliğinde Çözüm**"dür. Tebliğimi sunmaya, önce inancın, ya da imânın iyi anlaşılabilmesi için "*İnsanın Eksikliğinin İmânın Kaynağı Olması*", "*İnsanın Yaşama Girişiminin İmânın Temeli Olması*", "*Normal İnsan (Nevroz) İmânının Özellikleri*" ve "*Kur'ân'da Normal İnsan (Nevroz) İmâna Denk Mü'min İmânı*" anlatacağım, sonra "**İslâm'da Gençliğin İnanç Sorunları**"nı ortaya koyacağım, daha sonra da bu sorunların "**Fıkh'ın Hakemliğinde Çözüm**"ünü açıklayacağım. *Sonuç* kısmında, araştırmamda vardığım yargıları sıralayacağım.

İslâm'da inançla ilgili sorunların anlaşılması, "insan nasıl insan oluyor sorusu"nun araştırılmasını gerektirmektedir.

İnsanlık tarihine bakıldığında, "*insanın yüksek bir inanma ihtiyacının var*" olduğu görülmektedir. Semâvî dinlerden önceki toplumlarda da insanlar, ağaca, suya, taşa, güneşe, yıldıza, Hubele, Lat'a, Menat'a Uzza'ya, akla mantığa uymayan o kadar şeylere hep inanmışlardır. Buna göre, "imân" insanlıkta değişmeyen bir olgu olmaktadır. O halde, bu imân olgusunu iyi tanımak gerekmektedir. Bunun için, "imânın kaynağı"nı, "imânın temeli"ni, "normal insan imânı"nı ve "Kur'ân'daki mü'min imânı"nı açıklamaya başlıyorum:

1. İNSANIN EKSİKLİĞİNİN İMÂNIN KAYNAĞI OLMASI

Peki neden insanlar inanmaktadır? İnsandaki bu inanma, yani "imân" nereden kaynaklanmaktadır? Bunları açıklamak lazımdır. Bunun için de "varlığın mahiyetine", yani "insana" bakmak gerekmektedir.

İnsan yavrusu çocuk, "prematüre (: erken doğan)"dir. Yani, gebelik süresi tamamlanmadan dünyaya gelmiş, diğer bir anlatımla eksik doğmuştur. Örneğin, insanın beynini % 20'si ana karnında, % 80'ni doğduktan sonra ancak dış dünyada buradan aldığı bilgiler ile tamamlanabilmektedir. Diğer organla-

* Doç. Dr. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Öğretim Üyesi, (mnguler@harran.edu.tr).

rı da böyledir, fakat tamamlanma süreleri farklı farklıdır. Bu yüzden, insanın dış dünyada tamamlanabilmesi için, bir anneye, yani bir bakım verene mutlak sûrette ihtiyacı vardır. Anne olmadan insan insan olamamaktadır.¹

Bu durumda, imânın kaynağı insanın eksik doğması ve dış dünyada tamamlanabilmesi olmaktadır.

2. İNSANIN YAŞAMA GİRİŞİMİNİN İMÂNIN TEMELİ OLMASI

İnsan yaşama girişmediğinde, yaşamı önemli bulmadığında, yaşamı reddettiğinde yokluğu tercih ettiğinde bir imândan bahsedilemez. Buna göre, imânın karşıtı “şüphe” değil “nihil (: hiç bir şey) ” olmaktadır. Bu hâlde, yaşamın önemini bulunmamakta, hiçbir şeye karşı kendini adama olmamakta ve birey yok olmakta, yeni tabirle tamamen yabancılaşmakta, kimliğini kaybetmekte, bağlılık geliştirmemekte, güvensizlik egemen olmaktadır. Kişi atıl bir biçimde kendini çevreleyen dünyayı veya kendi yaşamını önemli bulmaya güç yetirmemektedir. “Karşılıklık” düşüncesi kaybolmakta, yani karşılık vereceğinin farkında olmadan kişinin evrene ve çevresindekilere karşılık vermemektedir. Böylece, zihinde herhangi bir aşkın çevre tahayyül edilmemekte ve olumsuz dahi olsa anlam oluşturulamamaktadır.²

İmânını kaybetmiş birine göre, hiçbir şey değerli değildir. Yaşam, kişinin aralarında bir uyum bulamadığı birbirinden farklı parçalardan meydana gelmektedir. Böyle durumdaki bir insana göre, diğer insanlar eşya gibidir. Toplum parçalara ayrılmıştır. Sadece Tanrı değil, düzen, anlam ve amaç da ölmüştür.³

İmânın temelini belirlemek için, “insanın doğumuna” ve “doğduktan sonraki 0 ile 3 yaşları arasındaki çocuk-anne ilişkisine” bakmak gerekmektedir. İnsanların, yaşamın ilk yıllarında deneyimlediği, karşılıklı ilişkilerin niteliği, ilişkide bulunduğu kişiler ve diğer ortamlar, onların kalan bütün yaşamı boyunca oluşturacak oldukları kimlikleri ve imânları için son derece önemlidir.⁴

İnsan yavrusu çocuk, doğup dış dünyaya geldiğinde o çaresizlik, yoksuluk ve zorluk içinde, bu dış dünyanın nasıl bir dış dünya olduğunu ve burada kendisinin yerinin ne olduğunu anlamaya çalışır. Bu anlama sürecinin gelişimi şöyledir:⁵

- 1 Aydoğan Aykut Ceyhan, “Doğum Öncesi Gelişim, Doğum ve Yeni Doğan Bebeklerin Özellikleri”, *Esra Ceyhan, Erken Çocukluk Döneminde Gelişim-I*, (Eskişehir 2011), 100-107.
- 2 Üzeyir Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, (Sivas 2007), 66-69.
- 3 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 69.
- 4 Üzeyir Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 88.
- 5 Ian Craib, *Psikanaliz Nedir? Psikanaliz Okulları ve Psikoterapi Üzerine Eleştirel Bir Giriş*, Trc. Ali Kılıçoğlu, (İstanbul 2011), 77-100; Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma*

Yetersiz halde bakım verenle birleşik olarak doğan çocuk, 6 aylık dönemde, kendisini anne ile birleşik tek ve bir bütün olarak hissetmektedir. Çocuğa göre, çocuk annesini kendi vücudunun bir parçası, dünyayı da annesinin vücudunun bir parçasıdır; yani her şeyi kendi görmekte ve her şeye benim demektedir.

1. Eğer, çocuk anneden ayrılamıyorsa, yani çocuk anne ile iç içe geçmişse onu ayıran bir ayırıcı yoksa sembolik olarak baba yoksa buna “Psikoz” denilmektedir. Psikoz, ben ve ötekini ayıramayıdır. Psikozda, çocuk bir türlü “anlamlandıramamakta”, yani “anlam verememekte”dir. Çünkü dünyadan kendisini ayıramamakta ve parçalanacakmış gibi hissetmektedir. Dünyanın neresinde ne olursa, onu kendisiyle ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla “yasa”yı tanımamaktadır. Yasayı tanımadığı için de herhangi bir şeye inanması mümkün değildir. Psikoz, Marksist olamaz, Leninist olamaz, Müslüman olamaz, Hıristiyan olamaz. Zirâ, Tanrı benim demektir. Kendisini Peygamber olarak görmektedir. Bütün bunlar psikotiğin, varlığı kendisi ile ilişkilendirmesi ve gerçek anlamda Dil’e de girememesi, çünkü Dil’e girmesi için “sınır” olması gerekmektedir, dolayısıyla dış dünyadan kopması nedeniyledir.

2. Psikozda ne zaman dile girebilir. Annesini, yani bakım vereni kaybettiğinde, o bakım verenle kendisini ayıracak bir üçüncüyü fark ettiğinde, buna da “iğdiş” denilmektedir. Bu, çocuğun “sınırlılığı ile yüzleşmesi” olmaktadır. Çocuk, sınırlılığı ile yüzleştiğinde, kendisinin bakım verenle, yani anne ile bir ve bütün olmadığını anlamaktadır. Anne ile bir ve bütün olabilmek için de bir pozisyon almaya yönelir; yani “güç” karşısında insan bir pozisyon almaktadır. Güç karşısında insanın aldığı pozisyon da iki çeşittir:

Birincisi: Pervert’tir. Pervert, “sapkın” demektir. Pervert, güç karşısında, gücün varlığına tamam sensin de, arka planda da niye sensin der. Sapkınlık her yerde görülür. Adam meyhanede hem içki içer hem de İslâm’dan adam akıllı vaiz verir. Bu ikisine de inanır ve arasındaki çukuru fark edemez. O zaman pervert, sınırı aşan demek olmaktadır.

İkincisi ise, yani çocuğun sınırlılığı ile yüzleştiğinde, anne ile bir bütün olabilmek için ikinci pozisyon da: Nevrotik’tir. Nevrotik, “babanın varlığını” kabul edendir. Nevrotik, evet, ben sınırlı bir varlığım ve hayatta kalabilmem için de bu kadının arzusunun nesnesi olmam gerekmektedir; ancak ben, bu kadının arzusunun nesnesi olamayacağım. Çünkü yetemiyorum. O zaman, bir benzetme’ye (bir metafor’a) girişiyor, annenin arzusunun yerine dış dünyanın, annenin baktığı yerdeki şeyin, babanın arzusunun nesnesini koyuyor. Bu şekilde, eğer “baba gibi” olursam, tamamlanabileceğim diyor.

Böylece, memeden anneye, anneden dışarıya gidiyor, yani anne ile iki kişiydiler, dile gerek yoktu, ses çıkarıyordu, annesi hemen bakıyordu, bu şekilde anlaşmayı sağlıyorlardı. Ancak, üçüncüye, eksikliği ile yüzleşebilmesi, dolayısıyla çocuğun narsistlik çekirdeğinin, yani egosu ve benliğinin kurulabilmesi için, üçüncüye, yani “baba”ya, diğer deyimle “öteki”ne ihtiyaç vardır, burada çocuk “kültüre” girmektedir. İşte bu benzetme (metafor) “insanlaşmanın” birinci adımı olmaktadır.⁶

Peki çocuk eksikliğiyle yüzleştiğinde, “baba”yı fark ettiğinde, kültüre girdiğinde ne yapıyor? Burada benden ne istiyorların cevabını arıyor? Yani babam ne istiyora gidiyor.

Nevrotik şunu ister: O benden ne istiyor? Ondan talep gelecek, bu talepler de hep sevgiye, yani ihtiyacını karşılayan nesneye yöneliktir. Sevgiyi kaybetmek çocuklukta çok ağırdır. Çocuk sevgiyi kaybetmemek için kendine yabancılaşır, yani onunla özdeşleşir. Bu da nevroitik olmaktadır. Babanın talebi geldikten sonra, ya boyun eğer ya da karşı çıkar; ama farketmez. Baba vardır. Şimdi burada, neye inanırsa inansın artık bu imân eden biridir. Bu imânının sıfatı, şekli, imân etme biçimi çok değişik olabilir, Ateist, Marksist, Müslüman, Hristiyan, Yahudi olabilir. Çünkü imân etmek zorundadır. İnanmazsa, yani imân etmezse nevroitik olamaz, normal olamaz. İşte, o inandığı şey, yani edindiği “imân”, hayatı anlamlandırmaya yetecektir. O boşlukları, çaresizlikleri, anlamsızlıkları bu imân ile anlamlandırmaya başlayacaktır. O artık “inanan” “imân eden”dir.⁷

Bu şekilde, çocuk, artık baba olmaktan, babamın sahip oldukları şeylere geçiyor. Yani Psiko’da çocuk, baba benim diyordu. Kendi yasını, sistemini kuruyordu. Pervert, evet tamam, dışarıda böyle bir baba var; ama fırsatını bulursam ben de varım diyerek, sınırları ayırt edemiyordu. Nevrotik’te ise “o olmak”tan, yani annemin arzuladığı şey benim bu psikotik bir süreç, sahip olmaya geçiyor. Evet, baba olamayacağım; çünkü anne izin vermiyor, sen olmasın diyor. Ama onun sahip olduğu şeylere sahip olabilirim diyor. Burada Dile giriyor. Yerine bir şeyler koyuyor. Arzulamaya başlıyor. O olmaya çalışıyor.⁸

Demek ki, çocuğun insanlaşabilmesi için, eksikliği ile yüzleşebilmesine, dolayısıyla üçüncüye, yani “baba”ya, diğer deyimle “öteki”ne ihtiyaç vardır. Görüldüğü gibi, çocuk doğduktan sonra karşılaştığı yoksunluk ile kendisini; gelen meme ile “ikinci”yi, yani “annesi”ni; annenin dışarı ile ilgisiyle “üçün-

6 Müjgan İnözü, “Klinik Psikolojisi”, *Zeynep Cemalıcılar, Psikolojiye Giriş*, (Eskişehir 2012), 206-208.

7 Melida Tüzünoğlu, “Lacan’da Anne ve Oğul’un Baba ve Oğul’a Dönüşmesi”, *Mithat Alam Film Merkezi Söyleşisi, Panel ve Sunum Yıllığı*, (2004), 339-351.

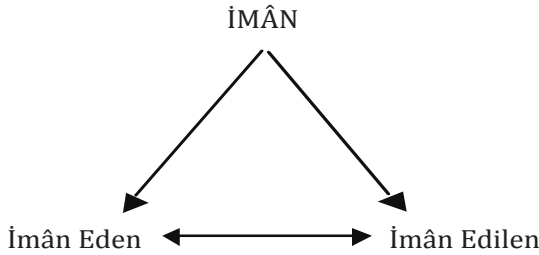
8 Tüzünoğlu, “Lacan’da Anne ve Oğul’un Baba ve Oğul’a Dönüşmesi”, 339-351.

cü"yü, yani "ötekisi"ni, "baba"yı, diğer tabirle "dış dünya"yı ve "kültürü" tanımlamaktadır. Böylece çocuk, "imân etmek" ile biyolojik bir yaratık iken, kültürel bir "özne", yani toplumda "insan" olmakta, bu şekilde de kimlik ve aidiyet kazanmaktadır. İşte insanın imân temelli bu kimlik ve aidiyeti, ilk kimlik ve aidiyeti olmaktadır.⁹ Çünkü imân, kişinin bireysel yönelimi için kullanılabilen "kimlik" kavramına benzer bir varolma biçimini, ya da duruma göre, tüm sembol ve davranış birimleriyle bir ideolojiyi doğrulamadır.¹⁰

3. NORMAL İNSAN (NEVROZ) İMÂNININ ÖZELLİKLERİ

İmân olgusu, yalnızca kurumlaşmış dinlere özgü bir olgu değildir. İnsanî bir olgudur. İmân, her şeyden önce epistemolojik bir kavram, yani bilgiyle ilgili olan, bilgiye dayanan bir kavram, bir "zihnî durum" ve fiil ile tamamlanan "zihnî bir süreç"tir. Bunun için, en genel anlamıyla inanmayan bir insan ne vardır, ne de tasavvur edilebilir.¹¹

İmân, bir bütün olarak öznenin kendini de içine alacak biçimde yaşamı anlamlandırması, ya da ona karşılık vermesidir. İmân, imân eden ile imân edilen arasındaki ilişki olmaktadır. İmân göstergesi, imân eden ile imân edileni ve ikisi arasındaki ilişki olmak üzere üç öğeyi barındırmaktadır:¹²

İmân'da, imân eden ve edilen unsurlar, birbiriyle karşılıklı etkileşim hâlinde düşünülmelidir. İmân'da "ben" öznesi yoktur. İmân, bir varsayım ifadelendirilmesi ile, ya da onun bir nesnesi olarak tanımlanamaz. İmân, doğrunun boyun eğme seviyesine ulaşacak düzeyde özümlemesidir.¹³

Buna göre, **imân, "bireysel varoluş düşüncesi" olmaktadır.** Bu da, önermeler veya önermeler toplamından oluşan değerler sisteminin zihinsel çözümlemesi ve sağaltımın aracılık yaptığı ya da yapmadığına vurgu yap-

9 Hanzade Aslan-Yılmaz, "Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 48, Nisan 2016, s. 80-83; Tüzünoğlu, "Lacan'da Anne ve Oğul'un Baba ve Oğul'a Dönüşmesi", 360-363. Ayrıca bakınız: Agah Aydın, "Şiddet Sessiz Akar", *Mesele Dergisi Ekim 2015*, Sayı: 106, ya da <http://www.agahaydin.com/siddet-sessiz-akar.html>

10 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 56.

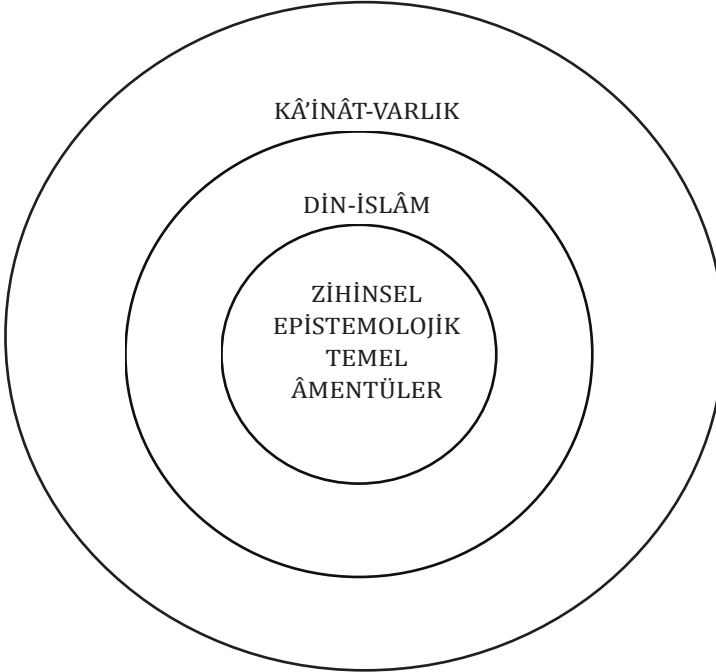
11 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 37, 49.

12 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 54, 58.

13 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 49, 51, 57, 59.

maksızın, varlığa kişisel, bütünsel bir karşılık verme veya onu anlamlandır-
mak demektir. Böylece imân, Tanrı ilke ve benzeri vurgulanmadan, ya da öne
çıkarılmadan, ama çoğu kez sınırları belirli veya belirsiz bir ideoloji, ya da
Dîn gibi belirli değerler sistemi aracılığı ile genel olarak *Kâ'inat*, yani *Varlık*
ile ilişki içinde bulunma, yaşamı anlamlandırma ve ona karşılık verme olun-
ca, imânın içeriği de aşağı şekildeki gibi olmaktadır:

İMÂN'IN İÇERİĞİ

Âmentüler, ya bilinçli bir eleştiri geliştirmeksizin mantıksal tutarlık üze-
rinde durulmadan, ya da usa (akla) vurmaya değerli görerek mantıksal eleş-
tiri ve çözümlenmeye tabi tutularak doğru ya da geçerli olduğu onaylanan
dine özgü varsayımlar, ilkeler ve önermelerdir.¹⁴

İmânın içeriğindeki, bireylerin değer verdiği, kendilerini adadığı, hizmet
ettiği, yasaklarına uyduğu değer merkezleri ve güç imgeleri; epik hikâyeler,
hikmetli sözler, metaforlar, şiirsel imgeler ve mitolojilerden meydana gelir.
Bireyler, bunlarla kendi yaşantılarını yorumlarlar.¹⁵

İmân sözcüğü kullanımda, isim hâinden çok, imân etme eylemi anlamın-
da kullanılmaktadır. Bu yüzden, imân, "sâhip olmak"tan çok, "yapıp etmek"-
dir. Diğer bir anlatımla imân, "olmak"dan "haline gelmek"tir. Buna göre, imân
etmek, çağrıya varoluşsal düzeyde evet demek olmaktadır.¹⁶

14 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 52.

15 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 81.

16 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 58.

Bu durumda, “imân etmek”teki imân, önermesel olarak kullanıla gelmiş olan “doğru sayma” ve “tasdik etme” değildir. Çünkü böyle bir imân, bir önermenin bu bir takım dinsel, ya da ilâhî önermeler olabilir, onların doğruluğuna inanma, yani bilişsel, zihinsel bir eylem, diğer bir anlatımla doğru olduğu iddia edilen bir takım önermeleri tasdik etme olmaktadır. Belki, buna “önermesel imân” denebilir; ancak bu, normal insan (nevroz) imânı değildir.¹⁷ Bu önermesel imânın Felsefe ve Kelâm’ın konusu olduğu söylenebilir. Çünkü normal insan (nevroz) imânında, imân bilginin oluşması ile değil anlamın oluşması ile ilgilidir.

Normal insan (nevroz) imânı, “tasdik” doğrulama değil, “şahâdet” tanıklıktır. Bu tanıklık zihinde bulunan öncüller konusunda değil, kâ’inâttaki gerçeklikler ile ilgilidir. *Tanıklık* da zaten yok olan bir şeyi varsaymak değil, var olanı desteklemek demektir. Bireyin kişisel olarak *şahadette* bulunması, dışa açık bir bildiridir. Böylelikle kişi, bu doğruya bireysel ve zihinsel olarak değil, bütün bir biçimde bağlanmakta ve açık bir biçimde bunun gerekliliklerini yerine getirenler grubuna dâhil olmaktadır. Kişi, bu gruba katılmanın ayrıcalığını ve sorumluluğunu açık bir biçimde benimsemektedir.¹⁸ İşte bu imân, yani normal insan (nevroz) imânı, Fıkıh’ın konusu olan imândır. Ebû Hanife, bu imânı konu edinen Fıkıh alanını Fıkıhu’l-Ekber diye adlandırmaktadır.

Bunun için, imân etme, gerçekle kişisel bir ilişki, yani tanıyıp kabul etme, kendine mal etmek anlamında onaylama, ona göre yaşama şeklinde tanımlanmıştır. Bu, yaşayarak, uygulanabilirliğini doğrulamak demektir. İmân etme aynı zamanda, kişinin zihinsel olarak bilip kabul ettiği bir şeyi, kalp ile tasdik, yani nesnel olarak geçerli olan doğruluğu içsel olarak kendine ait kılma olmaktadır. Yine imân etmek, kişinin yalnızlığını ortadan kaldıran, bireysellikten toplumsal olmaya, grup içinde kabul edilmeye ve dinamik bir dayanışmaya geçişi de anlatmaktadır.¹⁹ Buna göre, imân etme, bir güvenme ve bağlanma etkinliğidir. Bu güven ve bağlanma, “güvenilecek bir unsurun” bulunmasını gerektirir. Bu güven ve bağlılığın nesnesi ise, hem bir toplum ve hem de o topluma bağlanmayı ve güvenmeyi sağlayan ortak değerlerdir. İnsanlar, bir toplumla kendilerini, ancak bu ortak değerler temelinde birlik içinde hissederler.²⁰ Bu şekilde imân etme, birbiriyle etkileşim hâlinde bulunan üç boyut olarak şu şekildeki gibi ortaya çıkmaktadır:

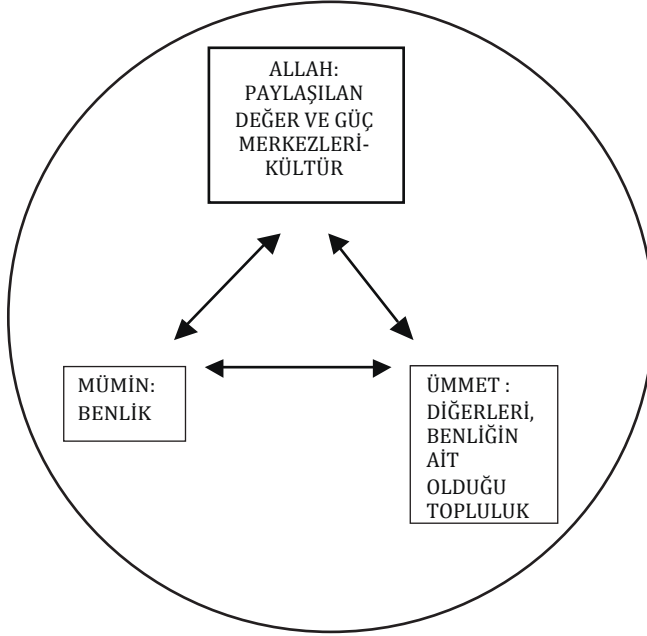
17 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 57, 59.

18 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 59.

19 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 58.

20 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 64.

İMÂN ETME

Görüldüğü gibi, imân etmek her zaman *ilişkiseldir*. Yani imân etmede her zaman *diğeri* bulunur. İmân etmek bir eylem olarak ifade edilirken kişi, “*ben... e güveniyorum, bağlıyım*” ifadesini kullanmaktadır.²¹

İmân etmenin üç unsuru içinde, *benlik*, imânın öznesi olan bireydir. *Değer ve güç merkezleri*, tanrı, tanrılar, kişiler için bilinç seviyesinde veya bilinç ötesi bir düzeyde en öneme sahip kişiler, davalar veya ilgi alanları olmaktadır. Bu en üst düzeydeki değer merkezleri, semboller tarafından temsil edilir ve insanın biliş ve davranışlarının gündemini belirleyen aracı unsurlardır. Bunun için, “**insanlar neye imân ediyor**”u değil, “**insanlar düşünürken hangi düşünce ve sembol sistemlerini seçiyorlar**” önem kazanmaktadır. Çünkü kişinin kendisine baktığı değil de, kendisi vasıtasıyla dünyaya ve yaşama baktığı örülmüş bir değerler çerçevesi, bireyin kişisel ve sosyal işlerini düzene sokma hizmeti görmektedir. Böylece, imân, insan yaşantısının “malzemesi”ni oluşturan farklı kişiler, kurumlar, olaylar ve ilişkiler ile etkileşim deneyiminden ortaya çıkan dinamik bir süreç olmaktadır. Bu bakımdan imân, kişilerin komşuları, davaları ve hayat arkadaşları ile ilişki biçimlerini şekillendirmektedir. *İmân grupları* da, farklı ekolojiler ve imân bilinçliliğinin türleridirler²²

21 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 64.

22 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 66, 68.

Bu üçlü ilişkideki dönüşüm ve değişimler ise, hem devam etmekte olan gelişimler ve hem de kişinin yaşam deneyimlerinin içerik ve şeklindeki değişimler sonucu meydana gelmektedir.²³

4. KUR'ÂN'DA NORMAL İNSAN (NEVROZ) İMÂNA DENK MÜ'MİN İMÂNİ

Kur'ân'daki imân ile ilgili âyetlere bakıldığında, insanların doğası gereği bir imâna sahip oldukları ve kendilerini inanmak mecburiyetinde hissettikleri anlaşılmaktadır; çünkü, bir "imân" olmadan, insanların varlığı dünyayı anlamlandıramadığı ve yaşamı sürdüremediği görülmektedir. Buna göre, Kur'ân'da imânlar, Kâfir İmânı, Münafık İmânı ve Mü'min İmânı adlarıyla çeşitlenmektedir. Bu imân çeşitlerinin Kur'ân'daki açıklaması kısaca şöyledir:

A. KÂFİR İMÂNİ

Bakara Sûresi 6. ve 7. âyetlerde;

[إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾]

Meali:

[İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir,]

Asla iman etmezler. (6) Allah onların kalplerini mühürledi ve kulaklarında, gözlerinde e kalın bir perde bulunmaktadır [ve onlar için büyük bir azap vardır. (7)]

Yani, duyumları ile alınan bilgileri, Beyin Allah'ı kabulde bütünlemiyor. Kur'ân tabiri ile "kalb" müşriklikte Allah'a şirk koşmamada, müşriklikte bütünleştirme yapıyor.

Münâfikûn Sûresi 3. âyet'te de;

[ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا] فَطَعَّ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ

Meali:

"[Bu, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleri, bu yüzden de] *Kalplerine mühür vurulması sebebiyle [dir.] Artık onlar anlamazlar.*" buyruluyor.

23 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 66.

Secde Sûresi 29'de, şöyle ifade ediliyor:

قُلْ [يَوْمَ الْفَتْحِ]
لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ
[وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ]

“De ki, [‘Fetih (Kıyamet) günü,] *İnkâr edenlere imanları fayda vermeyecektir.* [Onlara göz de açtırılmayacaktır.]”

Bakara Sûresi, 93. âyette de şöyle belirtilmektedir:

... قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“... Onlara de ki, *imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür, eğer inanan kim-selerseniz!*”

B. MÜNAFİK İMÂNI

Feth Sûresi, 6. âyette şöyle bildiriliyor:

[وَيُعَذِّبُ] الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السُّوءِ

“*Allah’ın, hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık ka-dınlara, Allah’a ortak koşan erkeklere ve Allah’a ortak koşan kadınlara azap eder [içindir]...*”

Münafık imânında, duyumları ile alınan bilgileri, Beyin Allah’a ait kötü zanlarda bütünleştirme yapıyor.

C. MÜ’MİN İMÂNI

Bakara sûresi, 285. âyette şöyle açıklıyor:

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ...

“*Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine imân ettiler...*”

Âyet, imânın, temelde sadece “ilâhî” olan şeylere yönelik zihinsel bir eylemi ifade ettiğini bildirmektedir. İşte imânın ilâhî olan şeylere yönelik zihinsel bir eylem olmadığını el-Hucurât sûresi 14. âyette şöyle açıklamaktadır:

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ ...

“*Bedeviler ‘imân ettik’ dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama ‘boyun eğdik’ deyin. Henüz imân kalplerinize yerleşmedi...*”

Âyet, bir kişi Hz. Muhammed’in önerdiği yaşama yönelim biçimine sadece bazı uygulamaları yaparak; ama kalben tereddüt halinde ve derinden özüm-

sememiş olarak, ikiyeüzlüce karşılık vermiş olmasının ilâhî olan şeylere yönelik zihinsel bir eylemi ifade etse de, bunun imân olmayacağını belirtmektedir.

İşte el-Enfâl Sûresi, 9. âyette imânın nesnesinin dinamik olduğunu durağan olmadığı şöyle vurgulamaktadır:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

“Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah’ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.”

Âyet, imân etme nesnesinin imân etme öznesinde niteliksel bir artışa sebep olduğuna ya da en azından onu etkilediğine işaret etmektedir. İşte bu, imânın nesnesinin dinamik olduğunu durağan olmadığını göstermektedir. Kur’ân Metni’nin durağan algılanması, imânın ve buna bağlı olarak oluşacak yaşamın durağanlaşması anlamına gelmektedir.

Buna göre, Kur’ân’da imân, **“gerçeğin, kalp tarafından, kesinlik ve boyun eğme seviyesine ulaşacak düzeyde özümsemesi”** olmaktadır. Kur’ân’da, imân ilâhî olan şeylere yönelik zihinsel bir eylem anlamında değildir. Böyle bir imân anlamı, İslâm’da modern döneme özgü bir olgudur.

Kur’ân’da imânın gerçeğin, kişi tarafından, kesinlik ve boyun eğme seviyesine ulaşacak düzeyde özümsemesi olduğunu en-Nisâ’ sûresi 65. âyet açık bir şekilde şöylece anlatmaktadır:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe imân etmiş olmazlar.”

Hadîd Sûresi 28. âyette de imân şöyle nitelendirilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَأْمِنُوا بِرَسُولِهِ [يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ] وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ [وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ]

“Ey iman edenler; Allah’a karşı gelmekten sakının ve peygamberine iman edin ki, [size rahmetinden iki kat pay versin,] size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur versin ve sizi bağışlasın. [Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.]”

Böylece, mü’min imânı, duyular ile alınan bilgileri Allah’ı ve Peygamber’i kabul etmede bütünleştiren ve kendisiyle yürünecek olan bir nur olmakta; işte yaşam bu mü’min imânı ile anlamlandırılmaktadır.

Bu mü'min imânına sâhip olanlar En'âm Sûresi, 48. âyette şöyle müjdelenmektedir:

وَمَا نُؤَسِّلُ الْمُؤْمِنِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۚ فَمَنْ أَمِنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Biz peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.”

Kur'ân'da imân, isim hâlinden çok, imân etme eylemi olarak kullanılmaktadır. Mü'min'in anlamı da, “imân eden” demektir. Bu yüzden, imân, onların “sâhip oldukları” bir şeyden çok, onların “yapıp ettikleri”dir. Kur'ân'da merkezî konumda bulunan ve bütün üstün özellikleriyle “herşeye hükümlenmiş olan Allah” ile insan ilişkisi, imân ile temsil edilmektedir. Bu da, olumlu tanıma, ilâhî çağrılarını kabul, kişinin isteklere boyun eğmesi anlamlarını içerir. Yine, imân, insanların “olma”, yani insan olma ve “haline gelme”, yani insan haline gelmesi, insanlaşması ile de ilgilidir. Buna göre, imân etmek, çağrıya varoluşsal düzeyde evet demektir; küfr ise hayır demek olmaktadır.

İşte, Kur'ân'ın istediği imân, bu “mü'min imânı”dır. Müslümanlar, yaşamaya giriştiğinde, boşluklarını, çaresizliklerini, anlamsızlıklarını bu mü'min imânı ile anlamlandırmaya ve değerlendirmeye başlayacak ve böylece yaşamlarını devam ettirebilecek ve kurtuluşu erebilecektir.

Böylece İslâm'da ilk dönemlerde imân etme, gerçekte kişisel bir ilişki, yani tasdîk, tanıyıp kabul etme, kendine mal etmek, ona göre yaşamak olarak tanımlanmıştır. Bu, yaşayarak, uygulanabilirliğini doğrulamak demektir. Buna göre, imân etme, kişinin aynı zamanda zihinsel olarak bilip kabul ettiği bir şeyi, kalp ile tasdîk, yani nesnel olarak geçerli olan doğruluğu içsel olarak kendine ait kılma olmaktadır. İmân etmek, kişinin yalnızlığını ortadan kaldıran, bireysellikten toplumsal olmaya, grup içinde kabul edilmeye ve dinamik bir dayanışmaya geçişi de içermektedir. Kur'ân'da imân daveti, aynı zamanda ve büyük oranda bütünsel bir imânî dönüşüm davetidir. Bu anlamda imân, sözel bir eylem değil, bir özümseme eylemidir, dolayısıyla çoğunlukla anında bir karar değil, zamanla özümseyerek oluşup yerleşmektedir. Bu durumda, Mü'minlik “gerçeğin, tarafından, kesinlik ve boyun eğme seviyesine ulaşacak düzeyde özümsemesi” ve Müslümanlık da “imânın yaşanma şekli” olmaktadır.

5. GENÇLİĞİN İNANÇ SORUNLARI

Grupları farklı gruplar yapan genel özellikleri, bunlardan her birinin önem verdiği sonuç değer²⁴ merkezlerinin en azından kısmen farklı olması,

24 Sonul Deger, kâ'inât (evren) konusunda amaçlar, algılar ya da açıklamalar dizininin anlamlı son halkasını oluşturan erek (amaç, maksat)'tır. Bazen, Tanrı, Allah yerine de kul-

onların bu merkezlere bağlı olarak ortak tarih içinde oluşturdukları gruplaşmaları ve bu gruplaşma ile değer merkezleri çerçevesinde grup kimliklerini elde etmeleridir. Türkiye’de, kurumsal dinler olarak Müslümanlık, Hristiyanlık, Yahudilik ve benzeri; kurumsal din içi olarak dünyevî Müslüman, modern Müslüman, muhafazakâr Müslüman ve kurumsal olmayan düşünce sistemleri olarak Agnostisizm, Ateizm, Sosyalizm ve diğerleri gibi inanç çoğulculuğu vardır. Müslümanlar, aynı dine, farklı yaşam şartlarında ve yaşamın farklı gelişim dönemlerinde farklı şekillerde imân etmektedirler.²⁵

Gençlerin, kendi imân gelenekleri mensuplarının dışındaki diğer gelenek mensuplarına hemen hemen şu üç yaklaşımda buldukları belirlenmiştir:²⁶

1. Herkesin tabi olması gereken tek bir doğru imân vardır. Bu imân dışında anlam, ya da kurtuluş yoktur. Onda her probleme çözüm bulunur ve imân ya da düşüncelerdeki farklılık gereksizdir. Bu imân, başkalarına, Müslüman olmayanlara öğretilmelidir.
2. Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, insanların düşüncelerini ya da imânlarını değiştiremezsiniz. Çünkü herkes, kendi düşüncesinin ve imânının en doğru olduğunu düşünür. Bu yüzden, iyisi mi bırakalım insanlar kendi düşüncelerini ve imânlarını kendi istedikleri gibi yaşasınlar, biz de kendimizinkini yaşayalım.
3. İnsanlar, farklı düşünce ve imânlara sahip olabilirler. Onlar saygı, hoşgörü ve insan olmak temelinde bir arada yaşayabilirler. İnsanlar farklı değerlere açık olmalıdırlar. Bu farklılıklar bizim yaşama bakışımızın olgunlaşmasına katkıda bulunur.

Görüldüğü gibi, gençler “imân” ile yani kazandığı bu anlamlandırma yetisi ve bu kimlik ve aidiyet ile gençlik döneminde, yetişkin cinsiyetinin erkek ya da kadın sosyal rolünü edinmesi, akran, yaşdaş gruplarına girmesi, kişisel değerlerine göre bir yaşam kurması, toplumsal görevleri yerine getirmesi ve toplumsal sorumluluklar alması dolayısıyla gençliğin bu imândan kaynaklı sorunları olmaktadır.²⁷

lanılmıştır. Şu örnek sorunlar sonullukla ilgilidir ve o konularda yanıtlar bulmaya sevk eder: Var olmanın sözün özünü oluşturacak anlamı nedir? Tüm bu evrenin var oluşu nasıl açıklanabilir? Ölüm ne anlam ifade eder? İşte, Tanrı, teistler için bir sonul erektir. Bazılarına göre, sonulluk ölümdür.

25 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 16, 19, 23.

26 Geniş bilgi için bakınız: Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 28-29.

27 Cem Kaptanoğlu, ““Ben” Hayali, Ulusal Kimlik ve Travma”, *Toplumsal Ekoloji*, 2 (Ekim 2002), 71-75; Hanzade Aslan Yılmaz, “Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar”, 83-85. Ayrıca bakınız: Agah Aydın, “Şiddet Sessiz Akar”, *Mesele Dergisi* 106 (Ekim 2015), ya da <http://www.agahaydin.com/siddet-sessiz-akar.html>

İşte gençler bu gençlik dönemlerinde, yeni bir imân, yani yeni bir anlamlandırma yetisi, diğer bir anlatımla yeni bir baba arayışı içinde olmaktadırlar.

Günümüzde İslâm Âlemi'nin, modern döneme girişiyle, İslâm'ın geleneksel "baba"sına karşı çıkmış, Müslüman gençler kendilerine modernite ile açıklamaya mecbur görünce, İslâm'ın Modern "baba"sını kurmaya girişmişlerdir.²⁸ Bu şekilde, 21. Asırda İslam dünyasının görünümü ortaya çıkmıştır.

Bu modern dönemde imân, Kur'ân'daki imânı karşılamayan insanların, önermesel olarak kullanıla gelmiş olan "doğru sayma" ve "tasdik etme" şeklini almıştır. Buna da, önermesel imân, ya da diğer bir ad ile "inanç" denmektedir. Bu imân şekli, "bir önermenin bu bir takım dinsel, ya da ilâhî önermeler olabilir, bunun doğruluğuna inanmak", yani bilişsel bir eylemdir; diğer bir anlatımla, "doğru olduğu iddia edilen bir takım önermelerin tasdiki" olmaktadır. İşte böyle bir imân, İslâm'da modern döneme özgü bir olgudur.²⁹

İslâm Âlemi'nde, modern dönemde 1960 ve 70'li yıllarda sunulan bu imân ise, iki tip baba, yani anlamlandırma ortaya çıkarmıştır: Bunlardan biri, "İslâmcı Hareket", diğeri ise "Mehdilik Hareketi"dir. Bu hareketler, "asrı saadet"e geri dönüşe çağrı yapılmıştır.³⁰

İslâmcı Hareket'te, İslâm'ın bilimselliği ve evrenselliği iddia edilmiş, "Gelişme" adı altında, "Modernizm"e geçilmiş, iç çelişmelerinden uzak, yekpare bir İslâm ortaya konulmuş ve İslâm ile Batı arasındaki karşıtlık kutuplaştırılmıştır. İslâmcı hareketler, şu temellere dayanmaktadır:³¹

1. Şerî'at,
2. Bilim,
3. Ülke halkının geçiş dönemi hali.

Buna göre, İslâmcı hareket genel olarak Dîn diye adlandırılan şeyin sınırları içinde kavranabilir bir görüngü değildir; bu, hem *teoloji*'den hem de *bilimsellik* ve *popülizm*'den oluşan bir karmaşa olmaktadır. Bu şekilde oluşturulan İslâm, dinin bir geri dönüşü olmayıp, aslında yeni bir ideoloji olmuştur.

İslâmcı Hareket'te mensup bir genç ile inancı ve dünya görüşü hakkında tartışmaya girişildiğinde, bilimsel ya da sözde-bilimsel bir kanıt kısa sürede hemen çıkar ve Dini konulara karışır. Örneğin, kişi eğer domuz yemiyorsa, bunun nedeni yalnızca dinî yasanın yasaklamış olması olmayıp, domuz etinde tehlikeli bir kurt (tenya) yetiştiğini Tıp Bilimi'nin ispatlamış olmasıdır.³²

28 Fethi Benslame, *İslâm'ın Psikanalizi*, (İstanbul 2005), 19-21, 29-30, 116-126.

29 Ok, *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*, 51, 57.

30 Benslame, *İslâm'ın Psikanalizi*, 20, 57.

31 İslâmcı Hareket için bakınız: Benslame, *İslâm'ın Psikanalizi*, 20, 23, 24, 25-27, 50, 53, 54, 56, 69.

32 Benslame, *İslâm'ın Psikanalizi*, 70, 81.

Bilimciliğin dinsel söyleme sızması yaygın bir olgudur; sanki din, geçmişin hakikat düzenini müminlere garanti etmekle yetersiz kalmış gibidir. Ancak, bu şekilde, din burada geri çekilmemekte ve parçalanmaktadır. Bu da, dinsel inanca tam bağlılıktan çok, aslında bir inanç kargaşasını ortaya koymaktadır.³³

Böylece, İslamcı hareket, tarihsel bir değişimin, *ulusal-teolojik-bilimcilik* olarak adlandırılabilir yeni bir tür “kimlik”in ürünü olmaktadır.

Mehdilik Hareketi’ne gelince, günümüz İslâm Âleminde, Şî’a örneğinde olduğu gibi, beklenti ufku artık Yasa’ya yer olmayan bir geleceğe yerleştirildiğinden, Mehdilik söz konusudur. Kurtuluş artık Şerî’at’ta değil, Mehdilik’de ve Şeyhlik’tedir. İslâm’da İsa’nın çarmıha gerilmediğini, ölmediğini, Allah’ın huzurunda canlı durduğunu ve adaletin ve barışın nihai egemenliğini inşa etmek için yeryüzüne geri dönüşü beklediğini ileri sürülmekte ve aynı zamanda, dünyanın sonuna İsevî bir anlam verecek kadar mesihçiliği de mümkün kılmaktadır, Hz. İsa’cı ama tabi ki Hıristiyan değildir. Sünnî İslâm Âlemi’nde, mehdilik ve şeyhlik Sufizm, ya da Tarikatlar olarak görülmüştür.³⁴

Bu şekilde, Mehdilik hareketi de, modern döneme ait değişimin, *Sufizm*, ya da *Tarikat* diye adlandırılabilir yeni bir “kimlik”in türü olarak kendini göstermektedir.

İşte bu “İslamcı Hareket” ile “Mehdilik Hareketi”, günümüzde İslâm Âlemi’nde, aşırı ölçüde, körü körüne yeni aidiyetler, ideolojiyle özdeşleşen, ondan başka bir düşünce ve inancı kabul etmeyen kimlikler ortaya çıkarmıştır. İnsanlar bu yeni aidiyet ve kimliklerle, özdeşleşerek, kendilerindeki eksiği doldurmaya girişmektedirler. Bu eksiksizlik, ya da bütünlük arzusu insanda büyük bir enerji üretmektedir. İnsanın bu özdeşleşmelerle kurulan yalancı bütünlüğünün her tehdit edilmesinde bu enerji saldırganlığa dönüşmektedir.³⁵

Böylece Moderniteye geçişte İslâm Âlemi’nde bu “İslamcı Hareket” ile “Mehdilik Hareketi” ile, bir gelenek kesintiye uğratılmış ve toplum için tehlikeli bir dönem başlatılmış, aşırı ölçüde, körü körüne, ideolojiyle özdeşleşen aidiyetler, kendisinden başka bir düşünce ve inancı kabul etmeyen kimlikler, bunlarla gençlerin eksiğini doldurma girişimleri sonucu oluşan yalancı bütünlüğünün her yok edilme korkusu karşısında saldırganlık girişimi, kendisine ve özellikle de tanıklara kendisini ispat çabası gençliğin inanç sorunları olarak ortaya çıkmıştır.

33 Benslame, *İslâm’ın Psikanalizi*, 71.

34 Mehdilik Hareketi için bakınız: : Benslame, *İslâm’ın Psikanalizi*, 57.

35 Agah Aydın, “Şiddet Sessiz Akar”, *Mesele Dergisi Ekim 2015*, Sayı: 106, ya da <http://www.agahaydin.com/siddet-sessiz-akar.html>

6. FIKHİN HAKEMLİĞİNDE ÇÖZÜM

İslâm'da gençliğin inanç sorunlarının oluşumunu olduğu gibi çözümünü de “tanık” sağlayabilecektir. Çünkü saldırganlık genellikle, şiddet davranışının “haklılığını”, “gerekliliğini” veya “zorunluluğunu” kendisine ve özellikle de tanıklara göstermeye çabalama girişimi olmaktadır.³⁶

O halde, İslâm'da gençliğin inanç sorunlarının çözümünde “doğru tanıklık” zorunlu olmakta ve bu tanıklık için de, Allah Kur’ân’da Tevbe Sûresi 122’inci âyetinde şunları bildirmektedir:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

Meali:

“Müminlerin topyekûn savaşa çıkmasınlar. **Onların her bir fırkasından bir taife savaşa çıkmazsın, dinin fikhini yapsın, döndükleri zaman toplumlarını uyuysın. Umulur ki sakınırlar.**”

“İslâm”, birçok kıtaya dağılmış, çok farklı toplumlara ait, heterojen kültürel alanlarda, kimi zaman kendi aralarında iletişim olmayan bir milyar insanın çok biçimli gerçekliği demektir. Bu anlamda, İslâm’ın gerisindeki İslâmlar’dan bahsedilebilir. Çünkü İslâm, her yerde, silmeye çalışmadığı, değişmez teolojik ve hukuksal çekirdeği hariç, kendisinin dönüştürülmesine izin vererek uyum sağlamaya çalıştığı kültürler üzerine gelip eklenmiştir. Bu şekilde, dillerin, geleneklerin ve tarihlerin çeşitliliği, önemli bölgesel ve yerel İslâmlar oluşturmuştur. Bu durum tespiti, gerçek İslâm’ı, yani miras alınan (geleneksel) İslâm tanımlamayı gerektirecektir. Bunu da Fıkıh gerçekleştirilecektir. Çünkü Fıkıh, İslâmî düşüncenin hülasesi ve İslâmî yaşam biçiminin özgün açıklamasıdır. Fıkıh, söz konusu İslâmî algıları Kur’ân’a ve Sünnet’e ircâ edip, Fıkıh Usûlü’nü uygulayarak, bu algıların kişinin görüş ve arzularına göre mi oluşup oluşmadığını, şer’i kaynaklara dayanıp dayanmadığını, adı geçen algılara ulaşma sırasında Fıkıh Usûlü’nün kurallarına ve Şer’atın amaçlarına uyulup uyulmadığını, sâhip olunan bu algıların Dîn’e ne kadar hizmet edip etmediklerini ortaya koyabilmektedir.³⁷

İşte, Fıkıh’ın gençliğin inanç sorunlarının çözümündeki “doğru tanıklık”ta Hucurât Sûresi 9. âyetin şu hükmü gereği adaleti sağlaması lazımdır:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاصِلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْآخَرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَاصِلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

36 Agah Aydın, “Şiddet Sessiz Akar”, *Mesele Dergisi* 106 (Ekim 2015) ya da <http://www.agahaydin.com/siddet-sessiz-akar.html>

37 Joseph Schacht, *İslâm Hukukuna Giriş*, Trc. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener, (Ankara 1986), 9-13, 203-214.

“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşarlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah’ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, âdaletli davrananları sever.”

Buna göre, İslâm’da *gençliğin inanç sorunlarının çözülmesi*, Müslümana gerçek İslâm’ın, yani miras alınan (geleneksel) İslâm’ın tanıklığı ile yapılmakta ve bu tanıklık da, ancak Fıkıh ile sağlanmaktadır. Çünkü Fıkıh, İslâmî düşüncenin hülasası ve İslâmî yaşam biçiminin özgün açıklaması olmaktadır.

Bu durumda, İslâmcı hareket, *teoloji, bilimcilik ve popülizm*’den oluşan yeni bir ideolojide, Fıkıh’a göre yalnızca şer’ata referans tamamen İslâm’dir. Diğer iki temel ise, yani modern anlamda bilim ve Yunan-Latin bir kavram olan halk ise, İslâm’ın geleneksel bütünlüğüne yabancısıdır. Çünkü İslâm’da birlikte oluşun, teolojik-politik temelini oluşturan halk değil, “*ümme*t” topluluğudur.

Bilimciliğin dinsel söyleme sızması ve dinin geçmişin hakikat düzenini müminlere garanti etmekle yetersiz kalmış gibi görümlenmesi, dinsel inanca tam bağlılıktan çok, bir inanç kargaşası çıkarmakta ve bu da genci, imânında Dîn ile mi, yoksa Bilim ile mi yaşamı anlamlandırma kargaşasına düşürmektedir.³⁸ Bu şekilde gencin imânında, dinde Allah’ın otoritesi yanında Bilim’in otoritesi de yer almakta ve genç, “şirk” içine girmektedir. Fıkıh’a göre, bu da küfürdür. Çünkü dînî emir ve yasaklarda Allah’ın otoritesi mü’min imânı için yeterli olup, Bilim’in otoritesi ile desteklenmesine ihtiyaç yoktur.

İslâm’da mesihçilik hem mümkün hem de değildir. Bu bakış açısıyla, bu uygarlığın içindeki krizlerin tarihi, mesihçilik ile mesihçilik-karşıtlığı arasında uzlaşmaz bir mücadele olarak okunabilir. Bu karşıtlık, İslâmî düşüncenin çok sayıdaki şemasını da ortaya koymaktadır. Sufizm, ya da Tarikatlar, mesihçilik ile mesihçilik-karşıtlığı arasındaki uzlaşmaz mücadeleye bir çözüm girişimi olmaktadır.³⁹

Ancak Fıkıh göre, mîrâs alınan İslâm’da, Hz. Muhammed’in kendisi peygamberlerin mührüdür, yani Hz. Adem’le başlayan bir zincirin son halkasıdır. İşte, zincirin bu şekilde kapanması mesihçiliği imkânsız kılmaktadır.

Bütün bunlar, İslâm’da gençliğin inanç sorunlarının çözümü için “doğru tanıklığın” zorunlu olduğunu göstermekte ve İslâm’ı yaşamada inançtan, İslâmî istilâhla imândan kaynaklanan anlamlandırma sorunlarında bu doğru tanıklığın da, yani çözümün de Fıkıh’ın hakemliğinde sağlandığını ortaya koymaktadır.

38 Benslame, *İslâm’ın Psikanalizi*, 71.

39 Benslame, *İslâm’ın Psikanalizi*, 57.

SONUÇ

“İslâm’da Gençliğin İnanç Sorunları ve Fıkıh’ın Hakemliğinde Çözüm” başlıklı tebliğimde sonuç olarak, araştırmamda vardığım şu yargıları sıralayacağım:

İnancın, ya da İmân’ın kaynağı, insanın eksik doğması ve doğduktan sonra ancak dış dünyada tamamlanabilmesidir. İnancın veya imânın temeli, insan yavrusu çocuk yaşama girdiğinde, çocuk-anne, ya da çocuk-bakım veren arasındaki ilk ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. İnsan yaşama girişmediğinde, yaşamı önemli bulmadığında, yaşamı reddettiğinde yokluğu tercih ettiğinde bir imândan bahsedilemez. Buna göre, imânın karşıtı “şüphe” değil “nihil (: hiç bir şey)” olmaktadır.

İnsan yavrusu çocuğun, yaşamın ilk yıllarında deneyimlediği, karşılıklı ilişkilerin niteliği, ilişkide bulunduğu kişiler ve diğer ortamlar, onların kalan bütün yaşamı boyunca oluşturacak oldukları kimlikleri ve imânları için son derece önemlidir.

İnsan yavrusu çocuk, doğup dış dünyaya geldiğinde o çaresizlik, yoksuluk ve zorluk içinde, bu dış dünyanın nasıl bir dış dünya olduğunu ve burada kendisinin yerinin ne olduğunu anlamaya çalışır.

Çocuğun insanlaşması, memeden anneye, anneden dışarıya üçüncüye babaya, diğer deyimle ötekine gitmesi, dolayısıyla dile ve kültüre girmesini gerektirmektedir. Bu şekilde, üçüncüye, eksikliği ile yüzleşebilmesi, dolayısıyla çocuğun narsistlik çekirdeğinin, yani egosu ve benliğinin kurulabilmesi için, üçüncüye, ihtiyaç vardır.

Çocuk biyolojik insan olmaktan kültürel insan olmaya kendisince belirlediği bir kurguyla geçebilmektedir. İşte, çocuğun bu kurgusu onun imânı olmaktadır. Bu şekilde kültüre girebildiğinde sağlıklı imâna kavuşabilmektedir. Bu nedenle kültür, gençlerin inanç sorununun hem kaynağı, hem de çözüm yeridir.

Normal insan (nevroz) imânı, bir bütün olarak öznenin kendini de içine alacak biçimde yaşamı anlamlandırması, ya da ona karşılık vermesidir. Buna göre imân, imân eden ile imân edilen arasındaki ilişkidir. İmân’da, imân eden ve edilen unsurlar, birbiriyle karşılıklı etkileşim hâlinindedir; çünkü imân, gerçeğin boyun eğme seviyesine ulaşacak düzeyde özümlemesidir.

Buna şekilde, imân, “bireysel varoluş düşüncesi” olmaktadır. Bu da, önermeler veya önermeler toplamından oluşan değerler sisteminin zihinsel çözümlenmesi ve sağaltımın aracılık yaptığına ya da yapmadığına vurgu yapmaksızın, varlığa kişisel, bütünsel bir karşılık vermek veya onu anlamlan-

dırmak demektir. Böylece imân, Tanrı, ilke ve benzeri vurgulanmadan, ya da öne çıkarılmadan, ama çoğu kez sınırları belirli veya belirsiz bir ideoloji, ya da *Dîn* gibi belirli değerler sistemi aracılığı ile genel olarak *Kâ'inat*, yani *Varlık* ile ilişki içinde bulunma, yaşamı anlamlandırma ve ona karşılık vermek olmaktadır.

Bunun için, imân etmek, kişinin yalnızlığını ortadan kaldırmaya, bireysellikten toplumsal olmaya, grup içinde kabul edilmeye ve dinamik bir dayanışmaya geçişini anlatmaktadır. Bu yüzden, imân etme, bir güvenme ve bağlanma etkinliğidir. Bu şekilde imân etme, birbiriyle etkileşim hâlinde bulunan üç boyut olarak “değer ve güç merkezleri”, “benlik” ve “imân grupları” şeklinde görülmektedir.

Kur’ân’daki imân ile ilgili âyetlere bakıldığında, imânlar, Kâfir İmânı, Mü-nafik İmânı ve Mü’min İmânı diye çeşitlenmektedir.

Kur’ân’da imân, en-Nisâ’ sûresi 65. âyette açıklandığı gibi, gerçeğin, kişi tarafından, kesinlik ve boyun eğme seviyesine ulaşacak düzeyde özüm-senmesidir.

Mü’min imânı, Hadîd Sûresi 28. âyette belirtildiği gibi, duyular ile alınan bilgileri Allah’ı ve Peygamber’i kabul etmede bütünleştiren ve kendisiyle yürünecek olan bir nurdur; işte yaşam bu mü’min imânı ile anlamlandırılmaktadır.

Kur’ân’ın istediği imân, bu “mü’min imânı”dır. Müslümanlar, yaşamaya girdiğinde, boşluklarını, çaresizliklerini, anlamsızlıklarını bu mü’min imânı ile anlamlandırmaya ve değerlendirmeye girişecek ve böylece yaşamlarını devam ettirebileceklerdir. Buna göre, *mü’minlik* “gerçeğin, tarafından, kesinlik ve boyun eğme seviyesine ulaşacak düzeyde özüm-senmesi” ve *müslümanlık* da “imânın yaşanma şekli” olmaktadır.

Gençlerin içinde buldukları grupları farklı gruplar yapan genel özellikleri, bunlardan her birinin imânlarının en azından kısmen farklı olması, onların bu imânlara bağlı olarak ortak tarih içinde oluşturdukları gruplaşmaları ve bu gruplaşma ile imânları çerçevesinde grup kimliklerini elde etmeleridir.

İşte gençler bu gençlik dönemlerinde, yeni bir imân, yani yeni bir anlamlandırma yetisi, diğer bir anlatımla yeni bir “baba” arayışı içinde olmaktadır.

Günümüzde İslâm Âlemi’nin, modern döneme girişiyle, İslâm’ın geleneksel “baba”sına karşı çıkılmış, Müslüman gençler kendilerine modernite ile açıklamaya mecbur görünce, İslâm’ın Modern “baba”sını kurmaya girişmişlerdir.

İslâm Âlemi'nde, modern dönemde 1960 ve 70'li yıllarda sunulan bu imân ise, iki tip baba, yani anlamlandırma ortaya çıkarmıştır: Bunlardan biri, "İslâmcı Hareket", diğeri ise "Mehdilik Hareketi"dir. Bu hareketler, "asrı saadet"e geri dönüşe çağrı yapılmıştır.

İşte bu "İslâmcı Hareket" ile "Mehdilik Hareketi", günümüzde İslâm Âlemi'nde, aşırı ölçüde, körü körüne *yeni aidiyetler*, ideolojiyle özdeşleşen, ondan başka bir düşünce ve inancı kabul etmeyen *kimlikler* ortaya çıkarmıştır. İnsanlar bu yeni aidiyet ve kimliklerle, özdeşleşerek, kendilerindeki eksikliği doldurmaya girişmişlerdir.

Böylece Moderniteye geçişte İslâm Âlemi'nde bu "İslâmcı Hareket" ile "Mehdilik Hareketi" ile bir gelenek kesintiye uğratılmış ve toplum için tehlikeli bir dönem başlatılmış, aşırı ölçüde, körü körüne, ideolojiyle özdeşleşen aidiyetler, kendisinden başka bir düşünce ve inancı kabul etmeyen kimlikler, bunlarla gençlerin eksikliği doldurma girişimleri sonucu oluşan yalancı bütünlüğünün her yok edilme korkusu karşısında saldırganlık girişimi, kendisine ve özellikle de tanıklara kendisini ispat çabası gençliğin inanç sorunları olarak ortaya çıkmıştır.

İslâm'da gençliğin inanç sorunlarının çözümünü de "tanık" sağlayabilmektedir. Bunun için, "doğru tanıklık" zorunlu olmakta ve bu tanıklık için de, Allah Kur'ân'da Tevbe Sûresi 122. âyetinde Fıkıh'ı bildirmektedir. Çünkü Fıkıh, İslâmî düşüncenin hülasası ve İslâmî yaşam biçiminin özgün açıklamasıdır.

İslâm Âlemi'de ve özellikle Ülkemizde farklı imân içeriklerinden kaynaklanan sorunların çözümü, sempozyumun amacı olan gençliğin anlam arayışı bağlamında gençlere Fıkıh'ın, Furû' ve Usûlü'nün öğretimini gerekli kılmaktadır; çünkü günümüz İslâmî yorumları, miras İslâm'ı değişmeden taşıyan Fıkıh'ı iptal edip, Fıkıh Usulü'nden mahrûm, kendisini bağlayan bir geleneği olamayan yorumcular olup, kendisi ile başlayan, sadece kendisinin kaynak olduğu bir İslâm'ı sunmakta ve bu şekilde aslında İslâm Dîni'ni tahrip etmekte, gençlerimizi Dîn'de saptırmakta, Cennet iddiası ile onları Ceheneme götürmektedir.

Bu şekilde Fıkıh, İslâm'da günümüzdeki gençliğin inanç sorunlarının çözümlerken onların İslâm dinine bağlı Müslümanlar olarak kalmasını sağlayabilmektedir.

Allah, gençlerimizi "dînde fakîh" olmayanlardan muhafaza eylesin. Burada tebliğimi tamamlıyor ve dinleme zahmetinde bulunduğunuzdan dolayı teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

- Akdaş Mitrani, T. Aslı. "Adli Psikoloji", *Zeynep Cemalıcılar, Psikolojiye Giriş*, Eskişehir 2012.
- Aslan Yılmaz Hanzade. "Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar", *Sosyal Bilimler Dergisi* 48 (Nisan 2016): 80-83.
- Aydın, Agah. "Şiddet Sessiz Akar", *Mesele Dergisi* 106 (Ekim 2015) ya da <http://www.agahaydin.com/siddet-sessiz-akar.html>
- Aydoğan Aykut Ceyhan. "Doğum Öncesi Gelişim, Doğum ve Yeni Doğan Bebeklerin Özellikleri", *Esra Ceyhan, Erken Çocukluk Döneminde Gelişim-I*, (Eskişehir 2011): 100-107.
- Benslame, Fethi. *İslâm'ın Psikanalizi*. İstanbul 2005.
- Craib, Ian *Psikanaliz Nedir? Psikanaliz Okulları ve Psikoterapi Üzerine Eleştirel Bir Giriş*. Trc. Ali Kılıçlıoğlu. İstanbul 2011.
- İnözü, Müjgan. "Klinik Psikolojisi", *Zeynep Cemalıcılar, Psikolojiye Giriş*, Eskişehir 2012, 206-208.
- Kaptanoğlu, Cem. "'Ben" Hayali, Ulusal Kimlik ve Travma", *Toplumsal Ekoloji*, 2 (Ekim 2002): 71-75.
- Ok, Üzeyir. *İnanç Psikolojisi Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi*. Sivas 2007.
- Schacht, Joseph *İslâm Hukukuna Giriş*. Trc. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener. Ankara 1986.
- Tüzünoğlu, Melida "Lacan'da Anne ve Oğul'un Baba ve Oğul'a Dönüşmesi", *Mithat Alam Film Merkezi Söyleşisi, Panel ve Sunum Yıllığı*, (2004): 339-351.

Gençliğin Anlam Arayışına Bir Katkı: Kur'an Ekseninde İliyyâ Ebû Mâdî'nin Agnostik Düşüncesine Bir Eleştiri

Mehmet Zülfi CENNET*

Giriş

et-Telasim şiiri çerçevesinde dini düşüncesini araştırmaya konu ettiğimiz Lübnan asıllı İliyyâ Ebû Madî (v.1957), 1889 yılında Lübnan'ın Mühaydise köyünde Ortodoks Hristiyan bir aile doğdu. Ticaretle uğraşan babası, sekiz yaşına geldiğinde onu bir Hristiyan okuluna gönderdi. 1901 yılında Mısır'da ticaretle uğraşan amcasına yardım etmek üzere İskenderiye şehrine gider. Böylece Ebû Madî'nin on bir yıl sürecek Mısır hayatı da başlamış oldu. Edebiyata ve şiire ilgi duyan Ebû Madî, henüz on yedi yaşında iken gazete ve dergilerde şiirler yayımlamaya başladı. 1912'de onun dini ve siyasi şiirler yazdığını duyan babası, endişeye kapılır ve Ebû Madî'yi Amerika'da bulunan büyük oğlunun yanına gönderir. Ağabeyinin yanında kısa bir süre çalıştıktan sonra *Mir'attü'l-garb* dergisinin sahibi Necib Deyyap ile tanışır ve ticareti bırakarak tamamen edebiyatla uğraşmaya başlar.¹ Kuzey ve güney Amerika'ya göç eden çoğunluğu Hristiyanlardan oluşan Araplarca geliştirilen mehcer (göçmen) edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Cibran Halil Cibran, Mihail Nuayme ve Emin er-Reyhani gibi şahsiyetlerden çok etkilenir. Bir edebiyatçı ve düşünür olan Ebû Madî, sürükleyici üslubuyla Amerika'daki göçmen (mecher) Arap edebiyatının en önemli temsilcileri arasında yerini alır. Yeni bir divanın hazırlıklarını yaparken 1957'de kalp krizi sonucu ölür.²

Birçok şiir ve divana sahip olan Ebû Madî, özellikle yetmiş bir dörtlükten oluşan et-Telasim kasidesinde varoluşu anlamlandırmaya yönelik önemli sorgulamalar yapmaktadır. Ölüm gerçeği dışında, varlığın gayesi ve amacı, öte dünya inancı gibi meselelerde şüpheci, alaycı ve yer yer inkârcı bir tavır sergilediği görülmektedir. Söz konusu kasidesi, Müslüman âlimler ve araştırmacılar tarafından tepkiyle karşılanmış ve ciddi eleştirilere tabi tutulmuştur. İnsanın ve varlığın yaratılışına, Tanrı'nın varlığına ve bazı dini konulara yönelik agnostik (bilinmezci) bir duruş sergilemiştir. Ebû Madî, bu düşüncesini "*geldim, bilmiyorum nereden, ama geldim, bilmiyorum (lestü edrî)*" ifadeleriyle ortaya koymuştur. 1947 yılında Lübnan'ı ziyareti sırasında görüştüğü ede-

* Dr. Öğrt. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir ABD, (zvhcennet@hotmail.com).

1 Abdulkerim el-Eşter, *İliyyâ Ebû Madî (el-A'mâlû's-ş-i'riyye el-kâmile)*, Kuveyt 2008, s. 3-25; Şükran Fazlıoğlu, "İliyyâ Ebû Madî", *DİA*, İstanbul 2016, Ek-I, 368-369.

2 Hüseyin Yazıcı, "Mehcer Edebiyatı", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, 364-367.

biyatçı Muhammed Kara Ali'ye "bir gün dahi inanmadım" şeklindeki beyanatı da dine bakışını ortaya koyması açısından manidardır.³

İnsanın varoluş amacının sorgulanması, tarih boyunca bütün dini ve dünsel öğretilerde var olagelmıştır. İnsanın var oluş amacı sorgulanırken bu bağlamda şu soruların yanıtı hep merak konusu olmuştur: *Ben kimim, nereden geldim, niye var oldum ve nereye gidiyorum?* Dün olduğu gibi bu gün de insanlığın özellikle de gençliğin anlam arayışı bu sorular etrafında dönüp dolaştığı görülmektedir. Her öğretisi, kendi varoluş gayesi doğrultusunda bu sorulara yanıt bulmaya çalışmıştır. Varoluşu anlamlandırma arayışının bir neticesi olarak tanrının varlığı veya yokluğu da tartışma konusu edilmiştir. Tanrı ve tanrıya ait bilginin bilinirliği konusunda düşünce tarihinde çeşitli anlayışların var olmuştur. Konumuz bağlamında Tanrı hakkında fikir beyan edenleri temelde dört kategoriye ayırmak mümkündür:

- **Teistler:** 16. ve 17. yüzyıldan itibaren Hristiyan dünyasında başlayan felsefi ve teolojik tartışmalarda tanrının varlığını kabul eden ve Hristiyanlığın ana akidesini savunanlar Teist diye isimlendirilmiştir.⁴ Bu anlayışa göre Tanrı, tüm evreni yaratan ve her şeye gücü yeten mutlak iradeli bir varlıktır. Evreni yaratmakla kalmaz hem evrendeki oluşa hem de insanların nasıl yaşamaları gerektiğine de vahiy yoluyla müdahalede bulunur.⁵ Ancak Teist düşünce bağlamında İslam dinini, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi diğer dinlerden ayrı tutmak gerekir. Çünkü Yahudilikte millileştirilmiş bir Tanrı anlayışı hâkim iken; Hristiyanlıkta yetkileri baba-oğul-kutsal ruh üçlüsüne dağıtılmış bir tanrı anlayışı hâkimdir.⁶ İslam dininin İlah (Tanrı) anlayışı ise bu ikisinden tamamen farklı olarak tevhid anlayışıdır. İslam'ın tevhid anlayışı, ulûhiyet, rububiyet ve mutlak hâkimiyet gibi üç temel özelliği içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla tevhidi ilah anlayışı, kendisinden başka hiçbir ilahın olmadığı, ubudiyetin yalnızca kendisine yapıldığı, bütün mevcudatın tek yaratıcısı ve mutlak hâkimi olan bir Allah anlayışıdır.⁷

- **Ateistler:** Teist tanrı inancına karşı ortaya çıkmış, hiçbir dini kabul etmeyen ve tanrının varlığını da reddedenlerdir. İslami terminolojide müldih olarak ifade edilen ateistler, Allah'ı ve dini hükümleri inkâr eden, dini kural-ları hafife alan ve bunlar hakkında kuşku besleyen kişileri kapsamaktadır.⁸

3 Kenan Demirayak, "Ebû Mâdî'nin et-Telâsim 'Bilmeceler' Şiirine Bir Muâraza", *Ekev Akademi Dergisi*, 8:20 2004, 307-328.

4 Aydın Topaloğlu, "Teizm" *DİA*, İstanbul 2011, XL, 332; Hüsametdin Erdem, "Deizm", *DİA*, İstanbul 1994, IX, 109-111.

5 Ali Osman Gündoğan, *Felsefeye Giriş*, Dem Yay., İstanbul 2016, s. 172.

6 Topaloğlu, "Teizm", XL, 332-333.

7 Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İzz ed-Dimeşki, *Şerhu'l-'Akideti't-Tehaviyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2013, I, 140-156.

8 Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İZİFV. Yay., İzmir 1999, s. 207; Mustafa Sinanoğlu, "İlhâd", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 90.

- **Deistler:** Bir Tanrıya inanmakla birlikte tanrının dünyaya müdahalesini ifade eden her türlü dini öğretiyi reddedenlerdir. Dinin kurumsal boyutuna ve ilahi mesajı öğretmek ve yaymakla görevli olan peygamberleri kabul etmezler.⁹ Hayatı tanzim etmek üzere gönderilen ilahi vahye ihtiyaç olmadığı iddiasıyla vahyi de reddederler. Kısacası deizm, varlığı akılla bilinebilen ve âleme müdahale etmeyen bir Tanrı anlayışına sahiptir.¹⁰ Ancak Kur'an açısından böyle bir anlayışın kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü âlemde var olan her şeyin mülkiyeti Allaha ait olduğundan O, kendi mülkünde istediği gibi tasarruf etme yetkisine sahiptir.¹¹ Allah, mevcudatta dilediğini dilediği şekilde yaratır ve bir işin olmasını dilediğinde o şeye sadece ol emrini verir, o da hemen oluverir veya olma sürecine girer.¹² Dolayısıyla iddia ettikleri gibi Allah, varlık âlemini yarattıktan sonra bir köşe çekilip âlemi kendi kaderine terk etmiş değildir. Aksine âlemin her zerresinde sürekli tasarrufta bulunmaya devam etmektedir. Nitekim bu anlam, bir ayette şöyle ifade edilir: *يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ* /Göklerde ve yerde olan kimseler her şeyi O'ndan isterler; O her an kâinata tasarruf etmektedir.¹³ Mevcudatta icra edilen işlere bakıldığında en küçük hücreden en büyük gezegene varıncaya kadar her şeyde baş döndürücü bir faaliyet olduğu görülmektedir. Yüce yaratıcı, yaşadığımız âlemde her bir varlığın hayatını sürdürebilecek en ince ayrıntısına varıncaya kadar bütün gereksinimlerini yerine getirmektedir. Bu nedenle hiçbir beşer akli kabul eder mi ki böyle bir yaratıcının insanlardan herhangi bir isteği olmasın ve onların hayatlarına müdahale etmesin!

- **Agnostikler:** Tanrı'nın var ya da yok olduğu konusunda insan zihninin karar vermede yetersiz olduğunu savunan ve bundan dolayı şüphe ve kararsızlık içinde olanlardır.¹⁴

Agnostisizm kelimesi, etimolojik olarak Yunanca'da "bilinmeyen", "bilememek" anlamlarına gelen *agnostos* kelimesinden gelmektedir. Agnostisizm kavramını felsefe literatürüne sokan kişi, 19. yüzyıl İngiliz biyolog ve düşünürü Thomas Huxley (1825-1895)'dir. Bu kavramı oluştururken "bilgi, hikmet, marifet" anlamlarına gelen gnostisizm kavramından hareket ettiğini söyler. Huxley'a göre Tanrı, âlem ve mukadderatla ilgili kesin bilgiye sahip olma iddialarını öne sürmelerinden dolayı Hıristiyanlık, Yahudilik, İslam ve diğer uzak doğu dinleri gnostiktir. Bu dinlere mensup insanlar, varoluş sorununu

9 Ahmet Cevzci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradikma Yay., İstanbul 2010, s. 406.

10 Aydın, *Din Felsefesi*, s. 181-182..

11 Al-i İmran 3/26; Maide 5/18, 120.

12 Al-i İmran 3/47.

13 Rahman 55/29.

14 Cemil Salibâ, *el-Mu'cemü'l-felsefiyyu*, Daru'l-kitabi'l-Lübnanî, Lübnan 1973, II, 258; Cevzci, *Felsefe Sözlüğü*, 264; Murad Vehbe, *el-Mu'cemü'l-felsefiyyu*, Daru'l-kubâi'l-hadise, Kahire 2007, s. 529; Hüsamettin Erdem, "Deizm", DİA, İstanbul 1994, IX, 109-111.

çözdüklerinden çok emindirler. Bense böyle bir bilgiye sahip olmadığımın ve varoluş sorununu çözemediğimden neredeyse eminim. Ayrıca Huxley, bu sorunun çözülemez olduğuna da güçlü bir inancım var, demektedir.¹⁵ Ancak şüpheli (septik) düşünce, tarihi olarak yeni bir anlayış olmadığı, çok daha eskilere antik yunan filozoflarına kadar gittiği bilinmektedir. Tanrının varlığı veya yokluğu konusunda şüpheli bir tavır takınan ve Tanrılar var mıdır? Yok mudur? Diyen Yunanlı düşünür Protagoras'ın Tanrı'nın varlığı hakkında söylediklerinden hareket edilirse kendisini ilk agnostik kişi olarak kabul etmek mümkündür.¹⁶

Nihai gerçeklik olan Tanrının bilinemez olduğunu benimseyen agnostisizm, temelde din felsefesiyle ilgili bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Kavram olarak Agnostisizm, iki farklı şekilde tanımlanmıştır: **Biri**; Tanrı'nın varlığı konusunda yargıda bulunmaktan kaçınmak, bir tür şüphelilik veya kararsızlık içinde olmaktır. Yani tanrının var olup olmadığını bilmiyorum, ama belki O, bilinebilir. Onun bilinemeyeceğine dair bir delilim de yoktur. Buna **olumsal agnostisizm** denir. **Diğeri**; Tanrı'nın var olduğu ya da yok olduğunu gerekçelendirilmedi insan aklının yeterli rasyonel zeminlere sahip olma kapasitesinin bulunmadığını kabul eden **zorunlu agnostisizmdir**.¹⁷

Tanrıya yönelik düşüncelerin ifade edildiği kavramların etimolojik yapılarına dikkat edildiğinde bu düşüncelerin Hristiyan/batı kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Agnostisizmin tarihi serüvenine bakıldığında, Hristiyanlığa tepki olarak daha çok pozitivist ya da materyalist öğretilerin hâkim olduğu çevrelerde ortaya çıkmıştır. Netice itibarıyla agnostisizm; Tanrının varlığı veya yokluğu konusunda bilginin olamayacağını ve Tanrının doğasına ilişkin duyular ve aklın yetersiz olduğunu savunan bir felsefi akımdır.¹⁸

Agnostik düşüncenin zihni arka planına bakıldığında agnostik düşünce bizatihi kendi kendisini reddetmektedir. Bu düşüncenin temellendirildiği argümanlara bakıldığında, çevresini anlamlandırmada insanoğlunun tek başına yetkin ve yeterli bir varlık olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira agnostik düşünceye göre insan, duyuları ve aklıyla hiçbir şekilde kesin bilgiye ulaşamaz. O halde aklımıza ve duyularımıza kesin bilgiye ulaşmada imkân sağlayacak vahiy gibi daha üstün bir bilgi kaynağına ihtiyacımızın olduğu bir zorunluluktur. Bilgilerimizi temellendirirken neyin kaynak olarak kabul edileceği

15 Ferit Uslu, "Agnostisizm" *HÜİFD.*, 2012/1, c. 11, sayı: 21, s. 6-8; Elnare Kerimova, *Bertrand Russell'in Agnostisizmini Temellendirishi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, s. 8-11.

16 Erdem, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Konya 1998, s. 121.

17 Anthony Kenny, "Agnostisizm ve Ateizm", *BÜİFD.*, (çev. Yaşar Türkben), I-1, s. 166.

18 İlhan Kutluer, "Lâedriyye" *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 41-42.

meselesi, burada sorunun ana eksenini oluşturmaktadır. O halde bilgilerin ve malumatların kabul edilebilirliği, bilgi kaynağı olarak neyin esas alındığıyla alakalıdır. Bu açıdan bakıldığında hayatı anlamlandırma konusunda İslam düşüncesinde bilgi edinme yolları temelde üçtür:

- **Duyu organlarımız:** Kur'an, insanlardan duyu organlarını kullanarak çevresinde olup biten şeyleri görmelerini, duymalarını ve anlamalarını istemektedir. Kâinatta her şeyin bir ahenkle yaratıldığını ve bu kurulu düzene tekrarlar bakmaları halinde herhangi bir düzensizliğin görülemeyeceğini bildirmektedir.¹⁹ Duyu organlarını kullanmadan dolayı sapanları da şiddetle uyarmaktadır. "لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ" بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ /Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır."²⁰
- **Aklî:** Din konusunda muhatap alınabilmenin temel şartı, akıl ve akllî yeterliliklerdir. Allah'ı tanıyabilme fitratı üzerine yaratılan insan, Hz. İbrahim'in bir yaratıcı arayışında olduğu gibi aklını kullanarak Allah'ın varlığı bilgisine ulaşma imkânına sahip olabilmektedir.²¹ Bundan dolayı Kur'an, sıklıkla *aklınızı kullanmıyor musunuz, akıl sahipleri için çıkarılacak ibretler vardır* gibi ifadelerle akllî, bilgi edinmenin en önemli araçlarından biri olarak kabul etmektedir. Aklını kullanmayanları yererek canlıların en şerlisinin bunlar olduğunu ifade etmektedir. "إِنَّ شَرَّ" الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الضَّمُ الْبُكْمِ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ /Allah katında, yeryüzündeki canlıların en kötüsü gerçeği akletmeyen sağırlar ve dilsizlerdir."²²
- **Vahiy:** Allah'ın birliği, peygamberlik, ibadetler ve ahiret hayatı gibi salt duyularla ve akılla ulaşılamayan gaybî konularda vahiy bilgiye ihtiyaç duyulur. Bununla birlikte akıl ve duyularla algılanabilen konularda bile bazen bu iki yeti, dış etkenlerin tesirinde kalarak hakikati gereği gibi bulmada birtakım sorunlar yaşayabilir. Bu durumda onları denetleyecek ve istikamete sevk edecek bir üst akla ihtiyaç duyulur ki o da vahiydir. Bu nedenle varoluşun gayesi, Allah'ın varlığının bilinirliği ve ölüm sonrası diriliş gibi temel meseleler, akıl ve duyuların yanı sıra vahiy bilgi de referans kabul edilmesi halinde ancak anlamlandırmak mümkündür.

19 Mülk 67/3-4; Ğaşiye 88/18-20.

20 Araf 7/179.

21 En'am 6/76-79.

22 Enfâl 8/22.

1. Allah'ın Varlığının Bilinirliği

Düşünce tarihinde Tanrının varlığı ve bilinirliği konusunda farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Her hangi bir ilahın varlığını kabul edenler olduğu gibi hiçbir Tanrının varlığını kabul etmeyen ateistler de var olmuştur. Ancak bu iki anlayışın yanı sıra Tanrı konusunda karar veremeyen ve varlıkla yokluk arasında muallakta duran agnostikler de ara bir yerde durmuşlardır. Tanrının varlığının bilinemez olduğunu iddia eden ve bu iddialarında ısrarcı olan agnostikleri, tanrının varlığı konusunda bir çeşit retçi olarak da kabul etmek mümkündür. Nitekim araştırmaya konu ettiğimiz Ebû Mâdî'nin et-Telâsim kasidesinde, özelde insan genelde ise varlığın varoluşu çeşitli sorularla sorgulanırken her hangi bir yaratıcıdan bahsedilmediği görülmektedir.²³ Aksine varlık ve ölüm sonrası hayatla alakalı yaptığı sorgulamalara 'bilmiyorum' yanıtının verilmiş olması, varlığın bir yaratıcıyla irtibatının bilinemez olduğunu dile getirmiş olmaktadır. Kanaatimizce bu hayati soruların ve sorgulamaların tüm yanıtlarının '*bilmiyorum*' olması, her ne kadar soru formuyla ifade edilmişse de esasında bunu istifham-ı inkârî kategorisinde değerlendirmek de mümkündür.

Agnostisizmin Tanrı ve varlık tasavvuru, psikolojik açıdan da sorunludur. Tanrı, âlem ve insan konusunda bir karara varamama yani ne inanıyorum ne inanmıyorum şeklinde bir ikilemin içinde olma insani açıdan da sürdürülebilir bir durum değildir. Çünkü bu aşırı kararsız bakış açısıyla varlık âlemine bakan kişide, güven eksikliği gibi bir takım psikolojik durumların kronikleşmesine sebep olabilmektedir.²⁴ Bu kararsız ve çatışmacı ruh halini İliyyâ Ebû Mâdî'nin kasidesinde görmek mümkündür.

*Bir çatışma ve bir kavga fark ediyorum içimde,
Bazen bir şeytanım, bir melek gibi görüyorum kendimi bazen de,
Ben biri diğerine katılmayı reddeden iki kişi miyim,
Yoksa acaba gördüğümde yanılıyor muyum? Bilmiyorum!²⁵*

Bu zihni rahatsızlığın tedavisi, imanın bir çeşit ifadesi olan akıl ve ruhu onları yaratana bağlamaktır. İmanın bu özelliğinden olsa gerek mü'min kavramı, '*güven, gönül rahatlığı ve huzuru*' anlamına gelen '*el-emin*' lafzından türemiştir.²⁶ Güven ve doğru bilginin ana kaynağı olan Allah'ın bir adı da *mü'min*'dir.²⁷ İslam dininin ana kaynağı olan Kur'an, tasvir edilirken şu ifa-

23 İliyyâ Ebû Mâdî, *Divânu İliyyâ Ebû Mâdî*, Daru'l-Avde, Beyrut Tsz, s. 191-214.

24 Cafer Sadık Yaran, *Din Felsefesine Giriş*, Dem Yay., İstanbul 2017, s. 122.

25 Ebû Mâdî, *Divânu İliyyâ Ebû Mâdî*, s. 198.

26 Semîn el-Halebî, Şihâbuddin Ahmed, *Umdetu'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, I, 123.

27 Haşır, 59/23.

delere yer verilir: “يَأْتِيهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى / وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ / Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.”²⁸ Din konusunda kararsızlığı ve şüpheyi bırakarak iman eden kişinin ruh ve zihin dünyası şüphecilik, inkâr ve şirk gibi manevi hastalıklardan şifa bulacağı ayette ifade edilmektedir.

Kur’an’da ve tefsir geleneğinde Allah’ın varlığı veya yokluğu meselesi, pozitivist ve materyalist anlayışın hâkim olduğu modern döneme gelinceye kadar çok ciddi bir sorun olarak görülmemiştir. Kur’an’ın hitap ettiği toplumda Allah’ın varlığının inkârı ciddi bir sorun teşkil etmediği ve şirkle bulanmış olsa bile bir Allah anlayışının var olduğu ayetlerden anlaşılacaktır.²⁹ Ancak bu Allah anlayışı, kendisinden başka ilahın kabul edilmediği ve her şeyin mutlak hâkimi olan tevhid anlayışına ters düşmekteydi. Bu nedenle Kur’an’da putperestliğin reddine ve Allah’ın birliğini (tevhid) doğrudan ifade eden ayetlerin varlığı, büyük bir yekûn oluşturmaktadır. İsbat-ı vacip yani onun varlığının ispatı ise vahyin yanı sıra akıl ve duyularımızı kullanarak mevcudat âleminde istidlali bir yöntemle ortaya koymak mümkündür.³⁰

Ancak Allah’ın zâtı, duyularla idrak edilemediğinden onun varlığını herkesin kabul etmeye mecbur olacağı bir tarzda ortaya koymak mümkün değildir. İman ve onun temelini oluşturan Allah’ın varlığı, “iki kere iki dört eder” derecesinde kesin bir sonuç olsaydı imtihanın sırrı ve kulun ihtiyarı kalmazdı. Bu anlamda ceza ve mükâfatın da bir anlamı olmazdı.³¹ Dolayısıyla Allah’ın varlığını bilmenin sadece ilahi vahyin rehberliği doğrultusunda varlık âleminde ortaya konulan delillerle olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Allah’ın varlığına yönelik deliller ise beş duyu ve akılla algılanabilen ve içinde gökler, yer, dağlar, denizler, madenler, bitkiler ve hayvanları barındıran kâinattır. Bu devasa âlemler, düzenleyen bir müdebbire, var eden bir yaratıcıya, terbiye eden bir mürebbiye, sürekliliğini sağlayan bir bakiye ihtiyaç duymaktadırlar.³²

Allah’ın varlığı konusunda bilgimizin kaynağı olan duyular, akıl ve vahiy bir bütün kullanılması halinde mevcudatta bulunan her şeyde varlığının delillerini görmek mümkündür. Nitekim Allah’ın varlığının delilleri yerde ve gökte nasıl sergilendiğini şu ayetler, açık bir şekilde ifade etmektedir:

28 Yunus, 10/57.

29 Lokman 31/25; Zuhruf 43/9.

30 Emrullah Ülgen, “el-Keşşâf Tefsiri Bağlamında Zemahşerî’nin Allah’ın Varlığı (İsbat-ı Vacib) Konusuna Yaklaşımı” *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum 2018, Sayı:73, s. 560.

31 Bekir Topaloğlu, “Allah”, DİA; İstanbul 1989, II, 474.

32 Fahreddin er-Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-ğayb*, *Mefatihü'l-ğayb*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1981, I, 185.

“إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ”³³
Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca değişmesinde akıl sahiplerine şüphesiz deliller vardır.”³³

“وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رَوْحِينَ ثَمِينِينَ يُعْشِي اللَّيْلَ”
Yeri döşeyen, orada dağlar ve nehirler var eden, her türlü üründen çift çift yetiştiren, gündüzü geceyle bürüyen de O’dur. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır.”³⁴

“أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ”
Bu insanlar, devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?”³⁵

Söz konusu ayetlerin ihtiva ettiği konularla alakalı varlık âleminde olup biten bu faaliyet ve yaratmalara dikkatlice bakıldığında ve bunların yapısı üzerinde düşünüldüğünde fevkalade işlerin ve görevlerin icra edildiği görülmektedir. Bu işlerin kendiliğinden veya şuursuz tabiatın icadıyla meydana gelmediği, tabiatüstü bir varlığın yaratması ve devam ettirmesiyle ancak mümkün olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü kâinat, en küçük bir varlığın yaratılmasından tutun en büyük bir varlığın yaratılmasına varıncaya kadar birbiriyle uyumlu bir sebepler ve gayeler sistemi arz eder. Bu girift ve ince nizam, ancak her şeyi bilen âlim ve şeye gücü yeten bir yaratıcının eseridir ki o da Allah’tır.³⁶ Aksi takdirde varlık âleminde olan bu hassas denge ve mükemmel yaratmalar şuursuz ve kudretsiz varlıklara havale edilecektir ki bunu hiçbir akli başında insan kabul edemez. Nitekim bu durum, ayette şöyle ifade edilmektedir: “Onlar, yaratan olmaksızın mı yaratıldılar yoksa yaratanlar kendileri midir? Yoksa gökleri ve yeri kendileri mi yarattılar? Hayır, Allah’a kesin olarak inanmıyorlar.”³⁷

“Biz onlara ayetlerimizi (deliller) dış âlemde ve kendi nefislerinde göstereceğiz.”³⁸ Ayetinde ise dış âlemlerle beraber insanın bizatihi kendisinde de düşünenler için Allah’ın varlığının delilleri vardır. Mesela; Yeni doğan bir bebek, eğer ölmezse çocukluk, gençlik, ihtiyarlık ve nihayet ölümle neticelenecek bir süreç yaşamaktadır. Bu kişi hayatı boyunca yaşadığı evreler ve birinden diğerine yapılan geçişler kendi iradesiyle olmadığı apaçık ortadadır. Bütün dünyanın servetine ve imkânına sahip olsa bile ihtiyarlık yolculuğunu durduramaz ve yeniden gençliğine geri dönüşü asla sağlayamaz. Demek onu

33 Al-i imran, 3/190.

34 Rad 13/3.

35 Ğaşiye 88/17-20.

36 Topaloğlu, “Allah”, II, 476.

37 Tur 52/35-36.

38 Fussilet 41/53.

evirip çeviren, idare eden, onda tasarrufta bulunan ve bütün varlık âlemine hükmeden biri vardır ki o da Allah'tır.³⁹ Netice itibariyle afaki ve enfüsi âlemlerde Allah'ın varlığına ve birliğine yönelik o kadar çok delil ve gözle görülür işaretler vardır ki agnostikler gibi Allah'ın bilinemez olduğunu iddia etmek, neredeyse kendini inkâr etmek kadar zor görünmektedir.

2. Yaradılışın Anlam ve Gayesi

Varoluşun anlam ve gayesi, bütün düşünsel öğretilerde merak konusu olmuş ve değişik vesilelerle hep sorgulanmıştır. Araştırmaya konu edilen Ebû Mâdî de Telasim kasidesinde varlık meselesini çokça tartışmaktadır. İnsanın ve varlığın varoluşunda hiçbir amaç ve gayenin bulunmadığı ve varlığın herhangi bir ilahî/aşkın güçle bağlantısının bulunmadığı düşüncesindedir. Bu nedenle onu varoluşçu bir agnostik düşünür olarak görmek de mümkündür.⁴⁰ Hayatın ve insanın varoluşuna yönelik sorduğu soruları cevapsız bırakarak zayıf bir tanrı varsayımı üzerinden bilinmezlik (agnostik) bir tavır sergilemektedir. Ebû Mâdî, kasideye meselenin ana omurgasını oluşturan şu dörtlükle başlamaktadır:

جئت، لا اعلم من اين، ولكني أتيت
ولقد أبصرتُ قدامي طريقاً فمشيتُ
وسأبقي ماشياً إن شئتُ هذا أم أبيتُ
كيف جئتُ؟ كيف أبصرتُ طريقي؟
لستُ أدري!

*“Geldim, nereden geldim bilmiyorum, fakat geldim. Önümde bir yol gördüm ve yürüdüm. İstesem de istemesem de yürümeye devam edeceğim. Nasıl geldim, nasıl yolumu buldum... Bilmiyorum”*⁴¹

Bu dörtlükte görüldüğü gibi şair, varoluşun anlam ve gayesinin bilinemez olduğunu ifade etmektedir. Oysa vahiy merkezli bütün semavi dinlerde, varoluşun gayesinin ne olduğu ve bu âlemlerde nasıl yaşanılması gerektiği ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Burada sorun, bilgi kaynağı olarak neyin kabul edildiğidir. Bilginin kaynağının ne olduğu sorusuna verilen cevaplar doğrultusunda varoluşun anlam ve gayesi de temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan bilgi kaynağının merkezine vahiy alan semavi dinler ile bilginin merkezine salt akıl ve duyuları konumlandıran pozitivist ve materyalist düşünce sistemleri birbirinden ayrılmaktadır. İlahi bilgi olan vahiy devre dışı bırakarak bilginin kaynağını sadece akıldan ve duyulardan ibaret gören anlayışın

39 Topaloğlu, *İslam Kelamcılarının ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı*, DİB., Ankara 1992, s.76.

40 Adil Ahmet, “Dirasetü'n-nakdiyye fi kasideti Telâsim”, *Mecelletü'l-mülhidine'l-Arab*, 2013, sayı: 10, s.77.

41 Ebû Mâdî, *Divânu İlyâyâ Ebû Mâdî*, s. 191.

hâkim olduğu sistemlerde, hayatı ve varoluşu gereği gibi anlamlandırmak karmaşık hale gelmektedir. Nitekim hayatın anlamını ve varoluşun gayesini anlamakta güçlük çekmenin bir sonucu olarak ateizm, nihilizm, deizm ve agnostisizm gibi akımların ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Batının karmaşık zihin dünyasının ürünü olan bu ve benzeri tavırlar, dinin ve Allah'ın hesaba alınmadığı ve kâinatla bağının koparıldığı anlayışlardır.

Kur'an açısından akıl ve duyular ile ilahi vahiy iç içe geçmiş bir tek şey gibidir. Akıl göz olarak kabul edilirse vahiy onu aydınlatan bir ışıktır. Göz olmayınca ışık bir anlam ifade etmediği gibi ışık olmayınca da gözün işlevini yerine getirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla ancak vahiy kaynaklı bilgiyle akıl, istikametini bulurken vahiy de ancak akılla anlam kazanır.⁴² Nitekim ilahi vahyin rehberliğini benimseyenlerin Kur'an'ın kendilerini bilinmezliğin cehaletinden ilmin ve hakikatin aydınlığına çıkaracağını şu ayette ifade edilmektedir: *“Allah, rızasını gözetenleri onunla, selamet yollarına eriştirir ve onları, izni ile karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Onları doğru yola iletir.”*⁴³

Ebû Mâdî, bir başka beytinde ise uçsuz bucaksız kâinat denizinde amaçsız giden bir kayık gibi olduğunu ve hayatının bir amacının da bulunmadığını şöyle ifade etmektedir:

” يَا كِتَابَ الدَّهْرِ قُلْ لِي أَلَّهُ قَبْلُ وَبَعْدُ
أَنَا كَالرَّوْرَقِ فِيهِ وَهُوَ بَحْرٌ لَا يُحَدُّ
لَيْسَ لِي قَضْدٌ فَهَلْ لِلدَّهْرِ فِي سَيْرِي قَضْدٌ
حَبْذَا الْعِلْمِ، وَلَكِنْ كَيْفَ أُدْرِي؟
لَسْتُ أُدْرِي!“

*“Ey feleğin kitabı! Söyle bu denizin öncesi ve sonrası var mı? Onun içinde ben bir kayık gibiyim, o ise uçsuz bucaksız! Ben amaçsız gidiyorken, gidişimde zamanın bir amacı var mı? Bilmek ne güzel, fakat nasıl bileyim?.. Bilmiyorum!”*⁴⁴

Kur'an, varoluşun bir hikmete ve gayeye mebni olduğunu, varlık âleminde hiçbir şeyin amaçsız olmadığı bildirmektedir. *“Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.”*⁴⁵ Vahyi bilgi dikkate alınarak varoluşun anlam ve gayesi üzerinde derin anlam arayışına girenler, yaratılış serüvenin bu âlemlerle sınırlı olmadığını; insanoğlunun başka bir âlem için yaratıldığını ve oraya sevk edildiğini anlayacaktır. *وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ*

42 Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *Hakikât Bilgisine Yükseliş –Meâricü'l-Kuds-*, (çev. Serkan Özburun), İnsan Yay., İstanbul 2010, s. 49-50.

43 Maide 5/16.

44 Ebû Mâdî, *Divânü İliyyâ Ebû Mâdî*, s. 193.

45 Enbiya 21/16.

وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ /göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru !"⁴⁶ Göğe, yere ve ikisi arasında bulunan mevcudata bu kadar önem veren ve bütün bunları insanın hizmetine sunan bir zat, insanoğlunu bu varlık denizinde başıboş bırakması ve ondan herhangi bir isteğinin olmaması düşünülemez. Ölümle zorunlu olarak sevk edildikleri ahiret âleminde yaratılışın amacına uygun yaşayıp yaşamadıklarını belirlemek için hesaba çekmemesi hiç mümkün müdür! Nitekim bu gerçeklik, "أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَتَّكُمُ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ" /Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?"⁴⁷ ayetinde dile getirilmektedir.

Yüce yaratıcı, tarih boyunca yaratılış gayesinin ne olduğunu ve kullarından ne tür isteklerde bulunduğunu gönderdiği elçileri vasıtasıyla bildirmiştir. Allah, düşünen ve özgür bir iradeye sahip olan insanları ve cinleri sadece kendisini tanıyıp ona kulluk etsinler diye yarattığını söylemektedir. Yaratılışın anlam ve gayesinin Allah'ı tanımak ve ona gereği gibi kullukta bulunmak olduğu gerçeği şu ayetle formüle edilmiştir: "وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ" /Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."⁴⁸

Yaratılışın anlam ve gayesinin Allah Teâlâ'ya gereği gibi kulluk olduğu gerçeği, Hz. Âdem'den bu yana gönderilen her Peygamber'in kendi toplumuna bildirdiği ilahi bir emirdir. İslam dini açısından yaratılış amacının bir sır ve bilmece olmadığı aksine ilk yaratılan ve dünyaya ilahi mesajla gönderilen insandan bu yana bu hakikatin ubudiyet olduğu aşikârdır. Nitekim bu geleneksel hakikat, "Senden önce hiçbir Resûl göndermedik ki ona: «Benden başka İlâh yoktur; şu halde bana kulluk edin» diye vahyetmiş olmayalım,"⁴⁹ ayetinde açıkça ifade edilmektedir. Bu nedenle Ebû Mâdî'nin "Bu bilmecenin bir çözümlü var mı yoksa sonsuza dek bu sır gizli mi kalacak? Bilmiyorum ve niçin bilmediğimi de bilmiyorum"⁵⁰ arayışının dini cehaletten ve ilahi rehberliğin yoksunluğundan olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü yaratılış, hayat ve ölüm gibi sır diye ifade edilen durumlar, Allah'ı tanıma ve ona kullukta bulunmaya yönelik birer imtihan vesileleridir.⁵¹

İnsanın yaratılış ve varoluş serüvenini sorgularken agnostik/bilinmezci bir tavır sergileyen Ebû Mâdî, makro âlemde her daim gerçekleşen faaliyetlerin de anlam ve amacının bilinemez olduğunu ifade etmektedir.

46 Al-i İmran 3/191.

47 Mü'minûn 23/115.

48 Zariyat 51/56.

49 Enbiya 21/25.

50 Ebû Mâdî, *Divânu İliyyâ Ebû Mâdî*, s. 192.

51 Mülk 67/2.

*Yıldızları gördüm, niçin doğduklarını bilmezler!
Bulutları gördüm, neden yağmur yağdırdıklarını bilmezler!
Ormanları gördüm, neden yaprak açtıklarını bilmezler,
Niçin bunlar da benim gibi cahil? Bilmiyorum⁵²*

İnsanoğlu dışında yaratılan canlı cansız her varlık, yaratılış gayesine uygun bir şekilde kulluğunu yerine getirmektedir. Şuurlu varlıklar olan insanlar, çoğu zaman bu varlıkların kulluğundan habersizdirler. “تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ/ Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız.”⁵³ Aynı anlamı ifade eden diğer bir ayette ise yer ve gök arasında bulunan her şeyin hatta sıra halinde uçan kuşların dahi kendi ibadetlerini bildiğini haber vermektedir. “أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَاتٍ كُلِّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ/ Göklerde ve yerde olan kimselerin, sıra sıra uçan kuşların Allahı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri kendi niyaz ve tesbihini bilir. Allah, onların yaptıklarını bilendir.”⁵⁴

Sonuz bir kulluk ve bağlılık içerisinde olan mevcudatın tek istisnası ne yazık ki insandır. İnsan dışındaki varlıklar, görünürde insan gibi akıl ve iradeleri yok gibi görünse de bir kulluğa sahip oldukları, aşkın bir şuura ve ilme sahip Allah tarafından kendilerine bu işlerin yaptırıldığı aşikârdır. Dikkat edildiğinde âlemde emir ve sonsuz itaat ilişkisi, mükemmel bir düzen dâhilinde devam etmektedir. Şayet bağlı oldukları yaratıcılarıyla bağlarının koparılması halinde, ışıkları söndürülen bir salon gibi amaçsız bir karanlığa gömülecektir. İşte Ebû Mâdî'nin yukarıdaki dizeleri, belli bir hedef doğrultusunda hareket eden ve yaratıcısıyla bağı koparılan kâinata bakışın ruh halini yansıtmaktadır.

O amaçsız ve niçin doğdukları bilinmediği iddia edilen yıldızların, bizler için karanın ve denizin karanlıklarında yolumuzu bulalım diye bir pusula vazifesini görmektedirler. “O, yıldızları kara ve denizin karanlıklarında yol bulasınız diye sizin için var edendir.”⁵⁵ Bulutları harekete geçiren ve aşılıycı vazifesini gören rüzgârların kendi ibadetleri olan bu faaliyetler, her şeyi bilen Allah tarafından kendilerine yaptırılmaktadır.⁵⁶ İlyyâ Ebû Mâdî'nin *Bulutları gördüm, neden yağmur yağdırdıklarını bilmezler!* diye bilinmezliğin amaçsız dünyasına sürüklediği bulutların amacına gelince, “*Bilmez misiniz ki, Allah*

52 Ebû Mâdî, *Divânu İlyyâ Ebû Mâdî*, s. 199.

53 İsra 17/44.

54 Nur 24/4.

55 En'am 6/97.

56 Hicr 15/22.

bulutları sürer, sonra onları bir araya getirir; üst üste yığar, sen de onların arasından yağmur yağdığını görürsün."⁵⁷ "Biz onunla ölü memleketi diriltiriz. İşte siz de böyle diriltileceksiniz,"⁵⁸ gibi ifadelerle bulutların amacının ve görevinin ne olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ortodoks Hristiyan gelenekten gelen İliyyâ Ebû Mâdî, varoluşun hakikatinin/sırrını anladığını söyleyen semavi dinlere olan tepkisini, kiliseye ve din adamları özelinde en sert biçimde şu beytinde dile getirmektedir. "غَيْرَ آتِي لَمْ / *Manastırda hayatın sırrını keşfetmiş bir topluluk var dediler, Ancak orada akıllar bozuk olanlardan başka bir şey bulamadım.*"⁵⁹

3. Ölüm Sonrası Diriliş

Herhangi bir Tanrının varlığını kabul eden bütün toplumlarda ve düşünce sistemlerinde niteliği farklı olmakla birlik tarih boyunca bir öte dünya inancı hep var olagelmıştır. Öte dünya inancı, dirilişin sadece ruhla mı yoksa ruh-beden birlikteliğiyle mi gibi sorgulamaları beraberinde getirmiştir. Kur'an'da diriliş ve ahiret hayatının tasvirine bakıldığında, ruh ve beden bütünlüğünden oluşan tam bir insan şahsiyeti muhatap alındığı görülmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın, ruh ve beden ayrımını benimseyen düalist insan anlayışını reddettiğini söylemek mümkündür.⁶⁰ Dini düşünce tarihinde farklı yönleriyle ahiret inancı konusuna en fazla yer veren Kur'an'dır. Kur'an, dünyada iyi kötü yapıp edilen her şeyin bir gün hesabının verileceği şuuru ve sorumluluğu bağlamında ahiret inancını işlemiştir. Meselenin önemine binaen Kur'an, hem Mekke hem de Medine döneminde gündemine almıştır.⁶¹

Öldükten sonra yeniden diriliş ve ahiret âlemi vahiy kaynaklı gaybi bir mesele olduğundan salt akıl ve duyular ile temellendirmek mümkün değildir. Bu nedenle bilgi kaynağı olarak sadece akıl ve duyuları merkeze alan düşünce sistemlerinde böyle bir âleme kuşkuyla bakılmış ve inkâr etme yoluna gidilmiştir. İnsanın tarih sahnesine gönderilişiyle eş zamanlı olan Peygamberlerin kavimleriyle olan mücadeleleri, iman ve inkâr örnekleriyle doludur. Peygamberi ve ilahi vahiy inkâr etmek, aynı zamanda sadece vahiyle bilinebilen ahiret inancını inkâr etmek anlamına gelmektedir. "Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız? (diyenler) İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir."⁶² Allah'ı ve ahiret gününü inkâr edenler, yaşamın sadece dünya

57 Nur 24/43.

58 Zuhruf 43/11.

59 Ebû Mâdî, *Divânu İliyyâ Ebû Mâdî*, s. 193-194.

60 Aydın, *Din Felsefesi*, s. 257-264; Yasin 36/77-79; Kaf 50/3-4; Mearic 70/42-43.

61 Bekir Topaloğlu, "Ahiret", *DİA*, İstanbul 1988, I, 543-544; Bakara 2/123, 281; Tur 52/16, 21; Necm 53/31.

62 Ra'd 13/5.

hayatından ibaret olduğunu, ölümün bir yokluk olduğunu ve bu yokluğa götürenin ise zaman olduğunu şöyle ifade etmektedir: “وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ/Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız; bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürükler, derler. Onların bu hususta bir bilgisi yoktur, sadece böyle zannederler.”⁶³ Öldükten sonraki dirilişi inkâr edenler, genellikle “yaşamın sadece bu hayattan ibaret olduğu; toprak ve kemik yığını olduktan sonra dirilmenin imkânsız olduğu” tezini ileri sürerek yeniden dirilişin imkânsız olduğunu iddia etmektedirler.⁶⁴

İlyyâ Ebû Mâdî, tüm canlıların kesin ve zorunlu olarak ölüme gittiklerini net bir şekilde ifade ederken, ölüm sonrası nereye gittikleri konusunda şüpheli ve agnostik (bilinmezci) bir tavır sergilemektedir. O, bir beytinde karıncaya hitaben “*feleğın nazarında aynıyız, bir gün ikimiz de gidiciyiz, ama nereye! Bilmiyorum!*” demektedir.⁶⁵ Ayrıca yaşamın gidişatından bu dünya hayatından sonra başka bir hayatın mümkün olduğuna yönelik işaretlerin bulunmadığını şu dizelerinde dile getirmektedir: “*Nice krallar geceleyin etrafında mesken kurdular, sabah olunca sisten başka bir şey bulamadık. Ey deniz bir gün dönecekler mi yoksa onlar için bir dönüş (meab) yok mu? Yoksa onlar kumun içindeler mi? Kum dedi ki: gerçekten ben bilmiyorum.*”⁶⁶

Ölümden sonra yeniden diriliş konusundaki şüphesini daha açık bir şekilde dile getiren İlyyâ Ebû Mâdî, sorduğu sorularla esasında böyle bir hayatın varlığını benimsemediği anlaşılmaktadır. Buna yönelik sorgulamalarını daha da çeşitlendirerek dini reddetmenin belki de diğer bir adı olan agnostik (bilmiyorum) tavrını şöyle dile getirmektedir:

”أوراء القبر بعد الموت بعث ونشور
فحياة فخلود أم فتاء ودثور
أكلام الناس صدق أم كلام الناس زور
أصحيح أنّ بعض الناس يدري؟
لست أدري

Ölümden sonra kabir ötesinde dirilme ve canlanma var mı?

Bir hayat ile sonsuzluk mu yahut yok oluş ile kayboluş mu?

İnsanların söyledikleri doğru mu yoksa yalan mı?

*Doğru mu bazı insanların bildikleri?.. Bilmiyorum*⁶⁷

63 Casiye 45/24.

64 Mü'minün 23/35-37.

65 Ebû Mâdî, *Dîvânu İlyyâ Ebû Mâdî*, s. 201.

66 Ebû Mâdî, *Dîvânu İlyyâ Ebû Mâdî*, s. 193.

67 Ebû Mâdî, *Dîvânu İlyyâ Ebû Mâdî*, s. 196.

Kur'an, bütün insanları muhatap alarak şayet öldükten sonra tekrardan dirilmekten şüphe ediyorsanız, ilk insanın topraktan yaratılışını ve her birinizin anne karnında geçirdiği yaratılış aşamalarını düşünün. Sizin yeniden dirilişiniz, kupkuru olan bir toprağa su verildiğinde yerin kabarması ve oradan bitkilerin yeşermeye başlaması gibi olacaktır.⁶⁸ Allah, yeniden yaratılışın imkânsızlığını iddia edenlere, ilk yaratılışlarını hatırlatmaktadır. Bir damla sudan (nütfe/sperm) yaratılan insanoğlu, ilk yaratılışını unutarak "*Çürümüş kemikleri kim diriltecek*" diyerek, güya bu işin imkânsız olduğunu iddia etmektedir. "*De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı bilendir.*"⁶⁹ Diğer bir ayette de diriliş olayını inkâr edenlere, dünyada yaptığının hesabının verilmesi için dirilişin muhakkak olacağını bildirmek üzere fiilin te'kid "*لَتُبْعَثُنَّ*" formu kullanılmıştır. "*زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي ۖ إِنَّهُمْ عَلَىٰ اللَّهِ يَسِيرٌ ۖ لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذٰلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ يَسِيرٌ ۖ* *İnkâr edenler, tekrar dirilmeyeceklerini ileri sürerler. De ki: Evet; Rabbime and olsun ki, şüphesiz diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir. Bu, Allah'a kolaydır.*"⁷⁰

Allah, adaleti gereği hiçbir zaman zulmü onaylamadığı gibi zalimi de cezasız bırakmaz. Ancak çoğu zaman bu dünyada zalim, hiçbir cezaya çarptırılmadan zulmüyle yaşayarak buradan gitmektedir. Mazlum da hakkını zalimden almadan aynı şekilde buradan göçüp gitmektedir. Dolayısıyla bu dünyada her şey, tam olarak karşılığını bulamıyor. İnsanın insafına terk edilen kanunlarla da çoğu zaman adalet gerçekleşmemektedir. Bu durumda mazlumu memnun edecek, zalime de cezasını verecek ve adaletin tam tecelli edeceği bir dünyanın var olması kaçınılmazdır. Aksi halde iyi bir insan ve kul olma adına ortaya konan bu kadar emek ve çaba abes olmaz mı? Dolayısıyla adil olan Allah'ın adaleti gereği, hesap ve kitabın görüleceği bir dünyanın varlığı bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷¹

İlyyâ Ebû Mâdî, "*ölümden sonra şayet ruhen ve bedenlen dirileceksem, Acaba bir kısmımla mı yoksa tamamen mi dirileceğim? Bir çocuk mu yahut yaşlı olarak mı dirileceğim? Dahası, ölümden sonra kendimi tanıyacak mıyım?*"⁷² diyerek dirilişin cismani veya ruhani olacağı konusundaki şüphe ve sorgulamalarını devam ettirmektedir. "*Konuş ey mezar! Söyleyin bana ey çürümüş kemikler, ölüm hayallerinizi yıktı mı, öldü mü kara sevda?*"⁷³ Başka bir dizede ise İlyyâ Ebû Mâdî'nin "*Eğer dünyada aklım başımdayken ölüm sonrası akıbe-*

68 Hac 22/5.

69 Yasin 36/77-79.

70 Teğabün 64/7.

71 Ali et-Tantâvî, *Ta'rifün amm bi dini'l-İslam*, Mektebetü'l-vefâ, Kahire 1992, s. 53; Aydın, *Din Felsefesi*, 245.

72 Ebû Mâdî, *Divânu İlyyâ Ebû Mâdî*, s. 196.

73 Ebû Mâdî, *Divânu İlyyâ Ebû Mâdî*, s. 195.

timi bilmiyorsam, ölüp aklımı kaybettikten sonra nasıl bilirim! Bilmiyorum"⁷⁴ dizesinden esasında ölümden sonra akıllı bir varlık olarak insanın yeniden dirilişinin pek de mümkün olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Öldükten sonra yeniden dirilişi inkâr edenler, genellikle toprağa karışmış ve un ufak olmuşken insan, tekrardan nasıl dirilecek! diye reddederler. Diğer taraftan öte dünyanın varlığını kabul edip haşrin cismani değil ruhani olduğunu iddia edenler de olmuştur. Doğrusu ahiretteki haşri inkâr edenlerin ilk yaratmayı yapanın Allah olduğuna pek inandıkları söylenemez. Çünkü beşer aklıyla düşünüldüğünde bir şeyi ikinci kez yapmak daha kolaydır. Zaten bu işin Allah Teâlâ için zor olmadığı birçok ayette ifade edilmiştir.

Haşrin vukuunun tasvir edildiği ayetlere bakıldığında, dirilişin bedenlen ve tam bir insan olarak gerçekleşeceği sonucuna varmak hiç de zor değildir. *"Nihayet Sûr'a üfürülecek. Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler. (İşte o zaman:) Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? Bu, Rahmân'ın vadettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! derler."*⁷⁵

Aynı anlamın tasvir edildiği diğer bir ayette ise şöyle ifade edilir: *"sen onları (şimdilik) bırak da, tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya kadar dalıp oynayadursunlar. O gün onlar, sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, kabirlerinden fırlaya fırlaya çıkarlar."*⁷⁶ İnkâr edenlerin "toprağa karışan bedenin yeniden dirilişinin ihtimal dâhilinde olmadığı" iddiasına Allah Teâlâ şöyle cevap vermektedir: *"قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُضُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ/Onlardan kimlerin ölüp toprağa karıştığını biliyoruz. Katımızda her şeyi koruyan bir kitap vardır."*⁷⁷

Netice itibariyle öldükten sonra yeni bir hayatın olacağını ve buradaki hayatın hesabının orada verileceğini inkâr etmek, dünyada var olan her şey inkâr etmek anlamına gelir. Çünkü varlık âleminde makro ve mikro planda görülen her şey, kendi varlığını gösterdiği gibi kendisini var eden yaratıcının varlığını da gösterir. Aynı şekilde yaratıcının bu dünyada insanları başıboş bırakmadığını ve ahirette bir hesap sorucu olacağını da gösterir.

Sonuç

Veryüzünde insanoglu yaratıldığından beri, etrafında olup biten şeyler, onun dikkatini çekmiş ve anlamaya yönelik merakını uyandırmıştır. Başta onu var eden yaratıcısının kim olduğu, varlık âlemine niye gönderildiği ve

74 Ebû Mâdî, *Dîvânü İlyâyâ Ebû Mâdî*, s. 196.

75 Yasin 36/51-52.

76 Mearic 70/42-43.

77 Kaf 50/4.

daha sonra nereye gidileceği gibi yaratılış gayesine yönelik anlam arayışları hep var olmuştur. Kullarının bu merakını bilen Allah Teâlâ, her dönemde bu sorulara cevap olmak üzere peygamberler göndermiştir. Buna rağmen hayatın bu anlam arayışına karşı olumsuz yanıt verenler olduğu gibi buna inanıp kabul edenler de var olmuştur. Düşünce tarihine bakıldığında yaratıcıya ve varlığı sorgulamaya yönelik birçok örnek görmek mümkündür. Bir yaratıcının varlığını kabul edenlerin yanı sıra onu tamamen reddedenler de ateistler de varlık göstermiştir. Ancak varlıkla yokluk arasında bir yerde duran şüpheci agnostikler ise “bilmiyorum”, demekle dini ve varoluşun amacını reddetmenin bir başka ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vahyi bilgi ve bu eksende düşünen bir akıl açısından bu tür yaklaşımların kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü kendisini elçiler vasıtasıyla tanıtan, varlık âlemini belli bir amaçlar doğrultusunda yaratan ve onda varlığının-birliğinin birçok delillerini serdeden Allah'ı görmemek, ancak akıl ve duyardan yoksun olmakla mümkündür. Belli bir süre dâhilinde yaşamalarını sürdüren insanların bir anda hayatlarının kesintiye uğrası ve zorunlu olarak ölüme gitmeleri, akıllara ölüm sonrası bir hayatın varlığını getirmiştir. Zira gerek ayetlerde ifade edilen ölüm sonrası hayatın ve yeniden dirilişin delillerinden gerekse etik bir zorunluluk olarak bu dünyada insanların hak ettiğini alamamalarından dolayı haşrin olmaması mümkün mü? Varoluş amacının neticesini almak ve her şeyin hesabının verileceği bir ahiret yurdunun varlığına inanmak neredeyse bir zorunluluktur. Aksi halde varoluş amacına uygun belli kurallar dâhilinde hayatını yaşamak anlamsız ve abes olur. Bu nedenle varlık âleminde bulunan her şey, Allah Teâlâ'nın kulları arasında adaletin gerçekleşeceği ve her hak sahibinin hakkını alacağı bir ahiret yurdunun varlığını gerektirmektedir.

Netice itibariyle konumuz bağlamında şu hususa da dikkat çekmek gerekir ki bu gün İslam coğrafyası, maalesef kaosun hâkim olduğu bir alana dönüşmüş durumdadır. Bu coğrafyadaki devletler ya birbirleriyle ya da kendi içlerindeki etnik ve mezhepsel farklılıklar yüzünden sürekli çatışma hali yaşamaktadırlar. Müslümanların islami yaşantılarıyla İslam'ın öngördüğü kriterlerin arasını bağdaştırmak neredeyse mümkün değildir. İslam'ın öz değerleriyle bağdaşmayan böyle bir tablonun sergilendiği toplumsal yapılarda dine ve dindara karşı güven de azalır. Bu durumun bir sonucu olarak Deizm, Nihilizm, Agnostisizm gibi her türlü gayrı islami akımların ortaya çıkması da kaçınılmaz olur. Çünkü bu akımlar, ilk olarak batı Hristiyan dünyasının dini anlayışlarına ve uygulamalarına tepkisel bir tavır olarak ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Adil Ahmet. "Dirasetü'n-nakdiyye fi kasideti Telâsim". *Mecelletü'l-mülhidine'l-Arab*, 2013.
- Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İZİFV Yay., İzmir 1999.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*. Nobel Yay., Ankara 2013.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. Paradikma Yay., İstanbul 2010.
- Felsefeye Giriş*. Sentez Yay., İstanbul 2010.
- Demirayak, Kenan. "Ebû Mâdî'nin et-Telâsim 'Bilmeceler' Şiirine Bir Muâraza". *Ekev Akademi Dergisi*, 8:20 2004.
- Ebi'l-İzz, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İzz ed-Dimeşki. *Şerhu'l-'Akideti't-Tehaviyye*. Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2013.
- Ebû Mâdî, İliyyâ. *Dîvânu İliyyâ Ebû Mâdî*. Daru'l-'Avde, Beyrut Tsz.
- Eşter, Abdulkерim. *İliyyâ Ebû Madî (el-A'mâlü'ş-ş'riyye el-kâmile)*. Kuveyt 2008.
- Erdem, Hüsamettin. *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. Konya 1998.
- "Deizm". *DİA*, İstanbul 1994, IX, 109-111.
- Fazlıoğlu, Şükran. "İliyyâ Ebû Madî". *DİA*, İstanbul 2016.
- Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî. *Hakikât Bilgisine Yükseliş -Meâricü'l-Kuds-*. (çev. Serkan Özburun), İnsan Yay., İstanbul 2010.
- Gündoğan, Ali Osman. *Felsefeye Giriş*. Dem Yay., İstanbul 2016.
- Kenny, Anthony. "Agnostisizm ve Ateizm". (çev. Yaşar Türkbен) *BÜİFD.*, I-1,
- Kutluer, İlhan. "Lâedriyye". *DİA*, Ankara 2003, XXVII.
- Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Mefatihü'l-ğayb, Mefatihü'l-ğayb*. Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, I, 185.
- Salîbâ, Cemîl. *el-Mu'cemü'l-felsefiyyu*. Daru'l-kitabî'l-Lübnanî, Lübnan 1973.
- Semîn el-Halebî, Şihâbuddin Ahmed. *Umdetu'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Tantâvî, Ali. *Ta'rifün amm bi dini'l-İslam*. Mektebetü'l-vefâ, Kahire 1992.
- Topaloğlu, Bekir. *İslam Kelamcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı*. DİB., Ankara 1992.
- "Ahiret". *DİA*, İstanbul 1988.
- "Allah". *DİA*; İstanbul 1989.
- Uslu, Ferit. "Agnostisizm". *HÜİFD.*, 2012/1, c. 11, sayı: 21, ss. 5-28.
- Ülgen, Emrullah. "el-Keşşâf Tefsiri Bağlamında Zemahşerî'nin Allah'ın Varlığı (İsbat-I Vacib) Konusuna Yaklaşımı". *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum 2018.
- Vehbe, Murad. *el-Mu'cemü'l-felsefiyyu*. Daru'l-kubâi'l-hadise, Kahire 2007.
- Yaran, Cafer Sadık. *Din Felsefesine Giriş*. Dem Yay., İstanbul 2017.
- Yazıcı, Hüseyin. "Mehcer Edebiyatı". *DİA*, İstanbul 2003.

Global Gençlik ve Benlik Sorunsalı

Muhammet ÖZDEMİR*

Giriş

Bu bildirinin amacı, herhangi popüler bir ahlaki ödev yüklemeksizin salt ekonomik alışveriş seviyesinde kalarak, genç insanların önce uluslararası kapsamda, sonra yerel kapsamda maruz ve çaresiz kaldıkları benlik sorunsalını tartışmaya açmaktır. Ekonomik seviyede kalınmasının gerekçesi, hayatın temelde bir alışveriş olması ve ondan dolayı toplumsal birer işlev üstlenmiş din, ahlak, siyaset, eğlence, spor ve değerler gibi birçok farklı olgu ve kavramın günümüzde işlevsiz bir hale gelmiş olmasıdır. Böyle bir bağlamda gençliğin merkeze alınmasının nedeni, toplumlarda geleceğe dair planların ve umutların onlar üzerinden yürütülmesi ve bu arada özellikle Türkiye gibi ülkelerde yetişkin ve yaşlı ebeveynlerin geçmişte kendi yaşamlarında eksik kalmışları çocuklarına sağladıklarında onların daha yeterli ve mutlu yetişeceklerine inanarak davranıyor olmalarıdır. Felsefenin bu mesele ile ilgilenbilmesinin gerekçesi, Türkçe ve Arapça gibi modern dönemde gelişmekte olan dillerin yanı sıra gelişmiş olan bazı Avrupa dillerinde bile kavramlar ile olgular arasında ortaya çıkan örtüşmezlik ve iletişimsizlik sorunudur. Bu sorunun denetlenebileceği toplumsallaşmaların küreselleşmenin belirli bir aşamasından itibaren sanallaşması ve merkezi yerin kültür olmaması, beraberinde dilsizlik ve hafızasızlık gibi tehlikeli gelişmeleri getirmektedir. Burada yeni bir dünya, yeni bir düzen, yeni bir tarih, yeni bir kimlik ve yeni bir değer söz konusudur ve bu, merkezinde İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bulunduğu insanlar için anlaşılabilir olsa da, başka insanlar için idare edilebilir ve sürdürülebilir değildir. Bu iki ülke, Dünya Savaşları neticesinde kendileri açısından daha az riskli ve barışçıl bir dünya hayal ettiler ve bu da "global" dünya oldu. Eğer kontrol edilemezse, başkalarının yaşamı, ekonomisi, politikası, dini ve kültürü açısından önü alınamaz tehditler içermekteydi.¹

İnsanın veya insanların sömürülmesi, 'iyi' veya 'kötü' olmaktan önce birer vakıa niteliğinde anlaşılması gereken nötr bir olgudur. Onu iyi veya kötü yapan, bize verdiği fayda veya zarardır. Gelişmiş bir sömürge sistemi şöyle işlemektedir: İnsanların önce kelimeleri ve dilleri ile doğa ve sosyal olaylar arasındaki ilişkilere müdahale edilmektedir. Böylelikle yaşadıkları olumsuz-

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Felsefe Bölümü, (muhammetozdemir2012@gmail.com).

1 Or Rosenboim, *The Emergence of Globalism: Visions of World Order in Britain and the United States, 1939-1950*, (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2017), 1-6; James L. Peacock, *Grounded Globalism: How the United States South Embraces The World*, (Athens and London: University of Georgia Press, 2007) 4-14, 137-149.

luklara karşı refleksif düşüncelerinin ve davranmalarının önüne geçilmekte, beraber hareket etmeleri zorlaştırılmaktadır. İkinci aşamada, aynı insanların akıl yürütmelerine müdahil olunabilmesi için tarihleri ve kültürleri ile aralarındaki ilişki sekteye uğratılmaktadır. Çünkü akıl, her yeni olay ve olgu karşısında biriktirilmiş ve aktarılmış deneyim ile mukayese ve tahlil yöntemini kullanarak verimli olmaktadır. Açık bir deyişle, A olayını hallederken onu benzetebileceğimiz geçmişteki bir B olayını ararız ve ikna edici bir ilişki bulabilirsek, B'den hareketle ya da içerisinde birçok B, C ve başkalarının bulunduğu deneyimlerden hareketle A'yı çözümleriz. Ya tarih ve kültür yeniden yazılmakta veya tarihe ve kültüre müracaat cezalandırılmaktadır. Bazen yeniden yazılma ve itaatsizliğin cezalandırılması beraber yürütülmektedir. Üçüncü aşamada ileride bir tarihi hafıza ve kültürün teşekkül etmemesi için, insan aklına hakem olma ihtimali bulunan sosyalleşme pratiklerine müdahale edilmektedir. Sosyalleşme alışkanlıkları değiştirilmeksizin veya mümkünse sosyallik büsbütün iptal edilmeksizin bir insanın, toplumun veya kültürün sömürülmesi mümkün değildir. Böylelikle insanların ve toplumların akılları, kendilerine verilmiş ezberler veya günümüzde popüler kavramların taahhütlerinde yol alabilecek hale getirilmektedirler.²

Bu araştırmanın savına göre, küresel ölçekteki ekonomik müdahaleler yoluyla günlük yaşamlardaki alışverişlerin dolaylandığı kültür ve kimliklerin işlevsellikleri iptal edilmektedir. Böylelikle İlkçağda ve Orta çağda dayanıklı taşlardan yapılmış kalelerin içerisinde korunaklı duran halkları andıran modern yerellikleri çerçeveyeleyen dünyalardan içeriye dirençsiz girmek mümkün hale gelmektedir. Ardından tüketici bir sınıf olarak yaratılmış global gençlik ve tüketim yurttaşlığı yoluyla da içerideki sosyalleşmelerin tamamına hükümlanlıkta bulunmanın olanağına erişilmektedir. Bu zeminde yaklaşıldığında sözgelimi Türkiye gibi ülkelerde genç nüfusun genel nüfus içerisindeki oranının fazlalığı bir dezavantaj meydana getirmektedir. Global gençliğin kimliği ve yaşam rehberi tüketim yurttaşlığı tarafından tayin edilmektedir. Küresel kapitalizm çağında teşekkül etmiş bu vakıa, bir dönem yeni-sömürgecilik olarak kavranmış sürecin devamıdır ve artık yerel aktörler olan gençler aracılığıyla yoluna devam edebilmektedir. Bu meyanda öncelikle küreselleşmeyi her on yılda bir yeni bir formata kavuşturarak mevcut durumun değiştiği izlenimini veren yenedünya betimlenecek ve teşhis edilecek, ardından yenedünyada hafıza, sosyallik ve kültür sorunlarına yer verilecek ve nihayet gençlerin hayata hazırlanma pratiklerinin yeterliliği ve değerlerle ilişkisine temas edilecektir.

2 Küresel sosyal mevcudiyetlerin tartışıldığı bir eser ve Afrika örneğini inceleyen bir kitap olarak şu kaynaklara bakılabilir: Paul James, *Globalism, Nationalism, Tribalism: Bringing Theory Back in* London (New Delhi: Sage Publications, 2006), 103 vd.; Kenneth Omeje (Ed.), *The Crises of Postcoloniality in Africa*, (Oxford: CODESRIA 2015) 143 vd.

1. “Yenidünya” ve Her Yerde “Küreselleşme”

Burada öncelikle olgulardan söz etmek önemlidir. Zira Ortaçağ İslâm'ının önde gelen eleştirmen düşünürlerinden birisi olan Ebû Hâmid el-Gazâlî'nin dikkatlerimizi çektiği üzere, uzmanlar da dâhil insanların genelinin akılları gözlerindedir.³ Yenidünyanın her yerde olduğuna dair bazı belirtiler bulunmaktadır ve dünyanın her yerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan birbirini andırması bunun bir kanıtı olarak alınmalıdır. Fakat bunu göze hitap eden bir yöntemle dile getirmek zarureti bulunmaktadır.

Bu araştırmamız için bizim yaptığımız gözlem ve incelemelere göre, Türkiye'deki büyük şehirler ile bazı Avrupa ve Doğu ülkelerindeki büyük şehirlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal benzerlikleri bulunmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Gaziantep ve Adana gibi büyük şehirlerimiz arasındaki benzerlikler, bunlar ile Ukrayna'nın Kiev ve Kharkiv şehirleri, Gürcistan'ın Tiflis ve Batum şehirleri, İsveç'in Stockholm şehri ve Finlandiya'nın Helsinki şehri arasında da mevcuttur. Saydığımız şehirlerin tamamında büyük alışveriş merkezleri, orta ekonomik seviyeye hitap eden marketler ve alt gelir seviyesine hitap eden Türkiye'deki BİM ve A101 benzeri marketler bulunmaktadır. Ayrıca insanların giydikleri kıyafetler ve markalar birbirini andırmaktadır. Örneğin tıpkı İstanbul'daki gibi Stockholm ve Helsinki'de de insanlar özellikle Nike ve Levi's giymekte, ayrıca Apple iPhone marka cep telefonu kullanmaktadırlar. Burger King ve McDonalds, saydığımız şehirlerin çoğunda, belki de hepsinde, mevcuttur. İlginç olan isimleri ve sahipleri değişen ufak ve büyük marketlerin ve küçük ve büyük alışveriş merkezlerinin iç tasarımlarının, tezgâhların, reyonların, kasiyerlerin ve giriş çıkışta karşılaşılan ürünlerin bütünüyle aynı oluşlarıdır. Sözelimi insanların renkleri ve ırkları değişebilmektedir, ama işlemler ve göze hitap eden her şey bütünüyle aynıdır. Ekonomik gelişmişlik seviyesine göre bir ülkede insanların gerginlikleri, kibarlıkları ve anlayışlı oluşları değişebilmekte ve mesela polis memurları birçok ülkede gezginler için farklı izlenimler yaratabilmektedirler, ama bu ve bazen kullanılan pahalı ürünlerin yaygınlığı dışında toplumsal ve görünür yaşamdaki bütün maddi unsurlar aynı kalmaktadır. Hatta gezginlik denilen küresel genç yurttaşlık stillerinden birinin tüm dünyada rahatlıkla iletişim kurabiliyor olmasının bir gerekçesi, her yerde aynı kalan bu mekânsal ve zamansal bütünlüktür. Hayatın asgari müşterekleri dünyanın neredeyse her yerindeki dillerde birbirine yakın veya aynı sözcüklerle karşılanmaktadır. Dikkatli baktığınızda, dünyadaki her yerin bir ve aynı merkez tarafından tasarımılandığını, vücuda getirildiğini ve işletildiğini anla-

3 Ebû Hâmid el-Gazâlî, *el-Münkizü mine'd-Dalâl*, 3. Basım, (Dımaşk: Mektebetü'n-Neşri'l-Arabî, 1939), 101; Ebû Hâmid el-Gazâlî, *el-İktisâd fî'l-İtikâd*, Thk. Enes Muhammed Adnan eş-Şerafâvî (Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 2008), 75.

yabilirsiniz. Mesela Stockholm'de Gamla Stan ve İstanbul'da tarihi yarımada gibi şehirlerin eski merkezleri hariç yeni yerleşime açılmış bölgeler hem mimari stil itibarıyla hem de sokaklar ve caddelerin planlanması bakımından birbirini andırmaktadır. 1990'lı yıllarda küreselleşme olgusundan hareketle görece daha az ortak üründen hareket eden sosyoloji araştırmalarının söylediklerinden fazla olarak artık neredeyse her yer ana maddi bileşenler bakımından birbirine benzemektedir. İklimsel farklılıklar nedeniyle sözgelimi aşağıdaki şehir ve kültürlerle kıyasla Stockholm'de insanlar güneş gözlüğü kullanmamaktadırlar; ama buna benzer ufak ayrımlar dışında bütün maddi unsurlar bir diğeriyle özdeş gibidir. Türkiye içerisinde şehirlerin konut ve kira fiyatlarının birbirine yakınlaşması gibi şehirlerarasında alım gücü bakımından bir tür benzeşmeye doğru da gidilmektedir. Maddi koşulların bu seviyedeki aynılığı veya benzerliği neticesinde insanların da alım gücüne endeksli memnuniyet durumları, görgü ayrıntıları ve gerginlik eşikleri dışında birbirleriyle aynı hale geldiklerini saptamak gerekmektedir. Öyle ki, her yerde insanlar birbirleriyle İngilizce iletişim kurmakta ve İngilizce yerine yerel dilleriyle iletişime geçtiklerinde bu küresel dilin sağladığı olanaklardan ve teminatlardan mahrum kalma endişesi yaşamaktadırlar.

Or Rosenboim'in mekânsal, zamansal, bilinçsel ve bilumum yaşamsal görünüm ve akışkanlığın dünyanın her yerinde aynı ve tek tip hale geldiğine yönelik betimlemeleri, yukarıda birinci elden aktarmış olduğumuz olgular ile örtüşmektedir. Rosenboim'in belirttiği üzere, yukarıdaki benzerlikler ve aynılıklar, dünyanın aslında tek bir devlet, tek bir düzen, tek bir hukuk, tek bir ekonomi, tek bir politika ve tek bir değerler sistemi merkezinde örgütlendiğini; açıkçası sosyal yaşamın herkes için karşı konulamaz global bir kadere dönüştüğünü göstermektedir.⁴ Sosyalleşme, değerler ve benlik sorunlarına ilişkin daha özel değinimizi sonraya bırakarak burada her yerde bulunan küreselleşmenin olumsuz etkilerine temas edebiliriz. Türkiye'de 2018 yılı yazındaki popüler kavrayışla bu olumsuz etkiye, kabaca, 'dolar etkisi' diyebiliriz. Çünkü sosyal yaşam ve kültürdeki bu tek tiplik beraberinde ekonomik tabanlı tüm alışverişlerin temelde her ülke için ithalat merkezli olmasına yol açmaktadır. Tüm mekânsal ve zamansal, markasal, bilimsel ve sözgelimi müziksel tasarımlar ve benzerlikler Amerika Birleşik Devletleri'nden karşılığında dolar ödenerek ithal edilmektedir. Gürcistan, Ukrayna, İsveç ve Finlandiya'dan görüştüğümüz her yetişkin insan, dolar karşısında kendi yerel paralarının değer kaybettiğine ve bu vakianın da sosyal yaşamı olumsuz etkilediğine özellikle dikkat çekmiştir. Aralarında sadece Finlandiya'nın insanların, kullanılan paranın Avro (Euro) oluşu nedeniyle, diğerlerine

4 Rosenboim, *The Emergence of Globalism: Visions of World Order in Britain and the United States, 1939-1950*, 4-5.

kiyasla daha az tepki verdikleri gözlemlenmiştir. Ukrayna Grivna'sı ve çok gelişmiş bir refah seviyesini temsil eden İsveç Kron'unun nispeten yaşadığı değer kayıpları beraberinde faiz yükseltme gerekliliklerini ortaya çıkarmış ve hükümetler politik zorluklar yaşamamak için zaman zaman bunları geçiştirmek zorunda kalmışlardır. Türkiye, Ukrayna ve Gürcistan gibi gelişmemiş ülkeler ile Fransa ve Almanya gibi gelişmiş veya İsveç ve Finlandiya gibi refah seviyesi çok ileri olan ülkeler arasında orta seviyede bir yerde durmaktadır. Türkiye ile sözü edilen ülkeler arasındaki aleni bazı farklılıklara rağmen şikâyet konusu sorunların benzerliği ve ayrıca maddi bileşenlerin birbirini andırırken kültürlerin ithalata dayalı zor bir denkleme hapsolması, küreselleşmenin bu ülkeler açısından olumsuz bir netice doğurduğunu göstermektedir. Nitekim son zamanlarda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Donald Trump'ın cüretinin ve kontrolsüz konuşabilmesinin, tüm dünya ülkelerini tehdit edebilme hakkını kendinde görebilmesinin gerisinde de böyle bir detay bulunmaktadır. Rosenboim, pek çok araştırmacı ve okuyucuyu şaşırtacak nitelikte bir vurguyla, dünyanın ortak din, kültür ve değerler sisteminin de Hıristiyanlığın Katolik mezhebinin merkezde olduğu birtakım tarihi olaylar tarafından tayin edildiğini tespit etmektedir.⁵

Sosyalleşme, değerler ve benlik sorunsalı bakımından yukarıdaki olgusal ve ekonomik koşulların insanları şekillendirdiğini kabul etmek gerekmektedir. İnsanlar hem sosyal yaşamın kuşatıcılığından etkilenmektedirler hem de onların günlük kişisel ve toplumsal mevcudiyetlerinin çoğunluğunun her yerde aynı olan küresel alışkanlıklardan meydana geliyor olması başka türlü olmak için bir sebep ve olanak bırakmamaktadır. Belki de küresel merkezler her anı ve mevcudiyeti kontrol etmekte değildirler ve onların böyle bir amaçları da yoktur, ama olayların ve olguların seyri kusursuz bir plan ve karşı konulamaz bir sınırlanmışlık izlenimi yaratmaktadır. Burada küreselleşmeden etkilenme bağlamında medenileşmiş ve gelişmiş toplumlar ile medeniyet konusunda henüz genç olan veya hiç gelişmemiş olan toplumların özdeş olmadıklarını belirtmek lazımdır. Küreselleşme, hesabı, hırsı, geri kalma mesafesi ve geri kalma zamanı fazla olan Türkiye gibi ya da özellikle Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkeleri, İsveç ve Finlandiya gibi medeniyet bakımından bir mesafe ve zaman kaybı bulunmayan ülkelere kıyasla çok daha derinden ve olumsuz etkilemektedir. Özellikle Ukrayna, Gürcistan, Estonya ve Letonya gibi ülkelerde bastırılmamış olan ihtiraslar küreselleşmenin yaralayıcı ve sömürücü olanaklarına katlamalı bir tesirde bulunmaktadırlar.⁶

5 Rosenboim, *The Emergence of Globalism: Visions of World Order in Britain and the United States, 1939-1950*, 241-243.

6 Halil M. Guven, "Globalization and the Clash of Civilizations", *Globalization and the Third World: A Study of Negative Consequences* içinde; Ed.: B.N. Ghosh, Halil M. Guven, (New York: Palgrave Macmillan, 2006), 57.

Bu tesir, günümüzde globalizasyon veya olumsuz bir isimlendirme ile globalizasyon olup, her ikisine de aşağıda bir sonraki başlık altında yer verileceği için yüzeysel olarak, küreselleşmeden en yoğun ve olumsuz etkilenmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler olduğu kabul edilebilir. Bu detay, sosyalleşme, değerler ve benlik sorunsalı özelindeki anlatımlarımız için gereklidir. Çünkü her yerde bulunan küresel yenedünya koşullarında, insanların birbirleriyle iletişimleri ve mevcudiyetleri, sosyal alışkanlıklar olarak değerler ve kendini bir değer dünyasına ait ve huzurlu hissetme olanağı olarak benlik meselesi, bir toplumdan diğerine kurallı yaşamın tecrübe edilmiş olup olmamasına göre değişebilmektedir. Küreselleşme ile her insan bir merkeze bağlı birey durumuna gelmiş ve kendine yoğunlaşan ölçsüz bir bencillik ile donatılmıştır. Bu bencillik ve bireysellik, Halil M. Güven'in saptamasıyla, Batılı toplumlarda ayrı, Batı-dışı toplumlarda ayrı bir etki yaratmakta ve ikincilerdeki olumsuz durum içinden çıkılmaz bir denkleme dönüşebilmektedir. Çünkü Batılı toplumlarda hukuk ve sorumluluk bilincinin yarattığı toplumsal yaşam bireyselleşmenin bütünüyle boşlukta kalmasına bir ölçü getirebilmekte ve birey, kendini özgür hissederken, aslında tam tersine maruz kalıp dünyaya küsmemektedir. Batı-dışı toplumlarda ise birey, duygu durum bozukluğu yaşayan bipolar hastalar gibi sürekli değişken ruh halleri ile varolmakta ve kendi benliğini uçlarda deneyimlemektedir. Batılı birey hayatta kalmayı bilmektedir ve mutluluğunda azalma olsa bile huzur için bir yol bulabilmektedir. Batı-dışı birey ise, hayatı boyunca başkasına endeksli (ailevi) bir kültürel değer övgüsüyle kendine yoğunlaşmış bencilliğin ölçsüz özgüveni arasındaki makasa hapsediğundan ve bunu da ona kimse anlatmayıp bizzat kendisi sorumluluk aldığından bununla yüz yüze geldiğinden, mutlu olamadığı gibi huzur için bir yol da bulamamaktadır. İlginç bir şekilde dünyanın her ülkesinde aynı olan yetenek ve yarışma programlarına katılarak mutluluk için hırslanmaktan da kendini alamamaktadır.⁷

Batı-dışı toplumlarda kültürlerin mirasçısı, bileşeni ve pazarı konumundaki genç insanlar, sosyalleşme, değerler ve benlik sorunsalı bağlamında neredeyse hiçbir olumlu imaja ve pratiğe sahip değillerdir. Tep tipleşme ve yerli kültür özelindeki olumsuz cari veya sosyal açıklarına rağmen küreselleşmenin mesela Stockholm ve Helsinki'de gençlerin teşekkür etme alışkanlıkları açısından önceki deneyimlere kıyasla derin ve onarılamaz bir kırılmaya yol açtığı gözlemlenmemiştir. Oysa sözgelimi Türkiye'de gençler ailevi işbirliklerinin neticesi olarak ekonomik, psikolojik ve hatta bürokratik zeminlerde aldıkları yardımları ve katkıları, ilgili kişilerin zaten görevleri olduğunu düşünerek teşekkürsüz bırakabilmekte, bu arada kendilerinden birtakım işler/görevler beklendiğinde buna şiddetle karşı çıkmakta ve ayrıca bir de

7 Guven, "Globalization and the Clash of Civilizations", 58-59.

insanların birbirlerine karşılıksız hiçbir şey vermediklerinden şikâyet edebilmektedirler. Bu vakia, aile medeniyetinde ısrarcı davranarak cari açığı kapatma konusunda umutla hayal kuran özellikle İslâmî kültür paydaşlarının hep ertelenmiş mesailerinin ve birçok olgu arasında hesapsız, seçimsiz ve kolaycı olmalarının tabii bir neticesidir. Sözgelimi Stockholm’de yalnızlığın giderilmesi ve sosyalleşme olanağı olarak planlanan ve titiz bir güvenlik soruşturmasından geçirilen eğlenme süreçleri, Türkiye’nin kıyı kentlerinde henüz doyurulmamış bazı ergen gereksinimlerin giderilmesi ve bunun için de insanların birbirlerini kandırması için yapılagelmektedir. Kurallı bir yaşamdan yoksunluk, Türk gençlerinin bireyselleşme süreçlerini, Türk toplumuna ve devletine bağlamak yerine her ikisine de düşman ve yük yapabilmektedir. Oysa Türk devleti ve toplumuna borçlanmış Türk gencinin ya borçlanmaktan vazgeçmesi ve hiçbir hizmeti kabul etmemesi, ya da bunların gereği olan sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir. Benzer bir olumsuz değişim, genç ve yaşlı yetişkinler arasında da geçerli olup, bunlar gençlere, sadece geçmiş başarı öykülerini anlatarak ayrıcalık taleplerini dayatmakta, prestij ve reklam söz konusu olmadığında faydalı ve verimli tecrübelerini paylaşmaya yanaşmamaktadırlar. Gençler özelindeki talihsiz durumlar bilhassa yaşlılar bakımından Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkelerde geçerlidir. Sözgelimi Ukrayna’nın başkenti Kiev’deki tren garında bekleme yerlerinde oturma bankı bulunmamaktadır ve yaşlı insanların tutum ve davranışları, onların acizyetleriyle yalnızlıklarını beraber göstermektedir. Yaşlı insanların toplumsal yaşama olan kötümser bakışlarını yakalayabildiğimiz en uygun örneklerden bir tanesi Kiev tren garıdır. Türk gençleri ile yetişkinleri ve yaşlıları arasında iyi niyetli iletişim bakımından bir uçurum oluşmuş ise de Türk toplumu henüz genç ve yaşlılarını birer tehdit olarak algılamamaktadır. Ne var ki, yaşlıların mevcudiyeti bazı gelişmekte olan ülkelerde bir tehdit olarak algılanabilmekte ve sanki Kiev de buna uygun bir örnek oluşturmaktadır. Bu açıdan Türkiye, Ukrayna’dan ileridir. Gençlerin bireyselleşme bilinçleri ve pratiklerine tekrar döndüğümüzde, özellikle Türk gençlerinin büyüme ve tüketimin bir ölçüsü ve sınırı olduğunu kavrayamadıklarını, kalıcı güven ilişkileri geliştiremediklerini, paranın ve aşkın icrası gibi iki örnekte istikrarsız ve plansız davranageldiklerini, başkalarından güven beklerken kimseye güven vermeye yanaşmadıklarını ve yalan söylemenin günlük yaşamın vazgeçilmez bir ögesi haline geldiğini; bütün bunların sosyalleşme, değerler ve benlik sorunları özelinde karamsar bir izlenime yol açtığını saptamak gerekmektedir. Bu vakia, küreselleşmenin alt kültürler olarak gelişmekte olan ülkeleri, sözgelimi Türkiye’yi, büsbütün olumsuz etkilediği anlamına alınmalıdır.⁸

Anlayabildiğimiz kadarıyla, bilinen ve haberi ve bilimi yapılabilen dünyadaki insan yaşamının mekânsal ve zamansal bütünlüğü büyük ölçüde küresel aynılıklar tarafından işgal edilmiştir. Bu aynılığın neticesinde yeni bir dünya anlayışı vücuda gelmiş ve bu da her yere nüfuz etmiştir. Mesela İstanbul'daki TEM ve E-5 karayolu ayrımının mavi ve yeşil tonlu ayrımlarla işaretlenmesini medeni olmuş ve medenileşme yolundaki dünyanın her yerinde izleyebilirsiniz. Giyim, konuşma, hareketler, müzik, konutlar, oteller, eğlenceler ve sözgelimi demokrasi ve kadın hakları dünyanın her yerinde aynı şekilde telaffuz edilmekte ve teorik ve sözel seviyede aynı kavranmaktadır. Pratik olarak ise, gelişmiş, hukuka ve bireysel sorumluluğa dayalı toplumlar ile gelişmekte olan toplumlar özelinde insana güven, huzur, nezaket ve gerginlik açısından farklılaşacak şekilde ayrı etkileri gözlemlenebilmektedir. Bununla beraber detaydaki farklılığın yanı sıra gelişmiş de olsa gelişmekte olan da olsa tüm ülkelerin müşterek bir kaderle dolar karşısında cari açığa düştüklerini, kültürlerin büyük ölçüde taşralaştığını ve medeniliğin tek bir ölçüsünün her birini egemenliği altına aldığını, bu vakıanın her biri için geçerli bazı sosyal, değer merkezli ve benlik ölçekli olumsuzluklara yol açtığını tekrar etmekte fayda vardır.

2. Hafıza, Sosyallik ve Kültür Sorunları

Cari açık meselesi sadece dar para ölçekli ekonomik bir sorun değildir. Ekonomiye daha geniş yaklaştığımızda, içerisinde hafıza, sosyalleşme alışkanlıkları ve kültürü de tartışmamız gereken daha geniş ve yine somut bir alışveriş gerçekliğinden söz etmemiz gerektiğini görebiliriz. Özellikle gençlerde rastlanılan kurlsız sosyalleşme ve ölçüsüz bencillik sorunları, toplumsal hafızayı bunların sahiplenmesi ve bir birikim olarak tecrübeleri kültüre yedirebilmeleri gereği bakımından olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Bu, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından tedbir alınması gereken bir durumdur. Çünkü aklın temel çalışma bileşeni olan hafıza kalmamakta, akıl yürütmenin hakemi konumundaki sosyalleşme bu fonksiyonunu kaybetmekte ve ikisinin neticesinde hem değer odaklı davranış var olamamakta, hem de kültür büsbütün etkisiz ve gereksiz bir imaja dönüşebilmektedir.

Çağdaş Avrupalı eleştirmen filozofların, sözgelimi post-yapısalcı veya postmodern Fransız yazarların ve hermenötik geleneğe mensup Alman yazarların, oldukça dolaylı bir argümanla işaret ettikleri bir vakıa, kültürün erişilemez ve işlevsizleşmiş bir imaja dönüşüyor olmasıdır. Mesela Jean Baudrillard, Jacques Derrida ve Hans-Georg Gadamer gibi gelişmekte olan ülkelerde şöhret bulmuş bazı yazarların felsefi uyarılarını böyle bir zeminde anlamlandırmak gerekmektedir.⁹ Derrida'nın "her şeyi metin olarak kabul

9 Gyorgy Márkus, *Culture, Science, Society: The Constitution of Cultural Modernity*, (Boston: Brill 2011), 81-102; Jason L. Powell, *Baudrillard and Postmodernism*, (New York: Nova

edip” de, “gerçekliği ciddiyetten yoksunluğu nedeniyle büsbütün inkâr etmek için, ‘metnin dışında herhangi bir dünyanın bulunmadığını’ söylemesi”, toplumsal yaşamın ve kültürün yeniden düşünülebilmesi ve yazılabilmesi için bir felsefi argüman vücuda getirmektedir.¹⁰ Kültürün edindiği yeni yerin etkisiz bir imajdan ve bazen tatlı bir rüyaya benzeyen bir hatıradan başka bir şey olamaması, söz konusu eleştirilerin ortak ana fikri niteliğindedir. Kapsamlı ve karmaşık görünen felsefi argümanların, anlaşılması kolay olmayan çoğu kavram ve teorinin dile getirdiği, kişisel deneyimlerin ve problemlerin yanı sıra esas itibariyle bu ana fikirdir.¹¹ Bu ana fikrin dayandığı veya merkeze aldığı olgu, iki dünya savaşı arasında ve özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Kıta Avrupası, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında gerçekleşen olaylar ile Avrupa’nın kendi medeni yurttaşlarının beklentileri arasındaki uyumsuzluklardır. İngiltere ile ABD arasındaki bir beraberliğe dayanan küresel kapitalizm fikri, esas itibariyle Kıta Avrupası toplumlarını dışladığı, ekonomik ve kültürel olarak sömürmeye başladığı için ünlü düşünürlerimiz farklılığa saygılı davranmak gerektiğine vurgu yapmışlar ve ilginç bir şekilde söz konusu vurgular da en çok küresel kapitalizmin işine yaramıştır. Bizim araştırmamızı ilgilendirdiği kadarıyla, onların vurguları, modern alışverişlerin kurallılığını, öngörülebilir ve kontrol edilebilir oluşunu garantiye alan kapitalizmin en aşırı versiyonu olan küresel kapitalizmin, bizzat kendi mevcudiyeti dışında hiçbir varlığı ve kazanımı ciddiye almayışi nedeniyle kültürlere vurduğu darbeler dolayısıyla önemlidir. Kıdemli bir Fransız sosyolog olup Türkiye’de kısmen tanınan Alain Touraine’nin işaret ettiği üzere, “kapitalizmin aşırı bir formu olan globalizm”, iletişime, dile, kültüre, tarihe ve bilim insanının özne olarak varolabileceği her zihinsel ve maddi olanağa zarar vermektedir.¹² Çağdaş Fransız ve Alman eleştirel felsefeleri başta olmak üzere Avrupalı fikirlerin önemi, bu bağlamda onlardan ayrıntılara ilişkin bilgi edinebilmemizde görünür olmaktadır. Aksi takdirde onları birer söylem olarak tekrar ederek pestij ve itibar talepleri bakımından pazarlamak, küresel kapitalizmin taşralaştırdığı her bir nesnenin vakit kaybına tekabül etmektedir. Bu yaklaşımları, küresel kapitalizm karşısında haykırabildikleri ve deşifre edebildikleri toplumsal gerçekler bakımından alımlamak gerekmektedir.

Daha özel olarak incelendiklerinde, hafıza, sosyallik ve kültür birbiriyle doğrudan ilişki halinde olan insani olgu ve olaylardır. Örneğin Türk insanı-

Science Publishers, 2012), 7-11, 21-40; Dave Boothroyd, *Culture on Drugs: Narco-Cultural Studies of High Modernity*, (Manchester and New York: Manchester University Press, 2006), 47-68.

10 Boothroyd, *Culture on Drugs: Narco-Cultural Studies of High Modernity*, s64-65.

11 Ross Abinnett, *Culture and Identity: Critical Theories*, London, Thousand Oaks, (New Delhi: Sage Publications, 2003), 1-11.

12 Alain Touraine, *A New Paradigm for Understanding Today's World*; Trc. Gregory Elliott, (Cambridge and Malden: Polity Press, 2007), 208-210.

nın karşılaştığı yeni bir olayı, bütün bir tarihte yeni olarak algılamasının ve genellikle ona çözüm bulamamasının, ardından da sonucu nasıl olursa olsun yaşadığı deneyimi kimseye anlatamamasının, başka herhangi bir Türk'ün istifadesine sunamamasının ve neticede kültürel bir kazanım aşamasına taşıyamamasının ana gerekçesi, hafıza sorunudur. İkinci olarak, başka Türkler ile ortak yaşam ve vakit geçirme alanlarının sağlık ve güvenlikle başlatılmaması ve sürdürülememesi, ortak bir hakem vasfında sosyalliğe başvuramama sorununu gündeme getirmektedir. Böylelikle her Türk vatandaşı, kendi yaşadığından hareketle ve sadece kendisinininkini genelleyerek davranmakta, neticede hem o ve hem de başkaları hatalı tercih ve davranışlarda istikrarlı olmak dışında ortak bir noktada buluşmamaktadırlar. Mesela geçmiş 1980 ve 1990'lı yıllarda kendi yaşayamadıklarını ebeveynlerin 2000'li yıllarda çocuklarına birer imkân olarak sunmak istemelerinin, bu yöndeki iyi niyetli deneyimlerin ardından da çocukların birer genç olarak yetişirken bedavacı ve şükran gereği bilincinden yoksun varolmalarının sebebi buradadır. Türk bir sanatçı olan Ferhat Göçer'in 15 Nisan 2015 tarihinde sosyal medyaya yüklediği "Yıllarım Gitti (Kendimle Yüzleştim)" adlı parçada, "Gençliğimi geri verseler, bu kez en çok kendimi severim" demesinin nedeni, 2000'li yıllardaki olumsuz deneyimlerin neticesinde gelişen ve yine sadece kişisel olarak kalan ve yalnızca olumsuz imajları toplumsallaşmış bulunan yeni çıkarımlardır. Bu çıkarımlar hafızaların gitmiş olması ve sosyalleşememe sebebiyle küresel kapitalizm dönemindeki yerli Türk kültürüne de kazandırılmamaktadır. Belki de Türkiye'de 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinde "millet kıraathaneleri"nin politik bir taahhüt olarak gündeme gelmesinin ve bu arada Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin günlük politikalarda olabildiğince merkezi, kontrollü ve bazen tutucu davranmasının gerekçesi ve izahı, hafıza, sosyalleşme ve kültür bakımından yaşanıyor olan talihsiz gelişmelerde bulunabilir. Bu tür politikalar ile küresel kapitalizmin yarattığı tahribatların azaltılabileceği umulmaktadır. Türkiye'de ve daha az gelişmiş Ukrayna, Gürcistan, Estonya ve Letonya gibi ülkelerde insanlar, örneğin bir tren yolculuğundaki veya gece kulübündeki tanışıklıklar ve anlık vakit geçirmeler dışında genellikle birlikte hareket edememektedirler. Bunlar da hem bazı suiistimallere ve hem de küresel kapitalizmin daha anlayışsız sömürülerine hizmet etmektedir. Gençler nasıl anlık bir akıl yürütmeye sınırlı bir mevcudiyette yaşamlarının bütün garantisini eritiyor ve erteliyorlarsa, yetişkinler ve mesela sosyal bilim insanları ve aydınlar da meşgul oldukları iş ve bilgiyi, aktüelden arındırarak veya bugüne ilişiksiz tarih etütleri veya tarihten büsbütün kopuk şimdiki zaman etütlerine boğarak işlevsiz kılmaktadırlar.

Türk kültürü özelinde somut olarak, karşılaşılan herhangi bir olay ve kavramın ilgili olduğu veya olabileceği tarihi ve tecrübî uğraklara bağla-

namamasının gerekçesi hafızayla ilgili tahribattır. Bu durum, kavramlar ve sözcükler ile olgular arasında, bu üçüyle tarih arasında ve nihayet düşünce ile gerçeklik arasında mesafelere ve yabancılıklara yol açmaktadır. Sosyal hakemlikten yoksunluk, dış dünyanın sağladığı doğrulama imkânını elden almaktadır. Toplumsallaşma olmadığında, herhangi bir düşüncenin hem test edilebilmesi ve hem de nedenselliğe dayalı kolektif bir akıl yürütmeye değerlendirilebilmesi ertelenmektedir. Hafıza ve sosyalleşme eksikliği, akıl yürütme ve tefekkür süreçlerinde tutarsızlık, sınanamazlık ve doğrulanamazlık gibi olumsuzluklara yol açabilmektedir. Modern Türk kültüründe bununla ilgili iki önemli örnek yanlışlık bulunmaktadır. Birincisi, Türklerin duygusal olduklarının kabul edilmesidir. Gelişmiş ülke insanların yorumlarından hareketle benimsenmiş bu yargı günümüzde olduğu üzere bundan dört yüzyıl önce de gerçekse, bu takdirde Devlet-i Âliyye Osmâniyye'nin nasıl bir cihan devleti olduğunu izah etmek güçleşecektir. Osmanlıları sevk ve idare eden aklın mantık yerine duyguyu kullanma ihtimali, dünyanın düzensiz ve kuralsız bir ilişkiler ağına dönme ihtimaliyle beraber değerlendirilmelidir. Amerikalı insanların duygusal olduklarını iddia etmek ile Türklerin tarih boyunca duygusal olduklarını iddia etmek birbirine benzer akıl yürütme yanlışlıklarını içermektedir. Çünkü güç duyguyla istikrarlı bir seviyede beraber yol alamaz. Belli ki Türkler son iki yüzyıldır duygusaldırlar. İkinci olarak, İslâm tarihinde Emevî Devleti ve özellikle Hz. Muaviye ile ilgili yanlış yargılar modern Türk kültürüne hâkimdir. Hem günümüzde insanlar duygusallık yerine hayata mantıksal yaklaşmak gerektiğinden söz etmektedirler, hem estetik bir güç deneyimi niteliğinde medeniyeti arzulamakta ve mesela felsefe ve bilimin öneminden bahsetmektedirler, hem de İslâm medeniyetinin kurucusu, felsefe ve bilimsel tercümeleşmelerin başlatıcısı ve temel İslâm bilimlerinin tedvin dönemi olan Emevîler dönemine mantıklı olmayan gerekçelerle mesafeli olmayı tercih etmektedirler. Türkiye'ye yakın zamanda iltica eden Suriyeliler nasıl devletin önemli kadrolarına atandıklarında sorun çıkarırlarsa, belli ki Emevîler de yeni Müslüman olmuş ve henüz yeni vatandaşlık edinmiş Türkleri sorun çıkarma risklerine binaen ileri konumlara getirmemişlerdir. Bu, bilimden ve tarihten önce akli ve mantıksal bir sorundur. Bir Afganistanlı nasıl Türkiye'de Genel Kurmay Başkanı olamazsa, nasıl Amerika Birleşik Devletleri başkanlığı için oradaki Türklerden birini düşünmek saçma ise, Emevîler'den de mevâlî denilen halka sebepsiz onur bahşedici davranmalarını beklemek saçmadır. Hz. Muaviye hakkındaki sözde bilimsel yorumlar da bundan farklı değildir. Hem muasır medeniyet seviyesini hedefleyeceğiz, hem de dünyevi nedensellikleri bir kenara bırakarak, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ hadisesinden hareketle, salt vicdan ve gönül yoluyla Allah'ın bizi yükselteceğini düşüneceğiz. Bize göre, her iki örnekte de akıl yürütme hatalarının nedeni hafıza eksikliği ve sosyal hakemlikten yoksunluktur. Her iki vakıa da,

yani Türk milletinin duygusal oluşuna dair yargı ile Emevîler hakkındaki olumsuz yargılar, bilimsel nitelikte hakikatmiş gibi algılanmalarına rağmen aslında günlük sağlıklı akıl yürütmeye bile aykırı hatalar içermektedir. Batıların duygusallık niteliği ile kastettikleri olgu, açıkçası akılsızlık veya argo bir ifadeyle geri zekâlılıktır.¹³ Yanlış akıl yürütmelere ilişkin örneklerimiz günümüz için böyle bir yargıyı kısmen destekliyor görünseler bile Türklerin tarih boyunca duygusal oldukları iddia ve kabul edilemez, çünkü siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, felsefi ve bilimsel başarılar bu iddiayı yanlışlamaktadır. Öte yandan ‘siyasete ve bilime din karıştırılmamalıdır’ denilmesine rağmen Emevîler’e vicdana hasredilmiş bir dinle yaklaşmak ve bu arada dini de Hıristiyanlık gibi büsbütün duygusal bir olgu konumuna indirgemek, izahı kabul olmayan mantıksal güçlükler içermektedir. Her iki örnek ve başka birçok olumsuz örnek, güncel yaşama ilişkin nedensellik kategorisinin hafızalardan silinmiş olmasıyla yakından ilişkilidir. Üstelik yeni Türk insanı, bu iki yanlış yargıyla, hem daha bilimsel, hem de daha fazla Müslüman olduğunu düşünmektedir.

Somut iki örneğin ardından şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Türkiye’de yaşamakta olan insanlara günümüzde örneğin ata sporu olarak güreşten söz edildiğinde, onlar popüler Amerikan kültüründen esinlenmiş ve yayılmış fitness salonları ve buralardakine benzer kas (güç/dayanıklılık) ve hız sporları varken neden güreşten bahsedildiğini kavrayamayacaklardır. Sosyal medyada vakit geçirmeye alışmış insanlar, birçok şikâyetlerine rağmen, maruz kaldıkları popüler sosyal dokuya uyum sağlamaktadırlar ve ortaya mesela otobüslerde yaşlı insanlara yer vermeyi eksik akıllılık kabul eden gençler çıkmaktadır. Mesela popüler Amerikancılığın en az fit vücut ve kadın hakları ya da Nike ve Levi’s kadar alamet-i farikası olan dövme yaptırmış bir birey, anti-emperyalizmden söz ettiğinde herhangi bir gariplik olduğunu düşünmediği gibi, çoklarına göre, bizim bu örneğimizin kendisi garip ve anlaşılamazdır. Doların hâkimiyeti ile sosyal medya, dövme yaptıрма ve yaşlılara yer vermeme arasındaki ilişki, böyle bir bakış açısına göre zorlama bir ilişki olacaktır. Oysa globalizasyon ve globalizasyondan bahseden Batılı araştırmacılar bizzat bu bakış açısının kendisini piyasanın ürünü ve illüzyona kapılmış zihin olarak resmetmektedirler.¹⁴

George Ritzer, hafıza, sosyallik ve kültür kapsamındaki problemleri, globalleşmeye koşut gelişen globalizasyon ve onun esas içeriği olan globalizasyon kavramlarıyla değerlendirmektedir. Ritzer’e göre, Amerika Birleşik Devletleri küresel kapitalizm döneminde her yerde varolurken, o her yerde

13 Muhammet Özdemir, *Post-kolonyalizm Nedir? Dünyalar Arasında ve Türkiye’de Bilim, Kavram ve Teorilerin İşlevleri*, (İstanbul: Açılım Kitap, 2017), s. 117-136.

14 George Ritzer, *Globalization: The Essentials*, (Malden and Oxford: Wiley-Blackwell, 2011), 160-161.

varolduğu için yerleşmiş veya taşralaşmış, merkez açısından çevre haline gelmiş bölgeler ve kültürler de, kendi yerel özelliklerini koruyarak küreselleşeceklerini ve tıpkı Amerika gibi her yerde varolabileceklerini düşündüler. Kendi yerel özelliklerini koruyarak küreselleşmeye globalizasyon denilmektedir. Yukarıdaki örnek kentlerde, Batum, Kiev, Stockholm ve Helsinki’de bir Türk restoranının mevcudiyetine denk gelmek ve mesela buralarda Adana Kebabını yerken Doğanay marka şalgam suyunu içme olanağına erişmek, globalizasyonun örnekleri arasında sayılabilir. Böylelikle popüler Amerikan ürünleri satın alınırken karşılığında örneğin popüler Türk ürünleri de dünyanın her yerine pazarlanmış olmaktadır. Ritzer, bu küresel alışveriş ilişkisine şüpheyle yaklaşmakta ve globalizasyon ile aslında globalizasyonun açığı çıktığını öne sürmektedir. Globalizasyon, ulus-devlet, uluslararası kuruluşlar ve organizasyonların yeni sömürgeci (emperyalistik) ihtiraslarına uygun olarak, dünyanın dört bir yanındaki yerellik ve taşralılıkların “kendi kimliğimizi koruyarak küreselleşiyoruz” sanırlarken, aslında küreselleşmenin bölgesel ve lokal taşıyıcılarına dönüşmeleri ve kimliklerinden büsbütün mahrum kalmalarıdır. Ona göre, bütün globalizasyonlar aslında birer globalizasyondur, çünkü sosyalleşme pratikleri bütünüyle merkeze göre yapılandırılmaktadır ve toplumsal alışkanlıklarda hiçbir yer ve işlev edinmeyen taşranın hafızada, kimlikte ve kültürde herhangi bir mevcudiyeti bulunamayacaktır. Kebab ve şalgam suyu markası örneğimizde, müşteriler, klasik birer Türk gibi değil, birer Amerikalı gibi söz konusu ürünleri tüketecek ve nihayet minnettarlıklarını Amerika Birleşik Devletleri’ne iletceklerdir.¹⁵ Nitekim Türkiye’de çokça şikâyet konusu olan bir örnek olarak, başörtüsünün dini ve ahlaki özelliklerinden soyutlanarak meşrulaşmış olması, tam da Ritzer’in sözünü ettiği globalizasyonun üstelik çevredeki pratiğine tekabül etmektedir. Küreselleşme karşısında yerli hafıza, sosyallik ve kültürün aldığı tahribat tam da böyledir.

3. Sorumluluk Öncesi Hazırlıksız Gençlik ve Değerler

Küreselleşmiş ve tek tipleşmiş dünya, yakın coğrafyalar, benzer toplumsal koşullar ve Türk kültürünün özel durumunun ardından gençler hakkında olguları gözeten birtakım felsefi değerlendirmelerde bulunmak mümkün görünmektedir. Türkiye açısından dikkat edilmesi gereken yeni bir olgu, coğrafi ve iklimsel koşullar nedeniyle yerli insanın fizyolojisi ve mental gelişiminin gerektirdiği doğrusal zaman akışıyla küreselleşme sonrasında ortaya çıkan doğrusal zaman akışı arasındaki mesafedir. Daha açık bir deyişle, Türkiye’de 14-18 yaş aralığı ve hele de 18-25 yaş aralığı birer çocuk yaşı olmamasına rağmen, bireysel hak ve sorumluluklar öncesinde deneyim dönemi olan ergenlik dönemine çocukluk olarak yaklaşılması, 18-25 yaş aralığındaki gençlerin de çocukluktan kurtulamamaları nedeniyle, kişisel zihin gelişimi ve

15 Ritzer, *Globalization: The Essentials*, 171-175.

şahsiyetlerin oturması oldukça ileri yaşlara sarmaya başlamıştır. Böyle bir zamansal ve deneyimsel mesafeden sonra toplumsal değerlerin edinilmesiyle toplumsal pişmanlıkların aynı yaşlara, yani 40'lı yaşların ortalarına denk gelmesi, Türk ekonomisi ve kültürü açısından bertaraf edilmesi zor bir cari açık meydana getirebilmektedir. Çünkü böylelikle vatandaşlardan alınması gerekli emek ve verim, mümkün olan en son zamana değin ertelenmiş olmaktadır.

Küreselleşme olgusundan ayrı olarak, öncelikle orta ılıman iklim kuşağına sahip Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyalarıyla kuzeybatı ve kuzey coğrafyaları arasında fizyolojik ve psikolojik gelişimin yıllar ve yaşlarla ilişkisi bakımından önemli bir farklılık bulunmaktadır. Avrupa-merkezci bakış açısıyla “çocuk yaşta” olarak algılanan ergenlik yaşları, küreselleşme olgusuyla beraber somut işlemler dönemindeki çocuklukla özdeş kabul edilmekte ve modernizasyonla boşa geçmeye başlayan yıl ve yaşlara bu defa büsbütün ‘tüketici çocukluk’ eklenmektedir. Türkiye’de çocuk oyunlarını oynama yaşı 30’lu yaşlara değin ilerlemiş görünmektedir. Oysa toplumsal değerlerin kazandırılması, görev ve sorumluluk verme ile beraber gelişmektedir. Hayatın asgari müştereklerinden olan yaşadığı evde basit yemekleri yapma, bulaşık yıkama, temizlik yapma, hasta ziyaretlerine katılma, cenazelere iştirak etme, düğünlerde sorumluluk alma, yaşlı hastalara bakma ve ilk ve acil yardım deneyimlerine ortak olma gibi birçok önemli tecrübe, günümüzde eksikliği konuşulan toplumsal değerlerin kazandırılmasına yardımcı olmakta, bireyin özgüvenli yetişmesini, çalışkanlığa alışmasını ve bu arada hayattan sıkılmamasını temin etmektedir. On dokuzuncu yüzyıl ve öncesinde 9-12’li yaşlarda deneyimlenen bu süreçler günümüzde 14-18 yaş aralığındaki ergen bireylerden de esirgenmektedir. Günümüzde 18 yaşın seçme ve seçilme hakkının başladığı, bankalardan kredi çekme ve araç kullanmak için ehliyet alma yaşına tekabül ettiği göz önünde bulundurulduğunda, hayatın gerçek toplumsal deneyimlerinden mahrum bırakılmanın yol açabileceği sakıncalar biraz tahayyül edilebilir. Ayrıca sadece iletişim kurmayı beceremediği için hukukta suç olarak kabul edilen ve hakkında adli işlem yapılan tasarruflarda bir artışın yaşandığı, televizyon ve internete yansıyan haberlerden anlaşılabilir. ¹⁶ Dahası toplumun merkezi sokak ve caddelerinde yapılabilecek herhangi bir gözlemde, büyük alışveriş merkezlerinde yapılabilecek herhangi bir incelemede, 14-18 yaş aralığındaki ergenlerin birbirleriyle

16 İzmir’in Ödemiş ilçesinde 2017 yılı Aralık ayında bir okul müdürünün öğrenciler tarafından gerçekleştirilmiş bir cinayete kurban gitmesine müteakiben katil öğrencilerin ifade kayıtsızlıkları, olayı doğal bir hak olarak görmeleri ve yaşları gereği duygusal gelişim ve ahlaki gelişim bakımından gösterdikleri tepkiler çokça değerlendirilmiş ve şaşkınlığa yol açmıştı. Bkz. <https://www.yenisafak.com/gundem/okul-mudurunu-katleden-ogrenciden-kan-donduran-ifade-2937975> ve <http://www.hurriyet.com.tr/oldurulen-okul-muduru-icin-yuruduler-40682491>

iletişim kurmakta zorlandıkları, 18-25 yaş aralığının iletişim için bizzat aşına olmadıkları çevre ve yöntemlere başvurabildikleri ve 18 yaşından önce, 18 yaşından sonra reşit kabul edilmenin ebeveynler ile çocukları arasındaki diyaloglarda neredeyse bir travma yaratmış olduğu görülebilecektir. Bu gençlerden bazıları 20-22'li yaşlarda mesela İzmir'de minibüs kullanmakta ve hem çeşitli kazalara, hem de gereksiz trafik münakaşalarına davetiye çıkarılabilmektedir. Parasal ve alışveriş olanağı talebi bakımından çocuklar kadar beklentili olan söz konusu gençlerin sorumluluk alma ve emek ortaya koyma gerekleri bakımından deneyimsiz ve hatta isteksiz oldukları teslim edilmelidir. Son on yıllarda evliliğe girişme yaşlarının gençler arasında ileri yaşlara tırmanmış olmasını, genellikle bir bilinçlenme örneği olarak alıyor görüyoruz –nitekim evlilik hele bu koşullarda bilinçli, planlı ve mümkünse karşılıklı imzalanan bir anlaşmayla yapılmalıdır-, fakat evliliklerin geciktirilmesinin ana gerekçeleri, kadınların toplumda ekonomik özgürlüklerini elde edebilmeleri ve özellikle erkek bireylerin sorumluluk almaya yanaşmamalarıdır. Çocukların, ergenlerin ve ilk gençlik yaşlarının psikolojik ve psikiyatrik durumuyla ilgili bazı çalışmalar yapılmış olsa da, bizim görebildiğimiz kadarıyla, bunlarda, geniş bir dünya hesabı ve deneyimi olarak küreselleşme ile eldeki vakıalar arasında sıkı bir irtibat kurulamamakta, ayrıca Türk toplumunun kendi fizyolojik ve mental gelişiminin geçmiş on yıllardaki olgularla ilişkisi üzerinde durulmamaktadır.¹⁷ Oysa değerler, sosyal deneyimler ve sorumluluklar olmaksızın yerleşemeyeceği gibi belirli yaşlardan –örneğin 16-17 yaşlarından- sonra bireylerin değerleri edinme ihtimalleri ve imkânları güçleşmektedir. Belirli bir yaştan sonra korkuyla edinilebilen değerler beraberlerin samimiyetsizlik, kaçış arayışları ve nefret de yaratabilmektedir.

Global gençlik ile Türkiye'deki gençlik arasında umumiyetle koşutluklar bulunduğu gibi yukarıda dikkat çektiğimiz farklılıklar da bulunmaktadır. Basitçe gençlerin değerlerden uzaklaştıkları gibi bir şikâyetle bulunmamak ve sürekli geçmişle bugünü kıyaslamamak lazımdır. Çünkü kuşaklar arası farklılıklar ve zamanla bazı değişimler kaçınılmaz olduğu gibi, küreselleşme kuşaklar arası iletişimsizliği sömürü aracı olarak kullanabilmektedir. İlki, yani geçmişle bugünü sürekli karşılaştırıp gençlerin yanlış yolda olduklarını dile getirmek, bencil bir dildir ve yanlıştır. Yardımcı olmak ve fedakârlık, benden yola çıkan bir dil ile değil de karşıdaki ötekinden yola çıkan samimi bir dili gerektirir. Bizim bu çalışmadaki gayemiz, yetişkin ve yaşlı insanların daha şanslı ve daha değerli olduklarını ifade etmek değildir. Bunun yerine amacımız, ekonomi ve yaşamı döndürmek için sorumluluk sırası bekleyen ergen

17 Örnek bir kongre ve bildiri kitabı için bkz. Eyüp Sabri Ercan, Mücahit Öztürk, *28. Ulusal Çocuk ve Ergen Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi 9-12 Mayıs 2018 Bildiri Kitabı*, (İstanbul: Motto Yayınları, 2018) (Online erişim adresi: <http://www.cocukergen2018.com/ergen2018.pdf>).

ve genç insanların yanlış deneyimler ile vakit geçirdiklerini ve nihayet duygusal ve ahlaki kırılmalar yaşadıklarını tespit ederek, bunun tartışmaya açılmasına yardımcı olmaktadır. Bu meyanda iki nokta önemlidir: Birincisi, izah etmeye çabaladığımız üzere, gençlerin hayata hazırlıksız yetiştikleridir. Bu konuda son uğrak yeri olan yükseköğrenim kurumları ve benzeri bilgi edinme merkezlerinde gençler hayatla ilgili yeterli bir tecrübe yaşamamaktadırlar. Türkiye’de üniversite öğrenimini yarıda bırakma, önceki yıllara kıyasla arttığı gibi, bir de toplumun önemli bir kısmında şöyle bir izlenim oluşmaya başlamıştır: “Üniversiteler, bireylerin, diploma dışında hayata ve mesleklere dair bir bilgi, birikim ve şahsiyet kazanmalarına yardımcı olmamaktadır.” Bireylerin çocukluktan itibaren yarış atlarına döndürülmeleri ve tepki olarak da büsbütün tembel ve kayıtsız olmaya sığınmaları özelinde kabahatli olan onlar değil, daha ziyade Türk toplumdur. İkinci nokta, gençlerde genel bir özgüven ve heyecan eksikliği, alınganlık, korkaklık, yalnızlık hissi ve nihayet bir türlü sonu gelmeyen depresif ruh halleri dikkati çekmektedir. İkincinin nedeni, birincisidir ve değerlerin yerleşmemiş olmasıdır. Küreselleşme değerleri altüst ettiği için bütün değerlerin yerleşmesi zaten beklenmemelidir, fakat bireyleri hayatta tutan bazı toplumsal kural ve alışkanlıkların edinilmesi gerekmektedir. Kuzey ülkelerinin bazılarında metro hatlarında aylık veya bazen haftalık olarak tekrarlanan “genç yaşta intihar etme vakaları”, özel bazı kişisel ve ailevi problemlerin yanı sıra değerlerle ilgili eksikliklerden kaynaklanmaktadır.

Çalışmamızın ahlaki ödev yükleme amacı bulunmamakla beraber genç kuşaklar özelinde toplumsal durum saptaması yaparken hafıza, sosyalleşme ve kültür kapsamında yer verilmesi gereken bazı benlik bilinci detayları vardır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yetişkin ve yaşlı insanlar, yaşamın gerçekliğinde ortaya çıkan sorunların sorumluluklarından kurtulmak ve ergen ve genç bireylerin kendilerinin başlarına gelen kimi olumsuzlukları yaşamamaları için geçiştirici ve ciddiyetsiz davranabilmektedirler. “Sadece işini yap, kimseyle uğraşma” veya “sadece oku, kendi geleceğini düşün, başka insan ve olayları boşver” gibi günlük cümle tasarruflarından izlenebilecek bu olgu, toplumsal hayatın hakikatlerine dair bazı boşlukların fark edilmediğini varsayarken, yeni kuşaklar ilginç bir şekilde, hiç konuşmadıkları ve tartışmadıkları söz konusu boşlukların bilincinde kişilikler olarak yetişmektedirler. Önceki kuşakların çözümlenmeye yanaşmadığı boşlukların bedelini üstlenmek yerine bu yeni kuşaklar, boşlukları yaratan tüm denklemleri reddetmeyi yeğlemektedirler. Bizim yorumumuza göre, toplu taşıma araçlarında özellikle ergen, genç ve yetişkin insanların cep telefonlarıyla sürekli meşgul olmalarının nedeni budur. Geçmiş zamanda yeni teknolojik yaşama uygun iletişim ihtimalleri karara bağlanmadığı ve geçiştirici bir şekilde toplumsal ortam-

larda konuşmanın yanlışlığı çokça dile getirildiği için şehirli insanlar iletişim kurmak maksadıyla konuşmaktan geri durmaktadırlar. Sanki gizil bir öğrenme yoluyla yeni kuşaklar boşluklara dair kültürel bir kazanımla yetişmekte ve kendi benliklerini güvende tutmak için boşlukların kaynağı durumundaki bütün gerçekliklerden kaçınmayı tercih etmektedirler. Bazı toplumsal değerler vardır ki, onların muhakkak devam ettirilmeleri gerekmektedir. Mesela yurt sevgisi ve vatan kavramı bunlardan bir tanesidir. Yeni kuşaklarla sözcülimi şehitlik üzerine konuşulduğunda, onların bu kavramı toplumsal hayata yabancı, geçersiz ve anlaşılabilir bulduklarına rast gelinebilmekte, hatta içtimali hafızamıza ilişkin bazı fotoğrafları şiddet yollu ve tehlikeli yorumladıklarına tanık olabilmekteyiz. Biz, bu ve buna benzer vakıa ve tecrübelerin nedeninin, yetişkin ve yaşlı insanların toplumsal gerçekliklere dair kayıtsızlıkları, geçiştirici cümle ve tasarrufları ve ergen ve genç insanlarla istekli vakit geçirmemelerinde bulunabileceğini düşünüyoruz. Toplumsal vakıalarda umumiyetle adalet vaki olmaktadır. Eğer gençlere emek verilmezse, onlardan bir verim de elde edilememektedir. Anlayabildiğimize göre, gençler kendilerine emek verilmediğinin, bazı gerçeklerin kendilerinden saklandığının ve özellikle kimi sorumluluklardan kaçınılarak kendilerine yüzeysel cümleler kurulduğunun fazlaca farkında yetişmektedirler. Bu yetişme tarzı, ergenlerin ve gençlerin, aile, şehir, toplum, dil, din ve kültüre aidiyet duygularına zarar vermektedir. Bu bağlam, küreselleşmeyle beraber varolmakla birlikte ondan önce, ondan bağımsız ve özellikle Türk insanının kayıtsız davranabilmesinden kaynaklanan önemli bir cari açığa tekabül etmektedir. Şunu söyleyebiliriz ki ne Türkiye’de ne de başka bir ülkede, bu hatalı birikmenin müsebbibi Amerika Birleşik Devletleri’dir. Aksine bu gizil öğrenme meselesi doğrudan her bir toplumun kendi farkındalığıyla ilgilidir.

Sonuç Yerine

Bu çalışmada, adlandırmalar ve kavramlar ile gerçek olgular arasındaki örtüşmeyi ve geçerliliği mümkün olduğunca soruşturan analitik felsefe ekolünün yöntemlerinden hareketle, küreselleşme olgusu ve Türkiye’deki genç kuşaklar arasındaki etkileşim incelenmiştir. Gençlerdeki benlik sorunsalı, sosyoloji, iletişim, iktisat ve psikolojiyi aşan bir karmaşıklığa bürünmüş ve hem bunlar olan hem bunlar olmayıp daha çok felsefe olan bir bilgi yapma ve soruşturma süreciyle meselenin analiz edilmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Günümüzde küreselleşme her yerdedir, her zamandadır ve günlük yaşamdaki olgu, olay, alışkanlık, kavram ve sözcüklerin bizim hesabımıza göre en az %60’ından fazlası ‘küresel benlik tasarımları’ tarafından kuşatılmıştır. Bu vakıa, her bir toplum ve kültür için özellikle ekonomi kapsamında muhasebesi yapılabilen sonuçlarına göre olumlu veya olumsuz karşılanabi-

İr. İsveç ve Finlandiya gibi gelişmiş ülkeler, Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkeler ve Ukrayna ve Gürcistan gibi görece az gelişmiş ülkeler açısından meydana getirdiği kültürel cari açık ve nihayet reel cari açık nedeniyle küreselleşme olumlanamaz görünmektedir. Böyle bir bilançoda genç kuşakların hesabına düşen, yerleşik toplumsal hafıza, deneyim ve kültürden yoksunluk, değerlerin yitirilmesi ve negatif duygulanmalar olabilmektedir.

Küreselleşmenin sağladığı global olanaklara güvenmekte aceleci ve istekli davranan Türk kültürüne benzer kültürler, örneğin Adana Kebabı ve Şalgam Suyu gibi ürünlerinin dünya genelinde Türklüğü veya başka yerel kimlikleri özendiren birer tüketim ve ihracat ürettiğine inanırlarken, 2008 yılından itibaren -Türkiye’de 2017-2018 yıllarında- görünür olan Dolar krizleriyle, aslında Amerikanlaşmanın her yerli kimliği büsbütün içeriksiz ve çaresiz bıraktığını fark etmeye başlamışlardır. Her sömürge sürecinde olduğu gibi bu yeni tip sömürge tarzında da hafıza, sosyalleşme ve kültür tahrip edilerek hem tarihe ve geçmiş deneyimlere müracaatın önüne geçilmiş, hem de toplumsal yaşamın hakemliğine başvurma olanağına erişim engellenmiştir. Bu arada gençlerin yanı sıra geniş kitleler ve her yaşta insanlar da küresel tüketim heyecanına alıştıkları için, geç de olsa fark edilmiş olan söz konusu sömürüyü geriye alma ve akamete uğratma şansı da kalmamıştır. Çünkü yeni alışkanlıklarla eskileri yer değiştirmiş ve artık yeni bir kimlikte var olunur olmuştur. Bu aşamada daha ziyade gençlerde gözlemlenen iki olgudan, “değerlerin yozlaşmasından” ve genç insanların iletişim becerilerinin gelişmemişliğinden şikâyetler yükselmeye başlamıştır. Gerçekten de özellikle Türkiye’de -ve anlaşılabilirliği kadarıyla gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş birçok ülkede- genç bireyler, görev ve sorumluluğu tecrübe edecekleri birtakım sosyal deneyimlerden mahrum bırakıldıkları için, hem bunlarla beraber gelen toplumsal değerlerde bir yozlaşma ortaya çıkmış, hem de bunların eksikliği nedeniyle sahici ergenlik ve yetişkinlik yaşları en az 10’ar yıl gecikmeye başlamıştır. 14-18 yaş aralığına çocukluk dönemi olarak bakılması nedeniyle, Türkiye’de insanların akıl baliğ olup temyiz kabiliyetine tam anlamıyla erişmeleri 40-50 yaş aralığına tekabül edecek nitelikte gecikmeye başlamış ve aradaki yıllar da ülkeye cari açık olarak yansımıştır. Geçmiş ve şimdiki tecrübesinden kopukluklar ve ilişkisizlikler bulunan gençlerde de yalnızlık, karamsarlık, aidiyetsizlik ve toplumsal örf ve âdet bilincine düşmanlık gibi tepkiler ya da özellikler gelişmiştir. Mesela vatanseverlik ve şehitliğin konumu, gençler arasında sahici bir karşılığa sahip değildir. Onlar daha ziyade hayatta kalmaya programlı ve ölçsüz bencil robotlar gibi yaşamaktadırlar. Ebeveynlerinin fedakârlıkları zaten olması gerekendir, ama kendilerine düşen bir sorumluluk bulunmamaktadır. Küreselleşmenin Türkiye’deki köylü üreticiliğini sekteye uğratması neticesinde bu vakia, normalde üretebilece-

ğinden çözülmesi daha da güç bir sosyal karmaşıklık üretmiştir. Çokça şikâyet konusu olan, inşaat yatırımlarının da böyle bir bağlamda anlamlandırılması gerekmektedir.

Her insanda ve özellikle gençlerde, geçirtilmiş her yaşamsal boşluğa yönelik gizil bir öğrenme gerçekleşmekte ve yeni deneyimlerde hayatta kalmak için bu gizil öğrenmelerin ortak hükümlerine göre davranılmaktadır. Türk gençleri, 1980 ve 1990'lı yıllarda konuşulmaksızın, tartışılmaksızın ve bilhassa çözümlenmesi için hiçbir çaba ortaya konulmaksızın geçirtilmiş ve unutturulduğu sanılmış toplumsal problemleri ve tutarsızlıkları cezalandıran bir bilinçle tasarrufta bulunmaktadırlar. Çünkü toplumsal değerlerin aktarıcısı olan insanlar ile aynı insanların unutturmaya veya geçiştirmeye çalıştıkları boşluklar birbirleriyle çelişmektedirler ve hayatta işe yaramayan ve sadece konuşulan değerlerin ölüme terk edilmesi içten içe adalet olarak görülmektedir. Bunun bir nedeni de güven ihtiyacının giderilmesi esnasında tanık olunanların kişilikleri şekillendirmesidir. 2000'li kararlı küreselleşme ve yerleşme yıllarında söylemler ile fiiller arasındaki makas açılınca, gizil öğrenmeler neticesinde gençler –bilinçli olarak veya olmayarak- toplumsal gerçekliğe kayıtsız kalmayı uygun bulmuşlardır. Bunun sonucunda onlarda mesela yaşlılar ve hastalar, ehliyet ve liyakat şemaları kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu, değişkeni inanılmaz fazla sayıda olan küreselleşmiş dünyanın ya da her yerdeki küreselleşmenin ağında anlaşılabilir bir neticedir ve bazılarına göre adalettir. Gençlerin içerisinde buldukları haleti ruhiye ve görünür olan davranışlarda sadece kendileri kabahatli değildir. Onlar ancak maruz kalınmış onca olumsuzluğa katılmamak ve mümkünse olumsuzlukları azaltmak gereği bakımından yargılanabilirler.

KAYNAKÇA

- Abinnett, Ross. *Culture And Identity: Critical Theories*. New Delhi: Sage Publications, 2003.
- Boothroyd, Dave. *Culture On Drugs: Narco-Cultural Studies Of High Modernity*. Manchester And New York: Manchester University Press, 2006.
- Ercan, Eyüp Sabri. Öztürk, Mücahit. 28. *Ulusal Çocuk Ve Ergen Sağlığı Ve Hastalıkları Kongresi 9-12 Mayıs 2018 Bildiri Kitabı*. İstanbul: Motto Yayınları, 2018 (Online Erişim Adresi: [Http://www.cocukergen2018.com/ergen2018.pdf](http://www.cocukergen2018.com/ergen2018.pdf)).
- Gazâlî, Ebû Hâmid. *El-İktisâd Fî'l-İ'tikâd*. Thk. Enes Muhammed Adnan Eş-Şerafâvî. Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 2008.
- Gazâlî, Ebû Hâmid. *El-Münkizü Mine'd-Dalâl*. 3. Basım. Dımaşk: Mektebetü'n-Neşri'l-Arabî, 1939.
- Güven, Halil M. "Globalization And The Clash Of Civilizations", *Globalization And The Third World: A Study Of Negative Consequences*. içinde; Ed.: B.N. Ghosh, Halil M. Güven, New York: Palgrave Macmillan, 2006, 53-67.

- İnternet Haberi, <http://www.Hurriyet.Com.Tr/Oldurulen-Okul-Muduru-İcin-Yuruduler-40682491> (08.09.2018).
- İnternet Haberi, <http://www.Yenisafak.Com/Gundem/Okul-Mudurunu-Katleden-Ogrenciden-Kan-Donduran-İfade-2937975> (08.09.2018).
- James, Paul. *Globalism, Nationalism, Tribalism: Bringing Theory Back In* London. New Delhi: Sage Publications, 2006.
- Märkus, Gyorgy. *Culture, Science, Society: The Constitution Of Cultural Modernity*. Boston: Brill, 2011.
- Omeje, Kenneth. (Ed.), *The Crises Of Postcoloniality In Africa*, Oxford: Codesria, 2015.
- Özdemir, Muhammet. *Post-Kolonyalizm Nedir? Dünyalar Arasında Ve Türkiye'de Bilim, Kavram Ve Teorilerin İşlevleri*. İstanbul: Açılım Kitap, 2017.
- Peacock, James L. *Grounded Globalism: How The United States South Embraces The World*. Athens And London: University Of Georgia Press, 2007.
- Powell, Jason L. *Baudrillard And Postmodernism*. New York: Nova Science Publishers, 2012.
- Ritzer, George. *Globalization: The Essentials*. Malden And Oxford: Wiley-Blackwell, 2011.
- Rosenboim, Or. *The Emergence Of Globalism: Visions Of World Order In Britain And The United States, 1939-1950*. Princeton And Oxford: Princeton University Press, 2017.
- Touraine, Alain. *A New Paradigm For Understanding Today's World*. Trc. Gregory Elliott. Cambridge And Malden: Polity Press, 2007.

Gençliğin Ruhsal Problemleri ve Hz. Peygamber'in Eğitim Anlayışı

Murat KAYA*

Giriş

Din ile irtibatları ve ilişkileri bağlamında gençleri üçe ayırmak mümkün olacaktır. Birincisi, dini vecibelerini yerine getirmeye çalışıp kendilerini dindar olarak kabul edenler, ikincisi istendik oranda dini emirleri yerine getiremedikleri halde dünyaya bakışlarında ve fikriyatlarının oluşumunda dinin etkili olduğu gençler ve üçüncüsü her türlü dini inanç ve anlayıştan uzak durma eğiliminde olan gençler. Araştırmalar, ilk iki grubun özelliğine sahip genç nüfus oranının %90'nın üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır.¹

Gençlerin büyük çoğunluğunun dini yaşam veya anlayışla iç içe olmaları, modern çağda mana eksenli çözüm arayışlarının ihmal edilmesi, diğer insanlara nazaran peygamberlerin idrak sahalarının daha geniş olması² ve Allah Resûlü'nün muhatap kitlesinin büyük çoğunlukla gençlerden oluşması³ gibi durumlar bizleri böyle bir çalışmaya yöneltmiştir.

Şiddet, terör, ağır ruhsal bunalım, uyuşturucu bağımlılığı ve intihar gibi bireysel veya toplumsal pek çok sorunun da kaynağı olabilecek gençlik döneminin ruhsal bazı problemlerini tanımak ve bunların çözümüne dair Hz. Peygamber'in eğitim metodundan çeşitli arayışlarda bulunmak farklı bir önem arz etmektedir.

1. GENÇLİĞİN GETİRDİĞİ RUHSAL PROBLEMLER

Gençlik; ruhsal yapıda, ahlâk anlayışında, değer yargılarında, sosyal ilişkilerde ve kendini algılayışta bedensel ve psikolojik açıdan pek çok değişikliğin görüldüğü zihinsel olgunlaşma ve hayata hazırlık dönemidir.⁴ İç çatışmalar ve duygulardaki istikrarsızlık nedeniyle gençler; şüphencilik, eleştiri, kesin inançlılık, aşırılık, bağımlılık, isyankârlık, tedirginlik, içe kapanma ve depresyon gibi pek çok ruhsal problemle yüzleşmektedirler.⁵ Bildirimizde ilgili

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, (halilim12@hotmail.com).

1 Detaylı bilgi için bk.: Diyanet İşleri Başkanlığı, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, (Ankara: 2014.), 43, 177, 180, 239.

2 İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 2: 772-773.

3 Detaylı Bilgi için bk.: A'tâf Mâdî Mâdî, *Tevcihu'n-Nebevî li'-Şebâb* (Yüksek Lisans Tezi, İslam Üniversitesi, Gazze, 2011), 17-38.

4 Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013), 352-353, 359-360.

5 Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, (İstanbul: Özgür Yayınları, 2012), 38-47.

problemleri genel hatlarıyla tanıtıp bu bağlamda Hz Peygamber'in gençlerle diyaloguna dikkatleri çekeceğiz.

1.1. Şüphecilik, Tenkid ve Yeni Arayışlar İçerisinde Olma

Gençlerde aşırı merakla birlikte soru sorma, sınama ve sorgulama ile hareket halinde olan zihinsel bir yapı söz konusudur. Bu yapı sürekli bir arayış içerisinde olduğundan daha önce tenkidden geçirilmeden kabul edilmiş düşünce ve inançlara yönelik bir eleştiri ve şüphe mekanizması gelişir. Yapılan araştırmalar, gençlerin % 50'sinden fazlasının dini şüphe içerisinde olduklarını göstermektedir.⁶ Bu durum genci dini şüpheye götürürken dini duygunun daha bilinçli bir şekilde yerleşmesine de zemin hazırlayabilmektedir.

Bir dini ayakta tutan ve sürekliliğini sağlayan en önemli fonksiyonları, ilah inancı, adalet anlayışı ve kalbe sunduğu itminan derecesidir. Mekke'de, putlara tapma şeklinde tezahür eden politeist bir ilah inancı, sosyal adaletten mahrum toplumsal bir anlayış ve kalbi itminandan uzak dini bir yaşam söz konusu idi. Mekkeli gençler, gençliğin getirdiği şüphecilik mantığı gereğince mevcut dini yapıya karşı eleştiri mekanizmasını geliştirmiş ve yeni arayışlar içerisinde olmuşlardır.

Allah Resûlü, kalbi ihtiyaçları esas alarak gençliğin heyecanını ve ihtiyaçlarını iyi okuyabilmiş, şüphe ve eleştirilere ehemmiyet vererek mana arayışlarında gençler için bir sığınak olmuştur. O, ilah inancına dair şüpheciliği tevhid ilkesiyle,⁷ yaşam koşullarına dair tenkidi sosyal adalet anlayışıyla⁸ ve ruhsal tatmine dair arayışları da ahlaki düstur ve dinî ibadetlerle sağlamaya gayret etmiştir.⁹ Onun hayatı boyunca tevhid ilkesine dayalı bir ilah inancını, sosyal adalete dayalı bir yaşam tarzını ve ruhsal itminan sağlayan bir eğitim sistemini esas alması bu durumun en önemli göstergeleridir. Hz. Peygamber etrafında kümelenen sahabenin büyük çoğunluğunun yirmi beş yaşından küçük gençlerden oluşması, gençlerdeki bu arayışın sonucudur.

6 Hacı Yusuf Acuner, *14-18 Yaş Arası Gençlerde Ahlaki Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2004), 47.

7 Hz. Peygamber, tevhid inancına bağlı kalarak Allah'a ortak koşmadan ölen kimselerin cennete gireceğini ifade etmiştir. Buhârî, "Tevhid", 33; Müslim, "İman", 153; Tirmizî, "İman", 18.

8 "Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun." (Maide, 5/8.) ilahî emir gereğince her hak sahibine hakkını vermeyi tavsiye eden Allah Resûlü, (Buhârî, "Savm", 51) üstünlüğün ancak takvada olduğunu beyan ederek bütün insanların eşit olduğunu vurgulamıştır. Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998), 2: 33.

9 Hz. Peygamber, *Allah ve Resûlü'nü, her şeyden çok seven, sevdiğini Allah için seven ve imandan sonra küfre dönmeyi ateşe atılmak gibi çirkin ve tehlikeli görenin imanın hazzına varacağını arkadaşlarına hatırlatmıştır.* Buhârî, "İman", 9, 14, "İkrah", 1, "Edep", 42.

Allah Resûlü'nün, yaşayarak öğretmeyi tercih etmesi,¹⁰ anlaşılır bir üslup ile tane tane konuşması,¹¹ "içlerine işleyecek, ruhlarına tesir edecek belîğ söz söyle" (Nisa, 4/63). ilahi emir gereğince akla ve kalbe hitap etmeyi önemsemesi ve gençlerin zamansız sayılabilecek sorularına dahi cevap verme gayreti,¹² gençlerdeki anlam arayışlarına ve hazır bulunmuşluk düzeylerine önem verdiğinin göstergesidir.

1.2. Keskin İnançlılık ve Aşırılık

Gençlik, kabına sığmayan bir beden gücünün, cesaretin, kaynayan kanın kısaca olumlu ve olumsuz tüm duygu ve birikimlerin yoğun, bütün tepkilerin de aşırı olduğu bir dönemdir.¹³ Dolayısıyla coşkun bir ruh haline sahip olmak, mutlak doğruların sadece kendisinde toplandığına inanmak ve duygusal dalgalanmalardan ötürü aşırılıklara düşmek ergen yaş çağıının ruhsal problemlerinden olmuştur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere mevcut dini yapılara şüphe veya tenkid perspektifinde yaklaşmak gençlerde karşılaşılabilen ruhsal bir tutum olduğu gibi inançları eleştirisiz kabul etmek ya da düşüncelerinde keskin inançlı olmak da gençlerde sık rastlanılabilen ruhsal bir yapıdır.¹⁴

Nebevî eğitim metodunda; duygu ve davranışlarında aşırı, inancında da keskin olmayı tercih edenlere karşı; sükûnet, af, müsamaha ve geçmiş hataları kaşımayarak bireyi kazanma eğilimi söz konusudur. Örneğin, babası gibi Müslümanlığın en katı muhaliflerinden olan ve neredeyse İslâm karşıtı hareketlerin hemen hepsinde faal rol alacak kadar inancında keskin biri olan İkrime b. Ebû Cehil'i Hz. Peygamber, af etmiş¹⁵ ve Mekke'ye döndüğünde "Süvari muhacir, hoş geldin!" diyerek müsamaha ile onu kucaklamıştır.¹⁶ Hz. Peygamber'in amcasını vahşice öldürüp, Allah Resûlü'ne en acı günlerinden birini yaşatan¹⁷ ve her türlü günahı tattığını ifade ederek davranışlarında aşırılığı tercih eden Habeşli köle Vahşi b. Harb'i de sükûnet içerisinde af etmiş,

10 "Bazen evime döndüğümde yatağımın üzerine düşmüş bir hurma bulurum. Yemek için onu yerden alırım. Fakat sonradan onun sadaka olmasından korkarak bırakırım." Buhârî, "Lukata", 6; Müslim, "Zekât", 163.

11 Hz. Ayşe şöyle der: "Allah Resulü konuşurken, eğer biri çıkıp kelimeleri saymak istese sayardı. Buhârî, "Menakıb", 23; Müslim, "Zühd", 71; Tirmizî, "Menakıb", 20.

12 Örneğin bir sohbet esnasında zamansız ve aniden kıyametin ne zaman olacağını soran sahabeyi incitmemiş, sohbetinin sonunda "İş ehil olmayana verildiğinde kıyameti bekleyiniz." diyerek soruyu cevaplamıştır. Buhârî, "İlim", 2.

13 Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 18-21.

14 Selçuk, *Gençlik Çağı*, 336-337.

15 Abdullah Aydın, "İkrime b. Ebû Cehil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 42.

16 Tirmizî, "İstizân", 34.

17 Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk., Marsden Johannes, (Kahire: Alemu'l-Kutub, 1984), 1: 332.

geçmiş hatalarının gündeme gelmesine de müsaade etmeyerek inananları arasına dâhil etmiştir.¹⁸

Aşırılıklardan uzak durmak, davranışlarında tutarlı olmak veya denge ile ölçülü hareket etmek nebevî eğitim metodunun bir gereğidir. Dünyevi ya da uhrevi her türlü aşırılığa karşı direnç gösteren Allah Resulü, dine aşırı davranmayı helak olma sebebi kabul etmekte¹⁹ ve bu yönde genç arkadaşlarına sürekli çeşitli uyarılarda bulunmaktadır. Örneğin Hz. Peygamber, Allah rızasını kazanmak için gecelerini sürekli namaz kılarak geçireceği ahdinde bulunan, gündüzlerini sürekli oruç tutarak geçireceğini söyleyen ve ibadetle zaman geçireceğinden hanımına yaklaşmamaya söz veren üç arkadaşını bu tür davranışlardan men etmiştir.²⁰ O, Bıkkınlık oluşturur endişesiyle genç sahabilerden olan Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın, Kur'an-ı Kerim'i bir gecede okuyup bitirmesine de müsaade etmemiştir.²¹

Duygu, düşünce ve davranışta sürekli dengeli davranmayı öneren Hz. Peygamber, hayatın her alanında kolaylığı ilke edinmiş,²² orta yolda kalabilmeyi tavsiye etmiş,²³ serbest bırakıldığı zaman, günah olmadığı takdirde mutlaka en kolay olanını tercih etmiş,²⁴ gücü oranında iş yapmayı tavsiye etmiş²⁵ ve dini yaşanılır olmaktan çıkararak aşırılıkları da asla uygun görmemiştir.²⁶

1.3. İsyân Etme Dürtüsü, Özgürlük İsteği ve Model İnsan Arayışı

Kendisini ispatlamak ve farklılığını ortaya koymak için yerleşik kural ve değerleri reddetme gençliğin doğasının yansımaları olduğundan bu dönemde genç, ailesi ve toplumuyla çeşitli çatışma ve zıtlasmalar yaşayabilmektedir.²⁷ Gençlik, çocukluk çağının getirdiği olumlu ve olumsuz tüm duygu ve

18 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Vaḥşî b. Harb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları: Ankara, 2012), 42: 450.

19 "Dinde aşırılıktan sakınınız. Sizden öncekiler ancak dindeki aşırılıkları sebebiyle helak oldular." İbn Mâce, "Menâsik", 63.

20 Buhârî, "Nikâh", 1.

21 İbn Mâce, "İkâmetu's-Salavât ve's-Sünnetu fihâ", 178.

22 "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz" Buhârî, "İlim", 11; Müslim, "Cihad", 6.

23 "Ey insanlar size orta yol gerekir. Siz bıkmadıkça Allah asla bıkmaz." İbn Mâce, "Zühd", 28.

24 Bu hususu Hz. Aişe şöyle dile getirmektedir: "Resûlullah (s) iki şeyden birini yapma konusunda serbest bıraktığında günah olmadığı takdirde mutlaka en kolay olanını tercih ederdi. Yapılacak şey günah ise, ondan en uzak duran da kendisi olurdu." Buhârî, "Menâkib", 23; Müslim, "Fedâil", 77.

25 "Size bir iş emrettim mi, gücünüz yettiği oranda yerine getiriniz. Bir şeyden yasakladığımda ondan da kaçınınız." İbn Mâce, "Mukaddime", 1.

26 Hz. Peygamber'in ibadetlerde dengeli olup kolaylığı tavsiye ettiğine dair detaylı bilgi için bk.: Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in İbadetlerde Öngördüğü İ'tidal ve Kolaylık Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9, (2000).

27 İrfan Başkurt, "Gençlik, Madde Bağımlılığı Ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, (2003), 95.

birikimlerin yoğun, bütün tepkilerin de aşırı olduğu bir dönemdir.²⁸ Bu tür bir zihinsel yapı, gençlerin isyan etme dürtüsünü kuvvetlendirmekte ve gençi özgürlük arayışını sürüklemektedir.

Mekke'de isyan etme dürtüleri sürekli canlı olan Bilâl-i Habeşi, Habbâb b. Eret, Ammâr b. Yasir ve Suheyb-i Rûmî gibi özgürlüğünü yitirmiş köleler ile mevcut düzen ve inanca başkaldırma eğiliminde olan ve özgürlük arayışına adanmış Hz. Ömer, Mus'ab b. Umeyr ve Halid b. Velid gibi bedenen özgür ancak ruhen statükoya köle olmuş gençler var idi. Gençliğin arzu ve ihtiyaçlarını önemseyen Allah Resûlü, her bireyin eşit haklara sahip olduğu, sınıf ve statü üstünlüğünün olmadığı bir yaşam vadettiğinden²⁹ özgürlük arzusunda olan gençler, arayışlarını Hz. Peygamber'in yanında buluyorlardı. İlk Müslümanlar arasında isyan etme dürtüsü ön planda olan dolayısıyla özgürlüğe adanmış kölelerin önemli bir yekûn oluşturması bu durumun açık göstergesidir.

Gelişim süreci içerisinde genç, model insan arayışındandır. Kendisine örnek aldığı şahısla özdeşleşme/aynileşme sürecini yaşar. Dolayısıyla model şahsın kimliği, statüsü, hayat standartları özgürlük arayışında olan gençler için büyük önem arz etmektedir.³⁰ Mekke'de model insan kıtlığı yaşanıyordu. Bu ihtiyacı iyi okuyabilen Allah Resûlü, söz ve davranışlarındaki tutarlılığı, gençlere hedef koyma becerisi ve lider olma vasfındaki üstünlüğü ile çağdaşları için en güzel örnek olmuştur.³¹ Örneğin, *"...bir ömür boyu içinizde durmuştum"* (Yunus, 10/16). ifadesi ile gençliğinde ve risâleti sonrasında yanlış inanç ve yaşayıştan korunduğunu ifade etmiş³² ve ömrü boyunca telkinlerinin hilafına yaşamayarak gençlere güven vermiştir.

Hz. Peygamber, gençlerdeki bazı uç duyguları köreltip yok etmeyi değil, onları doğru yönlendirmeyi yeğlemiştir. O, başkaldırı ve isyan etme duygusunu kötülük veya haksızlıkların önlenmesi duyarlılığına dönüştürebilmiştir. Örneğin Hz. Ömer'deki dini esaslara karşı aşırı hassasiyet bu dönüşümün kanıtlarındandır.

Allah Resûlü'nün en büyük başarılarından biri, özgürlük arayışında olan gençlere etrafında kenetlenecekleri evrensel bir hedef göstermiş olmasıdır.

28 Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 20.

29 Hz. Peygamber Veda Hutbesi'nde: "Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Adem'in çocuklarıdır. Adem ise topraktır. Allah katında en üstün olanınız Ondan en çok korkanızdır. Arabın Arap olmayana takva dışında hiçbir üstünlüğü yoktur." buyurarak bütün insanların eşit olduğunu vurgulamıştır. Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, 2: 33.

30 Başkurt, "Gençlik, Madde Bağımlılığı Ve Korunma Yolları", 99- 100.

31 "Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir." Ahzâb, 33/21.

32 Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, trc., İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş (İstanbul: Kayhan Yayınları, 1987), 1: 102.

O, ortak koşmadan sadece Allah'a inanmayı ve salih amellerde bulunmayı³³ emrediyor ve nihai hedef olarak da cenneti gösteriyordu.³⁴ Nebevî eğitim metodu, gençliğin ihtiyaç ve idealleriyle uyum gösterince, gençlerde Hz. Peygamber'e karşı derin bir sevgi ve bağlılık söz konusu olmuştur.³⁵

1.4. Sinirlilik, Birden Tepki Gösterme ve Öfke Patlamaları

Güvensizlik, tedirginlik, kararsızlık ve gergin bir hal üzerinde olma, gençlik çağının karmaşık ruhsal hallerindedir.³⁶ Her şeyin kendi ideal dünyasındaki gibi olmasını isteyen ergen, çocukluk döneminde idealize ettiği mükemmel dünya arayışındadır.³⁷ O, bu arayış esnasında isteklerinin mutlak doğrular olduğuna inanır ve isteklerinde ısrarcıdır. Onları elde edemeyince hiddetlenir, birden tepki gösterir ve zaman zaman çeşitli öfke patlamaları yaşar.

Asabılık, tepkisellik ve öfkeye dayalı davranış geliştirme gibi olumsuz tutumlar, ancak sabır ve doğru davranış ile sükûnet ererler. Gençleri utandırmadan, azarlamadan; sevgi, ilgi ve müsamaha ile yatıştırarak, nebevî eğitim metodunun bir gereğidir. Örneğin kendisine on yıl hizmete bulunan Enes b. Mâlik'i bir defa olsun incitip kırmamış,³⁸ olumsuz bir davranış ile karşılaştığında şahsı hedef gösterip onu ayıplamak yerine "İnsanlara ne oluyor da şöyle yapıyorlar!"³⁹ diye genel konuşmuştur. Genç sahabilerden olan Muâz b. Cebel'in elinden tutmuş ve Allah'a yemin ederek kendisini sevdiğini ifade etmiştir.⁴⁰ Zübeyr b. Avvâm için de: "Her peygamberin bir yardımcısı vardır. Benim yardımcım da Zübeyr'dir."⁴¹ buyurarak gençlerin hissiyatlarını tatmin etmiştir.

Öfkeye hâkim olmayı öğütleyen,⁴² öfkeyi yenmenin asıl kuvvet olduğuna vurgu yapan⁴³ ve öfkenin şeytandan olduğunu ifade ederek abdest almanın öfkeliyi sakinleştireceğini hatırlatan⁴⁴ Allah Resulü, gençlerin dünyalarına inerek onlarla arkadaş olabilmeyi başarmış, gençlere değer vermiş ve onlar

33 el-Kehf, 18/110.

34 Sabri Akpolat, "Peygamberimiz Ve Gençlik", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2007), 216.

35 Sahabeler, Hz. Peygamberi derin bir saygı ile kabullenmişlerdir. Tirmizî, "Edeb", 72, "Menâkıb", 9; Ebû Dâvûd, "Edeb", 18.

36 Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 125-126.

37 Cezmi Tahir Berktin, *Çocuklarda ve Gençlerde Davranış Bozuklukları* (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1978), 47-49.

38 Müslim, "Fedâil", 54; Ebû Dâvûd, "Edeb", 1.

39 Ebû Dâvûd, "Edeb", 6.

40 Ebû Dâvûd, "Salât", 359; Nesâî, "Sehv", 60.

41 Buhârî, "Cihad", 40; Müslim, "Fedâilu's-Sahabe", 1879.

42 Buhârî, "Edeb", 76; Tirmizî, "Birr", 73; Muvatta', "Hüsnü'l-Hulk", 11.

43 Buhârî, "Edeb", 76, Müslim, "Birr", 107, Muvatta', "Hüsnü'l-Halk", 12.

44 Ebû Dâvûd, "Edeb", 4.

için rahat ve samimi ortamlar oluşturmuştur. Mesela kadınlar, Hz. Peygamber'in (s) yanında oturabilmiş, ona soru sorabilmiş ve yüksek bir ses tonuyla kendisiyle konuşabilmişlerdir.⁴⁵

1.5. Duygu ve Düşüncedeki Yoğun Cinsel Temayül

Genç, kendisine heyecan ve haz veren şeyleri yapmaya büyük önem verir. Çevresiyle çatışma pahasına dahi olsa bu dürtülerini doyurmaya çalışır. Davranışı haz ilkesine göre belirlendiğinden doyuma düşkündür. Yaptığının kötülüğüne inansa bile elde edeceği hazza karşı koyması da zordur.⁴⁶

Gelişim sürecine bağlı olarak gencin duygu, düşünce ve davranış dünyasına hâkim olan ana unsurlardan birisi de cinsel arzularıdır.⁴⁷ Cinsel arzuların kontrolü veya legal yollarla tatmini, sağlıklı bir gençlik ve huzurlu bir toplum için hayati önem arz etmektedir. Çünkü cinsel ihtiraslara köle olmak, genci ruhen derin çıkmazlara sürüklemekte, tedavisi mümkün olmayan hastalıklara neden olmakta ve aile müessesesini yok ederek toplumsal beka için önemli birer tehdit oluşturmaktadır.

Bu tür tehlikelerin farkında olan Allah Resûlü, evlilik dışı gayri meşru beraberliklere net bir tavırla karşı çıkmış ve zinanın büyük günahlardan olduğunu hatırlatarak⁴⁸ gençleri ilgili tehditlere karşı korumaya özen göstermiştir. O, gençlerdeki yoğun cinsel temayülün çözümü için de İslam'da ruhbanlığın olmadığına vurgu yapmış,⁴⁹ evliliği sürekli tavsiye etmiş,⁵⁰ evliliği geciktirmeyi uygun görmemiş,⁵¹ evlenmeye güç yettiremeyen gençleri de oruç tutarak sabırlı olmaya davet etmiştir.⁵² Evliliğin devamlılığını önerecek⁵³ aile müessesesini ve toplumsal refahı da sağlamlaştırmaya gayret göstermiştir.

Hz. Peygamber (s), gençlerdeki yoğun cinsel temayülü de sabır, anlayış ve ikna yoluyla çözüme kavuşturma eğiliminde olmuştur. Örneğin, cinsel

45 Buhârî, "Fedâilu's-Sahabe", 6; Müslim, "Fedâilu's-Sahabe", 22.

46 Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 85.

47 Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 55.

48 "Yüce Allah kıyamet gününde zina eden ihtiyar, yalan söyleyen hükümdar ve kibirlenen fakir ile konuşmaz, onları temize çıkarmaz, suratlarına bakmaz ve onlar için korkunç bir azap hazırlar." Müslim, "İman", 172; Nesâî, "Zekât", 75, 77.

49 İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah ed-Dinâverî, *Uyûnu'l-Ahbâr* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, ts), 4: 18.

50 "Ey gençler topluluğu! Sizden kimin evlenmeye gücü yetiyorsa evlensin. Zira evlilik, gözü kötülükten ve insanı da iffetsizlikten korumaktadır." Buhârî, "Nikâh", 3, Müslim, "Nikâh", 1, 3; İbn Mace, "Nikâh", 1; Nesâî, "Nikâh", 3.

51 "Ey Ali, üç şeyi geciktirme: Vakti gelince namazı, hazır olunca cenaze defnetmeyi ve denini bulunca da evlenmeyi." Tirmizî, "Salât", 14.

52 "... Evlenmeye imkân bulamayanlar oruç tutsun. Çünkü orucun, şehveti dizginleme özelliği vardır." Buhârî, "Nikah", 3; Tirmizî, "Nikah", 1.

53 "Boşanma, *Allah'ın* en sevmediği *helaldir*." Ebû Dâvûd, "Talak", 3.

yoğunluğunu kontrol altında tutmaya tahammül edemeyen ve gayri meşru bir beraberlik için kendisinden izin isteyen genci kınayıp cezalandırmamış, ona gayri meşru ilişkide bulunacağı kadının başkasının annesi, kız kardeşi, teyzesi veya halası olacağını hatırlatarak empati kurması gerektiğini hatırlatmıştır. Hatasını anlayan genç, ikna olup tövbe edince Hz. Peygamber (s), kendisine iffetli bir hayat sürdürebilmesi ve duygularına hâkim olabilmesi için de dua etmiştir.⁵⁴ Görüldüğü üzere sorunun çözümü için gencin halinden anlamaya çalışmış ve gencin aklına hitap ederek onu ikna etmeyi tercih etmiştir.

1.6. Depresyon ve Ruhsal Buhranlar

Ergenlik, hassas bir gelişim dönemi olduğundan bu dönemde yaşanan olumsuzlukların bedelleri de daha ağır olabilmektedir.⁵⁵ Kendisi ve çevresiyle sürekli mücadele halinde olan genç, bu savaşta mağlup olma ihtimali ile de karşı karşıyadır. Mağlubiyetin vukuu bulduğu ve savunma mekanizmasının da zayıflayıp çöktüğü bu duruma, depresyon hali adı verilir.

Ruhsal bir çöküntü halini ifade eden depresyon, genelde şu şekillerde kendisini hissettirir: Ümitsizlik, güvensizlik, neşesizlik, halsizlik, huzursuzluk, can sıkıntısı, zevk alamama, iştahsızlık veya aşırı yemek yeme, uykusuzluk veya aşırı uyku, kendini değersiz hissetme, önemsiz nedenlerden dolayı kendisini suçlama, yaşama karşı ilgisizlik ve sosyal hayattan çekilme.⁵⁶

Depresyon hali yaşayan genç, ya ümitsizlik içerisinde yaşamını sürdürerek haline rıza gösterip çevresine sırt çevirir ya manevi boşlukların yol açtığı bir takım inançsal problemler yaşar ya da yalnızlık ve değersizlik hissiyatı içerisinde intihara yeltenir. Yaşadığı ruhi bunalımlardan ötürü toplumda yer edinemeyen ve geleceğinden de umudunu kesen genç, kurtuluşu kimi zaman intiharda ararken kimi zaman da uyuşturucu veya alkol gibi zararlı alışkanlıklarda ya da kanun dışı bazı kötü yollara saparak şiddet ve terör eylemlerinde arayabilir.⁵⁷

Allah Resûlü'nün hayatı incelendiğinde gençlerdeki depresyona ve ruhsal bunalımlara çare olabilecek pek çok muamelenin olduğu görülecektir. Örneğin gençlerdeki yalnızlık ve değersizlik hissine karşı, nebevi eğitim metoduunda şefkat, ilgi ve değer vermek vardır. Enes b. Malik bu durumu şöyle dile getirir: "Aile efradına karşı Hz. Peygamber'den daha müşfik kimseyi görmedim."⁵⁸ Hz. Aişe (r.anh.) da konuya şöyle şahitlik eder: "Resûllullah'a konuş-

54 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 256-257.

55 Nurten Kimter, "Gençlikte Din Ve Depresyon: Üniversiteli Gençler Üzerinde Ampirik Bir Araştırma", *Ekev Akademi Dergisi* 18/60 (Yaz 2014), 227.

56 Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009), 196.

57 Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 115-117.

58 Müslim, "Fedâil", 63.

ması, oturuşu ve sohbeti ile Fatıma'dan daha çok benzeyen birini görmedim. O, Fatıma'yı ne zaman görsen onu karşılar ve öperdi. Sonra elinden tutar ve yanına oturturdu. Hz. Peygamber de ne zaman Fatıma'nın evine gitse, Fatıma da kalkar onu karşılar ve öperdi.”⁵⁹ Kendisine şefkat ve merhametle muamele edilen, ayakta karşılanan ve gelişinin huzur verdiği hissiyatı ile öpülen genç, sevgi ile varlığına büyük değer verildiğinden kendisini yalnız ve değer-siz hissetmez.

Gençlerdeki korku ve karamsarlık hissine karşı, nebevi eğitim metodunda ümidini asla kaybetmeme kararlılığı vardır. Örneğin, Hz. Peygamber Kur'an kıssalarıyla gençlere sürekli ümit telkin ediyordu. Hz. İbrahim'in ateşten,⁶⁰ Hz. Yusuf'un kuyudan,⁶¹ Hz. Musa'nın denizden⁶² ve Hz. İsa'nın da çarmıhtan kurtulması⁶³ korku ve karamsarlık içerisinde olanlara teselli ve ümit bahşetmektedir. Büyük kayıplar vererek, ağır yaralar almasına rağmen Hz. Peygamber'in, Uhud Gazvesi'nden sonra yenilginin intikamı adına Mekkeli müşrikleri takip etmesi,⁶⁴ gençlerde oluşabilecek ümitsizliği kırma girişimidir. Her türlü günahı işlediğini dolayısıyla kendisi için arınmanın ve kurtuluşun imkânsız olduğunu düşünen Vahşî b. Harb el-Habeşî'yi “De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (ez-Zümer, 39/53). ilahi müjdesi ile ümitsizlikten çıkartıp İslam toplumuna kazandırması⁶⁵ nebevî eğitim metodunda ümitsizliğe yer olmadığının kanıtıdır.

Uyuşturucu, alkol ve kumar gibi beden ve zihnen insan sağlığına zarar veren her türlü alışkanlığın, kesin bir dil ile yasaklandığını hatırlatıp⁶⁶ ağır yaptırımlarla cezalandırılması ve bu bağlamda ciddi koruyucu tedbirlerin alınması,⁶⁷ gençleri zararlı alışkanlıklara karşı korumanın nebevi metotlarından biridir.

Allah Resulü özellikle gençlere, zamanı doğru kullanma becerisi kazandıran, zararlı duygu ve düşüncelerin dağılmasına vesile olan, ruhu ve bed-

59 Buhârî, “Menâkıb”, 25.

60 el-Enbiya, 21/69.

61 Yusuf, 12/19.

62 eş-Şuara, 26/63.

63 en-Nisa, 4/157.

64 Muhammed Hamîdullah - Casim Avcı, “Uhud Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 56.

65 Küçükbaşçı, “Vahşî b. Harb”, 450.

66 Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. el-Maide, 5/90. “Sarıhoşluk veren her içki haramdır.” Buhârî, “Eşribe”, 4, “Vudû”, 71; Müslim, “Eşribe”, 67-68.

67 Örneğin, “İçkiye on yünden lanet edilmiştir: İçkinin kendisine, onu imâl edene, imâl etmek isteyen, satıcısına, müşterisine, taşıyanına, taşıttırana, kazancını yiyene, içene ve içirene.” Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 2; İbn Mâce, “Eşribe”, 6.

ni dinlendiren sosyal ve sportif faaliyetleri teşvik etmiştir. Örneğin güreş,⁶⁸ atıcılık,⁶⁹ binicilik⁷⁰ ve atletizm⁷¹ gibi sporları gençlere tavsiye etmiş, meşru eğlence törenlerine de bizzat katılmıştır.⁷² Dolayısıyla ruhsal gerginliği yatıştıran ve delikanlıdaki duygusal sükûneti sağlayabilen sosyal ve sportif faaliyetlerde bulunmak nebevî eğitim metodunun tercihlerindedir.

Gençlerdeki çelişkileri, dengesizlikleri ve duygusal çalkantıları birer kalıcı hastalık olarak değil, aşırılık olarak nitelemek yerinde olacaktır.⁷³ Doğru tepkimede bulunulması durumunda genelde çağın sonuna doğru genç dudurulur, benlik kavramı netleşir ve kendi benliğine saygısı da artmaya başlar.⁷⁴

Sonuç

Gençlik, bedensel ve ruhsal gelişmeye bağlı olarak şüphecilik, keskin inançlılık, aşırılık, isyan etme, sinirlilik, birden tepki gösterme, öfke patlamaları, yoğun cinsel temayül, depresyon ve ruhsal buhranlar gibi içsel problem ve gelgitlerin yaşandığı kritik bir zaman dilimidir. Çocukluk ve yetişkinlik dönemleri arasındaki gelişkinlikten kaynaklanan bu tür problemleri sürekli değil, geçici ruhsal sorunlar olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Allah Resûlü, genç arkadaşları için mana eksenli bir eğitimi benimsemiş ve çoğunlukla ruhsal yapılanmayı güçlendirme gayretinde olmuştur. Gençlerin ruhsal problemlerinin çözümünde Hz. Peygamber'in genellikle şu yöntemlere başvurduğu gözlemlenmiştir: Gençlere değer verip sevgisini hissettirme, müsamaha ile halden anlama, akla ve duyguya hitap ederek muhatabı tatmin etme, sabır göstererek sürekli doğru davranış sergileyebilme, faydasız arayışlardan men ederek ulvi hedefler koyma, illegal istek sahiplerine alternatif çözümler sunma, kişiden ziyade soruna odaklanma ve gençler için örnek bir şahsiyet oluşturmaktır. Onun, yetiştirdiği genç kadro ile kısa sürede büyük başarılar elde etmesinde bu tercihlerinin payesi büyüktür.

Bazı gençlerde hafif bazılarında ise ağır belirtilerle kendisini gösteren gençliğin ruhsal problemlerine karşı yetişkinlere düşen görev, nebevî eğitim metodunda olduğu gibi halden anlamak, karşıt öfke patlamalarından uzak durmak, sabrı ilke edinerek her şeye rağmen doğru davranış sergileyebilmek ve muamelede sevgi, ilgi ve müsamahayı önemseyerek rol model olmaktır.

68 Ebû Dâvûd, "Libas", 21;

69 Müslim, "İmaret", 168.

70 Ebû Dâvûd, "Cihad", 67.

71 Ebû Dâvûd, "Cihad", 67.

72 Buhârî, "Meğâzi", 12.

73 Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 112, 125-126.

74 Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 114.

KAYNAKÇA

- Acuner, Hacı Yusuf. *14-18 Yaş Arası Gençlerde Ahlaki Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2004.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Mektebetü'l-İslâmî, y.y. ts.
- Akpolat, Sabri. "Peygamberimiz Ve Gençlik". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, (2007), 209-223.
- Aydınlı, Abdullah. "İkrime b. Ebû Cehil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 42-43. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Başkurt, İrfan. "Gençlik, Madde Bağımlılığı Ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım)". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, (2003), 73-114.
- Berktin, Cezmi Tahir. *Çocuklarda ve Gençlerde Davranış Bozuklukları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1978.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebî Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. Thrc. İzzeddin Dâli, İ'mâd Tayyâr, Yasir Hasan, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. Thk. Abdusselâm Muhammed Harun, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: 2014.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî. *Sünenu Ebî Dâvûd*. Thrc., Yasir Hasan, İzzeddin Dâli, İ'mâd Tayyâr, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Hamidullah, Muhammed - Avcı, Casim. "Uhud Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 54-57. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Hasan, Hasan İbrahim. *İslam Tarihi*. Thrc., İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1987.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah ed-Dinâverî. *Uyûnu'l-Ahbâr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, ts.
- İbn Mâce, Ebî Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünenu İbn Mâce*. Thrc. İ'mâd Tayyâr, Yasir Hasan, İzzeddin Dâli, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Kımtar, Nurten. "Gençlikte Din Ve Depresyon: Üniversiteli Gençler Üzerinde Ampirik Bir Araştırma". *Ekev Akademi Dergisi* 18/60 (Yaz 2014): 223-260.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Vahşi b. Harb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 450-451. Ankara: TDV Yayınları, 2012,
- Mâdî, A'tâf Mâdî. *Tevcihu'n-Nebevî li's-Şebâb*. Yüksek Lisans Tezi, İslam Üniversitesi, 2011.
- Müslim, Ebî'l-Huseyn Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. Thrc. Yasir Hasan, İzzeddin Dâli, İ'mâd Tayyâr, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Nesâî, Ebî Abdurrahman Ahmed b. Suayb. *Sünenu'n-Nesâî*. Thrc. İ'mâd Tayyâr, Yasir Hasan, İzzeddin Dâli. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Sancaklı, Saffet. "Hz. Peygamber'in İbadetlerde Öngördüğü İ'tidal ve Kolaylık Anlayışı". *Uludağ Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, (2000): 377-392.

- Selçuk, Mualla. *Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu (İnanç ve Davranış Bütünlüğü açısından Bir Deneme), Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, tsz.
- Tirmizî, Ebî İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü'-Tirmizî*. Thrc. İzzeddin Dâlî, İ'mâd Tayyâr, Yasir Hasan. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Kitâbu'l-meğâzî*. Thk. Marsden Johannes. Kahire: Alemu'l-Kutub, 1984.
- Yapıcı, Asım. "Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinin Anlam Dün-yasında Dinin Yeri (Çukurova Üniversitesi Örneği). *Çukurova Üniversitesi İla-hiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2009): 1-37.
- Yörükoğlu, Atalay. *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*. İstanbul: Özgür Yayın-ları, 2012.

Kur'an Perspektifinden Gençliğe Bakış

Musa GÜLER*

Gençlik Kavramı

Öncelikle dilimizde kullanılan genç-delikanlı ve gençlik kavramlarını tanımlamakla tebliğimize başlamak istiyoruz. Türkçe sözlükte genç; yaşı ilerlememiş, orta yaşlılık dönemine daha girmemiş, dinç kimse anlamlarına gelir.¹ Delikanlı ise çocukluk çağını aşmamış, buluğa ermemiş; genç, cesur, yiğit, anlamlarına gelmektedir.² Gençlik ise insanın ergenlikle orta yaş arasında geçirdiği dönem olarak tanımlanmakla³ birlikte genç olma durumunu ve gençlerden oluşan topluluğu ifade etmek için kullanılmaktadır.

Gençlik döneminde bireyde geniş bir hayal gücü bulunmakta, cesaret ve macera isteği üst seviyelerde seyretmektedir.⁴ Ayrıca bu dönem zindelik, kuvvet ve enerji açısından insanın en önemli dönemidir. Gençliğin anlam arayışında, onların yolunu aydınlatan en önemli ışığın Kur'an olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Kur'an, insanlığın hidayet rehberi olması açısından gençlik için en önemli kaynaktır.

Kur'an'da Gençlik

Kur'an'da genç-ergenlik anlamında sabıyy, ğulâm, fetâ ve türevleri kullanılırken ergenlik dönemini ifade etmek için ise "belağa" kavramı kullanılmaktadır.⁵ İlgili âyetlerde "Belağa eşüddeh" kavramı "ergenlik çağına varmak" anlamına gelmektedir. Örneğin;Yûsuf Sûresi 22. âyette söz konusu kavram bu anlamda kullanılmaktadır: *وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ* "Ergenlik çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız."⁶

Genç anlamına gelen "feta" kelimesi ilgili âyetlerde farklı şahıslar hakkında kullanılmaktadır. Örneğin; Yusuf Sûresi 30. âyette⁷ Hz. Yûsuf hakkında; Yusuf Sûresi 36. âyette⁸ Hz. Yûsuf'un zindandaki arkadaşlarından rüyaları

* Öğretmen, (musaguler12@gmail.com).

1 Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Gerçek Hayat Yayınevi, 2001), 463.

2 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 297.

3 Komisyon, *Türkçe Sözlük*, (TDK, Ankara, 1998), 1: 836.

4 Birsen Gökçe, *Gecekonduların Gençliği*, (Hacettepe Üniversitesi Yay. Ankara, 1971), 15.

5 Hüseyin b. Muhammed Rağıb el-İsfahanî, *el-Müfredat fi'l-Garibil-Kur'an*, Thk. Muhammed Seyyid Keylanî (Beyrut: Daru'l-Marife, ty.), 60.

6 Yusuf, 12/22. Ayrıca bkz., Nur, 24/59.

7 *Şehirde birtakım kadınlar, 'Aziz'in karısı, delikanlısından murad almak istemiş, dediler.'* Yusuf, 12/30.

8 "Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi. Biri, 'Ben rüyamda şaraplık üzüm sıkıtğımı gördüm' dedi. Diğeri, 'Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek

nı anlatan iki kişi hakkında; Yûsuf Sûresi 36. âyette⁹ Hz Yûsuf'un yanındaki görevliler hakkında; Kehf Sûresi 60 ve 62. âyetlerde¹⁰ Hz. Musa ve arkadaşları hakkında; Kehf Sûresi 10 ve 13. âyette¹¹ Ashab-ı Kehf diye adlandırılan imanlı gençler hakkında; Enbiyâ Sûresi 60. âyette¹² ise Hz. İbrahim hakkında kullanılmaktadır.

Bunların dışında da pek çok ayette, inanmış gençlerden ve gençlik döneminden bahsedilmektedir. Bu ayetler dikkate alındığında, hayata hazırlık için insan ömrünün en önemli yıllarının gençlik dönemi olduğu ve bu dönemin Allah'ın bir lütfu olarak görülmesi ve iyi değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da peygamberlerin ve genç müminlerin yaşadıkları hâdiselerden ders çıkarılması; ideal gençliğin meydana gelmesi için eğitimde bu örneklerden yararlanılması gerektiği kanaatindeyiz.

İdeal Gençlik ve Kur'an

Yüce Allah, insanı selim bir fitratta yaratmış, doğru ve yanlış ayırt etmesi için ona akıl bahşetmiştir. Ayrıca fert ve toplumun saadet yollarını göstermek amacıyla peygamber ve kitap göndermiştir. Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gönderilen Kur'an, inananların hidayetini esas alan temel kaynaktır. Bu sebeple insanlık, özellikle gençlik, Kur'an'ın mesajına kulak vermek durumundadır. İlahi mesajları dikkate alan gençliğin insanlık için önemli bir değer haline geldiği, geçmiş toplumların kıssalarından anlaşılmaktadır. Bu meyanda Kur'an-ı Kerim'de, gerek önceki peygamberlerin gençlik yıllarında yaşadıkları, gerekse Allah'a inanan gençlerin kendi toplumlarıyla yaşamış oldukları birçok ibretli hadise zikredilmektedir. Kur'an'ın hak olarak nitelediği bu hadiseler bir hikâye olsun diye değil, uyarma, öğüt verme ve ders çıkarma amacıyla anlatılmıştır.¹³ Buradan hareketle konuyu, ilgili ayetler bağlamında bazı başlıklar halinde ele almaya çalışacağız.

taşındığımı gördüm. Bize bunun yorumunu haber ver. Şüphesiz biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz' dedi." Yusuf, 12/36.

- 9 *"Yûsuf, adamlarına dedi ki: 'Onların ödedikleri zahire bedellerini yüklerinin içine koyun. Umulur ki ailelerine varınca onu anlarlar da belki yine dönüp gelirler."* Yusuf, 12/62.
- 10 *Hani Mûsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: 'İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim' ve 'Oradan uzaklaştıklarında Mûsâ beraberindeki gence, 'öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük' dedi."* Kehf, 18/60, 62.
- 11 *"Hani o gençler mağaraya sığınmışlardı da, 'Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır' demişlerdi. Biz sana onların haberlerini doğru olarak hikaye ediyoruz. Onlar genç bir zümre idiler. Rablerine imân etmişlerdi ve Biz de onların hidâyetini arttırmış idik."* Kehf, 18/10, 13.
- 12 *"İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığını duyduk, dediler."* Enbiya, 21/60.
- 13 İdris Şengül, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, (17-18 Ocak), (Ankara: Fecr Yay. 1998), 170.

Hız. İbrahim ve Ashab-ı Kehf'in Tevhid Mücadelesi

Ergenlik döneminden itibaren gençlerin toplumsal hadiselerle ilgilerinin arttığı,¹⁴ yeni değerleri benimsemeye yetişkinlerden daha önde oldukları kabul edilmektedir. Gençler, gelişim döneminin özellikleri sebebiyle çoğunlukla mevcut inancı, kültürü ve değerleri sorgulamaya ve nedensel düşünmeye daha yatkındırlar. Kur'an'da buna dair örnekler mevcuttur. Bunlardan ikisini zikrederek değerlendirmeyi faydalı görmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim'de, inançta tevhidi benimseyip bunun mücadelesini veren örnek bir şahsiyet olarak Hz. İbrahim'den söz edilmektedir. Putperest bir toplum içinde yaşayan genç biri olarak Hz. İbrahim, hâkim kültürü sorgulamış ve nedensel düşünme yöntemini kullanarak kavmine tevhid inancını duyurmaya çalışmıştır. Hz. İbrahim, tevhid inancını benimsediği gibi içinde yaşadığı toplumu da davet etmiş ve her türlü şirk unsuruna karşı en iyi şekilde mücadele vermiştir. O, putlara tapmanın mantıksızlığını anlatmak ve bunu kavminin zihnine iyice yerleştirmek için onların dikkatlerini çekecek bir oyun sergilemiştir.

Rivayete göre Hz. İbrahim'in kavmi, âdetleri üzerine bir bayram gününde putlarının önüne yemekler koyup şehrin dışında bayramlaşmaya gitmişlerdi. Babası Azer, Hz. İbrahim'i de davet etmiş ancak o, yola koyulduktan bir süre sonra hasta olduğunu söyleyerek gitmemiştir. Ortalık sakinleştikten sonra puthaneye girerek baltayla putları kırmış, sadece onların içinde büyük olan putu bırakmış, baltayı da onun boynuna asmıştı.¹⁵ Söz konusu olay Kur'an'da şöyle aktarılmaktadır:

İbrahim, yolda yıldızlara baktı ve 'Ben hastayım' dedi. Bunun üzerine yanındakiler arkalarını dönüp ondan uzaklaştılar. İbrahim: 'Yemin olsun ki siz gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım.' dedi ve putlarının tarafına gizlice gitti ve şu yemekleri yemez misiniz? Ne diye konuşmuyorsunuz?' diye alay ettikten sonra üzerlerine yürüyüp onlara güçlü bir darbe indirdi. Derken (İbrahim) belki kendisine başvururlar diye içlerinden bir büyüğü bırakarak putları paramparça etti. Onlar, 'Kim yaptı bunu tanrılarımıza! Muhakkak o zalimlerden biridir.' dediler. (Bir kısmı) Bunları diline dolayan bir genç duydu; kendisine İbrâhîm denilirmiş, dediler. O hâlde O'nu hemen insanların gözü önüne getirin; belki şahidlik ederler, dediler. (Sonra İbrâhîm'i oraya getirtip) 'Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrâhîm?' dediler. (O da) 'Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşuyorlarsa onlara sorun!' dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) 'Doğrusu siz haksızsınız.' dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: 'Ey İbrahim Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun!' dediler. İbrâhîm: 'Öyleyse,

14 Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, (İstanbul: Özgür Yayınları, 2003), 376.

15 Bkz. Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Trc., Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yay., ty.), 10: 5344-5345

Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyen bir şeye hâlâ ne diye taparsınız?' dedi. 'Size de Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yazıklar olsun! Hala akıllanmaz mısınız?' (Bir kısmı) 'Eğer bir şeyler yapacaksanız, onu yakın ve böylece tanrılarınıza yardım edin!' dediler.¹⁶

İkinci örnek ise inançlı ve inancında sebatkâr olan gençler hakkındadır. Kur'an-ı Kerim'de Kehf Sûresi'nde zikredilen ve Ashab-ı Kehf olarak bilinen imanlı gençler, putperest bir toplum içinde yaşadıkları halde tevhid inancını benimsemiş ve bunu açıkça dile getirmişlerdir. Ancak baskıyla din değiştirme veya taşlanarak öldürülme tehlikesiyle yüz yüze geldiklerinde, müreffeh yaşantılarını terk ederek mağaraya sığınmışlardır. Onlar, Allah'a iman konusunda içinde buldukları toplumdan farklı düşünebilmiş ve tevhid inancını benimsemişlerdir.¹⁷ Kur'an-ı Kerim'de bu gençlerden "*Rablerine inanmış gençler*"¹⁸ şeklinde söz edilmekte ve bunlar övülmektedir. Tevhid ehli bu gençlerden Kur'an-ı Kerim'de şöyle bahsedilmektedir:

Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidayetlerini artırmış ve kalplerini metin kılmıştık. Bu gençler (Zalim Hükümdarın karşısına dikilerek) şöyle dediler: 'Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. O'ndan başkasına asla ilâh demeyiz. Yoksa and olsun ki saçma/batıl bir söz söylemiş oluruz. Şu kavmimiz, Allah'ı bırakıp O'ndan başka tanrılar edindiler. Onların gerçek olduğuna dair açık deliller getirmeleri gerekmez mi? Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir?' dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik.¹⁹

Bu ayetlerde, söz konusu gençlerin içinde yaşadıkları toplumun geleneklerine ve inancına bağlı kalmadıkları, onlardan farklı olarak düşündükleri, hakkı kabul ettikleri ve tevhid inancını benimsedikleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla gençlerin hakkı kabul etme ve tevhidi düşünceyi kabullenme noktasında yetişkinlerden daha yatkın oldukları söylenebilir.

Kehf Sûresi 14. ayette ifade edildiği üzere Ashab-ı Kehf'in لَنْ نَدْعُوا مِنْ دُونِهِ إِلَهًا "*Allah'tan başkasına asla ilah demeyeceğiz*" şeklindeki sözleri sarf ederek haksızlığa karşı durmaları ve inançlarını haykırmaları büyük bir aksiyonun ön hareketi olarak görülebildiği²⁰ gibi büyük bir cesaret ve samimiyet örneği olarak da gösterilebilir. Burada zikrettiğimiz örneklerden şu neticelere ulaşmak mümkündür:

16 Saffat, 37/88-98; Enbiya, 21/58-68. (Ayet meallerinde tasarrufa gidilmiştir)

17 Bkz. M. Emin Ay, "Kuran'da Gençler ve Gençlik Değerleri", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi 2* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 31, 32.

18 Kehf, 18/13.

19 Kehf, 18/13-15

20 Süleyman Karacelil, "Ashab-ı Kehf Kısası Bağlamında Gençlik ve Degerler" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21, (2011): 211.

1. Gençlik çağında inançlar ve düşünceler daha çok sorgulanabilmekte; bu dönemde insan, yeni fikirlere ve düşüncelere daha açık olabilmektedir.
2. Körü körüne bir inanca tabi olmamak, din ve can emniyeti tehlikeye girdiğinde, hicrete başvurmak ve tevekkül etmek gerekmektedir.
3. Hz. İbrahim'in kavmini uyarmak ve tevhid inancını onlara duyurmak amacıyla, onların taş ve tahtadan yaptıkları cansız maddelerin tanrı olamayacaklarını mantık oyunuyla kendilerine göstermek istemiş ancak onlar düşünmek bile istememişler; onu cezalandırmaya kalkışmışlardır. Buradan hareketle, tevhîdi düşüncenin, hakkın ve iyiliğin yayılması amacıyla en doğru yöntemin kullanılması gerektiği, bu mücadelede istenilen sonuçlara ulaşamayacağı ve çeşitli sıkıntılara maruz kalınacağı hatırlatılmaktadır.
4. Her şeye rağmen Allah'a tam teslimiyet gösterilmesi ve tevekkül edilmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Özellikle gençlerin buna dikkat etmesi ayrı bir öneme sahiptir.
5. Gençlik döneminde Hz. İbrahim'in tevhid inancını benimsediği, halkını da buna çağırdığı, bu amaçla akıllı, cesur ve kararlı bir duruş sergileyerek çalıştığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tevhîdi benimseme ve bu yolda mücadele etmede örnek bir şahsiyet olan Hz. İbrahim'in ideal gençlik için bir model olduğu kabul edilmektedir.

Kur'an'da Hayâ ve İffet Timsali Bazı Şahsiyetler

İffet; insanı bedenî ve maddi hazlara karşı aşırı düşkünlükten koruyan erdem²¹; hayâ ise kınanma endişesiyle kurallara aykırı davranmaktan kaçınma ve bunu sağlayan duygu olarak tanımlanmaktadır.²²

Hayâ, bireye özgüven, saygınlık, ruh sağlığı ve Allah'a yakınlığı sağlar. İnsan, hayâ duygusu sayesinde benliğini değersizleştiren fiil ve davranışlardan korunur.²³

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Şuayb'ın kızları ve Hz. Meryem iffet ve hayâ örnekleri olarak takdim edilmektedir. Bu örnek şahsiyetlerden Hz. Yûsuf ve Hz. Meryem'i burada zikretmeyi yeterli görmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yûsuf, bir iffet abidesi olarak anlatılmaktadır. Hz. Yûsuf daha küçük yaşta iken kardeşleri tarafından kıskanılır, kuyuya atılır, bazıları tarafından bulunup Mısır pazarında köle olarak satılır. Mısır Azi-

21 Mustafa Çağrı, "İffet", *DİA*, (Ankara: 1989 TDV Yayınları, 1989) 21: 506.

22 Mustafa Çağrı, "Haya", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 1997) 16: 554.

23 Osman Pazarlı, *İslam'da Ahlak* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972), 304-306.

zi'nin evine hizmetçi olarak giren Yûsuf, orada büyür ve ergenlik çağına ulaşır. Artık evin hanımının genç Yûsuf'a karşı duyguları değişmiştir. Evin hanımı Züleyha, bir gün evde kimsenin olmadığı bir sırada kapıları kapattıktan sonra gayri meşru bir teklifle Yûsuf'un huzuruna çıkar. Yûsuf: "Allah'a sığınırım, senin eşin benim efendimdir" der ve ondan kaçmaya çalışır. Kadın, Yûsuf'un peşinden koşar onu yakalamaya çalışır. Yûsuf'un gömleği arkadan yırtılır. Bu sırada evin erkeği kapıda onlarla karşılaşır, durumu anlamaya çalışır. Kadın, Yûsuf'un suçlu olduğunu ve cezalandırılması gerektiğini söyler. Yûsuf kendisini savunur, asıl suçlunun evin hanımı olduğunu söyler, nihayetinde suçsuzluğu ispatlansa da hapse atılmaktan kurtulamaz. Olay, ilgili ayetlerde şöyle ifade edilmektedir:

"Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek, 'Haydi gelsene!' dedi. O ise, 'Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler' dedi." And olsun, kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yûsuf da ona istek duyacaktı. Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı. İkisi de kapıya koştular. Kadın, Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar. Kadın dedi ki: 'Senin ailene kötülük yapmak isteyenin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır.' Yûsuf, 'O, benden arzusunu elde etmek istedi' dedi. Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: 'Eğer onun gömleğinden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yûsuf) yalancılardandır.'" "Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. O (Yûsuf) ise, doğru söyleyenlerdendir."²⁴

Hz. Yusuf'a şantaj ve tehdit devam etse de o, iffet ve Allah'a teslimiyet örneği olduğunu gösterir. Onun zindana atılma, tehdit ve şantajı karşısında sergilediği tavır dikkat çekicidir. Bu kesit ilgili ayetlerde şöyle anlatılmaktadır:

Yûsuf, 'Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum' dedi. Rabbi, onun duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan uzaklaştırdı. Şüphesiz ki O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."²⁵

Vefa, hayâ ve iffet timsali olan Hz. Yûsuf'un takındığı bu tavır, her devirde gençlik için bir model oluşturmaktadır. Hz. Yûsuf suçsuz olduğu halde hapse atılmış ancak o, tam bir teslimiyetle zindanı eğitim- öğretim yuvası haline getirebilmiştir. Bu durum sonraki nesiller için bir hatıra olarak kalmış; dolayısıyla Medrese-i Yûsufiyye kavramı bunu ifade etmek için günümüzde de kullanılmaktadır.

²⁴ Yusuf, 12/23.

²⁵ Yusuf, 12/33-334.

Kur'an'da iffet ve teslimiyet örneği olarak zikredilen başka bir şahsiyet ise Hz. Meryem'dir. Hz. Meryem annesi tarafından mabede adanmış, doğumundan itibaren Hz. Zekeriyya'nın gözetiminde Allah tarafından "güzel bir bitki misali" yetiştirilmiş, ergenlik dönemine eriştiğinde mabedin bir köşesinde inzivaya çekilip kendisini ibadete vermiştir. Hz. Zekeriyya her ne vakit onun yanına varsa orada mevsimi olmayan meyveler görmüş, bunların nereden geldiğini sorduğunda "*Bunlar Allah'tan gelmektedir. Zira O, dilediğini hesapsız rızıklandırır*" şeklinde cevap vermiştir. Hz. Meryem'in olağanüstü gelişmeler yaşamaya devam ettiği hatta yaşadıkları bazı olayların psikolojik olarak kendisine çok ağır geldiği anlaşılmaktadır.²⁶ Bu hususla ilgili âyetler şöyledir:

*(Ey Muhammed!) Kitap'ta (Kur'an'da) Meryem'i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germişti. Biz, ona Cebrail'i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü. Meryem, 'Senden, Rahmân'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)' dedi. Cebrail, 'Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk başışlamak için gönderildim.' dedi. Meryem, 'Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?' dedi. Cebrail, 'Evet, öyle. Rabbin diyor ki: 'O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir.' dedi. Böylece Meryem, çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. 'Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!' dedi. Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: 'Üzülme! Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı. Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün. Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini göreceksin, 'Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım.' de.'*²⁷

Hz. Meryem, Allah'ın meleği Cebrail'i insan suretinde görünce, senden Allah'a sığınırım. Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen, beni rahatsız etme, şeklindeki sözleri ve Cebrail'in ona bir çocuk sahibi olacağını haber vermesi ve Hz. İsa'yı doğurduktan sonra "Ah keşke bundan önce ölmüş olsaydım da unutulup gitseydim" diyerek üzüntüsünü ifade etmesi onun iffet timsali olduğunu göstermektedir. Hz. Meryem, Kur'an'da "Allah'ın tertemiz yarattığı ve dünyadaki bütün kadınlara üstün kıldığı"²⁸ bir şahsiyet olarak belirtilmektedir. Ayrıca o, iffet, hayâ, edep ve takva ehli, ibadete çok düşkün ve Rabbine teslim olan biri olarak da bilinmektedir.²⁹ Bu açıdan Kur'an'da açıkça zikredilen Hz. Meryem'in, özellikle genç kızlar için bir model olduğu ifade edilebilir.

26 Muhammed Ali es-Sabûnî, *Saffetu't-Tefasir*, Trc. Sadrettin Gümüş v. dğr. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), 3: 482.

27 Meryem, 19/16-26.

28 Ali İmran, 3/42.

29 Ay, "Kuran'da Gençler ve Gençlik Değerleri", 33-34.

Güven, Yardımlaşma ve Cesaret Örneği: Hz. Musa

İslam, koymuş olduğu ahlaki ilkelerle Müslümanların her konuda güvenilir kimseler olmasını amaçlamıştır. Kuran-ı Kerim’de birçok ayet, peygamberlerden söz ederken güvenilir kişiler olduklarını belirtmektedir. Bu mana da pek çok defa tekrar edilen “*Gerçek şu ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim*”³⁰ âyeti dikkat çekicidir. Bu âyette güvenilir, özü sözü doğru olmak gerektiği ifade edilmektedir.

Kasas Sûresinde Hz. Musa’dan “güvenilir biri” olarak söz edilmektedir. Hz. Musa Firavun’un sarayında büyümüş, gençlik yıllarında kendi kavminden biri ile bir Mısırlının kavga ettiğini görmüş, kavgaya karışmış, öldürülme kastı olmadan Mısırlının ölümüne sebep olmuştur. Bu olaydan ötürü çok üzülmüş, tövbe etmiştir. Olayın duyulması üzerine Mısır’dan kaçan Hz. Musa, Medyen’e ulaşmış, bir kuyu başında hayvanlarını sulayan kimselerle karşılaşmıştır. Hayvanlarını sulamayı bekleyen iki kız kardeşin durumunu fark etmiş ve kendilerine yardımcı olmuştur. Neticede Hz. Şuayb olduğu söylenen yaşlı adamla tanışmış ve on yıl süreyle Medyen şehrinde kalmıştır.³¹

Hz. Musa’nın gerek Mısırlı kıptiye karşı kendi kabilesinden olan birini korumaya çalışması, gerekse söz konusu kızlara ait hayvanları sulaması güçsüzlere yardım etmede delikanlılık psikolojisinin tipik örneği olarak gösterilebilir. Bununla birlikte Hz. Musa’nın davranışlarını süzen söz konusu kızlar, onun güçlü, iffetli ve güvenilir biri olduğunu belirtmişlerdir.³² Bu hadise, konuyla ilgili ayetlerde şöyle ifade edilmektedir:

Medyen suyuna varınca, suyun başında (hayvanlarını) sulamakta olan bazı insanlar gördü. Bunların yanında da koyunlarını suya salmamak için uğraşan iki kız gördü. Mûsâ onlara, ‘(Koyunlarınızı burada tutmaktaki) maksudunuz ne?’ dedi. Onlar, ‘çobanlar sulayıp çekilinceye kadar biz koyunlarımızı sulayamayız. Babamız ise çok yaşlı bir adamdır.’ dediler. Bunun üzerine Mûsâ onların koyunlarını suladı. Sonra gölgeye çekilip, ‘Rabbim! Bana göndereceğin her hayra muhtacım.’ dedi. Nihayet kızlardan biri utana utana yürüyerek ona gelip, ‘Bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor.’ dedi. Mûsâ, onun (Şu’ayb’ın) yanına gelip başından geçenleri ona anlatınca Şu’ayb, ‘Korkma, o zalim kavimden kurtuldun.’ dedi. Kızlardan biri, ‘Babacığım, onu ücretle tut. Herhâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır.’ dedi. Şu’ayb, ‘Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. Ben seni zora koşmak da istemiyorum. İnşallah beni salih kimselerden bulacaksın.’ dedi. Mûsâ, şöyle

30 Yusuf, 12/54; Şuara, 107, 125, 143,162.

31 Bkz. İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 11: 6204-6209.

32 Bkz.Vehbe Zuhayli, 2009, *et-Tefsirü'l-Münir*, Trc. Beşir Eryarsoy v.dğr., (İstanbul: Risale Yayınları,ts), 10: 372-376.

*dedi: 'Bu, seninle benim aramda bir iş. İki süreden hangisini tamamlarsam bana bir husûmet yok. Allah, söylediklerimize vekildir.'*³³

Âyetlerden çıkarılabilecek bazı dersler ve öğütleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Hz. Musa'nın geçliğinde kazaen bir adamın ölümüne sebep olması, bundan ötür çok üzölmüş olması ve Allah'tan bağışlama dilemesi gençlerin hata yapabileceğini ancak hatalarından pişmanlık duyup dersler çıkarmaları gerektiğine işaretir.
2. Hz. Musa'nın hemencecik onların hayvanlarını sulaması, sonra tekrar bir ağacın gölgesinde dinlenmeye çekilmesi ve "Ey Allah'ım bana vereceğin her hayra muhtacım!" şeklinde dua etmesi, onun içinde bulunduğu sıkıntılı haline işaretir. Dolayısıyla gençlerin çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmaları durumunda ümitsizliğe düşmeden öncelikle Allah'a el açıp ondan yardım dilemeleri gerektiğine dair bir örnektir.
3. Bir müddet sonra kızlardan birinin utana utana Hz. Musa'nın yanına gelip hayâlî bir şekilde, "Babam, bizim için sürüleri sulamana karşılık ücret vermek üzere seni davet etmektedir." demesi kızların konuşmalarında ve davranışlarında hafifmeşrep davranışlardan uzak kalmaları ve itidalli hareket etmeleri gerektiğine işaret kabul edilmektedir. Bu, her zaman genç kızlarda görülmesi istenen davranışlardandır.
4. Hz. Musa, yapmış olduğu yardımı, bir ödöl veya ücret mukabilinde yapmamıştır. Ancak açlık, bitkinlik ve barınacak güvenli bir mekâna muhtaçlık gibi sebeplerden ötürü o, davet edildiğinde gurur yapmamış, bu daveti Allah tarafından duasına bir karşılık olarak düşünmüş ve davet edilen yere gitmiştir.³⁴ Dolayısıyla genel olarak gençlerin centilmenliğine, güçsüzlerden yana tavır sergilemelerine, iyiliğı karşılıksız yapmalarına dikkat çekildiğine ve bu davranışların övöldüğüne; ayrıca ihtiyaç halinde gururdan kaçınılması gerektiğine işaret edilmektedir.

Haset Duygusunun Davranışlara Etkisi

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Hz. Âdem'in iki oğlunun gençlik yıllarında yaşadıkları olay haset duygusunun sebep olduğu tahribatı göstermek açısından dikkat çekicidir. Kur'an'da detaylarına girmeden anlatılan söz konusu hadise şöyledir: Hâbil ve Kâbil olarak bilinen iki kardeş Allah'a kurban takdim etmişlerdir. Allah'a tam teslimiyet gösterip ve gönölden sunduğu için Hâbil'in kurbanı kabul edilmiş, Kâbil'ininki ise kabul edilmemiştir. Neticede

33 Kasas, 28/23-28.

34 Ebu'l A'la Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, Trc. Muhammed Han Kayani v.dğr., (İstanbul: İnsan Yay., 1987), 4: 153.

haset duygusuyla hareket eden ve nefesine yenik düşen Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürmüştür.³⁵

Kıssadan çıkarılabilecek bazı dersler:

1. Allah'a tam teslimiyet içerisinde hareket eden, içtenlikle ve ibadet şuruyla kurban sunduğu için Hâbil'in kurbanı kabul edilmiştir. Ancak önemsemeden, içtenlikle ve kulluk bilinciyle sunmadığı için Kâbil'in kurbanı reddedilmiştir. Buradan hareketle kulluğun samimiyet gerektirdiği, dolayısıyla gençlere bu bilincin verilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.
2. Kulluk bilinciyle hareket edilmeyen ve samimiyetten uzak bir yaşantı çeşitli olumsuz duyguların kabarmasına sebebiyet verebilir. Bu olumsuz duygulardan biri de hasettir. Bir kişilik problemi olarak görülmesi gereken haset, özellikle gençlik döneminde tehlikeli sonuçlara yol açabilir. Dolayısıyla erken dönemden itibaren bu tür olumsuzlukların ıslah edilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

Öğüt Vermenin Gerekliliği

Gençlik döneminde çeşitli olumsuzluklarla karşılaşma olasılığı daha fazla olduğu için gençlerin bir takım uyarı ve tavsiyelere ihtiyaçları vardır. Kur'an'ı Kerim'de Lokman (a.s.)'ın oğluna tavsiyeleri dikkat çekicidir. Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı nasihatlerin Kur'an'da açık bir şekilde zikredilmesi gençlerin önemsenmesi ve onlara çeşitli tavsiyelerde bulunulması gerektiğini göstermektedir.

Kur'an'da söz konusu öğütler şöyle ifade edilmektedir:

*Ey oğlum, Allah'a şirk koşma. Şüphesiz şirk, gerçekten büyük bir zulümdür. Ey oğlum, yaptığın iş gerçekten bir hardal tanesi ağırlığında olsa da, bu, ister bir kaya parçasında ya da göklerde veya yerin derinliklerinde bulunsa bile, Allah onu açığa çıkarır. Şüphesiz Allah, Latif olandır, her şeyden haberdardır. Ey oğlum, namazı dosdoğru kıl, iyi şeyleri emret, kötülükten sakındır ve sana isabet eden musibetlere karşı sabret. Çünkü bunlar, azmedilmesi gereken işlerdendir. İnsanlara karşı yüklenme ve böbürlenmiş olarak yeryüzünde yürüme. Çünkü Allah, büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez.*³⁶

35 "Ey Muhammed!) Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, Ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, 'Andolsun seni mutlaka Öldüreceğim' demişti. Öteki, 'Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder' demişti. Andolsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım." Ben istiyorum ki, sen benim günahımı da, kendi günahımı da yüklenip cehennemliklerden olasin. İşte bu zalimlerin cezasıdır." Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyarak) onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu."Maide, 5/27-30.

36 Lokman, 31/13-18.

Yukarıdaki ayetlerden çıkarılabilen dersleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Gençliğe, şirkin başlanmayan ve büyük günahlardan olduğu gereceğinin hatırlatılması ve bu bilinçle hareket edilmesi gerektiğine işarettir.
2. Allah'ın mutlak güç sahibi olduğu, her şeyi görüp bildiği hatırlatılmaktadır. Dolayısıyla Allah, insanın yapıp ettiklerini, gizli-açık her şeyi görüp bilmektedir. Gençlerin bu bilinçle hareket etmeleri gerektiğine işaret edilmektedir.
3. Yürüyüş ve konuşmada kibirli davranışlar göstermenin Kur'an ahlakıyla bağdaşmadığı; insanın, özellikle gençliğin bu tür olumsuz davranışlardan kaçınmasının fert ve toplumun huzuru açısından önemli olduğu söylenebilir.

Sonuç

Kur'an'da doğrudan veya dolaylı olarak birçok âyet, gençlerden söz etmekte ve çeşitli mesajlar vermektedir. Özellikle gençlik yıllarında peygamberlerin ve mümin gençlerin yaşadıkları hadiseler dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu hadiselerden alınan derslerin, gençliğin anlam arayışında, bir pusula niteliğinde görülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Hz. İbrahim'in ve Ashab-ı Kehf'in tevhid mücadelesi vermeleri, bu uğurda çektikleri sıkıntılar ve Allah'a teslimiyet göstermelerine dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla bu örneklerden yola çıkarak imanlı gençliğin fedakâr, cesur ve kararlı davranabildikleri söylenebilir. Hz. Yûsuf'un zor sınavlarla baş başa kalması sonucunda sabırlı, iffetli davranması ve Allah'a teslimiyet göstererek ve O'ndan yardım isteyerek başarıya ulaştığı görülmektedir. Dolayısıyla bunların, gençliği başarıya ulaştıran önemli etkenlerden olduğu ifade edilebilir. Hz. Musa'nın hatalarına tövbe etmesi, güvenilir kişiliği, cesareti ve delikanlı tavrına dikkat çekilerek bunların delikanlılık psikolojisinin önemli özellikleri arasında olduğu ifade edilmiştir.

Hz. Şu'ayb'ın kızlarının edep ve hayâlî davranışlarına; Hz. Meryem'in iffet ve hayâ timsali olduğunu gösteren sözlerine dikkat çekilmiş; bunların her çağda genç kızlar için model olduklarına işaret edilmiştir. Hz. Âdem'in iki oğlunun kıssası zikredilmiş; bu bağlamda hasedin ciddi tahribata sebep olabileceği vurgulanmıştır. Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı öğütlere yer verilmiştir. Bütün bunlar birer model olarak eğitim sürecinde kullanılabilir ve ideal gençliğin meydana gelmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Ay, M. Emin. "Kuran'da Gençler ve Gençlik Değerleri", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi 2*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003.
- Çağrı, Mustafa. "İffet", *DİA*, 21, Ankara, 1989.
- "Haya", *DİA*, 16, Ankara, 1997.
- Doğan, Mehmet; *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Gerçek Hayat Yayınevi, 2001.
- Gökçe, Birsen; *Gecekondu Gençliği*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay., 1971.
- Hajidehabadi, Muhammed Ali. "İslami Gençlik ve Gençliğe Bakış", *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi* 1: 3-4, 2013.
- İbn Hacer, Ahmet b. Ali. *Fethu'l-Barî Şerhu Sahihi'l-Buharî*, Daru'l-Marife, Beyrut, 1379.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Trc., Bedreddin Çetiner-Bekir Karlığa, İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.
- İsfehani, Rağıb. *el-Müfredat fi'l-Ğaribil-Kur'an*, Thk. Muhammed Seyyid Geylanî, Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- Karacelil, Süleyman. "Ashab-ı Kehf Kıssası Bağlamında Gençlik ve Değerler" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı, 21, Yıl 2011.
- Komisyon; *Türkçe sözlük*, TDK, Ankara, 1998.
- Mevdudi, Ebu'l Â'lâ. *Tefhimu'l-Kur'ân*, Trc., Muhammed Han Kayanî v.dğr., İstanbul: İnsan Yay., İstanbul, 1987.
- Pazarlı, Osman; *İslam'da Ahlak*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972.
- Sabuni, Muhammed Ali. *Saffetü't-Tefasir*, Trc. Sadrettin Gümüş v.dğr., İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995.
- Şengül, İdris. "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, 17-18 Ocak, Ankara: Fecr Yay., 1998.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*, İstanbul: Özgür Yayınları, 2003.
- Gençlik Çağı*, Ankara, 1986.
- Zuhayli, Vehbe. *et-Tefsirü'l-Münir*, Trc., Beşir Eryarsoy v.dğr., İstanbul: Risale Yayınları, 2009.

Gençliğin Manevi Arayışında Gazâlî Pedagojisinin Gücü ve İmkânı

Naci ÖZSOY*

Giriş

Elli beş yıl gibi kısa bir zaman dilimine pek çok başarıyı ve eseri sığdıran Ebû Hâmid Gazâlî (ö. 1111), bu yönü ile dünya üzerindeki nadir şahsiyetlerden biridir. Ayrıca yaşadığı asırda pek çok düşünce ve fırka ile karşılaşan Gazâlî, ilimlere vukufiyeti, karizmatik yapısı ve üstün kavrayışı ile İslam dünyasını saran derin fitnelerin üstesinden gelmeyi başarmış, manevi yolculuğunda elde ettiği tecrübeler ile halen etkisini sürdüren pedagojisini bizlere ulaştırmıştır.¹

Gazâlî'nin kendi deyimini ile çocukluk zamanında başlayan eşyanın hakikatine ulaşma arzusu² onu genç yaşlarda ilimlere karşı aşırı istekli kılmış, döneminde var olan yüksek İslam eğitim programlarına tabi olmuş³, nihayetinde fıkıh, kelam, mantık ve felsefe gibi ilimlerde zirveye çıkmıştır.⁴

Ancak bu hal onu memnun etmemiş, elde ettiği ilimlerin kendisini gerçek saadete ulaştıramadığını gözlemleyerek manevi bir arayışa yönelmiştir. Bu manevi arayış onun tasavvuf ilmine yönelmesini sağlamış, bu ilmin de yardımı ile Sırât-ı Müstakîm'e ulaşmıştır.⁵

Gazâlî yaşadığı bu manevi arayışını ve pedagojisini başyapıt olan eserlerinde zikretmiş, özellikle gençlerimize muhteşem bir miras bırakmıştır. Kendi kusurlarını araştırma ile başlayan ve sonunda Sırât-ı Müstakîm'e ulaştıran bu yolculuk, manevi arayışı olanlar için çok önemli ölçütleri içinde barındırmaktadır. Ayrıca ilimler arasında ki müzakereci tavrı ile tevhidi bir yaklaşım sergileyerek her kesime hitap etmesi, onun düşüncelerinin günümüze kadar güncelliğini korumasına vesile olmuştur.⁶

Gazâlî'nin Biyografisi

Gazâlî hicri 450 (m. 1058) yılında Tûs şehrine bağlı Tâhirân denilen yerde doğmuştur. Samimi bir ilim aşığı ve fakir bir Müslüman olan babası onu

* Öğr. Gör. Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, (nozsoy@beu.edu.tr).

1 Mehmet Ali Ayni, *İslam Düşüncesinin Zirvesi Gazâlî* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Baskı, 2013), 35.

2 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl* (Beyrut: Mecmûa'tu Resâili'l-Gazâlî 7, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1988), 25.

3 W. Montgomery Watt, *Müslüman Aydın Gazâlî Hakkında Bir Araştırma* (İstanbul: Etüt Yayınları, 2003), 28.

4 Ayni, *İslam Düşüncesinin Zirvesi Gazâlî*, 42.

5 İmam-ı Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, Trc. Yahya Pakiş (İstanbul: Umran Yayınları, 1988), 56.

6 El-Hakîm Suâd, *Yirmi Birinci Yüzyılda İhyâü Ulûmi'd-Dîn* (İstanbul: Nefes Yayınları, 2015), 53.

ve kardeşini sûfî bir arkadaşına teslim etmişti. Bu kişi onların medreseye gitmelerini tavsiye etti ve böylece iki kardeş ilmi hayata başladılar.⁷ Ayrıca küçük yaşta Kur'an hafızı oldular.⁸

Gazâlî, Tûs'ta er-Radakânî'den Şafii fikhını öğrendi.⁹ Sonra Cürcan'a giderek Ebû Nasr el-İsmailî ile bu ilmîni mükemmelleştirdi.¹⁰ Oradan Nişâbur'a gitti ve İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin (ö. 1085) ders halkasına katıldı. Kısa sürede 400'e yakın öğrencisi arasından sıyrılarak hocasına asistan oldu. El-Cüveynî'nin vefatından sonra Nişâbur'dan ayrıldı, ayrılırken henüz 28 yaşındaydı.¹¹

Tahsilini tamamladıktan sonra Gazâlî, Selçuklu Devletinin büyük veziri Nizamü'l-Mülk'ün (ö.1092) huzuruna çıktı. Nizamü'l-Mülk Gazâlî'nin şöhretini duymuş, ilim, irfan ve kabiliyetlerini bildiği için çok saygı göstermişti.

Nizamü'l-Mülk'ün çevresinde yetenekli, olgun ve bilgin pek çok insan vardı ve bunlar ile ilmi ve dini toplantılar yapılırdı. Gazâlî bu toplantılar ve tartışmalar esnasında daima herkese üstün gelmekteydi. Bu hal altı yıl kadar devam etti¹² ve Nizamü'l-Mülk Gazâlî'yi Nizamiye Üniversitesine rektör olarak atadı. O dönemde bu paye bir âlim için en yüksek mertebeye idi. Gazâlî bu göreve getirildiğinde henüz 34 yaşındaydı.¹³

Hicri 484 (m. 1091) yılında Bağdat'a geldi ve Nizamiye medresesinde ders vermeye başladı. Kısa zamanda keskin zekâsı, ilmi dehası ve güçlü şahsiyeti sayesinde büyük bir etki meydana getirdi. 300 ihtisas talebesi ve yüzlerce idareci derslerine katılıyor, Gazâlî'den feyz alıyorlardı.¹⁴

Nizamü'l-Mülk miladi 1092 yılında bir suikast ile şehit edildi. Aynı yıl Sultan Melikşah Bağdat'ta vefat etti. Anneleri farklı olan Melikşah'ın oğulları Berk Yaruk (ö. 1104) ve Mahmut (ö. 1094) taraftarları saltanat mücadelesine tutuştu. Gazâlî, Mahmut'un annesi Terken Hatun ile oğlunun sultan olması hususunda yapılan müzakerelere katıldı.¹⁵ Gazâlî Terken Hatun'a Mahmut'un küçük bir çocuk olduğunu, bu yüzden dini hukukun, idari yetkilerin ona verilmesine müsaade etmeyeceğini söyleyerek saltanat kavgasına son verilmesine vesile oldu.¹⁶ Halife Mustazhir (ö. 1118) 1094'te Gazâlî'ye İsmâ-

7 Ebu'l-Hasan En-Nedevî, *İslam Önderleri Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1992, Cilt 1), 188.

8 L.W. Adamec, *İslam A Historical Companion* (Great Britain: Tempus Publised Limited, 2007) 104.

9 en-Nedevî, *İslam Önderleri Tarihi*, 188.

10 en-Nedevî, *İslam Düşüncesinin Zirvesi Gazâlî*, 42.

11 en-Nedevî, *İslam Önderleri Tarihi*, 188.

12 Watt, *Müslüman Aydın*, 31.

13 Nedevî, *İslam Önderleri Tarihi*, 189.

14 en-Nedevî, *İslam Önderleri Tarihi*, 189.

15 Frank Griffel, *Gazâlî'nin Felsefî Kelâmı*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2012), 14.

16 Griffel, *Gazâlî'nin Felsefî Kelâmı*, 73.

ilf fikirlere karşı eser yazma görevi verdi. Gazâlî onların içyüzünü ve fitnelelerini anlatan kitaplar yazdı.¹⁷

Gazâlî bir müddet sonra manevi bir arayış içine girdi. Ebedi saadet hakkında düştüğü bu bunalıma çare bulmak ve kendisi ile mücahede etmek için hac bahanesi ile medresedeki görevini bırakarak¹⁸ Bağdat'tan ayrıldı ve Şam'a gitti (m. 1095). Din ilimlerinin zirvesinde olmasına rağmen dünya ile alakalı meşguliyetlerin kendi etrafını sarmış olduğunu gördü, kendisini bir yarın kenarında duran ve düşmek üzere olan bir kişiye benzetti.¹⁹ Şam da iki yıl kaldıktan sonra Hacca gitti (m. 1097). Hac sonrası Şam'a döndü ve buradan Bağdat yoluyla Tûs'a geçti. İlim ve hal olarak tasavvuf alanında ilerledi. Bağdat'tan ayrılışından on bir yıl sonra miladi 1106 yılında Nizamü'l-Mülk'ün oğlu Fahrü'l-Mülk'ün ricası üzerine Nişâbur Nizamiye Medresesinde eğitim vermeye tekrar başladı. Buradan kısa süre sonra Tûs'a dönerek yaptırdığı medresede, talebeleriyle birlikte sûfî eğitim ve yaşamını sürdürdü. Gazâlî 28 Aralık 1111 yılında doğum yeri olan İran'ın Tûs şehrinde, kendi kurduğu ve çok sayıda talebe okuttuğu medresesinin yanındaki hânkâhında²⁰ vefat etti.²¹ Vefatından birkaç gün önce son kitabı olan "*İlcâmu'l-Avâm an ilmi'l-Kelâm*" adlı kitabını henüz tamamlamıştı.²²

Elde Ettiği İlimlerin Kısa Bir Mütalaası

Gazâlî'nin elde ettiği ilimler farklılıklar göstermektedir. Bu da onun karizmatik yapısının oluşumunda en önemli etkenlerden biridir. Özellikle Tasavvuf, Gazâlî'nin çocukluğundan beri muhatap olduğu bir ilimdir. Babasının sûfî bir arkadaşına Gazâlî ve kardeşini teslim etmiş olması bu durumu izah etmektedir. Köklerinde Tasavvufun izleri mevcuttur.²³

Medrese eğitimi sırasında Gazâlî, standart yüksek İslam eğitim programına dâhil olmuştur. Ağırlığını Fıkıh ilminin teşkil ettiği bu program; Kur'an, Hadis, Tefsir ve Kelam gibi aslî, Arap grameri ve Mezhepler ilmi gibi yardımcı ilimlerden oluşmaktaydı.²⁴ Gazâlî'nin de eğitim gördüğü bu medreselerin hedeflerinden biri Sünni düşünceyi yaymaktı. Ayrıca başta kadılık ve yöneticilik olmak üzere devlet teşkilatında görev alabilecek Sünni kadrolar buralardan yetişmekteydi.²⁵

17 Ayni, *İslam Düşüncesinin Zirvesi Gazâlî*, 43.

18 Ayni, *İslam Düşüncesinin Zirvesi Gazâlî*, 43.

19 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 51.

20 Dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, bir süre ikamet ettikleri, bazen inzivaya çekildikleri mekânlar için kullanılan terim Bkz. Süleyman Uludağ, "Hankâh", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16: 42-43.

21 Griffel, *Gazâlî'nin Felsefî Kelâmı*, 15.

22 Griffel, *Gazâlî'nin Felsefî Kelâmı*, 107.

23 Suâd, *Yirmi Birinci Yüzyılda İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 25.

24 Watt, *Müslüman Aydın*, 29.

25 Ali Muhammed Sallabî, *Selçuklular* (Ravza Yayınları, İstanbul, 2013), 340.

Fıkıh ilminde mükemmelleşen Gazâlî, el-Cüveynî'nin ondaki kıvrak zekâ-yı, geniş malumatı ve dakik anlayışı fark etmesi ile Kelam ilmine yöneldi. Zaten el-Cüveynî 'de çok iyi bir kalamcıydı.

El-Cüveynî hayattayken Gazâlî "*Menhûl*" adlı kitabını yazmış, el-Cüveynî'de "Beni diri diri toprağa gömdün. Biraz sabretseydin ya. Senin kitabın benim kitabımı perdeledi." demiştir.²⁶

Gazâlî Felsefe ilmini detaylı araştırdı ve bu ilime en üst düzeyde vakıf oldu. Onların aldatma, karışıklık, hakiki ve hayali unsurlarını şek ve şüphe kalmayacak şekilde ortaya koydu.²⁷ Felsefecilerin ilimlerini altı kısma ayırıp bunlar üzerinde uzmanlaşarak faydalı ve faydasız kısımlarını tespit etti. Bu ilimler; Riyaziye (Matematik), Mantık, Tabiîye (Tabiat İlimleri), İlahiyat, Siyaset ve Ahlaktır.

Daha sonra Tasavvuf ilmi ile meşgul oldu. Gazâlî'ye göre Tasavvuf; yaşayarak tadarak ve kötü sıfatları iyiler ile değiştirerek elde edilebilen bir ilimdir. Bulunduğu toplum itibari ile çocukluktan beri bildiği bu ilmin inceliklerine vakıf olmuş, gerçek saadetin bu ilmin yardımı ile elde edilebileceğini ortaya koymuştur.²⁸ Ömrünün son beş senesinde Gazâlî, Buhari ve Müslim metinlerinde bulunan hadisler üzerinde çalışmalar yaparak, güvenilir râvi zinciri üzerinden neyin doğrulanıp neyin doğrulanmayacağı meselesi üzerinde çalıştığı da söylenmektedir.²⁹

İlimleri İnkâr Edişi ve Manevi Arayış

Gazâlî'nin yaşadığı dönemde, İslam âleminde siyasi, dini, felsefi ve fikri bir karmaşa hâkimdi. Nizamiye medresesinde ki görevine kendi düştüğü çok özel bir durumdan dolayı ara verdi. Sahip olduğu tüm bilgiler ile yaşadığı bu özel durum, onun çok uzun bir yolculuğa çıkmasına sebebiyet verdi. Hakikate, kesin bilgiye veya Sırât-ı Müstakîm'e ulaşmak için akli ve nakli tüm ilimleri incelediğini³⁰ hatta araştırılmasına gerek olmayan bilgileri dahi araştırdığını³¹ söyleyen Gazâlî, biyografisi niteliğindeki "*el-Munkizu mine'd-Dalâl*" adlı kitabında geçirdiği evreleri açık bir dille yazmıştır.

Kelam, mantık, felsefe ve hikmet üzerinde çalışmalar yapan Gazâlî, Bağdat Nizamiye Medresesi'ndeki görevi esnasında özellikle Felsefe üzerinde ciddi çalışmalar yaptı. "Eşyanın hakikatine varmak ve ulaşmak, işimin ve

26 Sallabî, *Selçuklular*, 427.

27 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 26.

28 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 62.

29 Griffel, *Gazâlî'nin Felsefî Kelâmı*, 104.

30 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 15.

31 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 21.

ömrümün başlangıcından bu yana âdetim idi.”³² diyen Gazâlî, İslam felsefe tarihinde de çok önemli bir yere sahiptir. Onun sistematize edip İslam inancına uyarladığı felsefi bakışı bir nevi müesseseseleşmiş, kendisinden sonra dahi İslam âlemi dâhil tüm dünyada etkili olmuştur.

Gazâlî'nin Bağdat'ta ders vermesine engel olan, “Safsata yolunu tutarak ilimleri inkâr edişim”³³ dediği hastalık halinden kurtulunca, hakikati arayanların ancak şu dört grup olabileceğine kanaat ettiğini söylemektedir:³⁴

1. Kelamcılar: Rey ve nazariye ehli olduğunu iddia edenler.
2. Bâtıniler: Talim ehli olduklarını, hakikati masum olan imamdan aldıklarını iddia edenler.
3. Felsefeciler: Mantık ve kesin delil sahibi olduklarını düşünenler.
4. Sûfiler: Allah'ın has kulları, müşahede ve keşif ehli olduğuna inananlar.

Kelam ilminin zamanla bozulduğunu, maksadının dışında, taklit seviyesinde kaldığını, hakikat için bir çözüm sunmadığını tetkik etti.³⁵

Bâtıniler hakkında kitaplar yazarak sapık olduklarını delilleri ile ispatladı. “*Fedâihu'l-Bâtiniyye*”, “*Hüccetü'l-Hakk*” ve “*Kıstâsu'l-Müstakîm*” adlı kitaplarında anlatıldıkları gibi olmadıklarını gösterdi. Akli zayıf kimseleri ve avam tabakasını sapık itikatlarına yönlendirmek için yalan ve iftiralarla dolu çalışmalarını tek tek çürüttü.³⁶ Bu grubun hakikatle bir ilgileri olmadığını görerek felsefe ilmine yöneldi.

Felsefeciler ile ilgili derin araştırmalar yapan Gazâlî, felsefeye vakıf olmayan bir kişinin bu ilmi anlayamayacağını savundu. Bu vukufiyeti o kadar olmalı ki, o ilmin en âliminin ilmine denk, hatta daha fazla olmalıydı.³⁷ Bu yüzden felsefenin bütün inceliklerine vakıf oldu. “*Makâsidü'l-Felâsife*” adlı eserini kaleme aldı. Bu kitapta açık bir dille felsefi ıstılahları ve araştırmaları zikrederek, tenkit ve yoruma tabi tutmadan izahlarda bulundu.³⁸ Felsefeyi altı ana esasla sınırlandırdı ve bunların birçoğunun dinle çatışmadığından bahsetti.³⁹ Din ile ilgili kısımlarında aldatma, karışıklık, hakiki ve hayali unsurlarına vakıf oldu. Felsefe için iki afet tespit etti. Birincisi felsefecileri okumayı reddedenlerin afeti. Bu insanlar hakkı ve doğruyu insanlara göre be-

32 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 16.

33 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 18.

34 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 22.

35 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 24.

36 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 48.

37 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 25.

38 Sallabî, *Selçuklular*, 439.

39 Sallâbî, *Selçuklular*, 440.

lirlerler. İnsanları hak ile tanımazlar.⁴⁰ İkinci afet ise; onların sözlerini kabul etmekle gelen fenalıklardır. Bir kısım şeylerini beğenince diğer kısımları da hüsn-ü zan ile kabul ederler. Batıl fikirler beraberinde kabul edilir. Bu ise batıla doğru bir nevi istidraçtır.⁴¹ Bu yüzden felsefe ilmi de hakikat konusunda Gazâlî'nin manevi arayışına ve ihtiyacına cevap veremedi.

Gazâlî'nin Tasavvuf Anlayışı

Gazâlî Tasavvuf ilmini yaşayarak tetkik etti ve bu ilmin Saadete ulaştırabilecek, kişinin manevi arayışını sonuçlandırabilecek bir ilim olduğunu savundu. Öncelikle Tasavvuf ilminin nasıl bir ilim olduğunu açıkladı. Kalbe hulul eden ilimleri akli ve şer'i olmak üzere ikiye ayırdı. Akli ilimleri de zaruri ve İktisâbî olmak üzere ikiye ayırdı. İktisâbî ilimleri dünyevi ve uhrevi diye iki kısımda zikretti. Tasavvuf ilmini, akli ilimlerin İktisâbî kısmının uhrevi bölümüne yerleştirerek, bu ilmin sağlamsa yapılabilir bir ilim olduğunu vurguladı. Ayrıca akli ilimlerle şer'i ilimlerin birbirine tezat olduğunu söyleyenlerde basiret körlüğüne işaret etti. Ona göre akli nazara almadan yalnız taklit ile yetinmek cehalet, Kur'an ve sünnetin nurunu atarak yalnız akıl ile yetinmek ise aldanmaktı.⁴²

Gazâlî sûfî geleneğin ürünlerini İslam çerçevesinde yeniden yorumladı⁴³, metodolojik bir yaklaşımla onun gelişmesine ve yaygınlaşmasına vesile oldu. Gazâlî'nin *el-Keşfu ve't-Tebyîn* adlı kitabında aldananları kategorize etmesi ve bazı sûfileri de aldananlar⁴⁴ içerisinde zikretmesi oldukça önemlidir. Gazâlî, Tasavvuf ilmini ehlisünnet çizgisinde kalarak diğer İslami ilimler içinde hak ettiği yere getirdi, ifrata kaçan tasavvufî görüşleri eleştirmesi ile de ne kadar objektif bakabildiğini ispatladı.⁴⁵

Gazâlî tasavvufun özünü; nefse ağır gelen zorluklara katlanmak, kötü huy- lar ve çirkin sıfatlardan arınmak sureti ile Allah dışındaki her şeyi kalpten atarak O'nun zikri ile güzelleştirmek ve süslemek olarak tanımladı.⁴⁶ Bunun içinde bir takım öğretiler geliştirerek kişiyi saadete eriştirecek pedagojisini özellikle gençler olmak üzere tüm insanlığın hizmetine sundu.⁴⁷

40 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 26.

41 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 38.

42 Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 3: 1, 39.

43 Suâd, *Yirmi Birinci Yüzyılda İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 35.

44 Gazâlî, *el-Keşfu ve't-Tebyîn*, Resâili İmâmi'l-Gazâlî 5 (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1988), 180.

45 Süleyman Uludağ, "Bir Mutasavvıf Olarak İmam Gazâlî", *Diyanet İlmî Dergisi* (İstanbul 2011): 47.

46 Gazâlî, *el-Munkizu mine'd-Dalâl*, 50.

47 İmam Gazâlî, *Gençliğe Öğütler*, (İstanbul: Semerkant Yayınları, 2012)

Manevi Arayışta Gazâlî Pedagojisi

a) Kalp İlimleri Farz-ı Ayn

Gazâlî nasihatini kolay olduğunu ama onu yapmanın zor olduğunu zikretmektedir.⁴⁸ Kişinin yüz sene ilim okusa bile o bilgi ile amel etmedikçe Allah'ın rahmetine hak kazanamayacağından bahsetti.⁴⁹ İlim öğrenmenin amacının dünyalık kazanmak değil Hz. Peygamberin getirdiği dini yaşatmak, ahlakını düzeltmek ve kötülüğü emreden nefsi yenmek olduğunu söyledi.⁵⁰

İlmin özünü; ibadet ve itaatin ne olduğunu bilmek olarak anlattı. Bunları hakkıyla yerine getirebilmek için kalbin anlaşılması gerektiği üzerinde durdu. İnsan ve hareketleri için kalbin komuta merkezi olduğundan bahsetti.⁵¹ Bunun içinde kalp ilimlerini bilmenin gerekliliği üzerinde durarak bu ilimlerin farzı ayn ilimlerden olduğunu savundu.⁵²

b) Kalbin Manevi Askerleri: Tahayyül-Gazap-Şehvet

Gazâlî'ye göre faziletler ve rezaletler, insanda üç kuvveden yayılır. Bunlar tahayyül, şehvet ve gazap kuvvetleridir.

Tahayyül kuvveti iki yönlüdür. Biri his tarafına diğeri akli tarafa yönelmiştir. Hissi tarafa bakan kısım ya hakikat ya da mecaz olarak mevcuttur. Akli tarafa bakan kısım ise hak ve batıl fikirlerin doğmasına sebep olan kısımdır.⁵³ Hayalde istikamet üzere olunursa tahayyül kuvveti meleklerin menzili olur, hayalde eğrilik ve batıl düşünceler hâkim olursa orası şeytanların menzili haline gelir.⁵⁴

Şehvet kuvveti zararı ve faydası olan bir kuvvettir. Bu kuvvetin ıslahı çok zordur, çünkü en yerleşik, en şiddetli ve en kadim olan kuvvet budur. Şehvet insanla birlikte doğar ve bu kuvvetini ıslah etmedikçe istek ve arzularının taarruzundan kurtulamaz. Ancak şehvet ıslah edildiğinde Rabbe kurbiyet sağlar, gerçek saadete ulaştıran bir vasıta olur. Onun yokluğu tasavvur edilirse ahiret saadetine ulaşmak mümkün olmaz. Bu kuvvetin zararını engellemenin en etkili yolu hamiyet ve gazap kuvvetini onun üzerine musallat etmektir.⁵⁵ İtidale ulaşan şehvet kişiyi züht, iffet, cömertlik, gönlü tok, âlicenap, hoşgörülü ve takva sahibi yapar.⁵⁶

48 Gazâlî, *Gençliğe Öğütler*, 17.

49 Gazâlî, *Gençliğe Öğütler*, 21.

50 Gazâlî, *Gençliğe Öğütler*, 29.

51 Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Din*, cilt. 1, 1-44.

52 Gazâlî, *Gençliğe Öğütler*, 80.

53 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, Trc. Serkan Özburun (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 63.

54 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 65.

55 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 66.

56 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 66.

Gazap kuvveti savunma ve saldırı mekanizmamızdır. Ancak içinde recmedilmiş şeytana uzana bir damar bulunmaktadır. Bu kuvvetin ifratı kişiyi helake ve fesada tefrit hali ise kişiyi umarsız şekilde sabırlı, fazla yumuşak ve cüret sahibi yapar. Bu kuvvetin itidali halinde kerem, hilm, sabır, vakar, tahammül, cesaret ve kemal gibi iyi huylar insanda hâsıl olur.⁵⁷ Kişiyi gaza-ba sürükleyen sebepler kibir, uçup, rehavet, ciddiyetsizlik, nankörlük, mala ve makama aşırı düşkünlük, muhalefet gibi şeylerdir. Bunlar aklen ve şer'an zemmedilmiş ve reddedilmiş kötü huylar olup, bu kuvvetle mücadele zıtları ile yok etmek şeklinde olur. Hissi ve akli tedavisi de budur.⁵⁸

c) Kalp ve İlim Arasında Beş Engel

Gazâlî'ye göre kalp tüm azaların müdebbiridir. Hepsi ona hizmet etmektedir. Onun hakikat karşısındaki durumu aynanın suretler karşısındaki durumuna benzemektedir. Kalp ile ayna arasındaki benzerlikte dört unsur vardır.

- a. Kalp
- b. Eşyanın hakikatleri
- c. Hakikatlerin izlerinin kalpte meydana gelip hazır olması
- d. Hakikatlerin kalpte parlamasını sağlayan nur.⁵⁹

İşte ilim denilen bu hakikatlerin kalpte parlamasına engel olup kişinin de âlim olmasına mani olan sebepleri beş maddede toparlar. Kalp yaradılışı itibarı ile hakikatleri kabule müsaittir. Ancak şu beş mani olunca bu hakikatlerden mahrum kalır.⁶⁰

1. Aynanın yüzünün değiştirilmemiş, şekillendirilmemiş ve parlatılmış olması
2. Aynanın yüzünün kirli ve paslı olması
3. Cismin aynanın parlak yüzünün karşısında olmaması
4. Cisimle ayna arasında bir perdenin olması
5. Cismin aynanın görüş açısının dışında olması.⁶¹

Birinci engel; kalbin zatındaki noksanlıktır. Malumatın hakikatinin kendini gösteremediği bebek kalbi veya asli fitratında noksanlık olan kalp bu gruptadır.

İkinci engel; şehvi arzuların sebep olduğu günah ve kötülüklerin kalbin yüzeyinde toplanıp onu kirletmesidir. Bu günahlar kalbin cilasını ve saflığını giderdiği için hakkın zuhuru engellenmiş olur.

57 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 67.

58 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 68.

59 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 77.

60 Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, cilt 3/1, 30.

61 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 78.

Üçüncü engel; kalbin kendisinden istenen hakikate değil de başka hedeflere yönelmesi ve dikkatini başka yönlere toplamasıdır. Kalbin cilalı olması yeterli değildir, aynı zamanda hakikatlere de yönelmiş olması gerekmektedir.

Dördüncü engel; kalbin önünde bir perdenin olmasıdır. Ayna ile cisim arasında perde olduğunda ayna cismin görüntüsünü vermezse kalpte hakikatler de görünmez. Çocukluk yaşlarda hüsn-ü zan ile kabul edilen yanlış itikatlar kalpte bir perde teşkil eder. Hatta öyle olur ki bazen bu perdeler çok kalınlaşır ve vazgeçilemez taassuplar seviyesine ulaşır.

Beşinci engel; hakikate giden yolları bilmemek, cehalettir. İlim tahsili isteyen ona ulaşmanın yollarını da bilmek zorundadır. Gerekli bilgiler uzmanlarından usulleri, kuralları ve bir mantık çerçevesinde öğrenilir. Bunlar ile neticeye ulaşılır. Bunların dışında kalan bir kalp hakikati öğrenemez.⁶²

Gazâlî'ye göre kimin kalbi ile arasında ki engeller kalkarsa o kimsenin kalbinde mülk ve melekûta ait suretler parlamaya başlar. Mülk ve melekût âlemi birlikte ele alındığında Hazret-i Rubûbiyet olarak isimlendirilir. Çünkü hazret tüm mevcudatı kuşatmaktadır.⁶³

d) Faziletlerin Kaynakları

Gazâlî faziletlerin çokluğuna işaret ederek bunları dört ana başlıkta toplamıştır. Bunlar Hikmet, Şecaat, İffet ve Adalet'tir. Hikmet aklî kuvvetin, Şecaat gazabî kuvvetin, iffet şehevî kuvvetin faziletidir. Adalet ise bu kuvvetlerin olması gereken şekilde olmasıdır.

Hikmet ile kastedilen maksat, "Allah hikmeti dilediğine verir. Hikmet verilen kişiye şüphesiz birçok hayır verilmiştir."⁶⁴ ayetinde kastedilen manadır. Aklî kuvvetlerin içinde ifrat ve tefrit halleri de mevcuttur. İfratı ukalalık ve zeyreklik, tefriti ise ahmaklıktır. Hikmet akli kuvvetlerin itidali olup ulaşmamız gereken bir durumdur. Hikmete ulaşan kişi hüsn-ü tedbir, parlak zekâ, berrak görüş ve doğru zan sahibi olur.⁶⁵

Şecaat ile kastedilen maksat, gazap kuvvetinin bir faziletidir. Gazap kuvveti bu hamiyet kuvvetiyle birleşirse bir işi yapma ve ondan vazgeçme akıl ve şeraite uyar. Gazabî kuvvetlerin içinde de ifrat ve tefrit halleri mevcuttur. İfratı tehevür, aşırı hiddet ve cüret, tefriti ise korkaklıktır. Korkaklık kişiyi ileri atılması gereken yerlerde çekingen yapar ve yerli yerince hareket edemez. Bilindiği üzere şiddet ve merhamet her yerde ve her zaman iyi değildir.

62 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 79.

63 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 81.

64 Bakara, 2/269.

65 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 70.

İyi ve güzel olan aklın ve şeriatın ölçülerine uygun olandır.⁶⁶ Şecaatin itidalinden kerem, vakar, metanet, hilm, sebat, mülayemet gibi güzel hasletler hâsıl olur. İfrat olan tehevür halinde kabihlik, cüret, tekebbür, uçup, gurur oluşur. Tefrit halinde ise alçaklık, hamiyetsizlik, korkaklık, harislik, hakirlik gibi duygular baş gösterir.⁶⁷

İffet ile kastedilen maksat, şehvi kuvvetlerin fazileti olup ıslah olmuş aklî kuvvete itaat edip onun işareti ile hareket etmesidir. Gazabî kuvvetlerin içinde de yine ifrat ve tefrit halleri mevcuttur. İfratı hırs ve şehvetperestlik, tefriti ise şehvi durgunluktur. İffet ise vasat hali ve övülmüş olanıdır. İffet elde edildiğinde hayâ, müsamaha, sabır, cömertlik, hüsn-ü takdir, intizam, kanaat, kalbi ferahlık, takva, dil açıklığı ve güler yüzlülük hâsıl olur. Tefritinde bitkinlik, kötülük, riya, korkaklık, pintilik ve huysuzluk gibi kötü hasletler, ifratında ise hayâsızlık, müsriflik, arsızlık ve haset gibi hastalıklar meydana gelir.⁶⁸

Adalet; hikmet, şecaat ve iffet kuvvetlerinin itidal üzere olup bu kuvvetlerin bir intizam halidir. O faziletlerden bir parça değil aksine faziletler topluluğudur. Bir yerde adaletin olabilmesi demek bu vasıflardan hiçbirinin eksik olmaması demektir. Muamelelerdeki ve siyasetteki adalet nefsin hikmet, şecaat ve iffetteki ahlakına bağlıdır. Kişi nefsinde ne kadar adaletli olursa muamele ve siyasette de o kadar adaletli olacaktır. Bir insan ferdi olarak nefsinde adaleti sistemini kurmadıkça cemiyet olarak ta adaleti kuramaz ve kurgulayamaz. Adalet nefisler, ameller ve siyaset olarak üç sahada kurulmak zorundadır.

Amellerinde adil olan bir kişi aldığı şeyi hakkı olduğu için alır, verirken de vermesi gerektiği için verir. Siyasette ki adalet ise cemiyetin cüzleri arasında yardımlaşma, dayanışma kaynaşma meydana getirerek bunların birbiri ile uyum içerisinde çalışmasını sağlamak, toplumun tek vücut olmasıdır.⁶⁹ Gazâlî'ye göre işte bu insan, hikmet, şecaat ve iffet kuvvetlerini itidal üzere kılıp ya kemale erecek ve Allah'a yakın olan meleklerin ufkuna karışıp saadete kavuşacak, ya da şehvet ve gazap kuvvetlerinin ifrat ve tefritleri ile hayvanlar derecesine inip helake uğrayacaktır.⁷⁰

Sırât-ı Seviyy, Sırât-ı İtidâl ve Sırât-ı Müstakîm

Sırât-ı Seviyy kavramını "Ey Muhammed, de ki: Herkes beklemektedir, siz de bekleyin. Yakında kimin düzgün yolun (Sırât-ı Seviyy) sahipleri olduğu-

66 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 71.

67 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 72.

68 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 73-74.

69 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 74.

70 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 75.

nu, kimin doğru yolu bulduğunu bileceksiniz!”⁷¹ ve “Ey babacığım. Kesinlikle sende olmayan ilim, bende açığa çıktı! Bu nedenle bana tâbi ol, seni düzgün yola (Sırâten Seviyyen) yönlendireyim.”⁷² Ayetlerinde açıkça görebilmekteyiz. Ayetlerde geçen Sırât-ı Seviyy kavramı aynı zamanda Sırât-ı Müstakîm kavramının müteradifidir. Ragıp el-İsfahani (ö. 1108) *Müfredât* adlı eserinde sevâ kökünden gelen bu kelimeyi şöyle açıklamıştır: “...birbirine muadil olmak, denk ve eşit olmak... İçerdiği muâdelet, denklik ve eşitlik anlamından dolayı Adl sözcüğü gibi kullanılmıştır.”⁷³

Gazâlî ifrat ve tefrit arasında bir seviyede olmayı itidalde olmak olarak izah etmiştir. Bu aynı zamanda Sırât-ı Müstakîm’de olmaktır. Hatta “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol”⁷⁴ ayetinin de bu manayı kastettiğini söyler. Ona göre bu dünyada sıratta müstakîm olan ahirette de müstakîm olur. Ayrıca Fatiha suresini okumanın vacip olduğunu, “Bizi doğru yola (Sırât-ı Müstakîm) ilet”⁷⁵ ayetinde geçen Sırât-ı Müstakîm’e ulaşmanın kişi için en mühim iş olduğunu zikreder.⁷⁶

Gazâlî akıl, gazap ve şehvet kuvvetlerini hikmet, şecaat ve iffet faziletlerine dönüştürüp itidale getirerek adalet duygusunu istikrarlı hale getirecek, kişiyi Sırât-ı Müstakîm’e ulaştıracaktır. Böylece ferdin nefsi ile mücadelesi sonucunda reziletlerin faziletlere dönüştürülmesi mümkün olacak, kendinde adaleti bulan kişi cemiyetini de adaletle düzenleyip yönetebilecek, hem fert hem de toplum olarak Sırât-ı Müstakîm’e ulaşacak ve gerçek saadete kavuşacaktır. Gazâlî’ye göre bu manevi arayışın sonu Sırât-ı Müstakîm ile bitmektedir.

Sonuç

Gazâlî manevi arayışında ki çalışmalarını sadece teorik alanda yapmamış, bunu pratiğe de dökmüştür. Kısa bir ömre birçok eser sığdırmış, en önemli eser olarak kendi yaşantısını ve arayışını insanlara sunmuş, sadece bilgi aktarmamış onlara gerçek saadet yolunu da göstermiştir.

Kendi manevi arayışında aldığı merhaleleri, problemleri ve çözümlerini insanlara bir sistem olarak miras bırakmış, bunun aslında bir kahır değil lütuf olduğunu anlatmış, bu yolda ulaşılması gereken en üst hedefi göstermiştir. Bu yol Sırât-ı Müstakîm’dir. İç dünyasında kalbi melekelerini itidale getiren herkesin Sırât-ı Müstakîm’e ulaşabileceğini ispatlamıştır.

71 Taha, 20/ 135.

72 Meryem, 19/43.

73 Ragıp İsfahani, *Müfredât Kur’an Kavramları Sözlüğü* (İstanbul, Pınar Yayınları, 2012), 775.

74 Hûd, 11/112.

75 Fatiha, 2/6.

76 Gazâlî, *Hakikat Bilgisine Yükseliş*, 72.

Gazâlî'ye göre insan, bu istidadı ile diğer yaratıklardan üstün olmuş, şeref ve fazileti elde etmiştir.⁷⁷ Gazâlî'nin yaşadıkları, yaptıkları ve yazdıkları özellikle gençlerimizin manevi arayışında çok önemlidir. Elde ettiği bu tecrübeler bizim için canlılığını hala korumaktadır. Gazâlî'nin araştırmamıza konu olan hususlarda pratik - teorik yöntem ve uygulamalarının dikkate alınıp ilgili alanda ki başka ilim dalları ile de desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adamec, L.W.. *Islam A Historical Companion*. Great Briatain: Tempus Publised Limited, 2007.
- Aynî, Mehmet Ali. *İslam Düşüncesinin Zirvesi Gazâlî*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- el-Hakîm, Suâd. *Yirmi Birinci Yüzyılda İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, İstanbul: Nefes Yayınları, 2015.
- En-Nedevî, Ebu'l-Hasan. *İslam Önderleri Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1992.
- Gazâlî, Ebu Hamid. *El-Keşfu ve't-Tebyîn*. Mecmûa'tu Resâili İmâmi'l-Gazâlî 5. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1988.
- Gazâlî, Ebu Hamid. *El-Munkizu mine'd-Dalâl*. Mecmûa'tu Resâili'l-Gazâlî 7, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1988.
- Gazâlî, Ebu Hamid. *El-Munkizu mine'd-Dalâl*, Trc. Yahya Pakiş. İstanbul: Umran Yayınları, 1988.
- Gazâlî, Ebu Hamid. *Hakikat Bilgisine Yükseliş*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Gazâlî, Ebu Hamid. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Trc. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları, ts.
- Gazâlî, Ebu Hamid. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Trc. Ali Arslan. İstanbul: Merve Yayınları, ts.
- Gazâlî, Ebu Hamid. *Ledün Risalesi*. Gazâlî Risaleleri 7. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2007.
- Gazâlî, Ebu Hamid. *Mukaddes Merdivenler*, Trc. Yaman Arıkan. İstanbul: Eskin Matbaası, 1971.
- Griffel, Frank. *Gazâlî'nin Felsefi Kelâmı*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- İmam Gazâlî, Ebu Hamid. *Gençliğe Öğütler*. İstanbul: Semerkant Yayınları, 2012.
- İsfahani, Ragıp. *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- Knyhs, Alexandar. *Tasavvuf Tarihi*. İzmir: Ufuk Yayınları, 2011.
- Sallabî, Ali Muhammed. *Selçuklular*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2013.
- Uludağ, Süleyman. "Bir Mutasavvıf Olarak İmam Gazâlî". Diyanet İlmî Dergisi, (İstanbul 2011)
- Watt, W. Montgomery. *Müslüman Aydın Gazâlî Hakkında Bir Araştırma*, İstanbul: Etüt Yayınları, 2003.

77 Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, cilt 3/1, 7.

Filibeli Ahmet Hilmi'nin A'mâk-ı Hayâl Eseri Perspektifinde Gençliğin Anlam Arayışına Bir Katkı

Sadi YILMAZ*

1. Filibeli Ahmet Hilmi'nin Hayatı ve Eserleri

Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, bugün Bulgaristan sınırları içinde yer alan Filibe'de (Plovdiv) 1863 yılında doğar. Türk düşünce tarihinde kısa sayılabilecek zaman dilimi içerisinde roman, tiyatro, şiir, mizah yazılarının yanı sıra dini ilimler, felsefe ve tasavvuf alanlarında yazmış olduğu eserleri dikkate aldığımızda son derece velud bir yazar olduğunu ifade edebiliriz.¹ İlk eğitimine Filibe'de sıbyan mektebinde başlayan yazar, daha sonra rüştiye mektebine devam eder. 1877'de başlayan Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle Ahmet Hilmi'nin ailesi İstanbul'a göç eder. İstanbul'a gelen Filibeli, Galatasaray Sultanisini bitirir.² Yaklaşık 12 yıllık bir süre boyunca İstanbul, İzmir ve Beyrut şehirlerinde Telgraf ve Posta İdaresinde görev yapan Ahmet Hilmi, bir suçlama sebebiyle 1900 yılında memuriyet görevinden alınır. Görevden alınmanın akabinde Jön Türklerle iletişim kuran yazar, Beyrut'tan Mısır'a kaçar. Mısır'da kısa bir süre kaldıktan sonra 1901 yılında İstanbul'a dönen Ahmet Hilmi, tam olarak bilinmeyen bir sebepten ötürü Fizan'a sürgün edilir. Fizan'da geçirdiği sürgün yıllarında başta Senusî ve Arusî tarikatları olmak üzere Kuzey Afrika'daki tasavvuf hareketleri hakkında araştırmalar yapar.

Ahmet Hilmi 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte İstanbul'a dönerek matbuat âleminde yerini alır. İttihad-ı İslam, Coşkun Kalender, Necat ve Tonguç gazetelerinde yazılar yazan Filibeli, Darülfünun'da felsefe ve Darüşşafaka'da hüsn-ü hat dersleri verir. Bir süre hocalık ve neşir faaliyetlerini birlikte götüren Ahmet Hilmi, bazı konuşma ve yazıları sebebiyle 1911 yılında İkin Kastamonu'ya sonra Bursa'ya sürgün edilir. 1914'te vefat eden Ahmet Hilmi, yazılarında sürekli bir biçimde Batı taklitçiliğine karşı çıkmış, özellikle 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile başlayan modernleşme hareketinin geleneksel Osmanlı-İslam kültür ve kurumlarıyla nasıl uyuşması gerektiği üzerinde durur. 19. Yüzyılın hâkim felsefesi olan maddeciliğe karşı çıkan Ahmet Hilmi'nin İslam düşüncesi ve Batı düşüncesi arasında belli yönlerden

* Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı (sadiyilmaz@bingol.edu.tr).

1 Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin hakkındaki tartışmalar için bknz. M. Zeki Ekici, *Meşrutiyet Devri Fikir Adamı: Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi Hayatı ve Eserleri*, s. 21, İstanbul Üniversitesi, SBE. Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 1997.

2 Galatasaray Sultanisini bitirmesi konusu şüpheli olan Filibeli Ahmet Hilmi'nin eğitim hayatı hakkında birçok belirsizlik ve tartışma söz konusudur.

uzlaşma yolları aradığını söyleyebiliriz. Ludwig Büchner'in *Madde ve Kuvvet* adlı eserini tercüme eden Bahâ Tefvik ile söz konusu eserdeki görüşleri savunan Celâl Nuri'yi³ bu düşünceleri dolayısıyla ağır bir şekilde eleştiren Ahmet Hilmi; düşüncelerinde metot olarak eklektizmi tercih ettiğini söyleyebiliriz. Tasavvufa ve özellikle de vahdet-i vücûd anlayışına ayrı büyük bir önem veren Filibeli, Kuzey Afrika'daki tasavvuf kültürünün dönemin Osmanlı dünyasında tanınması için büyük bir gayret ortaya koymuştur.

2. Hayatı Anlamlandırma Çabası

İnsanın anlam arayışı veya anlamlandırma çabası olarak değerlendirebileceğimiz serüvenin kökenine dair farklı bakış açılarının olduğunu söyleyebiliriz. İbrahimî dinlerin kutsal metinlerinde Âdem'in cennetten kovulması kıssası veya Platon'un varlık düşüncesinde ruhun ceza olarak bedene hapsedilmesi, ya da Heidegger'in düşüncesinde dünyaya fırlatılmış olması; genel olarak bu düşünceleri dikkate aldığımızda insanın geldiği yerin yani varoluşunun kaynağının dünya olmadığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan dünyaya ait olmayan insan doğal olarak dünyayı anlama ve yaşamını anlamlandırma çabası içine girecektir. Anlam arayışı yönüyle insan için gençlik döneminin önemli bir süreç olduğunu söyleyebiliriz.

3. A'mâk-ı Hayâl

Yazar Filibeli Ahmet Hilmi bu önemli eseri hakkında şu ifadelere yer verir: Bu eseri hakikat endişesi taşıyan vicdanlar ve metafizik konulara ilgi duyan insanlar zevkle okuyacaklardır. Bir asırdır bu memleket ve bu millet birçok Raci'ler yetiştirdi ve yetiştirmeye devam edecektir. Bu kitaba ilgi gösterilmesi insanların ciddi meselelere eğildiğini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Okurlarımızı bundan mahrum etmemek gerekir. Bu muhterem millette hakikat endişesiyle dolu binlerce, yüzbinlerce hassas yürek olduğunu inanıyorum.⁴

İçine düşmüş olduğu sonu gelmez şüphe hali ile hayata devam etmekle bilikte bu durumdan kurtulmak için henüz bir çare bulamayan Raci isminde bir genç olan roman kahramanı, evinin karşısındaki mezarlıkta dolaştığı esnada giymiş olduğu takkenin üstüne birçok ayna ve teneke parçaları yapıştırılmış olup ve görünüşü bakımından bir meczup olan "Aynalı Baba" olarak anılan bir kişi ile Raci'nin hayatında yeni bir süreç başlar. Bir genç olarak Raci'nin yaşamı anlamlandırma arayışı olarak değerlendirebileceğimiz bir süreçte Aynalı Baba, farklı aşamalardan oluşan mistik bir yolculuk yapma-

3 Filibeli Ahmet Hilmi'nin Celal Nuri'ye yönelik eleştirileri için bkz. Fatma Ebru Çöllü, *Felsefenin Geleceği Üzerine: Celal Nuri- F. Ahmet Hilmi Tartışması*, İstanbul Üniversitesi, SBE. Felsefe Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

4 Filibeli Ahmet Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*, Hazırlayan: Fevzi Çimen, s. 17, Şule Yayınları, İstanbul 2017.

sına rehberlik ederek onun ruhsal tekâmülünü tamamlaması için bir rehber rolündedir.

Raci ve Aynalı Baba'nın mezarlıkta bir araya gelmelerinin birinci gününde Raci; Buda ile hiçlik zirvesine bir yolculuğa çıktığı mistik bir tecrübe yaşar. Bu mistik yolculuk esnasında Buda'nın öğütlerini yerine getirmediği için hiçlik zirvesine ulaşmadan Raci; vahdet sarayına giremeyip visale eremediği için Buda⁵ tarafından huzurdan kovulur. Benliğini ve ruhunu teslim ettiği çirkin suratlı bir kocakarıya benzetilen dünyaya gönderilir.⁶ Raci'nin bu mistik tecrübesinde öne çıkan kesret ve vahdet kavramları özellikle felsefe ve tasavvuf alanlarında önemli bir yere sahiptir. Antik Yunan ile başlatılan felsefi düşüncede doğa filozoflarının arkhe problemine ilgilenmelerinin bir bakıma vahdete yönelim olarak yorumlayabiliriz. Doğa filozofları çocukluk olarak gördükleri maddi dünyanın kaynağının yani arkhesinin yine maddi dünya içerisinde olduğu düşüncesindeydi.⁷ Tasavvuf düşüncesinde ise âlemde var edilen her şey kesret, Tanrı'nın birliği vahdet kavramı ile ifade edilir. Bu bağlamda insanın yetkinleşme süreci âlemdeki kesreti aşarak bu çokluğun metafiziksel boyutu olan Tanrı'nın birliğinin bilincine ermekle gerçekleşir. Bu bağlamda bir genç olarak Raci'nin âlemdeki kesretin ötesindeki vahdete yönelme çabasını varlığın kaynağını anlaması bakımından önemli bir başlangıç olarak yorumlayabiliriz. Fakat Raci'nin bu mistik tecrübede kesreti ifade eden dünyaya benliğini teslim etmesi anlam arayışı bakımından başarısızlık olarak görülebilir.

İkinci günkü mistik tecrübesinde Raci; Zerdüş'tün imtihanından geçerek Ehrimen'e karşı Hürmüz'ün tarafında kendi nefsini yenmeyi hedefleyen bir savaşa katılır.⁸ Üstünlüğün sürekli değiştiği Ehrimen-Hürmüz savaşında

- 5 Gerçek yaşam öyküsü hakkında kesin bilgiler bulunmayan Buda'nın; genç yaşında bir yaşlı, bir hasta, bir ölü ve acı çeken bir dervishi görmesiye yaşamında bir dönüm noktası olur. Acılardan kurulusup hakikati elde etmek için çile hayatı yaşar. Ancak bunun çözüm olmadığını anlayan Buda; bir ağacın altında ayınladığında canlılığın sonsuz bir döngü içinde olduğunu fark eder. Kurtuluş anlamına gelen söz konusu döngünün dışına çıkmaya dair öğretisini "dört yüce gerçek" de özetler: 1-Yaşam acıdır. 2-Acıların kaynağı doyum-suz isteklerdir. 3-Arzulara bağımlılıktan kurtulan kişi kurtuluşu erer. (Ölüm-doğum döngüsünün dışına çıkar.) 4- Kurtuluşa götüren yol "*sekiz basamaklı yüce yol*"dur. Ayrıntılı bilgi için Bakınız: H. J. Störing, *İlk Çağ Felsefesi Hint-Çin-Yunan*, s. 61-62, Çev. Ömer Cemal Güngören, Yol Yayıncılık, İstanbul 2015.
- 6 A'mâk-ı Hayâl, 33-39.
- 7 Thales'e göre arkhenin su, Herakleitos'a göre ateş, Anaksimenes'e göre hava ve Empedokles'e göre toprak, su, ateş ve hava olmak üzere dört unsur olması bu düşünceye örnek sayılabilir. Bakınız. Francis E. Peter, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çeviren: Hakkı Hünler, s. 50-52, Paradigma Yayınları, İstanbul 2004.
- 8 M.Ö. 570 yılında doğduğu tahmin edilen Zerdüş, tektanrılı bir inanç telkin etmiştir. Zerdüş'tü inancında yüce tanrı Ahura Mazda olarak isimlendirilir. İyiliği temsil ettiğine inanılan Hürmüz Ahura Mazda'ya ibadeti telkin ederken; Ehrimen ise âlemdeki kötülüklerin kaynağı olarak görülür. Ayrıntılı bilgi için Bakınız: Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, s.107-109, Ocak Yayınları, Ankara 1993.

Hürmüz'ün tarafında "hikmet" olarak meydana çıkan Raci, Ehrimen'in tarafında olan gazabı yener. Ancak daha sonra kin, hiddet, hile, düşmanlık ve şehvet gibi silahlara sahip olan "Nefs-i Emmare"⁹ ye karşı hilim, ilim, kanaat, teenni, tevazu ve sabır silahlarıyla savaşılan Hikmet yenilir. Böylece yeniden evrende Ehrimen'in temsil ettiği karanlık ve Hürmüz'ün temsil ettiği nur arasında denge sağlanmış olur.¹⁰ Filibeli, Hikmet âlemde sürüp gittiğine inanılan iyilik-kötülük mücadelesini Zerdüşti sembolizm üzerinden anlatmaya çalışır. Söz konusu mücadelede Raci'yi hikmet olarak nitelmesini ise akıl sahibi olması dolayısıyla insanı ayrıcalıklı bir varlık olarak gördüğü şeklinde anlaşılabilir. Yaşamı anlamlandırma bağlamında ise insanın aklını kullanarak hikmeti elde etmesi iyi veya kötü olarak nitelendirilen eylemlerden iyiyi seçmeyi kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda gerek bireysel gerekse evrensel boyutta iyiliğin hâkim olması için hikmetin yeterli olmadığına işaret eden Filibelinin; her anlamda kötülüğü sembolize eden *Nefs-i Emmare*'ye karşı üstünlüğün anlık bir başarı olmanın ötesinde sürekli olan bir mücadele süreci anlamı taşıdığına işaret ettiğini söyleyebiliriz. Gençlik devresinde ise insanın hikmete uygun eylemde bulunmaya oranla arzularına kapılma ihtimali çok daha yüksek olduğundan dolayı söz konusu kötü arzularına karşı koyarak yaşama anlam katması sürecinde başarılı olmaktan vaz geçmemesi gerekir.

Üçüncü günkü mistik tecrübesinde hikmet evresine gelmiş olan Raci; yaşlı bir rehber eşliğinde varlığın sırlarını anlamak için çaba gösterdiği mistik bir tecrübe yaşar. Rehber varlığın mertebelerini göstermesi için Brahma'ya dua eder.¹¹ Bu mistik tecrübeye zaman ve mekân üstü bir müşahede gerçekleştiren Raci, sırasıyla kendisini denizde ve karada yaşayan canlılarda gördükten sonra canlıların dönüşüm evrelerini görerek sonunda insanın oluşumunu müşahade eder.¹² Yazar bu mistik tecrübe sayesinde Raci'nin başta denizde yaşayan canlılar olmak üzere karada yaşayan canlıların oluşum evrelerini anlamasını sağlar. Böylece fizyolojik ve psikolojik bakımdan canlıların en yetkin türü kabul edilen insanın canlılar âlemindeki özel yerini daha iyi anlamasını sağlamış olur. Zira fizyolojik yetkinlik ile beraber sahip olduğu duygu ve düşünce yetileri bakımından insan yaşamı sürecinde anlam arayışı içinde olan yegâne canlıdır. Dördüncü günkü mistik tecrübesinde farklı bir

9 Tasavvuff bir kavram olan Nefs-i Emmâre; heva ve hevese tabi olarak kötü eylemler yapması sonucu insan ruhuna hayvanî duyguların hâkim olması anlamına gelir. Seyyid Cafer Seccadî, *Ferheng-i Maarif-i İslamî*, s. 2025, cilt 3, İntişarât-i Kumuş, Tahran 1379.

10 *A'mâk-ı Hayâl*, 43-53.

11 Brahma: Sözlükte evrenin en yüce gücü anlamına gelen Brahma; kendi kendine var olan, ezeli, ebedi, ve herşeyi yaratandır. Hinduizm'de Vishnu, Shiva, Brahma şeklindeki tanrı üçlemesinde Brahma tanrı olarak; tüm evrenin yaratıcısı ve yaratılanların efendisidir. . Ayrıntılı bilgi için Bakınız: Korhan Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s.56, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

12 *A'mâk-ı Hayâl*, 61-62.

âlemde olan Raci, eşyanın hakikatine nispetle insanların sahip olduğu ilimlerin ne boyutta kaldığını anlamaya çabalar. Bu mistik tecrübeye insanların sahip olduğu bilgilerin sınırlılığını ortaya koymaya çalışması kadar özellikle din konusunda gelenekçi ve yenilikçi olarak görülen temsili düşünce akımlarının ne kadar yüzeysel olduklarına yer verilmektedir.¹³ Bilindiği üzere her ilim dalı sınırlı bir alanı konu edinir. İnsanların sahip olduğu bu sınırlı ilimlerden herhangi biri veya birkaçı ile bütün varlıkların hakikatini kavraması mümkün değildir. Zira varlıkların hakikati tek boyutlu veya sınırlı bir bilgiyle kavranmanın çok daha ötesindedir. Varlıkların hakikatini anlama bağlamında her ilim dalının rolü; Mevlâna'nın Mesnevi'de yer verdiği filin tarifi hikâyede karanlıkta filin farklı organlarına dokunan birçok kişi fil hakkındaki farklı tariflerde bulunurlar. Her ilim dalının sınırlı bir alanı konu edinmesi ile birlikte her insanın da sahip olduğu bilgilerin sınırlılığını göz ardı etmemek gerekir. Bu bakımdan Filibeli, Raci'nin yaşamındaki anlam arayışında bir ilmin sınırlı bakış açısına teslim olmanın önüne geçmeyi amaçladığını ifade edebiliriz. Özellikle de gelenek ve yenilik üzerinden din alanında tartışmalar her dönemde güncelliğini korusa da hakikat bağlamında bu tartışmaların çok yüzeysel olduğu anlaşılmaktadır. Sınırlı ve yüzeysel bakış açılarına teslim olmayan bir genç olarak Raci; anlam arayışı serüveninde daha üst bir bakış açısı kazanmış olduğu söylenebilir.

Beşinci günkü mistik tecrübesinde Simurg¹⁴ eşliğinde uzayda bir yolculuğa çıkan Raci; bu yolculuğu esnasında binlerce gezegen, kuyruklu yıldız, gök cisimleri ve onların kalıntılarını görür. Varlık sahasının seyretmek amacıyla Simurg eşliğindeki güneşin merkezine doğru sürdüren Raci; 1 yıl devam eden bu seyahatinde kâinatın ancak bir mahallesine sayılacak kadar yer görmüştür. Raci, bu yolculuğu esnasında varlık sahasında bulunan her şey arasında münasebetin yanı sıra; varlıklar arasında en güzel şekilde olan insanın âlemin özü olduğunu idrak eder.¹⁵ Bu mistik tecrübe Raci'nin evrenin sınırlarını kavramanın insan algısını aşan bir boyutta olduğunu anlaması bakımından önemlidir. Bununla birlikte varlık alanında yer alan her şeyin bir birinden kopuk olmanın aksine tamamen bir biri ile ilişki içinde olduğu ve bir bütünün parçaları gibi işlev gördüğünü ifade edilmektedir. Varlıklar arasında en güzel şekilde olan insanın söz konusu bütünlük içerisinde âlemin özü olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Zira insan sahip olduğu beden ile fizik dünyanın bir parçası olduğu gibi ruhu ile de metafizik dünyanın bir parçasıdır. Bu bakış açısı ile değerlendirilmesi insanın anlam arayışının fizik

13 A'mâk-ı Hayâl, 68.

14 Simurg; İran mitolojisinde bir kuş adı olarak geçse de tasavvufi bir kavram olarak simurgun insan-ı kâmil anlamına gelmektedir. Seyyid Cafer Seccadî, Ferheng-i Maarif-i İslamî, s. 1030, cilt 2, İntişarât-i Kumuş, Tahran 1379.

15 A'mâk-ı Hayâl, 74.

dünyayı aşan boyutlara ulaşmasını sağlaması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Böylece anlam arayışı içinde olan her insanın fizik dünyayı aşarak metafizik alanın ufuklarına ulaşmasının önü açılarak; söz konusu arayışın derinlik kazanmasının sağlanacağını söylenebilir.

Raci altıncı günkü mistik tecrübesinde Hintli bir padişahın oğludur. Her 7 yılda bir ülkesine gelip “*bu kervan nereye gidiyor*” diye 7 defa soran bir ejderhaya ülke halkı doğru cevabı vermediği için 20 yaşında 7 genç ve 7 bakireyi kurban olarak sunar. “*Bu kurbanları alan ejderha bu sualimin cevabı Kaf Dağı'nın¹⁶ arkasındaki Anka'dan¹⁷ öğrenebilirsiniz*” diyerek gider. Halkı ejderhanın zulmünden kurtarmayı amaçlayan Raci; Kaf Dağının arkasındaki Anka'dan doğru cevabı öğrenmek üzere yolculuğa çıkar. Bu yolculuk esnasında elde ettiği iki levha üzerinde yer alan yazının ilkinin Kaf dağı ve Anka'yı; ikincisinin ise ejderhanın sorduğu sorunun cevabı anlattığını Raci bir Serendip'teki bir bilgeden öğrenir. Böylece Raci ülkesine dönerek ejderhaya “*Ey akılsız ifrit! Olgunlaşmaya muhtaç bu varlıklar, bu devrana mahkûm kervan, hayalin benzersiz yaratılış sırrına, aşkın nuruna doğru uçup gidiyorlar. Bu seyran, bu devran ezeli, ebedidir*” şeklinde cevap vererek halkı ejderhadan kurtarır.¹⁸ Bu mistik tecrübeye ise bütünüyle mitolojik unsurlara yer verildiğini söyleyebiliriz. Zira Kafdağı, Anka kuşu, ejderha ve Serendip ülkesi birçok hikâyede yer alan başlıca mitolojik unsurlardandır. Filibeli Söz konusu mitolojik unsurlar üzerinden varlığın başlangıcı ve sonu problemi ele almaya çalışmaktadır. Mistik tecrübeyi yaşayan roman kahramanı Raci; varoluşun başlangıcının ve sonunun olmadığını ve varlıkların yetkinleşmeye doğru yöneldiklerini ifade etmekle problemi çözmüş görünmektedir. Raci'nin varlıkların yetkinliğe doğru yöneldiği anlamasının anlam arayışı bağlamında özel bir yeri vardır. Çünkü yaşamı anlamlandırma çabası; bütünüyle yetkinliğe doğru yol almak olarak görülebilir.

Yedinci günkü mistik tecrübeye kendisini tek gözlü, tek kollu ve tek ayaklı olarak gören Raci, iki göz, iki kol ve iki ayağa sahip olmak için şehrin kadısına bir dilekçe vererek Cablisa şehrine giden kervana katılır. Bu yolculuk esnasında irfan cenneti ve tecelli şelalesini gören Raci amacına ulaşmış olur.¹⁹ Bu

16 Kaf Dağı: Fars edebiyatında mitolojik bütün geçmişi ve içeriğiyle ankâ ve simurgun ülkesi olarak algılanır. Süfiler ise Kafdağın gönül ülkesi, can ve gerçeklik dünyası, simurgun makamı olarak kabul eder. Sâlikin en büyük hedefi oraya erişmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bakınız: Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*; s. 444-445, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.

17 Anka: Sözlükte uzun boyunlu anlamına gelen Anka; İran mitolojisinde bir kuş olan Simurg'un Arap mitolojisindeki karşılığıdır. Yuvasının kaf dağında olduğuna inanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bakınız: Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*; s. 62-626, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.

18 A'mâk-ı Hayâl, 86.

19 A'mâk-ı Hayâl, 92-93.

mistik tecrübe sayesinde Raci'nin; varlık sahasının mantığının sınırlarını aşan boyutlara sahip olduğunu anladığını söylenebilir. Böylece insanın sahip olduğu yetilerin varlık sahasını bütünüyle kavrayamayacağından hareketle de anlam arayışının da bu yetilerle sınırlı kalacağını söyleyebiliriz.

Raci kendisini sekizinci günkü mistik tecrübesinde Nanki şehrindeki bir medresede ilim ve marifet talibi olan bir genç olarak görür. Bütün Çin'i gezdiği halde sorularına cevap bulamayan bu genç, Brahman'ın huzuruna çıkmak amacıyla Hindistan'a yolculu çıkar. Bu mistik tecrübeye ruhun hakikatini²⁰ edebî bir muamma olarak gören ilim talibinin sorularına Brahman'ın verdiği cevaplar tatmin edici gelmez. Sonunda Raci, ruhun hakikatini bilmek için varlık ile yokluğun aynı şey olduğunu ispat etmenin şart olduğunu öğrenmiş olur.²¹ Ruhun hakikatini öğrenmek insanın bilgeliği elde etmesi yolunda önemli bir eşiktir. Nitekim insanın kendi ruhsal yönünü bilmesi önemli bir çaba gerektirir.

Dokuzuncu günkü mistik tecrübesinde ise büyük zatlardan oluşan bir meclisi bir pencereden izleyen Raci, sefil ve zavallı durumdaki insanlık ile bu büyük zatlar arasındaki diyaloga şahit olur. İlkin bu zatlardan biri insanlığa insanlığın neden bu kadar büyük sefaletle katlanıp intihar etmediğini sorar. Bunun üzerine o meclistekilerden biri: hayatın akıl sahipleri için benzersiz sanatları seyretmek ve cahil kimseler için ise yemek ve arzuların peşinde koşmak anlamını taşıdığını anlatan bir şiir okur. Mutluluğun ne olduğunu soran insanlığa; Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Konfüçyüs,²² Lokman, Hızır, Zerdüş, Brahma, Platon ve Aristoteles farklı cevaplar verince insanlık tereddüt içinde kalır. Sonunda meclisin reisi; saadetin hayatı olduğu gibi kabul, zahmetlere rıza ve ıslaha gayret olduğunu ifade ederek insanlığı tatmin eden cevabı vermiş olur.²³

Manisa Tımarhanesi başlığını taşıyan eserin ikinci bölümünün başında Raci ve arkadaşı Sami arasındaki mektuplaşmaya yer verilir. Raci'deki değişimi konu alan bu mektuplarda Sami'nin söz konusu değişime dair şaşkınlığından dolayı Manisa gelerek Raci'yi içinde bulunduğu durumdan kurtarma çabası yer alır. Akabinde Raci'nin tımarhanedeki gözlemediği zararsız deli-

20 Ruh: bir kimsenin manevi etkinliğinin ve çok çeşitli bilinç hallerinin merkezi; o kişinin benliğini meydana getiren entelektüel, ahlakî ve duygusal yetilerin tümü. Ayrıntılı bilgi için Bakınız: Ahmet Cevzici, Paradigma Felsefe Sözlüğü, s. 1340, Paradigma Yayınları, İstanbul 2013.

21 A'mâk-ı Hayâl, 93.

22 Konfüçyüs: Milattan önce 551-419 yılları arasında yaşamış olup bir eğitimci ve ahlak filozofu kabul edilmekte olup, Antik Çin hikmetini ve dinsel törenlerini canlandırmaya çalışmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bakınız: Ali İhsan Yitik, Doğu Dinleri, s. 205-207, İsam Yayınları, İstanbul 2014.

23 A'mâk-ı Hayâl, 103.

lerden olan bir er asker, çifte hafızlar ve cıva merhemi kâşifinin hikâyelerine anlatılır.²⁴ Son mistik tecrübeden sonra Raci ile yolları ayrılan Aynalı Baba; Manisa Tımarhanesinde tekrar bir araya gelirler. Eserin bu kısmı Aynalı Baba rehberliğinde Raci'nin sekiz hayalinin anlatıldığı *Yeni Hayaller Dizisi* başlığını taşıyan son bölümdür.

Abı-hayat başlıklı ilk hayalinde Raci; Tibet memleketinde mutlu bir yaşam sürdürmektedir. Ancak mutluluğun geçiciliği ve ölümün varlığı onu endişelendirir. Bu hayalde ölüm endişesinden ötürü Raci'nin ölümsüzlüğü elde etmek için karanlıklar ülkesinde bulunan ab-ı hayatı elde etmeye serüvenine yer verilir.²⁵ Ölümsüzlük arayışının anlatıldığı bu mistik tecrübede; söz konusu arayışın insanlık tarihi kadar eski öldüğünü söylenebiliriz. Nitekim insanoğlunun ilk yazınsal ürünü sayılan *Gılgamış Destanında* Enkidu'nun ölümünden sonra ölüm gerçeği ile yüzleşen Gılgamış ölümsüzlüğü elde etme çabası içine girer.²⁶ Yaşamın sonu kabul edilen ölüm gerçeğini ile yüzleşmenin; hayatta anlam arayışı içinde olmayı daha da hızlandıracaktır. Zira sınırlı bir hayata sahip olan insan; sahip olduğu zamanı daha anlamlı eylemlerle değerlendirmeyi tercih edecektir. İnsanın genç yaşta bunu fark etmesinin ise anlamdan yoksun yaşam sürmeninin önüne geçeceği söylenebilir.

İkinci hayalde ise Raci'nin maddi dünyada görülen nesnelere bir hayalden, bir vehimden ibaret olduğunu anlama sürecini konu alan mistik bir tecrübeye yer verilir.²⁷ Fizik dünyada herşeyin sürekli bir değişim içinde olduğunu anlamak; anlam arayışını maddi dünyayı aşan boyutlarda aramayı sağlayacaktır. Bir bakıma Platon'un idealar dünyası ve duyusal nesnelere dünyası arasında yaptığı belirgin ayrımı çağrıştırmaktadır²⁸. Üçüncü hayalde Raci'nin; yürüyen iskelet şeklinde olan Buda ile birlikte Olimpos dağında²⁹ Antik Yunan tanrılarıyla geçen diyalogları anlatılır. Bu mistik tecrübede Buda yokluğa karşı herkesi uyarmaktadır.³⁰ Antik Yunan tanrılarıyla birlikte Buda'ya yer verilmesi fantastik bir tarz oluştursa da bu mistik tecrübenin yaşamın geçiciliği anlamına gelen yokluğa karşı insanın yaşamda kalıcı olan şeylere odaklanması bağlamında önem taşımaktadır.

24 A'mâk-ı Hayâl, 109-120.

25 A'mâk-ı Hayâl, 123-129.

26 Gılgamış Destanı, s. 116-117 (285-35), Çev. Sait Maden, Türkiye İşbankası Yayınları, İstanbul 2013.

27 A'mâk-ı Hayâl, 131-135.

28 Platon, varlık tasavvurunda duyusal dünya ve idealar dünyası şeklinde yaptığı ayrımında ideaları varlıkların aslı kabul ederken; duyusal dünyadaki nesnelere ideaların gölgelelerinden ibaret olduğunu savunur. Bakınız: Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, s.258-261, Cilt 3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

29 Olimpos Dağı: Yunanistan'ın kuzeyinde, Teselya ve Orta Makedonya idari bölgeleri arasında kalan meşhur dağdır. Bu dağ, 2.917 metre yüksekliği ile Yunanistan'ın en yüksek noktası olmakla birlikte Antik Yunan Mitolojisinde Yunan Tanrılarının evi olduğuna inanılmaktadır.

30 A'mâk-ı Hayâl, 137-145.

Dördüncü hayalde sosyalist bir toplum bilimci olan Raci'nin bulunduğu memlekette felek³¹ hazretlerinin her bireyin başına düşen rızkı şehrin meydanında onlar arasında paylaşılması anlatılır.³² Bu hayalde insanın çabalaması ve bu çabasının karşılığı sembolik bir şekilde ele alınır. Özellikle rızkın bilgi düzeyine bağlı olmadığını ifade etmesi bakımından önemlidir. İnsanın tembellikten uzak durması kadar açgözlülüğten ve kanaatsizlikten de sakınması gerekir. Beşinci hayalde Raci'nin yükseklere doğru uçarak Pytagoras, Sokrates³³ ve Platon ile karşılaşması hikâye edilir. Bu hayalde berzah âleminde³⁴ belalar, kayıtlar, ihtiraslar ve etkilenmelerden kurtulmadığını müşahade eder.³⁵ Bu mistik tecrübede Antik Yunan filozoflarına yer verilmesi dikkat çekmektedir. İnsanın yaşamı boyunca belalar ve ihtiraslar gibi olumsuzluklardan kurtulmadığı dikkate alındığında bu olumsuzluklarla başa çıkma çabasıyla birlikte yaşamı anlamlandırmak gerektiğini bilmek önemlidir. Altıncı hayalde kendisini büyük bir karınca yuvasında bir karınca olarak gören Raci, hem insan hem de karıncaların idrak özellikleri sahiptir. Böylece karınca ve insanların gözünden tabiat olaylarını değerlendiren Raci; karıncaların yaşam düzeni, çalışma usulü, ekonomi, ev yönetimi, terbiye, adalet ve görev hissi bakımından insanlardan çok daha gelişmiş olduklarını müşahade eder.³⁶ Bu hayalde karıncalar gözüyle yaşamın temel konularını değerlendirmesi dikkat çekmektedir. Yaşamın önemli konularını İnsanın kendisi dışında bir canlının bakış açısıyla nasıl görüldüğünü fark etmesi insanın ufkunun gelişmesine önemli bir katkı sağlayacaktır. Belli bir ufuk genişliği kazanmış olan insanın da hayatında anlam arayışını daha sağlıklı ve başarılı bir şekilde gerçekleştireceği söylenebilir.

Yedinci hayalde Emel şehrinin eşrafından zengin bir ailenin oğlu olan Raci; aşk hastalığına düşmüştür. Maksut şehrinin sultanı Sultan Keramet'in kızı aşk aynası Banu'ya âşık olur. Raci aşkına kavuşmak amacıyla Maksut şehrine yolculuğa çıkarak Banu'nun huzuruna çıkıp ona kavuşmak için imtihana

31 Felek: Sözlükt gökyüzü, sema, talih baht anlamlarına gelen felek; Batlamyus kozmolojisine göre dünya evrenin merkezi olup çevresi dokuz felek ile kuşatılmıştır. Bakınız: Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 133-134, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2005.

32 A'mâk-ı Hayâl, 147-153.

33 Sokrates: M. Ö. 468-400 yılları arasında yaşamış olan ünlü Antik Yunan ahlak filozofudur. Felsefî düşüncelerinden dolayı ölüme mahkûm edilen filozofun, "üzerinde düşünülmeyen bir hayatın yaşanmaya değmeyeceği" düşüncesinin felsefesinin önemli bir noktası olduğu söylenebilir. Eflatun, Sokrates'in Savunması, Kare Yayınları, İstanbul 2006.

34 Berzah âlemi: Ölümle başlayıp kıyamete kadar devam eden zaman, bu zaman içinde ruhların bulunduğu mekân ve âlem, dünya ile ahiret arasındaki âlem. Tasavvufi bakımdan bir yönüyle Hakk'a bir yönüyle de halka dönük olduğu için insanın hakikati ve mahiyeti de bir berzah olarak kabul edilir. Bakınız: Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 72-73, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2005.

35 A'mâk-ı Hayâl, 155-157.

36 A'mâk-ı Hayâl, 159-162.

girer.³⁷ Bu hayale konu olan aşk serüveni, genç bireylerin duygusal yaşamlarının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Zira duyguların en yoğun şekilde yaşandığı bir süreç olan aşk; genç bir bireyin kendi duygusal derinliğini fark etmesi ve bunun üzerinden yaşamı değerlendirebilmesine imkân verir. Bu bakımdan yaşamı anlamlandırmada genç bireyin duygularını değersiz görmemesi gereken önemli bir sürecin olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

Sekizinci hayal ise bir önceki hayalin devamı niteliğindedir. Raci cünun vadesinde yolculuğa çıkar. Bir mezar başında toplanmış olan yedi mecnundan hayret makamında olanından aşk aynası Banu'nun sorularının cevaplarını öğrenir. Fakat Raci'nin kalbinde artık ne aşk aynası Banu ne de başka bir suret kalmıştır. Gönlü aşk aynasına dönüşen Raci Leylasız mecnun durumuna gelir.³⁸ Bu mistik tecrübede Raci'nin beşeri anlamda aşk serüveninin vuslatla bitmesinin onun anlam arayışında sadece aşılması gereken bir süreç olduğunu anlaşılmaktadır. Zira gerçek başarı beşeri aşkın da ötesinde varılması gereken bir amaçtır. Bu son mistik tecrübeden sonra Raci ile yolları ayrılan Aynalı Baba; Manisa Tımarhanesinde tekrar bir araya gelirler. Raci Aynalı Baba ile yeniden bir araya gelene kadarki süreçte yaşadığı mistik tecrübeler sonucunda ruhsal yetkinleşmesini büyük ölçüde tamamlamıştır. Burada Aynalı Baba Raci'yi birkaç hayali yolcuğa çıkardıktan sonra ölür ve roman onun Raci'ye bıraktığı not defterinde yer alan birkaç hikâye ile biter.³⁹

Sonuç: Eser genel olarak özgün edebî nitelikleriyle birlikte madde-mana, inanç-inkâr, dünya ve ahiret konularında düşünsel bakımdan Doğu ve Batı arasında sıkışan ve birçok şüpheyeye sahip bir genç olan Raci'nin soru-sorgulama ve arayışı sürecini konu edinmektedir. Roman; arayış içinde olan Raci'ye Aynalı Baba'nın rehberlik etmesini başarılı bir şekilde anlatmaktadır. Mitolojik ve fantastik unsurlarla birlikte kadim doğu dinlerine ve Antik Yunan filozoflarına yer verilmesi de genç bir insanın anlam arayışında inanç ve düşünce tarihinin birikiminden istifade etmesi bakımından önemlidir. Yazarın yaşamış olduğu dönem ve toplumda düşünce ve inanç alanlarında ortaya çıkan buhranların eserin şekillenmesinde önemli bir etkisi olduğunu ifade edebiliriz. Modern çağda anlam arayışı içinde olan genç bireylerin mistik bir tarzda da olsa düşünce ve inanç tarihinin önemli isimlerinin düşüncelerini anlamaları büyük bir önem taşımaktadır. Zira günümüzde gençlerin yaşamı anlamlandırma serüvenlerinde geçmiş anlamanın önemli bir aşama olacağı kanaatindeyiz.

37 A'mâk-ı Hayâl, 165-170.

38 A'mâk-ı Hayâl, 173-179.

39 Süleyman Eratalay, *Hermann Hesse'nin Siddhartha, Şebenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin A2mak-ı Hayâl adlı eserlerinin Mistik Özellikleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 62, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2004 Van.

KAYNAKÇA

- Ahmet Hilmi, Filibeli. *A'mâk-ı Hayâl*, Hazırlayan: Fevzi Çimen, İstanbul: Şule Yayınları, 2017.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Çöllü, Fatma Ebru. *Felsefenin Geleceği Üzerine: Celal Nuri- F. Ahmet Hilmi Tartışması*, İstanbul Üniversitesi, SBE. Felsefe Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.
- Eflatun. *Sokrates'in Savunması*, İstanbul: Kare Yayınları, 2006.
- Ekici, M. Zeki. *Meşrutiyet Devri Fikir Adamı: Şebenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi, SBE. Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 1997.
- Eratalay, Süleyman. *Hermann Hesse'nin Siddhartha, Şebenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin A'mak-ı Hayâl adlı eserlerinin Mistik Özellikleri* (Basılmamış YL Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2004 Van.
- Francis, E. Peter, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çeviren: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul 2004.
- Gılgamış Destanı*, Çev. Sait Maden, İstanbul: Türkiye İşbankası Yayınları, 2013.
- Kaya, Korhan. *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Seccadî, Seyyid Cafer. *Ferheng-i Maarif-i İslamî*, s. 2025, cilt 1-2-3, Tahran: İntişarât-i Kumuş, 1379.
- Störlling, H. J. *İlk Çağ Felsefesi Hint-Çin-Yunan*, Çev. Ömer Cemal Güngören, İstanbul: Yol Yayıncılık, 2015.
- Tümer, Günay. – Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları, 1993.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2005.
- Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*; İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2008.

Yüzeysel Anlamdan Kavram Yoksunluğuna

Şerefettin ADSOY*

Giriş

Belli bir varlık niteliğine sahip olanlar içerisinde düşünme, konuşma ve aynı zamanda üretme özelliğiyle farklılık arz eden insan, hemcinsleriyle birbirinden farklı kanallarla iletişim kurabilmektedir. Bu iletişim kanallarını genel itibariyle sözlü ve sözsüz olmak üzere ikiye ayırmak mümkün olduğu gibi her ikisi kendi içerisinde ayrıca çeşitlilik göstermektedir. Her ne kadar birbirlerinden farklılık arz etseler de yazı ve konuşma türlerinin arasında var olan yoğun ilişkiye benzer nitelikte aralarında bağlantı olduğunu söylemek de mümkündür. Kullanışlılık niteliği bakımından konuşma ön plana çıkarken, kalıcılık ve süreklilik özelliğine sahip olma yönünde de yazı ön plana çıkmaktadır. Konuşma ve yazı bu ve buna benzer noktalar bakımından farklılık gösterse de anlamlara işaret etmek üzere kelime, sembol ve işaretleri kullanması açısından da benzerlik göstermektedir. Bu kelime ve semboller birinde herhangi bir yüzey üzerine resm edilirken diğerinde ise telaffuz edilir. İster herhangi bir yüzey üzerine resm edilen yazı olsun isterse telaffuz edilen konuşma olsun her ikisinde de nihayetinde belirtilmek istenen şey onların işaret ettiği manadır. Bir diğer ifade ile onları kullanmak ve anlamakla aslında başka bir şey anlaşılma olmaktadır. Bu yüzden kullanılan kelime ve sembollerin işaret ettiği anlamların çerçevesi, o dili kullananlar arasında genel itibariyle aynıdır. Bu benzerliğin varlığına rağmen zaman ve mekân bakımından söz konusu sembol ve kelimeler aynı şekilde kullanılmaya devam etmekle beraber delalet ettikleri anlamlarda genişleme, daralma ve değişme meydana gelebilmektedir. Bu değişikliğin meydana gelmesinde, işaret edilen noktaya dair yeniliklerin gerçekleşmesi ve bireylerin sahip olduğu bilgilerde artış veya eksilmenin yaşanması gibi etkenler sıralanabilir. Buna bağlı olarak bireylerin duruma dair farkındalıklarının farklılığı iletişimin niteliğinde belirleyici olmaktadır.

İletişimde kullanılan sembol ve kelimelere anlamsal yönüyle bakıldığında, sadece kendileri dikkate alınıp değerlendirilmeleri söz konusu iken kavramsal boyutta, meselenin daha geniş çaplı bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Zira kavramsal yön, içinde bulunulan zaman ve mekân dikkate alınarak kendisiyle aynı düzlemde yer alanlarla olan ilişki ve irtibatının bir bütün halinde değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bir diğer açıdan değerlendirmeyle, anlamsal yön kişiden tamamen bağımsız bir halde de bulunma imkânına sahipken, kavramsal yön ise tam tersine, tamamen kişinin bilinçli ve

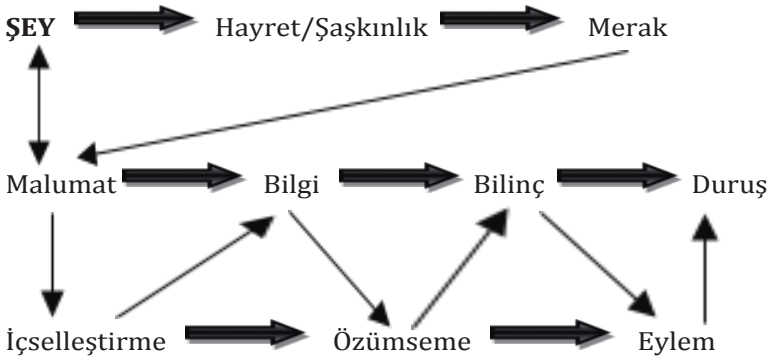
* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi, (sadvan885@gmail.com).

istekli yönelmesi sonucunda, kavrayış ve algılamasına bağlı olarak zihinde gerçekleşen bir durumdur. Bu bağlamda, meselenin algılanmasına dair herhangi bir yetersizliğin varlığı “anlam” noktasında sıkıntıya sebebiyet verdiği gibi “kavram” a sahip olma veya “kavramsallaştırma” nın gerçekleştirilmesine de engel teşkil edebilmektedir. Dolayısıyla bireyin kavramsallaştırmayı gerçekleştirebilmesi için yaşamın ilk döneminden itibaren, tedrici olarak, edinilmesi gereken beceriler var olmakla beraber onu, bu yetkinliği gerçekleştirmekten mahrum eden bir takım engellerin var olduğu da söylenebilir. İşte biz bu çalışma çerçevesinde bireyin bu yetkinliğe ulaşmasında sıkıntı doğuran bir takım temel sorunlara değineceğiz.

1. FARKINDALIK EKSİKLİĞİ

Bireyin eylem ve söylemlerinde etkin bir şekilde rol alabilmesi duruşuna bağlı olduğu gibi duruşu da edindiği ya da sahip olduğu bilgi ve bilince dayanmaktadır. Bir diğer ifade ile bireyin sahip olduğu bilginin nitelik ve içeriği bilincin derinliğini; bilincin keyfiyeti de duruşun duruluk ve netliğinde belirleyici olmaktadır. Bu yüzden sonucun sağlıklı ya da sağlıksızlığı önceki aşama ve aşamaların niteliğine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Zira insan eylem ve söylemlerini sahip olduğu müktesebatın farkındalık ve özümsemesi oranında ortaya koymaktadır.

İnsanın bilgi edinme yetisi ve bilgiyle etkileşim eylemi, günümüz ve geçmiş koşulları bağlamında sergilenen yaklaşımların bir karşılaştırması yapıldığında aralarında belirgin bir farklılık olduğu görülmektedir. Konunun detayına geçmeden önce bilginin ne tür bir süreç sonucunda gerçekleştiğine değinmemiz faydalı olacaktır:

Aristoteles’in “Bütün insanlar doğal olarak bilmek ister”¹ ifadesinde işaret ettiği gibi insan bilmediğini öğrenmeye eğilimli bir özelliğe sahiptir. Öğren-

1 Aristoteles, *Metafizik*, I. Kitap (A). (Çeviren: Ahmet Arslan). (İstanbul: Divan Kitap, 2017), 107.

me eylemiyle kazanılmayan bu özelliğe doğuştan sahip olan insan, başta kendisi olmak üzere içinde yaşadığı çevreyi tanıma ve anlamaya yönelik çabası, yoğunluğu ve içeriği değişmekle beraber, hep var ola gelmiştir. Zira insan ilk defa karşılaştığı şey ve durum karşısında hayret ve şaşkınlık duyar. Bireyde beliren hayret ve şaşkınlık onun merak duygusunu tetikler. Merakını gidermek isteyen birey, şeye ait olan malumatı edinmek durumundadır. Malumat, odaklanılan varlığın yapısı gereği sahip olduğu ve öğrenilecek ya da öğrenilmesi gereken verilerdir. Bir diğer ifade ile epistemolojik hammaddedir. Bu durumda da bilgi, içselleştirilmiş malumat olmaktadır. Dolayısıyla bir malumatın zihinde yer etmiş olması, onun bilgiye dönüştüğü anlamına gelmez. Eğer o malumat manzumesi akletme sürecinin yapıtaşlarından birisi haline gelmişse ve kişiyi gerçekliğe götüren ya da hakikate ulaştıran bir zihnî yolun önünü açmışsa gerçek anlamda bilgi olmuş olur.²

Bilgi ile gerçekliğin buluşması olan hakikate götürmeyen bir malumat bilgi niteliği kazanmadığı gibi, bu buluşmanın eyleme dönüşme hali olan hakka, yani erdeme ve adalete götürmeyen bir bilgi de değer boyutundan yoksun kalır. Bu durumda bilginin öncülünü varlık oluştururken sonucunu da değer oluşturmaktadır. Bu yüzden bilgi varlıktan, değer ise bilgiden kaynaklanır. Kısaca, içselleştirilmiş malumat bilgi; özümsemiş, yani öznenin özünden kılınmış bilgi bilinç ve davranışsal eyleme dönüşmüş bilinç ise duruşu oluşturur.³ Bu süreç bir kez başlanıp sona eren bir durum olmayıp süreklilik arz eden dinamik bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla bu işleyiş son nefese kadar devam eder.

Bilgi, bilinç ve duruş süreçleri tedrici bir şekilde bireyin, her bir aşamada kendi var oluşunu gerçekleştirmesi sonucuna bağlı olarak gün yüzüne çıkabilmektedir. Bireyin kendisinin etkin olmadığı herhangi bir edimin kalıcılığı söz konusu olmadığı gibi var olduğu sanılanın da çok kısa bir süre sonra kaybolacağı bilinmesi gereken bir gerçektir. Dolayısıyla her bir aşamanın potansiyel uç sınırı yakalaması bireyin farkındalık ve aktif olmasıyla erişilebilmektedir. Zira bireyin odaklandığı noktaya dair edindiği/edineceği şeyler sahip olduğu iç ve dış duyuların aktifliğiyle paralellik arz eder. Bu yüzden, arzu edilen sonucun elde edilebilmesi bireyin iç ve dış duyularının potansiyel duyarlılıklarının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Duyuların geliştirilmesinde yapılacak çalışmalarda dikkat edilmesi gerekli bir diğer husus da, parmak izlerinin farklılığı gibi, iç ve dış duyular bakımından da bireysel farklılıkların dikkate alınması gerekliliğidir. Çünkü genelleyici yaklaşımlar arzu edilmeyen sonuçlarla karşılaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu gerçekliğin varlığı ve insanlık tarihinde benzeri görülmemiş derecede sahip olduğumuz

2 Davutoğlu, Ahmet. *Duruş Gençlerle Yüz Yüze*. (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 149.

3 Davutoğlu, Ahmet, *a.g.e.*151.

koşullara rağmen günümüz eğitim anlayışı çerçevesinde uygulanan yaklaşım tarzı, arzu edilen sonuçlara ulaşmayı engellemektedir.

2. OKUL ÖĞRETİM TARZI

Bugün, her ne kadar birbirinden farklı eğitim tanımlamaları yapılsa da genel itibariyle işaret ettikleri ortak bir nokta vardır. Bu bağlamda eğitim, büyük oranda kişinin bizzat kendisinin dâhil olduğu ve içten dışa doğru işleyen bir süreç olup, o an sahip olduğu vaziyeti yetersiz görmüş olmasından kaynaklı olarak girmiş olduğu bu yeni yolda geniş deneyimlerden, devamlı iç gözlemlerden, kişinin kendi amacına yönelik dikkat dağıtıcı olumsuzluklara rağmen odaklanabilme yetisinden oluşmaktadır. Zira bu yol merak, sabır, yoğun gözlemden oluşan bir bileşim olup esaslı bir şekilde deneme yanılmaya bağlı risk alma yanında çevreden geri bildirim edinebilme yeteneği gerektiren bir yapıya sahiptir.⁴ Bir diğer ifade ile eğitim, kişinin sahip olduğu güç ve yetilerinin farkında olarak öncelikle kendisine hâkim olma, ardından da kendini geliştirme hatta kendini aşma meselesidir. İşte bu durumda insan ruhunun bütün imkânları keşif ve kavrayış alanına girmiş olur. Dolayısıyla eğitim yoluyla bireyde arzu edilen vaziyetin gerçekleşebilmesi için bireyin o an sahip olduğu güç ve yetilerine dair farkındalığının düzeyi ile mükte-sebatının boyutunu dikkate almayı gerekli kıldığı gibi eğitimi verenlerce de bilinmeyi gerektirmektedir. Oysa günümüz okul öğretiminde bireyin sahip olduğu duyuşsal ve bilişsel özellikleri başta olmak üzere bireysel farklılıklar dikkate alınmaksızın, başkalarınınca belirlenen bir çerçeve takip edilmektedir. Bir diğer ifadeyle okul öğretimi, bireyleri, önceden belirlenmiş bir standarda uygun hale getirme çabası olarak gerçekleşmektedir. Bu çalışmaya bağlı olarak da öğrenciler bilgelik ve akademik bilginin farkını hissetmeksizin her şeyin akademik gelişmeden ibaret olduğu anlayışını edinmektedir. Günümüz eğitim kurumlarında yapılan bu tarz içerikli çalışmalar, gençler üzerinde baskı oluşturarak gerçek ihtiyaçlara karşı onları duyarsız hale getirdiği gibi onlara hitap edemez durumda olduğundan zihinleri zorlayan yakıcı sorulara cevap vermekten de uzaktır. Kişinin kendi öğrenme eyleminde sorumluluk almayı kabul etmesinin yerine, resmî yönlendirmelere sorgusuz sualsiz bir itaat yaratmaktadır. Okul duvarının dışındaki problemler gerçekte merkezi öneme sahip olmalarına rağmen hep önemsiz görülür. Çalışmayı soyutlaştırmamanın, ders eksenli hale getirmenin, bireysel istek, korku, deneyim ve sorulardan uzak ve yabancı kılmanın sonucu, öğrenciyi zorunlu bir kayıtsızlığa, gevşeklik ve ilgisizliğe itmektir.⁵ Bu nitelikte bir tutumu edinen birey, başta kendisi olmak üzere içinde bulunduğu varlık alanını anlamlandırmaktan da

4 Gatto, John Taylor, *Eğitim Bir Kitle İmha Silahı*, (çev. Mehmet Ali Özkan) Edam, 2016 İstanbul, s.104

5 Gatto, John Taylor, *a.g.e.*, s. 105-106

uzak kalır. Kendisine ve etrafındakilere bir anlam veremeyen kişinin içten gelen duygulanımlardan kendini uzak tutması da olası değildir.

Bugün sahip olunan imkânlar ve buna bağlı olarak kullanılan araç ve yöntemler dikkate alındığında bilgi alanında bilginin kaynak, oluşum ve aktarımı ile ilgili gerçek bir devrimsel değişim sürecinin içinde bulunmaktayız. Bilginin aktarımı, bir zamanlar mekânlar üzerinden yapılırken bugün artık araçlar üzerinden saniyelik hızlarla gerçekleştirilmektedir. Bu oranda hızlı aktarım, bilgi etkileşimini ve harmanlanmasını hem olağanüstü hızlandırmakta hem de zihni formasyonları derinden etkilemektedir. Zira bugün yaşanmakta olan küreselleşme ile bilgi ayrı ayrı farklı merkezlerden çevreye yayılmıyor, her an bütün bir yer kürede deveran ediyor. Böyle bir durum karşısında birey, muhatap olduğu bilgiyi sorgulama gereğinde bulunmaksızın kullanabilmektedir. Bilgisayar ve yapay zekâ teknolojisi aracılığıyla insan-tanımlı bilgide görülmemiş bir değişim gerçekleşmesine karşılık bilginin meşruiyeti ve ahlakî denetimi devasa bir problem olarak yanı başımızda durmaktadır.

Bugün herhangi bir mekân ya da nesil aşılmadan oturulan yerde farklı yaklaşım ve düşüncelerle yüzleşme durumu gerçekleşebilmektedir. Nitelikli bir telefona sahip her birey internet aracılığıyla Hint kültürünün bir unsuruyla karşılaşabildiği gibi Sümer ya da başka bir toplumun kültürüyle de karşılaşabilmektedir. Bu denli hızlı bir geçişkenliğin yaşandığı bir dönemde bilgi üretiminin gerçekleştiği bu süreçte, bilginin meşruiyetinde ciddi sıkıntılar arz edip söz konusu bilgi, anında tüketilerek, yani içselleştirilmeden –verileri birbirinden ayırıştırma durumu söz konusu edilmeksizin- anında kullanılmaktadır. Böyle bir durumda mevcut olması gereken savunma mekanizmaları tamamen yok olduğundan zihinler her türlü saldırıya açık durumdadır. Kendilerine ait sabiteleri olmayan bu zihinler muhatap oldukları her türlü veriyi yüzeysel değerlendirmeden dolayı sorunu bütüncül ele alma imkânından da mahrum kalmaktadırlar.

3. KENDİLİK BİLİNCİNDEN YOKSUNLUK

İnsanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerden biri de öze dair farkındalığıdır. Özüne dair bir bilinç ya da farkındalığa sahip olmayan bir insanın da düşünce ve eylemlerinin öznesi olması imkân dâhilinde değildir. Dolayısıyla düşünce ve eylemlerinin faili olanlar zihni ve davranışsal kimliği oluşturabilir. Bir diğer ifade ile insanî kimliğin gerçekleşmesi, düşünce ve eylemlerinin öznesi olmaya bağlıdır.

İnsanın kendi özüne dair yapacağı soruşturma, felsefenin en önemli sorusu olan “Nedir?” sorusu anlamında, “Ben kimim?” ya da “Ben neyim?” sorularıyla başlar. Bu soruşturmaya yönelik verilebilecek cevaplar kaynakları ya da dayanakları itibarıyla çeşitlilik arz etmektedir. İnsanlığın bugün maruz

kaldığı bu sorundan kurtulması adına çözüm sunan ya da sunabilecek her bir bilgi kırıntısı, kaynağına, rengine ve milliyetine bakılmaksızın, günün koşulları ve imkânları çerçevesinde değerlendirilmelidir.

SONUÇ

İnsan, hemcinsleriyle gerçekleştirdiği iletişimi, anlamlara işaret etmek üzere yazılı ve sözlü konuşma kanallarını yoğunluklu olarak kullandığı bilinen bir gerçektir. Bu çerçevede kullandığı kelime, sembol ve işaretler, genel itibarıyla, aynı kalmalarına rağmen anlamlarında zamanla değişim meydana gelebilmektedir. Söz konusu değişikliğin bilinmemesi ya da dikkate alınmamasından dolayı bireyler arasında kurulmak istenen iletişim sağlıklı olarak gerçekleşmemektedir. Bu yüzden zamanla kelimelerde meydana gelen değişimin dikkate alınmasını gerekli kıldığı gibi diyalogda muhatabın sahip olduğu anlam düzeyinin de dikkate alınması iletişimin selameti açısından önem arz etmektedir.

İçinde bulunduğumuz, modernleşmenin adeta tabii bir sonucu olarak ortaya çıkan küreselleşmenin etkisiyle ve kitle iletişim araçlarının da tetiklemeyle sözü edilen değişiklik daha kısa zaman diliminde gerçekleşebildiği gibi çok geniş bir alana da yayılabilmektedir. Bireylerin de, meydana gelen değişimi aynı süre zarfında olduğu gibi edinmeleri söz konusu olmadığından kuşaklar arasında ortaya çıkan anlaşmazlık bir yana aynı kuşağın kendi arasında da ideal bir iletişimi imkânsız kılmaktadır. Kazanılması gereken anlam düzeyini yakalayamayanlar kavramsal boyuttan mahrum kaldıkları gibi kendilerini ve kendilerinin de içinde bulunduğu varlık alanını değerlendirmekten de aciz kalmaları kaçınılmaz olur. Bu gerçeklikle karşılaşan özellikle gençler, içten gelen duygulanım sonrası adeta bir sarsıntı geçirmektedirler. Gençlerin bu ve benzer sıkıntılı süreçleri esnek bir şekilde atlatması anlamında şu hususlar önem arz etmektedir:

1. Bireylerin eğitiminde takip edilecek yol yenilenmiş ve bireyi otomatlaştırmaktan öteye gitmeyen yaklaşımlardan ziyade, bireyin sahip olduğu duyuşsal ve zihinsel düzeyi dikkate alarak ona uygun yaklaşımlar sergilenmelidir.
2. Edindiği kelimelerin anlamları önemli olmakla beraber nihayetinde bütüncül bir değerlendirme ve anlamlandırma odaklı bir eylem gerçekleştirilmesi söz konusu olacağından kavram becerisi daha da önem arz etmektedir. Ancak bu beceriyi gerçekleştirebilmesi edinmiş olduğu kelimelerin işaret ettiği anlamların ne derinlikte kazanılmış olduğu hususu önem kazanmaktadır. Gerekli derinliği kazandırma adına burada dikkat edilmesi gereken nokta eğitimi verenin sahip olduğu düzey de-

ğil, eğitilecek olanın sahip olduğu anlam düzeyidir. Bu da bireyin çok yakında takip edilerek sahip olduğu anlam boyutu belirlendikten sonra erişilmesi gereken noktaya ulaştırılmasına yönelik çaba sarf edilmelidir.

3. Kavramsallaştırma tamamen bireyin bilinçli ve istekli bir etkinliğiyle gerçekleştiğinden bireyin sahip olduğu kişisel özellikleri dikkate alan uygulama ve düzenlemelerden uzak durulmalıdır.
4. Her dönem ve dolayısıyla değişim boyutu, değişken olmakla birlikte beraberinde bir dalgalanma ve etki meydana getirmektedir. Bugün yaşanan bu etkiler bağlamında zihnî korunmanın gerçekleştirilmesi artık eski yöntemlerle yapılamayacağı açıktır. Her bilgi etkileşimi kendine ait yöntemi doğurduğu veya ortaya koyduğundan bugünkü sıkıntıyı giderecek sağlıklı ve kullanışlı bir yöntem ihtiyacı olduğu açıktır. Bunun sağlanması değişik yollarla gerçekleştirilmesi mümkün olmakla beraber öncelikli olarak bugünkü genç nesle: yeni bir kimlik, zaman, mekân ve tarih bilinci kazandırmakla olur.
5. Bu bilinçler sağlanmadan malumat yığınıyla karşılaşılması durumunda bireyde çok ciddi sapmalar gerçekleşebileceği gibi çok cazip bir fikir etkileyici de olabilir. Bunu bugün farklı iki görüş arasında çok kısa bir zamanda savrulan insanlarda sıkça görmek mümkündür. Öyle ki bugün yazdığının tam tersini ertesi gün yazanlarla karşılaşmak artık sıradanlaşan bir durum olarak görülmektedir. Böyle bir tutum karşısında, süreklilik ve tutarlılık gerektiren, ahlakî değerler yok olmaya yüz tutuyor.
6. Çok hızlı bir şekilde işleyen ve yaşanan hayat içerisinde ortaya çıkan etkiye artık herkes çok açık bir şekilde maruz kalmaktadır. Bugün gelinen nihai noktada ilim adamlarının malumatı süzerek genç nesillere verme dönemi geride kalmıştır. Bu yüzden bugün bilim ya da ilim adamının gençlere yönelik görevi daha çok bilgi aktarmak değil daha sağlıklı ve işlevsel bir bilinç aktarmak olmalıdır. Dolayısıyla gençliğin muhatap olduğu ya da olabileceği malumatı kendisinin süzüp ve kendisine göre süzebilmesi için süreklilik ve tutarlılık gibi tutumlar erken yaşlardan itibaren kazandırılmalıdır.
7. Gençlerle diyaloga geçen ilim adamı bu ilişkiyi özne-nesne türü olan “Ben aktaracağım öğrenci de havuz gibi, aktardıklarımı alacaktır” anlayışı ve düşüncesinde olmamalıdır. Aynı yolculuğa çıkan iki yolcu gibi, bu sürece beraber başlanmalıdır. Dolayısıyla bu, didaktik bir yoldan ziyade, beraber yaşanan süreç olarak kabul edilmesi gerekir. Dinamik bir süreç olmasından dolayı takip edilmesi gereken yöntemle edinile-

cek bilgi kuşatıcı ve içselleştirici bir bilgi geliştirmeyi gerektirmektedir. Dışlayıcı ve sloganik bilgiler bir süre sonra gençlerde travmatik durumların ortaya çıkmasına yol açtığı sık karşılaşılan bir gerçektir. Gençlik döneminin tabii doğasında var olan duygular okşanarak duygusallığın en üst noktasına çıkartıldıktan sonra talep ve istekler adı altında bir takım söylemler sıralanır. Ardından da çok kuvvetli sloganlarla haykırma başlarlar sonra eğer o sloganların içi gerektiği şekilde ve ölçüde doldurulmamışsa söz konusu gençler bunun farkına vardıkları an bir sarsıntı yaşar. Bu sarsıntıyı müteakiben, fark ettiği boşluğu telafi etme sürecinde de maruz kaldığı duygusal halin ortaya çıkardığı hayal kırıklığı da ayrı bir sarsıntı yaşamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu anlamda bilginin bilinçle ilişkisinin yeniden kurulması gerekmektedir. Bu da insanî kimliğin inşasına bağlıdır.

8. Burada dikkate alınması gereken hayatî nokta, çözüm adına sergilenecek tutumların insanın özüne uygun bir paralellikte olmasıdır. Bir diğer ifade ile tarih içerisinde oluşturulmuş yapay kimliklerden uzak ve vareste bir yaklaşımla işlevsel ve insan doğasına uygun bir kimlik kazandırılmalıdır. Bu tarz bir niteliğe sahip birey, karşılaştığı sorunlara yönelik sorgulayıcı ve eleştirel bir tutum sergileyerek, başkasının yönlendirmesine gerek duymaksızın, sonuca ulaşma konusunda inisiyatif alabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, *Metafizik*, I. Kitap (A), (Çeviren: Ahmet Arslan) İstanbul: Divan Kitap, 2017,
- Davutoğlu, A. *Duruş Gençlerle Yüz Yüze*, İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Gatto, J. T. *Eğitim Bir Kitle İmha Silahı*, (çev. Mehmet Ali Özkan) İstanbul: Edam, 2016.

Sosyalleşme Sürecinin Hayatı Etkileyen Evresi: İlk Sosyalleşme

Tuba ERCAN*

1. Sosyalleşme (Toplumsallaşma) Kavramı ve Aile

Sosyalleşme, bireyin içinde bulunduğu toplumun norm ve değerlerini öğrenmelerini, benimsemelerini ve uygulamalarını ifade eder. Birey içinde bulunduğu toplumun kurallarını içselleştirir ve sonunda içinde bulunduğu toplumla uyumlu bir birey haline gelir. Amaç içinde bulunmuş olduğu kültüre göre yaşamak ve içinde bulunduğu toplumdan dışlanmamaktır. Sosyalleşmeyi ilk defa gündeme getiren Durkheim (Shaver, 1981, s.125-132), Sosyolojik Yöntemin Kuralları adlı eserinde sosyalleşme eğilimini, toplumsal hayatın bir ürünü olan ve bizim içimizde yavaş yavaş örgütlenen bir şey olarak görmenin daha doğru olacağını vurgular (2013, s.170).

Etimolojik olarak 'toplumsal/sosyal' (social) kelimesinin kökeni Latince 'socius' ve 'societas' kelimesiyle irtibatlı 'socialis' kelimesine dayanmaktadır. İsim olan 'socius', 'dost, arkadaş, iştirakçi; 'societas' ise 'toplum, topluluk, işbirliği, değerleriyle ilişki kurmak anlamlarını içermektedir. Sıfat olan 'socialis' ise, 'toplumcul, sosyal topluma ait' anlamlarına gelmektedir (akt. Coştu, 2009, s.119).

Türkçe'de Türk Dil Kurumunun tanımlamasında ise 'toplumsallaşma' olarak tercüme edilen 'socioliton' kelimesi, sözlükte "bireyin kişilik kazanarak belli bir toplumsal çevreye hazırlanması, toplumla bütünleşmesi süreci, sosyalleşme" olarak kullanılmaktadır (www.tdk.gov.tr).

Genel olarak sosyalleşme, bireyin içinde yer aldığı gurubun normlarını, değerlerini, tutumlarını ve karakteristik dilini edinmesi yönündeki etkileşim sürecine gönderme yapar. Bu kültürel öğelerin kazanılması sırasında, bireysel kişilik oluşur ve şekillenir.

Sosyalleşme kavramını her disiplin kendi çerçevesinde ele almıştır. Mesele antropologlar, sosyalleşmeyi 'kültüre girme' ya da kuşaklar arası kültürel aktarma sürecine gönderme yapmak için kullanmışlardır. Burada kişilik hem kültürün nedeni hem de sonucu olarak ara değişken niteliğini kazanmaktadır (Aziz, 1982, 14). Psikologlar, sosyalleşmenin kültürel yönlerinden ziyade bireysel yönleri üzerinde daha fazla durmuşlardır. Politik bilim de sosyalleşmeyi, siyasal toplumsallaşma kapsamında ele almaktadır. Sosyoloji ise toplumsallaşmayı, bizlerin gerek toplumun norm ve değerlerini içselleştirerek

* Öğr. Gör. Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü (t.yazicioglu@hotmail.com)

gerekse toplumsal rollerimizi yerine getirmeyi öğrenerek, toplum üyeleri haline gelmeyi öğrenme sürecimiz olarak tanımlar (Marshall, 1999, s. 760). Bu genel yaklaşımlarda da görüldüğü üzere, her disiplin bireyin kişisel ve sosyal gelişimini dile getiren sosyalleşme sürecini farklı bakış açılarıyla ele almaktadır.

Sosyalleşme toplumsal hayatın iki önemli yönüne hitap etmektedir. Bunlardan birincisi insanın gelişimi; ikincisi ise toplumsal /kültürel devamlılıktır. Birey içinde bulunmuş olduğu toplumun kodlarını öğrenirken aynı zamanda bireysel kişiliğini oluşturur. Diğer taraftan da toplumdaki sembollerin ve tutumların üyeleri tarafından edinmesi ya da paylaşılması toplumsal kültürel birlikteliği ve devamlılığı sağlar (Coştu, 2009, s.120).

Sosyolojinin temel kavramlarından biri olan sosyalleşme, sosyologlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bunlar arasından E. Durkheim, H. Mead, C.H. Cooley, E. Goffman, P.L. Berger, G. Simmel ve J. Piaget'in tanımları dikkat çekicidir. Durkheim sosyalleşmeyi toplumsal hayatın bir ürünü olan bizim içimizde yavaş yavaş örgütlenen bir şey olarak tanımlar (Coştu, 2009, 170). H. Mead'e göre benlik toplum tarafından şekillenmektedir, kişinin içinde bulunduğu sosyal sürecin bir yansımasıdır. Ona göre birey toplumsallaşırken aynı zamanda toplumu yeniden üretmektedir ve insanlar nasıl davranmaları gerektiğini sosyalleşerek ve rol oyunuyla öğrenmektedirler (Slattery, 2007, s. 334-340). C.H. Cooley ise ayna benlik metaforuyla özbenliğin oluşumunu diğer insanlarla girilen ilişkiler sonucunda gerçekleştiğini belirtir (Coştu, 2009, s.128). Yani birey başkasının kendisi hakkındaki algıları algıladığı kadarıyla özbenliğini oluşturmaktadır. E. Goffman çerçeveleri, yineleyen toplumsal davranışlarımızı yönlendiren kural, anlayış ve beklentiler olarak tanımlamıştır (Elkind, 1999, s. 91). P.L. Berger sosyal dünyanın sosyalleşme ile bireyin içerisinde özümsemiğini belirtir. G. Simmel sosyalleşmeyi dışsallaştırma, içselleştirme, kurumsallaştırma ve çıkar biçimlendirmesi şeklinde dört alt süreçten geldiğini ve sosyolojinin çalışma nesnesinin toplumsallaşmanın biçimleri olduğunu belirtir (Simmel, 2014).

Yukarıda verilen bilgilerden sosyalleşme kavramıyla ilgili yaklaşımların ve tanımların farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bütün bu farklılıklara rağmen toplumsallaşma sürecinin ailede başladığı ise yadsınamaz bir gerçektir.

2. Aile

Çalışmanın ana kavramlardan biri olan aile hakkında TDK şöyle bir tanım yapar: Aile, evlilik ve kan bağına dayanan, karı koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkileri oluşturduğu toplum içindeki en küçük birliktir (2006).

Kişinin çevresiyle ilk teması doğumla katılmış olduğu aile gurubu içinde başlar. Sosyalleşmenin gerçekleştiği temel kurum ailedir. Çocuk ve aile üye-

leri arasında başlayan etkileşim sürecine 'toplumsallaştırma' denir. Toplum-sallaşma ile kişiye toplumdaki hâkim değer yargıları ve davranış kalıpları verilir.

Doğumla başlayan ve ölüme kadar geçen bu sosyalleşme süreci sosyoloji tarafından araştırılır ve Simmel'in de ifade ettiği gibi sosyalleşme sosyolojinin araştırma nesnesidir. Çocuk doğduğu andan itibaren ilk önce duygusal bağın yani ilk sosyal davranışın sergilendiği aile (anne) ile iletişim kurar. Bebek kendi benliğini evvela bakıcısının algısıyla görmeye başlar. İlk öğrenme süreci kendi içerisinde de sosyal olmayı gerektirir. Sosyalleşme, dinamik ve çok yönlü bir süreçtir, sosyalleşme süreci ikiye ayrılmaktadır. Birincisi ailede başlayan ve okula kadarki dönemi kapsayan birinci sosyalleşme sürecidir; ikincisi ise okulla başlayan ve insanın ömrünün sonuna kadar devam eden ikinci sosyalleşmedir. Birincil sosyalleşmede birey ailesi ve akrabaları ile iletişim halindeyken ikincil sosyalleşmede artık ailesi ve akrabalarının dışında da bireylerin olduğu gerçeği ile karşılaşır. Böylece çocukta alışmış olduğu ilişki biçimlerini sorgulama imkânı doğar. Çocuk kıyas yaparak içinde bulunmuş olduğu koşulların standartlarını algılar. Ayrıca birey içinde bulunduğu sosyal ağlar içerisinde bazı tercihlerde bulunur, (etrafındaki insanlardan hoşlanıp hoşlanmama gibi). Örneğin bireyde oluşan hoşlanma duygusu içinde bulunmuş olduğu koşullara göre şekillenir ve tercihlerini etkiler ve ona göre tekrar eden bir eylem dizgesi oluşur. Bu dizge zamanla değişebilecek bir özelliktedir.

Sonuç olarak aile, yaşamın en genel alanından en özel alanına kadar geçen onay ve yasakların öğretildiği bir kurumdur. Ailenin sosyalleşme açısından temel bir kurum olmasının nedeni bireyin hayatının çoğuna yön veren davranış kalıplarının temellerinin kalıcı izler bıraktığı dönemi ailede almasından kaynaklanmaktadır. Özetle, aile sosyalleşme açısından temel kurumdur. Sosyalleşme süreci ailede başlamakta ve bu başlangıç evresi hayatın diğer evrelerini etkilemektedir.

3. İlk Sosyalleşme

Sosyalleşme ömür boyu devam ettiği için aynı zamanda bir süreçtir. 'İlk sosyalleşme' kavramı kişinin doğduğu andan itibaren dış dünyadaki 'yeni sosyalleşmelerine' kadar öğrendiği ve yaşamın ilerleyen dönemlerinde herhangi bir eylem sergilediğinde cevabının gerekçelerini sunamadığı ancak cevabın bu dönemde aranması gerektiği durumu ifade eder. Sosyolojik bir olgu olan sosyalleşme ile (ilk sosyalleşme) insanların hayatlarının ilk dönemlerindeki tecrübelerin (bireyde oluşturduğu ilk izlerin) üniversitede okunulan bölüm tercihine katkıları nelerdir?' sorusuna verdikleri cevapların kendilerince de sorgulanmadığı gözlemledikten sonra ilk sosyalleşmeyi Pierre

Bourdieu'nun habitus kavramını oluştururken faydalandığı epistemolojik yapısalcılık kavramı ekseninde de değerlendirmenin geçerliliğini test etme gereği ortaya çıktı.

Piaget'in kullandığı bir kavram olan genetik epistemoloji, insan düşüncesi ya da bilginin ampirik olmadığı düşüncesini vurgulamaktadır. İnsan bilgisinin kaynağı insan zihninin dış dünyayla girdiği ilişki sonucu bir denge oluşturması durumudur. Yapısalcı metodolojinin temelinde de genel hatlarıyla bu görüş bulunmaktadır (akt. Parlatır, 2002, s.6). O genetik epistemolojiyi, bilgiyi, özelden bilimsel bilgiyi, onun tarihi, toplumsal türeyiş ve özellikle de üzerinde kurulduğu kavram ve işlemlerin psikolojik kaynakları gibi temeller üzerinde açıklamaya çalışır (akt. Parlatır, 2002, s.7); zira Piaget insanın bir özne olarak her türlü bilgiye hangi süreçler aracılığıyla ulaştığını irdelemiş, çocuğun gelişimine odaklanan uygulamalı çalışmalarda somut ve anlaşılır bir şekilde epistemolojik bir sorgulama yapma imkanına erişmiştir (akt. Parlatır, 2002, s.18).

Yani asıl soru şudur: "İnsan zihni hangi araçlarla daha düşük gerekli bilgi durumundan daha yüksek bilgi durumuna geçer?" işte Piaget'in genetik epistemoloji kavramıyla yanıtlamaya çalıştığı tam olarak bu sorudur. Genetik epistemolojinin temel varsayımı bilginin mantıksal ve zihinsel örgütlenmesinde yapılan ilerleme ile ona karşılık düşen biçimlendiricilere psikolojik süreçlerin koşut olduğunu söylemektir (piage.blogspot.com.tr).

Piaget'e göre insan düşüncesi özünde etkindir. Bilmek, gerçekliği dönüşüm dizgeleri olarak özümlemektir. Bilmek belirli bir durumun nasıl olabileceğini anlamak amacıyla gerçekliği dönüştürmektir (piage.blogspot.com.tr).

Piaget'e göre, her işlem bir işlemler dizgesine ya da bütüncül yapı dediğimiz şeye bağlıdır. Sosyalleşme, Piaget'in bahsetmiş olduğu işlemler dizgesi ya da bütüncül yapı dediği şeyle ifade edilse idi hemen hemen literatürdeki her yazında bir süreç olarak tanımlanması yerine ilk sosyalleşme, yeni sosyalleşme, deneyimli sosyalleşme ve kabul- kolay transfer şeklinde dile getirdiğimiz dizgelerin bütüncül bir yapısına benzer bir tanımlama ile ifade edilebilirdi.

Herhangi bir şeyin anlaşılmasının tek yolu, o şeyin nasıl evrildiğinin anlaşılmasıdır, yani kendisini oluşturan unsurların kendisini ne kadar var ettiğiyle ilgili sorgulama inceleme konusu olan şeyi daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Sosyalleşmenin geçirdiği aşamaları bilmek onu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Biraz önce ifade ettiğimiz ve bir çerçeve sunduğumuz kavramlar bu anlama çabası ile ortaya çıkmıştır:

İlk Sosyalleşme: Bireyin ilk öğrenmelerini kapsar. Çocuğun dünya ile kurduğu ilk bağlar bu aşamada gerçekleşir. Bu dönemde bilgiler alınır fakat açıklaması yapılamaz.

Yeni Sosyalleşme: Bireyin uyum kurduğu bilgidan ve ortamdandan başka bir bilgi ve ortama geçişini ifade eder. Bu süreçte birey uyum kurarsa yeni bilgiyi deneyimler. Uyum kurmazsa bilgiyi reddeder ve ortamı terk eder.

Deneyimli sosyalleşme: Bireyin yeni sosyalleşme ile benimsediği bilgiyi ve ortamı temsil eder. Birey yeni karşılaştığı bilgiyi içselleştirir ve dönüştürür. Ve biliyor olmaktan ya da ortamda bulunmaktan rahatsız olmaz.

Kabul ve kolay Transfer: Birey artık bilginin ve deneyimin ev sahibidir. Bilgi ve deneyim burada yeni sosyalleşme yaşayanlara ve sonraki nesillere aktarıma hazırdır.

4. Araştırmada Elde Edilen Bulgular ve Yorumlanması

İlk sosyalleşme deneyimini yaşayan bireylere sorduğumuz sorularla cevaplarını kendi ağızlarından dinlemiş olmak, duygusal tepkileri yerinde görmek araştırma için büyük önem arz etmektedir. Bahsettiğimiz bu nedenden ötürü çalışmada nitel yöntem kullanmıştır. Bu çalışmasının ana malzemesini görüşme tanımlarına dayalı olarak ilk sosyalleşmeyi bizzat kendileriyle yapılan dokuz derinlemesine görüşmede elde edilen bulgular oluşturmaktadır. Derinlemesine görüşme formunda sorulan sorular konunun genel hatları ve araştırmak istediğimiz konuları içeren belirli başlıklardan oluşmuştur. Görüşmeye katılanlara toplam 24 açık uçlu soru sorulmuş, cevaplar katılımcılardan izin verenlerin ses kayıtları ve araştırmaya katılan gözlemcilerin notlarından oluşmuştur.

Araştırmada elde edilen bulgular araştırma ekseninde belirlenmiş olan iki ana tema üzerine odaklanmıştır. Araştırma için gerekli olan bulgular ilgili sorulara verilen cevaplardan oluşmuştur. Bulgularda önce katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine yer verilmiş daha sonra araştırma için önemli olan iki başlık halinde diğer sorular ve cevapları analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgulardan çocuğun ailesinden aldığı her bir bilginin (olumlu-olumsuz) yaşamın illeri evrelerinde çeşitli şekillerde açık ya da gizli sosyal hayatın hemen hemen her yerinde farklı şekillerde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Yaşanılan şehrin ve kültürel dokusunun, modernleşme sürecindeki yerinin ve gelişmişlik durumunun da genelde aile özelde çocuk üzerinde etkileri de çalışmada ele alınan diğer değişkenlerdendir.

4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmaya katkı sağlayan katılımcıların yaşı, cinsiyeti, doğum yeri, memleketi, ikametgâh yeri, okuduğu lise türü, üniversitede okuduğu bölüm, annenin eğitim durumu, babanın eğitim durumu, annenin mesleği, babanın mesleği, evdeki kardeş sayısı ve katılımcının kardeşler arasındaki sırası gibi sosyo-demografik durumlarını belirlemek üzere sorular sorulmuştur. Sorular ve katılımcılar numaralandırılarak verilmiştir. Katılımcılar Bingöl Üniversitesi Bitki Koruma bölümü ve Tarla Bitkileri bölümü öğrencileridir.

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Görüşme Ziraat Fakültesi Öğrencilerinin Profilleri

SIRA VE KOD	YAŞ	CİNSİYET	DOĞUM YERİ	MEMLEKETİ	İKAMETGAH YERİ	OKUDUĞU LİSE TÜRÜ	ÜNİVERSİTEDEKİ BÖLÜMÜ	ANNENİN EĞİTİM DURUMU	BABANIN EĞİTİM DURUMU	ANNENİN MESLEĞİ	BABANIN MESLEĞİ	EVDEKİ KARDEŞ SAYISI \ KATILIMCININ KARDEŞLER ARASINDAKİ SIRASI
DG1	19	Kadın	Bingöl	Elazığ	Bingöl/ Genç	Sağlık Meslek Lisesi	Tarla Bitkileri	İlkokul	Lise	Ev Hanımı	Sağlık Memuru	3\1
DG2	19	Erkek	K.Maraş	K.Maraş	K.Maraş/ Elbistan	Anadolu Lisesi	Bitki Koruma	Lise	Lise	Ev Hanımı	Emekli	5\3
DG3	23	Erkek	Şanlıurfa /Suruç	Şanlıurfa	Şanlıurfa / Suruç	Anadolu Lisesi	Bitki Koruma	Okur Yazar Değil	İlkokul	Ev Hanımı	Serbest Meslek	12\11
DG4	19	Kadın	Bingöl	Bingöl	Bingöl	İmam Hatip Lisesi	Bitki Koruma	İlkokul	Ortaokul	Ev Hanımı	Memur	5\1
DG5	25	Erkek	Elazığ	Elazığ	Elazığ	Anadolu Lisesi	Bitki Koruma	İlkokul	İlkokul	Ev Hanımı	Çiftçi	3\1
DG6	22	Erkek	Diyarba- kır	Diyarba- kır	Diyarbakır	Anadolu Lisesi	Tarla Bitkileri	İlkokul	Üniversite	Ev Hanımı	Memur	4\1
DG7	18	Erkek	Şanlıurfa /Suruç	Şanlıurfa	Bingöl	Temel Lise	Tarla Bitkileri	Lise	Lise	Ev Hanımı	Memur	4\3

DG8	37	Erkek	Van	Van	Van	Ziraat Lisesi	Tarla Bitkileri	Okur Yazar	Lise	Ev Hanımı	Emekli	7\4
DG9	19	Erkek	Bingöl	Bingöl	Bingöl	Anadolu Lisesi	Bitki Koruma	Üniversite	Üniversite	İktisatçı	İnşaat Teknikeri	3/2

4.2. Katılımcının İlk Sosyalleşmesi İle İlgili Bulgular

Görüşmeye katılan katılımcıların okul hayatlarının (ilkokul) başlamasından önceki döneme ait hatırladıkları ve muhtemelen ilk sosyalleşme dönemine ait hatıralarını anımsatarak günümüzdeki yansımalarına ayna tutmak amacı ile yöneltilen **“İlkokula gidene kadarki yaşamınızla ilgili neler hatırlıyorsunuz?”** sorusuna verdikleri cevaplar ile ilk sosyalleşmenin ipuçları yakalanmaya çalışılmıştır.

“Pek bir şey yok aslında” DG1.

“Normal şehir hayatında stabil çocukluk geçirdim” DG2.

“Altı Yaşıma kadar sürekli mevsimlik işçilik yaptığımız için ee sürekli ee başka evlere çalışmaya gidiyorduk ailemizle” DG3.

“Evet, hatırlıyorum, arkadaşlarımla dışarda sürekli toprakla oynardık, çamurdan tencereler yapardık” DG4.

“İlkokul’a gidene kadar hayatım köyde geçti. Eski’ye dair sadece tarlada çalıştığımı hatırlıyorum” DG5.

“Çok şey hatırlıyorum. Mesela çocuktum mahallede hep top oynuyordum onu hatırlıyorum. Birçok şey hatırlıyorum” DG6.

“Anaokuluna iki kere gitmiştim onu hatırlıyorum”(gülüyor) DG7.

“Köy hayatı toprak ev. Baba çalışıyor. Hepimiz bir aradayız ev soba kendimize ait odalar yok. O dönemde değirmenler vardı. Ununu öğütür un haline getirirdik. Anne tandırda ekmek pişirir. Bir şekilde ailenin süt yoğurt ihtiyacı karşılamak için küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarımız vardı” DG8.

“Sürekli dışarda bahçede vakit geçiriyordum” DG9.

Katılımcıları çocukluk dönemlerine dair öyle ya böyle toprakla ilgili oldukları, ilk olarak ailede ve sonra yakın çevrelerindeki bireylerin çoğunlukla toprak ile ilgili olmaları ya da meşguliyetlerinin olmaları araştırmanın oluşturduğu zemin açısından önem arz etmektedir. Katılımcıların okudukları bölüm ile ilgili sempati duymaları ya da önceki deneyimlerin kolay transfer olması aldıkları eğitim kararını daha anlaşılır hâle getirmektedir.

Katılımcının eğitim tercihlerine yön veren gerek ilk sosyalleşme sürecinde gerekse yeni sosyalleşmelerinde yaşamış olduğu bir olay veya diyalogun etkisinin olup olmadığı, olmuşsa nasıl cereyan ettiğinin anlaşılması amacıyla sorulan **“Eğitim yaşamınıza yön veren bir yaşadığınız olay veya diyalog var mı?”** sorusuna verilen cevaplardan tercihteki etkenin kaynağının bulunması veya kilit noktasının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

“Yok, hayır bu mesleği ben sonra, hani bu bölümü seçerken ee tercih verirken aniden seçtim. Böyle bir bölüm aklımda yoktu” DG1.

“Bir amcam vardı önce kimya bölümünden mezun oldu önu açık olmadığı için polisliğe geçiş yaptı oradan adalet bitirdi oradan hukuğa geçti şu anda da hâkim iki üç üniversite bitirerek hakim oldu hani bu da beni motive etti, yani o yaşından sonraki başarısı” DG2.

“Eee sadece ee büyüklerimizin sözleri vardı, diyorlardı işte okuyun bir memur olun bizim gibi böyle sürünmeyin, o bizi böyle okumaya zorladı” DG3.

“Evet, lisedeyken hocam sürekli destek olurdu. Beni yönlendirirdi, beni hırslandırırdu onun sayesinde ders çalışırdım” DG4.

“Hayır olmadı. Sadece üniversite okumamak içimde ukde kalmasın diye okumak istedim” DG5.

“Yaşadım. Diyalog değil de, beni eğitime bağlayan bir insan vardı. Beşinci Sınıfa kadar tek öğretmenimdi Fatma hoca. O sağ olsun eğitimde buralara kadar gelmemde çok büyük bir desteği var. Yani şöyle herkes öğrencileri baştan savar ama o her zaman üstümüzde dururdu, kurallara uymamız gerektiğini bize kuralları öğretirdi, tertipli düzenli olmamızı her zaman bize öğretirdi. Dayakla değil tabi güzel sözlerle o yüzden büyük etkileri var” DG6.

“İki abim de özel üniversitede okudular. Biz tüm kardeşler olarak okumamak için elimizden geleni yaptık (gülüyor). Ama babam zorla okuttu diyebilirim. Yani eğitime önem veren bir insan babam. Biraz geç anladık ama anladık” DG7.

“Babam hepimizin okumasını tabi ki isterdi. O dönemdeki ekonomik kıstlılık hem de evin köyde olması okuyan bir öğrencinin şehirde yaşamaya zorlu. Bir memur maaşıyla yaşamak güçtü. Aramızda yaş farkı da çok olmadığı için imkânlar dâhilinde kıt kanaat zor şekilde okuduk” DG8.

“Genelde bir şey demiyorlar” DG9.

Katılımcıların vermiş olduğu cevapların dördünde aile bireylerinin eğitim üzerine söylemleri etkili olmuştur. İki katılımcıda ikincil sosyalleşmenin

önemli etkileyenlerinden biri olan öğretmen desteği ile eğitim hayatlarına yön verdiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların Ziraat Fakültesinde okuma kararını vermeden önce ilk ne zaman bu bölümü düşündüğünün ve bunun olası nedenlerini anlamak amacıyla sorulan **“Okuduğunuz bölümü ilk defa ne zaman düşündünüz?”** sorusuna verilen cevaplardan katılımcıların ilk sosyalleşme ve yeni sosyalleşme deneyimleri ile akraba ve sosyal çevrelerinin etkilerinin anlaşılması amaçlanmıştır.

“İlk defa, yok daha önceden de halam okuduğu için hani halam söylüyordu, hani olmazsa bu bölümü, başka bölüm iyi gelmezse bu bölümü tercih edebilirsin diye, ee puan sonucunda da hani bunu tercih vermek istedim, yani güzel bir bölüm gibi geldi o yüzden bunu tercih ettim” DG1.

“Ben buraya ek tercihle geldim aslında ilk ben veterinerlik istiyordum ve puanım yetiyor diye ilk tercihe veterinerlik yazdım bir talihsizlik oldu gelmedi veterinerlikten sonra ziraatı düşünmeye başladım önü açık devlet bundan sonra toprağa daha fazla önem vermeli diye düşünüyorum ve gelecek vaat ediyor? Bazen ziraattan bir şey olmuyor gibi söylemler olabiliyor ben buna kulak asmıyorum. Gerçekten gelecek vaat eden bir bölüm çünkü ülkenin durumundan kaynaklanan toprakla ilgili üretmekle ilgili sorunlar olduğunu düşünüyorum kendi nezdimde belki de bir başarı sağlamak istedim ülkem adına”DG2.

“Hıhı. Bitki korumayı tercihler yaparken, o anda bazı arkadaşların tavsiyeleri, bazı abilerimizin tavsiyesiyle ben bu bölümü tercih ettim. Sonuçta bitkilerle zaman geçirmişiz kadar mevsimlik işte çalışmışız, kolay okurum diye düşünüp geldim” DG3.

“Ortaokuldan beri sağlık bölümü düşündüm, son senemde bu bölüme yöneldim amcamın tavsiyesiyle, lise sonda karar verdim bu bölüme” DG4. (Kuzeni ve amcası bu bölümde okumuş).

“Memuriyet güzel ama kendimi geliştirmek için bir bölüm okumak istedim. Hem maddi açıdan daha iyi bir refaha ulaşmak için hem de ailem de bu işte iyi olduğu için bu bölümü seçtim. Ve okumaya karar verdim” DG5.

“Bu bölümü işte dediğim gibi mimari dekorasyon bölümünü bırakır bırakmaz bu bölümü düşündüm. Üç sene önce. Bölümle ilgili ben mimari dekorasyon okuyordum sonra düşündüm bir an dedim ben çevremle ve ailemle hiçbir alakası olmayan bir bölüm hani ziraat sonuçta bütün ailem ziraat ilgili hani çiftçiler öyle söylüyeyim hem iş imkânı olarak hem tecrübe olarak benim için faydası olacağını düşündüm” DG6.

“Çocukluktan gelen bir ilgim vardı” DG7.

“Yani ben mesleğe atıldığımdan beri düşünüyorum evlilik çocuk sınav sistemindeki değişimler ancak bu sene DGS ile geldim” DG8.

“Lise son” DG9.

4.3. Katılımcının Okuduğu Bölüm ve Şu Anki Durumları Hakkındaki Bulgular

Katılımcıların eğitim ve gelecek kararlarındaki içselleştirme durumlarının, beklentilerini karşılayıp karşılamadığını ve bu seçime teşvik eden insanların kendilerini yönlendirmesi konusunda ne düşündüklerini anlamak amacıyla katılımcılara sorulan **“Aile bireylerinden ya da çevrenizden sizi okuduğunuz bölüme teşvik eden insanların teşvikleri hakkında ne düşünüyorsunuz?”** sorusuna aşağıdaki cevaplar verilmiştir.

“Yani güzel bir bölüm, sevdim bölümü. İm halamın hani önerisiyle, oda ziraat mühendisliği okuduğu için hani önermişti, öyle geldim. Zaten dedem de benim ziraat mühendisi, emekli kendisi” DG1.

“Teşvik eden insanlar bahsettiğim iki insandı kendileri okumuş ve bitirmişti dediğim gibi biri Doç. oldu ve garanti bir mesleğin olması için çok çalışman lazım bu teşviki verdi devlete bakmaman için kendini çok geliştir akademisyen ol veya farklı alanlara yönel bitki koruma bölümü diplomasını aldıktan sonra zirai ilaçlar için dükkan açabiliyor bunu da yapabilirim” DG2.

“İııııııı, başkalarının mı tavsiye? Var bazı arkadaşlarım var şu an onlarda aynı benim gibi biraz mevsimlik işçiliği yaptığı için onlara da tavsiyem vardır yani, ama bizim bölge olarak tarım yönünden biraz geliştiği için genellikle benim çevre arkadaşlarıma ben tavsiye ediyorum” DG3.

“Bu bölüme amcam teşvik etti, iyi ki teşvik etmiş bir pişmanlık duygum yok” DG4.

“Babam haricinde teşvik eden olmadı, zaten memursun neden bu bölümü okuyup masraf yapıyorsun diyenler oldu ama gün gelir para ifade etmez diploma önemlidir” DG5.

“Teşvik eden kimse olmadı tamamen benim kararım ama hani okuduğum bölümle ilgili güzel yorumlar alıyorum dediğim gibi bu işin içindeyiz her zaman tarlayla uğraşan kesimiz o yüzden insanlar bana şunu diyor; yabancı değilsin işe senin için çok daha iyi olur kendini daha çabuk geliştirebilirsin çevre potansiyeli olarak da bu işte güzel bir çevren var bunda sıkıntı çekmezsin diyorlar bana öyle yorumlar alıyorum” DG6.

“Ziraatta en iyi iş yapan, ilaç bayilerinde falan çalışabileceğimiz bir bölüm. En yüksek puanlı bir bölüm olduğu için buraya geldim. Ziraat Mühendisliği benim geçmişten gelen bir hayalim vardı. Etrafımda ki Ziraat Mühendislerini gördüm hani küçükken biraz maddiyata bağlı bir düşünceydi. Daha sonrasında tarımla ilgilenince daha fazla dikkatimi çekmeye başladı. Genel olarak benim istediğim bir bölümdür” DG7.

“İyi ki de gelmişim diyorum. Teşvikleri hakkında memnunum. Hatta ben de şu anda kesinlikle oğlumu bu bölümü aşıyorum, çocuğumda da o merakı görüyorum Veteriner Hekimliğe yönlendirmeyi düşünüyorum. Hoşuma da gidiyor eğilim gösterirse desteklerim” DG8.

“Verdiğim kararı doğru buldular zaten onlarda bahçe işiyle iç içeler” DG9.

Katılımcıların babalarının hemen hemen hepsi memur olsa da görüşmelerden elde ettiğimiz bilgilerden toprak ile ilişkilerini kesmedikleri tespit edilmiştir. Her birinin toprakla olan bu bağlantısı henüz eğitim hayatının başında olmalarına rağmen memnuniyet derecelerini artırmış, katılımcıların kendileri de çevrelerindeki kişileri okudukları bölüme teşvik edeceklerini belirtmişlerdir. Çalışma kapsamında ailenin ve akrabaların çocuğun sosyalleşme sürecinde söylem ve davranış olarak zihinsel kodlarına emsaller oluşturduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Sonuç olarak topluma yeni bireyleri hazırlayan ailenin toplum açısından önemli olduğu, aile içerisinde ilk sosyalleşmesi gerçekleşen bireylerin diğer sosyalleşmelerinde daha az sıkıntı yaşadığı, bu nedenle bireyin toplum içerisindeki uyumu, kendi iç dünyasındaki yaşadığı denge durumunun da daha rahat bir şekilde topluma yansiyarak gerçekleştiği kanısına varılabilir.

Ailenin içinde bulunduğu kültür, modernleşme durumu, demokratik tavırları gelişmişlik düzeyleri, eğitim seviyesi, ekonomik durumu gibi faktörler aileyi, ailedeki bireyi ve bireyin sosyalleşme düzeyini etkiler. Bu etkilerin varlığına katılımcıların tercihlerine yönelik vermiş oldukları cevaplardan yola çıkarak ulaşabiliriz.

Nitel yöntemin kullanıldığı bu çalışmada elde edilen bulgulardan çocuğun ailesinden aldığı her bir bilginin (olumlu-olumsuz) yaşamının ileriki evrelerinde çeşitli şekillerde açık ya da gizli sosyal hayatın hemen hemen her yerinde farklı şekillerde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Çalışmanın ana teması olan, üniversitedeki bölüm tercihinde ailenin, “İlk sosyalleşmenin ve yakın çevrenin etkisi var mıdır?” soruları, söz konusu sayılan faktörlerin bireyin eğitim tercihlerine etkileri vardır şeklinde cevap bulmuştur. Sonuç olarak topluma yeni bireyleri hazırlayan ailenin toplum açısından önemli ol-

duğu tekil cevaplayıcılara yöneltilen sorularla gruplandırılıp analiz edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuç bireyin ilk sosyalleşmesinde ailenin önemli olduğudur. Bu kapsamında ailenin içinde bulunduğu kültürün, mekânın ve yaşam tarzının aileye, ailenin bireyelerine ve bireyin sosyalleşmesine etkisi kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

- Aziz, Aysel. *Toplumsallaşma ve Kitle İletişim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yükseköğretim Yayınları, 1982.
- Coştu, Yakup. Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/3 (1981):18-140.
- Durkheim, Emile. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, Trc. C. Saraçoğlu. İstanbul: Bordo Siyah, 2013.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, Trc. O. Akınhay&D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Parladır, H.S. *Eski Ahitteki Mitolojik Öğelerin Yapısal Çözümlemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2002.
- Shaver, Kelly G. *Principles of Social Psychology*, 2. Edition. Cambridge: Winthrop Publisher, Inc, 1981.
- Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*, Trc. Ü. Talıcan & G. Demiriz. İstanbul: Sen-tez Yayınları, 2007.
- “Georg Simmel”, erişim: 09.10.2018 <http://sozriko.blogspot.com>
- “Piaget’in Genetik Epistemolojisi”, erişim: 28.04.2018, <http://piagetge.blogspot.com.tr>
- TDK. erişim: 12.10.2018, <http://www.tdk.gov>

Ebeveynler ve Gençler Arasındaki Problemlere (Kuşak Farkı) Sosyolojik Bakış

Yelda SEVİM*

SOSYOLOJİDE GENÇLİK KURAMLARI

Sosyolojide gençlikle ilgili kuramlar; yapısal işlevsel, yapısal çatışmacı, sembolik etkileşimci ve alt kültür kuramı olarak sınıflandırılabilir. **Yapısal işlevsel** açıdan gençlik kuramları toplumu birbiriyle ilişkili bütünleşmiş sistem olarak görmektedir. Bu kuramda, gençlik dönemini bir geçiş dönemi olarak gördüğünden, toplumsal rollerini kazanmada gençliği işlevsel olarak toplumsal bütünleşme açısından değerlendirmektedir. Yaş, toplumsal rol ayrımı açısından yapısal işlevselciler için önemlidir. Gençlik döneminde sürdürülen sosyalleşme ile genç toplumla bütünleşme sağlayabilmektedir. Bu bütünleşme sağlamazsa eğer, kuşaklararası çatışma kaçınılmaz olur. Hızlı toplumsal değişimlere ayak uydurmakta güçlük çeken aileler, gençlerin sosyalleşmesinde etkili olmakta zorlanmaktadır. Yolunu çizmekte zorlanan gençler, kimlik oluşumunda zorlanabilir ve bu yüzden kuşaklararası çatışma yaşayabilir (Tezcan, 2003: 15-17).

Yapısal çatışmacı açısından gençlik kuramlarına bakacak olursak; bu kuramda bilimsel ve teknolojik gelişmelerinin hızına ayak uyduramayan toplumsal ilişkilerden bahsedebiliriz. Toplumsal yapıdaki ve kültürel değerlerdeki değişimler sonucunda normsuzluğun ortaya çıkması, buna bağlı olarak ahlaki ve sosyal sorunların arttığı söylenebilir. Sanayi ve sanayi ötesi toplumlarda toplumsal değişim hızlıdır. Buna bağlı olarak gençlerin aile içerisinde sosyalleşmesi tam olarak mümkün olamamaktadır. Gençler bu durumda toplumsal normlara uygun davranmamakta, temel hizmetlerden sayılan eğitim, sağlıktan yeterince yararlanmamaktadır. Ekonomik sorunlarda eklenince gençler daha da zor duruma düşmektedir. Ebeveynler ve gençler arasında kuşaklar arası çatışmanın yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir. Sonuç olarak bu kuramın, gencin sorunlarını sistemle ilgili gördüğünü söyleyebiliriz.

Sembolik etkileşim kuramı da toplumsal ilişkilerden hareket etmektedir. Gençler toplumun kültürel kodlarını öğrenirken kendi yorumlamalarını ve anlamdirmalarını da işin içine katar. Bir yandan toplum kurallarına uyan genç kendi kurallarını da geliştirir. Bu kurallar kalıcılık göstermez. Zamana ve duruma göre şekil alır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, (ysevim@firat.edu.tr)

Alt kültür kuramında ise toplumda egemen kültürün içinde gençlerin diğerlerinden farklı olma isteği ile kendi içlerinde ortaya çıkardıkları, ötekilerden farklı davranış kalıplarına göre davrandıkları alt kültürler mevcuttur. Değişik şekillerde kendini gösterebilir. Bu saç şekli, dinlenen müzik türü, konuşma tarzı, farklı giyim gibi olabilir. Gençin ailesinin sosyo-ekonomik durumu, oturduğu semt, yetiştirilme tarzı hangi alt kültüre ait olacağını belirleyebilir.

1. KUŞAK KAVRAMI

Kuşaklar kuramı kavramı, Karl Mannheim tarafından ilk olarak, 1928 yılında yazıya alınmıştır. Bu kuramda, aynı zaman dilimlerinde dünyaya gelen, aynı etkilere maruz kalan yakın yaşlardaki kişilerin birbirleriyle uyumlu şekillerde davrandıkları ve değişen kuşaklarla beraber davranış örüntülerinin de farklılaşabildiği ileri sürülmektedir. Bireylerin değer yargılarının, tutum ve davranışlarının ve eğilimlerinin oluşumunda, o toplumdaki önemli tarihsel olaylar ve sosyal değişimler etkili olabilmektedir. Örneğin; savaşlar ve ekonomik buhranlar sonucu ortaya çıkan gelir dağılımındaki eşitsizlikler gibi. Aynı zaman diliminde dünyaya gelen bireyler, ortak davranış özellikleri ve birbirine benzer eğilimlere sahip olabilirler. Sosyal faktörlerin etkisi kuşakların oluşumunda, biyolojik faktörlerin etkisinden daha baskın olabilmektedir. Bu sebeplerden dolayı, kuşaklar arasında net bir ayırım yapmak zordur. Yaklaşık olarak aynı zaman aralıklarında dünyaya gelmiş, birbirine uyan değer yargılarını, davranış ve yaşam tarzlarını ortaklaşa kullanan, buldukları dönemde meydana gelen sosyal olaylara göre yönlenebilen, benzer duygulara ve davranışlara göre hareket eden insanlardan oluşan topluluk "kuşak" adıyla isimlendirilmektedir. Bu tanımlamadan çıkartabileceğimiz sonuca göre, aynı paylaşımlarda bulunan bireyler, bize kuşak tanımını yapmamızda kolaylık sağlamaktadır. Önemli olan aynı zaman diliminde dünyaya gelmek değildir. Çünkü farklı ülkelerde, benzer zaman diliminde dünyaya gelmiş insan toplulukları aynı kuşak özellikleri göstermeyebilir(Arslan ve Staub,2015:5).

Kuşak kavramı yazılı kaynaklar açısından incelendiğinde, tarihi süreçte bazılarının göre Antik Yunan'a, bazılarının göre ise Eski Mısır Uygarlığı'na kadar dayandığı ifade edilmektedir. Kuşak kavramını açıklarken üzerinde durulması gereken kavramların başında yaş olgusu ve fiziksel yaş gelmektedir. Yaş olgusu açıklanırken, kimilerine göre kronolojik sıra önemliken, kimilerine göre toplumların gelişmişlik düzeyi, toplumsal değerler ve toplumların bilgi düzeyi, kavramın anlamlandırılmasında ön plana çıkmaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde yaş olgusu; Bireyin doğuşundan itibaren geçen süre zarfı ve birim olarak yıl olarak ifade ile ölçülen zamandır(www. tdk.

gov.tr). Fiziksel yaş tanımlamasında da bireylerin ergenliğe girmeleriyle birlikte bedenen ve ruhen meydana gelen değişimler sonucunda yaşlanmaları ifade edilmektedir.

Kuşak kavramı tanımlanırken ortalama 25-30 yıllık yaş gruplarını ifade eden bireyler kümesinden bahsedilmektedir. Jenerasyon, nesil kelimesi de aynı anlamda kullanılmaktadır. Günümüzde çeşitli kuşak sınıflamaları yapılmaktadır. Kuşakları sadece doğdukları zaman dilimlerini dikkate alarak sınıflandırmak doğru olmaz. Bunların dışında toplulukların duygularını, yaşadıklarını tanımlamada, sınıflandırmada göz önünde tutmak gerekir.

Günümüzde farklı kuşak sınıflamaları yapılmaktadır. Bunlardan ilki Bebek Patlaması Kuşağı, 1946-1964 yılları arasında doğan kişilerden oluşmaktadır. Bu kuşağın sınırlarının belirlenmesinde ülkeler ve kültürlerarası farklılıklar mevcuttur. Diğer bir kuşakta X kuşağı diye adlandırılmaktadır. Bu kuşak 1965 ile 1979 yılları arasında doğanlar olarak sınıflandırılırlar. X kuşağı bireyleri, genellikle teknoloji ve bilgi ile barışık ve girişimci ruhlu, direk amaca odaklanan, bağımsız kişiler olarak tanımlanmaktadır. Y kuşağı ise tam olarak bir zaman sınıflandırılması olmamasına rağmen, çoğu uzman, 1980 ile 2001 yılları arasında doğanlar için bu kuşaktan bahsetmektedirler. Dijital medyanın cazibesinden etkilenen ilk kuşak Y kuşağıdır. Özgürlükçü, teknolojik gelişmeleri yakından takip eden ve bu araçların kullanımını hususunda bilinçli bireylerdir. Z, diğer adıyla “İnternet kuşağı” olarak da adlandırılan bu kuşak, 2000-2020 yılları arasında dünyaya geldiğine ve geleceğine inanılan bir kuşaktır. Literatüre yansımış ,çok fazla bilgi henüz bulunmamaktadır (Adıgüzel vd.,2014:170-174).

2. KUŞAKLARARASI SORUNLAR

Aile; farklı roller, çeşitli statüler ve bunların karışımından oluşan bir sosyal ortam olarak tanımlanabilir. Ailedeki bu statülerin en başında anne ve baba gelmektedir. Türk toplumunda anne ve baba kendini çocuğuna adayan kişiliktir. Modernleşmeyle birlikte, anne-baba statüsü ve rolü Türk toplumunda zayıflamaya başlamıştır. Toplumsal değişme ile birlikte ebeveyn rolü de çeşitli sorunlarla yüz yüze kalmıştır.

Ailede disiplin; o ailenin değerlerine, düşüncelerine ve beklentilerine göre hareket edilmesi ve yasaklanan davranışları içeren bir tedbir ve stratejiler paketi, düzenlenmiş davranışlar bütünüdür. Ailenin tutum ve davranışlarının, gençlerin hareketleri üzerindeki tesiri, bireysel ve toplumsal sonuçlar doğurabilmektedir. Ebeveynler, gençler üzerinde etkili olabilmek için genellikle üç tavır benimserler. Bunlar sırasıyla , “demokratik”, “otoriter” ve “serbest bırakıcı” tutumlardır.

Kuşaklar çatışmasına yol açan en önemli sorun, iki kuşak arasındaki diyalog kopukluğudur. Bu nedenle de birbirlerini anlayamamaktadırlar. Kuşak çatışmaları araştırmaları çoğunlukla gençler üzerinde çalışmaktadır. Yetişkinler yaşam boyunca edinmiş oldukları deneyimleri, benimsedikleri davranışları, tutum ve değerleri gençlere aktarırlar. Bu dönemde gençler sürekli duygu yoğunluğu ve değişikliği yaşarlar. Dönemin özelliği, iç dünya ve dış dünya arasında sürekli denge kurabilme çabasıdır. Gençlerin bu yaşlarda bağımsız olma çabası hâkimdir. Ebeveynler ve gençler arasındaki kuşak çatışması her dönemde görülen, yüzyıllardır süregelen bir olgudur. Bu çatışmalar, konuşma biçiminden tutunda, konuşmanın içeriğiyle, beğenilerle, giyim kuşam gibi davranış tarzıyla ilgili olabileceği gibi, dünya görüşü(hayata bakış açısı), yaşam felsefesi, siyasal tutum, ideolojik inançlar gibi değer ve tutumlarla ilgili her alanda ortaya çıkabilir.

Doğal olan sağlıklı gençlerin aileleri ve sosyal çevreleri ile ilişkilerini sürdürürken bireyselliklerini öne çıkarmalarıdır. Bunun mümkün olabilmesi de ancak aile içi ilişki biçimlerini değiştirmekle olabilir. Bu zaman süreci içinde gençlerin aile desteğini alabilmeleri oldukça önemlidir. Gençler ancak o zaman, kendisine olan güvenini tazeleyebilir ve sosyal yaşamda daha güçlenir. Gençlerin çeşitli sorunlarla başa çıkabilme becerisinde ailenin desteği önemli bir yere sahiptir. Aileden sonra ikinci sırada arkadaş çevresinin desteği gelir. Fiziksel ve psikolojik sağlık sorunlarıyla başa çıkabilmede aile ve sosyal çevre desteği önemlidir.

Aile kendi etrafını kuşatan toplumsal sistemden bizzat etkilenirken çevresindekileri de etkisi altına almaktadır. Kuşaklararası çatışma aile içi huzursuzluğa yol açtığı gibi bireyleri de mutsuz etmektedir.

Yapılan araştırmalarda Türkiye’de gençler ve aile büyükleri arasındaki ikili ilişkilerde en çok problem, harcama ve tüketim alışkanlıklarında çıkmaktadır. Bunu arkadaş seçimi konusundaki anlaşmazlıklar ve kılık kıyafet tarzı ile ilgili anlaşmazlıklar izlemektedir. Refah düzeyi yüksek olan ailelerde kuşaklararası sorunların daha çok yaşandığı dikkati çekmektedir. Gençlerin eğitim düzeyinin yüksek olmasının ebeveynlerle olan ilişkiyi olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Ebeveynlerinden ayrı, iyi bir gelire sahip gençlerde ise kuşak çatışması problemi görülmemiştir (Yavuz ve Özmete,2012: 24-25).

SONUÇ

Daha sağlıklı ve özgüvenli gençliğe sahip olabilmek için, aile ve gençler arasındaki iletişimi koparmamak lazım. Gençlerin özelliklerini bilerek, onların da farklı birer kişilikler olduğunu unutmuyarak, kişiliklerine saygı göstermek şarttır. Aksi takdirde gençler ile yetişkinler arasında çatışma kaçınılmaz olur.

Kuşak çatışması olarak adlandırılan bu durumun başlıca sebepleri şunlardır: Giyim tarzı, saygıda kusur, yanlış arkadaş seçimleri ve ilişkileri, fikir anlaşmazlıkları, ders çalışmama, eve giriş-çıkıştaki zamansızlıklar, farklı değer yargılarına sahip olmak, farklı dünya görüşleri, aşırı harcamalar ve tüketim alışkanlıklarındaki farklılıklar vb.

Kuşak çatışmaları onarılmaz boyutlara ulaşmadan çözüme ulaştırılmalıdır. Yoksa genç aileden kopabilir. Sağlıklı ve tatmin edici aile ilişkisi kuramayan genç, farklı arayışlara yönelebilir. Tehlikeli gruplara üye olabilir. Sosyalleşmesi açısından gençlerin farklı gruplara dâhil olması doğaldır. Aileden ayrı bir gencin bu grupları seçerken hata yapma riski daha yüksek olabilir.

Ebeveynler, gençlerle aralarındaki çatışmaların çözümlenemez bir duruma dönüşmemesi için şu kurallara uymalıdır: Gençleri bir yetişkin gibi görmek, gençlik döneminin fiziksel, ruhsal özelliklerinin gençler üzerindeki etkilerini bilmek, gençlerin tutarsız davranışları konusunda soğukkanlı ve kırıcı olmamak, evle ilgili kararlarda gençlerinde görüşlerine başvurmak gerekir. Tartışmalarda haklı düşünüyorsa, gencin fikrine katılmak, ailesinin onun yanında olduğunu hissettirmek, gence örnek davranışlarda bulunmak, sürekli öğüt veren konumuna düşmemek ve olumlu bir iletişim ortamı hazırlanmalıdır. Konuşmalar sert, suçlayıcı ve kırıcı bir şekilde olmamalıdır. Problemlerin çözümü için her iki tarafın uzlaşmayı engelleyen ön yargılı tutumlardan kurtulması gerekmektedir. Eleştirel bakış açısı ortadan kaldırılmalıdır. Yetişkinlere “yaşam boyu eğitim” yöntemi uygulanmalıdır. Yetişkinlerin çatışmayı azaltabilmeleri için, toplumsal değişime ayak uydurabilmeleri şarttır. Bu şekilde gençleri daha iyi anlayabilirler.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, O., Batur,H.Z., Ekşili,N., *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2014): Sayı:19.
- Arslan, A. Ve Staub, S. “Kuşak Teorisi Ve İçgirişimcilik Üzerine Bir Araştırma”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt 6, (2015): Sayı 11,Erişim tarihi:18.09.2018,https://www.researchgate.net/profile/Aykut_ARSLAN/publicatio.
- Sinanoglu, S.O., Turan,R., "Bilim İdeoloji ve Gençlik", Kasem Ltd. Şti., İstanbul, 1997.
- Tezcan, M., "Gençlik Sosyolojisi", Naturel Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Yavuz, S., Özmete, E., “Türkiye’de Genç Bireyler Ve Ebeveynleri Arasında Yaşanan Sorunların “Aile Yapısı Araştırması” Sonuçlarına Göre Değerlendirilmesi”, *Sosyal Politika Çalışmaları*, Cilt: 7, 2012. Sayı: 29, Temmuz-Aralık, ISSN: 1303-0256.
- Yörükoğlu, A., *Gençlik Çağı*. Tisa Matbaası, Ankara, 1985.
- <http://www.tdk.gov.tr/> (18.09.2018)

Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde İdeal Gençlik Oluşturma Çabaları

Yusuf AYDOĞDU*

Giriş

Gençlik süreci, insan hayatının en kritik eşiklerinden birisidir. Ergenliğe geçişle başlayıp orta yaşlılık olarak belirlenen döneme (15-21 yaş aralığı) kadar devam eden bu süreç hem ruhsal hem de bedensel değişimlerin çok hızlı olduğu yıllardır. Bu sebeple bu süreci geçiren her insan, toplumun değişen dinamiklerine karşı daha duyarlı, heyecanlı, enerjik ve atılgandır. Diğer taraftan hem varoluşsal, hem politik hem de inançsal birtakım arayışlar peşindedir. Fizyolojik, ruhsal, duygusal bakımdan edep, ahlâk, kültür bakımından da gelişim, değişim ve etkileşim sürecindedir. Bu dönem insanın iyi veya kötü alışkanlıkları, faydalı veya zararlı bilgileri yoğun olarak edindiği dönemdir. Hem bu yönleriyle hem de mevcut toplumun yerine ikame edilmesi yönünden her dönemde ülkeler eğitim, kültür, sanat ve siyaset programlarını gençlik üzerinden inşa etmeye çalışırlar. Bu açıdan topluma yön vermek isteyen her sanatçı kendisine öncelikle gençliği hedef olarak seçer. “Gençliğin kıymeti bilinse, ihtiyarlığın şikâyeti azalır.” Atasözünde olduğu gibi doğru kanalize edilmiş bir gençlik bireysel olarak kendi yaşlılığını toplumsal açıdan da yaşadığı ülkenin geleceğini şekillendirecektir.

Sanatçılar, düşünürler her çağda toplumu dönüştürebilecek kurgusal, ideal bir kimlik oluşturma çabası içerisine girmişlerdir. Ütopyası olan her sanatçının bu ütopyaı yaşatacak ideal bir gençliğe ihtiyacı vardır ve olmaya da devam edecektir. Özellikle toplumsal, ideolojik ve inanç eksenli bir sanatın peşinde koşan, kendisine, dünyayı, ülkesini, geleceğini dert edinen her sanatçıda bu ideal kahraman/kuşak/nesil yetiştirme çabasını görmek mümkündür. Yaşadığı çağı beğenmeyen, eksik bulan, bu çağın çıkmazları olduğunu düşünen, gençliğin yanlış, eksik veya yetersiz yetiştirildiğini düşünen her sanatçı, alternatif bir kuşak oluşturmak istemiştir.

Türk edebiyatı idealize gençlik oluşturma konusunda alternatifleri fazla, zengin bir geçmişe sahiptir. Ancak Türk edebiyatında ideal gençlik tasarımı genellikle iki farklı yaklaşım üzerinden şekillenmektedir “Olması gereken”, “ideal” bir gençlik yaklaşımı ile mevcut gençliğin bu ideal gençlikten eksik ve uzak yönlerini mukayese eden yaklaşımdır. Genellikle bu mukayese üzerinden oluşturulan ideal gençlik tasavvuru, her sanatçının hayat, ideoloji, inanç, yaşam biçimine bakışı üzerinden şekillenmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (aydogduy0@gmail.com)

Cumhuriyet Dönemi öncesinde başlayan Osmanlıcılık, Batıcılık, Milliyetçilik, İslamcılık gibi bazı fikir akımlarının etkisiyle her sanatçı kendi ideal gençliğini oluşturma çabası içerisine girmiştir.

Sanatçılar bu fikir akımlarından etkilenerek bu fikirler ekseninde oluşturulan öğretilere dayalı yeni gençlik tasavvurlarını kendi çocukları üzerinden veya hayali kişilikler üzerinden sunmuşlardır.

Türk düşünce dünyası ideal gençlik yönünden zengin bir envantere sahiptir. İmparatorluk sonrası oluşan yeni ulus devlet anlayışı sürecinde hem devlet eliyle hem de mevcut resmi ideolojiye karşı muhalif tavır sergileyen sanatçılar eliyle birçok ideal gençlik tasarımı oluşturulmuştur.

Bu ideal gençlik tasarımlarının başında; *Atatürkçü Gençlik, Milliyetçi (Turancı-Kür-şad vb) Gençlik, Ülkücü Gençlik, Fetih Gençliği, Büyük Doğu Gençliği, Anadolu Gençliği, Diriliş Gençliği, Devrimci Gençlik* gibi hareketler gelmektedir. Bunların bir kısmı devlet eliyle, bir kısmı partiler aracılığıyla, bir kısmı çeşitli ideolog ve sanatçılar eliyle oluşturulmuşlardır.

Türk edebiyatı Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig adlı eserinden günümüze birçok sanatçı, düşünür ideal gençlik oluşturmak için çaba harcamışlardır. Özellikle batılılaşma sürecine giren Türk düşünce ve kültür dünyasında birçok sanatçının ideal nesil çabalarıyla karşılaşırız. Özellikle Batıcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık akımlarının etkisiyle *Ziya Gökalp, Tefik Fikret ve Mehmet Akif Ersoy*, gibi sanatçılarda daha sonra da özellikle *Necip Fazıl Kısakürek, Nazım Hikmet*'te ideal gençlik oluşturma çabaları görülür.

1. TEVFİK FİKRET'İN GENÇLİK TASARIMI: HALUK'UN DEFTERİ

Servet-i Fünun edebiyatının ve Batıcılık akımının ateşli bir temsilcisi olan Fikret, özellikle II. Abdulhamid'in İslamcı politikalarına karşı Batılılaşmayı savunan bir sanatçıdır. Fikret, Batıcılık akımının ideal gencini oğlu Halûk'un şahsında sembolleştirir. Yoğun bir şekilde Batı tesirinde yetişen ve ekseriyetle Batı ile ünsiyeti bulunan Tefik Fikret'in hayalindeki gelecek tasavvuru, tek çocuğu olan oğlu Haluk üzerinden şekillenmiştir. Bu idealini oğlu için yazdığı *Haluk'un Defteri* adlı şiir kitabında yansıtır. Bu eserdeki şiirler, Haluk'un şahsında Türk gençliğini de şekillendirmek üzere oluşturulmuştur. Buradaki pek çok şiirde gelecek tasarımına dair ifadeler mevcuttur. Fikret'in inancı bu dünyayla sınırlıdır. İnsan merkezli düşünür. Uhrevi âleme inanmaz. Öte dünyayı merkeze alan İslam inancına karşı da olumsuz bir tutum içerisindedir. Özellikle "Haluk'un Amentüsü" bu anlamda Fikret'in hayalindeki gençliğe neler yüklediği, bu gençlikten neler beklediğini yansıtmaları bakımından önemlidir. Nitekim şiirde Fikret'in inanç, düşünce, vatan, millet, medeniyet gibi kavramlara nasıl baktığını da görmekteyiz.

"Bir yaratıcı güç var, ulu ve akpak,
Kutsal ve yüce, ona vicdanla inandım.

Yeryüzü vatanım, insansoyu milletimdir benim,
Ancak böyle düşünenin insan olacağına inandım.

Şeytan da biziz cin de, ne şeytan ne melek var;
Dünya dönecek cennete insanla, inandım.

Yaradılıştta evrim hep var, hep olmuş, hep olacak,
Ben buna Tevrat'la, İncil'le, Kuran'la inandım.

Tekmil insanlar kardeşi birbirinin... Bir hayâl bu!
Olsun, ben o hayâle de bin canla inandım.

İnsan eti yenmez; oh, dedim içimden, ne iyi,
Bir an için dedelerimi unuttum da, inandım.

Kan şiddeti besler, şiddet kanı; bu düşmanlık
Kan ateşidir, sönmeyecek kanla, inandım.

Elbet şu mezar hayatı zifiri karanlığın ardından
Aydınlık bir kıyamet günü gelecek, buna imanla inandım.

Aklın, o büyük sihirbazın hüneri önünde
Yok olacak, gerçek dışı ne varsa, inandım.

Karanlıklar sönecek, yanacak hakkın ışığı,
Patlayan bir volkan gibi bir anda, inandım.

Kollar ve boyunlar çözülp, bağlanacak bir bir
Yumruklar şangırdayan zincirlerle, inandım.

Bir gün yapacak fen şu kara toprağı altın,
Bilim gücüyle olacak ne olacaksa... İnandım." (Sadeleştirilmiştir), (Fikret, 2004: 541)

"Haluk'un Amentüsü" adlı şiiri Türk toplumunun "son yüz elli yıldır yaşadığı inanç ve medeniyet bunalımının bir sonucu" (Kolcu, 2014: 61) olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim bu şiir, Tanrının yerine bilimi kutsallaştıran Fikret'in "Tanrı'dan insana, semavi olandan beşeri ve dünyevi olana dönüşün esaslarını taşıırken" (Kolcu, a.g.e.: 61) ve bu uğurda Batıya gönderilen Haluk'un başka bir dine geçmesi hatta papaz olması da bir bakıma ironik bir durum oluşturmuştur.

Fikret'e göre, gençliğin kurtuluşu bilim ve fenni merkeze almaktan geçer. Şair, gençlerin kendisi gibi karamsar olmamalarını, geleceğin onlar için ümit vaat ettiğini belirtmiştir. "Kurtuluşu Batı'da gören Fikret, Halûk'un bütün dünyayı gezmesini ve fikirleri tanınmasını ister" (Kanter, 2008: 116-118). Batıyı aydınlığın merkezi olarak gören Fikret, oğlu Haluk'a dolaylı olarak Türk gencine bu ışığı yakalamak için Batıya gitmelerini, oradaki ziyayı kendi memleketlerine getirmelerini öğütler. Haluk, babası tarafından çocukluğundan itibaren yeni aydın tipinin temsilcisi olacaktır. Haluk; Fikret için ülkenin kalkınma sembolü, "karanlıkları boğacak ışık, gökten deha-yı nârı çalacak olan kahraman"dır. Şairin "Promete" şiiri bu bağlamda yazılmış, Haluk ile Promete arasında bir özdeşim kurulmuştur. Fikret, bu amaçla Haluk'u 14-15 yaşlarında İskoçya'ya gönderir. İskoçya'ya giden Haluk bir yandan mühendislik eğitim alırken, diğer yandan yanlarına sığındığı Hristiyan bir aileden bu dinle ilgili çeşitli bilgiler öğrenir. Henüz kendi milli ve manevi değerlerini tam manasıyla özümsememiş olan Haluk, bu ailenin telkinleri ile Hristiyanlığın etkisinde kalır ve 16 yaşında din değiştirir. Daha sonra İskoçya'dan Amerika'ya geçer. Burada mühendislik eğitimini tamamlar ve profesörlüğe kadar yükselir. Burada tanıştığı Amerikalı bir bayanla evlenir. İş hayatında da başarılı olur. Bu arada Hristiyanlığa duyduğu ilgiyi daha da ileriye götürür ve papazlığa kadar yükselir. Böylece hem dinini hem de uyruğunu unutan Haluk, hem Fikret için hem de gelecek nesiller için bir hayal kırıklığı olur.

2. MEHMET ÂKİF'İN İDEAL KARAKTERİ: ÂSİM

Türk toplumunda daha çok İstiklal Marşı şairi olarak ön plana çıkmış ama aynı zamanda Türk edebiyatının da önemli sanatçı-ideologlarından birisi olan Mehmet Âkif, özellikle Türk edebiyatında İslamcı kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Savaş ortamından Cumhuriyete doğru giden yolda fikirleri, ilmi, mücadeleci kimliği, hitabeti ve belki de en önemlisi şiirleriyle Türk Milletine yön vermiş, moral kaynağı olmuş ve inancı ve halkı için mücadele etmiştir. Kaplan'a göre; "Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferruatıyla gören ve gösteren başka bir şair yoktur" (Kaplan, 2005: 174).

Kaleme aldığı ve yedi bölümden oluşan *Safahat* adlı şiir kitabıyla toplumun sorunlarını kendisine mesele edinen Âkif, İslam dünyasının içinde bulunduğu kötümser tabloyu bir şair olarak değiştirme çabası içerisine girişmiştir. Şaire göre çözüm, din ve ilmin birbirinden beslenerek ilerlemesiyle olacaktır. Birçok yönden geleneksel İslam anlayışına karşı modernist bir tavır içerisinde olan Âkif, İslam'ın birçok yönden bir reforma ihtiyaç duyduğunu ifade eder.

Safahat ile başlayan şiir çizgisinde özellikle Batı karşısında geri kalan İslam medeniyetinin tekrar dirilmesi için hem bir özeleştirisi hem de bir model yarat-

ma peşinde olan Âkif, reformcu kimliğiyle ön plana çıkar. Kendi başına bir şiir kitabı olan daha sonra Safahat'ın bir bölümü olarak eklenen Asım, Mehmet Âkif'in kendisi olan Hocasade, Köse İmam, oğlu Âsım ve Hocasade'nin oğlu Emin arasında geçen konuşmalar üzerine oluşturulmuş bir kitaptır. Eserde, Âsım şair tarafından geleceğin genci olarak yücelttiği sembol kişidir.

Âkif, Âsım karakteriyle sadece Türk gencine değil, bütün bir İslam dünyasına rol model olacak ideal bir tip oluşturur. Kendi kişiliğinde yaşattığı değerleri Asım yoluyla topluma aktarır. Asım, imanlı, kültürlü, milli ve manevi değerlerle yetişmiş vatansever ve en önemli geleceğe ümitle bakan bir karakterdir. Âkif, Âsım yoluyla yıkılmaya yüz tutmuş bir imparatorluktan geleceğe umutla bakan bir medeniyet inşası içerisinde. Bunu başaracak olan Âsım ve onun kuşağıdır.

Zülme karşı duran, haksızlığa karşı haykıran, kavgacı ancak kavgasını milleti için veren bir tiptir Asım. Gücünü kendi tarihinden alan, toplumsal olayların içinde sürekli aktif bir kişiliktir.

"Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem;

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta boğarım...

—Boğamazsın ki!

—Hiç olmazsa yanımdan koğarım!

Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;

Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.

Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle

Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle...

Yumuşak başlı isem, kim demiş uysal koyunum?

Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boynum.

Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim.

Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.

Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım;

Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.

Zalimin hasmıyım amma severim mazlumum....

İrticain şu sizin lehçede manası bu mu?" (Ersoy, 2007: 380:381).

Eserde tıpkı Tefik Fikret'in Haluk'u gibi Âsım da geleceğin ilmini öğrenmesi için Almanya'ya gönderilir. Çünkü Âkif, Batının var ettiği bütün gelişmelere açıktır ancak Batının kültürel gelişim ve özgürlük olarak sunmaya çalıştığı yaşam biçimine ve sınırsızlığa karşı İslam kültür ve medeniyetini yaşatmaya gayret eder. Âkif, Safahat'ta genel olarak Âsım'ın özelliklerini, Asım

neslinin Çanakkale Savaşı'nda gösterdiği fedakârlık, mücadele ve kahramanlık üzerinden aktarır. Nitekim Çanakkale Şehitleri'ne şiiri bu eserdir. Ve savaşta yedi düvele, sömürcülere karşı mücadelesi için ve Asım'ın nesline şöyle seslenecektir şair:

"Asım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek:

İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek" (Ersoy, a.g.e.: 412).

3. ZİYA GÖKALP'İN MİLLİYETÇİ GENÇLİĞİ: KIZIL ELMA:

Özellikle Fransız İhtilali'nden sonra dünyaya yayılan Milliyetçilik dalgası nihayetinde bir imparatorluk olan Osmanlı'nın yıkım sürecinin hızlandıran temel sebeplerin başında gelmektedir. Özellikle Osmanlı'ya bağlı diğer etnik unsurların ayrılma süreçleri, Balkan Harbinin etkisi ve Anadolu'ya dönmek zorunda kalan Türkler'in yaşadıkları, I. Dünya Harbi'ndeki Arap topluluklarının tavrı, Anadolu'da Türk milliyetçiliğinin oluşmasını sağlayan sebeplerin başında gelmektedir. "Bu tarihi şartlar içinde, dünyanın ortasında kendilerini yalnız ve küçük hisseden Türk gençleri birdenbire yeni bir kıta keşfeder gibi ırkî tarihlerini buldular" (Kaplan, 2005: 190). Özellikle Yusuf Akçura'nın Kavmiyet fikri, daha sonra Mehmet Emin Yurdakul'un Türkçe Şiirler'i ardından Selanik'te çıkmaya başlayan Genç Kalemler, milliyetçi bir düşünce ve edebiyatın yayılmasını sağlayan çalışmaların başlıca örnekleridir.

"Ben bir Türk'üm dinim, cinsim uludur

Sinem, özüm ateş ile doludur

İnsan olan vatanının kuludur

Türk evlâdı evde durmaz, giderim" (Yurdakul: 2007: 31).

Genç Kalemler'e sonradan katılan Ziya Gökalp'in Türkçü fikirleri ise kısa bir sürede yayılma alanı bulmuş, savaş ortamında tek başına mücadele eden Anadolu insanı için hem savaş döneminde hem de yeni Cumhuriyet'le birlikte bir ülkeye dönüşmeye başlamıştır. Özellikle 1912'de kaleme aldığı *Altın Destan* şiirinde Türk milletinin içinde bulunduğu kötü durumu gözler önüne serer.

"Sürüden koyunlar hep takım takım

Ayrılmış, sürüde kalmamış bakım;

Asmanın üzümü dağılmış; salkım

Olmak ister, fakat bağban nerede?

Gideyim, arayım: çoban nerede?

Yüce dağlar çökmüş, belleri kalmış,

Coşkun ırmakların selleri kalmış,

Hanlar yok meydanda, illeri kalmış,

Düşenler çok ama, kalkan nerede?

Gideyim arayım: Hakan nerede?

*Türk yurdu uykuda ey düşman sakın!
Uyuyan ülkeye yapılmaz akın.
Tan yeri ağardı, yiğitler kalkın.
Bakın yurt ne halde, vatan nerede?
Gideyim arayım: yatan nerede?*

*Herkesin gözünde vatan öz yurdu,
Çitlerin yağısı, derenin kurdu,
Yâd iller, Turan'da hanlıklar kurdu,
Turân'dan yâdları koğan nerede?
Gideyim arayım: Ogan nerede?" (Gökalp, 1977: 74-75).*

Bir yıl sonra yazdığı Kızılelma'da ise daha fütürist ve idealist bir tavır içerisine girer ve Türk milletine kurtuluş yolu olarak *Kızılelma* ideali altında birleşmeyi önerir. Kızıl Elma masalında iki Türk genci üzerinden ideal bir Türk dünyası hayali kurulur. Ay Hanım ile Turgut'un kurduğu "İstiklal Beşiği" adı verilen Türklük merkezi dünyadaki bütün Türkleri bir araya getirmek için çeşitli çalışmalarda bulunur. Bu merkezdeki bütün Türk dünyasının bilginleri, düşünürleri, sanatkârları toplanacak ve dört bir yana ışık saçacak, böylece Türklük eski ihtişamlı günlere dönecektir (Özkan, 1993: 69). Gökalp'in hayalindeki genç, Kızılelma fikrinin temsilcisidir ve topluma yol gösterebilecek özelliktedir. Kızılelma Türk milliyetçiliğinin en ulvi ülküsüdür. Milliyetçi gençlik daha sonra birkaç farklı kola ayrılır. Günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

4. NECİP FAZIL VE BÜYÜK DOĞU İDEALİ

Cumhuriyet dönemi Türk düşünce ve edebi dünyasına yön veren öncü sanatçılardan biri olan Necip Fazıl Kısakürek, yeteneği, karakteri, aksiyoner-mücadeleci kimliği, dava adamlığıyla ön plana çıkmış, çok geniş kitleleri tesiri altına almış önemli bir sanatçıdır. Edebiyatçı kimliğinin yanı sıra, daha sonra benimsediği İslamcılık düşüncesiyle de Cumhuriyet'in ilk yıllarında İslamcı düşüncenin entelektüel sahadaki en önemli temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Necip Fazıl'ın uzun soluklu yazın yaşamında en dikkat çekici özelliklerinin başında mevcut resmi düşünceye alternatif bir nesil yetiştirme çabası gelmektedir. Bir davanın, düşüncenin uzun soluklu yaşayabilmesinin temel koşulunun gençler tarafından benimsenmesi gerektiğini bilen Necip Fazıl'ın, yazdığı her eserde, bulunduğu her ortamda, konferansta, söyleşide genç-yaşlı fark etmeksizin sözü gençlere getirmiş bir sanatçıdır. İdeolojya *Örgüsü* başta olmak üzere birçok eserinde yeni bir nesil/gençlik yetiştirme çabası içerisinde olan Necip Fazıl'ın ideal gençliği, mevcut Cumhuriyet ideolojisinin idealize ettiği gençliğe karşı alternatif, ikinci bir yol olarak ortaya çıkmıştır.

Bir davanın, düşüncenin uzun soluklu yaşayabilmesinin temel koşulunun gençler tarafından benimsenmesi olduğunu bilen Necip Fazıl'ın bulunduğu hemen hemen her yazısında, her ortamda, konferansta, söyleşide genç-yaşlı fark etmeksizin sözü gençlere getirdiğini görmekteyiz. Özellikle yazılarına ve konuşmalarına “Aziz Gençler”, “Bir Gençlik, Bir Gençlik, Bir Gençlik” “Anadolu Gençliği”, “Beklenen Nesil” gibi başlık ve nidalarla başlaması şairin temel muhatabının gençler olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Örneğin sanatçı, İdeolocya Örgüsü'nde kendi ütopyasını kurarken, bu ütopyayı yaşatacak bir nesil yetiştirmek gerekliliği üzerinde ısrarla durur. Nitekim İdeolocya Örgüsü önemli ölçüde gençliğe seslenir, onları muhatap alır. Sanatçı, gençlerin toplumun en dinamik taşıyıcı gücü, dönüşüme açık en uygun kitle olduğunu farkındadır. Onların enerjisini benimsediği hak/hakikat yoluna aktarmak ister. Bu eserde özellikle nasıl bir gençlik tasavvuru içinde olduğu “Gençlik” başlıklı bölümünde ifade eden sanatçı “İslâm inkılabının, ruhunu dökeceği kalıbın gençlik” (Kısakürek, 1986, 208) olduğunu ifade eder.

Yaşadığı dönemdeki gençliğin de bir çıkmazda, yanlış yolda olduğunu düşünen Necip Fazıl, mevcut ile ideal olanı karşılaştırarak ne istediğini tarif eder: “Ne bugünkü murakabesiz, rehbersiz, gayesiz ve şahsen mesuliyetsiz gençlik; ne dünkü çürümüş ve kokmuş, şaşırılmış ve ihtilâca düşmüş nesiller; ne de evvelki kitapların ve mevzuların başlıklarına takılı ve kakılı softacıklar nesli... İslâm inkılabını kadrolaştırmaya memur gençlik, Sahabîler ve onların gerçek bağlılarından başka kendisine hiçbir ruhî örnek kabul etmeyecek ve bu ruhu, baştanbaşa yepyeni, fakat aslına uygun olarak, nefsinde ve dünyada maddeye nakşedecektir” (Kısakürek, 1986: 209).

Necip Fazıl, yeni gençliğin yeşerdiği ortama, onu yetiştirenlere saygıda kusur etmemesi gerektiğini salık verirken, bu neslin ailelerini taklit etmekten kaçınması gerektiğini de ısrarla vurgular: “Bu gençlik, annesine, babasına, dedesine, ninesine ve geride bıraktığı mümin nesillere, sadece ve kısaca ancak Müslüman oldukları için saygı besleyecek ve İslami temsil kadrosunun bugünkü duruma düşmesinden tarih boyunca bu ölü nesillerden hiçbirisini hiçbir hususta, hiçbir tavır ve edasıyla, hiçbir renk ve çizgisiyle taklit etmeyeceğini” Çünkü eskilerin gerçek ve derin Müslümanlar olmadıklarını düşünmektedir” (Kısakürek, a.g.e.: 109).

Bu yeni İslami hareketin “bütün İslam diyarlarındaki, hem manaları ve hem maddeleri geçkin pörsük örneklerle” benzemeyeceğini ifade eden sanatçı, kırk yıllık mücadelesinin yavaş yavaş maya tuttuğunu da ifade eder.

Necip Fazıl'ın bir diğer önemli önermesi; fertten cemiyete yayılan örnek temsil yaratma çabasıdır. Sanatçıya göre; sağlam, samimi, ne yaptığını bilen,

rotasını çizmiş, toplumun bir adım ilerisinde olan birey, zamanla toplumu harekete geçirecek ve toplumsal dönüşümü sağlayacaktır. “Bu gençlik, her ferdiyle mutlaka sağındakini, solundakini, önündekini ve arkasındakini yakan ‘otomobil: zatiyle hareket halinde’ bir teaddi, hamle ve hareket ateşi olacak ve değdiği her şeyi kendisine, ateşe döndürecekler.” (Kısakürek, a.g.e.: 210).

Necip Fazıl’ın ideal genci bütün heyecanının yanında ahlaki duruşu, karakter özellikleriyle de örnek bir şahsiyettir. “Bu gençlik, bütün muâşeret şekillerinden, maddi ve manevi bütün tavr ve edalarda, ahlakta, edepte, hayâda, hicapta, saffette, ölçülü heyecanda, hakiki vecd ve aşkta ve bütün bunlara rağmen en yırtıcı hamle ve hareketlerde semavi bir zuhur denecek kadar muhteşem ve muazzam bir tecelliye, en harikulade renkler ve çizgilerle dekorluk edecektir” (Kısakürek, a.g.e.: 211).

Bütün vasıflarıyla İslam’ın ideal bir Müslümanı olacak bu nesil, kendisine Hz. Muhammed’i ve sahabelerini rehber alacak, başka hiçbir ata soyu tanımayacaktır. Böylece bütün insanlığın karşılaştığında “ha işte Müslüman buymuş” diyeceği, benzersiz bir hakikat ehlini karşısında bulacaktır.

İdeolocya *Örgüsü* dışındaki birçok eserinde ve yazısında da gençlere seslenen diri, eylemsel, heyecanlı, haykıran bir sanatçıyla karşılaşırız. Tohum (1935), Bir Adam Yaratmak (1938), Tanrı Kulundan Dinlediklerim (1968), Dünya Bir İnkılap Bekliyor (1976), Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvuru (1982) adlı eserlerinde ve “Beklenen Nesil”, “Kalk Borusu”, “Son ve Tek Kıvılcım”, “Netice Bizimdir”, “Özlediğim Nesil”, “Gel Artık”, “Anadolu Gençliği”, “Genç Adama Hitap”, adlı yazıların başlıklarından da anlaşılacağı üzere düşüncesinin merkezini gençler şekillendirmektedir. Özellikle Büyük Doğu ile birlikte Necip Fazıl’ın şiirlerinde de gelecek nesle, gençliğe sürekli göndermeler söz konusudur.

O, “Sakarya Türküsü”nden “Zindandan Mehmed’e Mektup”a kadar uzanan birçok şiirinde aynı davanın destanını yazmıştır.

*“Sen ve ben, gözyaşıyla ıslanmış hamurdanız;
Rengimize baksınlar, kandan ve çamurdanız!
Akrebin kısıracında yoğurmuş bizi kader;
Aldırma, böyle gelmiş, bu dünya böyle gider!
Bana kefendir yatak, sana tabuttur havuz;
Sen kıvrıl, ben gideyim, Son Peygamber Kılavuz!”*

*Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya;
Yüzüstü çok süründün, ayağa kalk, Sakarya! ..”* (Kısakürek, 2005: 405)

“Zindandan Mehmed’e Mektup” bakacak olursak; edebiyatta çok sık rastlanan hapisane mektuplaşmalarının bir örneği olan bu şiiri diğerlerinden ayıran temel özellik, bir kadına, sevgiliye değil, evlada yazılmasıdır. Bu birçok bakımdan manidardır. Necip Fazıl sadece bir şair değil, aynı zamanda bir davanın ve geleneğin temsilcisi olarak M. Akif’in “Asım” üzerinden yaşatmaya çalıştığı gelecek nesil tasavvurunu, oğlu “Mehmet” üzerinden devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda şiir, Mehmet’e seslenmenin ötesinde, bireyselden toplumsala doğru evrilen genel bir metne dönüşmüştür. Şiir, özellikle hapisane ortamını, dönemin adaletsizliklerini yansıtan birtakım anekdotlarla aktarırken, şiirin son bölümü mektubun alıcısı Mehmed’e ve onun nezdinde gelecek nesillere çeşitli mesajlarla son bulur. Şiirde gelecekte umutlu olan şair, fütürist bir tavırla Mehmed’e ve gelecek nesillere olan inancını ifade eder:

“Mehmed’im, sevinin, başlar yüksekte!

Ölse de sevinin, eve dönsek de!

Sanma bu tekerlek kalır tümsekte!

Yarın, elbet bizim, elbet bizimdir!

Gün doğmuş, gün batmış, ebed bizimdir!” (Kısakürek, 2005: 427).

“Muhasebe” adlı şiirinde de yetişecek genç nesli beklediğini ifade eden şair, onların geleceğin inkılapçıları olarak görür. Bir an önce annelerin bu ideal gençleri doğurması konusunda sabırsız olduğunu ifade eden şairin gelecek nesilden beklentisi de birçok açıdan gerçekleşmiştir.

“Buluşururlar bizi, elbet bir gün hesapta;

Lafını çok dinledik, şimdi iş inkılâpta!

Bekleyin, görecektir, duranlar yürüyeni!

Sabredin, gelecektir, solmaz, pörsümez Yeni!

Karayel, bir kıvılcım; simsiyah oldu ocak!

Gün doğmakta, anneler ne zaman doğuracak?” (Kısakürek, 2005: 427).

Necip Fazıl’ın yeşerttiği İslam’ı merkeze alan, bu inancın ekseninde şekillenen yeni düşünce ve sanat iklimi daha sonra aynı çizgiyi sürdüren *Diriliş, Edebiyat, Maveria, Yedi İklim* gibi dergiler etrafında yeşermeye devam etmiş ve etmektedir.

5. NÂZİM HİKMET VE DEVRİMCİ BİR GENÇLİK YARATMA ÇABALARI:

Türk edebiyatında Marksist veya sosyalist kaynaklı toplumcu gerçekçi şiir söz konusu olduğunda akla gelen ilk isim N. Hikmet’tir. Şairin benimsediği Marksist edebiyatın bir tezi ve amacı vardır. “N. Hikmet, ideolojisine uygun

olarak, işçinin seviyesine ve zevkine hitap eden, çok hareketli, gürültülü şiirler yazar. Halk yığınlarına seslenir. Sosyalizm ve sanayileşmeyi bir tutan şair, makinayı yüceltir ve insanı makinaya uydurmaya çalışır” (Tuncer, 2001: 500).

Bu tezin ana eksenini insan, toplum ve onun üretim ilişkileri oluşturmaktadır. Sanatkâr, toplumun mühendisidir ve Marksizm dışındaki bütün yönetim biçimlerini sorunlu olduğunu eserleri yoluyla aktarmaya çalışır. Kitleleri sosyalist-Marksist bir düzene yönlendirmek onun asli görevidir. Bu sebeple edebiyatın hem siyasal hem de eğitsel bir işlevi vardır. Kolektivizmi ön plâna çıkaran bu sanat anlayışında doğrudan bir kişi/tip üzerinden örnek model yaratılmaz ancak şiir yoluyla geleceğe dair iyimser/fütürist bir tavır sergilenir.

Hedefledikleri işçi sınıfını etkileyip çekim alanlarına sokmaya çalışan bu şairler, bu yolla içinde buldukları olumsuz şartları değiştirebileceklerini ve kurtarmayı düşündükleri emekçilerin, işçilerin ve ezilen kitlenin kendilerini destekleyeceğini düşünmüşlerdir. Bu açıdan şiirlerde gelecek nesillere sürekli umut aşılır. Özellikle Nâzım Hikmet’in “Kerem Gibi”, “Nikbinlik”, “Güneşi İçenlerin Türküsü”, “Salkım Söğüt” gibi şiirleri bu bağlamda okumak mümkündür.

Kerem Gibi

Hava kurşun gibi ağır!!

Bağır

bağır

bağır

bağırıyorum.

Koşun

kurşun

erit-

-meğe

çağırıyorum...

O diyor ki bana:

— Sen kendi sesinle kül olursun ey!

Kerem

gibi

yana

yana...

«Deeert

çok,

hemdert

yok»

Yürek-
 -lerin
 kulak-
 -ları
 sağır...
 Hava kurşun gibi ağır...

Ben diyorum ki ona:
 — Kül olayım
 Kerem
 gibi
 yana
 yana.

Ben yanmasam
 sen yanmasan
 biz yanmasak,
 nasıl
 çıkar
 karan-
 -lıklar
 aydın-
 -lığa..

Hava toprak gibi gebe.
 Hava kurşun gibi ağır.
 Bağır
 bağır
 bağır
 bağıriyorum.

Koşun
 kurşun
 erit-
 -meğe
 çağırıyorum.....(Hikmet, 1988: 13).

“Kerem Gibi” adlı şiirde kitleleri birlikte hareket etmeye çağıran şair, kolektivizmi ön plana çıkarırken, aynı zamanda birlikte mücadele ile geleceğe umutla bakılacağını da vurgular. Yukarıda değindiğimiz gibi toplumcu gerçekçi şiirde doğrudan ideal bir tip/nesil ön plana çıkarılmaz. Bunun temel sebebi kolektif birliktelik yaratmak, ideal olan sisteme ezilenlerle birlikte varmaktır.

SONUÇ

Sanatçılar, düşünürler her çağda toplumu dönüştürebilecek kurgusal, ideal bir kimlik oluşturma çabası içerisine girmişlerdir. Ütopyası olan her sanatçının bu ütopyaı yaşatacak ideal bir gençliğe ihtiyacı vardır ve olmaya da devam edecektir.

Türk edebiyatı ideal gençlik oluşturma konusunda zengin bir geçmişe sahiptir. Özellikle Batılılaşma süreci ile oluşan yeni edebiyatta oluşan Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının da etkisiyle toplumsal ve siyasal kaygı birçok sanatçı kendi siyasal fikriyle örtüşen bir kuşak/nesil oluşturma çabası içerisine girmiştir.

Ancak Türk edebiyatında ideal gençlik tasarımı genellikle iki farklı yaklaşım üzerinden şekillenmektedir “Olması gereken”, “ideal” bir gençlik yaklaşımı ile mevcut gençliğin bu ideal gençlikten eksik ve uzak yönlerini mukayese eden yaklaşımdır. Genellikle bu mukayese üzerinden oluşturulan ideal gençlik tasavvuru, her sanatçının hayat, ideoloji, inanç, yaşam biçimine bakışı üzerinden şekillenmiştir.

Özellikle Tefik Fikret, Mehmet Âkif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve Nâzım Hikmet’te ideal bir kuşak düşüncesi ön plâna çıkmıştır.

Türk edebiyatında Batılılaşmanın öncü sanatçılarından olan Tefik Fikret’in aynı zamanda oğlu olan Haluk üzerinden ideal bir Türk genci oluşturma çabası, *Haluk’un Defteri* adlı şiir kitabı üzerinden şekillenmiştir. Şair, gençlerin kendisi gibi karamsar olmamalarını, geleceğin onlar için ümit vaat ettiğini belirtmiştir. Fikret’e göre, gençliğin kurtuluşu bilim ve fenni merkeze almaktan geçer. Haluk da Batının ışığını doğuya getirecek bir Promete’dir. Bu amaçla Haluk önce Avrupa’ya daha sonra da Amerika’ya gidecek, orada mühendislik okuyacaktır ancak Haluk, babasının ideallerini gerçekleştirmek bir yana bir daha Türkiye’ye dönmeyecek, tam bir Batılı gibi yaşamaya başlayacak, bu yetmezmiş gibi din değiştirip Hristiyan olacaktır. Böylece Fikret’in ideal nesil yetiştirme fikri gerçekleşmemiştir. Ancak Cumhuriyet’in kuruluşu ile birlikte Atatürk’ün kendisine örnek aldığı Fikret’in düşünceleri yeni ulusal devletin gençlik tasavvurunun bir parçası olmuştur.

Türk edebiyatının bir diğer öncü ismi Mehmet Âkif ise, kaleme aldığı şiir kitabı *Âsım* ile ideal bir nesil yetiştirme gayesi içerisindedir. *Âsım*, aslında bir şiir karakteri/hayali bir tasavvurdur. Âkif, *Âsım* karakteriyle sadece Türk gencine değil, bütün bir İslam dünyasına rol model olacak ideal bir tip oluşturur. Kendi kişiliğinde yaşattığı değerleri *Asım* yoluyla topluma aktarır. *Asım*, imanlı, kültürlü, milli ve manevi değerlerle yetişmiş vatansever ve en önemli geleceğe ümitli bakan bir karakterdir. Âkif, *Âsım* yoluyla yıkılmaya

yüz tutmuş bir imparatorluktan geleceğe umutla bakan bir medeniyet inşası içerisinde. Bunu başaracak olan Âsım ve onun kuşağıdır. Cumhuriyetin kuruluş aşamasında Âsım ve kuşağı bir model olarak ele alınmasa da günümüze kadar etkisini sürdürecektir. Şairin çizgisinde ilerleyen İslamcı şairlere ilham kaynağı olmuştur.

Necip Fazıl'ın uzun soluklu yazın yaşamında en dikkat çekici özelliklerinin başında mevcut resmi düşünceye alternatif bir nesil yetiştirme çabası gelmektedir. Özellikle çıkardığı *Büyük Doğu* dergisindeki yazıları, şiirleri, tiyatroları ile gelecek nesillere İslami düşünüş ve duyarlılıkla yön vermeye çalışmıştır. Necip Fazıl sadece bir şair değil, aynı zamanda bir davanın ve geleneğin temsilcisi olarak M. Akif'in "Âsım" üzerinden yaşatmaya çalıştığı gelecek nesil tasavvurunu, oğlu "Mehmet" üzerinden devam ettirmeye çalışmıştır.

Toplumcu gerçekçi şiirin öncüsü olan Nâzım Hikmet ise, benimsediği Marksist düşünce ekseninde eserlerini kaleme almıştır. Özellikle fütürist ve kolektif bir anlayışla kaleme aldığı şiirlerinde doğrudan bir tip/model yaratmak yerine ideal Marksist bir toplum yaratma gayesi içerisinde olmuştur.

KAYNAKÇA

- Bolay, S. H. "Mehmet Akif'in Gençliğe Bakışı ve Asım'ın Nesli". Mehmet Akif Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik Bilgi Şöleni. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mehmet Akif Araştırmaları Yayınları, 2007.
- Ersoy, M. A. *Safahat*; (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: İz Yayınları, 1991.
- Fikret, T. *Tevfik Fikret-Bütün Şiirleri* Haz. İsmail Parlatır & Nurullah Çetin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.
- Gökalp, Z. *Şiirler ve Halk Masalları*. Haz. Fevziye Abdullah Tansel. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1977.
- Hikmet, N. *Sesini Kaybeden Şehir*. İstanbul: Adam Yayınları, 1988.
- Kanter, B. "Gençliğe Bakışları Açısından Tevfik Fikret ve Mehmet Akif Ersoy". Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi. Ankara: 2008. 116, 115-123.
- Kaplan, M. *Şiir Tahlilleri-I*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.
- Kısakürek, N. F. *İdeolojya Örgüsü*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları. 1986.
- Kısakürek, N. F. *Çile (Bütün Şiirleri)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Kolcu, A. İ. *Servet-i Fünun Edebiyatı*. Erzurum: Salkım Söğüt Yayınları. 2014.
- Özkan, R. "Dünden Bugüne Türk Edebiyatında ve Fikir Hayatında Gençlik". Türk Yurdu, 13: 50. (1993).
- Tuncer, H. *Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı-I*. İstanbul: Ders Kitapları A.Ş. 2001.
- Yurdakul, M. E. *Türkçe Şiirler* Haz: Dr. Hasan Kolcu – Fatih Kıran, İstanbul: Çağrı Yayınları 2007.

Değerleri Benimsemeye Gençlerin Teorik ve Pratik Uyuşmazlığı Problemi

Öz

Uyulması gereken en önemli değerler arasında ilim öğrenme, ilişkilerde doğruluk ve amelde samimiyet yer almakta mıdır? Farklı çevrelerde yetişen bizdeki genç kuşağa baktığımızda bu gençlerden bir kesimin teorik düzlemde en önemli sosyal değerlerle çatışmadığını göreceğiz. Şöyle ki; onlar, üç değeri (beşeri, sosyal ve dini) yüce değerler olarak benimsemektedirler. Fakat bu benimsemeye dair bir takım problemler bulunmaktadır. Yani teorik düzeyde benimsenmiş olan bu değerlerin pratik düzleme geçmediğini müşahade edebilmekteyiz. Dolayısıyla bu çalışma, yaşanan gerçeklikle teorik benimseyişin yapısını ve bilinçli bireyin bundan uzak kalmasının nedenlerini tartışmayı hedeflemektedir. Çünkü burada incelemeye tabi tuttuğumuz gençler, değerleri ret etme yönüyle içinde yaşadığı toplumla çatışmıyor, aksine söz konusu değerleri benimsediklerini ifade etmekle birlikte pratiğe dökme noktasında ait olduğu toplumla çatışma halindedirler. Bu problemin ihmali veya çözümünde yapılacak hata, kişi ile realite arasındaki çatışmanın derinleşmesine yol açmaktadır.

Bu çalışma üç varsayıma dayanmaktadır. Bunlar; değerleri pratikte uygulama, değerlerle psikolojik uyum ve değerlerin pratik hayatla uyumsuzluğu varsayımdır. Bu üçüncüsü ise, bunlar arasında üzerinde en çok durulması gereken bir problemdir. Bu çalışmamızda realist ve betimleyici bir analiz yöntemine başvuracağız. Çalışma üç başlıkta tartışılacaktır. İlk başlıkta değer kavramını, kaynaklarını ve değer ölçütünü ele alacağız. İkinci başlıkta değerlerle ruhsal uyum sorunu ve nedenlerini irdeleyeceğiz. Üçüncü başlıkta değerlerin davranışsal düzlemde terk edilmesini, bu ekseninde ortaya çıkan problemleri ve çözüm önerilerini tartışacağız. Bu araştırmamız, toplumsal değerleri temsil etme çerçevesinde, gençlerin akademik eğitim sürecinde ve psikolojik uyum noktasında sorgulayıcı düşüncedeki üslubunu olumlu yönde etkileyecek bir yöntem önermektedir. Bu durum, gerek orta öğrenim gerekse üniversite safhasında bütün eğitim süreçlerinde değerler ve davranış arasında uyumun oluşturulmasında davranışsal aktiviteleri güçlendirmekle birlikte değerlerin davranış düzeyinde ortaya çıkmasına katkı sunacaktır.

* Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, (ousama967@gmail.com).

القيم أساس قيام المجتمعات الإنسانية، وهي التي تميز الإنسان من الحيوان، وفي حال انتفاء الامتثال للقيم بسبب عدم الاعتقاد بها، أو بسبب خللٍ في العجز الذاتي عن الامتثال لها؛ فإن ذلك سَيرتدُّ إلى المجتمع بمشكلاتٍ كثيرةٍ بسبب غيابِ فلسفةِ الواجب، نتيجةً لوجودِ منظومةِ القيم، أو نتيجةً للإيمانِ بها مع العجزِ الذاتي عن الامتثال لها في التطبيق السلوكي.

إنَّ هذا البحث لا يناقش قضيةَ جحودِ القيمة لدى الفرد، لكنَّه يناقش اختلالَ القيم بسبب الانفصالِ الحاصل بين الإيمان بها والعمل بمقتضاها لدى بعض الأفراد، وإنَّ الوعظ قد يثمر لدى بعضهم في تقويم هذا الخلل، لكنَّه لا يكون كافياً من غير امتثال القدوة الحسنة الفاعلة في الحياة لتكون تلك القدوة الحسنة مثلاً يحذوه الفرد الذي يكابد ذلك الخلل الواقع بين القيمة والسلوك، ولا سيما إذا صادفنا من الأفراد من يؤمن بالقيمة ولا يعمل بمقتضاها عجزاً في الإرادة وإقراراً بالتقصير في ذلك، لا نفاقاً في السلوك.

إننا هنا أمام مشكلةٍ لا بدَّ لها من حلٍّ إجرائيٍّ لا نظريٍّ؛ لأنَّ هذا النموذج من الأفراد لا ينكر القيمة نظرياً لكنَّه يكابد معاناةً تطبيقيها عملياً، وهذا ناتجٌ غالباً من أمرين؛ أولهما: ضعفُ الإرادة لدى الفرد، ولا يمكننا تنمية هذه الإرادة من دون استحضار مثال القدوة الحسنة، وثانيهما: صعوباتٌ تكتنف الحياة باضطراباتها المختلفة تقتضي التَّضحية الحقيقية في سبيل تحقيق القيمة، ولا بدَّ هنا من مكابدة هذه المعاناة لأنها قانون الحياة وناموسها الذي تجري عليه، ولا سيما أنَّ الانفصال عن القيمة سيفضي إلى تفاقم تلك الاضطرابات بدلاً من التَّصدي لها بالإرادة والعزيمة؛ ولا يمكننا أن نتجاوز ذلك من غير التَّطبيق العملي للقيمة تدريجياً للوصول إلى تحقيقها في أحسن صورة ممكنة، ثم تغدو القيمة نتيجةً حاصلةً في المعرفة وبناء الشخصية، وبذلك يتقن الفرد آلية تحويل القيمة إلى وسائلٍ إجرائيةٍ محققةٍ لأهدافه، وليست مقيدةً للغايات؟.

هذه قضايا شائكةٌ لا يمكننا اختصارها بهذه الكلمات القليلة السابقة، لذلك نقرحُ معالجتها بإيجازٍ غير مُخلٍ بالخطوات الآتية في هذه الدراسة.

مفهوم القيم ومصادرها وقياسها

القيم لغةً واحدتها قيمة، وهي «قوام الأمر وملاكه الذي يقوم به»¹، وتعني الشيء الثمين، والقدَر والمنزلة، فقيمة الشيء قدره وثمرته. واصطلاحاً: «ما يتميَّز به الشيء من صفات تجعله مستحقاً للتقدير»²، فهي بمعنى مجموعة المبادئ السلوكية ذات القيمة الاجتماعية التي تضمن أمن النظام الاجتماعي ونهضته على أساس من منظومة الأخلاق الكريمة التي يخضع لها المجتمع، ويستعجن خروج الفرد عنها، وغالباً ما تكون هذه المعايير مستمدةً من منظومة الأخلاق الإنسانية المثلى المتفق عليها اجتماعياً، أو من الدين، لذلك عرَّفها بعض الباحثين فقال: «حكّم يصدره الإنسان على شيء ما مهتدياً بمجموعة المبادئ والمعايير التي ارتضاها الشرع محدداً المرغوب فيه والمرغوب عنه من السلوك»³، وذهب إلى ذلك بعض العلماء الغربيين حين أقرُّوا أنَّ القيم الأخلاقية كلها في الإمكان أن تُردَّ إلى أصولٍ دينية، فمن هؤلاء (Parson) و (Weber) اللذين

1 ابن منظور، أبو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم بن عليّ الأنصاري ت 711هـ، لسان العرب، دار صادر، بيروت، ط3، 1414هـ، 12/ 499 (قوم).

2 صليبا، جميل، المعجم الفلسفي، الشركة العربية للكتاب والنشر والتوزيع، بيروت، 1994م، 2/ 213.

3 زهران، حامد، علم النفس الاجتماعي، عالم الكتب، القاهرة، ط1، 1977م، 132.

ذهبا إلى أن كل نسقٍ قيمِيّ يستمدُّ جذوره الأولى الأساسيَّة من مصادرٍ دينيَّة⁴، لأجل ذلك ربطَ القيمَ كثيرٌ من العلماء المُسلمين قديماً وحديثاً «بمجموعة القواعد التي تقوم عليها الحياة الإنسانيَّة، وتختلف بها عن الحياة الحيوانيَّة»⁵، وجعلوا مصدرها الشَّرْعَ.

تأسساً على ما ذكرناه سابقاً نجد أن القيمَ لفظاً عامٌّ يشمل منظومة الأخلاق والمبادئ التي تضبط السلوك البشريَّ في الاتجاه الصَّحيح على نحو يضمن أمنَ المجتمع الإنسانيّ وازدهاره حضارياً، وتحقق بها إنسانيَّة الإنسان ضمن المجتمع، ولذلك نجد أن التَّعاليم الدِّينيَّة تؤكِّد منظومة القيم المثلى، ولمَّا وصفَ الله تعالى نبيَّه محمَّداً عليه الصَّلَاة والسَّلَام قال: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾⁶، وفي الحديث عن النَّبيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «أَلَا أُحَدِّثُكُمْ بِأَحَبِّكُمْ إِلَيَّ وَأَفْرَبِكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قُلْنَا: بَلَى، يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: «أَحْسَنُكُمْ أَخْلَاقًا»⁷، وتؤكد الأدابُ الإنسانيَّة تلك القيم أيضاً، فتجعل قيامَ الأمم بأخلاقها، ويقول في ذلك أمير الشعراء أحمد شوقي⁸:

وليس بعامرٍ بُنيان قومٍ * إذا أخلاقهم كانت خرابا

إنَّ القيمَ الإنسانيَّة المثلى باتت في زماننا منظومةً يتعارف عليها المجتمع الإنسانيّ عامَّةً، لكنَّ ثمة مشكلة تظهر حين التَّطبيق، فمن تلك القيم (العلم) و(الإخلاص) و(العدل) و(الحق) و(الوفاء)، وهذه القيم عابرةٌ للحدود، يتفق عليها في الظَّاهر كلُّ مجتمعٍ إنسانيّ؛ لأنَّها أداة الحفاظ على نظام المجتمع واستقراره، وقد ذهب الباحث (Milton)⁹ إلى أن الغاية من دراسة القيم النَّظريَّة إلى العلاقات الإنسانيَّة في المجتمع، وما يظهر فيها من مشكلاتٍ خلال التَّطبيق القاصر، أو ما تتسم به من ظواهرٍ بسبب غياب تلك القيم أو بعضها، أو بسبب غياب الإطار النَّصوريِّ لتحقيقها، وهنا تظهر المشكلة لدى بعض أفراد المجتمع، ولاسيما في سنِّ الشَّباب أو في مرحلة المراهقة، وتتلخَّص بالإقرار النَّظريِّ لدى بعضهم بتلك القيم مع العجز الإراديِّ عن الامتثال العمليِّ، فيحدث الانفصال بين القيمة والسلوك، فما سبب ذلك؟ وكيف نعالجه؟.

من أهمِّ خصائص القيم أنها تتأثر بالميول النَّفسيَّة سلِّباً وإيجاباً، وأنها تمثل منظومةً أخلاقيَّةً اجتماعيَّةً، تزيد وتنقص، تقوى وتضعف، كأنها كائنٌ حيٌّ، وهي وثيقة الارتباط بتقلبات النَّفس الإنسانيَّة، تتأثر بها أشدَّ التَّأثر، وقد رُبطَ التَّحلِّي بها أو التَّخلِّي عنها عند (البراجماتيين) بالنَّفعيَّة، وعلى ذلك يكون التَّخلِّي عن بعضها لديهم أقصرَ للوصول إلى الأهداف، أو يكون التَّحلِّي بها سبيلاً للوصول إلى الأهداف أيضاً، وهذه شيطنةٌ للأخلاق؛ لأنَّها تقوم على النَّظرة النَّفعية الماديَّة، وقد كانت الرُّؤية النَّفعية البراجماتيَّة سبباً في كثيرٍ من الويلات المُستجلبَّة للبشر، ولا نريد هنا أن نعرِّض لدراساتها؛ لأنَّ بحثنا لا يتناول هذه الشَّريحة؛ ولأنَّنا نخضُّ هنا بالدراسة الفئة التي تعتقد بالقيمة وتُجلِّها، لكنَّها تعجزُ بسبب عواملٍ مختلفةٍ عن الامتثال لها، وأبرز تلك

4 صوالحة، منير، قيم النَّخبة الإداريَّة، كليَّة العلوم الاجتماعيَّة، جامعة الجزائر، 2003م، 14.

5 الطَّريقي، عبد الله بن إبراهيم، الثقافة الإسلاميَّة تخصصاً ومادَّة، دار الحصريِّ، الريّاض، 1996م، 14.

6 سورة القلم، 4.

7 ابن حنبل، أحمد بنُ محمَّد بن حنبل بن هلال بن أسد الشَّيباني ت 241 هـ، المُسنَد، تحقيق أحمد محمَّد شاكر، دار الحديث، القاهرة، ط 1، 1995م، 6/462، رقم الحديث (7035).

8 شوقي (أحمد)، ديوانه، دار العودة، بيروت، 1988م، مج 1، ج 1/65.

9 Milton (R.). Value Theory: Toward Conceptual Clarification. The British Journal of socio-logy, London, Vol.23, 1972, P. 172.

العوامل المسببة للانفصال السلوكي عن القيمة لدى من يؤمن بها ناتجة من ضعف الإرادة وسلطة النفس، بسبب الاعتقاد، ذلك أن الخير عادة، كما أن ترك الخير يمكن أن يصبح عادة، وللعادات سلطة على الإنسان لا ينكرها أحد من علماء النفس أو غيرهم من أهل المعرفة بها؛ يقول البوصيري¹⁰:

وَالنَّفْسُ كَالطُّفْلِ إِنْ تُهْمِلَهُ سَبَّ عَلَيَّ * حَبِّ الرِّضَاعِ، وَإِنْ تَقَطَّمَهُ يَنْقَطِمُ
فَاضْرَفْ هَوَاهَا وَحَاذِرْ أَنْ تُؤَلِّيَهُ * إِنَّ الْهَوَى مَا تَوَلَّى يُضْمَمُ أَوْ يَصْمَمُ
وَرَاعِهَا وَهِيَ فِي الْأَعْمَالِ سَائِمَةٌ * وَإِنْ هِيَ اسْتَحَلَّتِ الْمَرْعَى فَلَا تُسِمُ
كَمْ حَسَّنَتْ لَذَّةَ اللَّمْرِءِ قَاتِلَةً * مِنْ حَيْثُ لَمْ يَدْرِ أَنَّ السَّمَّ فِي الدَّسَمِ

ترتبط القيم بالامثال للحق والخير والجمال الروحي، وهذه القيم غير قابلة للقياس الدقيق، فقياسها مسألة نسبية؛ لكننا نستطيع أن نجد أثرها في الشخصية وفي المجتمع بقدر ما تكون أوضح في السلوك وأجلى في المعاملات الاجتماعية، وقد تتحول لدى بعض المجتمعات إلى عادات يعد الخروج عنها سبباً في هجاء الأفراد أو الجماعات (القبيلة) مثلما حدث في منظومة الأخلاق التي رسخها الشعراء في عصر ما قبل الإسلام في المجتمع الجاهلي¹¹، حتى صارت بعض تلك القيم عادات واجبة للزوم، نحو الشجاعة والنخوة والمروءة والكرم.

للقيم أنواع من حيث تصنيفها، فمنها القيم المعرفية المتعلقة بالتعلم والتعليم، ومنها القيم الاجتماعية المتعلقة بالعلاقات الناطمة للفرد والمجتمع، ومنها القيم الاقتصادية التي تقوم على المواءمة بين الحياة الاقتصادية والقيم الأخلاقية، ومنها القيم الجمالية التي ترتبط بالفنون والآداب، ومنها القيم الدينية الصادرة عن تعاليم الدين، لكن هذه القيم جميعاً تعود إلى منظومة الأخلاق التي يتعارف عليها الناس من حيث أنها تضمن الاطمئنان للإنسان.

تأتي أهمية القيم من أنها ضمان للاستقرار النفسي وتحقيق للشخصية المثيرة المتماسكة الناضجة، وهي التي تهين الفرد لاكتساب القدرة على ضبط النفس، والتحكم برغباتها تبعاً لمنظومة الفائدة من غير ضرر بالفرد نفسه أو إضرار بالمجتمع، وهي منبع الإحساس بالسلام الداخلي، وهي معيار الإنجاز للسلوك البشري على صعيد الفرد والأمة، فمن خلالها يتحقق التوازن بين الفرد والمجتمع، فتكون باعثاً للاستقرار والتوازن، وبعثاً للبناء والثقة والمجبة والرضا، وتبقى القضية الأهم: كيف يمكننا أن نصل إلى بناء منظومة رقابة ذاتية مبعثها الفرد نفسه، ليكون هو الرقيب على سلوكه لإنجاز ذلك الامثال القيمي التاجح. لا ريب أن من أهم تلك الشرائح المستهدفة في هذا البحث الشباب الذين تناط بهم مهمة النهوض بالأمة، والذين تعدد أحياناً نوازغ بعض الأفراد منهم لتضطرب بهم في رياح بحر لحي، سببه متغيرات الحياة المعاصرة، والغزو الإعلامي للأفكار على القيم الإنسانية التي رسخها الدين والفلاسفة والمصلحون في الماضي والحاضر.

10 البوصيري، محمد بن سعيد بن حماد الصنهاجي ت 696هـ، البردة المسماة الكواكب الدرزية في مدح خير البرية، شرح الباجوري، تحقيق عبد الرحمن محمود، مكتبة الآداب، القاهرة، 1991م، ص 25 وما بعدها.

11 Kirkiz, Mustafa. Şair Zuheyr b. Ebi Sulma ve Şiirlerinde Hikmet. Harran Üniversitesi, Arap Dili ve Belagati Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, P. 9.

الانفصال السلوكي عن القيمة وإشكالياته

إذا أردنا أن نعرف الأسباب الكامنة وراء الانفصال السلوكي عن القيمة، وما ينتج من ذلك من فوضى أخلاقية في المجتمع؛ يجب علينا أن نقف على جوانب مختلفة، منها ما يتعلق بالنشأة الأسرية في العائلة، ومنها ما يأتي من المحيط الاجتماعي خارج الأسرة، ومنها ما يتعلق بعوامل نفسية ترتبط بالفرد الذي نجد لديه تلك الظاهرة.

إن أثر النشأة العائلية في الامتثال للقيم في مرحلة الطفولة مهم جداً، إذ لا يخفى أن للأسرة أثراً كبيراً في ترسيخ القيم لدى الأبناء ترسيخاً سلوكياً، فالواجب هنا أن يكون الامتثال لتلك القيم حاضراً - أولاً - لدى الناصح، وهما الوالدان والإخوة الكبار؛ لأن القيمة الحقيقية لتلك القيم لا تتحقق من دون ظهورها في السلوك العملي، فبذلك ترتبط القيمة المثلى بالتطبيق الأمثل، فالقدوة الصالحة التي يتأثر بها الأبناء بالآباء هي خير من ألف موعظة قولية باقية في حدود الإيمان النظري بها، من هنا تأتي أهمية الأسرة، ولا سيما الوالدان، ليكون الابن مرآة تظهر فيها صورة الوالدين، من جهة التربية والسلوك والأدب، وفي هذا السياق نذكر هذه الأبيات الطريفة التي تبين خطورة هذه القضية، يقول الشاعر¹²:

مَسَى الطَّائُوسُ يَوْمًا بِاعْوَجَاجٍ * فَقَلَّدَ شَكْلَ مَشِيَّتِهِ بُوَهُ
فَقَالَ: عَلامَ تَخْتَالُونَ؟ قالوا: * بدأت به، ونحن مُقَلِّدُوهُ
فخَالِفَ سَبْرَكَ المَعْوَجَّ وَاعدِلْ * فَإِنَّا إِن عَدَلْتَ مُعَدِّلُوهُ
أَمَا تَدْرِي أَبانا كُلُّ فَرعٍ * يَجاري بِالْحُطَا من أَدبُوهُ
وَيَنشأ ناشئُ الفَتِيانِ مَنَّا * على ما كان عودُهُ أبُوهُ

هذه المحددات (القيم من حيث النشأة الأسرية في العائلة، وما يحصل منها في المحيط الاجتماعي خارج الأسرة، وما يتعلق بعوامل نفسية ترتبط بالفرد) لا ينفصل بعضها عن بعض، لأن القيم التي تسعى الأسرة إلى إحقاقها في أفرادها متى كان فيها صلاحها حصل أثرها في المجتمع أيضاً؛ ومقاصدها ستظهر فيه لاحقاً، مثلما أن كل أسرة حين تكون حريصة على نظافة ما أمام المنزل فذلك بالضرورة سيفضي إلى نظافة الحي كلّه، كذلك كل أسرة تسعى إلى ترسيخ القيم على نحو سلوكي عملي في أفرادها سيفضي ذلك إلى مجتمع إنساني متحضر، وقد ذهب الباحث (Popenoe)¹³ إلى أن التنشئة الأسرية أساس العملية التربوية في مراحلها الأولى، ففيها تنمو قيم الفرد السلوكية ليكون قادراً بعد ذلك على أداء وظيفته في المجتمع، ثم تأتي بعد الأسرة المؤسسة التعليمية من حيث الأهمية في عملية التنشئة الاجتماعية السلوكية من خلال تكوين أفراد يتفاعلون إيجابياً في تطبيق القيم سلوكياً¹⁴، وتأسيساً على ذلك تبدو القيم صفات تميز المجتمع الإنساني المتحضر من غيره، وهي بذلك ذات أهمية من ناحية نفسية؛ لأنها تحقق التوازن النفسي للفرد من حيث امتثال السلوك للمقولات النظرية، ثم إنها مهمة من ناحية اجتماعية بوصفها موجّهات عامّة يفرضها السلوك الجمعي في الحياة والعمل.

12 قيش، أحمد بن محمد نجيب، مجمع الحكم والأمثال في الشعر العربي، دار الرشيد، دمشق، 1985م، 7.

13 Popenoe (D.). Sociology, Prentice-Hall, In Englewood, Cliffs. New Jersey, 1980, P. 373.

14 عوض، السيد حنفي، علم الاجتماع التربوي مدخل الاتجاهات والمجالات، دار مكتبة الشروق، القاهرة، 1984م، 40.

لا نقصد هنا رفض الشُّباب للقيمة، بل إننا نناقش سبب قبولهم لها مع عدم الامتثال بها، ويكون وراء ذلك غالباً ضعف الوازع الدِّيني، وضعف الرِّقابة الدَّائِية النابعة من الفرد نفسه، والتأثر السُّلبِي بوسائل الإعلام والتَّواصل، ولإعلام أثر كبير في تنمية الامتثال القيمي من طريق تعزيز الرِّقابة الدَّائِية، وله أحياناً أثر سلبي أيضاً يظهر في تغليب المصالح الفردية على المصلحة العامة، وتعزيز الشَّهواتِ وترسيخ الانفلاتِ من القيمة شيئاً فشيئاً حتى يغدو ذلك مرضاً مُزمناً في الفرد ثم المجتمع، وهذا يفضي إلى انعدام الوعي بأهمية القيمة تدريجياً، وفي هذه المرحلة ينتقل الشَّابُّ من مرحلة الاعتقاد بالقيمة الموروثة مع عدم الامتثال بها لضعف إرادته لها، إلى مرحلة ترك الاعتقاد بها مطلقاً، وتلك أخطر المراحل، ويبقى الحلُّ الأمثل في استدراك الخطر قبل استفحاله وتحوله إلى مرضٍ عُضالٍ، من خلال تعزيز الرِّقابة الدَّائِية والدَّعم الإيجابي للشَّباب.

على الرُّغم من أنَّ الأديان السَّماوية ربطت بالسلوك جملة الأوامر والتَّواهي، على نحو ما ظهر في حقل القيم الدِّينية المشتركة بينها، غير أنَّ المشكلة ظهرت لدى بعض المؤمنين بها في انفصال السلوك عن العمل، ثم تطورت لدى بعض الأفراد إلى الاعتقاد بإيمانٍ نظريٍّ يؤمن بوجود الخالق بعيداً عن الإجراء التطبيقيِّ لكثير من أوامره ونواهيه، فانفصل الاعتقاد عن السلوك الذي كان يجب أن يقترن فيه القول بالعمل، على الرُّغم من أنَّ حقيقة وجود القيمة مرتبطة بالسلوك والتَّطبيق الإجمالي، ولذلك كان من أشد ما حذر منه القرآن الكريم الانفصال بين الإيمان والسلوك، فقال الله تعالى في خطابه للمؤمنين¹⁵: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ * كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ إنَّ لهذه ازدواجية في المعايير أثراً كبيراً في كثير من الاضطرابات النَّفسية التي تصيب من يقع في مثل لك.

حقاً إنَّ القيم هي مجموعة التفضيلات الاجتماعية، لكنَّها في النهاية ضامنٌ حقيقيٌّ لطمأنينة الفرد ولنجاحه، مما يفضي بعد ذلك إلى نجاح المجتمع بأفراده العلماء العاملين بتلك القيم، ولأنَّ سلوك الشَّباب في المجتمع تحت المجهر دائماً فرئماً أفضى ذلك إلى ضغطٍ نفسيٍّ مبالغ فيه من النَّاحية الاجتماعية، وكل الذي يجب أن نسعى إليه المرءون سواء أكانوا معلِّمين أم آباءً هو أن لا يبالغوا في تأليف ذلك الضغط النَّفسي على الشَّباب من جهة الوعظ المباشر أو الغليظ اللهجي، وأن نسعى إلى مَدِّ يد العون للشَّابِّ ليتجاوز محنة انفصاله السلوكي عن القيمة، ولا سيَّما أنه لا يكره أنَّها قيمة يجب التزمها، لكنَّ عوامل كثيرة كانت دافعاً لأن يتجاوز ذلك الالتزام من ناحية السلوك، بتعبير آخر نقول: إنَّ مشكلة شابٍّ يؤمن بالقيمة نظرياً ويخالفها سلوكياً مع شعوره بالدُّب هي أقرب للحلِّ من شابٍّ لا يؤمن بها مطلقاً، نحن أمام ازدواجية بين السلوك والنظريَّة، لكنَّها قابلة للحلِّ ولسنا أمام منافع اجتماعيٍّ؛ ذلك لأنَّه يدرك أنَّ تلك القيمة عظيمة، وإذا سألتَه لِمَ لا تمتثلُ بها؟ أخذَه الأسى وتملكه الإحراج، وتلمس شيئاً من الحرج الضمنيِّ بسوء ما فعل.

في مثل هذه الحال يجب أن نبحث عن العوامل التي أفضت إلى عدم الامتثال للقيمة، ثم نبحت عن العلاج النَّاجح؛ لأنَّ معرفة أسباب الجرثومة التي تسبب المرض في الأبدان جزءٌ من استعادة العافية بالعلاج، فكذلك الحال في مرض النَّفس، وللنَّفس أمراضها، والنَّفس اللوامة خيرٌ من تلك الأمانة، ومن هنا ما ينبغي تجب معرفة الأسباب التي أدت إلى ذلك الانفصال، ومعالجة

تلك النفس التي تتقلب بصاحبها بين الخطيئة والشعور بالإثم، قبل أن يبلغ عليها الرآن، فستغلق على القلب، وتصبح مرضاً عضالاً، ولذلك نرى من أركان الحل أن نعين الشاب على الانفصال عن الضحبة السيئة التي تحيط به، وأن نلتمس له القدوة الحسنة التي يمكنه أن يقتبس منها أثراً سلوكياً عملياً يهتدي به، على النحو الذي سنشرحه في هذا البحث لاحقاً.

إن ما نجده في كثير من المجتمعات الأوربية من القطيعة بين القيمة والسلوك هو نتيجة للواقع الاجتماعي المعيش، الذي يجعل القيمة مرتبطة بأثر دنيوي نفعي فحسب، ولذلك ذهبت الباحثة (Copferman)¹⁶ إلى أن «القطيعة اليومية للشباب مع القيم الاجتماعية المقبولة في المجتمع تؤخذ من خلال الأهمية التي تعطيها مختلف المقاربات في الظاهرة العالمية»، وذهب بعض الباحثين الغربيين إلى تجريم المجتمع الغربي الذي باعد بين الحقيقة الروحية للقيمة والواقع، حتى تجدر الانفصال بينهما وصار عميقاً، وهذا أدى إلى نشوء اضطرابات نفسية كبيرة لدى الشباب يتحمل أعباءها المجتمع لأنه سبب في تفاقمها إن لم يكن سبباً في نشأتها حقيقة، فالانفصال بين النفس والروح هو السبب في نشأة الاضطراب النفسي، ولا سيما إذا أخفق الشاب في تحقيق أهداف دنيوية يصر عليها المجتمع، بدلاً من أن يجعل تلك الأهداف مرتبطة بقيم غلبا يتحقق بها رضوان الله تعالى، مثلاً: هناك فرق كبير بين أن تطمح أن تكون معلماً أن تكمر موقاً ذا مكانة اجتماعية عظيمة، أو أن تكون معلماً يؤدي وظيفة إنسانية روحية تشبه النبوة، وهذا هو الفرق الحقيقي بين التعليم بوصفه وظيفة والتعليم بوصفه رسالة؛ لأن الأول جائزته دنيوية محفوفة بالاضطرابات، والثاني جزاؤه روحي أحروري تهون فيه الصعوبات، من لم يلاحظ ذلك اتسع لديه الخرق بين الواقع والطموح، فينشأ لديه الانفصال النفسي عن القيمة التي كان يجب أن يمثل لها، فتكون النتيجة أننا حصلنا على مريض نفسي جديد حين فقدنا جوهر الروح في الإنسان، وهذا الخطأ بحسب اعتراف (Porot)¹⁷ يضع المجتمع كله في فقص الاتهام بسبب تلك الانحرافات الاجتماعية التي نتجت من ربط القيمة بسلوك غاياته دنيوية نفعية فحسب؛ لأن الشاب في حال أخفق في تحقيقها تحوّل إلى حال أردأ من التي كان عليها من قبل، بسبب اصطدامه بالواقع، في حين أن الارتباط الروحي بالقيمة كفيل بتجاوز الصعوبات التي تعترض صاحب الرسالة في الطريق إلى تحقيقها.

إن الذين يقعون فريسة عدم الامتثال للقيمة مرتهنون بسيطرة الأهواء الذهنية الآتية، ويربطون القيمة غالباً بغايات نفعية دنيوية يرسخها النظام الاجتماعي برقابة مباشرة قهرية وخاطئة، من غير تنمية الرقابة الذاتية المرتبطة بقيمة روحية أعلى، هي مرضاة الخالق الذي تؤول إليه كل نفس، وإن تنمية التزام القدوة الحسنة كفيل بحل جزء كبير من هذه المشكلة، فعلى سبيل المثال إن كل ما اعترضنا من مشكلات في سبيل تحقيق قيمنا لا يعدل ما كابدته الرسول صلى الله عليه وسلم في سبيل دعوته، وهنا تبرز أهمية الأسوة الحسنة التي نقسمها قسمين؛ قدوة عهديّة حاضرة حضوراً ذهنيّاً في تاريخ الأمة (مثلاً: الأنبياء)، وقدوة حضورية مشهودة عينا في الواقع المعيش حالياً (مثلاً: إنسان ناجح تعرفه في محيطك الاجتماعي).

نستطيع أن نوضح للشباب خطورة الانفصال السلوكي عن القيمة من خلال ما يظهر جلياً في الواقع العملي في أنه أحد أبرز معوقات الأداء الجيد، وهو مؤثر فاعل في اضطراب الشخصية، وبعث للقلق النفسي، في حين أن الخلاص من هذه الأمراض مرتبط بالتلاؤم بين القيمة

16 Copferman (Emile). Problemes de la jeunesse. Paris, Maspero, 1972, P. 7.

17 Porot (Maurice). L'Enfant et les Relations familiales. PUF, Paris, 1978, P. 81.

والسلوك اليومي، وما على الفرد سوى أن يتعلم كيف يربط القيمة بالسلوك من خلال السيطرة على دوافع النفس لأجل ضمان استقراره النفسي، ثم ضمان النجاح، وذلك الاستقرار هو ما يُصطلح عليه باصطلاح التوافق النفسي.

التوافق النفسي مع القيمة وأسبابه

من أكثر المكونات نفعاً في تعزيز القيم جماعة الأقران الموافقون في امثال القيم (Peers Group) لأن في ذلك تحقيقاً للتوافق النفسي، فالمرء ضعيف بنفسه قوي بإخوانه، ولذلك كان لا بد للشباب أن يبني ثقة أو جسراً بينه وبين أفرانه الذين يوافقونه في تحقيق القيم المثلى، وتفضي هذه الثقة بعد ذلك إلى أن يتجاوز الشاب العزلة التي قد تؤدي إلى الانفصال السلوكي عن القيمة، كذلك يحقق له الأقران العون العملي في التوجيه والإرشاد (Guidance And Counselling)¹⁸.

إن للقدوة الحسنة أثراً كبيراً في تعزيز الاتصال الحقيقي بين القيمة والسلوك، ولذلك قال الشاعر قديماً¹⁹:

لا تَنه عَن خُلُقِي وَتَأْتِي مِثْلَهُ * عَارٌ عَلَيكَ إِذَا فَعَلْتُ عَظِيمٌ
ابْدَأْ بِنَفْسِكَ وَأَنْهَاهَا عَن غِيهَا * فَإِذَا انْتَهَتْ عَنْهُ فَأَنْتَ حَكِيمٌ
فَهُنَاكَ يُقْبَلُ مَا وَعَظْتَ وَيُقْتَدَى * بِالْعِلْمِ مِنْكَ وَيَنْفَعُ التَّعْلِيمُ

وإن من أعظم أسباب الانفصال السلوكي عن القيمة غياب القدوة الطيبة والأسوة الحسنة، وتظهر القدوة في النظام الأسري وفي النظام التعليمي، وفي التربية الدينية، وهذه كلها مراحل متصلة ومتكاملة لتحقيق الهدف المأمول على صعيد تأليف شخصية الشباب الناضج.

والسؤال الأهم: كيف نتمكن من تأليف الملاءمة بين القيمة والسلوك على نحو أفضل، إن لم يكن مثاليًا، فهو أقرب إلى المثالية ما أمكن ذلك؟ في الحقيقة هناك وسائل مختلفة لتحقيق ذلك:

أولها: الإقناع، لا نعني هنا إقناع الشباب بأن القيمة مهمة؛ لأن الشريحة التي نستهدفها هنا هي مقتنعة بالقيمة، لكنها تعاني من مشقة تحقيقها، أي أنها تعاني من الانفصال السلوكي عن القيمة في بعض المواقف، وهذا الانفصال لا يمكن قياسه على نحو علمي دقيق، بسبب صعوبة قياس القيمة أصلاً، ويمكننا القول إن نسبة تحقيق القيمة في السلوك تكون غير مرضية، إذ يتردد الشاب بين الامتثال لها تارة، والانفصال عنها تارة أخرى. إننا نعني بالإقناع هنا: أن نستحضر الأدلة والبراهين التي تؤكد أنه في الإمكان تحقيق القيمة، وأنها ليست قيمةً خياليةً مستحيلة التحقيق، ومن أهم تلك الأدلة أن الامتثال السلوكي للقيم باعث للتوافق الذي ينتج منه استقرار الفرد ورضاه عن نفسه، وهو ما اصطلاحنا عليه التوافق النفسي، ومن أساليب الإقناع استحضار النماذج الدالة على الوجود الحقيقي لذلك الامتثال في أجلي صورته الممكنة من خلال نماذجه في الواقع الحالي (القدوة العيانية) أو في تاريخ الأمة (القدوة الذهنية)، وهذا يقودنا إلى المرحلة التالية، وهي مرحلة محاكاة القدوة الصالحة أو الأسوة الحسنة.

18 زهران، حامد، التوجيه والإرشاد النفسي، عالم الكتب، بيروت، ط3، 1998م، 11.

19 أبو الأسود الدؤلي، ظالم بن عمرو بن سفيان الدؤلي الكناني ت 69هـ، ديوانه، صنعة أبي سعيد الحسن الشكري، تحقيق محمد حسن آل ياسين، مكتبة الهلال، بيروت، ط2، 1998م، 404.

ثانيها: محاكاة القدوة الحسنة، وقد ذكر ابن خلدون أنَّ الأمم الضعيفة تقلد الأمم القويّة؛ لأنَّ المغلوب مولعٌ أبداً بالافتداء بالغالب في شعاره وزيّهِ ونحلّتيه وسائر أحواله وعاداته، وقد باتت هذه المقولة حقيقةً ماثلةً للعيان، قال ابن خلدون²⁰: «والسبب في ذلك أنَّ النَّفس أبداً تعتقد الكمالَ فيمن غلبها وانقادت إليه، إمّا نظره بالكمال بما وقّر عندها من تعظيمه، أو لما تغالط به من أنَّ انقيادها ليس لغلب طبيعيّ، إنّما هو لكمال الغالب»، وهذه المقولة نصلُّ ذو حدّين وينطبق هذا الأمرُ على الفرد بوصفه واحداً من المجتمع، فترى الفرد الضعيف يقلد القويّ، بقي لنا أن نتحكّم في هذه الغريزة، غريزة التقليد، فنحوّلها من حال التقليد للقويّ إلى حال الاقتداء بالأسوة الحسنة، بمنأى عن التقليد الأجوّف، وهذا المفهوم، أعني مفهوم القدوة الصالحة ضبطه القرآن بتعاليمه السامية، فقال تعالى²¹: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾، ثم جعل الله خيريّة الأمم في أمّتنا، وعلل ذلك بالأمر بالمعروف والنهي عن المنكر، فقال تعالى²²: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾، ولا ريب أنّنا لو أردنا أن نختزل معجم القيم بأحسن ما يكون الإيجاز، فلن نجد خيراً من هذه المقولة: (الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر) ولهذا مسوغاتٌ تعين على الامتثال لا الاعتقاد من غير امتثال، وما دام في الأمة رجال مشهود لهم بأخلاقهم العملية في ميادين العلوم، أو في ميادين الفتوحات، فإن هؤلاء الرجال هم أحقّ الناس بالاتباع بعد النبيّ صلى الله عليه وسلم، ولذلك كانت القدوة الحسنة ذات أثر بالغ في تنمية القدرات الإيجابية؛ لأنّها تربط القيمة بالسلوك، وخلاصة هذه المسألة في قول الشاطبيّ في الموافقات: «إذا وقع القول بياناً، فالفعل شاهد له ومصدق»²³.

إنّ القوانين الوضعيّة تحمي المجتمع، لكنّ الامتثال الأخلاقيّ للقيم هو مرحلةٌ عاليةٌ من السامي الروحيّ العمليّ القائم بالرقابة الذاتية النّاطمة لسلوك عظماء هذه الأمة على اختلاف مراحلها التاريخيّة، وقد شهدت الأمة حتّى في أحلك الظروف التاريخيّة قادةً كان لهم أبلغ الأثر بامتثالهم السلوكيّ للأخلاق، فكانوا علماء عظاماً، أو قادة صناديد أخلاق، نهضوا بالأمة بأخلاقهم قبل قوتهم الماديّة، فأخذوها إلى طريق السّلامة، مثلما نهض أبو بكر الصّدّيق بالأمة في حروب الرّدة ونهض عمر بن الخطّاب بمفهوم الحاكم العادل، ونهض بذلك عمر بن عبد العزيز، وأسّس صلاح الدّين الأيوبيّ رجالاً كان من أعمالهم فتح بيت المقدس، وأسّس عبد الرّحمن الدّاخل في الأندلس إمارةً أمويّةً بعدما أفل نجم آبائه الأمويّين في المشرق، كذلك كان حال العلماء العاملين الذين كتبوا أكثر مصنّفاتهم العلميّة في ظروف حالكة من الحرب والحصار، فما ضعفوا ولا استكانوا ولا ترخّصوا في قيمهم المعرفيّة أو واجباتهم في البناء المعرفيّ للأمة، ذلك لأنّ النفوس العظيمة تستطيع أن تبني مجدداً عظيماً تنهض به الأمة كلّها.

ثالثها: ترسيخ المكوّن المعرفيّ الصّحيح، وربطه بالسلوك تدريجيّاً؛ لأنّك إذا أردت أن تحقّق للنفس سموّها، فيجب أن تتدرّج في تأليفها على مسالك المعالي حتّى ترتقي فيها، ويجب أن تسعى إلى اختيار قيمة محدّدة بين مجموعة البدائل القيوميّة، ثمّ تحمل النفس عليها، ثمّ تضيف إليها قيمةً أخرى، وتظر في النتائج المستقبلية لذلك التدرّج، وليس في نتائجه الآنيّة؛ لأنّ القيم

20 ابن خلدون، عبد الرّحمن بن محمّد الإشبيليّ ت 808هـ، ديوان المبتدأ والخبر في تاريخ العرب والبربر ومن عاصرهم من ذوي الشّأن الأكبر - المقدّمة، تحقيق خليل شحادة، دار الفكر، بيروت، ط2، 1988م، 1/ 184.

21 سورة الأحزاب، 21.

22 سورة آل عمران، 110.

23 الشاطبيّ، إبراهيم بن موسى الغرناطيّ ت 790هـ، الموافقات، دار ابن عفان، القاهرة، ط1، 1997م، 4/ 85.

لا تتحقّق من غير تأليف النَّفس عليها بالتدرُّج، مع تعزيز التّيقّة بالنّفس، وربط العمل بالمشوَبه الإلهيّة، لا المنافع الدُّنيويّة الآنيّة.

رابعها: المكوّن الوجداني، ونعني به بناء صداقةٍ حقيقيّة مع القيمة، إنّها الصّاحب في سفر الحياة الطّويل، وإنّها الضّمانُ لاجتياز مسالك الحياة الوعرة من غير خسارة الرُّوح، ذلك أنّ أعظم ما يمكن أن يخسره الإنسان هو خسارته لنفسه، وإنّ هذا المكوّن الوجدانيّ هو المسيطرُ على المكوّن السلوكيّ.

خامسها: المكوّن السلوكيّ، فمن المعلوم أنّ السلوك نمطان؛ إيجابيّ وسلبيّ، وكلاهما ناتج من طريق الممارسة والتّجربة، فإذا تحقّقت المراحل السّابقة ظهر المكوّن الإيجابيّ مسيطراً على السّلبيّ، فترى المرء يرمي شيطانه بحجرٍ إن وسوس له باتّباع هوى، فكأنّه يستحضر صورة إبراهيم الخليل لِمَا رجم الشيطان. إنّ ذلك السلوك الإيجابيّ حصيلة المراحل السّابقة كلّها، وأهمّها القدو الصّالحة والأسوة الحسنة. قال تعالى²⁴: ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ﴾، وإنّ الغايات التي ينشدها الإنسان لا تتحقّق من غير قدوةٍ حسنةٍ تدل على صحّة المسالك، وتُعين على دروبها الشّاقة، وتعزّز الصّبر على أهوالها وصولاً إلى الغاية العظمى التي هي السُّمو بالنّفس، وذلك السُّمو هو الباعث الحقيقيّ للتّوافق النّفسيّ.

الحلول المقترحة والتّوصيات

الحلول المقترحة لمشكلة عدم امتثال القيمة في السلوك لدى الشّباب على الرُّغم من إيمانهم النظريّ بها، يمكن أن تتحقّق من خلال عدّة أمور، أبرزها:

أولاً: إقامة ندوات التّأهيل السلوكيّ، وتهدف إلى التّوعية بأهمية القيمة عملياً من خلال برامج اجتماعيّة تطبيقيّة ترسخ الانسجام السلوكيّ مع القيمة لدى الشّباب، وتعزيز الأفراد الذين أحرزوا تقدماً في ذلك، أو كان لهم إسهامٌ حقيقيّ في هذا الصّعيد، مع وضع خططٍ تسيّر عليها المؤسسات التّربويّة والتّعليميّة والدّينيّة على صعيد التّفاعل السلوكيّ مع القيم، وتوجيه المؤسسات الإعلاميّة إلى أهميّة تعزيز البرامج التي تبحث في أساليب المواءمة بين القيم والسلوك على صعيد التّطبيق الإجرائيّ.

ثانياً: تحقيق التّوافق النّفسيّ بمتلازمة الإيمان والعمل، من خلال معالجة مفهوم الإيمان لدى الشّباب ليُصحّ لهم من الجهة العمليّة أنّه رتبة من اقتران القيمة الإيمانيّة بالسلوك العمليّ في الحياة، ولذلك كان من أكبر المقّت انفصال الإيمان عن السلوك، قال تعالى²⁵: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ * كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾، وقد نبّه القرآن الكريم على خطورة هذه القضية، وأنّ الإيمان لا ينفك عن العمل، ولا يتحقّق الأثر الحقيقيّ للإيمان من غير اقترانه بسلوك الامتثال العمليّ في الحياة، وقد تابعتنا اقتران الإيمان والعمل في آيات القرآن فوجدناها في تسعة وخمسين موضعاً، ذُكر فيها الإيمان مقترناً بالعمل، وجاء الإيمان مقدّماً عليه؛ لأنّ لا يمنع أن يقوم بالعمل الصّالح من لا يؤمن بالله، فيحصّد ثمرة عمله الصّالح نجاحاً في دنياه، لكنّ المؤمن بالله إنّ التزم العمل الصّالح حصّد ثمريّ الدنيا والآخرة، قال تعالى²⁶: ﴿

24 سورة الممتحنة، 4.

25 سورة الصف، 2-3.

26 سورة النساء، 173.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ﴿١٠٦﴾، ولذلك قَدِمَ الإيمان على العمل، لأنَّ الجزءَ الآخرَ مرتبطٌ به، لكنَّ الإيمانَ من غير عملٍ مُفَضَّلٌ إلى مفسدةٍ عظيمةٍ، أوَّلها فسادُ الفردِ، وانتشارُ البُفاقِ في الأخلاقِ والأعمالِ، وثانيها ما ينتجُ من اضطراباتِ نفسيةٍ سيئها ما يعانیه الفردُ الذي تنشطرُ شخصيتهُ بين معيارينِ متناقضينِ؛ الأوَّل: حسنُ أمامِ النَّاسِ في الظَّاهرِ المستنبدِ إلى البُفاقِ، والثَّاني: قبيحُ أمامِ نفسه بما أفضتْ إليه خلوته من الأعمالِ المخالفةِ لحقيقةِ ظاهره أمامِ النَّاسِ، وينتجُ من ذلك كثيرٌ من الأمراضِ النَّفسيةِ المؤثرةِ في الفردِ.

ثالثاً: لا تنظرُ إلى وجوه الأشرارِ، ويقتضي ذلك تنبيهُ الشَّبابِ على مخاطرِ رفاقِ السُّوءِ، وضرورةِ اجتنابِ الاجتماعِ بهم أو الاتِّصالِ بهم؛ لأنَّهم ممن يُعينون على ترسيخِ السُّلوكِ القبيحِ، ويألفون في المرحلةِ الأولى عاملاً قوياً في تعزيز الانفصالِ عن القيمةِ، ثمَّ ينزعون الاعتقادَ بها في المرحلةِ الثَّانيةِ، وهنا تكون الطَّامةُ أكبرَ؛ لأنَّ الشَّبابَ يتجاوزُ مرحلةَ الانفصالِ السُّلوكيِّ عن القيمةِ إلى إنكارها، وبذلك يؤلِّفُ رفيقُ السُّوءِ غشاوةً تفصلُ بين المرءِ وقيمه التي يؤمن بها، ثمَّ يسلخُ منها مطلقاً بالإنكارِ والجدودِ لها، ولذلك قال طُرفة بن العبد²⁷:

عَنِ الْمَرْءِ لَا تَسْأَلُ وَتَسْأَلُ عَنْ قَرِينِهِ * فَكُلُّ قَرِينٍ بِالْمُقَارِنِ يَقْتَدِي

رابعاً: استحضارُ الأسوةِ الحسنةِ والقُدوةِ الصَّالحةِ، ونعني بذلك استحضارَ القُدوةِ في الأذهانِ لتحقيقِ السُّلوكِ الحسنِ، وإنَّ وجودَ القُدوةِ الحسنةِ في الواقعِ الحضورِ المعيشِ وفي تاريخِ الأُمَّةِ الذَّهنيَّةِ تأكيدٌ على أنَّ المُثلَ العليا ليست قيماً مجردةً في المجتمعِ الإنسانيِّ، إنَّها حالة واقعيةٌ تجسدها شخصٌ حيٌّ لها تأثيرها الإيجابيُّ في المجتمعِ، لأجل ذلك لا بدُّ للشَّبابِ من قُدوةٍ تكون مثلاً يحذوه ويتأسَّى به، فمن المعروف أن ما تصنعه القُدوةُ بالإنسانِ خيرٌ من ألفِ موعظةٍ من أفواه الواعظينِ، ولذلك كان إيجادُ القُدوةِ بمنزلةِ المعادلِ الموضوعيِّ للقيمِ المُثلى، ولا سيما أنَّ القُدوةِ الصَّالحةِ تكون مثلاً تطبيقياً ناجحاً لتمكينِ تجربةِ القيمةِ في الوجودِ سُلوكياً وواقعياً عملياً، ولذلك وجبَ علينا ربطُ الشَّبابِ بقُدوةٍ صالحةٍ، وللقُدوةِ نمطانِ؛ قُدوةٌ حضوريةٌ وقُدوةٌ عهديةٌ. فأما القُدوةُ الحضوريةُ فهي حاضرةٌ عياناً يجدها الشَّبابُ في معلِّمه - مثلاً - الذي يقتدي به، أو والده الذي يمثِّلُ الوجودَ الواقعيَّ للقيمةِ في السُّلوكِ، أو صديقٍ صالحٍ يحسُنُ أن يُؤخِّدَ عنه نهجَ الحياةِ. أما النمطُ الثَّاني فهو القُدوةُ العهديةُ، وهي تجربةٌ معيشةٌ في الدِّهنِ، يستحضرها الشَّبابُ من تاريخِ الأُمَّةِ، إذ ممَّا لا ريبَ فيه أنَّ في التاريخِ شخصاً عظيماً مثلاً للتَّجسيدِ السُّلوكيِّ العمليِّ للقيمةِ في الوجودِ، وقاوموا كلَّ إغراءٍ أو هوى نفسٍ، فكانوا مشروعاً ناجحاً لبناءِ الأُمَّةِ وقيادتها. حقاً إنَّ الموتَ غيَّبهم أجساداً لكنَّ نهجَ سلوكهم بقي مثلاً قابلاً للقياسِ عليه؛ لأنَّ أثرهم ما زال حاضراً في الأُمَّةِ إلى يومنا، لذلك كان من أهمِّ ما يجبُ أن نسألهُ لكلِّ شابٍ يعاني ذلك الانفصالَ بين القيمةِ والسُّلوكِ: مَنْ قُدوتُك؟ لأنَّ الانفصالَ عن القيمةِ هو إنكارٌ للمحبَّةِ التي ندعُيها لأصحابِ تلكِ القيمِ، فلو كنتَ محبباً لصدقتَ في ذلك الحبِّ وكنتَ مُقتدياً يَمُنُّ تحبُّ، ولذلك قال الشَّافعي²⁸:

27 طُرفة بن العبد ت 60 ق. هـ، ديوانه، بشرح الأعلام الشُّنمزيِّ ت 476 هـ، تحقيق دُرَيْة الخطيب ولطفي الصَّقَّال، المؤسسة العربية للدراسات والنُّشر، بيروت، ط2، 2000م، 153.

28 الشَّافعي، أبو عبد الله محمد بن إدريس ت 204 هـ، ديوانه، تحقيق عبد الرحمن المصطاوي، دار المعرفة، بيروت، ط3، 2005م، 78.

تَعْصِي الإِلهَ وَأَنْتَ تُظَهِّرُ حُجْبَهُ * هذا مُحَالٌ فِي الْقِيَاسِ بَدِيعٌ
لَوْ كَانَ حُكْبًا صَادِقًا لِأَطْعَمْتَهُ * إِنَّ الْمُحِبَّ لِمَنْ يُحِبُّ مُطِيعٌ

خامساً: ربط مقياس القيمة بموازين السماء، لا بموازين الأرض. حقاً إنَّ للقيمة أثرها النَّفْعِي الدُّنْيَوِيّ، لكنَّ ربطَ القيمة بابتغاء رضوان الله يجعل الإجراء السلوكي ذا طاقةٍ رُوحِيَّةٍ عَالِيَةٍ تُوَهِّلُ المرءَ لأنَّ يتجاوزَ العقباتِ التي تحول دون التَّطَبُّقِ فِي المراحلِ الطَّارِئَةِ التي تضعف فيها النَّفْسُ عن تحقيق القيمة، وإنَّ استحضارَ الأثرِ الطَّيِّبِ للقيمة فِي السُّلُوكِ المَقْتَرِنِ بها هو استحضارٌ لرضا الله تعالى، ومن هنا كان لِمَنْ يَصْرِفُ نَفْسَهُ عن هواها إذا هَمَّت بسوءٍ أَجْرٌ لا يَقِلُّ عن أَجْرِ مَنْ أَقْبَلَ على الخيراتِ من غيرِ أَنْ يَهَمَّ بِسوءٍ، وبذلك تغدو علاقة العبد بالله أقربَ كَلِّمَا استشعرَ حلاوةَ العزوفِ عَمَّا يسخطه، فننشأ حلاوةَ الوُجُودِ تَبَعُهَا حلاوةُ الإِيْمَانِ؛ لأنَّه إِيْمَانٌ سلوڪيٌّ، وهذا من أهمِّ عواملِ تمكينِ النَّفْسِ فِي الخيراتِ.

المصادر والمراجع

- أبو الأسود الدؤلي، ظالم بن عمرو بن شفيان الدؤلي الكِنَانِيّ ت 69هـ، ديوانه، صنعة أبي سعيد الحسن السُّكْرِيّ، تحقيق محمد حسن آل ياسين، مكتبة الهلال، بيروت، ط2، 1998م.
- البوصيريّ، محمد بن سعيد بن حمّاد الصَّنْهَاجِيّ ت 696هـ، البردة المسماة الكواكب الدرّيّة فِي مدح خير البريّة، شرح الباجوريّ، تحقيق عبد الرُّحْمَنِ محمود، مكتبة الآداب، القاهرة، 1991م.
- ابن حنبل، أحمد بنُ محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشَّيْبَانِيّ ت 241 هـ، المُسْنَد، تحقيق أحمد محمد شاكر، دار الحديث، القاهرة، ط1، 1995م.
- ابن خلدون، عبد الرُّحْمَنِ بن محمد الإشبيليّ ت 808هـ، ديوان المبتدأ والخبر فِي تاريخ العرب والبربر ومن عاصرهم من ذوي الشَّانِ الأَكْبَرِ - المَقْدِمَة، تحقيق خليل شحادة، دار الفكر، بيروت، ط2، 1988م.
- زهران، حامد، علم النَّفْسِ الاجتماعيّ، عالم الكتب، القاهرة، ط1، 1977م.
- الشَّاطِئِيّ، إبراهيم بن موسى العُرْنَاطِيّ ت 790هـ، الموافقات، دار ابن عفان، القاهرة، ط1، 1997م.
- الشافعي، أبو عبد الله محمد بن إدريس ت 204هـ، ديوانه، تحقيق عبد الرحمن المصطاوي، دار المعرفة، بيروت، ط3، 2005م.
- شوقي (أحمد)، ديوانه، دار العودة، بيروت، 1988م.
- صليبا، جميل، المعجم الفلسفيّ، الشركة العربيّة للكتاب والنَّشر والتَّوزيع، بيروت.
- صوالحة، منير، قيم النُّخبَة الإداريّة، كَلِيَّةُ العلوم الاجتماعيّة، جامعة الجزائر، 2003م.
- طَرْفَة بنُ العبد ت 60 ق. هـ، ديوانه، بشرح الأَعْلَمِ الشُّنَمْرِيّ ت 476 هـ، تحقيق دُرَيَّْة الخَطِيبِ ولطفي الصَّقَّال، المؤسَّسة العربيّة لِلدِّرَاسَاتِ والنَّشر، بيروت، ط2، 2000م.
- الطُّرَيْقِيّ، عبد الله بن إبراهيم، الثَّقَافَة الإسلاميّة تخصصاً ومادَّةً، دار الحصريّ، الرِّيَاض، 1996م.
- عوض، السَّيِّد حنفي، علم الاجتماع التُّربوي مدخل الاتجاهات والمجالات، دار مكتبة الشُّرُوق، القاهرة، 1984م.

قَبَش، أحمد بن محمد نجيب، مجمع الحكم والأمثال في الشَّعر العربي، دار الرشيد، دمشق، 1985م.
ابن منظور، أبو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم بن علي الأنصاري ت 711هـ، لسان العرب، دار صادر،
بيروت، ط3، 1414هـ.

Copferman (Emile). Problemes de la jeunesse. Paris, Maspero, 1972.

Kirkiz, Mustafa. Şair Zuheyr b. Ebi Sulma ve Şiirlerinde Hikmet. Harran Üniversitesi,
Arap Dili ve Belagati Sosyal Bilimler Enstitü, 1998.

Milton (R.). Value Theory: Toward Conceptual Clarification. The British Journal of
sociology, London, Vol.23, 1972.

Popenoe (D.). Sociology. Prentice-Hall, In Englewood, Cliffs, New Jersey, 1980.

Porot (Maurice). L'Enfant et les Relations familiales. PUF, Paris, 1978.

الشباب ورهانات الديمقراطية التشاركية: دراسة حول ادماج الشباب في اعداد المخططات
التنموية المحلية بالمغرب

حسن الليلي *
محمد بن التاجر **

Gençlik ve Katılımcı Demokrasi Girişimleri: Fas'ta Yerel Kalkınma Planlarının Hazırlanmasında Gençlerin Entegrasyonu Üzerine Bir Çalışma

Öz

Katılımcı demokrasi kavramı, politik ve ekonomik değişkenlerin ortaya çıkması, tüm düzeylerdeki sorunların karmaşıklığı ve ulusal kamu politikasının artan yükü nedeniyle sınırlı temsili demokrasiye alternatif olarak toplumsal taleplerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yönetimin yerel boyutu, toplumsal tabakaları bir araya getirerek çeşitli aktörleri içeren kapsamlı kalkınmanın temeli haline gelmiştir. Gençliğin katılımı, yerel boyutta katılımcı demokrasi biçimlerinden biri olup ulusal bir denetim şeklidir. 2011 Fas Anayasası'nın 33. maddesi şöyle demektedir: "Kamu makamları, gençliğin ülkenin sosyal, ekonomik, kültürel ve politik gelişimine katılımının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması için uygun önlemleri alacaktır". 2015 yılında yayınlanan yerel topluluklar hakkında düzenleyici yasaların yanı sıra, diyalog ve danışma için bir takım katılımcı mekanizmalar ve kalkınma programlarının hazırlanması, akabinde vatandaşların ve derneklerin katkılarının kolaylaştırılmasını sağlama adına kanunlar çıkarılmıştır.

Gençlerin yerel kalkınma planlarının hazırlanmasında bütünleştirilmesinin önemi, yerel düzeyde kalkınma sorunlarının kapsamlı bir vizyonunu oluşturmak, bu grubun gerçek ihtiyaçlarını bilmek ve bunları çözmek için benimsenmesi gereken yaklaşımları tanımlamaktır. Bölge halkı için bu gençlerin tüm alanlarda kapsamlı kalkınmaya ulaşmak için enerjilerini nasıl harekete geçireceklerini yeniden gözden geçirmeyi, ekonomik ve sosyal koşulları teşvik etmeyi gerekir. Faslı yasa koyucular tarafından gençlerin yerel kalkınma planlarının geliştirilmesi ve uygulanmasına katılımını teşvik etmek için geliştirdiği en önemli yasal ve düzenleyici mekanizmalar nelerdir? Bu mekanizmalar gençlerin yerel kamu politikası oluşturma sürecine entegras-

* الاستاذ الدكتور حسن الليلي أستاذ باحث في القانون العام بكلية العلوم القانونية والاقتصادية والاجتماعية أيت ملول - جامعة ابن زهر أكادير - المملكة المغربية - (h.lili@uiz.ac.ma)

** الاستاذ الدكتور محمد بن التاجر أستاذ باحث في القانون الخاص بكلية العلوم القانونية والاقتصادية والاجتماعية أيت ملول - جامعة ابن زهر أكادير - المملكة المغربية -

yonuna ne ölçüde katkıda bulunuyor? Gençlerin yerel kalkınma planlarının gelişimine katkısını sınırlayan temel engeller nelerdir?

مقدمة:

تعتبر الديمقراطية التشاركية من الآليات الهامة والجديدة التي يتم من خلالها ضمان مشاركة المواطنين والمواطنات والهيئات المدنية، في اتخاذ القرارات العمومية التنموية، الاقتصادية والاجتماعية والثقافية والبيئية.. وتتبعها وتنفيذها وتقييمها، وهي شكل من أشكال الرقابة الشعبية والمجتمعية على صانعي القرار العمومي، ومدخلا أساسيا لتحقيق الحكامة في تدبير الشأن العام، وتساهم في تفعيل مبدأ ربط المسؤولية بالمحاسبة

وتعد مشاركة الشباب أحد أشكال الديمقراطية التشاركية في بعدها المحلي، وشكلا من أشكال الرقابة الشعبية، حيث نص الفصل 33 من الدستور المغربي لسنة 2011 على مايلي: «على السلطات العمومية اتخاذ التدابير الملائمة لتحقيق توسيع وتعميم مشاركة الشباب في التنمية الاجتماعية والاقتصادية والثقافية والسياسية للبلاد...»، كما نصت القوانين التنظيمية للجماعات المحلية الصادرة سنة 2015 على مجموعة من الآليات التشاركية للحوار والتشاور، وذلك لتيسير مساهمة المواطنين والمواطنات والجمعيات في إعداد برامج التنمية وتتبعها”.

أهمية الموضوع: تكمن أهمية ادماج الشباب في اعداد المخططات التنموية المحلية في ارساء رؤية شمولية للإشكالات التنموية المطروحة على المستوى المحلي وتحديد الاحتياجات الحقيقية لهذه الفئة والمقاربات التي ينبغي اعتمادها لحلها، الأمر الذي يتطلب إعادة النظر في كيفية تفعيل طاقات الشباب لتحقيق تنمية شاملة في كافة المجالات والنهوض بالأوضاع الاقتصادية والاجتماعية للسكان المحلية.

الإشكاليات الرئيسية: ماهي اهم الآليات القانونية والتنظيمية التي وضعها المشرع المغربي لتكريس مشاركة الشباب في وضع وتنفيذ المخططات المحلية للتنمية؟ والى أي حد تساهم هذه الآليات في ادماج الشباب في صنع السياسات العمومية المحلية؟

المبحث الاول: الاطار المفاهيمي

اولا: مفهوم الجماعات الترابية

حسب دستور 2011، فان الجماعات الترابية هي: الجهات والعمالات والاقاليم والجماعات. وتحديث كل جماعة محلية جديدة بقانون، فالجماعات الترابية هي عبارة عن وحدات يتم تعيين حدودها الجغرافية بشكل دقيق، تبعا لاعتبارات تاريخية وسوسيو قبلية وثقافية ومؤسسية او سعيا لتحقيق تعاون وتكامل بين مكونات المنطقة، تدخل في حكم القانون العام وهي تتمتع بالشخصية المعنوية والاستقلال المالي.

تسير الجماعات الترابية شؤونها بشكل ديمقراطي، ويقوم رؤساء مجالسها بتنفيذ مداولات هذه المجالس ومقرراتها.

للجماعات الترابية اختصاصات ذاتية واختصاصات مشتركة مع الدولة وأخرى تنقلها اليها هذه الأخيرة، وتتوفر على موارد مالية ذاتية وأخرى ترصدها الدولة.

الجماعات الترابية أشخاص اعتبارية خاضعة للقانون العام، تدير شؤونها بكيفية ديمقراطية وتنتخب مجالس الجهات والجماعات بالاقتراع العام المباشر.

يقوم رؤساء مجالس الجهات، ورؤساء مجالس الجماعات الترابية الأخرى، بتنفيذ مداورات هذه الجماعات وقراراتها. وينقسم التراب المغربي إلى 12 جهة، تضم 75 عمالة وإقليما و1503 جماعة.

ثانيا: التخطيط الاستراتيجي المحلي (برنامج عمل الجماعات)

التخطيط الاستراتيجي المحلي يمكن اعتباره منهجا وأداة فعلية للترشيد و عقلنة الاختيارات التنموية وإحدى القنوات الرئيسية و الهامة التي من شأنها أن تؤهل الجماعات لتصبح قطبا اقتصاديا و قاطرة للتنمية كما يشكل أداة للإقلاع الاقتصادي والاجتماعي

من هنا فبرنامج عمل الجماعة يمكن تعريفه على أنه «مجموع القرارات و التدابير التي تتخذها الوحدات الترابية اللامركزية لبلوغ أهداف تنموية معينة و محددة في مدة زمنية تبعا للمدة الانتخابية و الموضوعة في إطار القواعد القانونية و التنظيمية التي تحددها السلطة المركزية» و بالتالي فهو يعطي نظرة واضحة لسياسة التخطيط و لما يجب أن يتخذه من حيث مراعاة الخصوصيات التنموية المحلية و انبثاقه من القاعدة الملمة بمشاكل الساكنة المحلية و بتطلعاتهم.

ثالثا: المقاربة التشاركية على المستوى المحلي:

تعد المقاربة التشاركية مسلسلا تنخرط فيه الساكنة والمنظمات المنبثقة عنها (اجتماعية-مهنية، اقتصادية) في كافة مراحلها.

عند إعداد التخطيط الاستراتيجي المحلي ، تشرك الساكنة والمنظمات للمساهمة في تشخيص الجماعة الترابية بتقديم المعلومات، وأيضا للمساهمة في التحليل، وبتقديم رأيها حول ما يجب أن يكون عليه مستقبل الجماعة.

فيما تعود القرارات والخيارات والتحكيماات حول التوجهات للمنتخبين المحليين ورئيس الجماعة الترابية.

وتتجلى الفائدة من المقاربات التشاركية ضمن التخطيط في ثلاث مستويات:

- تسمح بإغناء التفكير والتشخيص من خلال المعلومات المتنوعة والملموسة، وبتقديم تحاليل متنوعة للوضعية.
- تحث الفاعلين على التقارب لتطوير طرق التدخل القريبة أكثر من حاجيات وظروف عيش السكان بصورة شاملة.
- تمكن من بلورة تصور مشترك لهؤلاء الفاعلين حول الوضع الحالي

رابعا: مقارنة النوع الاجتماعي

تسمح مقارنة النوع بإدماج انشغالات وتجارب النساء والرجال والفتيان والفتيات في بلورة وإنجاز وتبعية وتقييم التخطيط الاستراتيجي المحلي ، حتى يستفيدوا منه بالتساوي.

وذلك بغية الاستجابة، بصورة أفضل، لانشغالات مختلف فئات الساكنة، ولتمكينها من الولوج بالتساوي للخدمات والمرافق العمومية.

ولتكريس هذه المقاربة ينبغي احداث لجنة المساواة و تكافؤ الفرص لضمان أخذ النوع الاجتماعي بالاعتبار في كافة مراحل التخطيط الاستراتيجي المحلي

المبحث الثاني: الشباب ورهان الديمقراطية التشاركية على المستوى المحلي

أولاً: التأطير الدستوري لمفهوم الديمقراطية التشاركية

ظهر مفهوم الديمقراطية التشاركية نتيجة بروز متغيرات سياسية واقتصادية و مطالب اجتماعية جديدة أظهرت محدودية الديمقراطية التمثيلية نظراً لشعب المشاكل على جميع المستويات و تزايد أعباء تدبير السياسات العمومية ، حيث لم تكن ولادة الديمقراطية التشاركية اذن منعزلة عن الفلسفة الجديدة في إعطاء «البعد المحلي» مكانة أساسية في هذا التدبير و اعتباره محطة استراتيجية في إعادة هيكلة السياسات العمومية وتجويدها بإشراك مختلف الفاعلين .

وجاء الدستور المغربي الجديد لسنة 2011 ليمنح دوراً أكبر للمجتمع المدني ، حيث أصبح يضطلع بدور كبير في هذا المجال ، من خلال ما تضمنه الدستور من مساهمة الجمعيات المهمة بقضايا الشأن العام والمنظمات غير الحكومية في إطار الديمقراطية التشاركية في إعداد قرارات و مشاريع لدى المؤسسات المنتخبة و السلطات العمومية ، و كذا في تفعيلها و تقييمها

فقد وضع الدستور الإطار المسطري والمؤسسي للتشاور العمومي من حيث القواعد والآليات والهيئات. إذ تنص الفقرة الثانية من الفصل 12 من الدستور على ما يلي: «تساهم الجمعيات المهمة بقضايا الشأن العام، والمنظمات غير الحكومية، في إطار الديمقراطية التشاركية، في إعداد قرارات ومشاريع لدى المؤسسات المنتخبة والسلطات العمومية، وكذا في تفعيلها وتقييمها. وعلى هذه المؤسسات والسلطات تنظيم هذه المشاركة، طبق شروط وكيفيات يحددها القانون».

وينص الفصل 13 من الدستور على أن «السلطات العمومية (تعمل) على إحداث هيآت للتشاور، قصد إشراك مختلف الفاعلين الاجتماعيين، في إعداد السياسات العمومية وتفعيلها وتنفيذها وتقييمها.» بينما يشير الفصل 139 إلى أن «مجالس الجهات، والجماعات الترابية الأخرى (تضع) آليات تشاركية للحوار والتشاور، لتيسير مساهمة المواطنين والمواطنات والجمعيات في إعداد برامج التنمية وتتبعها».

وينص الفصل من الدستور 18 على أنه «تعمل السلطات العمومية على ضمان أوسع مشاركة ممكنة للمغاربة المقيمين في الخارج، في المؤسسات الاستشارية، وهيئات الحكامة الجيدة، التي يحددها الدستور أو القانون».

و الفصل 33 من الدستور الذي ينص : «على السلطات العمومية اتخاذ التدابير الملائمة لتحقيق ما يلي: توسيع وتعميم مشاركة الشباب في التنمية الاجتماعية والاقتصادية والثقافية والسياسية للبلاد...»

فضلا عن ذلك، فقد نص الفصل 136 من الدستور على أن «التنظيم الجهوي والترابي للمملكة يرتكز على مبادئ التدبير الحر، وعلى التعاون والتضامن، ويؤمن مشاركة السكان المعنيين في تدبير شؤونهم، والرفع من مساهمتهم في التنمية البشرية المندمجة والمستدامة». بينما يشير الفصل 139 منه إلى أن «مجالس الجهات، والجماعات الترابية الأخرى (تضع) آليات تشاركية للحوار والتشاور، لتيسير مساهمة المواطنين والمواطنات والجمعيات في إعداد برامج التنمية وتبنيها».

ثانيا: التنزيل العملي لمشاركة الشباب في التنمية المحلية

وتنزila للمقتضيات الدستورية السابقة في مجال الديمقراطية التشاركية المحلية، صدر القانون التنظيمي رقم 113.14 والمتعلق بالجماعات في 25 يوليوز 2015 ليكرس المكتسبات الدستورية للمجتمع المدني حيث أكد أهمية دور المجتمع المدني في المساهمة في التنمية المحلية من خلال تبني مقاربة النوع في أعداد هذه الوثيقة وضمان مشاركة كافة أفراد المجتمع وعلى رأسهم فئة الشباب حيث نصت المادة 78 من هذا القانون التنظيمي على أنه:

«تضع الجماعة، تحت إشراف رئيس مجلسها، برنامج التنمية الجماعة وتعمل على تتبعه وتحسينه وتقييمه.

يحدد هذا البرنامج الأعمال التنموية المقرر إنجازها أو المساهمة فيها بتراب الجماعة خلال مدة ست (6) سنوات .

يتم إعداد برنامج عمل الجماعة في السنة الأولى من مدة انتداب المجلس على أبعد تقدير بانسجام مع توجهات برنامج التنمية الجهوية ووفق منهج تشاركي وبتنسيق مع عامل العمالة أو الإقليم، أو من ينوب عنه، بصفته مكلفا بتنسيق أنشطة المصالح اللامركزية للإدارة المركزية .

يجب أن يتضمن برنامج عمل الجماعة تشخيصا لحاجيات وإمكانيات الجماعة وتحديد لأولوياتها وتقييمها لمواردها ونفقاتها التقديرية الخاصة بالسنوات الثلاث الأولى وأن يأخذ بعين الاعتبار مقاربة النوع. ضرورة وضع مخطط للتنمية المحلية من طرف الجماعات المحلية تشرك فيه المجتمع المدني بشكل اجباري كفاعل محلي في أعداد المخططات وفق منهج تشاركي بأخذ بعين الاعتبار على الخصوص مقاربة النوع.»

وتطبيقا لأحكام المادة 81 من القانون التنظيمي المشار إليه أعلاه رقم 113.14، نص المرسوم رقم 2.16.301 بتحديد مسطرة إعداد برنامج عمل الجماعة وتبعه وتحسينه وتقييمه وآليات الحوار والتشاور لإعداده في المادة 7 على أنه:

يتم إعداد مشروع برنامج عمل الجماعة وفق منهج تشاركي. ولهذه الغاية، يقوم رئيس مجلس الجماعة بإجراء مشاورات مع:

- المواطنين والمواطنات والجمعيات وفق الآليات التشاركية للحوار والتشاور المحدثة لدى مجلس الجماعة طبقا لأحكام المادة 119 من القانون التنظيمي السالف الذكر رقم 14.113؛

- الهيئة الاستشارية المكلفة بتفعيل مبادئ المساواة وتكافؤ الفرص ومقاربة النوع، المنصوص عليها في المادة 120 من القانون التنظيمي السالف الذكر رقم 14.113.

المبحث الثالث: تفعيل دور الشباب في اعداد برنامج عمل الجماعة من خلال عمل الهيئات التشاورية

تنزيلا لفصول الدستور المشار إليها سابقا وخاصة الفصل 139 المتعلق بمشاركة المواطنين والمواطنات والجمعيات في تدبير الشأن العام المحلي، انطلاقا من مبدأ الديمقراطية التشاركية، تم التنصيص على مواد قانونية تؤطر أنواع وكيفية وشروط هذه المشاركة .

فعلى مستوى الجماعات حدد القانون التنظيمي الجديد رقم 113.14 من خلال ثلاث مواد، آليات ممارسة حق مشاركة المواطنين والمواطنات و الجمعيات في تدبير الشأن العام المحلي وهي: عقد لقاءات للتشاور والحوار(المادة 119) إحداث هيئة استشارية للمساواة وتكافؤ الفرص ومقاربة النوع (المادة 120) تقديم العرائض من قبل المواطنين والمواطنات والجمعيات(121-125)

أولا: عقد لقاءات للتشاور والحوار:

نصت المادة 119 من القانون التنظيمي المتعلق بالجماعات، على أن تُحدث مجالس الجماعات آليات تشاركية للحوار والتشاور لتيسير مساهمة المواطنين والمواطنات والجمعيات في إعداد برامج العمل وتتبعها. فيما أحالت على النظام الداخلي للجماعة لتحديد كيفية تطبيق هذه المادة. وعملا بمقتضاها النظام الداخلي للجماعات الذي تضمن صيغة لتطبيق المادة 119 من القانون التنظيمي المتعلق بالجماعات فإنه:

- يمكن لرئيس المجلس الجماعي بتعاون مع أعضاء المكتب، عقد لقاءات عمومية (مرتين أو...) مع المواطنين والمواطنات والفاعلين الاقتصاديين والاجتماعيين وجمعيات المجتمع المدني لدراسة مواضيع عامة تدخل في اختصاصات الجماعة والاطلاع على آرائهم بشأنها وكذا لإخبار المواطنين والمواطنات والمعنيين بالبرامج التنموية المنجزة أو الموجودة في طور الإنجاز.
- يحدد رئيس المجلس مكان وتاريخ وساعة انعقاد هذه اللقاءات، ويوجه الدعوة إلى الأطراف المعنية وتعليق موعد هذا اللقاء بمقر الجماعة 3 أيام على الأقل قبل انعقاده.
- يمكن لرئيس المجلس عرض تقارير اللقاءات والجلسات على مكتب المجلس للنظر في إمكانية إدراجها في جدول أعمال الدورة الموالية للمجلس الجماعي للتداول بشأنها.
- لا يمكن أن تكتسي اللقاءات والجلسات المشار إليها في المواد أعلاه طابعا سياسيا أو انتخابيا، أو تكون بطلب من حزب أو نقابة. كما أن هذه اللقاءات مجرد أعمال تحضيرية لا يمكن الطعن في محاضرها.

ثانيا: إحداث هيئة استشارية للمساواة وتكافؤ الفرص ومقاربة النوع:

كما نصت المادة 120 من القانون التنظيمي للجماعات أيضا على إحداث لدى مجلس الجماعة، هيئة استشارية بشراكة مع فعاليات المجتمع المدني تسمى: «هيئة المساواة وتكافؤ الفرص ومقاربة النوع»، فيما أحالت على النظام الداخلي للجماعات لتحديد كيفية تطبيق هذه المادة.

وحسب النظام الداخلي للمجالس الجماعية فإن الهيئة تختص بدراسة القضايا و المشاريع المتعلقة بالمساواة وتكافؤ الفرص ومقاربة النوع الاجتماعي فقط، وتقوم بتجميع المعطيات التي

لها صلة بهذه الميادين من أجل دراسة وإعداد توصيات بشأن إدماج مقارنة النوع الاجتماعي في برامج الجماعة وتبدي الهيئة رأيها، بطلب من المجلس أو رئيسه.

وتحدد المواد من 62 إلى 81 من النظام الداخلي للمجالس الجماعية مهام ومعايير تشكيل الهيئة وكيفية اشتغالها كمايلي:

- تتكون هيئة المساواة وتكافؤ الفرص ومقاربة النوع من شخصيات تنتمي إلى جمعيات محلية وفعاليات من المجتمع المدني يقترحهم رئيس المجلس الجماعي، ويحدد عدد أعضاء الهيئة باعتبار أهمية النسيج الجمعوي والفاعلين المحليين وبالتشاور معهم.

- يأخذ بعين الاعتبار في تشكيل الهيئة المعايير التالية:

- مقارنة النوع الاجتماعي حيث يتم تخصيص نسبة ثلاثين بالمائة للنساء من مجموع أعضاء الهيئة للسعي نحو تحقيق مبدأ المناصفة.

- تحديد نسبة لكل فئة من الفئات المستهدفة (أشخاص من ذو احتياجات خاصة، أطفال، مسنون...).

- المكانة والسمعة داخل المجتمع المحلي.

- التجربة في ميدان التنمية البشرية.

- الخبرة في مجال النوع الاجتماعي.

- التنوع المهني.

- الارتباط بالجماعة.

- يجوز لرئيس الهيئة أن يأذن لبعض الأشخاص ذوي الاختصاص لحضور أشغالها إذا كان من شأن ذلك أن يفيد الهيئة في اتخاذ القرار المناسب بخصوص الموضوع المعروض عليها. ويمكن للهيئة تكوين مجموعات عمل تهتم بقضايا معينة في مجال اختصاصاتها.

- إن نشاط الهيئة عمل تحضيري داخلي لا يجوز نشره ولا إبلاغه إلى العموم. ويمكن للهيئة أن تقدم لمجلس الجماعة توصيات وملتزمات. ويقوم رئيس المجلس الجماعي بصفة دورية بإخبار أعضاء الهيئة بمآل توصياتها وملتزماتها واقتراحاتها.

خاتمة:

و إذا كان الدستور المغربي الجديد لسنة 2011 قد وضع تصورا جديدا يلائم التوجهات العصرية للدول الديمقراطية وأسس لدعائم قوية لديمقراطية المشاركة، فإن ترجمتها الحقيقية على أرض الواقع لن تتحقق إلا بتنزيل لمقتضيات الدستور .

وهنا المسؤولية لا تلقى على الدولة ، وإنما مسؤولية الجماعات المحلية والجهات ، والتي ينبغي على رؤسائها وأعضاء مجالسها الانفتاح على المجتمع المدني وخصوصا فئة الشباب الذي أصبحت له مكانة متميزة في التنمية المحلية كفاعل أساسي في وضع و تنفيذ و تقييم و متابعة البرامج و السياسات العمومية .

المراجع المعتمدة:

«الميثاق الوطني للديمقراطية التشاركية» الصادر عن اللجنة الوطنية للحوار الوطني حول المجتمع المدني وأدواره الدستورية الجديدة

دستور المملكة المغربية لسنة 2011 والمنشور في الجريدة الرسمية عدد 5964 مكرر بتاريخ 30 يوليوز 2011

دليل المخطط الجماعي للتنمية، سلسلة دليل المنتخب منشورات مركز الاتصال والنشر، وزارة الداخلية المديرية العامة للجماعات المحلية، 2010

القانون التنظيمي رقم 113.14 المتعلق بالجماعات الصادر بتنفيذه الظهير الشريف رقم 1.15.85 صادر في 7 يوليوز 2015، والمنشور في الجريدة الرسمية عدد 6380 بتاريخ 23 يوليوز 2015

الكتاب الثاني من تقرير اللجنة الاستشارية للجهوية،

مرسوم رقم 301.16.2 صادر في 23 من رمضان 1437 (29 يونيو 2016) بتحديد مسطرة إعداد برنامج عمل الجماعة وتبعية وتعيينه وتقييمه وآليات الحوار والتشاور لإعداده والمنشور في الجريدة الرسمية عدد 6482 بتاريخ 14 يوليوز 2016

Abdellah Fadel. Gouvernance de développement humain au Maroc. Premier Edition
Librairie Dar Essalam rabat 2011

BOUKHARI M. Approche participative et développement durable de la théorie au bilan des expériences, équipe du programme rural ENDA-Maghreb

الشباب والتحولات القيمية في المجتمع الجزائري المعاصر: قراءة سوسيولوجية في القيم الدينية

خيتير سعدية *

جير الزهرة **

Çağdaş Cezayir Toplumunda Gençlik ve Değerlerin Dönüşümü: Sosyolojik Bir Okuma

Öz

Gençlik aşaması, insanın hayatında geçmiş olduğu en önemli hayat aşamasıdır. Önemine binaen genç kitlesi birçok araştırmaya konu edilmiştir. Gençler hakkındaki araştırmalar özellikle daha çok farklı beşeri toplumların tanıklık ettiği sosyolojik ve kültürel dönüşüm gölgesinde daha da önem kazanmaktadır. Söz konusu Cezayir gençliği dâhil olmak üzere kültür ve değerlerin değişmesinde gençler temel rol konumundadır. Bu nedenle farklı alanlardaki birçok araştırmacı gençlikle ilgili sorunları ele almışlardır. Ele alınan alanların başında da dinle ilgili olan sorunlar gelmektedir. Bu çalışmamız Cezayir gençliğinin dini değerlere olan yaklaşımını sosyolojik olarak ele almaktadır. Cezayir gençliğinde öncelikli değerler güçlü bir şekilde değiştiğini görmekteyiz. Bu da toplumun tanıklık ettiği karmaşa ve dinamizme gölgesinde gerçekleşmekle birlikte yanı sıra tüketim kültürü ve basın yayın organlarının çoğalmasında gibi etkenlerin de bunun şekillendirmesinde kilit konumda olduğunu belirtmemiz gerekir. Yanı sıra bu çalışma günümüzde meydana gelen değişim dönüşümlerin Cezayir gençleri üzerinde ne tür etkiler bıraktığını ele almaktadır. Söz konusu değişim ve dönüşümlerin, başta dini değerler olmak üzere sosyoloji, ekonomi ve kültür gibi farklı alanların ana yapısı ile doğrudan ilgilidir. Bu nedenle değişim ve dönüşümün başta sosyoloji olmak üzere bütün beşeri ilimler tarafından incelenmesi zorunlu kılmalıdır.

*1 سم علم الاجتماع- جامعة معسكر- الجزائر أستاذة (khiter17@yahoo.fr)

** قسم علم الاجتماع- جامعة معسكر- الجزائر أستاذة

1. مقدمة وإشكال:

يعرف المجتمع الجزائري في الوقت الراهن مجموعة من التغيرات والتحولات الجذرية التي مست بنياته وأنساقه في مختلف المجالات، سواء الاجتماعية، الاقتصادية، السياسية أو الثقافية، وفي مقدمتها تلك المرتبطة بالقيم، وبالشأن الديني. والتي لم تظهر بصفة اعتباطية عشوائية، بل نتيجة لتوفر ظروف ومعطيات سوسيو-تاريخية. ومن هنا تأتي ضرورة ومشروعية دراستها من طرف المشتغلين بحقول العلوم الاجتماعية عامة، وعلم الاجتماع بصفة أخص. وذلك لكون هذا العلم ظهر وتأسس أكاديميا من أجل فهم وتفسير التغيرات العميقة التي عرفتها المجتمعات الأوروبية في حقبة تاريخية معينة، نتيجة للعديد من الأطر، وفي مقدمتها: الثورة الصناعية والثورة الفرنسية.

وقد تطرق الرواد الكلاسيكيون في علم الاجتماع إلى التحولات التي مست كل المجالات، ولم تخرج الظاهرة الدينية عن اهتمامهم على أساس أنها ظاهرة اجتماعية تقوم بتفعيلها وتجسيدها المؤسسات الدينية إضافة إلى جماعة المؤمنين. وفي هذا الإطار يمكن الإشارة باختصار إلى أعمال كل من: إميل دوركايم حول المقدس والحياة الدينية، منهجية فيبر في فهم واستيعاب المعاني الدينية حسب تصورات الفاعلين، دراسات ماركس لمكانة الدين في الصراع الطبقي وفي جدلية البنى التحتية والفوقية، العلاقة بين الدين والديمقراطية لدى دوتوكفيل، مكانة الدين في الرابطة الاجتماعي لدى تونيز وغيرها. وبالتالي فعلم الاجتماع هو علم معني أساسا بموضوعات التحول والتغير الاجتماعي، وانطلاقا من هذا تتأتى إمكانية بحثهما المرتبطة بالظاهرة الدينية في خضم الأطر العامة التي ساهمت في تغيير المجتمع الجزائري ومورفولوجيته التقليدية السائدة سابقا. وهي أطر تدور عامة حسب الباحثين حول: العامل الديمغرافي، العامل التعليمي، عامل الانتقال من الفضاءات الريفية إلى الفضاءات المدنية أو الحضرية، وأخيرا الانفتاح على الثقافة الكونية العالمية الناتج عن وسائل الإعلام والاتصال.

فقد ساهمت هذه العوامل في تراجع ملحوظ لدور أطر التنشئة التقليدية في إعادة إنتاج القيم الاجتماعية عامة، والقيم الدينية بصفة أدق، خاصة إثر الضبابية والتعقيم بعد ظهور الحركات الإسلامية وفي مقدمتها الجبهة الإسلامية للإنقاذ، وممارسة العنف الديني الناتج عن التطرف والتأويلات الدوغمائية المنغلقة على الذات حسب دراسات العديد من الباحثين.

وقد مس هذا التحول مسألة الهوية الدينية بالأخص كونها تؤسس للعلاقة الموجودة بين الدين والمجتمع، في ظل التأثير المتزايد لوسائل الإعلام والاتصال الحديثة وخاصة الفيسبوك، ودورها في إعادة تشكيل المعارف والمعطيات بصفة عامة، وما ارتبط منها بالهوية الدينية بصفة أدق. حيث أن هذه الوسائط قد أنتجت واقعا اجتماعيا يتداخل فيه المحلي التقليدي مع العالمي الكوني. كما أن الشأن الديني في المجتمع الجزائري من ناحية أخرى حسب الملاحظات الميدانية لا يخضع للبراديغمات الاستيمولوجية الفوقية، التي تفسر لنا الدين والتدين وفق نمطية تطويرية خطية، تخبرنا مسبقا عن بداياته ومآلاته، بل هو واقع له خصوصياته المتداخلة والمتشعبة في آن واحد. وانطلاقا من هذا يطرح التساؤل الآتي:

- كيف يساهم هذا التداخل بين السجلين التقليدي المحلي والعالمية الكوني في التأسيس لصياغة القيم الدينية للشباب الجزائري في ظل المعطيات الراهنة؟ وكيف يؤدي بدوره إلى تحول في الشأن الديني الذي يفترض حسب تمثلات المبحوثين أنه شأن ثابت مستقر لا يتغير؟

وبغرض الإجابة عن التساؤل المطروح، وانطلاقاً مما هو ملاحظ وموجود في المجتمع، تم اقتراح الفرضية الآتية:

- يساهم التعدد في المرجعيات الناتج عن هذا التداخل والتدافع بين ما هو محلي أصيل وما هو عالمي كوني في صياغة قيم دينية مغايرة لما هو تقليدي، ومؤسسة للتحويل في الشأن الديني.

2. مفاهيم الدراسة:- مفهوم الشباب: حدود غامضة

تعتبر فئة الشباب كإحدى العوامل والوسائل الهامة للتغيير الاجتماعي سواء أكان هذا من جهة القائمين على شؤون الأنظمة في المجتمعات وهذا تخوفاً من هذه الفئة ومن ثورانها، أو سواء من جهة الفئة نفسها والإيمان بقدرتها على تغيير الأوضاع باعتبارها قوة مطلبية هائلة. فمسألة تحديد تعريف لفئة الشباب تطرح بحددة اليوم ماهية الحدود العمرية الواجب تحديدها والتي تميز هاته الفئة عن الفئات الأخرى، باعتبار أن التسيير الفردي للزمن ولهذه الفترة العمرية عامل لا يمكن التحكم فيه. يشير أوليفيه غالون Galland, Olivier إلى أن سن البلوغ كمرکز يصل إليه الفرد يعتبر مركزاً يؤخر ويستبعد من طرف الأفراد، وعليه لا يمكن إرجاع مشكلة تحديد وتعريف الشباب إلى مسألة التفتتة الاحصائية البحتة، بحيث يقوم تخصص سوسولوجيا الأعمار بتحديد السن عادة وفق استمرارية الأدوار الاجتماعية التي قام ويقوم بها الأفراد طوال أطوار حياتهم.

فالملاحظات الأولى توحى بأن مفهوم «الشباب» وتحديده يشكل عائقاً منهجياً وأكثر من هذا عائقاً استيمولوجياً بالنسبة للعلوم الاجتماعية ككل، لما يعترى هذا المفهوم من غموض ولبس في تحديد ماهيته، فهو يشكل خط فصل جيلي، من حيث تعقد وتعدد المعاني التي يتميز بها المفهوم والغموض الذي يكتنف السلوكيات الاجتماعية.

يشير كل من بورديو وموجي بـ« أن ما يحيط من غموض في المعنى بمصطلح الشباب، يعكس الغموض الذي تتميز به المكانة الاجتماعية لهذه الفئة المتباينة ذات الممارسات الاجتماعية المتنوعة وذات الميزة الانتقالية» (حمدوش، ر. 2009: 200)، فالشباب إذن يشكل ظاهرة ومجتمعاً في آن واحد، خصوصاً في وقت طغت فيه التكنولوجيا وأرست العولمة مخالفاً في أساق وبنى المجتمع، وأصبحت هاته الفئة تحاول التكيف والتأقلم مع مختلف التحولات السريعة التي يمر بها المجتمع، معتمدة بذلك على استراتيجيات خاصة تعنى بتنظيم شبكة علاقاتهم الاجتماعية مع الغير.

- في مدلول القيم:

يعتبر مفهوم القيم من المفاهيم الإشكالية الغير متفق حولها بين الباحثين والمفكرين، لاعتبارات عديدة متصلة بتعدد المنطلقات والخلفيات، كما يمكن اعتباره نقطة تقاطع عدة علوم. وهو ما أشار إليه ريمون روي R, Royer قائلاً «لعل المرء لا يعجب من تشتت المؤلفات التي تبحث موضوع القيمة بحثاً قاصداً، إذا فطن إلى أن نظرية القيم لم تتبثق عن جهد فيلسوف واحد، وإنما تظافرت في صنعها طائفة من العقول الممتازة والتي عملت بصورة متفرقة معبثة» (بيومي، م.أ. 2002: 106) وبذلك سنحاول عرض بعض التعاريف لمحاولة تعريف المفهوم إجرائياً:

تشير القيم لدى البعض إلى الفلسفة، أو الدين، ولدى البعض الآخر فهي تدل على التفكير المرتبط بعالم المال والأعمال....وعليه سنحاول تجاوز التقليد الذي يصنفها إلى اتجاهات

متعددة بتعدد وتباين التخصصات والشعب العلمية، مركزين بذلك على الجوانب الاجتماعية لهذا المفهوم، بحيث يعرفها وليامز Williams بكونها «مفهوم واسع وشامل يتميز بجذب الانتباه وذلك لوجود عناصر القيمة في كل أنواع السلوكيات» (خروف، ح. 1998: 146) في مقابل ذلك عرفه لندبرج باعتبار أن «الشيء له قيمة أو هو قيمة عندما يسلك الناس نحوه كما لو أنهم يحفظونه أو يزيدون من ملكيتهم له» (بيومي، م، أ. 2002: 113).

إن هذا التعريف يحيلنا إلى القول بأن القيم موجودة في الشيء أو الموضوع ذاته وهي خاصة فيه كونه في الأصل يحمل قيمة، في مقابل هذا يؤكد لندبرج بأن قيمة الشيء أو الموضوع إنما تتأكد بوجود الفاعلون على هذا الشيء أو الموضوع، بمعنى أن مصدر القيم هو الفاعل الاجتماعي في حد ذاته كونه هو الذي يضيف على الأشياء طابع القيمة حسب ما تعنيه له هاته الأشياء وليس الشيء أو الموضوع في حد ذاته.

ويشير حلليم بركات في تعريفه للقيم بكونها «المعتقدات التي نتمسك بها بالنسبة لنوعية السلوك المفضل ومعنى الوجود وغاياته فنشدد في تحليلنا لها... إنها تشكل مصدرا للمقاييس والمعايير والوسائل والغايات والأهداف وأشكال التصرف المفضلة، وتعنى بتنظيم العلاقات الاجتماعية وتدعو للامتثال المناقبي وتُسوّغ الواقع أو تُحرض على تغييره وتنوع بسبب مصادرها وتوجهاتها ومراميتها، فقد تكامل فيما بينها أو تتناقض وتتغير بتغير الأحوال والعلاقات» (بركات، ح. 2000: 637)

من جهة أخرى ، يقدم بيوتر زومبكا تصورا جديدا عن القيم ودورها في الاجتماع الإنساني يتضمن أبعادا أساسية:

- يهب الفاعلون الاجتماعيون في الأساس لسلوكياتهم ووضعياتهم ومؤسساتهم معنى .
- هذا المعنى هو بدوره مستمد في الأساس من مصادر متعددة منها الدين، التقاليد، وسائل الاعلام، ثقافة المجتمع....
- يتشكل المعنى من خلال الحوار والمناقشة أو ما يصطلح عليه هنا بصناعة المعنى بشكل مباشر من خلال المحادثات مثلا، أو بشكل غير مباشر من خلال الإعلام، الفن، الأدب... بحيث أن المجال الذي يضم هذا الحوار هو في نمو مستمر.
- هذا الحوار المطرد والمؤطر من خلال صناعة المعنى، يمكن أن يعالج من خلال علم الاجتماع أي من خلال معالجة القيم بالتركيز على صناعة المعنى» (زومبكا، ب، 2012: 24)، إن ما يمكن قوله حول القيم أنها عملية توليد وتوليف للمعنى، أي جملة الأفكار والمعتقدات والاتجاهات المتكاملة وظيفيا، التي تُنظم وتُستمد من الدين وثقافة المجتمع الجزائري وتقاليد، والتي تعمل كأداة مرجعية لتحديد أفعال الشباب وتوجيهها وفق مؤسسات تشيئية متعددة، باعتبارها «أصل القوانين والقواعد والاتفاقات والأعراف التي تحكم الجماعات والعلاقات بين أفرادها» (Shalom, H 952 : 2006)

- وبخصوص القيم الدينية، فيمكننا أن نعرفها على أساس أنها مجموعة من المعايير والأحكام النابعة من تصورات أساسية عن الكون، الحياة، الإنسان، الإله.. كما صورها الدين الإسلامي، كونها تشكل لدى الفرد والمجتمع من خلال عمليات التفاعل مع مختلف المواقف والأحداث

والخبرات الحياتية المختلفة التي بموجبها يتمكن الفرد من اختيار أهداف وتوجهات لحياته تتفق وتتماشى مع إمكانياته، كما أنها تتجسد ضمن اهتمامات وسلوكيات الفاعل الاجتماعي بطريقة مباشرة وغير مباشرة.

وعليه، فدراستنا للقيم الدينية لدى الشباب الجزائري لا يجب اعتبارها مشكلا بقدر ما يجب مقاربتها سوسيولوجيا كبعد من الأبعاد الضرورية لفهم واقع الحياة اليومية للشباب، وكذا تمثلاته وتصوراتها للعالم المحيط به.

- وفيما يتعلق بمدلول التحولات الاجتماعية:

هنالك العديد من التعريفات السوسيولوجية التي تناولت مفهوم التحولات الاجتماعية باعتبارها مجموعة التغييرات الواسعة على مستوى البنى الاجتماعية للمجتمع المحلي والتي تؤثر في نظم المجتمع وتؤثر في العلاقات بين الفاعلين الاجتماعيين، ويشير في هذا الصدد Guy Rocher إلى مفهوم التحولات الاجتماعية باعتبارها « كل تحول يقع في التنظيم الاجتماعي سواء في بنائه أو وظائفه خلال فترة زمنية... وهو كل تغير في التركيبة السكانية للمجتمع أو البناء الطبقي أو النظم الاجتماعية أو في أنماط العلاقات الاجتماعية، أو في القيم والمعايير التي تؤثر على سلوك الأفراد وتحدد بشكل أو بآخر مكانتهم وأدوارهم في مختلف المؤسسات الاجتماعية التي ينتمون إليها» (Guy, R.1968 : 22)

وبالحديث عن المجتمع الجزائري، يمكن القول أن جملة التحولات الاجتماعية الحاصلة محليا متداخلة ومتشابكة ومعقدة لتداخل العوامل السياسية بالاقتصادية والاجتماعية وكذا الثقافية والديمقراطية على السواء، كما أن جل التحولات لا تسير وفق خطى ثابتة وواضحة المعالم، بحيث يمكن التنبؤ علميا بتوجهاتها ومساراتها، فهي لازالت لحد الساعة تستدعي البحث والتنقيب علميا.

وعليه، فمجتمعنا المحلي يمر بمرحلة تحول كبيرة في المفاهيم والقيم الدينية والأخلاقية... ساهمت في توجيه الشباب، باعتبار أن الدين أساس هذا التغيير من حيث تشكيل شخصية الفرد ووعيه وتفكيره وعبادته وعاداته ومواقفه وسلوكاته وتصوراته لجوانب الحياة المختلفة، وهنا يشير مالك بن نبي إلى الدور الذي يؤديه الدين حين يتدخل في التركيب الاجتماعي في شكل قيم أخلاقية متجسدة في العرف والعادات والتقاليد والقواعد الإدارية والمبادئ التشريعية... من هنا تتضح أهمية الدين ودوره الحيوي ليس فقط من الجانب العقدي والفقهية، ولكن كذلك في الجوانب النفسية والاجتماعية والثقافية والحضارية العامة، ويصبح عنصرا أساسيا مشكلا هوية المجتمع.

- أما بخصوص الهوية الدينية فيمكننا تعريفها على أساس أنها جملة التمثلات والتصورات، المعارف، الطقوس والممارسات الدينية الناتجة عن انتماءات ومرجعيات دينية محددة. أيضا يمكن القول أنها تشير إلى تبني مفاهيم ودلالات دينية تجد طريقها ومكانها في العقائد والأفكار الدينية وكذا العبادات التي يتخذها الفاعلون الاجتماعيون (الشباب) كمبادئ ومعايير تُوَظَر تعبيراتهم السلوكية التي تُكتسب وتُبنى ويُعاد بناءها بصفة مستمرة وفق حيثيات الواقع الاجتماعي وجملة التحولات الاجتماعية والثقافية الحاصلة فيه.

3. الشباب والبحث السوسولوجي: اهتمت السوسولوجيا منذ بداياتها التأسيسية الأولى كعلم أكاديمي مستقل عن غيره من العلوم ببحث التأثيرات المختلفة الناتجة عن التغيرات الحاصلة آنذاك على المجتمعات الغربية بصفة عامة، والأربية منها بصفة خاصة، إذ أن أدبياتها بدءاً من الكلاسيكية تظهر عنايتها بتفسير وفهم العلاقة بين هذه التحولات ومجالات الحياة الاجتماعية المتنوعة من: اقتصاد، سياسة، ثقافة، دين وغير ذلك.

وقد تطورت البحوث السوسولوجية إثر النقاشات والانتقادات الموجهة إليها لتصبح أكثر تخصصاً وإماماً بقضايا المجتمعات البشرية، وذلك من خلال تطويرها لمناهجها ونظرياتها وتقنياتها من ناحية، وتعميق دراساتها الميدانية من ناحية أخرى. حيث أصبحت تشمل الفاعلين الاجتماعيين باختلاف أعمارهم، ثقافتهم، تمثلاتهم، ممارساتهم وتفاعلاتهم المتميزة مع الوضعيات المتعددة التي يواجهونها في واقعهم اليومي المعيش. ونجد في مقدمة هؤلاء الفاعلين الاهتمام المتزايد بفئة الشباب، وما تمثله كمعطى اجتماعي له علاقة مباشرة بالتحولات والتغيرات الاجتماعية في مجمل المجالات، كون هذه الشريحة العمرية تعبر حسب الدراسات والملاحظات الميدانية عن التأثيرات والتأثيرات المتبادلة بينها وبين الواقع اليومي المؤسس للجماعات والمجتمعات البشرية. وبذلك تصبح الفئة الأنسب ميدانياً ومنهجياً لبحث وفهم الأسباب الكامنة وراء التحولات القيمة خاصة، وتجسيدات هذه التحولات في الحياة الاجتماعية تأسيساً لتغيرات مستقبلية في الضمير الجمعي للجماعة التي ينتمون إليها، إضافة إلى إضفاء دلالات ومعاني متجددة ومغايرة للوجود البشري.

والملاحظ أن مصطلح الشباب في حد ذاته، ورغم بدايته في الحس المشترك وكثرة توظيفاته، إلا أنه معبر عن حقل لا يزال مجهولاً وغامضاً من ناحية المعرفة السوسولوجية كما يذكر المختص الجزائري في شؤون العائلة مصطفى بوتفونشت، حيث أن هناك خلطاً شائعاً من الناحية الإجرائية والتعريفية بين الشباب والمراهقة، وهي ملاحظة تم الوقوف عليها لدى الاطلاع على العديد من الأدبيات المتطرفة لفئة الشباب بالبحث والتقصي، في حين أن هذين المصطلحين يختلفان ولا يحملان نفس الدلالة والمعنى وفقاً للعديد من الأطروحات العلمية حسب ما يذكر Maurice Dobesse.

من الناحية السوسولوجية يمكن القول أن مفهوم الشباب يرتبط بأبعاد ومؤشرات اجتماعية أكثر تعقيداً من اختزاله في المعطى البيولوجي أو العمري فقط، حيث أن هذا الأخير يتحدد في أرقام إحصائية وديمغرافية معينة، تتغير بناءً على رؤية واضعها، وغير متفق إجمالاً عليها. ومن هنا يمكن طرح التساؤلات الآتية: من هو الشاب بالمعنى السوسولوجي؟ وكيف يمكننا تحديد هذا المفهوم من الناحية العملية الميدانية بالأساس؟ خصوصاً في ظل رؤية معمقة تتجاوز معارف الحس المشترك لتقدم لنا محاولات لفهم فئة يقول عنها أوليفيه جالون Olivier Galland «أنها» غير مرتبطة فقط بالعمر، معبرة عن مفهوم اجتماعي بالأساس، يمكن أن تتمدد مرحلته أو تنقلص نتيجة مؤثرات اجتماعية، ثقافية أو اقتصادية ناتجة عن التحولات التي يعرفها ويعايشها المجتمع» (Galland, O. 1994)

نقيض الرؤية السابقة يتمحور حول أن هذا المفهوم (الشباب) لا يتجاوز كونه « مجرد كلمة» كما يذكر Pierre Bourdieu يسعى من خلالها الأكبر سناً لفرض سيطرتهم، ثقافتهم ورؤيتهم للأمر على الفئة الأصغر سناً، فحسب هذا الباحث، إن « حالة الشباب وحالة الكهولة ليستا

معطيات لكنهما أُنسا اجتماعيا من خلال الصراع بين الشباب وكبار السن» (بورديو، ب. 2011: 231). وبالتالي فالتحديد مرتبط وبشكل مباشر بالعلاقات الجيلية المتجهة أكثر إلى الصراع بين الأجيال، صغار منتجين للتغير، وكبار مقاومين له وساعين للحفاظ على القيم المشتركة المكونة للضمير الجمعي في مجتمعهم، إذا العملية مرهونة أساسا بمعرفة القوانين الخاصة بعمل الحقل الجيلي، ورهانات الصراع، والتقسيمات التي يحدثها هذا الصراع. ومنه يظهر لنا مستوى التعقيد في تحديد واستيعاب مفهوم الشباب وفق الدراسات السوسولوجية لأنه من الواضح أن العمر هو « معطى بيولوجي متلاعب به ويمكن التلاعب به اجتماعيا و أن الحديث عن الشباب كوحدة اجتماعية وكمجموعة مشكلة لها مصالح مشتركة، وعزو هذه المصالح إلى عمر محدد بيولوجيا، يشكل بحد ذاته مناورة بديهية» (بورديو، ب. 2011: 231) ومنه نستنتج أن هذا المفهوم يمكن أن تدرج ضمنه العديد من العوالم الاجتماعية التي تمتاز تمايزا كليا عن بعضها، ولا تمت لبعضها بصلة، سوى الاشتراك في رهانات الصراع بين الأجيال، وخصوصا فيما يرتبط بالتحويلات القيمة في مختلف الحقول المكونة للواقع الاجتماعي في أبسط تجسدهاته وتمظهراته.

وبهدف إيجاد حل منهجي لمأزق نظري وبيبلوغرافي متعدد ومختلف حول مفهوم الشباب سعينا محاولين ذكر مجموعة من السمات المحددة لمفهوم الشباب في المجتمع الجزائري انطلاقا من المؤشرات المستقاة من الواقع الملاحظ في هذا المجتمع، وجملة التحويلات الحاصلة فيه، بهدف تقريب الرؤية أكثر، والتمهيد للتطرق للتحويلات القيمة وبالأخص الدينية منها لدى هذه الفئة، التي تمثل النسبة الأعلى من ساكنة الجزائر حسب الإحصاءات والتعدادات الديمغرافية.

إذ أن هذه الفئة من الفاعلين الاجتماعيين تأثرت بمجموع التغيرات الاجتماعية والمحددة إجمالا حسب دراسات وأبحاث السوسولوجيين الجزائريين في العوامل التالية: التغير الديمغرافي، التغير الثقافي، التغير في المجال (الانتقال من الريف إلى المدينة) وأخيرا التغير الاجتماعي الواضح بطريقة جلية في بنية العائلة والتفاعلات العلائقية بين المنتمين إليها. وهنا تجدر الإشارة إلى أن هذه الأبحاث اهتمت بالتغيرات في الحقول بصفة عامة، ولم تركز جهودها على الشباب دون غيرهم إلا في السنوات القليلة الماضية، بعد تسجيل جملة من الملاحظات المتعلقة بتراجع الرابطة الاجتماعي بين الفاعلين الاجتماعيين، واختلال المنظومة القيمة والدلالات المرتبطة بها لدى الجيل الأصغر سنا. وهي ملاحظات كفيلا بإيجاد عدد من الدراسات والباحثين المهتمين بالبحث في قضايا الشباب وتفاعلاتهم اليومية من أجل إنتاج مجموعة من المعارف الكفيلة بصياغة المعنى الكامن وراء هذه التحويلات، على اعتبار أن تغير المجالات المحيطة بنا في الواقع اليومي هو المنتج للتمفصلات المتنوعة والمتراوحة من حيث الحدة مع الضمير الجمعي المحلي، المتواجد بالأساس وبدرجة ملحوظة في المجال الحضري، على عكس السنوات الماضية التي كان فيها المجال القروي أو الريفي الممثل المركزي والأساسي لمختلف التحويلات.

فمن الملاحظ وبدرجة قوية، تغير الأولويات لدى الشباب الجزائري، في ظل ما يعرفه المجتمع من تعقيد وديناميكية، إضافة إلى انتشار الثقافة المادية والاستهلاكية، والتأثير المتزايد لوسائل الاعلام والاتصال. فبينما كان الهاجس الأكبر للشباب هو الحصول على تكوين علمي عالي

من أجل الحصول على منصب عمل لائق، يتقاضى الشاب مقابله راتبا يمكنه من الزواج وتأسيس أسرة، عرفت الأمور منحي آخرًا مغايرًا لما كان متعارف عليه، حيث أصبح الشاب يسعى لإيجاد عمل مربح من أجل السفر والحصول على أكبر قدر من المتعة والإثارة، فالشباب اليوم لم يعودوا مهووسين بمستقبلهم ومسؤولياتهم، بقدر ولعهم بالتمتع بالحياة وابتعادهم بدرجات متفاوتة عن الاهتمام بالشأن العام والحقل السياسي، والقضايا المثارة للنقاش في التجمعات الشبانية أو العالم الافتراضي فيما يخص هذا الحقل بطريقة يغلب عليها طابع الهزل على الجد. كما أن هذه الفئة تتميز حاليًا بمعايشتها يوميًا لحيثيات مغايرة للسياق المحلي في إطار العالم الافتراضي، والذي أثر بشكل ملحوظ على العديد من القيم، وفي مقدمتها ما يرتبط بالعمل، العلاقات، التفاعلات البينية والتدين. وهو ما أثر بدرجة جلية على القيم، الشباب، الضمير الجمعي والمجتمع ككل، ومن هنا أصبح من الضرورة بمكان دراسة التحولات القيمية وبالأخص الدينية منها لدى الشباب باعتبارهم يمثلون عصب الجماعة الاجتماعية ومركزها، والتي (الجماعة البشرية) تعد حسب Jacques Berque « شبيهة بالكائن الحي الذي يجب الإمساك به في تجذره الحياتي والاجتماعي والزمني، وإذا كان ما كان للماضي ثقله في كل المجتمعات التقليدية فإن تملك الحاضر بكل تحولاته حسب بيرك يتطلب فك أَلغاز ذلك الثقل وحل مستغلقاته» (الزاهي، ن، ا. 2011: 63)، ويمكن الإشارة في الأخير إلى كون الشباب اليوم حسب الملاحظة الميدانية أصبح قيمة اجتماعية وثقافية كبيرة في حد ذاته، باعتبار أن الصورة النموذجية للعصر الحالي متمحورة وبقوة حول الشباب وما يرتبط بهم من مسائل متعلقة أساسًا بالمحافظة على المظهر، تغييره وتجديده، الملابس الشبانية، الأغاني الشبانية وغيرها، ويتم توظيف هذه الحيثيات السطحية لتمرير معاني قيمية جديدة تمايز حتى مع أقدس الأمور عند الشباب الجزائري، والمتمثلة في العلاقة مع الدين والتدين والقيم الدينية بصفة عامة.

4. التحولات الدينية والعلاقات الجيلية:

1.4. إمكانيات التحول في القيم الدينية:

تجدد الإشارة هنا إلى مسألة لها من الأهمية ما لها، كون التساؤل السوسولوجي لا يُطرح حول قابلية تغير وتحول القيم الدينية من عدمها بالمعنى المطلق، خصوصًا بالنسبة للديانة الإسلامية التي يعتقد المؤمنون بأنها ديانة ثابتة استاتيكية منذ لحظة تأسيسها الأولى إلى اليوم، ولكن الطرح السوسولوجي يولي أهمية أكبر للعلاقة المتواجدة بين الدين والمؤمنين به، في إطار ما يعرف بالتدين، وهو من حيث كونه ممارسًا من طرف فاعلين إجتماعيين واعين لسلوكياتهم وحاملين للمعاني والدلالات، خاضع حسب المختصين في سوسولوجيا الأديان للتحولات الاجتماعية الحاصلة في الواقع المعيش للمعتقدين فيه. ومن هذا المنطلق يصبح التدين والظاهرة الدينية خاضعين للديناميكا الاجتماعية بالتعبير الكونتي وغير خارجين عن سياقها، بالرغم من كونهما مرتبطان بإدارة المقدس والقضايا المتعلقة به والناعبة منه.

ولا يخفى في هذا الإطار كون القيم الدينية المحلية كانت ولا زالت تنقل إلى الفاعلين الاجتماعيين من خلال التواصل الجيلي الموجود بدرجة أولى ومبدئية في السياق الأسري والقرايبي، حيث أن الأولياء يسعون لتنشئة الأبناء تنشئة دينية تتوافق مع رؤيتهم للدين والعلاقة به، سواء في مجال العبادات أو المعاملات، ومن ناحية أخرى يغرسون فيهم قيم التضامن

الاجتماعي داخل نسقهم الأسري، وضرورة التواصل بينهم وبين أبنائهم، وهو تواصل مبني على أساس الاحترام والطاعة.

لكن من ناحية أخرى ينبغي عدم إغفال التغيرات الحاصلة في التنشئة الدينية والتواصل بين الأجيال، بالأخص بعد الظروف التي شهدتها المجتمع الجزائري في نهاية الثمانينات والتسعينات، والدور المتزايد لوسائل الإعلام والاتصال الحديثة، حيث لم يعد الجيل الأكبر سنا وحده المسؤول عن نقل القيم الدينية، ولكن أصبحت تنافسه مسارات أخرى خارج الثقافة المحلية ومتناقضة معها في العديد من الأحيان، مما أدى إلى إنتاج صراع جيلي وخلل في التواصل بين الشباب والراشدين الأكبر سنا منهم بسبب حمل رؤية دينية متميزة لدى كل منهما.

حيث أن السائد عموما لدى جيل المربين هو التدين الشعبي، الذي من أهم سماته ضعف العلاقة بالتأويل النصي المكتوب، ومحورية ما يسميه بـ«البركة بالمقدس المسجد فيه، والمتمثل في: الاعتقاد في الأولياء والأضرحة، بركة الأضرحة والمنا النابعة منها، تقديس الأكبر سنا... وغيرها. أما بالنسبة للشباب والذين يعتبرون أنفسهم أكثر معرفة بالإسلام الصحيح من المربين لهم، فهم أكثر ميلا حسب الملاحظات الميدانية للمعرفة الدينية النظرية المرتبطة بالدين، على خلاف أسلافهم الذين يولون أهمية أكبر للجانب الأخلاقي والمعاملاتي، بالأخص مع الأكبر سنا في إطار ما يعرف محليا بـ«دعوة الخير». هذه الاختلافات أنتجت رؤية دينية متميزة بين المربين والشباب سواء من حيث جانب المعتقدات كما سبق الذكر، أو جانب العبادات والممارسات، وهنا تظهر المفارقة جلية حسب المعاني التي يحملها جيل الأكبر سنا، إذ يرون أن الشباب يدعون معرفة الدين في حين أنهم لا يفقهون شيئا فيه، ولا ينتظمون في ممارسة الطقوس الدينية، أما الشباب في الجانب الآخر، فيرون أن اعتقادات الأكبر سنا متناقضة مع الإسلام، وهو ما ينتج صراعا بين الأجيال في حالة المواجهة المباشرة. ولتفادي وتجاوز هذه النتيجة يعمل كل منهما على الحفاظ على مسافة مع الآخر بغرض الحفاظ على مستوى معين من العلاقة التواصلية، وتفادي الصراع والتصادم المؤثر سلبا على التواصل بين الأجيال.

وانطلاقا من ذلك يمكن القول ببناء على ملاحظة الواقع المعيش أن المعاني والدلالات الدينية لدى الشباب اليوم أصبحت نابعة من مصادر الإعلام والاتصال الحديثة (تلفزيون، مواقع الكترونية، مدونات دينية، مواقع التواصل الاجتماعي...) أكثر من ارتباطها بالأجيال السابقة، وهو ما أثر بطريقة مباشرة على التواصل الجيلي بين الشباب والأولياء بصفة خاصة، أو الشباب ومن يكبرونهم سنا سواء داخل النظام القرابي أو علاقات الجيرة وغيرهما بصفة عامة، ومنه أصبحنا نتحدث ليس فقط عن «انحلال الحياة وذوبانها في إطار شاشات التلفاز» (غدنز، 2005: 717) حسب رأي بودريار، بل تجاوز الأمر ذلك إلى إنتاج نوع من الخلل في العملية التواصلية سواء بصفة أفقية (بين الشباب)، أو عمودية (بين الشباب والأكبر سنا منهم) والتماهي مع عوالم إفتراضية وجدت لتساهم في تعزيز الروابط الاجتماعية، فإذا بها تحيد عن دورها المفترض أن يكون إلى دور ضارب لقيم التواصل الاجتماعي.

2.4. التحول الديني والتواصل الجيلي:

انطلاقا من المعطيات السابقة يتم طرح السؤال التالي: هل يسعى الشباب اليوم إلى التعبير عن أنفسهم كذوات فاعلة أمام جيل المؤطرين والمربين لهم؟ من منطلق أن «الذات الفاعلة تكون أقوى وأشد وعيا لذاتها عندما تدافع عن نفسها ضد الهجمات التي تهدد استقلاليتها

وقدرتها على إدراك ذاتها كذات فاعلة موحدة، أو على الأقل، عندما تناضل لتكون كذلك، كي تعرف نفسها ويعرفها الآخرون بهذه الصفة» (تورين، أ. 2011: 170). وبالتالي التأسيس لهوية اجتماعية ودينية متماسية مع ما تحمله من رؤى ودلالات للعلاقة بالمقدس وتدبيره، وإنتاج قيم دينية تتوافق مع تماثلاتها لما تصرح بكونه «الدين الصحيح». أم أنه تعبير عن ذات منشطية «هشة، متقلبة، خاضعة لكل الإعلانات والدعاوات وصور الثقافة الجماهيرية، بحيث لم يعد الفرد سوى شاشة تعرض عليها رغبات وحاجات وعوالم خيالية مفبركة في مصانع الاتصالات الجديدة؟» (تورين، أ. 2011: 177)

كما أنه لا ينبغي إغفال مسألة منهجية مهمة تتمثل في التعاطي مع الموضوع بحذر منهجي وموضوعي بعيدا عن الانحياز للشباب أو المؤطرين لهم، بل فهم الظاهرة بناء على العقلانية التي يمنحها كل منهما لأفعاله وتصوراتها، دون أن ننسى الاستراتيجيات التي ينتجها كلا منهما لتجنب الصراع المباشر، والحفاظ على الحد الأدنى من التواصل الدائم بالرغم من التمايز في النظر إلى الأمور وبخاصة الدينية منها. وهو ما نجده ملاحظا ميدانيا، حيث أن المؤسسات التقليدية للتنشئة الدينية لا تزال متواجدة بدءا من الأسرة والمسجد، لكن العلاقات التواصلية فيها لم تبقى بنفس الوتيرة العالية التي كانت سابقا، وهي حسب ميرتون «ظاهرة مصاحبة لعمليات التغيير الاجتماعي والاقتصادي المستمر، والتي تتطلب ظهور أنساق قيمية مستحدثة تتواءم وظروف العصر، وتزاحم الأنساق القديمة، وهذه ظاهرة تكتنف الواقع الاجتماعي، بما فيه صراع الأجيال، الذي لا يعني صراعا بين قيم قديمة محافظة وأخرى مستحدثة، ولكنه يؤشر إلى وجود تفضيلات لقيم تختلف باختلاف الظروف والحيثيات واللحظات السوسيو تاريخية التي يمر بها المجتمع.» (جرموني، ر. 2009: 161).

من ناحية أخرى لا ينبغي السقوط في الاختزال أثناء دراسة الموضوع، والجزم بالاطلاق بواقع معاش معين، حيث لا يمكن أن ننسى أن الفاعل الاجتماعي ومهما حقق من فردانية لا يمكن أن يعيش بمعزل عن مجموعة إنتمائه لكونه اجتماعيا أيضا، إذ يقول Martuccelli في هذا الصدد أن المنتميين للمجتمعات الحديثة فردانيون وفي نفس الوقت اجتماعيون، يسعون لتحقيق استقلاليتهم ونجاحهم الاقتصادي، والوصول إلى مكانة معتبرة في مجتمعاتهم، كما يسعون إلى الانتماء على جماعاتهم المرجعية. (Martuccelli, D1999) وهو ما يؤدي إلى إنتاج الشباب لمجموعة من الأفعال التي يمكن تسميتها بالتوفيقية، والتي يسعى من خلالها الشباب لمسايرة منظومته الاجتماعية حتى لا يقع في صراع مباشر معها وفي مقدمتها الأولياء، وكي يضمن تواجد التواصل الاجتماعي معهم، لكونه على معرفة كبيرة ودراية بثقافته المحلية وكل ما تتضمنه من قيم حتى الدينية منها، بناء على ما تم نقله إليه من خلال عملية التنشئة الاجتماعية داخل الأسرة بصفة أخص، والتي لازالت تحافظ على وجودها في المجتمع الجزائري بالرغم من التحولات التي وقعت في مورفولوجيتها، وفي علاقات السلطة والهيمنة داخلها.

5. التعددية المرجعية وبناء المعرفة الدينية كأساس للتحول الديني:

بداية تجدر الإشارة إلى أن هذا العنصر من المداخلة لا ينطلق من سؤال مفاده: هل تتغير المعرفة والقيم الدينية حسب منظور علم الاجتماع؟ ففي علم الاجتماع هذا النوع من الأسئلة لا معنى لها، لأن المعرفة الدينية والقيم المرتبطة بها كغيرها من المعارف والقيم الثقافية والاجتماعية الأخرى، تتغير وتتحوّل في إطار ما يعرف بالديناميكا الاجتماعية. لكن السؤال الأكثر أهمية في

هذا السياق، والذي يعتبر محور التساؤل الإشكالي المطروح سابقا هو: كيف يتمثل الفاعلون الاجتماعيون مسألة التحول في قيمهم الدينية بصفة عامة، وما يتعلق بالمعارف بصفة خاصة؟ وهنا تكمن المفارقة كما سيتم التوضيح في مواطن لاحقة.

فالمعرفة الخاصة بالدين الإسلامي مسألة مهمة كونها تلعب دور العامل الفارق في عملية التحول وفق تمثيلات الشباب، إذ يرون أنها لم تعد حكرا فقط على فئة نخبوية من المختصين (الأئمة ورجال الدين) كما في السابق، ولم تعد السجلات التقليدية وحدها المسؤولة عن إيصالها ونقلها لجيل الشباب، بل ظهرت وسائل ناقله حديثة ناتجة عن الصيرورة الحالية للبشرية، على رأسها وسائل الإعلام والاتصال، وبالتالي أصبح بإمكان أي فاعل اجتماعي امتلاك رصيد معرفي عن المقدس.

فالشباب يتلقى في المراحل الأولى من حياته تنشئة دينية من أسرته، يتعلم من خلالها التمثيلات والطبقات المتبعة من قبل الأفراد الراشدين في مجتمعه وثقافته، والمنتمة في المجتمع الجزائري إلى دين شعبي متمثل في الاتجاه الصوفي الذي كان سائدا في المجتمع المغربي عامة، والجزائر بصفة أحص، وبالتالي يتم إنتاج وإعادة إنتاج الرأسمال الديني عن طريق التربية، والذي يدور بصفة كبيرة حسب ما ذكر J. Berque حول ما يسمى بـ: «المقدس المسجد» (Berque, 1955)، أي مجموع المعتقدات والطبقات الدينية المرتبطة ارتباطا مباشرا ووثيقا بمكانة الأولياء والإيمان بكراماتهم، إضافة إلى الاعتقاد في رمزية الأضرحة والمنا الناتجة عنها والمحيط بها، مكانة شيوخ الزوايا، العين، الحسد، الأرواح والجن... وغيرها من المعتقدات المحلية التقليدية المكونة للسجل الإيماني القداسي بالجزائر.

والملاحظ، أن الشباب الجزائري المعاصر على درجة من المعرفة بمنظومته التقليدية المحلية وعلى رأسها المقدس الديني، أو المقدس المسجد كما تم الذكر سابقا، والمعبر عن «تعايش الدين الإسلامي مع ممارسات وطبقات جماعية تنتمي إلى حقب تاريخية موعلة في القدم» (منديب، ع، 2006: 48)، وكيفية التعامل معه من جراء ما تم نقله إليه من خلال التربية منذ السنوات الأولى من حياته، والذي يعتبر من البنى الضرورية في مجتمعه، وفي نفس الوقت لديه مرجعيات أخرى جديدة ناتجة عن التعقيد والديناميكية الدائمة التي تتسم بها المجتمعات المعاصرة.

فمنبع الشباب الأول حاليا في الحصول على المادة الدينية هو الإنترنت بصفته أكثر الوسائل حداثة وسرعة في الوصول إلى أكبر قدر من الحثيات في زمن محدود، وأقل جهدا وتكلفة، حيث نجد من خلال الاستطلاع الميداني أنهم (الشباب المحلي) قدموا العديد من الأمثلة لأموار تعلموها من المواقع الإلكترونية عامة، ومواقع التواصل الاجتماعي يترأسها «الفايسبوك» بصفة خاصة، والتي لم تكن تنتمي للقيم والمعارف الدينية التي تلقوها في أسرهم: كفضل قراءة سور قرآنية معينة في يوم الجمعة، أدعية يومية، طرق استغفار معينة، فضل صيام أيام معينة... وغيرها.

كما أنهم ومن خلال اطلاعهم عبر المواقع الإلكترونية على العديد من الآراء الفقهية والفتاوى وما يرتبط بها، اكتسبوا معارف دينية يرون أنها تتمايز عن السجل التقليدي. حيث نتج عن التقاطع بين المقدسات المحلية التي تربوا عليها، والتي تتموقع في غالبيتها خارج دائرة الإسلام الفقهي وعلى هامشه، وبين التدين العالم أو العارف المكون من الأدبيات الدينية الفقهية بالدرجة الأولى، بعد تأثير الإنترنت على تمثيلاتهم ومعارفهم الدينية، إعادة صياغة إسلام يومي ممارس يعبر عن رؤية محلية نابعة عن تفاعل النمطين السابقين. والمتسم عموما بكونه ينتمي إلى

المقدس غير المعجسد حسب رؤيتهم، والمرتكز على العلاقة الروحانية المباشرة بين المبحوثين والذات الإلهية، بعيدا عن أي وساطة كما يذكرون، والوساطة هنا تحيلنا مباشرة إلى المقدس المعجسد الذي تلعب فيه المانا والأضرحة دورا هاما في عملية التواصل القداسي مع الله.

ينبغي الانتباه إلى مسألة أساسية تتمثل في كون الشاب من خلال هذا الوسيط الإعلامي الاتصالي يكون أكثر حرية واطلاعا على مختلف الآراء والفتاوى المؤسسة لمعرفته الدينية، حتى ما خرج منها عن دائرة المذهب المالكي المعتمد عليه في المغرب الكبير عموما، والجزائر بصفة أخص. هذه الحرية في الاطلاع والتي تتميز بكونها غير متناسبة مع تحكم ديني جيد، يمكن أن تنتج تعتيا كبيرا لدى الشباب، حيث تخلق ارتباكا أثناء الولوج إلى وجهات نظر متميزة بين رجال الدين، حول قضايا يعيشونها في واقعهم اليومي، والتي (وجهات النظر) تتسم كلها بالقداسة حسبهم، وبالتالي أصبح الشباب اليوم ينتقون من المرجعيات الدينية المتعددة ما يتماشى ومصالحهم (البراغماتية في التعامل مع المقدس) كما يمكن أن يقعوا في مقابل هذا في التطرف الديني والانغلاق الدوغمائي، والمتسم أيضا بمغايرته لما هو محلي متسامح وغير متعصب.

ومن هنا تظهر مشروعية التساؤل حول قدرة الشباب الجزائري على الحفاظ على مقومات قيمهم الدينية المحلية، في غمرة تفتحهم على القيم والمعتقدات الوافدة عليهم مما هو كوني، كما فعل ذلك أسلافهم الذين حققوا إنجازا فريدا حسب دراسات Berque يتجسد فيه «تعايش أنماط متعددة من المعتقدات داخل نسق واحد متميز» (Berque, J.1955). بالأخص كون القيم الدينية تبنى بفعل ما توارثه الأجيال الحالية عن الأجيال السابقة، وما تضيفه من حيثيات تتماشى ونسق واقعها اليومي، الناتج عن مختلف التفاعلات مع الحياة الاجتماعية المعيشة والتغيرات الطارئة عليها، حسب ما ذكر كل من Dubet و Dubar.

بعد تقديم هذا الوصف حول ما يرتبط بالمعرفة الدينية يتم الانتقال الآن إلى محاولة اقتراح تأويل مختصر لما تقدم ذكره، وفق ما يتسع له المقام، والذي يدور أساسا حول المفارقة في تصورات وتمثيلات الشباب حول المعرفة الدينية والقيم النابعة عنها في حد ذاتها، فالتمايز الظاهر بين السجل التقليدي وما يحملونه من معرفة نتيجة وسائل التواصل الاجتماعي هو المعبر الأساسي عن التحول، إذ أنهم يتصورون أن ذواتهم أكثر معرفة بالدين في أصله الصافي الأول كما تأسس منذ بداياته وظهوره، وبالتالي يعتبرون أنهم يعرفون الدين كما ينبغي أن يكون، وهو ما يختلف عما يتصوره جيل المربين لهم الذين يملكون أيضا نفس الرؤية لكن في اتجاه مغاير، ومن هنا نطرح تساؤل آخر: أين يكمن التحول الديني فعلا؟ هل يرتبط فقط بهذا التمايز في المعرفة الدينية بين الأجيال؟ أم أنه يكمن في كيفية تقديم الدين لنفسه من خلال هذه الوسائل الاتصالية الحديثة؟

فمن المتعارف عليه أن الدين (المؤمنون والمؤسسات الوصية على الدين) أيا كان من يعبر عنه، ومهما اختلفت الآراء والاتجاهات، يقدم ذاته على أساس أنه ثابت واحد غير متعدد، متصل بالنموذج المثالي ومعبر عنه، ومستمر مكرر لذاته بنفس حيثيات الأصل المؤسس. وهو ما نجده في كل الاتجاهات والمذاهب، التي تحاول إضفاء الشرعية على أطروحاتها بتقديم تبريرات مراوغة للمؤمنين، مفادها العودة إلى الأصل في الدين الإسلامي، وفي هذه الحالة كيف يمكن أن يتحول ويتغير وهو يقدم ذاته على كونه ثابت ومستمر وينتج نفس المعنى لدى المؤمنين والفاعلين الاجتماعيين؟

وهنا تتضح قدرة الدين الهائلة على امتصاص التحولات في القضايا التي تواجهه وإعادة صياغتها بنفس منطق الثبات والعودة إلى الأصل التأسيسي، سواء كانت هذه التغيرات نابعة من الواقع المعيش للمؤمنين باعتبارها منتمية لسياق اجتماعي خارجه، أو تلك النابعة من داخله للإجابة عن الأسئلة والقضايا المطروحة من قبل المؤمنين في إطار فقه المعاملات أو مسألة الفتوى والتدرج في الأحكام المرتبطة بالتغير، عن طريق إيجاد الحلول والأجوبة من الأصل الصافي المؤسس ولو قياسا فقط. وبالتالي فالدين من هذا المنطلق يقوم ببناء قيم ومعارف جديدة مرتكزة على إسقاط المعطيات الراهنة على النموذج المثالي المؤسس، وبالأخص في حالة اتساع الهوة بين الماضي والحاضر، أين يصبح الماضي نموذجا يتركز الخطاب الديني حول العودة إليه، في حين أنه في نهاية المطاف حسب هوبزباوم لا يعدو مجرد التغطية على التغيرات الحاصلة، وإضفاء الشرعية عليها. ومنه يمكن القول أن الدين في حد ذاته يمتلك عقلانية خاصة تنتج تحولا متماشيا معها وفي سياقها تحت غطاء الاستمرارية والثبات، وهو ما ينتقل إلى المؤمنين الذي يتصورون أنهم أكثر معرفة بالدين في أصله التأسيسي، في حين أن معرفتهم المستوحاة من وسائل الاتصال لا تزيد عن كونها معرفة مرتبطة بالتحولات الحاصلة في الدين. إذن التحول في القيم والمعارف الدينية يتجاوز ذلك التمايز الموجود بين جيل المربين وجيل الشباب حول الدين، إلى التحول الحاصل في الدين بحد ذاته.

ومما سبق التطرق إليه سيتم الانتقال إلى جزئية أخرى لا تفصل عن مكونات القيم الدينية خاصة، والظاهرة الدينية بصفة أعم، والمتمثلة في ملاحظة وبحث العلاقة الناتجة عن هذه التعددية المرجعية والتحول في المعرفة الدينية، والممارسات الطقوسية التعبدية، باعتبارها مؤسسة بدرجة كبيرة للقيم الدينية، ولانتماء الشباب.

6. المعرفة الدينية والممارسات الطقوسية في ظل التحول: توافق أم تجاوز؟

تحتل ممارسة الطقوس الدينية مكانة هامة في تحيين المعتقدات القداسية، والمحافظة عليها، حيث أنها حسب ما يذكر Geertz ذات «أهمية كبرى داخل النسق الديني، فهي التي تجسد بالأساس عملية الدمج التي تقوم بها الرموز المقدسة بين النظرة إلى الكون ونظام القيم» (منديب، ع، 2006: 56) إذ أن الطقوس تعيد صياغة الإيمان بشكل دوري حسب طبيعتها، سواء كانت يومية (صلاة، قراءة قرآن...)، ظرفية (صلاة جناز، طقوس موت، صلاة استسقاء...) أو موسمية (صيام...).

وتعتبر إقامة الشعائر الدينية من طرف الفاعلين الاجتماعيين أوضح مؤشر قابل للملاحظة على تمظهر الدين الذي يعتقدون فيه، فكيفية الصلاة مثلا توحى بطريقة مباشرة إلى طبيعة معتقد الممارس لها إن كان مسلما، مسيحيا أو غير ذلك، إذ لا يمكن تصور نسق ديني بمعزل عن الطقوس التي تضمن استمراريته من الناحية العملية، والقائمة أساسا على أبعاد رمزية وروحانية هادفة لكسب رضا المعبود، بالتعبير تطبيقيا عن الولاء له، والاتصال به.

ويتم نقل كيفية ممارسة الطقوس حسب المختصين في سوسيولوجيا الدين عن طريق التربية، التي تقوم بإعادة إنتاج البناء الطقوسي المتوارث والمتناقل عبر الاتصال بين الأجيال في إطار نقل ما يرتبط بالثقافة، والدين كمكون مؤسس لها، يضاف إلى ذلك كما سبق الذكر، المعطيات التي يجمعها الشباب عبر المواقع الالكترونية والتواصلية. فكيف يؤثر هذا التداخل بين السجلات التقليدية والعالمية على الممارسات الطقوسية لدى الشباب الجزائري عامة؟

يعتبر مؤشر الصلاة طقساً يومياً إلزامياً، أُصل له في الخطاب القرآني، وُشرح في أحاديث الرسول، وأخذ مساحة معتبرة واهتماماً كبيراً في صحيحي البخاري ومسلم، وأغلب الأدبيات الدينية، كما أن هذا الطقس اليومي ممكن الملاحظة في الحياة اليومية المعيشة، إذ يذكر Lam-bert مثلاً أنّ الشباب ومهما بلغوا من درجة التعب «يعتبرون الأقل ممارسة للصلاة والأقل انتظاماً فيها، ليزداد التمسك والممارسة مع التقدم في السن» (Lambert, Y 2000).

فبالرغم من كون الشباب أكثر معرفة بالشأن الديني والنتيجة عن التداخل بين المحلي والكوني كما سبق الذكر، إلا أنهم أقل ممارسة للطقوس اليومية على وجه الخصوص، أما أولياءهم وجيل المربين لهم أكثر ممارسة للطقوس منهم، بالرغم من كونهم أقل معرفة منهم بالدين، وينتمون إلى دائرة المقدس المسجد.

فوسائل الإعلام والاتصال وفي مقدمتها الإنترنت والفيديو لم تنتج لديهم معرفة دينية مخالفة للسجل التقليدي فحسب، بل أنماط تفكير وممارسة مغايرة لما هو محلي في العديد من حيثياته أثرت بشكل أو بآخر على ممارساتهم الطقوسية. بالأخص كون القيم المنشورة في وسائل الإعلام والاتصال الحديثة تحت بدرجة كبيرة على ثقافة استهلاك أنماط مظهرية جاهزة (أزياء، تسريحات شعر...) مغايرة للقيم والمرجعية المحلية والدينية في عديد الأحيان، إضافة إلى قيم الحرية في كل المجالات بما فيها المجال الديني، والقيم الخاصة باللذة وتحقيق المتعة بمختلف أنواعها، وقضاء الشاب لفترات طويلة في العالم الافتراضي لمتابعة كل جديد في هذه الحثيات يؤثر بطريقة مباشرة على حياته عامة، وممارساته الطقوسية بصفة أخص.

كما أنّ اختلاف ترتيب أولويات الشباب عن الأجيال السابقة لهم يؤثر على ممارساتهم، فالمرتبون لهم عموماً موجودون في مرحلة استقرار في الحياة مقارنة بهم (عمل، تأسيس أسرة...) على عكس الشباب الذين يعيشون مرحلة انتقالية يميزها القلق والبحث عن التمايز، والرغبة في تحقيق الذات أثناء ولوج عالم الراشدين، ومن هنا نلاحظ أنّ هناك عدم تناسب بين المعرفة الدينية للشباب وممارساتهم الطقوسية في ظل التعدد المرجعي الذي يعايشونه يومياً وباستمرار عبر عملية الذهاب والإياب بين السياق التقليدي من جهة، والعالم بما يحمله من قيم متعارضة مع ما هو محلي من جهة أخرى، وهو ما يساهم في إنتاج هوية دينية متميزة لدى الشباب عما هو موجود لدى جيل المربين لهم، وهذا ما يتفق مع نتائج العديد من الدراسات السوسولوجية في العالم، حيث أنّ تواجد عدة مراكز للإنتاج الرمزي ترسم هويات دينية متميزة.

لكن لا ينبغي التعاطي مع هذه المعطيات على أساس تعميمي ونمطي، بل على أساس التحول الذي يعرفه الدين في حد ذاته كما تم الإشارة إلى ذلك سابقاً من ناحية، والتحول في مختلف المجالات الاجتماعية داخل المجتمع الجزائري بصفة عامة من ناحية أخرى. لأنّ الفاعل بالرغم من امتلاكه لمعارف دينية وقيم ناتجة عنها إلا أنه ينتمي لسياق تفاعلاتي تتداخل فيه كل المعطيات، وبالتالي يصبح الدين مرجعية من بين المرجعيات المتنوعة والمتعددة المجالات، والتي تتدافع فيما بينها لتأطير ممارسات الفاعلين حسب الوضعيات التفاعلية المختلفة.

وفي مقابل ذلك نجد أن هناك تحولا في المواقف من رجال الدين في حد ذاتهم، إذ أن التحول في مورفولوجية المجتمع ومختلف القواعد المؤطرة للممارسات والعلاقات انعكست أيضا

على الحقل الديني، كما أن المبحوثين يعطون قيمة رمزية كبيرة للدعاة ورجال الدين الذين يتابعونهم في وسائل الاتصال الحديثة مقارنة مع نظرائهم المحليين، مما أنتج إلى حد ما لديهم معرفة بالإسلام الممارس خارج الفضاء الجزائري، ونوعا من الضبابية والتعتيم داخل هذا الفضاء. وهو ما نجده ينعكس على الممارسات الدينية، فالصلاة مثلا في شكلها العام متشابهة، ولكن لدى الملاحظة نجد أن هناك اختلافا في مجموعة من الحركات التعبديّة المكونة لها، والنتائج بالأساس عن تقليد وإتباع النماذج المقدّمة في وسائل الإعلام والاتصال، والتي تعبر عن نفسها بكونها المسجد الوحيد للطقوس الدينية كما مارسها الرسول أثناء اللحظة التأسيسية للديانة الإسلامية.

7. الهوية الدينية بين الاجتماعي والفرد في ظل التعددية المرجعية والتحول:

يقول Martuccelli أنّ المنتمين للمجتمعات الحديثة فردانيون وفي نفس الوقت اجتماعيون، يسعون لتحقيق استقلاليتهم ونجاحهم الاقتصادي، والوصول إلى مكانة معتبرة في مجتمعاتهم، كما يسعون إلى الانتماء على جماعاتهم المرجعية. (Martuccelli, D1999)

فالدين وبالرغم من كونه اجتماعيا، يعتبر شأنًا فرديا بامتياز، يخص العلاقة الاتصالية بين الشباب وبين الذات الإلهية، ولا يمكن لأي فرد من المنظومة الاجتماعية التي ينتمون إليها التدخل في هذه العلاقة، وهذا إن دل على شيء فإنه يؤشر على تأثرهم بقيم الفردانية العالمية التي تلقوها من وسائل الإعلام والاتصال حتى في الشأن الديني، حيث أنهم كما تم الذكر لم يعودوا ينتمون إلى فضاء محلي فقط متضمن لقيم ومعايير وثقافة واحدة، بل أصبحوا منفتحين على العالم الخارجي بما يحتويه من أنماط ثقافية وأفعال مغايرة، ومدى تأثير ذلك على النمط الثقافي المحلي الأصلي.

ومن أبرز هذه التأثيرات الرغبة في امتلاك أهم مكسب للثقافة الكونية المتمثل في الفردانية، التي من خلالها يصبح للفرد القدرة على اختيار طريقة حياته، ومدى التزامه بتطبيق دينه بالرغم من إكراهات وضغوطات النسق الاجتماعي الذي تشكل في رحمته، والمتسم بكونه يلعب دور المحافظ الأساسي على القيم التقليدية بما فيها المنظومة الدينية.

فمحاولة إعادة الإنتاج غير الكاملة والمعدلة للنمط التقليدي يمكن أن تكون في الكثير من الأحيان دافعا للصراع بين الشباب ومن يكبرونهم سنا من الجيل السابق، والذي (الصراع) لا يخلو من الإسقاطات الجيلية والأحكام التي يحملها كل جيل عن الآخر، سواء تعلق الأمر بنقص الخبرة، أو بالعيش في قيم ماضوية تجاوزها الزمن ولم تعد صالحة اليوم، خصوصا فيما يتعلق بالقيم المتجدرة في المخيال الجماعي التقليدي، والمرتبطة بصفة أخص بالمعتقدات الإيمانية في الأضرحة والأولياء، إضافة إلى الجانب الأخلاقي المشكل لروح المنظومة الدينية.

و يحاول الشباب في عدة محطات وعبر تجاربهم الحياتية عدم التصادم المباشر مع المنظومة المحلية التقليدية، بل يسعون لإنتاج استراتيجيات توفيقية بينها وبين ما يحملون من تصورات متعارضة معها، بغرض الحفاظ على انتمائهم الأساسي المحلي، ولكن الأمور لا تتوقف عند هذا الحد، بل تتجاوز ذلك إلى محاولة بناء منظومة جديدة تتماشى ورؤيتهم المعاصرة للدين، عن طريق إعادة إنتاج نفس الرؤية الدينية من خلال عملية التربية، ومنه محاولة بناء ذاكرة

دينية جماعية جديدة، تتسم بكونها قابلة لدمج التغيرات السريعة الراهنة، مستمرة حسب ما يصفونها، ومتصلة بالنموذج المثالي الماضي المرتبط باللحظة التأسيسية للإسلام، دون نسيان ما يتعلق بالفردانية في التدين، كون أن الاعتقاد في الدين حسبهم هو ما يبني الذاكرة الدينية الجماعية، في حين أن الممارسات اليومية بالضبط هي ممارسات راجعة لاختيارات كل فاعل اجتماعي، ومتماشية مع الوضعيات التفاعلية التي يكون ضمنها، ومنه إنتاج تحول كامل في المنظومة الدينية المحلية.

خلاصة: إن البحث في موضوع الشباب الذي يترنح بين موجات التحولات الدينية وبين درجة تشكيل القيم الدينية يعتبر من الضرورات في الوقت الراهن، خصوصا في ظل الأوضاع الحالية وما يميزها من ديناميكية وتعقيد، ومن تضارب وتعارض في المرجعيات من جهة، والإفراط في الدين إلى درجة التطرف في إطار ما يسمى «الدين الملجأ» أو التفریط فيه من جهة أخرى.

فقيم الشباب الدينية لا يمكن أن تختزل في أحكام قيمة معبرة عن عودة الدين وسيطرته على الحياة الاجتماعية فيما يعرف «بالصحوة الإسلامية» وكأنه أصبح كل شيء ويملك السلطة على أي شيء. كما لا يمكن تجريده من كل مكانة والقول بأفوله وعدم سيطرته على أي شيء. وفق رؤية اختزالية خطية.

بل على العكس من الرؤيتين الاختزالتين يمكن القول أن الوضعية الراهنة للتدين و القيم وكذا الهوية الدينية للشباب أكثر تعقيدا من ذلك، حيث أصبحت هي الأخرى مشابهة للبناء الاجتماعي الكلي في درجة التعتيم والضبابية المحيطين بها، فالملاحظة تثبت اجتماعيا أن التقيد بتعاليم الدين يتجسد في ممارسات الفاعلين الاجتماعيين في وضعيات لا يتوقع فيها ذلك، والعكس.

ومن هنا يمكن القول أن عدم الانتظام في الممارسات الدينية، أو إنتاج أنماط سلوك وأفعال يومية مناقضة للدين لا يعني بالضرورة عدم وجود إيمان لدى الشباب، كما أن تعارض قيمهم الدينية في الكثير من الأمور مع مرجعيتهم التقليدية وجماعتهم المحلية لا يعني بالضرورة ضعف الشعور بالانتماء لديهم، وتحقيق فردانية بالمعنى الإطلاقي، بل على العكس من ذلك، نجد أن المبحوثين يسعون إلى تحقيق فردانيتهم مع الاحتفاظ بانتماثلهم لجماعتهم، في إطار الجمع بين نماذج من السلوكيات تخضع لمنطوقات مختلفة ومتناقضة، والسعي من خلال عملية الذهاب والإياب للتوفيق بين المرجعيات المختلفة المحيطة بهم في إطار انتمائهم لفضاءين متداخلين يستحيل الفصل بينهما أو الانتماء لأحدهما دون الآخر: المحلي التقليدي، والكوني العالمي كإستراتيجية آنية. في حين يسعون إلى تحول جذري مستقبلا يؤسسون له عن طريق تربية الأجيال القادمة تربية دينية تتماشى ورؤيتهم للدين والمنظومة الدينية بصفة عامة. وهذا ما يحيل إلى ضرورة الاهتمام بالتحولات الدينية، بإعطاء الأولوية للعقلانية التي ينتجها الشباب، ويمثلون تفاعلاتهم وممارساتهم، بدل اختزال البحث السوسيولوجي في رؤية فوقية يقوم من خلالها الباحث بإنتاج المعنى في ظل فكرة مسبقة مفادها أن الفاعلين الاجتماعيين لا يعون ممارساتهم، ومن هنا فإن مصدر الوصول إلى فهم التحول الديني سيكون اعتمادا على تأويل المعاني المقدمة من طرف الفاعلين أنفسهم.

المراجع:

- بركات، حليم.(2000). المجتمع العربي في القرن العشرين، بحث في تغير الأحوال والعلاقات، ط1، لبنان، مركز دراسات الوحدة العربية.
- بورديو، بيار (2011) مسائل في علم الاجتماع، تر: صبحي، هناء، ط01، هيئة أبوظبي للسياحة والثقافة/ كلمة.
- بيومي، محمد أحمد.(2002). علم إجتماع القيم، مصر: دار المعرفة الجامعية.
- تورين، آلان (2011) براديجما جديدة لفهم عالم اليوم-ت: جورج سليمان، لبنان: المنظمة العربية للترجمة/ مركز دراسات الوحدة العربية.
- جرموني، رشيد (2009) التحولات القيمية بالمغرب: الشباب نموذجاً، مجلة إضافات، العدد 08، ص.ص 159-167.
- حمدوش، رشيد (2009) مسألة الرباط الاجتماعي في الجزائر المعاصرة، الجزائر: دار هومة
- خروف، حميد.(1998). فعالية القيم في العملية التربوية: رؤية سوسيولوجية. مجلة العلوم الإنسانية، جامعة منتوري قسنطينة، دار الهدى، عدد 10.
- الزاهي، نور الدين (2011) المدخل لعلم الاجتماع المغربي، ط01، الرباط: دفاتر وجهة نظر.
- زومبكا، بيوتر.(2012). العودة إلى القيم في النظرية السوسيولوجية، ترجمة: مصباح، محمد، مجلة إضافات، لبنان: مركز دراسات الوحدة العربية، العددان 20 و21.
- غدنز، أنتوني (2005) علم الاجتماع، ت: فايز الصباغ، ط 01، لبنان: مركز دراسات الوحدة العربية.
- منديب، عبد الغني (2006) الدين والمجتمع، دراسة سوسيولوجية للتدين بالمغرب، المغرب: إفريقيا الشرق.
- Bennani, Jalil (2014). Comment les jeunes changent nos vies, Casablanca, Edition : La croisée des chemins
- Berger, Peter. Luckmann, Thomas (2003). La construction sociale de la réalité, Paris : Armand Colin.
- Berque, Jacques (1955). Structures sociales du Haut Atlas, Paris :PUF.
- Dubar, Claude (2000) La crise des identités- L'interprétation d'une mutation, Paris : PUF.
- Dubet, François (1994) Sociologie de l'expérience, Collection la couleur des idées, Paris : Ed du Seuil.
- Galland, Olivier (1994). Sociologie de la jeunesse : l'entrée dans la vie, Paris : Armand Colin
- Guy, Rocher.(1968).Introduction à la sociologie generale, le changement sociale, édition HMH.
- Lambert, Yves (2000) Religion, Modernité, Ultramodernité. Archives de sciences sociales des religions, n° 109, Janvier/Mars.
- Martuccelli, Danilo (1999) Sociologie de la modernité, Gallimard.
- Shalom, H, Swartz.(2006). Les Valeurs de base de la personne : théorie, mesures et applications, in revue Française de sociologie N-4 vol 47 /pp 929- 968 .

Müslüman Gençlik ve Değerler Sistemindeki Dönüşümler: Yeni Bir Okuma

Öz

İslam Dünyası'nda meydana gelen toplumsal dönüşümlerin izlerini ortaya koymada yeterli araçlara sahibiz. Söz konusu eşsiz dönüşümde gençlerin oynadıkları rolün etkileri, yansımaları ve sorunları ortaya konabilir. Özellikle siyaset ve kamuoyunu ilgilendiren dönüşüm süreçlerinin, sosyo-kültürel ve değerler sistemindeki köklü değişimle ilişkisini açıklığa kavuşturulabilir. Bu meydana ifade edebileceğimiz mülahazalardan biri de, bütün Arap Dünyası'nın kuşatan "değerler dönüşüm"ü hakkındaki bilimsel çalışmaların yetersiz olmasıdır. Ayrıca bu konuda araştırma yapanların karşılaştıkları epistemolojik zorluklar da vardır. Özellikle Arap Baharı'nın meydana gelmesinde etkili olan nedenleri belirlemenin zorlukları mevcuttur. Bu çalışmada Arap Baharı'nın nedenlerini tam ortaya koyacağımızı iddia etmiyoruz. Bilakis zamanla bazı hususların anlaşılmasında yardımcı olacak hususları açıklamaya gayret edeceğiz.

Bize göre Arap Dünyası'nda meydana gelen sosyal olaylar, değerler sistemindeki dönüşümle ilgilidir. Çünkü Müslüman Arap Dünyası, diğer toplumlar gibi bir dizi dönüşümlere tanıklık etmektedir. Bu dönüşümler de kültür, ekonomi, değer, politika ve toplumsal sistemlerin bütününe kapsamaktadır. Kuşkusuz bu dönüşüme de en fazla gençler maruz kalmaktadır. Başta Arap Baharı olmak üzere meydana sosyal olaylar hakkında iki temel eğilim mevcuttur. Birincisine göre söz konusu dönüşüm ve sonuçları, genel olarak Batı'nın İslam Dünyası'na yaptığı saldırı sonucunda meydana gelmektedir. İkinci eğilim ise toplumda etkili olan ve birçok değişime yol açan derin nedenler üzerinde durmaktadır. Bunun başında da nesnel ve objektik unsurların sonucunda meydana gelen gençlerin evren bakış açılarındaki dönüşüm gelmektedir. Bu da günümüzde siyasi ve sosyolojik dönüşüme öncülük eden yeni bir gençliği doğurmuştur. İşte bu çalışmada Arap Dünyası'ndaki değerler dönüşümü, sonuçları, onun gençlik üzerindeki etkileri ve yeni bir gençliğin ortaya çıkma olanakları ele alınacaktır.

* أستاذ علم الاجتماع بكلية الآداب والعلوم الإنسانية بمكناس عضو مجموعة البحث المدرسة والتغير الاجتماعي/ مكناس/ المغرب عضو الجمعية العالمية لعلماء الاجتماع/ برشلونة/ إسبانيا عضو المجلي العربي للعلوم الاجتماعية/ بيروت/ لبنان (rachidsociology@gmail.com)

على سبيل الاستهلال: السياق والدواعي والمقاربة

ربما نمتلك مسافة كافية لمحاولة استكشاف بعض معالم التحول المجتمعي الذي حصل في الوطن العربي-الإسلامي، ودور الفئات الشابة في هذا التحول النوعي وغير المسبوق، من حيث الآثار والانعكاسات والتحديات وكذا الرهانات التي خلقها هذا الحراك في ربوع الوطن العربي. خصوصاً عندما يتم ربط عمليات التحول التي تطل المجال السياسي والاجتماعي العام، بالتحول الأساس الذي يعتمل في النسقية القيمة والسوسيوثقافية.

ولعل من بين الملاحظات التي يمكننا ان نبسطها في هذا السياق، هو ضعف المواكبة العلمية، وخصوصاً في العلوم الاجتماعية، لرصد هذه التحولات القيمة التي اجتاحت المنطقة الحضارية الإسلامية، ورغم أنه تناسلت العديد من الدراسات والأبحاث واللقاءات التي حاولت فهم كيف يمكن فهم وتفسير هذا التحول؟ وما هي الأسباب الظاهرة والخفية لحدوث مثل هذه التموجات والتحركات، وهل هذه التحركات تبدو عفوية وعرضية أم أنها جاءت نتيجة شروط وظروف موضوعية تفاعلت لتؤثر في بنية المجتمع برمتها؟ لكن قد اجازف بالقول، إن هناك قضايا لا زال يلفها البياض في فهم وتفسير ما حدث.

وغير خفي على أحد، الصعوبات الاستمولوجية التي تواجه الباحثين في الخوض في هذه الإشكالية، -وتحديداً صعوبة تحديد الأسباب والعوامل التي ساهمت في حدوث هذه التحركات (نقصد الربيع العربي)، باعتباره فعلاً سوسولوجياً، يسري عليه ما يسري على غيره من الظواهر الاجتماعية-. فإن محاولة دراسة مفاعيل الثورة، وخليفتها وسيقاتها الخفية تبقى دائمة غامضة ويكتنفها الكثير من البياضات. وكما يؤكد العديد من السوسولوجيين «تورين»، من كون المنهج السوسولوجي، يبقى قاصراً عن إدراك كنه الظواهر والتفاعلات التي تخترق المجتمعات المعاصرة، ولهذا فأقصى ما يمكن أن تصل إليه السوسولوجيا، مجرد خطاطات إرشادية لا أقل ولا أكثر.

ونحن عندما قررنا مباشرة هذا الموضوع، لا ندعي أي تملك لناصية تفسير مفاعيل الحراك العربي، لكننا نحاول، خصوصاً، -بعد تحقق مسافة زمنية قليلة نسبياً، لكنها تساعدنا في فك بعض من هذه البياضات-،

أن نقرب من الموضوع، بالتركيز على التحولات القيمة التي تجري في وعينا ولا وعينا بشكل بالغ التعقيد، مما يحجب عنا كل رؤية محينة لاستشراف التداعيات. ولهذا كانت دراسة القيم من أعقد الدراسات في حقل العلوم الاجتماعية. وتزداد الصعوبة الاستيمولوجية في دراسة التحولات القيمة وعلاقتها بالحراك العربي/ الشباني، عندما تغيب أو على الأقل تنفلت المقاربات التفسيرية النظرية في العلوم الاجتماعية، من تشكيل إطار نظري قابل لقراءة مختلف الأوضاع السوسيوسياسية والسوسيوثقافية التي تجتاحنا من كل جانب.

إن مداخلتنا المتواضعة، تسعى لفهم الأنساق القيمة وتحولاتها في علاقتها بالجيل الشباني الحالي، -، بالمعنى الذي أضفاه «مانهايم» عن مفهوم الجيل-، وتأثير ذلك على الفعل الثوري بالمنطقة؟

ولهذا نتساءل: هل يمكن الحديث عن تغيرات في منظومة القيم أم أننا نتحدث عن تحولات؟ وإذا كانت هذه التحولات عميقة ومتسارعة، فكيف يمكن قياس تأثيرها على فئة الشباب،

المتنفس والمحتج والحامل للواء التغيير السياسي والاجتماعي؟ وما هي الحملات الثقافية والقيمية التي يتأطر ضمنها شباب المنطقة؟ وهل يمكن افتراض وجود حراك، بدون أطر مرجعية واضحة؟ وهل نحن أمام تحول في نظريات التغيير السياسي والاجتماعي؟ بمعنى آخر، هل يمكن الحديث عن حراك إيديولوجي أم أنه حراك مصلحي، وبدون هوية؟ والأهم من كل ذلك، وقبله، تتساءل: ما هوية الشباب العربي الحالي؟ وكيف استطاع أن يوظف مجموع الرساميل الرمزية في إطلاق دورة جديدة من الحراك في الرقعة العربية؟ وهل يشكل هذه الجيل، قطعة شاملة في رؤيته للكون، عن الجيل السابق؟ أم أنه لا زال ينشطر بجدلية القطيعة والاستمرارية؟ وهل يمكن المجازفة بالحديث عن ميلاد جيل شبابي جديد في الوطن العربي، أم أن الواقع كشف وسيكشف عن تمايزات جد متعارضة؟ وكيف يمكن تجلية هذه الاختلافات؟ وما دور الدين-كحامل للقيم- في هذا الحراك؟ وهل يمكن الحديث عن تمظهرات جديدة، تقطع مع التمثلات السابقة للحقل الديني؟ وإذا سلمنا بوجود تحول في المشهد الديني العربي، ماهي مظاهره الكبرى؟ وأي قراءة ممكنة تنهض لفك السحر عن الفعل الحراك العربي الإسلامي؟ وما هي تداعيات ذلك على الواقع الحالي؟ وهل يمكن التنبؤ بموجة جديدة من التحولات؟ وما هي حدود وممكنات هذه التحولات في التأسيس لوطن عربي حر وكريم ومواطن وعادل؟

أولاً: في رصد بعض مظاهر التحول الكبرى (تأطير نظري)

لا يستقيم الحديث عن منظومة القيم وتحولاتها، بدون التوقف عند أهم هذه التحولات التي طرأت في المجتمعات الحالية، فحسب ما توصل إليه الباحثون في المؤتمر العالمي للعلوم الاجتماعية المنعقد في سنة 2004 بلدن. فقد حاول المشاركون، أن يعرفوا ما هي أهم الاتجاهات الكبرى التي تسم الأوضاع المجتمعية في الكوكب الأرضي؟ وهكذا يمكن الحديث عن خمس اتجاهات -طبعاً لا يمكن إسقاطها على جميع المجتمعات بنفس الحدة، لأن حقل التفاعل الذي تقع فيه هذه التحولات، ليس آلياً وميكانيكياً-، لكن ذلك لا يمنعنا من قراءة هذه التحولات، ومحاولة البحث عن تجلياتها في المنطقة العربية. ويمكن استعراض بعضها كالآتي:

1) "تسريع وازدياد التغيير الاجتماعي: وضمنها تلك التي تبرز في ذروتها في التمظهرات الثورية، والتي ينتج عنها ظواهر اللامعيارية Anomie والصدمة Trauma، والقلق، والقلق من المجهول uncertainty، وفقدان الاتجاه disorientation. وقد تدفع الناس العاديين إلى طرح أسئلة من قبيل: أين نحن: من أين أتينا: إلى أين نذهب؟ وهل ما نفعله جيد اظم سيء؟ وهو يرجعون إلى السوسيولوجيا باعتبارها مصدراً ضمن مصادر أخرى للتنبؤ".

2) لقد شهدنا توسعاً في الديمقراطية والبرلة: ساهمت بشكل حاسم في توسيع حقل الفرص والخيارات من أجل صناعة التاريخ من طرف الفاعلين المباشرين سواء كانوا أفراداً أم مجموعات (مصوتين، مستهلكين، حركات اجتماعية، أحزاب سياسية..) وصناعة اختياراتهم أمر حاسم بالنسبة للتنمية في المستقبل. وباعتبار الاعتراف المتنامي لقوتها، فإن الناس تريد استعمالها بشكل عقلاني، وأيضاً يرجع الناس للسوسيولوجيا ضمن مصادر أخرى، من أجل الاستشارة.

3) الثورة التربوية: والتي مكنت فئات عريضة من الناس من المعرفة، وبشكل خاص أكثر حساسية وانفتاحاً على المعرفة التي تخصهم هم أنفسهم، من أجل توفير توعية- ذاتية ضمن مجالات أخرى، وذلك يتم عبر السوسيولوجيا. (الأمثلة في العالم الإسلامي كثيرة، الجامعة، الأسرة، المدرسة، الشارع، الاعلام، الأحزاب..). لقد كان تحصيل التعليم، عاملاً أساسياً في

الثورات العربية، أكثر من التكنولوجيا الجديدة، والتي كانت مجرد أدوات ووسائل لتعميم المعرفة والتشهير بضرورة التغيير السياسي، ولكنها لم تكن أساس الحراك. لا قيمة للشبكات في غياب القدرة على القراءة والكتابة»

ويمكن اعتبار إشكالية التربية والتكوين بالوطن العربي، وعلاقتها بالحراك العربي، من بين الإشكالات التي استأثرت باهتمام الباحثين، وهل هي من بين أسباب حدوث الحراك العربي، سواء في شقها السلبي، عندما لا تحقق هذه المنظومات نتائجها المرجوة، أو في شقها الإيجابي، الذي يعني أن التحولات العميقة التي شهدتها الوطن العربي، إنما كانت بفعل الثورة التربوية والتي استفادت منها أجيال من الشباب المتعلم؟ ولعل هذه الجدلية، كانت من بين القضايا التي انتبه إليها (سعد الدين إبراهيم)، عندما طرح فرضية، تقول أنه «حسب برنامج الأمم المتحدة الإنمائي، فإن كل الأقطار العربية قد حققت معدلات من النمو الاقتصادي، تتراوح بين 3 و7 في المائة سنويا خلال العقد الحادي والعشرون (2009/2000)، أي أن العرب إجمالا كانوا في نهاية ذلك العقد أعلى دخولا، وأكثر تعليما وصحة وتغذية» وليس كما ذهب البعض الآخر، من أن الحرمان من الاستفادة المثلى من التعليم كانت سببا من بين أسباب وعوامل أخرى لحدوث الثورة. ولهذا اعتبر «سعد الدين إبراهيم» أن ما عانت منه الدول العربية هو «حرمان نسبي» وليس «حرمانا مطلقا» وعليه فإن هذه الشعوب عندما تقارن وضعها مع دول أخرى، يحصل لها نوع من «الشعور بالظلم»، أو الإحباط، مما يدفعها للتغيير، إلا أن ذلك لا يحدث إلا إذا كان هناك وعي بما تقوم به»

4) هناك ارتفاع في الأشباع في عالم- الحياة live- world عبر وسائل الاعلام الجماهيرية mass-media، كما أن التقنيات الجديدة للتواصل، وتكنولوجيا الاتصال فتحت فرصا غير مسبوقة من أجل النقاشات العمومية، والتي أصبحت السوسولوجيا مصدرا مهما.

5) هناك صيرورة متقدمة من العولمة التي تحسس الناس بالأبعاد الكونية للمصير الانساني والتضامن العالمي وحقوق الانسان وتدفعهم إلى البحث عن الحلول التي يقعون فيها. (القضايا القيمة، الكروية، الاحتجاجات...)» (مصباح، 2013).

وبالإضافة إلى هذه الاتجاهات الخمس، يمكن ان نجازف بإضافة اتجاهين آخرين مؤثرين- في اعتقادنا- في تحريك مفاعيل الحراك العربي، وهما:

6) التحول في السلطة: حيث لم تعد محتكرة بيد الحكام وصناع القرار والسياسيين والاعلاميين، وحتى داخل الأسرة العربية التقليدية، (أي سلطة الأب)، فإن تأثير التعليم وعلاقته بالتحول الديمغرافي (كورياج، 2013)، أثرا في تراجع السلطة في المجتمع، بمعناه العام، الذي يضيفه «فوكو» على هذا المفهوم. ويمكن الإشارة في هذا الصدد، إلى أن هذه الظاهرة، ليست عربية مائة بالمائة، فقد عرفتها دول أوروبا وأمريكا، وخصوصا الولايات المتحدة الأمريكية، فمع صعود «أوباما» إلى سدة الحكم، باعتباره أحد الملونين، وأيضا ينتسب للكنيسة الكاثوليكية، فإن ذلك مما يعني أنه وقع انزياح في سلطة التحكم في هذا البلد، والذي كان لصالح النافذين وشركات صناعة الرأي.

7) تحولات الحقل الدني: بفعل العولمة وارتفاع نمط الاستهلاك الذي وفرته التكنولوجيات الحديثة، فإن أشد الحقول قداسة، وهو الدين، عرف بدوره تحولات، على مستوى التمثلات

والاستيهامات والاتجاهات عند فئات واسعة من المجتمع العربي، وبشكل خاص، عند شريحة الشباب من الجنسين. وقد تبين من خلال عدة بحوث واستطلاعات (الاستطلاع العربي، 2011، 2012، 2013، 2014.. تقرير الاسلام اليومي، بيو ريشيرش، كالوب..)، أنه بقدر ما يتعزز الحضور الديني عند الفئات السابقة، على مستوى المعتقد أو الممارسات الطقوسية، فإن الملمح البارز في عناصر التحول، هو وجود حالة من التدين الفردي، المنفصل من كل الإيديولوجيات والمؤسسات والأطر (طبعاً بدون تعميم مفضل)، وهو ما ظهر في التجربة الثورية المصرية بأهبي صورته (عواد، 2011).

وبكلمة، فإن هذه التوجهات الجديدة - التي لا ندعي أنها الوحيدة، التي تنتصب كآليات للتفسير -، لكنها تبقى مع ذلك موجّهات لنا، تساعدنا كباحثين في العلوم الاجتماعية، وفي حقل السوسيولوجيا، على الاقتراب أكثر من فهم واقع الشباب العربي والحراك الثوري، وعلاقة ذلك بمنظومات القيم.

وإذا كانت التوجهات السابقة، مؤثرة في عمليات التحول العربي / الشبابي، فإن الانتباه لبعض المتغيرات الأخرى المحيطة لتلك التحولات، يعد في نظرنا، مدخلاً أساسياً، لقراءة خلفيات الحراك العربي. وعليه، يمكن أن نتحدث عن التحول الديمغرافي في علاقته بالثورات، وأيضاً عن تراجع القيم المجتمعية وبروز القيم الفردانية، والانتشار المكثف لوسائل الاعلام، والتغير الذي طال علاقة الشباب بالفضاء العام العربي، وانتشار قيم الحرية والثقافة الحقوقية الكونية، وغيرها من المتغيرات التي تفاعلت مع المتغيرات الأخرى الخارجية لتولد الحراك الشبابي في المرحلة السابقة.

ثانياً: التحول الديمغرافي وآثاره على التحول المجتمعي

من خلال المعطيات المتوفرة، يتبين أن المجتمعات العربية، تعرف انتقالاً ديموغرافياً نوعياً، حيث ترتفع فئة الشباب المتراوحة أعمارهم ما بين 15 و 30 سنة، وتقل فئة الأطفال دون سن الخامسة، وبالمقابل ترتفع شيخوخة المجتمع تدريجياً. انطلاقاً من هذا المعطى، يبرز التحدي الديموغرافي الذي عنوانه العريض: ارتفاع فئات الشباب.

لكن ما علاقة هذا المعطى بحدث الثورة؟ سؤال قد يطرحه كل متتبع، والحال أن هناك أكثر من داعٍ لربط حدث الثورة بارتفاع حجم فئات الشباب، ألم يكن وقود الثورة من هذه الفئة؟ ألم يكونوا هم الفاعلون الأساسيون في الثورة؟

” إذا اعتبرنا أن الانتقال الديمغرافي وتوسع المجتمع المدني الذي في هوامشه فئات النازحين من البوادي، وأهمية دور الطبقة الوسطى، وانتشار العائلة النووية، واختلال مرجعيات القيم وتنوعها، لم تتمكن عوامل التحول هذه من زحزحة بنيت التسلطية عن مواقعها، بل وذهبت، على عكس اتجاه التحول، إلى تعزيز آليات المراقبة والتصلب إزاء مطالب الحرية والديمقراطية، فإن «الثورات» وأشكال الاحتجاج التي انفجرت بوجه الأنظمة بقدر ما تعبر عن حاجات اجتماعية، فإنها تحمل، بموازاة ذلك، حركية ثقافية خاصة، متعددة ومتنوعة وامتيازة المرجعيات والقيم، لكن عديدين من المهتمين (سبيلا، 2007)، أكدوا أن هذا الحراك، سيولد ويطور ثقافته الخاصة، وسيطلق العنان لتحولات ثقافية أكثر جرأة. هذا الحراك سيكون بمنزلة قوة دفع وحفز على التطور الفكري والثقافي بموازاة التحولات الاقتصادية والسياسية الجارية،

والانخراط في زمن العالم الحديث. وعليه ستزيد هذه التحولات التاريخية الجارية من جرأة الفهم والنقد وكسر الجمود الفكري والثقافي الذي يحكم المجتمعات باسم ماضٍ نموذجي تليد» («أفاية، 2012»).

إن الوقوف عند عناصر التحليل السابق، يؤكد لنا بالملمس، أن الفئات الشابة، من أكثر الفئات تفاعلا مع التحولات التي تجري في الوطن العربي، خصوصا إذا علمنا

أن ارتفاع فئات الشباب في الوطن العربي، لم تواكبه سياسات عمومية وبرامج مندمجة لاستيعاب هذه الفئة، مما جعلنا نستفيق على هول الثورة ومفاعيلها، دون أن ندرك المسببات الحقيقية لها. ولهذا يعتبر العديد من السوسيولوجيين أن المسألة الشبابية بمعناها الواسع، تعد إحدى سمات التوتر والقلق التي تسم المجتمعات التي يقع فيها تحول نوعي، أو تعيش على وقع الانتقالات السوسوحضارية. (بارنسونز، 1992)

ومن بين النتائج -ليس في شكلها الميكانيكي- ولكن بطابعها الجدلي والمتفاعل، والتي استخلصت من عدة دراسات سابقة، تبين أن هناك علاقة طردية/ تلازمية، بين حصول الثورة، وارتفاع نسبة القراءة إلى النصف في المجتمع، وهكذا: «شهدت الدول العربية طوال العقود الأربعة الأخيرة، وبالتناسب مع درجة تقدمها، تحولات ثقافية وديمغرافية وأثروبولوجية وعائلية، تشبه تلك التي عاشتها أوربا منذ نشوب الثورة البريطانية (1640-1660)، والثورة الفرنسية (1789-1793). وبعكس ما تدعيه النظريات الجوهرية أو الثقافية (الثقافية)، لا يشكل العالم العربي، استثناء لهذه التطورات، ويتناقض التفكير عكس ذلك جوهريا، وفكرة التقدم البشري» (كورباچ، 2013).

وكتيجة يمكن أن نستخلصها من الترابط، بين التحول الديمغرافي وارتفاع الرأسمال الثقافي، يمكن القول، - أنه رغم الجهود المتواضعة التي بذلت في مجال التعليم والتربية والثقيف-، فإنها كانت سببا في تشكيل جيل متملك لناصية المعرفة وقادر على التعبير عن ذاته وعن طموحاته بشكل تفوق على الأجيال التي سبقته (أقصد جيل الستينيات والسبعينيات). وهنا يمكن أن يعترض علينا أحد، كيف نفهم تخلف المنظومات التربوية العربية وارتفاع الرأسمال المعرفي؟ إن الأمر لا يرتبط بمخرجات محددة في الزمان والمكان، بل الأمر يرتبط بمكتسبات جيل بكامله من عوائد التعليم، ليس بمعناه الضيق، ولكن بالمعنى العام، وعليه، وارتباطا بهذا المتغير الهام، فإن المؤرخ البريطاني «لورانس ستون» توصل من خلال دراسته للثورات الثلاث: الانجليزية والفرنسية والروسية، إلى وجود علاقة طردية بين تمكن نصف ساكنة مجتمع ما من القراءة والكتابة، والخروج من الأنظمة الأكثر سلطوية، إلى أنظمة أكثر ديمقراطية، وهو ما يطلق عليه ب «الإقلاع الثقافي».

إلا أن هذا العامل لا يمكن أن ينهض مفسرا وحيدا على القول بأن هناك علاقة ميكانيكية بين ارتفاع فئات الشباب وضعف السياسات العمومية ووقوع الثورة؟ فهذا تحليل اختزالي وتبسيطي لا يمكن أن يقول به أي باحث، لهذا فإن الأمر يفتح على عدة عوامل، والتي تبدو مترابطة بحيث يصعب فهم سبب دون ربطه بمجمل التحولات التي تقع في المجتمع.

ثالثا: تراجع دور المؤسسات التقليدية وانهيار السلطة

كسلطة الزوايا والمساجد والمدارس والأسر في إنتاج وإعادة إنتاج القيم المجتمعية، والحفاظ

على استمراريتها. ففي ظل التحولات الأنفة الذكر، وجدت هذه المؤسسات نفسها غير مستوعبة للكثير من التعقيدات التي طرأت على المشهد العالمي، وعلى منظومة القيم وعلى مصادر هذه المنظومة، وكيف أصبحت تتسرب إلى مخيال ووجدان الأفراد، وتحدث نماذج للسلوك بعيدة عن دور المؤسسات التقليدية. وعلى العموم فإن هذه الظاهرة ليست خاصة بالمجتمعات العربية، بل هي عامة في كل المجتمعات البشرية. فقد فسر، -«إيرك هوبزباوم، المؤرخ والباحث السوسولوجي (عصر التطرف، 2011)،- ذلك «عندما تحدث عن تهاوي المؤسسات الاجتماعية في إنتاج وإعادة إنتاج القيم المجتمعية بسبب التصدعات التي تعرضت لها هذه المؤسسات». ورغم أن الحالة العربية لا زالت تمثل نوعا من الاستقرار في أداء وظيفة الأسرة كمؤسسة من بين المؤسسات السابقة الذكر، لكنها بدأت تعاني هي الأخرى من تصدعات، لان عمق التحولات التي مست بنيتها (خروج المرأة للعمل، والضغط اليومية التي تتعرض لها كل الأسرة، بدأ يعمق حالة التوتر والحيرة والقلق، وما للجوء القوي للاستشارات السيكولوجية عبر الأمواج الإذاعية الخاصة والعامة، إلا مؤشر على ما ندعيه). كل ذلك يسلمنا للحديث عن تزحزح في مفهوم السلطة-عند فئة الشباب-، بين تمثلات الأمس واليوم.

ولكي نفهم جيدا مسألة تحول السلطة وتهاوي المؤسسات التقليدية، يمكن أن نستلهم البرادغيم التفسيري الذي تحدث عنه «تورين»، حيث يشير إلى ميلاد الفرد «Sujet»، بما يعنيه ذلك من بروز ثقافة جديدة تعبر عن ذاتها من خلال اتخاذ المواقف والقرارات والاستقلالية وتحمل المسؤولية. ولا يفهم من ذلك أننا نتحدث عن بروز الفردانية كقيمة سلبية تهدد تماسك اندماج المجتمع، بل إننا نتحدث عن قيم جديدة سماها عالم الاجتماع «ألان تورين» «عودة الذات». وهذا المفهوم، يرتبط أولا وأخيرا، بوعي شمولي. وهذا ما يظهر حين نرى الأفكار المقدمة هنا مبثوثة في اللغة المتداولة، والصحافة الشعبية وعلى شاشات التلفزيون التي تغير بدورها رغبات أكبر عدد من الناس. هذا الانقلاب الثقافي تحمل رايته النساء، بنوع خاص، لأنه لا يمكن فصله عن انهيار السيطرة الذكورية وبرز ثقافة جديدة تتحرر من التبعية الذكورية» (تورين، 2011). ولعل هذه الإطالة كافية لفهم انقلاب السلطة داخل الأسرة، وانزياحها نحو المرأة، أو نحو لا أحد (غياب المرجعيات). وأيضا يمكن أن نفهم جزءا من هذا التحول داخل المدرسة، حيث انهارت سلطة المدرس والإداري، في ظل التمثلات الجديدة التي يحملها شباب اليوم حول السلطة، فقد تهاوت تلك الصورة الأسطورية التي كان يحملها الجيل السابق عن المدرسة والمدرس. إنها بكل تأكيد ثقافة جيلية جديدة، بالمفهوم «المانهايمي» للجيل.

رابعا: التدفق الاعلامي وتحولات منظومات القيم

ومن بين العوامل التي أثرت في منظومة القيم عند الشباب في المنطقة العربية: الثورة التكنولوجية، بكل حواملها ووسائطها وتقنياتها، وقد تبين أن العالم العربي استفاد بشكل كبير من هذه الثورة، التي سماها «ألفن توفلر» «بثورة الأنفوميديا» إذ تبلغ عدد القنوات الفضائية الملتقطة بالمنطقة حوالي 1400 قناة، والرقم مرشح للارتفاع في السنوات المقبلة. وبجانب هذه القنوات، هناك عالم «النت» الذي شكل ثورة حقيقية في إحداث تحولات سريعة ونوعية في مخيال ووجدان الشباب. وخصوصا من خلال الشبكات الاجتماعية، كالفيسبوك وغيرها، ولعل المعطيات الإحصائية تبين أن نسبة مستعملي هذه الشبكات الاجتماعية في تصاعد متواصل.

لكن ما هو تأثير الانترنت على منظومة القيم التي يحملها الشباب؟

غير خاف على أحد أن الشباب وجد في العالم الافتراضي، ضالته حيث تغيب الحواجز والسلط، وتخفي الرقابة من أي كان، مما يوفر لهم مجالاً مفتوحاً للتعبير عن ذواتهم، وتحقيق تطلعاتهم، وإن كان على المستوى الافتراضي، لكنه من الناحية السيكولوجية، يعتبر منفذاً هاماً، للتواصل وتقدير الذات، خصوصاً في المجتمعات العربية، التي انفتحت شبابها على هذه التقنيات في ظل وجود تحولات بدأت تمس بعض المؤسسات التنشوية التقليدية.

وبدون شك فعالم الانترنت، بكل ما يحمله من ثورة حقيقية في كل المجتمعات، أحدث تغيرات عميقة في كل شرائح المجتمع، لكن بصفة خاصة لدى فئة الشباب المتعلم والحضري، لأن استعمال هذه الأدوات لا زال مقتصرًا على الفئات المتعلمة، وبشكل جزئي على بقية الفئات.

ولهذا يمكن القول أن الانترنت له دور في تغيير قناعات الشباب. لكن يصعب الجزم برد ذلك لهذا العنصر، فالمسألة مركبة، حيث تتداخل فيها العديد من العوامل، فعلى سبيل المثال، يمكن أن نفسر ظهور قناعات جديدة عند الشباب الحالي، والتي تخالف ما هو سائد عند بقية الفئات، بتحول البنيات الاجتماعية (الأسرة والمدرسة والمسجد، والحي والإعلام...)، وحدوث هوة عميقة بين وظيفتها بين أمس واليوم، مما جعل الشباب يبحث لنفسه عن عوالم جديدة، « كالنت » مثلاً. وقد تفاعل معه الشباب بشكل سريع، والأهم في هذا السياق هو سقوط جدران الخوف والتحفز والتردد. حيث يتم التعبير في العالم الافتراضي بكل حرية وطلاقة. فعلى سبيل المثال، يمكن أن نذكر أن هذه الوسيلة، جعلت الشباب يعبر عن مواهبه الفنية، وأن يسمع صوته لكل الذين يتفاعلون معه، بدون أية حسابات أو بروتوكولات، أو تعقيدات واقعية. والتي كانت في السابق تحد من هذه الحركية وهذه التطلعات.

إلا أن أهم شيء يمكن تسجيله في هذا المسار الذي واكب عملية ذبوع الإنترنت وسط شرائح كبيرة من المجتمع، هو تملكها لجزء من السلطة التي كانت محتكرة في يد نخبة مهيمنة، والتي كانت تستفرد بالسلطة والثروة والمعرفة والقيم. لكن مع هذا التحول استطاع الفرد العادي والبسيط أن يكون له صوت يسمع ومنبر يتكلم من خلاله وجمهور يتواصل معه، ولم تعد وسائل الإعلام التقليدية التي كانت تملكها الدولة وبعض اللوبيات أصحاب المصالح الاقتصادية والسياسية والدينية، هي المسيطرة والمحتكرة للسوق المعلوماتي ولتداول المعطيات، بل أصبح الأمر متساعاً. أو لنقل بلغة أخرى، لقد تفتت السلطة، ولم تعد بيد أحد، بل هي ملك للجميع. ولهذا كانت الثورات تعبيراً عن صراع حول السلطة، كأحد الموارد الرئيسية في صراع المجتمعات البشرية.

في هذا السياق لا يمكن أن نتجاهل دور بعض القنوات الفضائية التي عملت على تشكيل الرأي العام، ولا ننسى الوثائق الهامة التي نشرها موقع « ويكيليكس » والتي تعتبر وثائق تاريخية، لأول مرة في تاريخ البشرية، يتم ذبوعها بهذه السرعة وفي ظرف وجيز. مما أضفى على هذه الأحداث الأخيرة طابعاً متسارعاً ومفاجئاً، (هذه الحقائق تم الكشف عنها من طرف عدة دراسات صدرت في الآونة الأخيرة على أحداث تونس ومصر).

ومن خلال هذه الآلية (امتلاك جزء من السلطة)، وبحكم توفر شروط موضوعية، كالصحة الديمقراطية التي عمت كل بقاع الأرض، بدأت التكنولوجيا، ومنها النيت، يوظف من قبل

الشباب ليس في «الشاط» كما كنا نعتقد، بل حتى في القضايا السياسية والحقوقية والمصرية للمجتمع.

وقد تنامي مع هذه التحولات، ارتفاع منسوب الوعي السياسي لدى شريحة الشباب، ولعل مؤشر ارتفاع الحركات الاحتجاجية في كل مناطق الرقعة العربية، ما يعزز هذا التحليل، وهذا حتى قبل الثورات. مما يدل على أن مفاعيل الثورة كانت تختمر بشكل هادئ، وغير مرئي بالنسبة للباحثين.

و بالنتيجة، عوض أن يظل الشباب كفتة مفعول بها، منفعلا بما يقرر أهل الحل والعقد، فإنه أصبح فاعلا رئيسيا في المعادلة. فشاب اليوم لم يعودوا مجرد أرقام، بل أصبحوا ذات فاعلة، كما عبر عن ذلك السوسيولوجي الفرنسي «ألان تورين» في آخر كتبه المنشورة «بارديغما جديدة لفهم عالم اليوم، 2011. ومعنى ذلك أن الشباب أصبحوا مؤثرين في صيرورة القرار، إذ انتقلت مطالبهم من مجرد توفير بعض المطالب المادية، إلى مطالب وتطلعات ذات أبعاد سياسية وحضارية كبرى، فقد أصبح مطلب الحرية والكرامة والعدالة هي الأيقونات التي تغنت بها الجماهير الشعبية، ومن بينها، شباب المنطقة العربية.

ولعل أهم ما نتج عن هذه الثورة التكنولوجية، هو ما تنبأ به الباحث «ألفن توفلر (1980)»، عندما أقر بأن العصر الحالي، سيشهد انقلابا في السلطة بشكل مدهش، قائلا: «(يشير إلى أن العالم سوف يتحول من الديمقراطية التي ننتخب فيها ممثلين عنا والتي قادتنا إلى ديمقراطية جزئية أو شبه مباشرة، إلى صيغة جديدة أفرزتها ثورة الاتصالات، وهي التي تمثل فيها أنفسنا، وهي ديمقراطية لا تعتمد على الثقافة، ولا على الانتماء الطبقي، ولا على شجاعة الحروب، ولا الخطابة ولا الإدارة السياسية بقدر ما تعتمد على قرار الاغلبية الاجتماعية ومشاركتها في اتخاذ القرار)». إن هذه القراءة الاستشراعية، لمجتمع الموجة الثالثة، ينبئ عن قدرة عالية في قراءة الأوضاع، فليس بخاف على أحد تراجع الثقة في الأحزاب الكلاسيكية، وكيف أصبحت مكائنها في ظل التنافس الشرس الذي يلعبه الفاعلون الجدد في الساحة الفضائية، التي تعد أكثر تفاعلا، وأكثر تماهيا مع لغة الشباب، وتطلعاتهم وطموحاتهم (سواء الحقيقية أو الوهمية)، المهم أن الوسيط الاعلامي (الشبكات الاجتماعية) أصبحت تلعب دورا محوريا في عملية التغيير.

خامسا: تحولات أنساق القيم عند فئة الشباب وتأثير ذلك على الحراك المجتمعي: قراءة مقارنة في بعض التجارب (تونس/ مصر/ الجزائر/ المغرب)

من بين الملاحظات التي يمكن استخلاصها من دراسة الفعل الثوري، هي أنه ليس متشابها في كل الدول، فرغم كونه يرفع شعارات واحدة في مضمونها (الكرامة، الحرية، لا للفساد، الديمقراطية...)، فإن التجارب تختلف باختلاف السياقات السوسيو تاريخية، التي تميز كل بلد عن آخر. و عليه، فنحن سنسعى من خلال هذا العنصر، أن نتوقف عند أربع تجارب شكلت في نظرنا، فسيفساء جد مركب، يمثل حالات دراسية جد هامة للباحثين: تونس، مصر، الجزائر والمغرب.

1. فيما يخص التجربة التونسية: ربما الدولة الوحيدة التي كانت غير واردة في سجل الدول العربية التي ستقع فيها الاضطرابات والقلاقل والتوترات، هي تونس. باعتبارها أنها كانت تستلهم نموذجا تنمويا «رائدا» في شمال إفريقيا. حيث كانت كل المؤشرات تبين أن البلاد

في طريقها للتنمية، وأنها قطعت أشواطاً هامة في سبيل الوصول إلى ذلك. فقد كانت سباقاً في استنبات القيم الكونية والحداثيّة، ولعل ارتفاع مؤشري انخفاض الخصوبة والتعليم، كافيّين للتدليل على «نجاح النموذج التنموي». لكن علمتنا الخبرة السوسولوجية، أن الظواهر الاجتماعية لا يمكن الاكتفاء بالنظر إليها في ظواهرها المرئية، بل يجب الغوص في لا مرئيتها. من خلال هذا التأطير، سنحاول أن نجيب عن سؤال جوهرى: كيف يمكن فهم الفعل الثوري التونسي؟ وهل له من الفريدة ما يبيئ بتحول في الرؤية النظرية للتغيير؟

توصل أحد الباحثين (المسكينى، 2011) إلى أن: الشباب كيان حيوي، وليس شريحة سياسية أو أيديولوجية، لذلك كانت الانتفاضات تجسداً لطبيعة هذا الكائن الشبابي» لا تأبه لمقولات الحلال والحرام ولا للإيديولوجيات القومية والليبرالية أو العلمانية، فبعيدا عن تأصيل شرعي أو وضعي». بمعنى آخر فإن الثورة التونسية لم تكن بدافع إيديولوجي، بل هي تعبير عن هموم المواطن الشاب، الذي لفظ الاستبداد والفساد و«الحكرة». «إن الشباب الحيوي، الذي لم يكن هاجسه الأساس هو الدفاع عن هوية أو مرجعية دينية أو علمانية أو سياسية، بل فقط، إثبات وجوده ككائن حي، وحينما يستحيل ذلك، هناك استعداد في كل وقت للذهاب إلى الحالة القصوى، وذلك باللجوء إلى الحرق الذاتي» التغيير السلمي بدل التغيير العنفي» (الخيارى، 2013).

ويمكن أن نتوقف قليلاً، عند التوجه الجديد الذي اتخذته الثورة في تونس، وذلك بمحاولة فك السحر عن جدلية الثورة والسياسية. فكيف ذلك؟

إذا ما حاولنا أن نستنطق الحس التاريخي للفعل الثوري السابق (الثورات الأوربية تحديداً)، يمكن القول، أن هذه الثورات (الإنجليزية، الفرنسية، الروسية)، أفضت إلى توفير «الشروط المناسبة للبلورة «ثقافة جديدة»، قوامها فكر مؤصل مستنير، ومعرفة متجددة، ومنظومة قيمة وأخلاقية، داعمة لمبادئ الحق والخير والجمال، ولكل القيم والممارسات السوسيوثقافية، المكرسة لحرية وحقوق وكرامة الإنسان في المجتمع» (محسن، 2013).

وفي هذا الصدد، يمكن الحديث عن دور النخب السياسية والفكرية، في تأطير الفعل الثوري، لكن الحاصل في مجتمعنا العربية، وهو ما تجسده الثورة التونسية، هو الطلاق البائن بين النخب السياسية والفكرية والمجتمع، وعلى رأسه فئة الشباب. الشيء الذي يسلمنا للحديث عن ثورة بدون رأس، بما تعنيه، من دلالات وعبر، فالثورة التونسية، بل وحتى الثورات الأخرى، لم تكن مؤطرة وفق رؤية مرجعية فكرية سياسية، بل كانت بمثابة الهدير الذي لا وجهة له، ولعل ما وقع بعد الثورة في تونس، من تصدعات وتوترات وقطائع، يمثل في نظرنا جانباً مهماً مما ألمحنا إليه من غياب عمق فكري وسياسي لهذا الفعل.

إلا أنه، وعلى العموم، وإذا ما تجاوزنا هذه الملاحظات التي تحتاج بدورها لمزيد من التفصيل، فإن التجربة التونسية تمثل حالة «فريدة» في العالم العربي، وقد توصل «بشارة، 2012»، إلى أن هذه الثورة تتميز بتسع خصائص: «الطابع الاحتجاجي / الشعبية / الحراك خارج الأحزاب / الطرح السياسي / اللاعنيف / حيادية الجيش / استعمال وسائل الاتصال الحديثة / التأكيد على المواطنة / غياب قيادة واضحة». وقد تكون هناك مميزات تنحسب على بقية الدول، لكن ما يميز حقيقة تجربة تونس، هو انتفاضتها الأولى، والسبق التاريخي، وهذا يعتبر مهماً للتأمل والنظر.

2. الحالة المصرية: إذا كانت تجربة تونس تمثل نموذجا فريدا في العالم العربي، على مستوى الفعل الثوري، فإن التجربة المصرية، تعد واحدة من التجارب التي تتميز بتركيبها وبتعقدتها، وبشكل خاص، لبروز الحامل الديني، كأحد العوامل التي ساهمت في تسريع وثيرة التحولات التي عصفت بمصر. فكيف يمكن توضيح ذلك؟

لعل من بين المميزات التي ميزت أرض الكنانة، هو السبق التاريخي لوجود ما سمي «بالإسلام السياسي»، منذ زمن بعيد، وقد كان لوجوده أسباب تاريخية كما هو معروف. فكما يؤكد الباحثون والمهتمون، فإن الاعلان عن نهاية «الحكم الاسلامي» بالدولة العثمانية، كان ايدانا بانطلاق الشراردة الأولى لحركة «الاسلام السياسي» على يد الزعيم «حسن البنا»، وقد تزامن مع ذلك وبعده، ما تعرضت له مصر من احتكاك بالغرب، مما ولد انفصامات وتشظيا هوياتيا، سيجد لنفسه الجواب في الدين، باعتباره حمولة ثقافية جد قوية. وهكذا نشأت «حركات إسلامية» تبني الخيار السلمي في التغيير، بجانب أخرى تنشُد التغيير بالعنف (السلفيون). لكن أهم ما يمكن الإشارة إليه، هو التغلغل القوي لحركات الاسلام السياسي في الفضاء العام المصري، ما أتاح لهم تجذرا مجتمعيا، يصعب إقتلاعه. لكن الحركية السياسية لحركات الاسلام السياسي، لم تكن تستطيع أن تخلق المفاجأة- نظرا لطابعها المحافظ والاستاتيكي- مما أحر الفعل الثوري عدة عقود، إذ بالرغم من توفر ثلاثة أعطاب، للنظام الحاكم (حسني)، وهي: فقدان الشرعية، والفساد، وعدم الفاعلية، فإن الطابع التقليدي للحركات الاسلامية، ولأحزاب التقليدية، سيطيل من أمد حياة هذا النظام، إلى حين وقوع ثورة الياسمين. وهكذا سيتشكل سياق جديد في مصر، سيعمل على بلورة رؤية تغييرية تمتشق من الحامل الديني الشيء الكثير، لكن ليس بالمفهوم التقليدي والكلاسيكي للدين، لكنه بشكل أكثر حداثة وأكثر تسامحا وأكثر تعايشا مع الآخرين. وكما يقول الباحث (عواد، 2011) «فقد رافق انتفاضة الشباب في الأحيزة العامة، و التي مست عدة مجالات، نخص هنا مجال التدين الشبابي. وهكذا نسجل أولا، وفي سابقة هي الأولى من نوعها، أن التدين قد أصبح منتشرًا في الأحيزة العامة، وغدا ظاهرة إعلامية ثقافية اجتماعية وحقوقية. كما انبثقت في تلك الاحيزة أشكال من الممارسة الدينية امتازت بالتسامح والفتح، وهو ما مكن من أن نجد في فضاء واحد، وجنبا إلى جنب، عدة ممارسات كالتدين وترديد الشعارات والموسيقى والغناء، ونظم الشعر وكتابة الشعارات ورسم الكاركاتور... حضور القبطي والمسيحي».

والمثير في التجربة المصرية، هو كونها استطاعت أن تخلق «فضاء عاما» لتثوير الفعل الثوري، وكأنا في زمن «الأكورا» اليوناني، أو «الفوروم» الروماني. حيث الكل يساهم في إثارة النقاش في الشأن العام. والأكثر إثارة هو أن يعمل «الاسلام السياسي»، الذي خرج للفضاء العامة للملازمة، على طرح قيمه مع قيم جديدة وممارسات تنتمي لمنطق المطالبة الحقوقية والسلوك الاحجاجي. وهو ما سيفرض عليه في اتجاه تدين شبابي يتقلص فيه الأيديولوجي لفائدة الحقوقي والسياسي. الفضاء العام باعتباره رمزا سياسيا. ولعل منع استعمال الاحيزة العامة سيؤدي إلى الهجرة إلى الفضاءات الافتراضية. وقد مكن تحرير تلك الفضاءات المحتجين من بناء علاقات وممارسات جديدة مبنية على الحوار والتضامن والصمود، كما مكن من خلق فسحة للتعبير الفني والأدبي. إن ما كان منغرسا في اللاوعي الجمعي أصبح متحققا في الواقع، بل جزء من كتابة جديدة للتاريخ» هابرماس وبناء الفضاء العام.(الخيار، 2013)

هذا على الرغم، من أن العديد من الباحثين العرب (بوعزيزي 2009)، كانوا يعتبرون أن المجال العام بالمفهوم الهابيرماسي، لا يوجد في المنطقة العربية، ولا معنى له تاريخيا. لأن الثقافة الذائبة في ميخايل ووجدان المجتمعات العربية، هي الطاعة بدل الحرية، وهو ما يجد له تأصيلا حتى على مستوى المفاهيم والحفر اللساني عند القدامى (ابن منظور، والفيروزبادي)، وأن ما يسمى «بالمجال العام عربيا كان حكرا على الخاصة دون العامة، يحضره أهل الحل والعقد» . والطريف، أن باحثنا، استدمج معطيات المجال العام، كمجال معماري، ليؤكد على غياب المجال العام في الجغرافيا العربية، كالمدينة الفرعونية، التي انسحق فيها الانسان، أمام جبروت الفراعنة، وفي المدينة العربية، يحضر الفضاء المقدس (الكعبة، المسجد الحرام...) كفضاء للهجرة الميثاقية، والتكر للشأن الدنيوي السياسي بمعناه الواسع. إلا أنه بالرغم من كل هذه التحليلات والبرادغيمات، فإن الحراك الثوري الشبابي العربي، خلخل هذه المسلمات، وأسس لما يمكن أن نعتبره، بداية المجال العربي الإسلامي الشبابي.

الفضاء العربي، فضاء شبابي، ظهور دينامية التدافع والتنافس السياسي (نانسي فرايز)، دافعت عن نموذج الجماهير المتعددة والمتنافسة، ذاهبة حد التشكيك في وجود فضاء عام واحد في البلدان التي تعاني من تفاوتات اجتماعية كالبلدان الرسمالية. الشباب يرفع راية المطالب الاجتماعية والحقوقية، مع تراجع للغطاء الايديولوجي، ظهور التدين الشبابي، يتوسع أفقيا في الميادين بعدما كان ينمو عموديا وفق هرمية الشيخ/المريد» (الخيارى).

بكلمة، إن تجربة مصر تبين أننا إزاء مرحلة فارقة في تاريخ حركات «الاسلام السياسي»، وذلك بميلاد جيل، بدأ يقطع مع ثقافة هذا الفاعل، من حيث المفاهيم والأطر النظرية، ووسائل العمل. لكن الأهم، هو أن ي دشن ميلاد نوع جديد من التدين، عنوانه العريض الفردنة، والتفلت من كل القيود، وبناء المشترك الجماعي مع كافة أطراف المجتمع المصري.

3. الحالة الجزائرية بين الحراك الخفي والوضع شبه المستقر: مفارقات وتساؤلات

لاشك أن الوضع الجزائري لا يختلف عن بقية الاوضاع في المنطقة العربية، من حيث وجود تحولات نوعية في الانساق القيمة التي يحملها الشباب بشكل خاص. وأيضا من حيث توافر شروط موضوعية تفعل فعلها في عملية الحراك الشبابي. و هذه الشروط الموضوعية، يمكن إجمالها في ما يلي:

- وجود بيئة متسلطة تتحكم في الموارد الأربعة الاساسية التي يقع حولها الصراع: السلطة/الثروة/ المعرفة/ القيم. و لعل الأهم في هذا المجال، هو استمرار نخبة معينة في الاستفادة المطلقة من هذه الثروات دون فسخ المجال للعديد من الشرائح والفئات لتملك تقاسم عادل لها. هذا الأمر يفرز شبه قطيعة بين المجتمع والدولة، فلا الدولة تربي المجتمع ولا المجتمع يربي الدولة، مما يؤدي إلى وقوع قطائع بين شرائح المجتمع.

- استمرار مظاهر الفساد والمحسوبية والزبونية، وغياب مبادئ الاستحقاقية والعدالة الاجتماعية و الأمثلة على هذا الوضع كثيرة من أن تحصي في هذه المساهمة. لكن حسبنا أن نتحدث عن وجود ثقافة تبرر هذا الفساد وتسوغه بشتى الطرق والوسائل المشروعية وغير المشروعية. من بينها استخدام «الحرب على الارهاب»، كذريعة لعدم المطالبة بأية إصلاحات تذهب في اتجاه

ترسيخ قيم الديمقراطية والنزاهة والشفافية. وهكذا، يتم تعويم المطالب الاصلاحية والتغييرية في اتجاه مواجهة العدو المتخيل واللاواقعي.

- ترتب عن العشرية السوداء التي مرت بها الجزائر، ونقصد تحديدا الانقلاب على الاسلاميين والدخول في دوامة العنف والعنف المضاد. ووقوع حالة من الحذر السيكولوجي للمجتمع الجزائري، والخوف من الدخول في مغامرة أخرى، تستنزف ثروات البلاد، خصوصا البشرية. ولهذا نفهم لماذا بدأ الحراك الشابي في شبه تظاهرات واعتصامات في بعض المناطق الجزائرية، لكنها طالما خمد بريقها وانكسف إشعاعها، لأنها بكل بساطة لم تلق الاجماع المجتمعي والاحتضان الحقيقي من طرف فئاته الشابة. لكن ذلك لا يعني أن الجزائر تعيش وضعا استثنائيا. فالحراك قادم لا محالة فيه أجلا ام عاجلا، لأن خميرته الموضوعية وشروطه السوسيو تاريخية موجودة وكامنة تنتظر الفرص المواتية.

- التدخلات الدولية التي قامت بها النخبة الجزائرية الحاكمة، حيث عملت على الزيادة في رواتب الموظفين وعلى إعطاء بعض التسهيلات والامتيازات للعديد من الفئات المجتمعية، وذلك من أجل تحييد دورها في الحراك العربي الشبابي الذي انطلق مع الربيع العربي، ولعل المثال الذي يحضرنا في هذا السياق: ما قامت به العديد من الحكومات، كالمملكة العربية السعودية والمملكة المغربية، في تقديم «رشوة» للموظفين لشراء غضبهم بطريقة ناعمة.

لكن ذلك لا يعني بحال من الأحوال، الاخمد المطلق لفتيل الحراك، بل إنه يقلل من فرص نجاحها، أما القضاء النهائي لعواملها ومسبباتها فذلك امر قابل للتفنيد بشكل كبير. فالحراك العربي والشابي بشكل عام برزت معالمه للوجود واقتربت بذوره من النمو، ولا يحتاج إلا إلى فرص تاريخية ليظهر للعلن.

يد أنه وجب الانتباه، إلى أنه في الوقت الذي حصلت فيه، بوادر وانفراجات ومعالم مستقبل جديد، بدأت تتسلل بعض الانتكاسات والترددات التي وقعت بشكل كبير في التجربة التونسية أولا ثم المصرية ثانيا، مما خلق شبه كبح موضوعي لانطلاق الفعل التحرري بالقطر الجزائري. لكن ذلك لا يعني إطلاقا، أن المجتمع الجزائري وبشكل خاص، فئته الشابة، لم تتملك بعد وعيا نقديا ورؤية تغييرية للوضع المتردي في هذا البلد. فهي -حسب ما نعتقد- تتفاعل مع كل هذه الأحداث والمجريات والتحويلات القيمية والمجتمعية، بشكل يؤهلها لخوض غمار مد تحريري عارم، إلا أنها لا زالت تترصد الفرص التاريخية السانحة، ولهذا ربما تكشف لنا الأيام أو الشهور أو الأعوام المقبلة عن مفاجئات قد يخلقها الشباب الجزائري.

4. التجربة المغربية: بين إرادات التغيير وكوابح الاستمرارية السابقة، فقد خط الحراك الثوري المغربي، مسارا آخر، مختلفا عن بقية الدول. حيث أنه وقع تجاوب كبير بين مطالب حركة 20 فبراير، والتي لا يمكن الإدعاء بأنها مطالب جديدة، بل إنها مطالب قديمة وسابقة. حيث كان ينادي الجسم الحزبي الوطني، بمجموعة من الإصلاحات الدستورية والقانونية والاقتصادية والاجتماعية، لكن الشروط لم تتحقق بما يكفي للتوصل مع السلطة الملكية إلى توافقات ممكنة. وهكذا، سيشكل مدخل إصلاح الأوضاع السياسية والاقتصادية والاجتماعية، وعلى رأسها محاربة الفساد وتوسيع هوامش الحرية والديمقراطية، وتقييد صلاحيات الملك، مطالب عليا لحركة شبابية تشد التغيير، لمغرب جديد. وإذا كنا قد توصلنا -كما توصل غيرنا- إلى أن مجمل هذه المطالب ليس عليها إشكال بين جيل الأمس وجيل اليوم، فإن الجديد في

الفعل الثوري المغربي، هو آليات العمل ووتيرته و حركيته، وطبيعته. في هذا السياق، يشرح (بلقزيز، 2012) هذا الأمر بنوع من الدقة: «والقول بالمفاجأة إنما ينطوي على اعتراف بوجود فجوة بين الأجيال في المغرب، كما في البلاد العربية كافة، تفسر وحدها لماذا لا يقع الحد الأدنى الضروري من التماس والتواصل الذي يسمح بحسن التوقع، أو بحسن التقدير، أو على الأقل - بتخفيفي المفاجأة على من وقعت عليهم من النخب والرأي العام. وقد يصحح أن يقال إن الذين تفاجأوا بالحركات الاحتجاجية الشبابية، وطاقتها الاحتجاجية والثورية، كثر: السلطة بأجهزتها واستخباراتها، والأحزاب السياسية والصحافة والاعلام، والقوى الدولية وسفاراتها. ويصحح أن يقال ذلك عن البلدان العربية التي نجحت فيها الثورة، وعن التي ما برحت تعيش مخاضاتها، كما التي أجهضت فيها إلى حين. على أن الذي يعيد تصويب النظرة إلى المسألة، بعيدا عن مفردات المفاجأة والدهشة والذهول، أن الثورات عادة ما تأتي مفاجئة، وأن الحديث عن مقدماتها وإرهاصاتها يأتي بعدها وحين تستقيم لها الأمور، وهل كانت ثورات أوروبا الشرقية - مثلا - إلا كهذا؟»

ويخلص للقول «إننا نشهد ميلاد جيل سياسي جديد في المغرب يؤسس علاقاته بمن سبقه من الاجيال على قاعدة الاستمرارية والقطيعة معا، وفي الآن عينه: استمرارية في التقاليد النضالية وفي الثقافة الديمقراطية، وقطيعة في وسائل العمل والأدوات والمفردات التعبية» (بلقزيز، 2012). وعليه، يمكننا أن نستنتج أن الحراك المغربي، رغم اختلافه على بقية الدول، لكنه في العمق، عبر عن تحولات عميقة في ثقافة الجيل الشبابي الحالي، والتي كنا نعتقد - نحن معشر الباحثين - انهم شباب بدون رؤية وبدون مشروع، وانهم غارقون في عوالم الترفيه واللامبالاة، لكن تكشف أن القيم التي يحملونها، وطريقة اختمارها ، أصدق أبناء من كل الدراسات والأبحاث والتكهنات. ورغم أن الفعل الثوري، -ممثلا في حركة 20 فبراير- كل ما كان يصبو له، لكن التجاوب السريع للمؤسسة الملكية، وبلورة دستور جديد (2011)، وإجراء انتخابات تشريعية مبكرة، حسم النقاش، في اتجاه المؤسسات الدستورية وبقية الفاعلين الرسميين، وتواري الفاعلين غير الرسميين إلى الخلف، بعدما كانوا هم صناع الفعل والحدث. ولهذا يقال، «لكل رجل حذاؤه»، كناية على تغير الأحوال والتحويلات والتفاعلات حسب درجة انخراط المجتمع في الحراك، وحسب توافر الحس التاريخي لدى النخب المجتمعية، وأيضا لوجود مؤسسات سياسية بالمغرب، -رغم ضعفها وترهلها- لكنها لا زالت تقوم ببعض الأدوار، ومنها تأطير الحياة السياسية.

سادسا: سيناريوهات الحراك العربي الشبابي، ومعالم التغيير اللاعنفي

يصعب من الناحية المنهجية، تقديم سيناريوهات ممكنة لمستقبل الحراك العربي، في ظل واقع يتسم بالشبابية وبالتعقيد والتركيب، لكن ذلك لا يمنعنا من ممارسة نوع من «الخيال السوسيولوجي» بلغة «رايت ميلز»، والذي نبنيه على معطيات -نؤكد أنها غير كافية-.

إن المتفحص لمجمل التحولات التي وقفنا عندها، يخلص إلى أننا نعيش على وقع أنساق قيمية جديدة عنوانها البارز هو وجود ثورة شبابية صامتة، والتي جاءت نتيجة التحولات الحاصلة اليوم في جل المجتمعات كما شرحنا سالفا. بيد أننا نزيد أن نؤكد على معطى جد هام في هذه الإشكالية، وهي أن طبيعة هذه الثورة، أنها غير عنفية ومدنية وسلمية وخفية حتى، وهي تتفاعل مع مجموعة من العوامل التي اعتملت ولعبت دور التراكمات التي شكلت ما سماه

أحد الباحثين « بالثورات المخملية » التي لا تظهر في السطح وهي كامنة تتفاعل، لكنها تنتظر الظروف والحيثيات المناسبة التي يمكنها أن تتفجر في أية لحظة وزمكان ومكان

في هذا السياق يتحدث الباحث «جين شارب» عن طبيعة التغيير اللاعنفي قائلا: «والشعب الذي يريد تحقيق النصر من خلال الكفاح اللاعنفي بحاجة إلى زيادة قوته، وإلى تطبيق أسلوب الكفاح الذي اختاره بمهارة، وإلى توفير متطلبات النجاح وحشد كل طاقاته لهذا الغرض. وبالرغم من أن هناك اعتقاداً شائعاً بأن الكفاح اللاعنفي يستغرق وقتاً أطول لكي ينجح مما يستغرقه الكفاح العنيف، إلا أن الأمر ليس بالضرورة كذلك. ففي بعض الأحيان، نجح الكفاح اللاعنفي في غضون أسابيع، بل في غضون أيام» (جين شارب، 2012)

ولعل المتأمل في ثورات الربيع العربي، يلحظ إلى أي حد ينطبق هذا التحليل على مختلف التجارب التي حصلت في المنطقة العربية. فمن منا كان يتوقع أن تنطلق شرارة الانتفاضة في تونس؟ ومن منا كان يفكر حتى في انفجار الوضع في ليبيا أو في اليمن وغيرهما من الدول العربية؟ ولعل مجمل ذلك الحراك، تمخض عنه خريطة جديدة في الرقعة العربية، صحيح أنها لم تقطع نهائياً مع تركة الماضي، لكنها عموماً خلقت أسساً جديدة لانطلاق فعل تحرري شبابي يندر بوقوع تحولات عميقة في البناء الجيواستراتيجي للمنطقة برمتها.

بيد أنه بالرغم من كل المعطيات السابقة، -والتي نتحدث عن معالم مستقبل عربي جديد،- فإن امتلاك وعي نقدي وحس تغييري حقيقي، يقتضي فهماً حقيقياً لميكانيزمات التغيير التي توصل إليها العديد من الباحثين المتخصصين في نظريات التغيير السياسي والاجتماعي. ولهذا يجمل بنا التوقف قليلاً عند النمذجة التي بلورها الباحث «جين شارب»، والتي نعتقد أنها تقترب من توصيف حالة الحراك الشبابي العربي اليوم.

في هذا الصدد يؤكد الباحث أنه «بالرغم من الخلافات بين حالة وأخرى من حالات اللاعنفي، إلا أنه يمكن القول إن ثمة أربع آليات عامة للتغيير من خلال اللاعنفي. هذه الآليات هي التحول (conversion)، والتكيف (Accommodation)، والارغام اللاعنفي (Nonviolent Coercion)، والتحلل (Disintegration)».

”ففي حالة التحول، فإنه نتيجة لممارسات حركة اللاعنفي، فإن الخصم يتبنى جانباً من وجهات نظر الحركة ويقر بأن أهدافها مقبولة وجيدة”.

”أما في حالة التكيف، فإن الخصم يقرر تقديم بعض التنازلات للحركة، وهي عادة ما تكون تنازلات محدودة لا تمتد إلى حدوث تغيير جذري في موقف الخصم. ويلجأ الخصم إلى تقديم هذه التنازلات عندما يدرك أن مصلحته أن يعقل ذلك. وقد يهدف الخصم من وراء ذلك إلى قطع الطريق على انشقاق داخلي أو تقليل خسائره أو تفادي وقوع كارثة أكبر، لانفاذ ماء الوجه. وهذا النمط من التغيير عن طريق اللاعنفي هو الأكثر شيوعاً.

«وفي حالة الارغام اللاعنفي، يتم إحراز النجاح وتحقيق الأهداف رغماً على الخصم وضد إرادته. ويصبح هذا ممكناً عندما تنجح حركة الكفاح اللاعنفي سواء بشكل مباشر أو غير مباشر في قطع مصادر قوة الخصم بدرجة كبيرة، أي عندما تصبح إرادة الخصم مقيدة تماماً”.

وفي حالة التحلل، فإنه يحدث عندما يتم قطع مصادر قوة الخصم بالكامل بحيث لا يمكنه

البقاء والاستمرار بعد ذلك. وفي هذه الحالة لا يبقى جهاز متماسك يستطيع حتى قبول الهزيمة. بعبارة أخرى، فإنه في هذه الحالة تكون قوة الخصم قد تحللت ببساطة « (جين شارب، ص، 24-25).

إننا من خلال الوقوف عند هذه النمذجة، يتبين لنا أن الحراك الشبابي العربي، بحاجة إلى تأمل جل نظريات التغيير وإقامة تجاسر حقيقي بين العمل الميداني السلمي المدني، وبين البحث العلمي والأكاديمي والتنويري، لكي يتم التقاط الاشارات القوية والدالة في معركة التحرير العربي، و ثانياً التسلح بوعي نقدي نافذ قادر على تشكيل رؤية واضحة حول ماذا نريد؟ وكيف يمكن تحقيق مجمل المطالب والانتظارات والأحلام والرؤى؟ وثالثاً القدرة على الصمود والعمل الدؤوب لبناء أسس مستقبل أكثر تحرراً وعدلاً ودمقرطة وكرامة.

ختاماً لا يمكن الادعاء أن هذه المعطيات التي أتينا على ذكرها، هي القراءة الوحيدة لفهم مفاعيل الثورة اللاعنفية، لكن أهم ما يمكن استخلاصه من هذا المقال، هو أننا كباحثين ومتبعين، قلما ننتبه للتحويلات القيمة التي تشكل الوعي والفكر والمخيال والوجدان، وهي سابقة على كل الاشرطات الأخرى، لأنها هي المحددة في نهاية المطاف في أي فعل كيفما كان. ولا شك أن ما عرضناه لا يمثل إلا جزء الثلج الظاهر من الإشكالية، والتي تحتاج من الجميع: باحثين ومراكز البحث وجامعات ومنتديات ومؤتمرات ومجتمع مدني... الكثير للحفر في أعماق هذه التحويلات لاستكشاف تفسيرات يمكنها أن تساعدنا لرسم الاتجاهات الكبرى التي يتأطر من خلالها الشباب العربي.

لائحة المراجع المعتمدة

إيان كريب، النظرية الاجتماعية من بارنسونز إلى هابرماس، ترجمة، محمد حسين غلوم، مراجعة، محمد عصفور، المجلس الوطني للثقافة والفنون والآداب، الكويت، سلسلة عالم المعرفة، العدد، 244، سنة، 1999.

هاني عواد«التدين الشبابي: نمط منفلت عن المؤسسة الايديولوجية» المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات،الدوحة، أكتوبر، 2011، انظر الموقع الإلكتروني:-www.dohainsti-tute.org

مصطفى محسن، بيان في الثورة، هوامش سوسولوجية على متن الربيع العربي، منشورات ضفاف، الاختلاف، دار الأمان، بيروت، لبنان، 2012.

محمد مصباح، العودة إلى القيم ، مجلة إضافات العددان: 21/20، خريف وشتاء: 2012/2013، (لبنان).

تورين آلان ، « باراديجما جديدة لفهم عالم اليوم»، المنظمة العربية للترجمة، بيروت، لبنان، ترجمة جورج سليمان، 2011.

رشيد جرموني، التحويلات القيمة بالمغرب: الشباب نموذجاً، مجلة إضافات، بيروت، لبنان، عدد الثامن، خريف 2009.

الشباب العربي ومفاعيل الحراك الثوري: محاولة للفهم، مركز نماء للبحوث والدراسات، الرياض، الموقع الإلكتروني: <http://nama.center.com>

المنظومات التربوية العربية بين مظاهر الأزمة وتحديات المستقبل»، عمران، للعلوم الاجتماعية والانسانية، العدد، 10، المجلد الثالث، خريف 2014، المركز العربي للابحاث ودراسة السياسات، قطر، بيروت، 2014.

الإدريسي ميار خالد، نقد قيم ما بعد الحداثة: نحو ترميم الذات الإنسانية»، مساهمة وردت في كتاب جماعي، «سؤال الاخلاق والقيم في عالمنا المعاصر»، الرابطة المحمدية للعلماء، سلسلة ندوات(4)، تقديم، أحمد العبادي، تنسيق، عبد السلام الطويل، الدار البيضاء، 2011.

هوبزباوم إيريك، «عصر التطرفات، القرن العشرون الوجيز، 1914-1991»، ترجمة فايز الصياغ، مؤسسة ترجمان، المنظمة العربية للترجمة،(بيروت)، 2011.

بلقزيز عبد الاله، «ثورات وخيبات في التغيير الذي لم يكتمل»، منتدى المعارف، بيروت، 2012. أفاية نور الدين، «الديمقراطية المنقوصة: في إمكانات الخروج من التسلطية وعواقبه»، منتدى المعارف، بيروت، 2013.

عبد الله الخياري، «الحراك الشبابي العربي وتحولات المرجعية الثقافية» (مساهمة)، في كتاب جماعي، من روائع النصوص المغربية، مهداة إلى محمد مصطفى القباج، (تنسيق، محمد الدريج)، دار أبي رقرق، الرباط، 2013.

بشارة عزمي، «الثورة التونسية المجيدة: بينة ثورة وصيرورتها من خلال يومياتها»، المركز العربي للابحاث ودراسة السياسات، قطر، بيروت، 2012.

بوعزيزي محسن، التعبيرات الاحتجاجية والمجال الاجتماعي، الدار العربية للكتاب، تونس، 2009. ألفن توفلر، تحول السلطة: المعرفة والثروة والعنف على أعتاب القرن الحادي والعشرين، الجزء الأول، ترجمة، لبنى الريدي، الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1996.

جين شارب، المقاومة اللاعنفية: دراسات في النضال بوسائل اللاعنف، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، لبنان، 2012.

Alain Touraine, « Un nouveau paradigme pour comprendre le monde d'aujourd'hui », Fayard, 2005.

Berger Peter, Luckmann Thomas, « la construction sociale de la réalité », Armand Colin(France), 2006.

Facebook Usage (rapport): Factors and Analysis, Arab Social Media Report, Dubai School of Government, vol.1.no.1, January, 2011.

Karl Mannheim, 1952, Essays on the sociology of knowledge.London: Routledge and Kegan Paul.

PEW FORUM ON RELIGION & PUBLIC LIFEHE, WORLD'S MUSLIMS: UNITY AND DIVERSITY, 2012, www.pew.

Ronald Inghart, "Modernization and Postmodernization: culturel, economic and political change in 43 societies, Princeton university press, New Jersey, 1997.

The transformation of Muslim Societies around the World: A Convergence of Civilizations; Columbia University Press, New York, 2011.

Fas'lı Gençlerin Evlilikten Kaçınma Sebepleri

Öz

Binlerce Fas'lı genç, ilişki kurmak ve bir aile oluşturmak yerine bekâr hayatını tercih eder oldular. Bekâr hayatını tercih etmekle beraber sosyal yükümlülük, psikolojik ve ekonomik sorumluluklardan da kaçınmış oldular. Fas İbn Zuhr Üniversitesinde sosyoloji Profesörü olan Abdurrahim el-Anbî, gençlerin evlilikten kaçınmalarını, onların sorumluluk almaktan kaçınmakla bağlantısı olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda geçmiş dönemlerde nişan ve düğün ile ilgili bütün harcamaları aile üstlenirdi. Hatta evlilikten daha sonra yeni doğan çocuk için kesilen akîka kurbanının masrafını ve bunun dışındaki diğer masrafları da aileler karşılardı. Bugün ise bunun aksi bir durum söz konusudur. Fas'lı gençlerin evliliği geciktirmelerinin nedenlerinden bir tanesi de evlilik tecrübesiyle birlikte hesaplanamayan bazı zorluklarla karşılaşacakları düşünceleridir. Bundan ötürü bayanlar, hızlı evlilik kararı alma konusunda çekinceli davranırlar. Ayrıca genç kız ve erkekler evliliğin artık rahat, huzur ve saadet gibi ailevi hedefleri yerine getirmediğini düşünmektedir. Evliliğin eşlerden bağımsız olarak dış faktörlerin etkisiyle stres ve psikolojik sorunlara sebep olduğunu kabul etmektedirler. Toplum ve kültürün özelliklerinden yola çıktığımızda çiftler arasında istenilen şey, birbirilerini etkilemeleri ve birbiriyle uyum içinde olmalarıdır. Artık bu teori günümüzde pek işe yaramıyor. Erkeğin bayana veya bayanın erkeğe sempati duymasında para veya servet daha etkili faktör olmuştur. Planlama Yüksek Komiserliği, daha önce hazırladığı "Evliliğin Gelişim Yönelimleri ve Fas'lı Kadınlarda Boşanma" başlıklı raporunda Fas'luların geç yaşta evliliği kabul eder olduklarını yani benimsediklerini belirtmektedir. Rapor, geçen yüzyılın ilk yarısında özellikle 1960 ile 2010 yılları arasında Faslılarda ilk evlenme yaş ortalamasının büyük ölçüde arttığını açıkladı.

لماذا يمتنع الشباب المغاربة عن الزواج؟ وما هي أسباب العزوف؟

تتغير الحياة وتتغير معه عقليات البشر، فهناك مؤيد للزواج وهناك معارض، آراء مختلفة وأسباب متعددة، والملتقى واحد، ألا وهو العزوف، نساء بعضهن يرون أنفسهن ضحية العزوف، ويتهمن البطالة والظروف المادية ويعتبرنهما حاجزا يمنعهن من الدخول للقفص الذهبي، فيما الأخريات، شهدن بحقيقة الواقع،

وحملن أنفسهن مسؤولية الأمر، فيما الشباب يعتبرون الزواج وحشا قد يأكل منهم اللحم والعظم، وقد يشتت بين العائلات والأقارب، فيما القلة القليلة منهم يعتقدونه من ضرورة الحياة، الأمر الذي دفع بنا في "نبراس الشباب"، لنجمع آراء الشباب ذكورا وإناثا لماذا يمتنع الشباب المغاربة عن الزواج؟ وما هي أسباب العزوف؟ وكيف ينظرون العانسات لذلك؟، وهل بإمكاننا معشر الشباب معالجة هذه الظاهرة؟، أسئلة كثيرة طرحناها على الجنسين واستقينا لكم التقرير التالي:

آراء نسوية

"يمكن حيت صافي شابعين نعاس مع البنات، لاش غيتزوجو؟ فيما شي واحد ليتصاحب مع شي وحدة كتسلم ليه راسها بسهولة" بهذه العبارة أجابت "لمياء" عن سؤالنا دون زيادة ولا نقصان، الكلام واضح والمعنى قد وصل، بعد أن شهد شاهد من أهلها، نفس التعبير صرحت به "سارة 25 سنة" وهي ترى أن عوامل وأسباب عدة، منها الزنى، وتضيف أن الشباب قد وفر لهم في الشارع كل شئ وبدون مقابل "30 درهم و الكاملة" فكيف له أن يتزوج و يصرف النقود عى الزوجة في عصر المتطلبات التي لا تنتهي فيما تظن "فاطمة الزهراء 21 سنة" أن متطلبات المعيشة الصعبة واحد من بين الأسباب، كما أنه لا يمكننا إنكار استهتار الشباب بذلك سببا آخر، أي أنهم لا يظهرون له أي أهمية. لكن حنان" فتاة في عقدها الثاني تعتقد أن حلم الشباب للالتحاق بالصفة الأخرى، أو ما يسمى لديهم بالفردوس المفقود، أمر يزيد الطين بلة، وكل شخص وظروفه الخاصة، فهناك من منعه الظروف الاقتصادية، وهناك من توفرت لديه كل الامكانيات الحياة، لكن (ملقاش بنت الناس لي تعجبو). فيما وجهة نظر "لمياء 20 سنة تلميذة" ترى أن (بنات الناس مبقاوش)، وتقول أن الفتيات أصبحوا متشردات في الأزقة والشوارع، "كيفاش واحد بغيتي يتزوج هو شعبان شيشا مع دريات"، وبصراحة مبقا لا زواج لا.....

"الرجل اليوم مع احتراممي يبحث عن الطريق السهل ولا يريد أن يتعب نفسه كرجال الزمان الماضي الذين كانوا يتعبون جدا من أجل الوصول لبنات الناس كما يسمونهم"، هكذا عبرت (أسماء 35 سنة)، وتضيف، أن الحديث عن بنات الناس طويل جدا، ومن يريد "بنات الناس" لا يبحث عنهن في الشوارع والمقاهي والحانات أو يرسم عنهن فكرة في هذه الأماكن، فبنات الناس موجودات في بيوتهن ولكن لا أحد يسأل عنهن على حد تعبيرها، ووصفت أسماء الزواج بمؤسسة أسمي بكثير مما يروج له، وعلى من يمشي في طريق الرذيلة أولا، هو لا يصلح للزواج، وعليه أن يصلح من شأن نفسه قبل أن يفكر في بناء هذه المؤسسة، لأنها مؤسسة مقدسة ومسؤولية جسيمة تترتب عنها أسرة لا بد أن تنشأ في جو سليم لتعطي نتائج ايجابية وينشق عنها مجتمع صالح وإلا فلا داعي للزواج أصلا، وأسباب هذا العزوف متشعبة، منها ما له علاقة بالجانب المادي ومنه ما له علاقة بالجانب الاخلاقي ومنه ما له علاقة بالاتجاه

الفكري أيضا، خصوصا ونحن اليوم في زمن العولمة وكثير من المفاهيم تغيرت، إذ الأصل أن لنا هويتنا والتيارات الغربية بثقافاتها لا تهمننا، وأقصد ضعف الوازع الديني الذي أدى إلى تغيير مجموعة من القيم والمبادئ وفسح المجال أمام قيم دخيلة "بالدرجة ديانا" للأسف الرجال "ولاو قلاين، مي كنعول الرجال كنعصد أولاد الناس اللي فاهمين بجدية ما هو الزواج ماشي أولاد السوق اللي كيضحكو على مشاعر البنات، مشكل اللي كتلقى هو أن إنسان طيب كيطيح بإنسانه خبيثة والعكس صحيح"، ونادر مات كيتلاقو جوج من نفس الطينة"، وأصلا، "الرجال قوامون على النساء"، وهاجمت أسماء الرجال، الرجال لم تكن لديهم الغيرة على النساء كأخواتهم، ولو كانت الغيرة لكانت مجتمعاتنا بخير، لكن الرجال خاصة الآباء لم يقوموا بمسؤوليتهم تجاه بناتهم وزوجاتهم في البيت، لو قاموا بها ما كنا وصلنا لما وصلنا. آراء ذكورية

"علي" شاب في العقد الثالث من عمره، يرى العزوف عن الزواج يأتي نتيجة أوضاع مادية ومستقبل متور، طبيعي يضيف "علي" أن المجتمعات تغيرت بنية تفكيرها ولو في اللاوعي، ولم يعد الزواج فقط تقليدي من أجل الطبخ والتصبين، ولم يعودوا الأبناء ضروريين للمساهمة في الأعمال المنزلية والفلاحية واعتادهم كقوة شروط الحياة اليومية إلى جانب العامل الإقتصادي، ورغم أن الإنسان يقول "علي" يطرحون سؤالاً لم ستتزوج؟، سؤال واضح، في السابق كان الزواج عادة، والعائلة تزوج بعضها البعض، وضرورة الزواج أمام المجتمع، إما الآن ففي أوروبا مثلا، فكرة الزواج ذاهبة نحو الانقراض، والمغرب يتجه في نفس الاتجاه مع الحرية أكثر واستقلال مادي للمرأة، إذا لم ستتزوج؟ نحن في مجتمع جديد، والتاريخ البشري متشابه، نسير في نفس اتجاه الغرب، ليس لاننا نقلدهم، بل أن أسباب هي التي تؤدي لنفس النتائج، فالمرأة مثلا، هي تريد أن تختار وتنتظر لأن حتى لو لها عمل لم ستحتاج ان تزوج لجنس أصبح يدخل في خانة الحرية، والزواج يقول "علي" أعمق من الجنس والتصبين، حتى المرأة لم ستتزوج مادامت لها حرية ممارسة الجنس ولها استقلال مادي، إذن ستحدث عن نوع جديد من الزواج هو زواج الحب الذي لا زال لم يعرفه المغرب جيدا ويستأنس به.

في مدينة كالدور البيضاء يسهل أن تجدي شيئا ثمينا ملقى في الطريق على أن تصادفي رجلا مقبولا»، تقول غيثة بغيظ، قبل أن تردف الموظفة الشاغلة لمنصب مهم بشركة عقارية، أنها في الثامنة والعشرين من عمرها، ولا زالت تعيش مع والديها في بيت واحد، فحتى وإن كانت لديها بعض العلاقات، إلا أنها أضحت تحس بالضغط، بسبب قلق لدى والديها، وإن كانت تؤكد انفتاح والدها وتقبله الأمر.

ليست غيثة في الواقع إلا واحدة من بين كثيرات، وجدنا أن الفترة التي يفترض أن يتزوجن فيها وينجبن البنات حتى يؤسسن لحياة مستقرة، قد ولت، وإجمالا فإن العزوبة ليست بذلك الانتقال السريع بين الطفولة ودخول حياة الرشد، ما دامت تمتد إلى مراحل لاحقة، فأرقام المندوبية السامية للتخطيط، تبين أن متوسط سن الزواج الأول أضحى يتأخر أكثر فأكثر؛ ليستقر عند 31.4 عاما بالنسبة إلى الرجال، و26.6 سنة بالنسبة إلى النساء، ووفق الأرقام ذاتها، كان متوسط سن الزواج بالمغرب 17.5 سنة خلال 1960. «وإن كانت فتيات الطبقة البورجوازية يشترطن كثيرا، حسب عبد الصمد الديالمي، فإن الأمر مختلف بالنسبة إلى باقي فئات الشعب، وقسري في غالبية الحالات، لأسباب مادية على وجه الخصوص».

«لقد أصبح الشباب ينتظر أكثر فأكثر إنهاء الدراسة، وإيجاد عمل قار ومسكن، قبل التفكير في الزواج»، الذي يمثل حسب عالم الاجتماع، علامة من علامات الامتثالية الاجتماعية، وإذا كان 44.1% من الشباب الذين تتراوح أعمارهم بين 18 و24 سنة، يقولون إنهم يفكرون في دخول القفص الذهبي. فإنّ البحث الوطني حول الشباب الذي أجرته المندوبية السامية للتخطيط عام 2001، كشف أن نسبة النساء البالغة 57.6% تفوق نظيرتها عند الرجال التي تصل إلى 34.1%. إذ رأى 62.3% من الشباب المستجوب أنّ الأسباب المشجعة على الزواج هي الاستقرار وتكوين أسرة، بينما ربطها 34.1% منهم بالواجب الديني.

وفي هذا الصدد يقول نبيل، الطالب بالسنة الأولى ماستر، والذي عاش عدة تجارب جنسية خارج إطار الزواج، إن كل الفتيات اللاتي التقى بهن، كن راغبات في التسلية لا الارتباط بشكل جدي، أما لمياء، في ربيعها الثامن والعشرين، والمخطوبة منذ ثلاث سنوات، فتسير إلى القول إنّ هو معرفة الإنسان بما يريد، فبسبب عدم إقدام الشباب على الزواج ما لم يعيشوا تجارب، أصبحت الفتيات أولات حق في أن يلتقين بالشباب. وعليه فإن الاختيار الحر للشريك يضحى مسألة يتوافق عليها الجنسان، لكن لمياء تستطرد بشكل سريع قائلة إن هناك حدودا تعرفها الفتيات جميعهن»، بيد أن تحمر من الوجع حين تسمع أنّ الفتيات يرغبن جميعا في الزواج، بينما لا ينسحب الأمر بتلك الدرجة على الذكور».

في الواقع، يرتبط العزوف عن الزواج في الغالب الأعم بأسباب مالية ومادية أكثر من رجوعها إلى ما هو إيديولوجي. حتى لدى الشبان»، يذكر عبد الصمد الديالمي. وقد حاول الجميع في السنوات الأخيرة أن يتبن سبب صرف لشباب نظره على الزواج. وانبرى بعض معارضي إصلاح مدونة الأحوال الشخصية وإقرار مدونة الأسرة، التي دخلت حيز التنفيذ عام 2004، إلى القول إنّ الإجراءات التي انحازت إلى جانب النساء جعلت الرجال ينفرون من الزواج. كما جعلها البعض الآخر سببا لذيوع الزواج العرفي، الذي ليست لديه أية صبغة قانونية بالمغرب. في اتهام للمدونة بأنها عقدت الوضعية الإدارية، سيما بالنسبة إلى الأطفال الذين يرون النور عن طريق علاقات غير شرعية.

بيد أن الديالمي يرى أن المدونة ليست هي التي تمنع من الزواج»، والشباب حسب الباحث المغربي، في عجزهم عن تأمين الإمكانيات التي تسمح لهم بالزواج، لا يتورعون عن خوض المغامرات الجنسية، ومتوسط العمر الذي تتم فيه ممارسة الجنس وسط الشباب هو 17 سنة، ونحن نعلم أن متوسط سن الزواج بالنسبة إلى الرجال يأتي بعد 14 سنة، وبعشر سنوات بالنسبة إلى النساء. هناك الدعارة بكل تأكيد، التي تنتشر في البلاد، لكنها ليست بالضرورة متأتية بالنسبة إلى الأكثر شبابا، أو وسط العازبين ببعض المناطق القروية، حيث يبقى الجنس امتيازاً وحكراً على المتزوجين.

في السياق ذاته، كانت الجمعية المغربية لحقوق الإنسان، في يوليوز 2012، قد دعت إلى إلغاء الفصل 490، الذي يترجم، وفق نظرتها نفاق النظام القضائي المغربي، إزاء الحرية الجنسية»، فحسب رئيسة الجمعية، خديجة رياضي، نعلم جميعاً أن هناك علاقات جنسية تتم خارج إطار الزواج بالمغرب، ومع ذلك يتم إبقاء الأمر محاطاً بالصمت بصورة تنتهك الحريات الفردية. وفي هذا المضمار يرسي عبد الصمد الديالمي نظرية حول الانتقال الجنسي، تظهر انتقال المغرب من فترة كانت فيها المعايير والممارسات الجنسية مقيدة بالإسلام إلى طور ثان، حيث

تبقى المعايير الدينية بينما تخضع التصرفات للعلمنة»، مما يطرح السؤال عما إذا كان المستقبل القريب سيحمل تغييرا على مستوى تدبير المغاربة لحياتهم الجنسية، خارج إطار الزواج.

وقد كشفت دراسة ميدانية أعدها منتدى الشباب للألفية الثالثة في المغرب، حول أسباب عزوف الشباب المغاربة عن الزواج، أن تخوف الشباب من مضامين قانون الأسرة الجديد رفعت من نسبة ظاهرة العزوف عن الزواج.

ففي الوقت الذي عبرت فيه نسبة 36.30% من المستجوبين فقط عن موقفهم الايجابي من التغييرات التي أدخلت على قانون الأحوال الشخصية، عبر 21.20% عن موقف رافض لها، فيما أبدى 42.49% من مجموع المستجوبين تحفظا تجاهها.

والأرقام والإحصاءات التي قدمتها هذه الدراسة في الندوة التي نظمتها «المنظمة المغربية لإنصاف الأسرة»، بمساهمة المنظمة الإسلامية للتربية والعلوم والثقافة «الأييسسكو» حول موضوع «عزوف الشباب عن الزواج» مكنت وبشكل ملموس، الفهم السيئ لبعض مقتضيات القانون وبخاصة ما تعلق منها بالولاية، واقتسام الثروة بين الزوجين، وتدخّل القضاء في مراقبة إبرام عقد الزواج.

وإضافة إلى المقاربات التقليدية التي كانت تحصر ظاهرة العزوف عن الزواج في المعيقات الاقتصادية والاجتماعية، قدمت الندوة مقاربات جديدة لا تقل أهمية عن الأولى في فهم هذه الظاهرة، وتمثلت فيما عبر عنه بدائل السلوكيات مثل تبدل أنماط الإنتاج، وتدويل العولمة، والحدائث المادية، إضافة إلى اهتزاز القيم الذي لحق المجتمع المغربي، حيث لم يعد الزواج بالنسبة للشباب الحل الوحيد أمامهم للعيش مع الجنس الآخر، بعدما أعطى المجتمع ما يسمى بـ«اختيارات» أخرى بديلة، مخالفة لأحكام الشريعة الإسلامية لكنها موجودة في الواقع(!)، ساهم في انتشارها المحاولات المستمرة لإضعاف مؤسسة الزواج وإشاعة الانحراف.

ويمكن ان نحدد أسباب عزوف الشباب المغربي عن الزواج فيما يلي :

خطوة مؤجلة

تعتبر ليلي، 20 سنة، وهي طالبة جامعية، أن التأخر في سن الزواج لدى الشباب المغربي «مسألة اختيارية وليست إجبارية في وقتنا الحاضر خاصة لدى العنصر النسوي، حيث تغيرت مجريات الأمور ولم يعد الارتباط بالنسبة لغالبية البنات أولوية في حياتهن عكس ما كنا نعتقدنه في السابق، خاصة بالنظر لمتابعتهن لتعليمهن وطموحهن اللامحدود في القيام بدراسات عليا والحصول على عمل قار، يمكنهن من تحقيق الاستقلالية التي ينشدنها.

وتضيف ليلي قائلة «الفتاة العصرية تعتبر أن الدراسة والوظيفة يغنيانها في أوقات عدة عن التبعية للرجل، خاصة في حال حدوث زواج، وحصول مشاكل أسرية أو حدوث عدم توافق لاحقا قد يؤدي للانفصال، لا قدر الله، فهي تستطيع إتمام حياتها بشكل طبيعي دون تعقيدات، ودون أن تكون عائلة على والديها ومجتمعها، خاصة في حال وجود الأطفال».

تخوف مشروع

التأخر في سن الزواج يترجم توجس البعض من خوض هذه التجربة الغير محسوبة العواقب، وذلك في ظل الشروط التي يضعها الرجال أثناء إقدامهم على الخطوة، كما تشرح آمال، وهي

ربة بيت:» هناك فتيات يتخوفن من الإسراع في اتخاذ قرار مماثل، ويفضّلن أخذ وقتهن الكافي لكي لا يقعن ضحية زواج المصالح، حيث يشترط بعض الرجال أن يكن عاملات أو موظفات، بدعوى مشاركتهن لهم في المصاريف التي ترهق كاهلهم“.

وتضيف امال قائلة بامتعاض شديد) إذا كنت سأتزوج شخصا ما لكي أنقاسم معه راتي وأعينه على النفقة التي من المفروض عليه أن يتحملها كراع لأهلي، فحري بي أن أظل بمفردي وأعيّل أسرتي، لكونها الأجدر بالمساعدة، عوض تحمل عبء شخص إضافي لا يقر بمسؤولياته الزوجية ويبحث عن يعينه عليها“.

بطالة وغلاء المعيشة

ويظل الجانب المادي من أبرز المعوقات التي تقف حاجزا أمام الشباب على الزواج، بالنظر لغلاء المعيشة والارتفاع الملحوظ في أعداد من يعانون من البطالة، سواء تعلق الأمر بأناس متعلمين حاملين لشهادات عليا أو ذوي تعليم محدود.

ويقول احمد، 40 سنة، وهو موظف ، ان السبب الرئيسي في العزوف المؤقت عن الزواج بالمغرب « يعود إلى التغيرات التي يشهدها المجتمع، خاصة في الشق المتعلق بالوضعية الاجتماعية والاقتصادية، والتي تنعكس فصولها سلبا على شبابنا وقراراته، فالحصول على الوظيفة أصبح أمرا صعبا، علاوة على ما يتبع الزواج من مصاريف مكلفة ومرهقة للرجل، وتهم تكاليف الزفاف كخطوة أولية، قد تغرقه في ديون ومشاكل هو في غنى عنها، خاصة عند بداية حياته الزوجية“.

و يرى المتحدث ذاته أن مشاركة الزوجة لزوجها في مصاريف الحياة ومتطلباتها أمر مستساغ ولا يجب أن ينظر له بحساسية زائدة من لدن الفتيات اللواتي يرفضن هذا الأمر لأسباب واهية.

ويضيف قائلا « الزواج مشاركة في كل شيء، والمرأة التي لا تحبذ هذا الأمر لا يعول عليها لاحقا لبناء عش الزوجية رفقة شريكها، خاصة إذا ما طرأ حادث ما يستوجب وقوفها إلى جانبه ومساندته“.

إحصائيات وأرقام

وترى المندوبية السامية للتخطيط (بمثابة وزارة) أن المغاربة أصبحوا يقبلون على الزواج في سن متأخرة، وذلك في تقرير سابق لها تحت عنوان «اتجاهات تطوّر الزواج والطلاق عند المرأة المغربية»، حيث أوضح التقرير أنه خلال نصف القرن الماضي، وتحديدًا ما بين سنة 1960 وسنة 2010، ارتفع متوسط سنّ الزواج الأول لدى المغاربة، بشكل كبير، حيث بلغ معدّل الزواج عند المغربيات 26.6 سنة، خلال سنة 2010، وهو ما يمثّل تأخرا في حدود 9.3 سنوات، مقارنة مع سنة 1960، حيث كان المعدل 17.3 سنوات.

وأوضح المصدر ذاته أنّ انخفاض معدّل الزواج، طال أيضا الفتيات اللواتي تتراوح أعمارهنّ ما بين 15 و 19 سنة، استنادا إلى الاحصائيات المتعلقة بسنة 2010 دائما؛ فإذا كان الزواج المبكر يشمل 20 بالمائة من هذه الفئة العمرية خلال سنة 1980، فإنّ هذا المعدّل انخفض في سنة 2010 إلى حدود 9 بالمائة فقط، وهو ما يمثّل 150 الف فتاة، من بينهنّ 120 ألفا تزوّجن في الفترة العمرية ما بين 18 و 19 سنة؛ أمّا القاصرات اللواتي تزوّجن، خلال السنة نفسها، دون بلوغ سنّ الرشد القانونية المحددة في 18 سنة، فقد بلغ عددهنّ ما يزيد على 30 ألف فتاة قاصر.

الزواج مرادف التوتر

ويرى الهادي الهروي، أستاذ باحث في علم الاجتماع، أن العوامل الداخلية هي العوامل الذاتية المرتبطة بالشخص في سن الزواج ذكرا كان أو أنثى، وتمثله للزواج وحكمه عليه وتبريره لتأخره أو عزوفه عنه. فغالبا ما يعتبر بعض الشباب والشابات أن الزواج لم يعد يحقق الهدف الأسري من راحة وطمأنينة وسعادة بقدر ما أصبح يحقق القلق والتوتر والاضطراب النفسي بفعل عوامل خارجة عن نطاق الزوجين. كما أن الأسرة لم تعد تؤدي نفس الوظائف التي كانت تؤديها في الماضي، كالوظيفة الاقتصادية والوظيفة التربوية والوظيفة الترويحية ووظيفة الحماية والمكانة العائلية.

ويقول الهروي «بالنسبة للذكور فإن إيجاد العمل القار يعد الشرط الأساسي للبحث عن القرين (الزوجة) التي يستحب أن تتوفر فيها قيم العفة والجمال والمودة والوظيفة أو المهنة، فتتكح المرأة لمالها ولجمالها ولنسبها. وهناك أيضا عامل البكارة، فكثير من الشباب خصوصا في القرى، يبرر عزوفه على الزواج بتبرج الفتيات ومعاشرتهن للشباب، وتأخرهن ليلا خارج البيت، وعدم التزامهن بالقيم والمعايير الاجتماعية. ويعد ارتفاع تكاليف المهر وإعداد حفل الزواج عائقا في تحقيقه».

الزواج «الماركتيني»

لم تعد نظرية التجاذب أو التجانس بين الشريكين من حيث الخصائص الاجتماعية - الثقافية هي المطلب في الزواج بقدر ما أصبح المال هو العامل الحاسم في ميل الإناث للذكور والعكس، وهو ما يؤكد الهروي بالقول «كما فترت النظرية الرومانتيكية المبنية على الحب والمعاشرة وطمع عليها المنطق البراغماتي وقاعدة الاستهلاك المتبادل المبنى على مبدأ رابح - رابح، وهنا أصبحنا أمام «الزواج الماركتيني»، مما يؤدي إلى انتظارات وتأجيل الزواج. وفي ظل فقدان شروط توفير الحماية والأمن بكل أبعاده، يشعر الشاب أنه غير قادر على تحقيق جميع حاجيات المعاشرة المقبلة، الشيء الذي يرغمه على التأجيل».

ويمكن حصر العوامل الموضوعية أو الخارجية فيما يلي: مبدأ الوفرة، ويعني أن عدد النساء أكثر من عدد الرجال، فحسب إحصائيات المندوبية المغربية للتخطيط فإن عدد النساء بلغ 2,19 مليون مقابل 1,58 مليون من الرجال في سنة 2014.

ويستطرد الهروي موضحا «أن تفاحش مظاهر العنف والطلاق في المجتمع، والصور النمطية المقيمة لهما، يحدثان شرخا في تمثيلات الشباب للزواج ويؤثران نفسيا عليهم ويحدثان فوبيا باتولوجية منه، إضافة إلى عوامل التغير في الأنماط الاجتماعية/المجتمعية، بحيث شهد المغرب تحولات اجتماعية واقتصادية وديموغرافية ومجالية، كالتحضر والتمدين والتصنيع وارتفاع تكاليف السكن وارتفاع نسبة الكماليات والاستهلاك في المدن والقرى، وتبدل القيم، وازمحلالات زواج القرابة، وتفكك العائلة الممتدة، وطول مدة التعليم خصوصا بالتعليم العالي، وظهور قيم جديدة، ومطالب أسرية، ونفقات اعداد الزواج المكلفة... كلها عوامل تساهم في تأخر الزواج».

فالمجتمع الذي لا يوفر الأمن من سكن وعمل وصحة وتعليم وتكوين أسرة مستقرة وتحقيق الرغبات والحاجات البيولوجية والجنسية لشبابه لا يمكن أن يساهم إلا في ارتفاع نسبة العزوبية

والعنوسة. فحسب المندوبية المغربية للتخطيط انتقل معدل العزوية في صفوف الرجال عند سن 50 سنة إلى 8,5% سنة 2010، بينما لم يكن يتعدى خلال سنة 1994 نسبة 9,2%. أما في صفوف النساء فقد انتقل معدل العنوسة من 9,0% في السنة ذاتها ليصل إلى 7,6% سنة 2010.

ويقول الهروي ان من نتائج تأجيل الزواج أو العزوف عليه ارتفاع نسبة العنوسة، إذ هناك 1,5 مليون مغربية عانس، بسبب البطالة وارتفاع تكاليف حفلات الزفاف واستغلال الأسر الفقيرة لأبنائها وبناتها العاملین. كما لها تأثير على انخفاض معدل الخصوبة وفق المؤشر التركيبي لخصوبة النساء حسب وسط الإقامة، والذي تمثل في 2,6% سنة 1994 لينتقل إلى 2,1% سنة 2004 ف 2,0% سنة 2014 في المجال الحضري، فيما انتقل من 3,1% سنة 2004 إلى 2,6% في سنة 2014 بعدما بلغت في وقت سابق 4,3% سنة 1994 بالعالم القروي كما ان عبد الرحيم عنبي أستاذ علم الاجتماع بجامعة ابن زهر بأكادير، يرى أن عزوف الشباب عن الزواج راجع إلى الهروب من تحمل المسؤولية؛ بحيث أن الأسرة قديما كانت هي التي تتكلف بكل شيء يخض الخطبة والزواج وما بعده من مصاريف العقيقة وغيره؛ عكس اليوم إذ أن الفرد أو الشاب هو الذي يتحمل مصاريف كل شيء من مسكن وعمل والعديد من الأنشطة التي تصاحب الزواج.

وأوضح عنبي في تصريح لـ “نون بريس”، أن المجتمع المغربي يعرف مجموعة من التحولات الاجتماعية والاقتصادية إضافة إلى تحولات على أساس المعايير التي تؤسس القيم، ومن هنا، يضيف عنبي، بدأ خطاب التحرر وخطاب الحرية، بحيث أن الشخص عندما يكون عازبا يكون له حرية اختيار وربط علاقات عاطفية وهذه العلاقات بدأت تتشأ بشكل كبير في المجتمع المغربي.

وأضاف أستاذ علم الاجتماع، أن المجتمع المغربي اليوم انفلت من الرقابة الاجتماعية “وانفلت من كل ما هو تقليدي وأصبح يأخذ قيما وعادات من الإعلام؛ بمعنى أن الإعلام اليوم أصبح يؤسس اتجاهها أو اختيارا في حياة الشباب والأسرة وهو اختيار يبنني على الفردانية على مستوى تدبير العاطفة خاصة في صفوف الفتيات اللاتي أصبحن يرفضن الزواج”.

وأكد عنبي أن الإعلام يبين شخصيات نموذجية وبخاصة الإعلام المرئي؛ بحيث أن التلفزيون الرقمي يقدم نماذج من العلاقات التي تجعل الشباب يتهربون من تحمل المسؤولية، مثلا “هناك مجموعة من المسلسلات تقدم لنا الزواج على أنه مؤسسة فاشلة وفيها سوء تدبير الجوانب العاطفية، وهو ما ينعكس على الأفراد ويجعلهم يختارون تلك المرجعيات من خلال الإعلام”.

وشدد عنبي على أن الإعلام يتحمل جزءا كبيرا من المسؤولية خاصة وأن “هناك عددا من المسلسلات تقدم مؤسسات الأسرة على أنها مؤسسات فيها الصراع والخيانة والغدر وسوء اختيار الشريك، عكس مؤسسات العلاقات العاطفية فهي الأكثر نضجا وهي التي تعطي الأطراف فرصة للتجاوز وعيش حياتهم وهذا يكون له تأثير نفسي على الأفراد”.

وإذا بحثنا في القواميس والمعاجم عن معنى كلمة عزوف نجدها تعني: الزهد والانصراف عن الشيء، مثلا العزوف عن الطعام أي الامتناع عنه، العزوف عن القراءة... أي الانصراف والتخلي عنها. إذن هل يمكن قياس هذا المعنى على الزواج؟ إذا كان الشباب (ذكر وأنثى) يعاني من العزوبة ويعيش قلقها يوما بعد يوم، كيف له أن ينصرف عن الزواج؟

نستعين هنا بقولة الفيلسوف تشوسر « قلق في الحب... مطمئن في الزواج » ما نستنتجه من هذه القولة أن المخاض الذي يعيشه الشاب والشابة قبل الزواج خصوصا الانتظار الطويل الذي يطبع علاقتهما، حيث اليوم أصبح تعرف الحبيب على حبيبته من الأمور السهلة ذلك لما توفره وسائل الاتصال الحديثة من امكانيات - لمن يرغب في الزواج طبعاً- هذا القلق لا يجد دواءه إلا في الزواج، ليس لغرض إشباع الغرائز بل الإحساس بالمسؤولية والاندماج L'in-tégrations ويفيدنا في هذا الصدد السوسولوجي الفرنسي إميل دوركايم من خلال دراسته للانتحار في علاقته بالاندماج، إذ يؤكد أن نسبة الانتحار تقل بشكل كبير عند المتزوجين وترتفع عن العازبين، وبالرغم من إرجاع العديد من الباحثين مسألة عزوف الشباب عن الزواج إلى قيم الحدائة وأن الشاب هو الذي يختار بمحض إرادته أن يعيش عازباً، فهذا قد يصدق في المجتمعات المتقدمة، لكن في المجتمع المغربي - وفي نذرة الدراسات في هذا المجال- ربما الأمر غير ذلك، نستنتج ذلك من خلال مقابلة الكثير من الطلبة الجامعيين الذي يعبرون عن رغبتهم في الزواج في ظل البطالة وعدم الاستقرار المادي، بالإضافة إلى هذا فإن طول سنوات الدراسة يشكل عائق أمام الشباب في الحصول عن العمل وبالتالي الزواج. صحيح أن هناك فئة من الشباب رغم توفر الظروف المادية يعزف عن الزواج وينظر إليه كمغامرة باطنها مظلم ويتهرب من المسؤولية ليعيش كما يقول البعض حياته بحرية، إلا أن مثل هؤلاء ناذرا ما نصادفهم. حتى وإن اختاروا هذه الزاوية بإرادتهم، فإن العزوبة تشوبها المخاطر وكما يقول المفكر فرانز كافكا « إذا كان الزواج مغامرة، فالعزوبة انتحار

إن الاستقرار العاطفي بالخصوص الذي لا يتأتى إلا بالزواج، باعتباره مؤسسة يندمج من خلالها الفرد ويعي دوره في المجتمع، فالرجل كما المرأة لا يستقر حتى يتزوج كما يقول المفكر المغربي نجيب محفوظ، بالرغم من أن للزواج مسؤولية إلا أنه عس يضمن السعادة للزوجين ويجعلهما يبنيان حياتهما حيث يقدر كل طرف الآخر ويحسه بالحب والاحترام المتبادلين.

Modern Müslüman Toplumda Gençlerin Yaşamında Manevîyatı Güçlendirmede İslam Hikmetinin Rolü

Öz

Modern çağın temel özellikleri olarak sübjektivizm, hümanizm ve bireysellik insan hayatı için özellikle de gençlerin hayatı için farklı kültürel durumlar ortaya koymaktadır. Söz konusu özellikler gençlerin yaşamına olumlu ve olumsuz çok çeşitli etkiler sunmaktadır. Gençler bir yandan rasyonel sorgulama ve duygusal yoğunluğa sahip olup mevcut sınırları aşarak yeni imkânlar ortaya koymak istemektedir. Diğer yandan modern dünyanın insanı metafizik âlemden koparması, onu değersiz sayıp yaşamda manevîyatı göz ardı etmesinden dolayı gençlerin bilgi, ahlak ve psikolojik yönlerden buhranlara maruz kalmasına yol açmaktadır. Belirtilmesi gerekir ki bu kusurların modern çağda telafi edilmesi söz konusu değildir. Bundan dolayı manevîyatın sağlanması için dini geleneğe yönelmek gerekmektedir. Gelenekle birlikte islam toplumunda manevi buhranlardan kurtuluş için İslam dininde büyük manevi kaynaklar mevcuttur. Modern toplumdaki eksikliklerin telafi edilebilmesi için dinin sadece zahiri boyutlarının yeterli olmadığını bilmesi gerekir. Belki dinin sadece zahiri boyutlarını önemsemek işid şeklinde dinsel anlamlandırma benzeri olgulara yol açacaktır. Bu bağlamda doğru ve yararlı olan tek yol; dinin manevi büyük kaynaklarından yardım almaktır. Bu kaynaklarda İslam hikmeti şeklinde olan rasyonel ve bâtinî kaynaklardır. Hikmet ile birlikte dinin rasyonel ve bâtinî yönü modern dünyada insanın durumuna uygun manevîyatı sağlayabilir. İşte bu yüzden geleneksel hikmetin bazı olumlu yönlerine dönerek modern çağın sorunları için uygun çözümler ortaya koymamız mümkün olacaktır.

مقدمه

بشر با تحولات شگرف قرن 15 به بعد خود را وارد دورانی کرد که به آن عصر جدید یا دوران مدرن می‌گویند. این عصر در مقابل زندگی سنتی قرار دارد و لزوماً مقطعی تاریخی برای همه انسان‌ها محسوب نمی‌شود، زیرا که مدرنیته در مقابل زندگی سنتی قرار دارد و ممکن است فرد یا جامعه‌ای به هر دلیل وارد عصر جدید نشود یا نشده باشد. عصر مدرن در واقع یک فرهنگ است و این فرهنگ دارای ویژگی‌هایی است که از میان آنها می‌توان به سوبجکتیویسم، اومانیسم، فردگرایی، سکولاریسم، ابزارنگاری، سرمایه‌داری و عقل‌گرایی اشاره کرد. چنین وضع فرهنگی برای انسان موقعیتی را فراهم می‌آورد که از جهات مختلفی ناخوشایند زندگی بشری است. به دلیل بریدگی بشر مدرن از عالم ماوراء، تنزیل شأن انسان و نادیده گرفتن معنویت موجب بحران‌هایی همچون بحران معرفتی، اخلاقی و روانی شده است و از این جهات لطماتی را بر انسان وارد شده که در وضع مدرن قابل تدارک و جبران نیستند. لذا برای مقابله بنیادین با چنین مشکلاتی تنها راه حل پناه بردن به معنویت موجود در ادیان الهی است. اینجاست که بازگشت (توبه) و سپس ارتباط با مبدأ متعالی و سپس استمداد از او درمانی برای دردهای دنیای مدرن محسوب می‌شود. از این رو لازم است از لحاظ فلسفی امکان و چگونگی حضور چنین عنصری اساسی از وضعیت فرهنگی سنتی در دورانی با ویژگی‌های مدرن قابل پرسش و بررسی جدی قرار گیرد. در این مقاله به دنبال یافتن پاسخی مناسب برای این پرسش مهم و بنیادین هستیم.

چنین وضع فرهنگی برای جوانان موقعیتی را فراهم می‌آورد که از جهات مختلفی زندگی ناخوشایند است و در خود وضع مدرن قابل تدارک و جبران نیستند. در چنین وضعیتی در جوامع اسلامی می‌توانند به منابع عظیم معنوی موجود در سنت اسلامی پناه ببرند، اما باید دقت کرد که تنها حضور ابعاد ظاهری دین در جامعه مدرن نه تنها جبران‌کننده این نقیصه نیست، بلکه می‌تواند به پدیده‌هایی همچون ظاهرگرایی دینی در قالب داعش با تمام لطماتش منجر شود. جنبش‌هایی چون داعش در واقع ظهور ظاهرگرایی دینی در بستر جوامع مدرن محسوب می‌شود. اینگونه حرکات بدون در نظر گرفتن ذات و ویژگی‌های دنیایی مدرن خواهان بکارگیری وضعیت مدرن برای پیشبرد ظواهر دین هستند که در نتیجه به پدیده‌هایی نابود کننده اخلاق، معنویت و انسانیت منجر می‌شوند. چنین وضع فرهنگی برای جوانان موقعیتی را فراهم می‌آورد که از جهات مختلفی زندگی ناخوشایند است.

بررسی واژگان

1. دین

دین از مفاهیم نظری است که همواره در میدان نظرات مختلف قرار داشته است. البته این پیچیدگی بدان معنا نیست که ما به کلی از درک آنها عاجزیم. به تعبیر رابرت هیوم «دین به اندازه‌ای ساده است که هر بچه‌ی عاقل و بالغی و یا آدم بزرگ می‌تواند یک تجربه‌ی دینی حقیقی داشته باشد و به اندازه‌ای جامع و پیچیده است که برای فهم کامل و بهره‌گیری تام از آن، نیازمند تجربه و تحلیل است.» (هیوم، رابرت، 1372، ص 18) در کتاب عقل و اعتقاد دینی پس از طرح تعاریف گوناگون در باب دین، بالاخره چنین می‌خوانیم: «دین متشکل از مجموعه‌ای از اعتقادات، اعمال و احساسات (فردی و اجتماعی) است که حول مفهوم حقیقت غایی سامان

یافته است.» (پترسون، 1376، ص 20) در قرآن کریم نیز واژه دین بیش از نود بار به کار رفته است که آنها را می‌توان به 5 گروه تقسیم نمود:

1 جزاء و پاداش: «مالك يوم الدين» (فاتحه، 4)

2 ملك و سلطنت: «او قاتلوهم حتي لا تكون فتنة و يكون الدين لله» (بقره، 193)

3 شریعت و قانون: «لكم دينكم ولي دين» (کافرون، 6)

4 تسلیم: «ان الدين عند الله الاسلام» (آل عمران، 19)

5 اعتقادات: «الا اكره في الدين» (بقره، 256)

علامه طباطبایی در مورد معنای چهارم معتقد است که در این آیه شریفه دین به معنای تسلیم در برابر معارف و احکام الهی بکار رفته است و اختلاف در شرایع را به کمال و نقص ارجاع می‌دهد. (محمد حسین طباطبایی، 1417 ق ج 3، ص 120) امام علی علیه السلام نیز در حدیثی می‌فرماید: «الاسلام هو التسليم» (ری شهری، میزان الحکمه، ج 4، ص 527، حدیث 8811). البته ابن عربی در فص یعقوبی فصوص الحکم نکته‌ای ظریف در خصوص دین در نزد خدا و دین در نزد مردم می‌گوید که در جای خود قابل بررسی است (ابن عربی، 1375، ص 79) برخی دین شناسان در تعریف دین گفته‌اند: «دین برابر است با اعتقادات به آفریننده‌ای برای جهان و انسان و دستورات عملی متناسب با این اعتقاد.» (مصباح یزدی، 1378، ج 1، ص 28) در این مقاله، دین اسلام منظور نظر قرار می‌گیرد.

2. حکمت

حکمت از ریشه «ح ک م» و در لغت به معنای علم، معرفت، معرفتی عالی به افضل اشیاء، فقه، کلام نافع مانع جهل، انجام دادن نیکو و دقیق صناعات، عدل، قضاوت از روی عدل و منع از فساد آمده است و هم‌چنین فرد دارای حکمت را نیز حکیم نامیده‌اند. در لغت «حکیم» را به معنای عالم، فقیه، قاضی عادل، دارای کلامی نافع و ... معنی کرده‌اند و برخی به معنای اسم فاعل یعنی حاکم (حکم کننده) یا مانع از ظلم و برخی نیز در جایی که صفت قرآن باشد آن را به معنای اسم مفعول باب افعال یعنی مُحکمی که اختلافی در آن نیست معنا کرده‌اند. (ابن منظور، 1405، ج 12، 140 - 143)

در قرآن این ریشه در قالب‌های مختلف مورد استفاده قرار گرفته است. از جمله «حکمة»، «حُکم»، «حکیم»، «حاکم» و ... در قرآن «حکیم» کاربردهای مختلفی دارد. اولاً یکی از اسماء الهی است و ثانیاً حکمت صفتی الهی و موهبتی به انسان است که تنها به برگزیدگان خاص داده می‌شود. «وَ مِنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا (به هر کس حکمت داده شود خیر بسیار به او داده شده است) (بقره؛ 269)

ابن سینا در ابتدای مقاله اول «الإلهیات من کتاب الشفاء» در تبیین موضوع فلسفه اولی حکمت و فلسفه را به یک معنا می‌گیرد. او هر چند با تعریف حکمت شروع می‌کند اما حکمت را به علوم فلسفی تعبیر می‌کند. (ابن سینا، 1385، 11) در رویکرد مشائی به فلسفه غایت آن چه در بخش نظری و چه در بخش عملی ایجاد صورت‌های علمی در ذهن فیلسوف است. این همان

رویگردارسطویی به فلسفه است. در این نگاه به فلسفه، کشف و شهود قلبی هیچ جایگاهی ندارد؛ پس عرفاء و اهل اشراق حکیم محسوب نمی‌شوند.

3 جوان:

منظور از جوان در این مقاله فردی است مابین سنین 20 تا 40 سالگی که فرد دارای طراوت، نیرومندی، امید و سرزندگی است. البته با تغییرات فرهنگی و تمدنی در عصر حاضر، جوانی هم تغییر اساسی کرده است. لذا برای فهم بهتر جوانی در دنیای کنونی لازم است قدری درباره انسان معاصر صحبت کنیم. «به طور قطع منظور از انسان معاصر تنها انسان در عصر حاضر است نه اینکه انسان به قدیم و معاصر تقسیم شود.» (اعوانی، شهین، همشهری، 28 بهمن 1383، شماره 3640) زیرا که ویژگی‌های ذاتی و فطریات انسان در همه اعصار یکسان باقی می‌ماند. با وجود این در عصر حاضر با مشکلات و معضلاتی دست و پنجه نرم می‌کند که با در گذشته خبری از این بحران‌ها نبوده و یا کمتر با آنها مواجه شده است. در عصر حاضر به دلیل دستاوردهای حیرت‌انگیز صنعت و فناوری و پیشرفت محیر العقول علم و تغییر در نحوه زندگی بشر مسائلی برای انسان چه در بعد اعتقادات و چه اختلاقیات و اعمال به وجود آمده است که می‌توان از عبارت «انسان معاصر» و یا «انسان متجدد» استفاده کرد. مقصود از انسان متجدد انسانی است که ویژگی‌های تمدن جدیدی را که در چند سده اخیر، در مغرب زمین به وجود آمده است، اموری مطلوب دانسته و نظام معیشتی و فرهنگی خود را با آن تطبیق می‌دهد.

بخش انسان متجدد هر چند به زبان قال خویش، نیازمندی به معنویت را انکار می‌کند، اما با زبان حال حکایتی دیگر دارد. زیرا که با بحران‌های سترگی روبروست. معضلاتی اساسی و نسبتاً عمومی که تشدید و تداوم آنها می‌تواند آسیب‌های شدیدی به حیات و فرهنگ انسانی وارد کنند. بحران‌هایی که یا هویتی کاملاً جدید و بی‌سابقه دارند و یا در مقایسه با نمونه‌های مشابه در تاریخ گذشته، هیأتی مهیب‌تر و خطرناک‌تر یافته‌اند.

4 ویژگی‌های جوان در دنیای معاصر

هر چند انسان انسان است و دقیقاً نمی‌توان گفت قدیم و جدید دارد اما ویژگی‌های او در برخی اعصار به قدری متحول می‌شود که می‌توان برایش احکام متفاوتی قائل بود. از این دنیای پس از رنسانس آنقدر خصیصه‌های اندیشه‌ای و زندگانی بشر تغییر یافته که با این صفات بطور مسامحتا می‌توان انسان عصر جدید را بشر جدیدی در نظر گرفت. صفاتی به هم وابسته از قبیل سوبجکتیویسم (اصلت فاعل شناسا)، اومانیزم (اصالت انسان)، فردگرایی، سکولاریسم، ابزارانگاری، سرمایه‌داری، لیبرالیسم، ساینتیسم (علم‌گرایی)، عقل‌گرایی و چند ویژگی دیگر؛ اما از میان این چند خصیصه سه مورد اول از فراگیری و اهمیت بیشتری برخوردارند و از این رو در این مقاله به آنها پرداخته خواهد شد.

1.3 سوبجکتیویسم: (Rationalism)

سوبجکتیویسم به معنای اصالت فاعل شناسا به کار می‌رود؛ یعنی اولاً در دوره جدید از دکارت و سپس کانت به بعد به جای عالم به فاعل شناسا داده شد و دیگر انسان به دنبال شناختن نیست و می‌خواهد دنیای خود را بسازد و در ضمن به این فاعل اصالت و مرکزیت داده شد و بقیه

موضوعات حول و حوش آن تعریف شد. ایده سوژه یا همان فاعل شناسا در واقع با فلسفه عقل‌گرایی قرن هفدهم اروپا شکل گرفت. البته هم‌زمان با عقل‌گرایی در قلب اروپا، نهضت فلسفی دیگری در انگلستان شکل گرفت و رشد یافت که از به تجربه‌گرایی تعبیر می‌شود. نهضت عقل‌گرایی با دکارت (1596-1650) آغاز و توسط لایبنیتس و اسپینوزا و مالبرانش رشد یافت. خصیصه عمومی عقل‌گرایی در عصر تجدد آن است که عقل‌جزیی و استدلال‌گر را اساسی‌ترین ابزار شناخت می‌داند. تجربه‌گرایی نیز در انگلستان با تأکید فرانسس بیکن (1561-1626) بر لزوم به کارگیری استقراء به جای قیاس شروع شد و سپس در فلسفه‌های جان لاک، بارکلی و دیوید هیوم به نحو گسترده‌تری عرضه شد. آموزه مشترک تجربه‌گرایان آن است که تجربه حسی یگانه راه اصیل کسب معرفت است. طرح سوژه به جای عالم در اروپای قرن هفدهم و با تأملات رنه دکارت آغاز شد و سپس ایمانوئل کانت (1724-1804) به نقادانه عقل‌نظری پرداخت و به این نتیجه رسید که عقل‌نظری از اثبات خداوند ناتوان است. (کاپلستون، 1375، ج 6، ص 303 - 310) در دنیای سنتی عقل امری است موجودی کلی و شهودی که غیر ابزاری بوده و می‌تواند درباره تمام حقایق پژوهش کند، اما در شکل کانتی و در قالب سوژه عقل دیگر به معنای قوه‌ای که به شناسایی جهان طبیعت می‌پردازد و نقش کاربردی و عملی دارد مطرح نیست. (سروش اندیشه، تابستان 82) بلکه انسان در طرح سوبجکتیویسم باید خودبنیاد بوده و خود دنیای خود را بسازد.

نظریه‌پردازان پس از رنسانس با اعلان پوچی حیات، آدمی را تا سرحد یک موجود بی‌هویت با نیازهای صددرصد مادی و در اندازه ابزاری کاملاً اقتصادی تنزل دادند. زیرا که در فلسفه فیلسوفانی چون رنه دکارت و توماس هابز مفهوم غایت یا به کلی مورد انکار قرار گرفت و یا آنکه علتی ناشناختنی معرفی شد: «تمامی این فیلسوفان انحراف اندیشمندان قرون وسطی را در این می‌دانند که فلسفه‌اشان غایت‌شناسانه بوده است. اینان حذف مفهوم غایت از میان مطالب پژوهشی را رمز پیشرفت و توسعه فکر بشری می‌دانستند و به جد در سرتا سر فلسفه خود با این گونه اندیشه به مبارزه پرداختند و انسان را به صورت کاملاً مکانیکی تصور کردند.» (صانعی دربه‌بیدی، فلسفه دکارت، ص 60)

رهیافت عقل‌گرایانه و به نوعی دیگر تجربه‌گرایی پذیرش آموزه‌های دینی را غیر ممکن و حتی در برخی صورت‌های خود کاری نامعقول جلوه دادند. (پترسون، 1376، فصل سوم و هفتم) زیرا هر دو جریان عقل‌گرایی و تجربه‌گرایی به رغم مخالفت‌های اساسی با همدیگر، به جریان سوبجکتیویسم کانتی انجامیدند و با هم در یک مسئله هم‌داستان شدند: هرگونه شناخت فراعقلی و فراحسی تردیدآمیز است و لذا ارزش و اعتباری برای معارف و حیاتی و شناخت‌های شهودی انسان وجود ندارد. مطهری درخصوص عقب‌نشینی دین عرصه زندگی انسان عصر حاضر در اثر غلبه رویکرد فاعلیت انسان در ساخت دنیای خود بر اساس دو ویژگی مهم عقل و تجربه چنین می‌نگارد: «پیروزی نهضت رنسانس در قرون 15 و 16 میلادی در مغرب زمین که با وجهه ضد دینی همراه بود، حاکمیت تفکرات الحادی را در صحنه فرهنگ جهان موجب شد تا آن‌جا که در جوامع اروپایی دین باوری و خداپرستی ضد ارزش و کهنه‌پرستی تلقی گردید و در قالب تحلیل‌های علمی در اندیشه‌ها ارایه شد که عصر دین پایان یافته است و دانش و دستاوردهای بشری جانشین بی‌رقیب خداوند است.» (مطهری، علل گرایش به مادی‌گری، ص 204)

2.3. اومانیسم (Humanism)

یکی دیگر از ویژگی‌های دوران جدید، حاکمیت دیدگاه‌های اومانستی و انسان‌محورانه است. اومانیسم بر دیدگاهی اطلاق می‌شود که بر انسان و قوای او، جایگاهش در جهان، علائق و دستاوردهایش تأکید می‌ورزد. آنچه در اینجا مد نظر است، رهیافتی است که عمدتاً پس از رنسانس در مغرب زمین پا گرفت. در این رویکرد انسان به جای خداوند، در کانون هستی قرار گرفت و توانایی‌های انسانی او برای یافتن راه خویش در هستی و تسلط بر طبیعت کافی شمرده شد.

در حکمت اسلامی هر چند آدمی در جهان منزلت والایی دارد، اما وابسته و عین الربط به خداوند و از این رو مکلف به انجام تکالیف الهی است و واقعیت، هویت و کمال او در پرتو خداوند معنا پیدا می‌کند؛ اما بر پایه اومانیسم عصر حاضر، انسان محور و اساس همه واقعیت‌ها و ارزش‌هاست و همه چیز، حتی خدا و دین نیز باید در ارتباط با او توجیه و تفسیر شوند. انسان موجودی خودمدار است که در مقابل هیچ مقامی غیر از خود، مسئولیتی ندارد و مجاز است به منظور کسب منافع از همه چیز و به هر صورت ممکن بهره‌برداري کند و لذا از همه چیز تقدس‌زدایی می‌شود.

3.3. فردگرایی

سومین خصیصه مهم انسان عصر جدید تمایل او برای فردیت است. لیبرالیسم با مبنا قرار دادن نگاه اومانستی به انسان پیشرفت مادی و اقتناع نیازهای طبیعی را به عنوان غایت تکامل بشر معرفی نموده و بر همین اساس سود انگاری، مصرف گرایی و شهوت رانی از ویژگی‌های اساسی انسان‌های تمدن جدید محسوب می‌شوند و «در جامعه لیبرالی» هر کس جز به خود نمی‌اندیشد. (درویتسکی، علم اخلاق، ص 71)

فردگرایی به این معناست که دیگر این جمع و جامعه نیست که اهداف زندگی را تعیین می‌کند، بلکه همه ارزش‌ها و آرمان‌ها بر اساس آنچه آحاد افراد بشر می‌خواهند تعیین می‌شود. در حالی که بر خلاف دوران جدید، در دوره‌های قبل با تمام اختلاف میان مکاتب و ادیان و تفکرات، اندیشمندان انسان را دارای طبیعتی مدنی و جمعی در نظر می‌گرفتند و لذات و خوشی‌های فردی از اهمیت چندانی برخوردار نبودند؛ اما در طی تحوّل به وجود آمده برای انسان، او به این نتیجه گرفت که ارزش‌های فردی اساس همه چیز محسوب می‌شود. خوشی تنها شد خوشی من، موفقیت شد تنها موفقیت من و بالاخره تمام غایات فردی شد. البته برخی مکاتب جدید همچون مارکسیسم از فردگرایی دور است اما در عصر حاضر غلبه با گرایش‌های فردگرایانه است. همین فردگرایی است که موجب شده افراد تنها هدف زندگی خود را پیشبرد موضوعات مرتبط با خود و پیشرفت خود را محور همه اقدامات خود قرار دهند و از این رو کوچکترین مشکلی بر سر راه این هدف به گسست نهادهای اجتماعی و در رأس همه از پاشیدگی نهاد خانواده منجر شود. طبق آمارهای رسمی اکنون در بسیاری از کشورها آمار طلاق روز به روز در حال رشد است و دیگر زوج‌های جوان تحمل وجود کوچکترین سد بر روی خواسته‌های فردی خود را ندارند، زیرا که ملاک اصلی در شکل‌گیری ذهنیت و آرمان‌های آنها فردگرایی شده است.

4. معضلات جوانان در دوران معاصر

جوانان سرشار از پرسشگری عقلانی و غلیان احساسات و عواطف هستند و خواهان درنوردیدن مرزهای موجود و محقق ساختن امکان‌های جدید هستند. این ویژگی مهم دوره جوانی مزیتی است درخور توجه که موجب می‌شود فرد در این دوران به رشد و بالندگی دست پیدا کند؛ اما همین خصیصه باعث می‌شود فرد در مواجهه با عوامل یاد شده و شماری از عوامل دیگر عصر حاضر مانند سیطره فردگرایی در معرض آسیب‌هایی نیز قرار گیرد. این عوامل دست به دست یکدیگر داده و برای انسان متجدد، جهانی را به ارمغان آورده‌اند که به رغم پاره‌ای تحولات مثبت، آکنده از بحران‌ها، تنش‌ها و نابسامانی‌هاست. بحران‌ها و معضلات جهان معاصر به اندازه‌ای جدی، عمیق و گسترده است که با نظر به آن‌ها نمی‌توان جوان دنیایی جدید را لزوماً سعادت‌مندتر و خوشبخت‌تر از جوان دوران سنت دانست؛ چه بسا قضیه برعکس است و در بسیاری از موارد جوانان دنیایی جدید خود را بدبخت‌تر از گذشتگان می‌دانند.

در اینجا، تأکید شود که نباید منکر پاره‌ای از دستاوردهای مثبت تمدن جدید، مانند پیشرفت در گستره دانش تجربی و فناوری، قدرت پیش‌بینی و سنجش‌های دقیق برای عملیاتی کردن تحقیقات و آینده‌نگری برای کنترل اتفاقات دنیای در حال رشد و تغییر یا در عرصه زندگی اجتماعی برقراری نظام‌های پیچیده‌تر و احیاناً کارآمدتر بود؛ لیکن موضوع مهم اینست که آیا این تحولات کمک چشمگیری به جوان معاصر برای پیشروی در مسیر کمال و سعادت انسانی کرده است؟ جوان در دنیای معاصر، در مقایسه با قبل، داناتر (به معنی دارنده اطلاعات بیشتر) و قدرت‌مندتر (به معنای توانایی بهره‌گیری بی‌حد و حصر از طبیعت و ماشین) شده است، اما این حقیقت لزوماً به معنای انسان‌تر شدن اوست؟ برای پی بردن به پاسخ این پرسش‌ها، بهتر است نگاهی هر چند کوتاه به پاره‌ای از بحران‌های دست به گریبان جوان در دوران متجدد انداخته شود.

1.4. بحران معرفتی:

یکی از بخش‌های عمده نظام ارزشی حاکم بر غرب مکتب‌ها و مسلک‌های فکری و عقیدتی است. پس از پیدایش رنسانس، موضع‌گیری خصمانه‌ای نسبت به دین و مذهب آغاز شد و فلسفه‌های مادی‌گرا و ماتریالیستی رواج یافت و به تبع آن الحاد و آئیسم در اروپا و جهت غالب تفکر در دنیای غرب شد. «چنانکه می‌دانیم در قرن‌های هجدهم و نوزدهم، ماتریالیسم به صورت یک مکتب درآمد و حال آنکه در گذشته این چنین نبوده است... همین است که برای بسیاری این احتمال را به وجود آورده است که شاید پیدایش به صورت یک مکتب، رابطه مستقیم با علم و پیشرفت‌های علمی دارد.» (مطهری، علل گرایش به مادی‌گری، ص 204) و محمد تقی جعفری نیز در این زمینه می‌نویسد: «نکته دوم که موجب شروع سؤال مزبور (پرسش از فلسفه و هدف حیات) شده است دگرگون شدن چهره حیات به وسیله غوطه ور شدن در عریبه‌های ناخودآگاه ماشین است که از اواخر قرن هجدهم به این طرف رو به گسترش گذاشته است و در نتیجه متفکرانی که بیماری روانی شکنجه‌اشان می‌داد! یا برای ارضای حس شهرت پرستی زمینه مناسبی برای خود می‌دیدند به جای این که در جهت برداشتن سنگی که روی منبع حیات آدمیان افتاده است بکوشند، ندا برآوردند که منبع آب ندارد! یا آب منبع تمام شده است! و پوچی حیات را نتیجه گرفتند.» (جعفری، فلسفه و هدف زندگی، ص 18)

علی‌رغم اینکه در حال حاضر داده‌های اطلاعاتی هر ساله چند برابر می‌شوند و برای ذخیره چنین حجمی از اطلاعات متخصصان در اندیشه ساخت ابزارهای نوینی هستند، اما بشر در حیرتی معرفتی فرو رفته است. که می‌توان ریشه این حیرت را به اندیشه‌های کانت در تأکید بر جداین میان فاعل‌شناسا و متعلق آن و سپس در محدود ساختن قدرت شناخت بازگرداند. (استفان کورنر) پس از کانت نگاه هرمنوتیکی (دانش تفسیر متن) به این نتیجه رهنمون شد که هیچ‌گاه نمی‌توان فهم کاملی از سخن یا نوشته دیگران داشت؛ و یا مطالعات جدید در حوزه منطق و معرفت‌شناسی در نظریه‌های همچون معنا و یا معیار صدق این سرگشتگی را فزونی بخشیده است. در دیدگاه سنتی منطق، گزاره‌ای صادق است که مطابق با واقع باشد اما صدق در دیدگاه‌های جدید مفهومی جدید یافته است. به طور نمونه نظریه‌های هماهنگی و یا پراگما متیسنی (عمل‌گرایانه) یا هماهنگی یا گزاره با سایر باورهای شخص را ملاک صدق می‌گیرند و یا سودمندی را ملاک می‌دانند. (خسرو پناه، تئوری‌های صدق، مجله ذهن، شماره اول)

در معرفت‌شناسی سنتی که نوعی میناگرویی (Foundationalism) بود، قضایا به دو دسته بدیهی و نظری تقسیم می‌شوند و اعتبار گزاره‌های نظری هنگامی است که به بدیهیات بازگردند؛ اما با نظریه‌های انسجام یا هماهنگی (coherence) اعتبار باور ما به هر گزاره، در گرو هماهنگی آن با سایر باورهای انسانی است. (فتحی زاده، وضعیت کنونی نظریه هماهنگی، مجله ذهن، شماره 9) امروزه ظهور انحای نظریه‌های ناسازگار، به ویژه در حوزه علوم انسانی حالتی از سرگشتگی را به وجود آورده که می‌توان آنرا «بحران اطمینان» نامید.

2.4. بحران اخلاقی

با توجه به پیوند بنیادین آدمی با اخلاق می‌توان انسان را به «حیوان اخلاقی» نیز تعریف کرد و از بین رفتن اخلاق را مساوی با از بین رفتن انسانیت دانسته‌اند. از سوی دیگر در طول تاریخ ماده‌گرایی یکی از عوامل ضعف در احساسات و گرایش‌های اخلاقی بوده است. هر چند در دوران جدید در باب اخلاق و بنیادهای آن تأمل‌ورزی بسیاری انجام شد و مجموعه مباحث نوینی بسیار ارزشمند در حوزه فلسفه اخلاق به وجود آمده است، با این حال، این دست‌آوردهای بزرگ علمی تأثیری در رشد و توسعه اخلاق- به ویژه در بعد فردی- نداشته است. بلکه اندیشه‌های نسبی‌گرایی، سودگرایی و یا لذت‌گرایی اخلاقی، سهم وافری در توسعه ناهنجاری‌های اخلاقی داشته‌اند.

بی‌شک جاذبه شهوات در بسیاری از موارد موجب بی‌اعتقادی به موازین دینی و اخلاقی می‌شود. لذا می‌توان گفت میل به شهوات مادی بی‌حد و حصر یکی از مهمترین عوامل گرایش انسان معاصر به مادی‌گری است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «بل یرید الانسان لیفجر امامه یسئل ایان یوم القیامة» (قیامه، 50) انسان می‌خواهد که عمر خود را به گناه سپری کند و از این رو قیامت را (از روی انکار) مورد سؤال قرار می‌دهد.

به نظر مطهری علت دیگری نیز برای میل انسان دین‌گریز به شهوات وجود دارد و آن اینکه اندیشه‌های ماتریالیستی درباره جهان و حیات و خلقت، آدمی را سخت در رنج و فشار می‌گذارد و در آدمی حالت میل به فرار از این اندیشه‌ها و پناه آوردن به امور فراموشی‌آور، اعم از عیش و عشرت‌ها و یا مخدرات و مسکرات به وجود می‌آورد. (مطهری، علل گرایش به مادی‌گری، ص 203)

از سوي ديگر در ديده‌گاه‌هاي فردگرايانه و انسان محور (اومانستي) سخن گفتن از ارزش‌ها و فضاي انساني كاملاً بي معنا شده است و بسياري جسارت يافته‌اند تا براي افعال شنيعي مبناي اخلاقي بيايند كه تا ديروز حتي سخن گفتن از آنها مشمئزكننده بود. نقش فناوري در گسترش معضلات اخلاقي قابل چشم‌پوشي نيست. امروزه حجم وسيعي از توليدات رسانه‌اي در اختيار خاص و عام قرار مي‌گيرد. اين در حالي است كه بسياري از آنها ماهيتي ضد اخلاقي دارند و مقدس‌ترين هنجارهاي اخلاقي را خدشه‌دار مي‌كنند. اين وضع نه تنها معنويت انسان را مختل کرده بلکه به زيست اجتماعي نيز ضربه زده است و بنيان خانواده شديداً دستخوش تزلزل شده است.

از اين اسفبارتر آنكه انحطاط اخلاقي تنها به اقشار زيرين جامعه اختصاص ندارد و گريبان افراد تحصيل‌کرده را نيز گرفته است به گونه‌اي كه امروزه شاهد رشد تشكّل‌هاي دانشجويي هم جنس باز هستيم و به رغم آنكه آنها همراهي چنداني از سوي دانشجويان نداشته‌اند اما به مراتب بيش از ساير تشكّل‌ها از امكانات تبليغي برخوردارند. پرواضح است استفاده بي حد و حصر از مواد مخدر، داروهاي توهّم‌زا و مشروبات الكلي از معضلات اخلاقي انسان جديد است كه آثار ويرانگر آن بر كسي پوشيده نيست.

در نتيجه به نظر مي‌رسد رابطه‌ي ميان فساد اخلاقي و سستي اعتقادات، رابطه‌اي تعاملّي است نه يكسويه. از سويي عدم اعتقاد به خدا و دين راه را براي ناهنجاري‌هاي اخلاقي باز مي‌كند و از سوي ديگر هر چه بشر در گناه و آلودگي مي‌غلطد، به دليل كدورت نفس، پايه‌هاي اعتقاديش سست مي‌شود. قرآن كريم در اين خصوص مي‌فرمايد: «ثم كان عاقبه الذين اسأوا السوي ان كذبوا بآيات الله و كانوا بها يستهزؤن.» (روم، 10)

3.4. بحران رواني

امروزه پيشرفت‌هاي شگرفي در حوزه روانپزشكي و روانشناختي صورت گرفته است و متخصصان اين علوم برخي از ابعاد ناشناخته روان را كاويده و بسياري از مسائل پيچيده را برملا ساخته‌اند؛ اما واقعيت انكارناپذير آن است كه با اين وجود بيماري‌ها و ناهنجاري‌هاي رواني در جوامع مختلف و به ويژه جوامع صنعتي و توسعه يافته به قدرتي است كه مي‌توان گفت انسان معاصر به شدت از احساس پوچي و بي‌هويتي رنج مي‌برد. بالا رفتن آمار خودكشي نشانه آشكاري است بر اين واقعيت كه قشر عظيمي از جامعه نسبت به آينده خود نااميدند و احساس ناکامي و شكست در زندگي، خودكشي را تنها راه چاره آنان قرار داده است. «انسان هنگامي كه انسانيت خودش را از دست مي‌دهد، مانند يك چرخ از چرخ‌هاي ماشين مي‌گردد و تو گويي مسخ مي‌شود ... كار بشر به اينجا كشيده شده است كه اگر در برابر چشمانش انسان‌هايي خاكستر بشوند در او تأثير نخواهد گذاشت.» (مطهري، فلسفه اخلاق، ص 132)

پس مي‌توان اين دوران را «دوران اضطراب» ناميد. اريك فروم فيلسوف بزرگ آلماني مي‌گويد: «انسان امروزي احساس آرامش نمي‌كند و بيشتر دچار سرگشتگي شده است ... و از فعاليت‌هاي خود احساس بيهوده‌گي مي‌كند.» (فروم، انسان براي خويشتن، ص 14) عصر اضطراب نامي است كه روان‌شناسان بر اين دوران نهاده‌اند. طبق آمار در عصر مدرن و حتي پست مدرنيسم (فراتر از تجدد) بسياري از تخت‌هاي بيمارستاني در ايالات متحده آمريكا متعلق به بيماران رواني است. (شرفي، مجله رشد، سال چهارم، پاييز و زمستان 74) بنابر شواهد گوناگون هر

روز بر شمار جوانانی که بیماری عصبی دارند و عدم تعادل روحی پیدا می‌کنند و در نتیجه به انواع مواد مخدر روی می‌آورند در جهان امروز یعنی در کشورهایی که به شیوة مدرن زیست می‌کنند، پیاپی افزوده می‌شود. (دوپاسکیه، سرگذشت اسلام سرنوشت انسان، ص 21) می‌توان نتیجه گرفت امروز دنیای ما دچار قحطی تفسیر معنوی از جهان و هستی است و خلاء روحی و روانی و معنوی همواره سرمنشأ ناهنجاری‌ها و آسیب‌های فراوانی در جوامع انسانی بوده است اما آثار ویرانگر آن امروزه در جوامعی با زیست مدرن محسوس‌تر و گسترده‌تر است و ریشه این مسائل در «اعراض مردم از مذهب و معنویات» است. (جعفری، بن بست امروز بشر، ص 43)

مولانا در این خصوص چنین سروده است:

گر به ظاهر آن پری پنهان بود	آدمی پنهان‌تر از پریان بود
نزد پری که مضمّر است	آدمی صد بار خود پنهان‌تر است
خویشتن نشناخت مسکین آدمی	از فزونی آمد و شد در کمی
خویشتن را آدمی ارزان فروخت	بود اطلس، خویش را بر دلق دوخت (مولوی، 1381، ص 511)

5. نقش «حکمت» اسلامی در حل بحران‌های جوانان در عصر حاضر

آنچه به اجمال گذشت تنها گوشه‌ای از معضلات و بن‌بست‌هایی است که جوان امروز متجدد با آن رو به روست. انسان کنونی، در طی سده‌های اخیر گام‌هایی سریع و عجولانه در مسیر دین‌زدایی و انسانی کردن تمام ابعاد خدایی وجود خویش و تقدس زدایی از امور مقدس برداشته و نعره مستانه استغنا از دین‌ورزی و خداآوری را در جهان طنین انداز کرده و گستاخانه پایان عصر دین و معنویت دینی را اعلام کرده است، اما اینک در قرن بیست و یکم نوبت آن فرا رسیده که از خواب سنگین غفلت که برای چند سده او را در بر گرفته بیدار شود و روزنه‌ای به سوی نور گشاید. آمارها از اواخر قرن بیستم به این طرف به سمت رواج دین باوری بوده است. بطور نمونه در سال 1990 در مورد گرایش مردم به دین آماری گرفته شده که نشان می‌دهد در اروپا تقریباً 70 درصد مردم احساس دینداری می‌کنند. (حسین هدی، کیهان، 25 و 76/11/29) آنتونی گیدنز جامعه شناس مشهور انگلیسی در مورد تجدید حیات دینی چنین می‌گوید: «در گذشته سه غول فکری جامعه شناسی یعنی مارکس، دورکیم و ماکس وبر با کم و بیش اختلافاتی فرایند عمومی جهانی را به سمت سکولاریزاسیون و به حاشیه رفتن دین می‌دیدند ولی از آغاز دهه هشتاد و با انقلاب اسلامی ایران شاهد تحقق عکس این قضیه هستیم. یعنی فرآیند عمومی جهان روند معکوس را آغاز کرده و به سمت دینی شدن پیش می‌رود.» (گیدنز، جامعه شناسی، ص 75) به نظر می‌رسد اگر نگوییم همه، لاقلاً بخش عظیمی از بحران‌های موجود در پرتو بازگشت انسان به دامان معنویت موجود در ادیان و به ویژه رویکرد حکمی دین، مرتفع خواهد شد.

1.5. حکمت اسلامی و حل بحران معرفتی

برخلاف اندیشه‌های ماده‌گرایانه، بر اساس آموزه‌های ادیان الهی، راه‌های شناخت به حس و تجربه محدود نمی‌شود، بلکه وحی و عقل (به ویژه عقل کلی که قادر به درک امور فراتجربی

است) نیز منابع شناخت محسوب می‌شوند. همانطور که در معرفی دقیقاً همان موضوعی که در حکمت اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است. با تمسک به چنین منابعی می‌توان به مجموعه‌ای کامل‌تر و منسجم‌تر از حقایق شناخت پیدا کرد. ادیان وحیانی در قالب حکمت الهی با ارائه حقایقی درباره خدا، جهان و انسان نقطه اتکای معرفتی استواری در اختیار انسان می‌نهند؛ و درباره اموری همچون امور ماورای طبیعی یا حقایقی درباره گذشته و آینده جهان، نگرش متفاوت و برای معتقدان خود متقن نسبت به هستی و انسان می‌بخشند که با حس و تجربه نمی‌توان به آنها معرفتی داشت.

عقل به تحکیم مبانی نظری باورهای دینی همت می‌گمارد و در مقابل، دین با گشودن افق‌های تازه و فراعقلی، محدودیت‌های عقل نظری را یادآور می‌شود. در ضمن در محدوده دین انسان می‌تواند به مشاهدات قلبی و تجربیات غیر حسی و متعالی برسد که مبنایی شهودی برای ایمان باشد و آدمی را از ورطه شکاکیت مطلق و سرگشتگی معرفتی رهایی بخشد. البته نمی‌توان ادعا کرد انسان متدین یکسره از حیرت بیرون آمده است، چرا که قلمرو حقایق ماورای طبیعی همچون خدا و روح فرشته، قلمرو حیرت‌زایی است، بلکه سخن در این است که با هدایت دینی انسان هیچ‌گاه احساس سرگشتگی و حیرت مطلق نمی‌کند. حیرت دینی با ایمان و یقین سازگار است، برخلاف تحیر معرفتی نوین که نافی هر گونه یقین و اطمینانی است. حیرتی دینی از جنس همان حیرتی است که ارسطو آنرا امروزه ورود به فلسفه قلمداد می‌کند و لذا مقدمه‌ای برای نائل شدن به معرفت یقینی است.

مشکل بزرگ معرفتی دنیای معاصر وجود شکاف معرفتی بین سه حیطة وجودشناسی، اخلاق و معرفتشناسی است. این در حالی است که در حکمت اسلامی ظرفیت لازم برای تبیین بنیان‌های وجودی مرتبط با اخلاق و معرفت وجود دارد. به بیان دیگر هرچند در تفکر فلسفی و حکمی دنیای اسلام نحله‌های فکری مختلفی شکل گرفته است؛ اما حکمت اسلامی حقیقتی زنده و پویا در طول تاریخ اندیشه اسلامی حضور داشته است. به نظر می‌رسد بر خلاف مکاتب جدید فلسفی که به دلایل مختلف در تبیین ارتباط میان معرفتشناسی، اخلاق و وجودشناسی مشکل دارند؛ در حکمت اسلامی، علیرغم تفاوت‌های بسیار میان مکاتب مختلف آن، به دلیل ریشه داشتن تمامی این نحله‌های فکری در نوعی الهیات مبتنی بر وحی توحیدی ظرفیتی ایجاد شده که به وسیله آن میتوان جواب‌های قابل اعتنایی برای بسیاری از مشکلات اخلاقی و معرفتی کنونی پیدا کرد. در حکمت اسلامی (علی‌الخصوص حکمت متعالیه) میان انسان و عالم جدایی وجود ندارد و در نتیجه عالم شدن در واقع آگاهی عارف از خویشتن خویش است. اگر نوع وجودی ذهن و عین را جدا فرض کنیم این شکاف هیچ‌گاه پرکردنی نخواهد بود. در حالی که در حکمت اسلامی یک وجود است که در دو ساحت قرار می‌گیرد و تنها در ساحت وجود انسانی است که قابلیت کاملی برای ظهور هستی به وجود می‌آید. یعنی هستی در افق انسان کاملاً رخ عیان کرده و بی‌پرده می‌شود.

همان‌گونه که از نوشته ابن‌سینا در تعریف حکمت نظری و عملی بر می‌آید (چه وجه نظری حکمت و چه وجه عملی آن) حکمت با عقل، علم و دانایی رقم خورده است. از نظر لغوی به فارسی علم یعنی دانش و دانستن ولی از لحاظ فلسفی علم از جمله حقایقی است تعریف آن ممکن نیست. در فضا و گفتمان مشترک در میان حکمای مسلمان تکریم تعقل و توصیه به

اندیشیدن وجود دارد. ملاصدرا نیز در ابتدای شروع سَفَرِ اوّل اسفار اربعه در تعریف فلسفه و تقسیمات آن به همان تقسیم ابن سینا اشاره می‌کند و آن را با حکمت مورد نظر تمامی انبیاء و اولیاء و بالاخص سید المرسلین علیهم‌السلام یکی می‌گیرد. او این معنا را با آنجا که حضرت می‌فرماید: رَبِّ ارْنَا الْأَشْيَاءَ كَمَا هِيَ؛ یکی می‌گیرد. (ملاصدرا؛ 1387، ج 1، 24)

ملاصدرا علاوه بر استفاده از حکمت مشاء، به نوعی در فضای اشراقی نیز بوده و میان حکمت به معنای استدلال عقلی و حکمت به معنای اشراق نور الهی بر قلب سالک جمع نموده و حکمت را به جای دانستن به دیدن تعبیر نموده است. در این رویکرد اشراقی به نوعی از حکمت بر می‌خوریم که فلسفه را به عرفان مرتبط می‌نماید. با توجه به آنکه در رویکرد اشراقی فلسفه استدلالی تنها سطحی از حکمت محسوب می‌شود و سطح عمیق‌تر آن آیات قرآنی همچون بقره 269 است. هروی، از شارحان سهروردی، چنین می‌گوید: «به نظر شیخ اشراق حکیم کسی است که از حیث احاطه به معلومات و تجرد از جسمانیات و رساندن دیگران به فیوضات و خیرات، متخلّق به اخلاق الهی شده است. همان‌گونه که پیامبر علیه‌السلام می‌فرماید: تَخَلَّقُوا بِاخْلَاقِ اللَّهِ. از این جهت است که حکمت و فلسفه معنای دیگری نیز می‌یابد یعنی الفِلسَفَةُ هِيَ التَّشْبَهُ بِالْإِلَهِ بِقَدْرِ طَاقَةِ الْبَشَرِيَّةِ لِتَحْصُلِ السَّعَادَةِ الْبَدَنِيَّةِ» (احمد بن الهروی، 1363، 8) سهروردی در المطارحات وعده حکمتی از سنخی دیگر به نام حکمة الاشراق داده (همان؛ ج 1، المشارع و المطارحات، 453 و 483) و معتقد است که خود به الحکمة اللدنیة و یا الحکمة العتیقة از نو وحدتی بخشیده است؛ همان حکمت کلی و جاودانی که به صورت‌های مختلف در میان ملت‌های مختلف تا زمان ارسطو موجود بوده و ارسطو پایانی برای فلسفه یونانی بوده است، ارسطو با محدود کردن حکمت به جنبه استدلالی میراث قدیم را به نهایت رسانیده است. (نصر، 1384، 64) به نظر شیخ اشراق حکیم کسی است که از حیث احاطه به معلومات و تجرد از جسمانیات و رساندن دیگران به فیوضات و خیرات، متخلّق به اخلاق الهی شده است. همان‌گونه که پیامبر اسلام علیه‌السلام می‌فرماید: «تَخَلَّقُوا بِاخْلَاقِ اللَّهِ» از این جهت است که حکمت و فلسفه معنای دیگری نیز می‌یابد.

از سهروردی به بعد است که [اصطلاح] حکیم متأله یا الهی در فرهنگ فلسفی اسلام وارد شد؛ بطور نمونه ملاصدرا به صدر المتألهین مشهور شد. (نصر، 1384، 151) به نظر سهروردی حکیم الهی (یعنی Theosophos یا sage de Dieu) کسی است که هم در معرفت نظری و هم تجربه معنوی به مرتبه‌ای بلند رسیده باشد. او حکیم متأله است (و مفهوم تأله با Theosis یونانی مطابقت دارد). (کربن، 1387، 303) ملاصدرا نیز تنها یادگیری و تعلیم فصولی از دانش را برای نامیده شدن به نام حکیم کافی نمی‌داند و لازم می‌داند حکیم از نظر باطنی و درونی نیز به اخلاقیات الهی آراسته شود. صدرا پس از ذکر مطالب گذشته، دقیقاً موضوعاتی شبیه به مطالب سهروردی ذکر کرده است که برای شاهد مثال برخی از عبارات او عیناً ذکر می‌شود: «وإلى دينك الفتيان رمزت الفلاسفة الإلهيون، حيث قالوا تأسياً بالأنبياء (عليهم السلام) الفلسفة هي التشبه بالإله كما وقع في الحديث النبوي عليه و آله السلام تخلّقوا بأخلاق الله يعني في الإحاطة بالمعقولات و التجرد عن الجسمانيات» (همان؛ ص 25) به همین دلیل خداوند خود را حکیم و انبیاء و اولیاء خاص خود را حکماء نامیده است: «و إذ اخذنا ميثاق النبين لما آتيتكم من كتاب و حكمة» (و [یادار] هنگامی [را] که از پیامبران پیمان گرفتیم که هنگامی که

به شما چیزی از کتاب و حکمت دادم... (سورة آل عمران، آیه 81) و یا «وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ» (سورة لقمان، آیه 12)

با این رویکرد نسبت به حکمت است که تمامی عرفاء و از جمله ابن عربی به عنوان سرآمد نظریه پردازان عرفان در تمدن اسلامی جزء حکماء، آن هم حکماء بلند مرتبه، قرار می‌گیرند و لذا می‌توان گفت در متن حکمت اسلامی علاوه بر قیل و قال و بحث و گفتگو معنویتس عظیم نهفته است که جهان جدید سخت تشنه آنست. معنویتی که بدون آن بشر فراری از دین روز به روز در مادیت فرو می‌رود و پناه برندگان به ظواهر دین در خصومتی تمام نشدنی و نابودگر دین و دنیای مردم را به تباهی می‌کشاند. بدون در نظر گرفتن وجه معنوی دین که در حکمت متبلور و سازمان یافته، از دین جز پوسته‌ای خشک و ویرانگر چیزی باقی نمی‌ماند. از آنجا که برداشت ظاهری از دین در میان معتقدان هر مکتب و مذهبی با دیگر مذاهب متفاوت است، لاجرم با تأکید بر ظاهر دین و نادیده گرفتن وجوه باطنی (به بیان دیگر حکمت اسلامی) تخصصم و دشمنی روز به روز در میان مذاهب و مکاتب دینی افزایش می‌یابد. با مطالعه تاریخ ادیان مختلف و مخصوصاً تاریخ اسلام متوجه می‌شویم هرگاه به وجوه حکمی دین تفزایش یافته از دشمنی‌ها و درگیری‌ها کاسته شده و هرگاه ظاهرگرایی وجه غالب دینداری شده بر دشمنی‌ها و خشونت افزوده شده است. ره‌رگرایی دقیقاً همان وجهی از دین است که با تکیه و تأکید بر آن ظهور و بروز سازمان‌های ضد بشری چون القاعده و داعش را شاهد هستیم که در مقابل چشم جهانیان اسلام را دینی بی‌منطق، ضد اخلاقی و خشونت طلب نمایان ساخته و از همین روست که کشورها و سازمان‌های جاسوسی ضد اسلامی از جمله بنیان ایجاد و دامن زدن به این رویکردها شده‌اند. این نوع خراب کردن چهره دین اسلام در واقع مانند سرطان است که بدن را از درون و توسط خود نابود میکند و تخریب با دست خود مکاتب و عناصر مسلمان صورت می‌گیرد. پس با وجود چنین رویکردهای ظاهری و تکفیری از دین است که بهتر از هر روش دیگری می‌توان با موج اسلام‌خواهی جوانان در سراسر دنیا مبارزه کرد.

پس می‌توان گفت با اتخاذ معنای گسترده سهروردی از حکمت که همراه معنویتی عمیق در این طریقه است می‌توان اولاً با پناه بردن به دین در برابر مادی‌گرایی مخرب انسانیت از جوان عصر حاضر حمایت کرد و هم از سوی دیگر در برابر ظاهرگرایی مخرب ایستادگی کرد. البته باید یادآوری کرد که انتخاب این معنا از حکمت نه به معنای ابداع چیزی است که قبل سهروردی وجود نداشته و او در فلسفه و اندیشه خود به این معنا اعتقاد داشته است؛ بلکه به نظر ما این معنای مورد اشاره حقیقتی است که در طول تاریخ اندیشه و فلسفه اسلامی وجود داشته و دارد و شیخ شهید تنها به آن اشاره داشته است؛ نه آن‌که این معنا را خلق کرده باشد. به بیان دیگر سهروردی این معنا را کشف کرده و توضیح داده است، نه آن‌که مفهومی جدید خلق کرده باشد. برای ایجاد یک گفتگو و مفاهمه میان چند اندیشمند متن و زمینه‌ای مشترک میان آن‌ها وجود داشته باشد تا بتوان با این متن مشترک گفتگویی صورت گیرد. این بدان معنا نیست که تمامی حکماء و اندیشمندان مسلمان سخن سهروردی را پذیرفته‌اند و با پذیرش مشترک آن‌ها مفاهمه میانشان اتفاق می‌افتد؛ بلکه به این معنا که با تنها با موضع سهروردی نسبت به حکمت، تمامی اندیشمندان مسلمان، حکیم محسوب می‌شوند و لذا می‌توان از گفتگوی میان آن‌ها سخن گفت؛ وگرنه ادعای وجود روحی زنده در طول تاریخ اندیشه اسلامی مطلبی واهی و خود ساخته تلقی خواهد شد. با این کشف سهروردی به زمینه‌ای دست می‌یابیم که راه را

برای ما در ایجاد گفتگویی هدف‌مند میان فیلسوف، صوفی، متکلم و فقیه ممکن می‌سازد و بعدها حکیمی چون ملاصدرا تمامی این امکانات فکری را در حکمتی بدیع به نام «حکمت متعالیه» سر و سامانی جدید می‌دهد و برای بعد خود زمینه‌ای مساعد جهت زایش فکر فلسفی فراهم می‌سازد. وجود مفهومی چون حکمت است که به توان می‌دهد از گسترش عقلانیت سخن بگوییم و باب گفتگو را در میان طرز تفکرهای مختلف ممکن بدانیم.

2.5. حکمت اسلامی و حل بحران اخلاقی

هر چند ما معتقدیم حسن و قبح افعال اخلاقی، عقلی است و در فهم آنها نیازی به وحی، ارسال رسل و دین وجود ندارد اما پرسش اساسی این است که آیا انسان می‌تواند به استناد ادراکات کلی خود درباره حسن و قبح افعال، به همه آنچه در حوزه اخلاق مطلوب است دست یابد؟ بی‌شک بدون پرتوافکنی وحی، عقل نمی‌تواند به حسن و قبح همه امور لازم دست یابد. داده‌های وحیانی عقل را در شناسایی نتایج اعمال، به ویژه پیامدهای اخروی آنها یاری داده، داور اخلاقی را برای آنها ممکن می‌سازد.

دین همواره پشتوانه محکمی برای اخلاق بوده است و بخش قابل توجهی از آموزه‌های دینی تعالیم اخلاقی‌اند. دین برخی تعالیم و فلسفه‌های اخلاق غربی بنیان اخلاق را در قراردادهای اجتماعی و یا سودگرایی و لذت‌گرایی قرار نمی‌دهد بلکه با ترسیم صحیح رابطه انسان با آفریدگار و معرفي کمال و سعادت حقیقی، زیرزمینه‌ای متعالی برای بایدها و نبایدهای اخلاقی پی‌می‌ریزد.

زندگی دنیوی انسان با چالش‌هایی رنج‌آور همراه است و تنها باورهای دینی‌اند که در تقلیل نزاع‌ها و تخفیف رنج‌ها به طور حقیقی و همه‌جانبه به توفیق می‌رسند. بر این اساس دین به سبقت در خیرات توصیه می‌کند. «فاستبقوا الخیرات» (بقره، 148) بی‌شک زندگانی همراه با فضایل انسانی، روح آدمی را جلا داده و لطافت می‌بخشد و از سویی دیگر دین با نهي از گناه و تبعیت از امور نفسانی از جهت دیگر به تقلیل مشکلات و رنج‌ها اقدام می‌کند. بی‌تردید امور نفسانی و گناه آلود موجب کشمکش و بحران می‌شوند و دوری از آنها زندگی بهتری برای انسان ترسیم می‌نماید.

در ضمن دین با برپا کردن نظارتی درونی و آن در مؤمنین تک تک افراد جامعه و همچنین حکومت‌ها را مورد کنترل قرار می‌دهد. اینگونه نظارت با هزینه‌ای کم تأثیری شگرف به بار می‌آورد. آیات عذاب و رحمت الهی و حتمی بودن آنها در نزد مؤمنین واقعی تقویت‌کننده وجدان و ناظر درونی هستند؛ «و ان الدین لواقع» (ذاریات، 6) بی‌شک جزای اعمال واقع‌شدنی است. «انما توعدون لواقع» (مرسلات، 7) از سویی دیگر باورهای دینی منشأ پیدایش انگیزه‌های عالی برای گذشت از منافع شخصی این جهانی و توجه به منافع اجتماعی هستند (نور، -37 توبه، 52) که این خود موجب رشد و نمو فضایل اخلاقی در جامعه می‌شوند. از این رو اسپنسر درباره نقش دین در تمدن و فرهنگ انسانی می‌گوید: «بیان آداب و فضایل جوامع که پایه تمدن آنهاست، ناشی از دین است.» (عبده، المنار، ج 4، ص 429)

تمامی اساتید علم اخلاق به این موضوع مهم اشاره دارند که در کنار ارائه تعالیم اخلاقی به دو مسئله مهم دیگر نیز نیاز است. اول موعظه و دوم ارائه الگو که این دو به بهترین وجه در

دین مبین اسلام ارائه شده‌اند. در تمام ادیان و به ویژه دین اسلام موعظه جایگاه ویژه خود را دارد تا جایی که در قرآن کریم آمده است: «ادعوا الي سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة و جادلهم بالتالي هي احسن» (نحل، 125) از سوی دیگر برترین الگوها نیز در همین دین ارائه شده است؛ و «لكم في رسول الله اسوة حسنة». (احزاب، 21)

3.5. حکمت اسلامی و حل بحران روانی

ملکوم همیلتون، جامعه‌شناس معروف، سرچشمه احساس سرخوردگی و پوچ‌گرایی را در سه موضوع می‌داند:

1. ناتوانی نظری در تبیین پدیده‌های مهم زندگی مانند مرگ، زلزله‌های دهشتناک و ... هر چند این مسئله با پدیده‌های معمولی نیز گاهی به وجود می‌آید.
2. رنج کشیدن نامفهوم، گرفتار شدن در رنج و اندوه به تنهایی موجب احساس بی‌معنایی نیست ولی درد و رنجی که حکمت آن بر انسان مشخص نیست احساس پوچی به وجود می‌آورد.
3. مشاهده کامیابی رذیلت پیشگان و ناکامی عالمان و فضیلت پیشه‌گان (همیلتون، جامعه‌شناسی دین، ص 287)

حکمت الهی با پاسخ قانع‌کننده برای هر سه این مشکلات قادر است تا بسیاری از معضلات روانی بشر امروز را حل نمایند. از این رو خداوند می‌فرماید: الا بذكر الله تطمئن القلوب. (رعد، 28)

کارل یونگ روانکاو شهیر می‌گوید: «در میان تمام بیماران میانسال من ... يك نفر هم نبود که مسأله‌اش، مسأله یافتن يك نگرش دینی به حیات نباشد. یقیناً دلیل بیماری همه آنها این بود که فاقد آن چیزی بودند که ادیان زنده در هر عصری برای پیروان خود به ارمغان می‌آورند و هیچ يك از آنها نتوانست بدون بازیافت نگرش دینی خود واقعاً بهبود یابد.» (یونگ، انسان جدید در جستجوی روح، ص 284) بی‌شک از عوامل به وجود آمدن مشکلات روانی و عاطفی احساس در بند بودن، بردگی و اسارت است که دین حقیقی و توحید اسلامی، به معنای رهایی و آزادی و شکستن از قیود و زنجیرهاست و بشر امروزی را که گرفتار انواع اسارت‌های ظاهری و باطنی شده با همین آزادی واقعی می‌توان نجات داد. لذا خداوند رستگاری واقعی را در تبعیت از دستورات پیامبر مکرم اسلام می‌شمارد. (اعراف، 157)

عامل دیگر مشکلات روانی احساس تنهایی است که حکمت برآمده از قرآن به این احساس به خوبی پاسخ می‌گوید: «ان الله يحول بين المرء و قلبه» (انفال، 24)، «نحن اقرب اليه من حبل الوريد» (ق، 16). با اعتقاد عمیق و باطنی به خدا، یعنی دین‌داری واقعی می‌توان به احساس تنهایی که یکی از نیازهای مشترك انسان‌هاست، پاسخی مناسب بخشید.

از دیگر عوامل ایجاد بحران روانی، ترس از مرگ است. حکمت دینی از طرق مختلف این ترس را کاهش می‌دهد.

اول: تفسیری امید بخش از مرگ، که آن را به عنوان انتقال از عالمی به عالم دیگر ارائه می‌دهد، یعنی ابطال اعتقاد به نابودی و نیستی.

دوم: اعتقاد به عدالت در آخرت و جبران شدن ظلم‌های دنیوی با انتقال به آخرت.
سوم: اتصال به بی‌نهایت و رشد و کمال واقعی انسان در پرتو مرگ.

چهارمک دنیای بی‌هدف و کور فرد را به پوجی می‌کشاند. در نگاه دینی، دنیا مقدمه آخرت و مدرسه انسان‌سازی است. «الدنيا مزرعة الآخرة»¹. اینگونه است که احساس بیهودگی در عالم با این دید از بین خواهد رفت. همانگونه که بیان شد از عوامل ایجاد اضطراب و نگرانی در انسان وجود رنج‌های بی‌فایده و هدف در زندگی است. دین با توجیه صحیح این رنج‌ها، بسیاری از این نگرانی‌ها را از بین می‌برد.

و عسی ان تکرهوا شیئاً و هو خیر لکم (بقره، 216) و یا آنکه برای صبر در برابر مشکلات به انسان بشارت می‌دهد؛ و لنبلونکم بشيء من الخوف و الجوع و نقص من الاموال و الانفس و الثمرات و بشر الصابرين. (بقره، 155) از این رو زندگی فرد قرین حکیم اسلامی قرین معناست و این معناداری آرامش بخش به هر فردی است.

مراجع

ابراهیمی دینانی، غلامحسین؛ (1389)، ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام، چاپ پنجم، تهران: طرح نو
ابن‌سینا؛ (1385)، الالهیات من کتاب الشفاء، تحقیق حسن‌زاده آملی، قم، بوستان کتاب
ابن‌عربی، معی الدین، (1375)، فصوص الحکم، مقدمه، ابو العلاء العفیفی، انتشارات الزهراء، تهران
ابن‌منظور؛ (1405)، لسان العرب؛ قم، ادب الحوزه
احمد بن الهروی؛ (1363)، انواریه ترجمه و شرح حکمة الاشراق، چ دوم، تهران: امیر کبیر
ارسطو؛ (1377)، متافیزیک (مابعدالطبیعه)، ترجمه شرف‌الدین خراسانی، تهران: حکمت
ارسطو؛ (1368)، اخلاق نیکوماخوس، ترجمه سیدابوالقاسم پورحسینی، تهران: دانشگاه تهران
اعوانی، شهین، (1383)، روزنامه همشهری، چهارشنبه 28 بهمن 1383، شماره 3640
پترسون، مایکل، (1376)، عقل و اعتقاد دینی، ترجمه احمد نراقی و ابراهیم سلطانی، نشر طرح نو، تهران
جامی، عبدالرحمن؛ (1381)، نقدالنصوص، تصحیح ویلیام چیتیک، تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

جعفری، محمد تقی، فلسفه و هدف زندگی،

جعفری، محمد تقی، بن بست امروز بشر،

جهانگیری، محسن؛ (1389)، مجموعه مقالات، ج 2، عرفان و فلسفه اسلامی، تهران: حکمت

حسین هدی، محمد، اندیشمند مقیم اتریش، مصاحبه با روزنامه کیهان 25 و 26/11/76.

خسروپناه، عبدالحسین، تئوری‌های صدق، مجله ذهن، شماره اول،

خمینی، روح الله، شرح حدیث جنود عقل و جهل،

درویتسکی، الک، علم اخلاق، ترجمه فریدون شایان،

دو پاسکیه، روزه، سرگذشت اسلام سرنوشت انسان، ترجمه علی اکبر کسای،

راسل، برتراند، تاریخ فلسفه غرب، ترجمه نجف دریابندری،

- رورتی، ریچارد؛ (1382)، اولویت دموکراسی بر فلسفه، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران: طرح نو
- ری شهری، محمد محمدی، میزان الحکمه، سخاوت، جعفر، جامعه شناسی انحرافات اجتماعی، سروش اندیشه، تابستان 82، گفتگو در باب نسبت دین و فلسفه (غلامرضا اعوانی، غلامحسین ابراهیمی دینانی، نجفقلی حبیبی و محمد رضا اسدی).
- سهروردی، شهاب‌الدین یحیی؛ (1380)، مجموعه مصنفات شیخ اشراق؛ تصحیح هانری کرین، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- شرفی، محمدرضا، مجله رشد، سال چهارم، پاییز و زمستان 74
- شریف، میان محمد، (1365)، تاریخ فلسفه در اسلام، ترجمه فارسی زیر نظر نصر الله پورجوادی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران
- صانعی دربه‌بیدی، منوچهر، فلسفه دکارت، انتشارات الهدی.
- طباطبائی، محمدحسین، (1417 ق)، المیزان فی تفسیر القرآن؛ دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، قم
- عبده، شیخ محمد، المنار، تقریر رشید الرضا، فتحی‌زاده، مرتضی، وضعیت کنونی نظریه هماهنگی، مجله ذهن، شماره 9.
- فخری، ماجد، (1372)، سیر فلسفه در جهان اسلام، ترجمه زیر نظر نصر الله پورجوادی، چاپ اول، مرکز نشر دانشگاهی، تهران
- فروم، اریک، انسان برای خویشتن، ترجمه اکبر تبریزی، کاپلستون، فردریک، (1375)، تاریخ فلسفه، جلد ششم، ترجمه اسماعیل سعادت و منوچهر بزرگمهر، علمی و فرهنگی و سروش؛ تهران
- کاشانی (قاسانی)، عبدالرزاق؛ (1381)، اصطلاحات الصوفیة، مصحح مجید هادی‌زاده، تهران: حکمت کلمه دانشجو، شماره 16.
- کرین، هانری؛ (1384)، روابط حکمت اشراق و فلسفه ایران باستان؛ ترجمه عبدالمحمد روح بخشان؛ چ دوم، تهران: اساطیر
- کرین، هانری؛ (1387)، تاریخ فلسفه اسلامی، ترجمه جواد طباطبائی، چاپ ششم، تهران: انتشارات کویر
- گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری ص 75.
- مصباح یزدی، محمد تقی، (1378)، آموزش فلسفه، موسسه انتشارات امیر کبیر، تهران
- مطهری، اخلاق جنسی
- مطهری، انسان در قرآن،
- مطهری، انسان و ایمان،
- مطهری، بیست گفتار،
- مطهری، عدل الهی، انتشارات صدرا
- مطهری، فلسفه اخلاق،
- مطهری، مرتضی، علل گرایش به مادی‌گری،

- مطهري، نظام حقوق زن در اسلام،
 مطهري، تعليم و تربيت در اسلام،
 مك نيو، دونالد، روانشناسي استرس، ترجمه عباس چيني،
 ملاصدرا؛ (1387)، الحكمة المتعالية في الاسفار العقلية الاربعة، بيروت، دار احياء التراث العربي
 ملكم هميلتون، جامعه شناسي دين، ترجمه محسن ثلاثي،
 مناوي، كنوز الحقايق،
 مولوی، جلال الدين، (1381)، مثنوي معنوي، نشر طلوع، تهران
 نشریه پیام یونسکو، ش 243.
 نصر، سيد حسين؛ (1384)، سه حكيم مسلمان، ترجمه احمد آرام، تهران: شركت انتشارات علمی و
 فرهنگي
 هيوم، رابرت، (1372)، اديان زنده جهان، ترجمه عبدالرحيم گواهي، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامي
 يونگ، كارل، انسان جديد در جستجوي روح،

Genç ve Din Değişirme

Öz

Gelişim psikolojisine göre gençlik dönemi insanın zihinsel olarak eleştirel ve analitik niteliklere sahip olduğu bir dönemdir. Genç birey farklı sorunlarla karşılaşmakla birlikte fikrîsel ve davranışsal dönüşümler yaşar. Söz konusu bu değişimler sonucunda da dinden çıkmaya (irtidat) maruz kalır. Bu çalışmada dinden çıkışın ayrıntılı incelemesiyle birlikte kavram olarak dinden çıkmanın (irtidat) değişim (tebeddül) yeniden doğuş ve dönüşümden farkını ortaya koyarak dinden çıkışın sebeplerini incelemeye çalışacağız. Ayrıca genç bireyin genel olarak göstermiş olduğu üç tepki türü olan karşı koyma, takip etme ve manevileştirme kavramların ilişkisini de inceleyeceğiz. Devamında dinden çıkışın önlenmesi için doğru yolu göstereceğiz. Bu bağlamda genelde insanlar özelde ise gençler anlam arayışı, kontrol veya güvenlik ve saygı olmak üzere hayatta üç temel şeye ihtiyaç duyarlar. Nitekim anlam arayışı için insanın rasyonel ve teorik yönü dikkate alınarak hakikatin mantıksal ve çıkarımsal şekilde gençlere öğretilmesi gerekmektedir. Kontrol veya güvenlik konusunda ise insanın güvenliğini tehdit edip insan tarafından aksi tepki ile karşılanan her şeyin yerine genç bireyin seçim özgürlüğünün korunması gerekir. Böylece genç birey her türlü yönlendirmeden uzak olarak rahat bir şekilde uygun olan seçimi yapabilir. Sonuç olarak saygı konusunda ise saygının olumlu etkiler, küçümseme gibi olumsuz etkiler konularında öğretilmesi mümkün konularda gençlere gerekli eğitim ve öğretim verilebilir.

* Dr. Mohammad Reza Behtash, Allameh Tabatabai Üniversitesi (İran)

مقدمه

بر اساس مراحل شناختی پیاژه، در آخرین مرحله رشد شناختی که مرحله عملیاتی صوری نام دارد، فرایندهای فکری از امور ملموس عینی فراتر می روند و انسان در این سن (دوازده سالگی به بالا) قادر به تفکر انتزاعی پیچیده می شود که مستلزم فرضیه پردازی است. به طور مثال شخص با ایجاد راه حل های ممکن برای یک مسأله، و سپس طرح نقشه، می تواند احتمالات مختلف را به طور نظام مند بیازماید و به راه حل «درست» دست یابد (دهقانی، 1390، ص 108). بنابراین، جوانی در ادامه دوره نوجوانی انسان، دوره ای است که بر اساس روان شناسی رشد، انسان دارای ذهنی تحلیلی و انتقادی می شود. بر این اساس، جوان همواره با پرسش های مختلف مواجه شده و تبدل و تحوّل شناختی و ایمانی پیدا کرده و بدین ترتیب گاهی در معرض ارتداد قرار می گیرد. آن چه جوان معاصر را از جوان دوره های گذشته متمایز می کند سؤال ها¹ و مسائلی² است که جوان معاصر با آن ها روبرو و مواجه است. دوران معاصر دورانی است که با ویژگی هایی از قبیل مدرنیسم، پُست مدرنیسم، نیهیلیسم، تکثر گرایی، نسبیّت گرایی، شکاکیت، ادیان نو ظهور، عرفان های کاذب، فلسفه های جدید،... شناخته می شود که انسان معاصر و به ویژه جوان معاصر را در معرض سردرگمی، پوچی، بی هویتی، و انواع بحران های شناختی، ایمانی و اخلاقی قرار می دهد. بر این اساس، یکی از دغدغه های انسان معاصر و به ویژه جوان معاصر جستجوی معنا است و از آن جا که هر جستجویی با تغییر و تحوّل و دگرگونی و ضرورت همراه است در این جا لازم است که به مسأله «تبدل» در جوان معاصر بپردازیم تا در ادامه بتوانیم به مسأله «ارتداد» که با «تبدل» ارتباط داشته و موضوع اصلی این مقاله می باشد بپردازیم.

تبدل

همان طور که از واژه «تبدل» ظاهر است، این کلمه با تغییر و دگرگونی همراه است، اما از آن جا که منظور ما از این کلمه در این جا هر نوع تغییر و دگرگونی ای نیست لازم است که، ماهیت این تغییر و دگرگونی را به دقت روشن کرد.

ویژگی های اساسی تبدل

نخست این که تبدل تغییر عمیقی در «خود» است. ثانیاً این تغییر لزوماً به پختگی³ ربطی ندارد، بلکه نوعاً شامل فرایندی (ناگهانی یا تدریجی) است که دگرگونی «خود» از طریق آن میسر می شود. ثالثاً این تغییر در «خود» پیامدهای شدیدی مانند دل مشغولی ها، علایق، و اعمال تازه دارد. رابعاً این مفهوم جدید از «خود» به صورت مفهومی «والا تر» یا نوعی رهایی از تنگنا یا محمضه پیشین ادراک می شود.

پس «تبدل» خودشکوفایی یا خوددگرگونی است، که در آن انسان، «خود» جدیدی اختیار می کند یا می یابد. این فرایند همچنین در محیط یا بافتی اجتماعی رخ می دهد. به خصوص در تبدل مذهبی این امر مستلزم چارچوبی مذهبی است که «خود» دگرگون شده در حیطه آن توصیف می شود، عمل می کند، و دیگران آن را به جا می آورند.

- 1 . questions
- 2 . problems
- 3 . maturation

پنج پدیده معروف که با تبدل رابطه بسیار نزدیکی دارند عبارتند از:

1. «ارتداد»⁴ یعنی ترک التزام مذهبی و پذیرش نگرشی غیر مذهبی. به عبارت دیگر، ارتداد به معنای کناره جویی از دین، یا ترک ایمان است، به طوری که غایت ارتداد؛ بی هویتی مذهبی است به شرط آن که شخص مرتد، هم با نهادهای دینی قطع پیوند و ارتباط کند و هم به انکار هویت دینی خود پردازد. بنابراین شخص مرتد ممکن است دین را به کلی کنار بگذارد، و به لادری گری⁵ یا الحاد⁶ روی آورد.
2. «نفی تبدل» یعنی فرایندی که نوکیشان سابق را به ترک ایمان وا می دارد. نفی تبدل لزوماً موجب ارتداد نیست.
3. «تشدید» یعنی تقویت التزام به دینی که شخص در آن بار آمده یا فقط یکی از اعضای عادی آن است. تشدید با تبدل فرق دارد، زیرا در جریان تشدید، شخص خود را به دینی کاملاً تازه ملتزم نمی کند یا دین خود را تغییر نمی دهد. بسیاری از سنت های مذهبی دارای شیوه های رایجی هستند که مؤمنان با پیروی از آن ها می توانند به تجربه های تشدید دست یابند. برای نمونه، بسیاری از انجیلی ها معتقد به لحظه ای هستند که فرد در آن «تولد دوباره» می یابد.
4. «جا به جایی» یعنی تغییر نحله یا گروه مذهبی بی آن که خود فرد دستخوش تغییر عمیقی شود. معمولاً گسستن از نحله ای و پیوستن به نحله دیگری که سخت به آن نزدیک است مستلزم هیچ خود دگرگونی شدیدی نیست و از این رو صرفاً نوعی جابه جایی است.
5. «چرخش» یعنی این که الگوهای مشارکت مذهبی در طول دوران زندگی تغییر می کند. این مشارکت، دوره ای است؛ به طوری که بسیاری منظر مذهبی خود را ترک می کنند، ولی در مقاطعی از زندگی دوباره به آن روی می آورند (دهقانی، 1390، ص 478).

سنّ و ارتداد

بر اساس بررسی ها، ارتداد با سنّ و سال رابطه دارد. مرتدّها معمولاً در اواخر دوره نوجوانی یا اوایل جوانی اند (روف و هادوی، 1979، روف و مکینی، 1987). بنابراین هم تبدل و هم ارتداد اساساً پدیده های دوره جوانی اند. البته باید به این نکته توجه کرد که معنای چنین سخنی این نیست که این پدیده ها در طی دوران زندگی، از اوایل نوجوانی گرفته تا پیری، رخ نمی دهند. محققان ارتباط میان سنّ و تبدل را مرتباً بررسی کرده اند و به این نتیجه رسیده اند که اگرچه تبدل و ارتداد احیاناً می تواند در هر سنی رخ دهد، فرض معقول این است که تبدل و ارتداد به احتمال قوی در نوجوانی و جوانی اتفاق می افتد، زیرا نوجوانی و جوانی زمانی است که افراد با نظام های هنجاری در می افتند و آن ها را می آزمایند، و در نهایت نظام هایی را انتخاب می کنند و به آن ها تعلق خاطر می یابند و در قالب آن ها هویتی برای خود پدید می آورند و ابراز می کنند (اریکسون، 1986). بنابراین تبدل و ارتداد، بیشتر در اواخر دوره نوجوانی و اوایل جوانی (حدود بیست سالگی) رخ می دهد و زنان یکی دو سال زودتر از مردان تبدل می یابند.

4 . apostasy

5 . agnosticism

6 . atheism

شک و ارتداد

پرسش و شبهه دربارهٔ دین به ویژه در دورهٔ نوجوانی و جوانی امری متداول است. بررسی پرسش‌ها و مکتوبات دانش‌آموزان 16 تا 21 سالهٔ آلمانی و فنلاندی دربارهٔ خدا و تأثیر نیاپیش‌شان می‌دهد که شک و تردید در نوجوانی و جوانی افزایش می‌یابد و شبهات در بزرگسالی کمتر از دورهٔ نوجوانی و جوانی شایع است (نپیکو و شوایتزر، 1991، تامینن، 1991، 1994). همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهند که تشکیک با ارتداد در ارتباط است. بر این اساس عوامل شناختی ارتباط زیادی با ارتداد دارد، به طوری که پژوهش‌ها نشان می‌دهد که کسانی که رویکردی عقلانی به زندگی دارند، از بحث و جدل با دیگران بر سر مسائل مذهبی لذت می‌برند، و به همین ترتیب احتمال بیشتری دارد که مرتد بشوند. بنابراین ارتداد با پرسشگری و تشکیک در آموزه‌های مذهبی پیوند دارد. از آن‌جا که عامل شناختی به مسألهٔ معنا و معناداری بر می‌گردد می‌توان نتیجه گرفت که ارتداد ارتباط زیادی با معنا و معناداری دارد.

معنا و معناداری

بر اساس سخن معروف ارسطو که انسان فطرتاً نیازمند دانستن است، اساساً مردم برای آن که زندگی کنند باید معنایی از دل جهان بیرون کشند. به عبارت دیگر باید جهان را معنادار کرد. یعنی جهان و زندگی را به چنگ اندیشه و فهم خود در آورد. همان‌که سقراط می‌گفت که زندگی ای که اندیشیده نشده است ارزش زیستن ندارد. بر این اساس، هنگام مواجهه با دین، به سراغ شناخت‌های متعالی تر و نوعی فهم خود و فهم رابطهٔ مان با دیگران و جهان می‌رویم. نتیجهٔ این کار معناست یعنی معنای شناختی تحریک و اطلاعات حسی و ادراکی از نظر خودمان.

دین و جستجوی معنا

آرگایل (1959، ص 57) مدعی است که «ساز و کار⁷ اصلی در پس عقاید مذهبی نوعی میل کاملاً شناختی به فهمیدن است». کلارک (1958، ص 419) بر آن است که «دین بیش از هر کارکرد انسانی دیگر نیاز به معنا را در زندگی برآورده می‌کند». تعدادی از جامعه‌شناسان دین را به شکل دیگری تعریف کرده‌اند: «دین شکلی از دانش است... که به مسائل ازلی و ابدی دربارهٔ معنا پاسخ می‌دهد» (باد، 1973، ص 79). از یک جهت، دین جاهای خالی دانش ما را در باب زندگی و جهان پر می‌کند، و به ما احساس اطمینان می‌دهد. این نکته به خصوص وقتی درست است که با بحران و مرگ مواجه می‌شویم. بنابراین، دین نوعی رشد و تکامل⁸ بهنجار، طبیعی و کارکردی است که بر اساس آن اشخاص به لحاظ فکری و عاطفی آماده می‌شوند تا با جنبه‌های ناخوشایند هستی به نحوی مثبت روبه‌رو شوند و کل وضع موجود را با نگاهی دیگر تفسیر کنند (برنار، 1958، ص 157). بنابراین دین به مردم کمک می‌کند تا از جهان شخصی خود سر درآورند و این کار را با معنا دادن به زندگی عملی و روزمرهٔ آنان انجام می‌دهد، به ویژه در مسائلی چون مرگ و مردن که اضطراب‌انگیزترند. اغلب وقتی مردم چنین اطلاعاتی به دست می‌آورند، احساس می‌کنند که تا حدی بر زندگی خود تسلط دارند. فنون گوناگونی احساس چیرگی شخص را تقویت می‌کنند مانند نیاپیش و شرکت در آیین‌ها

7 . mechanism

8 . development

و مراسم مذهبی. می توان استدلال کرد که آیین مذهبی و نیایش ساز و کارهایی است برای افزایش حس خویشتن داری⁹ و تسلط بر جهان خویش. گیبز(1994) مدعی است که فراطبیعت گرایی وقتی سر بر می آورد که کوشش های عرفی برای ایجاد تسلط به شکست می انجامد. وایز(1997) نشان می دهد که فقدان تسلط تا چه حد با رشد خرافه و جادو و اعتقاد به آن در ارتباط است. در حقیقت، رابطه متقابل و تاریخی جادو و دین نوعی پاسخ به تردید و درماندگی است. مفهوم تسلط که از لحاظ شخصی اهمیت دارد امری ذهنی است. در طول زندگی، مردم بارها مجبور می شوند اعتراف کنند که در تلاش عرفی خود برای دستیابی به تسلط ناکام مانده اند(مثلاً وقتی که مرگ نزدیک است). وقتی چنین اتفاقاتی رخ می دهد، مردم احساس ذهنی و موهوم تسلط نیاز می یابند و غالباً به ایمان خود روی می آورند و احتمالاً دست به دعا بر می دارند تا باز این احساس در آن ها پدید آید که کاری می کنند که ممکن است مؤثر باشد. به این ترتیب احساس ذهنی تسلط افزایش می یابد. آنان امیدوارند که روی آوردن به منبع نهایی قدرت، با هر تعریفی که از آن داشته باشند، سرانجام مؤثر افتد. به هر حال دستیابی به چیرگی اندیشه ای نیرومند است و اگر هم تأثیر عینی نداشته باشد، شک نیست که می تواند به مردم نیرویی بدهد که برای کامیابی لازم است. بر این اساس، ادیان یک سنخ از نظام معنایند که افراد در چارچوب آن خود را جهت می دهند و می توانند زندگی خود را بفهمند و تفسیر و هدایت کنند. نوجوانی و جوانی زمان مناسبی است که در آن صرف وجود انواع دین شاهدی است بر ضرورت انتخاب، حتی اگر به تأیید دین فعلی فرد بینجامد(برگر، 1979). چنان که استارباک(1899، ص 224) یادآور می شود، الاهیات تمایلات نوجوان و جوان را می گیرد و آموزه های خود را بر اساس آن بنا می کند؛ به نظر می رسد که امر ضروری در نشو و نما نوجوان و جوان این است که شخص را از کودکی به زندگی جدید دوره بلوغ و بینش شخصی برساند. این همان چیزی است که به عنوان درونی سازی از آن یاد می شود که بهترین محیط برای این کار خانواده و فضاهای مذهبی است.

درونی سازی

برای توضیح این مطلب لازم است که به سه عکس العمل انسان در برابر آموزش¹⁰ و یادگیری اشاره کنیم:

الف) مقاومت

مقاومت عبارت است از تمرد و طغیان در برابر آموزش و نفوذ اجتماعی(تلاش های مستقیم و عمدی برای تغییر دادن باورها، نگرش ها، یا رفتارها) است. عوامل مقاومت عبارتند از:

1. شخصیت¹¹: شخصیت انسان یعنی ویژگی های درونی و گرایشی او که خود به دو عامل دیگر بر می گردد که عبارتند از ویژگی نظری و معرفتی انسان و ویژگی روانی و هیجانی انسان. در ویژگی نظری و معرفتی، آن چه باعث مقاومت می شود، اندیشه انسان است که باعث می شود انسان از قبول آموزش یک مطلب امتناع بورزد. اما در ویژگی روانی و هیجانی، آن چه مانع پذیرش آموزش می شود انگیزه ها یا انگیزش هایی مانند خشم و شهوت است.

9 . self-control

10 . education

11 . personality

2. موقعیت¹²: این عامل به موقعیت‌هایی بر می‌گردد که انسان در آن قرار می‌گیرد و به جهت آن موقعیت خاص از پذیرش آموزش و یادگیری یک مطلب سر باز می‌زند. نمونه‌های موقعیت عبارتند از: همسوئی با اکثریت، گمنامی، غفلت جمعی و غیره. درباره اهمیت مسأله موقعیت، روان‌شناسان اجتماعی به این مطلب اشاره می‌کنند که خطاهای انسان بیشتر به موقعیت افراد مربوط است نه شخصیت آن‌ها و بر همین اساس نسبت دادن خطاها به شخصیت انسان‌ها قبل از بررسی موقعیت آن‌ها را به عنوان «خطای بنیادین در اسناد» نام می‌برند.

ب) متابعت

متابعت عبارت است از دنباله روی که در مقابل خلّاقیت است. به عبارت دیگر، اگر در برابر نفوذ اجتماعی با تسلیم شدن به خواسته نفوذگر، به خواسته او بدون تغییر دادن باورهای خصوصی یا نگرش‌های خود پاسخ بدهیم، به واکنش ما متابعت می‌گویند. عوامل زیادی در متابعت دخالت و تأثیر دارند که بعضی از آن‌ها عبارتند از: تحقیر، تقلید¹³، تلقین¹⁴، تحمیل (شست و شوی مغزی)، تحمیل، تنبیه، تشویق، و تکریم.

ج) درونی سازی یا اجتماعی سازی

درونی سازی¹⁵ عبارت است از این که فرد از طریق آن، قاعده یا ارزشی را که رسماً از بیرون تجویز شده است به قاعده یا ارزشی درونی تبدیل می‌کند. یعنی در درونی سازی، علاوه بر تغییر رفتارهای ظاهری و بیرونی، باورهای خصوصی و نگرش‌هایمان را نیز تغییر بدهیم.

اجتماعی سازی¹⁶ فرایندی است که از طریق آن فرهنگ (معمولاً به واسطه عوامل آغازینش، نظیر پدر و مادر) افراد را ترغیب می‌کند که عقاید و رفتارهایی را بپذیرند که در آن فرهنگ، هنجاری¹⁷ و مورد انتظارند.

نتیجه درونی سازی یا اجتماعی سازی همان یادگیری است که عبارت است از این که انسان به گونه‌ای مطلبی را یاد بگیرد که باعث ایجاد یا تغییر رفتار یا اخلاق به نحو مستمر و ماندگار در انسان شود.

همانطور که پیش از این بیان شد، تغییر رشدی در تفکر درباره مسائل مذهبی (و سایر مسائل) وقتی روی می‌دهد که انسان وارد نوجوانی و جوانی می‌شود. بنا بر تعبیرات پیازه‌ای، در مسیر تغییرات، عملیات عینی به عملیات صوری تبدیل می‌شود، که (به ویژه در مورد مفاهیم مذهبی) شامل حرکت از تفکر ظاهری به سوی تفکر انتزاعی تر است. این نکته هم مشخص شده است که این حرکت به سوی اندیشه مذهبی انتزاعی ممکن است با کاهش دین داری، و احتمالاً با تمایل به انکار دین در نوجوانی، مربوط باشد. ظهور توانایی تفکر انتزاعی در نوجوانان احتمالاً اندیشه مذهبی آنان را «پیچیده می‌کند» و حتی ممکن است سبک‌های جدید تفکر را به منظور

12 . situation

13 . modeling

14 . indoctrination

15 . internalization

16 . socialization

17 . normative

پرداختن به مفاهیم مذهبی و مسائل وجودی غامض و پیچیده (مانند رنج و دردهای بشر در طول تاریخ)، پدید آورد. بنابراین در بخش معناداری لازم است که بر اساس دلالت، به جای هر گونه تحمیل، حقیقت را برای ذهن و جنبه نطقی و عقلی جوان تبیین کنیم. در این جا است که نقش پدر و مادر و نیز آموزش صحیح در کنار نقش همسالان، مدرسه، نهاد های مذهبی مانند کلیسا و مسجد، کتاب ها، رسانه های گروهی، وضعیت اجتماعی - اقتصادی، مطالعه، اندازه شهر یا روستا و غیره، نقش بسیار مهم و تأثیر گذاری است.

فرایند اجتماعی سازی ممکن است بر شیوة تفکر مردم درباره مسائل مذهبی وجودی تأثیر بگذارد. پژوهش درباره پیچیدگی مسائل، معلوم داشته است که اشخاص متعصب تر و بنیادگراتر کمتر به نحوی پیچیده به چنین مسائلی می اندیشند. شاید این تفاوت سبک شناختی در اندیشه، به راه حل هایی مربوط باشد که مردم در مواجهه با تعارضات، پرسش ها، و شبهات خود راجع به تعالیم مذهبی در پیش می گیرند. شواهد حاکی از آن است که وجود سؤالات و شبهات مذهبی در دوره نوجوانی و جوانی امری متداول است، و کسانی که شک و شبهة بیشتری دارند معمولاً به شکل پیچیده تری درباره شبهات و تعارضات مذهبی می اندیشند. تمایلی در افراد بنیادگراتر وجود دارد که سؤالات و شبهات مذهبی شان را به شیوه ای حل کنند که موجب تقویت عقاید مذهبی آنان بشود، حال آن که اشخاصی که کمتر بنیادگرا هستند بیشتر احتمال دارد راه حل هایی بیابند که به تغییر عقاید مذهبی آنان بینجامد.

درباره ارتداد پژوهش ها نشان می دهد که رها کردن دین خانوادگی عموماً با تبیین های اجتماعی سازی درباره رشد مذهبی همخوانی دارد. کسانی که ایمان خانوادگی را ترک می کنند معمولاً از خانواده هایی هستند که دین در آن ها یا نادیده گرفته می شود یا کمتر مورد تأکید قرار می گیرد. مرتدان معمولاً روابط ضعیف تری با والدین خود دارند.

عوامل شناختی نیز تا حدی در ارتداد دخیل اند، زیرا احتمال بیشتری وجود دارد که مرتدان زودتر از غیر مرتدان در زندگی خود به پرسش، تردید، و بحث درباره مسائل مذهبی بپردازند. این رویکرد پرسشگری انتقادی به دین گویا مخصوصاً در مورد مرتدان حیرت انگیز صدق می کند. توضیح مطلب این است که شواهدی قوی در دست است که اکثر کسانی که مرتد می شوند تا حد زیادی متناسب با پیش بینی نظریة اجتماعی سازی رفتار می کنند. یعنی اکثر مرتدان از خانواده هایی هستند که تأکید بر دین در آن ها ضعیف بوده است و والدین سرمشق مذهبی نیرومندی برای فرزندان نبوده اند. والدین بر اجتماعی سازی فرزندان خود هم تأثیر مستقیم دارند و هم غیر مستقیم، و فرزندان به نوبه خود ممکن است از این تأثیر آگاه یا بی خبر باشند. شواهد روزافزونی در دست اند که نشان می دهند پدر و مادر تأثیر قابل ملاحظه ای بر دین ورزی فرزندان خود دارند، چه هنگامی که بچه های آن ها کوچک ترند و چه وقتی که به نوجوانی و جوانی می رسند. بر این اساس، نقش والدین و نیز اولیاء آموزشی و دینی در راستای اجتماعی سازی و در نهایت جلوگیری از ارتداد از دو جهت بسیار مهم است. جهت اول این است که خانواده و مربیان آموزشی بر اساس مبانی فلسفه برای کودک، از همان سنین کودکی، فرزندان خود را با تفکر تأملی، واقعی، نقادانه و خلاقانه تربیت کرده تا در جوانی و بزرگسالی بتوانند با مسائل عقیدتی و اخلاقی مواجهه منطقی و صحیحی داشته باشند. جهت دوم این است که والدین و به ویژه دانشمندان دینی باید تلاش کنند که بر اساس زبان زمان

خویش که همان زبان فلسفه می باشد، مسائل دینی را بدون هیچ گونه تحمیلی، تبیین کرده و سرشت منطقی¹⁸ و نظری¹⁹ انسان را بر اساس فلسفه منطبق با زمان جوان معاصر، قانع و روشن کرده تا اجتماعی سازی و درونی سازی آموزه های دینی و اخلاقی انجام شود. این جاست که اهمیت فلسفه در دین داری و جلوگیری از ارتداد بسیار مهم می شود. همان کاری که هگل در مورد مسیحیت و صدرا در مورد اسلام، هر کدام در زمان و زمینه خویش انجام دادند. یعنی بر خلاف کلام که صرفاً در صدد دفاع و توجیه²⁰ دین می باشد، فلسفه با ارتباط با دانش و زبان زمان خویش، تلاش می کند که دین را تبیین²¹ و یا لااقل توصیف²² صحیح کند. این نوشته را با سخنی از ایمانوئل کانت و در نهایت آیه ای از قرآن به پایان می بریم.

کانت می گوید: اگر به فرزندان خود نیاموزیم که برای خود فکر کنند، به زودی کسانی پیدا خواهند شد که به جای آن ها فکر خواهند کرد.

خداوند در آیه 170 از سوره بقره می فرماید: و چون به ایشان گفته شود از آن چه خداوند نازل کرده است پیروی کنید، گویند خیر، ما از آن چه نیاکانمان را بر آن یافته ایم پیروی می کنیم. آیا اگر نیاکانشان چیزی نیندیشیده و راهی نیافته باشند [باز هم از آنان پیروی می کنند؟].

18 . logic
 19 . speculative
 20 . justification
 21 . explanation
 22 . description

Gençlik Romantizmi ve Özgürleştirici Politika

Öz

Siyasî, ekonomik, kültürel ve sosyal örgütlenmedeki konumundan ötürü, aynı zamanda her şeye sahip olan düzenden uzaklaşabilme imkânı, gençlerin konumunu özgürleştirmektedir. Gençlerin bu özgün konumunun onlara özel imkânlar sağladığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda romantik akımın özellikle sanatsal, felsefî, siyasî ve sosyal işlevini göz önünde bulundurarak rahat bir şekilde gençliği romantik bir şahsiyet olarak niteleyebiliriz. Zira gençlik romantizmin bütün temel ölçütlerine (aşk, umut, ilkecilik, doğallık, duygusallık, heyecan, hayal gücü, kayıtsızlık, kahraman olma arzusu, sabırsızlık ve yaratıcılık vb...) açıktır. Romantizmin siyaset ve gençlik karşısında ikili bir role sahip olduğunu unutmamamız gerekir. Bir tarafta romantizmin özünde taşıdığı isyan ve heyecandan ötürü, aynı zamanda farklı sahalarda hâkim olan disiplinden kurtulmaya çalışması dolayısıyla gençler için siyaset imkânı sunmaktadır. Öte yandan gençlik, sahip olduğu romantik özü gerektirdiği açıdan siyasetin men edilmesi ve gençliğin hayalci anarşizm sahasına sürüklenmesine sebep olabilmektedir. Bunun sonucunda ise gençlik körü körüne sloganı pasifliğe, umutsuzluğa sürükleyen başarısızlığa veya bireyci romantizme sürüklenebilmektedir. Bir başka ifadeyle siyaseti mümkün kılan, gerçeklikten kurtulma kabiliyeti aynı zamanda siyaseti imkânsızlaştırmaya sebep olabilmektedir. Gençlik akımının, romantik bir figür olarak hangi yöne doğru ilerleyeceği önceden belli değildir. Bu konu her gencin içinde bulunduğu kendine özel zaman ve mekân içindeki performansına bağlı olarak tek kelime ile olgusal bir özelliğe sahiptir. Gençlik yaşamı, gençlerin gündelik işlerin gerçekliğinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Gençlik için özgürleştirici politikanın mümkün olabilmesi için gençliğin körü körüne duygusal tepkiler yerine; gençliğin özünde taşıdığı romantizmi; bilinç, taahhüt ve yaratıcılık ile birleştirmesi gerekir.

* Mohammad Mehdi Ardebili (تهران) Assist. Prof. in Institute for Humanities and Cultural Studies (Tehran, Iran), (m.m.ardebili@gmail.com).

مقدمه

مقاله حاضر در تلاش است تا پیوندی میان سه حوزه فکری برقرار کند. در وهله نخست، به مفهوم جوانی و نسبت آن با رمانتیسم بپردازد. در این سطح، به دلیل خاستگاه و کارکرد اصطلاح رمانتیسم، حوزه اصلی بحث ادبیات خواهد بود. برخی شاخصه‌های رمانتیسم - یا به بیان دقیق‌تر شخصیت رمانتیک - ارائه خواهد شد و از طریق آنها جوان به عنوان شخصیتی رمانتیک معرفی خواهد شد. سپس در بخش دوم بدنه اصلی مقاله، به مفهوم «سیاست رهایی‌بخش» اشاره خواهد شد. حوزه بحث در اینجا مشخصاً سیاست است. اما حوزه سوم که در حقیقت نخ تسبیح و پیونددهنده دو حوزه دیگر به شمار می‌رود فلسفه خواهد بود: پیوند «ایده جوانی» و «ایده سیاست» در ساحت فلسفی آنها. در بخش نتیجه‌گیری نیز به امکانات این پیوند، هم برای جوانی و هم برای سیاست اشاره خواهد شد.

جوانی و رمانتیسم

مقاله حاضر بنا نیست به تعریف جوانی بپردازد و به حوزه آنچه به «مطالعات جوانی» (Youth Researches) مشهور است، وارد شود. زیرا خود این بحث چنان پرمناقشه و دارای ابعاد متنوع است که پرداختن به مقدمات آن به تنهایی از ظرفیت مقاله‌ای از این دست خارج است. همچنین باید توجه داشت که هرچند به ظاهر «جوانی» پدیده‌ای مربوط به بیولوژی است که در یک بازه کمی سنی تعریف می‌شود، اما مفهوم جوانی عملاً به حوزه‌های دیگر، اعم از فرهنگ، جامعه‌شناسی و روانشناسی مربوط می‌شود. در نتیجه، همواره شاهد نوعی توازی درهم‌تنیده میان دلالت‌های بیولوژیک جوانی و دلالت‌های فرهنگی و اجتماعی آن هستیم. فارغ از این مباحث، می‌توان جوانی را نوعی دوران گذار بین کودکی و بزرگسالی تلقی کرد. تا آنجا که به این مقاله مربوط است، می‌توان به کمک همین مطالعات جوانی، برخی شاخصه‌ها را از ایده جوانی استخراج کرد تا بتوان آنها را دستمایه بحث بعدی درباره نسبت جوانی رمانتیسم قرار داد. برای نمونه، وین و وایت در کتاب درخشان بازاندیشی به جوانی، با در تقابل قرار دادن جوانی و بزرگسالی، شاخصه‌های زیر را به دست داده‌اند:

جوانی	بزرگسالی
هنوز بزرگ نشده	بزرگ شده
شدن	رسیده
خود پيشااجتماعی که تحت شرایط درست ظهور و بروز می‌یابد	هویت ثابت شده است
ضعیف	قوی
مسئولیت‌پذیری کمتر	مسئولیت‌پذیر
وابسته	مستقل
جاهل	عالم

رفتارهای پرخطر	رفتار محتاطانه
شورشی	سازگار

(به نقل از: Wyn and White 1997: 12).

می‌توان نمونه‌های دیگری از شاخص‌های مشابه ترسیم کرد که صفات دیگری را به جوانی و تمایزات دیگری را نسبت به بزرگسالان یا کودکان ترسیم می‌کنند. اما عجالتاً اجازه دهید به مفهوم رمانتیسم پردازیم. اگر بخواهیم از تعریف رمانتیسم آغاز کنیم، در همین بدو امر به سد غیرقابل عبور ناشی از بحران تعریف برخواهیم خورد. صرف نظر از مشکلات ناشی از «بحران تعریف» که در هر تعریفی با آنها مواجه می‌شویم، خود رمانتیسم نیز به دلیل ماهیتش تعریف‌ناپذیر باقی می‌ماند. به تعبیر تری پینکارد، «هیچ تعریفی از رمانتیسم وجود ندارد، زیرا رمانتیسم به عنوان جنبش طغیان همیشه بلافاصله علیه هر تعریفی از خویش می‌شورد و به این ترتیب، تا ابد خود را از دسترس کسانی که می‌خواستند آن را چهارچوب‌بندی و روح سرکشش را مهار کنند، دور نگه داشته است» (پینکارد 1394 (2015): 203). در نتیجه، البته حقیقت فوق، نباید ما را به نوعی لادری‌گری و انفعال نظری سوق دهد. درست است که نمی‌توان رمانتیسم را به معنای سقراطی کلمه - یعنی به نحوی جامع و مانع - تعریف کرد، اما آیا از آن سخن هم نمی‌توان گفت؟ به جای آغاز از تعریف، باید از خود مسئله، از بطن خود تنش آغاز کرد. در نتیجه، بدون بیان هیچ ادعایی درباره شناخت تام‌وتمام رمانتیسم، می‌توان از برخی شاخصه‌های و بروزات آن سخن گفت. برای مثال، رابرت سه‌یر و میشل لووی مشترکاً در مقاله «رمانتیسم و تفکر اجتماعی» برخی از این شاخصه‌ها را برشمرده‌اند. برای مثال، «جنبه مهمی از رمانتیسم عبارت است از بازافسون کردن جهان به میانجی تخیل» یا «مشخصه بینش رمانتیک این باور است که واقعیت حاضر فاقد برخی ارزش‌های اساسی انسانی است» (سه‌یر و لووی 1383 (2004): ص 131). می‌توان از این طریق با سرک کشیدن به سایر مطالعات مشابه در حوزه‌های مختلف، این فهرست را کامل و کامل‌تر کرد. ماوتنر در واژه‌نامه فلسفه می‌نویسد، «رمانتیسم به معنای تأکید بر صداقت، اصالت، فردیت، تخیل، خودانگیختگی، احساسات‌گرایی و خودبیانگری است» (Mautner 1997: 538). تا آنجا که به مقاله حاضر مربوط می‌شود، بسیاری از این شاخصه‌های رمانتیسم و شاخصه‌های فوق‌الذکر جوانی با یکدیگر مشترکند و اگر از آنها مخرج مشترک بگیریم، می‌توانیم به مجموعه‌ای از شاخصه‌ها دست پیدا کنیم که جوانی را با رمانتیسم پیوند می‌زند: تخیل، پویایی، ضعف، وابستگی، جهل، رفتارهای پرخطر، طغیانگری، شورمندی، بی‌قیدی، بحران هویت و ...

در این معنا، می‌توان ادعا کرد که جوان - دستکم نسبت به بزرگسال - واجد بالقوگی‌های بیشتری برای رمانتیک بودن است. جوانی و رمانتیسم ذاتاً واجد سویه‌های درهم‌تنیده و مشترک هستند و گذار از جوانی به بزرگسالی متناظر است با شکلی از گذار از رمانتیسم به محافظه‌کاری. در این معنا، جوان همواره در خطر است، زیرا همچون شخصیت‌های رمانتیک، دچار ضعف، مخاطره، بحران هویت، تهور جاهلانه، وابستگی، شورمندی، تخیل و غیره است. این امور جوان را اساساً به سوژه‌ای آسیب‌پذیر بدل می‌سازد. جوان در معرض تمام مخاطرات و نقصان‌هایی است که سوژه‌های رمانتیک با آنها مواجه‌اند و در نتیجه، آرزوی بخش قابل توجهی از نظام اخلاقی-عقیدتی-فکری حاکم بر فرهنگ، این است که روزی جوان دیگر جوان نباشد و بتواند بزرگ شود و پخته، عاقل، مستقل، قوی و ایمن شود.

هان این پسر بکوش که روزی پدر شوی

(حافظ 1394 (2015): غزل 487)

رمانتیسیم جوانی و سیاستِ رهایی‌بخش

در حوزهٔ سیاست، فارغ از ریشه‌های معنایی این واژه که به رسالهٔ سیاست ارسطو (ارسطو 1386 (2007)) و حتی پیش از آن بازمی‌گردد، می‌توان ادعا کرد که سیاست واجد نوعی معنای ایجابی ناظر بر چگونگی «حکمرانی بر یک کشور» (Collin 2004: 183) است و امروز نام دیگری است برای تدبیر و مدیریت (management) امور. روشن است که در این معنا از سیاست، اهالی سیاست بزرگسالان جاافتاده، محافظه‌کار، عاقل، سازگار، محتاط و مسئولیت‌پذیرند و جوانان در این معنا تنها تهدیدهایی به شمار می‌روند که باید به راه راست هدایت شوند. در این معنا، پیران (بزرگسالان) که به جایگاه آرام و مطمئن عقل و زندگی دست یافتند، باید جوانان را اداره و مدیریت کنند تا این دورهٔ شیطانی رمانتیک را پشت سر بگذارند. اما آیا برداشت دیگری از نسبت جوانان و سیاست ممکن است؟ فیلسوف مشهور آلمانی گئورگ ویلهلم فریدریش هگل در سال 1818 در سخنرانی افتتاحیه‌اش در دانشگاه برلین، خطاب به جمعیت مشتاق و عمدتاً جوان چنین می‌گوید:

«من به طور کلی به روح جوانی متوسل می‌شوم، چراکه جوانی مقطع حساسی از زندگی است که [اولاً] فرد هنوز در نظام مقاصد و اغراض محدودشدهٔ ضرورت [کاذب] گرفتار نشده و ذاتاً مستعد [دست یافتن به] آزادی فعالیت علمی غیرمغرضانه است؛ و [ثانیاً] هنوز تحت تاثیر روح منفی [برآمده] از پوچی، تقلای ملالت‌بار و بی‌محتوای صرفاً انتقادی قرار نگرفته است. قلبی شهامت مطالبه کردن حقیقت را دارد که هنوز سالم باشد، و [تنها] در ساحت حقیقت است که فلسفه در منزلگاه خویش به سر می‌برد» (هگل 1391 (2012): 87).

هگل از قضا به همین شاخصه‌های رمانتیک جوانی همچون شهامت، آزادی و بی‌قیدی اشاره می‌کند و همان‌ها که نتیجهٔ ضعف و نقصان رمانتیک جوانان به شمار می‌آید را به فرصتی برای شهامت فلسفیدن و جسارت مواجهه با حقیقت بدل می‌سازد. اگر بخواهیم از اصطلاح متاخر «سیاستِ رهایی‌بخش» استفاده کنیم، می‌توان ادعا کرد که سیاست در این معنا اتفاقاً امری جوانانه است. اگر پیران هم بخواهند به سیاست رهایی‌بخش و انتقادی روی بیاورند باید محافظه‌کاری و ترس را کنار بگذارند و با تکیه بر شکلی از تخیل رمانتیک، دست به عمل بزنند. این رویکرد به وجه منفی و انتقادی سیاست نیز نظر دارد. البته در عین حال نباید فراموش کرد که حتی در رادیکال‌ترین معنای ممکن، نمی‌توان سویهٔ ایجابی سیاست را نادیده گرفت. جوان رمانتیک، در اوج خلاقیت و آرمان‌گرایی، در اوج شورمندی و رهایی، در اوج نقادی و پویایی، نباید فراموش کند که اگر عملش صرفاً بر ریشه‌های رمانتیکش استوار باشد، نتایجی کور و بیهوده در پی خواهد داشت. جوان باید در اوج آرمان‌گرایی، واقع‌بین باشد، در اوج شورمندی، عقلانی عمل کند، و در اوج رهایی، مسئولیت‌پذیر باشد. این همان معنای راستین سیاست رهایی‌بخش است که جوان به واسطهٔ وجوه رمانتیکش امکان پیوند خوردن با آن را دارد و می‌تواند به سوژهٔ چنین سیاستی بدل شود که تحقق توأمان شور و شعور را به منصهٔ ظهور برساند.

نتیجه‌گیری

این متن تلاشی است برای بررسی نسبت رمانتیسیم و جوانی، و نشان دادنِ نتایج و تبعات سیاسی چندوجهی آن، و در نهایت، دفاع از صورتی انتقادی از سیاستِ رهایی‌بخش رمانتیک. موقعیت جوان به دلیل جایگاهش در سازماندهی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، و

امکان فاصله‌گیری‌اش از نظم اشیاء، منحصر به فرد است. این موقعیت خاص، امکاناتی ویژه را در اختیار جوانان قرار می‌دهد. همچنین با توجه به کارکرد جنبش رمانتیک، به ویژه در حوزه‌های هنری، فلسفی، سیاسی و اجتماعی، می‌توان «جوان» را به جرأت چهره‌ای رُمانتیک دانست، چرا که نسبت به تمام شاخصه‌های اصلی رُمانتیسم (مانند عشق، آرمان‌گرایی، امید، ملال، خودانگیختگی، احساسات‌گرایی، شورمندی، تخیل، بی‌قیدی، تشنه قهرمان شدن، خلاقیت، عدم قطعیت آینده و ...) گشوده است.

در سوی دیگر، مفهوم «سیاستِ رهایی‌بخش» وجود دارد که با سیاست در مقام مدیریت یا سیاستمداری متفاوت است. سیاستِ رهایی‌بخش عملاً از تمام قیدوبندهایی که می‌کوشند احاطه یا مصادره‌اش کنند، فراتر می‌رود. سیاستِ رهایی‌بخش نه از حیث نظری به رشته آکادمیک علوم سیاسی محدود می‌شود و نه به لحاظ عملی به رفتار «سیاستمداران» و این یا آن «سیاست» مشخص. این سیاست ذاتاً مشروط به امکان آزادی است و همواره خود را در قالب آرمان‌خواهی متجلی می‌سازد. حال مساله اینجاست که زمانی که سیاست‌ورزی هرچه بیشتر مسدود به نظر می‌رسد (خواه به واسطه محدودیت و سرکوب سیاسی، خواه به دلیل ارضای امیال به شیوه‌های جایگزین در فرهنگ مصرف‌گرا و نمایشی، و خواه به دلیل سیاست‌زدایی محافظه‌کارانه)، یعنی زمانی که قانون حاکم بر وضعیت، جبر سیمانی برآمده از نظم امور خواهد بود و تمام آنچه فرد می‌کند ناشی از جایگاهی است که ساختمانِ سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موجود به وی می‌بخشد، جوان دقیقاً به دلیل فاصله‌گیری‌اش از این جایگاه - که هگل، همانگونه که دیدیم، آن را «نظام مقاصد و اغراض محدودشده ضرورت [کاذب]» می‌نامد - و همچنین به دلیل غلبه و جوه رُمانتیک بر رفتارش (به دلیل شورمندی ناشی از جوانی‌اش)، قابلیت فراروی از وضعیت موجود و تحقق بخشیدن به سیاستِ رهایی‌بخش را دارد. در این معنا جوان سوژه سیاستِ رهایی‌بخش است.

در انتهای مقاله نشان داده‌ام که چرا نباید درباره این موضوع، رویکردی صرفاً رمانتیک اتخاذ کرد و فراموش کرد که رُمانتیسم نقشی دوگانه را در نسبت جوان و سیاست ایفا می‌کند: از یک سو رُمانتیسم به دلیل عصیان و شورمندی ذاتی‌اش و تلاش برای گسستن از نظم حاکم بر امور، می‌تواند امکان سیاست را برای جوان به ارمغان آورد، اما از سوی دیگر، همین رُمانتیسم (و ایضاً همین جوانی)، باز هم دقیقاً به دلیل وجوه ذاتی رُمانتیکش، می‌تواند به امتناع سیاست منجر شده و جوان را به ساحت آنارشسیسم رویاپردازانه و در نتیجه انفعال شعارزده، سرخوردگی یاس‌آور، یا رمانتیسم سودایی فردگرایانه سوق دهد. به بیان دقیق‌تر همان توانایی گسستن از واقعیت موجود که سیاست را ممکن می‌سازد، از قضا، می‌تواند به امتناع سیاست بیانجامد. اینکه جنبش جوانان در مقام یک فیگور رُمانتیک به کدام ساحت سوق پیدا می‌کند، از پیش مشخص نیست، بلکه بستگی به عملکرد هر جوان در مکان و زمان خاص خود دارد و در یک کلام، خصلتی حادث دارد. در نهایت می‌توان ادعا کرد که هرچند زیستِ جوانی، این امکان را فراهم می‌آورد که جوان از واقعیت روزمره امور فاصله بگیرد و به همین دلیل از توان خود در تاثیرگذاری بر واقعیت عینی بکاهد، اما همین امر در عین حال، وی را به یکی معدود سوژه‌های ممکن سیاستِ رهایی‌بخش و وارث نور امید بدل می‌سازد، تنها اگر بتواند به جای دچار شدن به واکنش‌های کور احساسی، رُمانتیسم ذاتی جوانی‌اش را با آگاهی، تعهد و خلاقیت همراه سازد.

منابع

- ارسطو (1386 [2007])، سیاست، ترجمه: حمید عنایت، تهران: علمی و فرهنگی.
- پینکارد، تری (1394 [2015])، فلسفه آلمانی: میراث ایدئالیسم، ترجمه: ندا قطرویی، تهران: ققنوس.
- حافظ (1394 [2015])، برگزیده و شرح اشعار، به اهتمام: بهاءالدین خرمشاهی، تهران: فرزانه روز.
- سهیر رابرت و لووی میشل (1383 [2004])، «رمانتیسم و تفکر اجتماعی»، ترجمه یوف اباذری، در: ارغنون، شماره 2.
- هگل، گئورگ ویلهلم فردریش هگل (1391 [2012])، «سخنرانی افتتاحیه ایرادشده در دانشگاه برلین»، در: دفترهای سیاست مدرن 1 (نوشته‌های سیاسی منتخب هگل)، ترجمه: محمدمهدی اردبیلی، تهران: روزبهان.

Collin, P.H. (2004), Dictionary of Politics and Government, London: Bloomsbury Publishing PLC.

Mautner, Thomas (1997), The Penguin Dictionary of Philosophy, London & New York: Penguin Books.

Wyn Johanna & White Rob (1997), Rethinking Youth, Allen & Unwin Publishers.

**KAPANIŞ
VE
DEĞERLENDİRME
OTURUMU**

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT*

Burada çok güzel bir sempozyum icra edildi. Ben son kısmına katılabildim. Ankara'da olduğumuz için yetişemedik. İbrahim Çapak hocamızdan müsaade alarak gittik. Sayın rektörümüz hoş geldiniz. Görebildiğim kadarıyla oturumlarda genç kardeşlerimiz oldukça fazlaydı güzel bir ilgi vardı. Bu açıdan Bingöl Üniversitesi idari heyetini, hocalarını, öğrencilerini tebrik ederim. Çok güzel üç salonumuz var burada, Muş Alparslan kadar olmasa da İbrahim Hocam!

Öğrencilerinizi biraz kıskandım maşallah katılım çok güzeldi. Hocalarımızı, öğrencilerimizi tekrar tebrik ediyorum. Kendilerini de ilgilendiren alanlardı. Ben de birkaç hususu ifade ederim ama öncelikle hocalarımızı dinleyelim. Hocalarımız da uygun görürlerse beşer dakika çünkü bize 30 dakika verildi. 5 dakikasını herhalde ben yedim. Sadece 5'er dakika hocalarımıza müsaade edelim. Az önce söylediğim gibi hülasa olacak şekilde özetle, "Bu sempozyumdan neler bekleniliyordu?", "Neler önemli olarak konuşuldu onlara göre?", "Bir öneri olarak neler önerirler?", "Bundan sonraki toplantılar için vs. neler önerirler?". Onları almak isteriz. Malumunuz zannediyorum önümüzdeki kasım ayı içerisinde yanlış hatırlamıyorsam Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da gençlikle ilgili bir toplantısı olacak. Belki o toplantıya da bir hazırlık aşamasında oraya katılacak hem akademisyenler için hem de o toplantıyı icra edenler açısından burada bir şeyler söylenilirse iyi olur diye düşünüyorum.

Buradaki sıralamaya göre gidelim. Mahfuz hocamıza söz verelim. İstanbul Üniversitesi'nde kendisi hem de bu bölgeleri iyi bilen gençlerle de hemhal olan. Buradaki hocalarımızın hepsinin ortak bir özelliğini vurgulamam gerekir: Hemen hemen hepimiz ben de dâhil olmak üzere gönüllü teşekkürlerle bir şekilde ilişkisi olan, faaliyetleri olan hocalarımız. O açıdan burada konuşulanların ben çok önemli olduğunu düşünüyorum. Birinci sözü de Mahfuz hocamıza veriyorum.

Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ**

Bismillahirrahmanirrahim, başkan beyin bu kadar cimri olduğunu bilseydim bir önceki oturumu yönetmiştim orada gönülmce konuşurdum. Orada az konuşmuştum. Buraya saklamıştım ama ne yapalım başkana uyacağız. İki gündür bir sempozyum idrak ediyoruz. Dolayısıyla sempozyumu değer-

* Oturum Başkanı, Muş Alparslan Üniversitesi Rektörü.

** Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı.

lendirme celsesindeyiz. Değerlendirme celsesinde değerlendirme başlıkları malumunuz birkaç açıdan ele alıyoruz.

Birincisi konunun önemine göre baktığımızda gerçekten son derece önemli bir konu “Gençlik meselesi, gençliğin anlam arayışı” aslında bu soru belki de şöyle de sorulabilir: “Biz geleceğimizi ne yapacağız? Geleceğimizi kime bırakacağız? Geleceğimizi nasıl bırakacağız?” böyle de sorulabilir. Yani bu açıdan dönüp baktığımızda konu son derece önemli ve isabetli bir şekilde seçilmiş. Bu nedenle hem Sayın Rektörü hem ekibini tebrik ediyorum.

Organizasyon açısından değerlendirilebilir sempozyum. Gayet başarılı bir organizasyon yıllarca böyle benzeri organizasyonlar çok yaptık. Onlara dönüp baktığımızda ya da katıldıklarımıza dönüp baktığımızda çok başarılı bir organizasyon olduğunu söyleyebilirim. Bildirilerin kaliteleri açısından hocam bazı şeyler söyledi dolayısıyla öyle de bakılabilir. Aslında bu sempozyumlarda şöyle bir taraf da var: Hocalar geliyor öbür hocalar ile tanışıyor. Mülhaza oluşuyor. Bir bilgi oluşuyor oradaki bilgilerden istifade ediyorsunuz. Sonra dönüyorsunuz kendi becerilerinizi yeniden gözden geçiriyorsunuz. Dolayısıyla daha nitelikli daha iyi daha doyurucu metinler ortaya çıkıyor. Onun için geri gidildikten sonra gözden geçirilen metinler ilerde inşallah çok daha nitelikli, iyi metinlere dönüşecektir ve bunlar da kitap oluyor çünkü Bingöl Üniversitesi özellikle İbrahim hocamızdan sonra bu tür etkinliklerin kitap haline geldiğini görüyoruz. Dolayısıyla bu da inşallah iyi bir kitap haline dönüşecek ve bize de muhasır olacağını ondan sonra söyleyebilirim.

Sempozyumun ortaya koyduğu şeye dönüp baktığımızda iyi düşünüldüğünü şöyle de anlıyoruz gençlikle ilgilenenler var. Gençlikle üniversiteler ilgileniyor, Milli Eğitim ilgileniyor, Diyanet ilgileniyor ve Sivil Toplum Kuruluşları ilgileniyor. Her birinin aslında gençliğe yönelik bir yönü var. Bu açıdan baktığımızda organizasyon son derece başarılı diyebiliriz. Çünkü Milli Eğitim’den bakanlıktan bir arkadaşımız oradaydı. En azından Milli Eğitim’in gençlere nasıl baktığını, nasıl bir gençlik tabiri caizse perspektifine sahip olduğunu bize anlatmış oldu. Diyanet’ten temsilci vardı. Gayet başarılıydı. Keyifle dinlediğimi söyleyebilirim. Sivil Toplum Kuruluşları Rektör Bey ilgisinde olduğunu söyledi. Biraz daha söyleyeyim. Rektör Bey Muş Üniversitesi Rektörümüz, İlim Yayma’nın içerisinde dolayısıyla bir İlim Yayma’nın temsilcisi ile burada gibi düşünebilirsiniz. Hüseyin Bey, zaten Türkiye’nin medarı iftihar kurumlarının birinin başında bulunuyor. Ensar Vakfı gerçekten benim çok önem verdiğim bir kuruluş. Sadece gençlerle ilgileniyor olması açısından değil yayınlarıyla çünkü o yayınlar gençlere ulaşıyor ve bir yarın kuruyoruz. Onun için paydaşların burada olmuş olması ve paydaşların deneyimlerini birbirine aktarıyor olmaları da son derece önemliydi. Bu açıdan da ben bu programı çok başarılı bulduğumu ifade etmem lazım.

Kaldı ki sadece Türkiye'ye bakılmamış yani sadece biz aslında Türkiye'de, Bingöl'de gençlerin sorunları gibi de bakılabilirdi ama böyle bakılmamış bu da güzel bir şey. Evet, merkezde Türkiye ve Türkiye'nin gençliği var öyle de olması lazım bizim ülkemiz ve burada yaşıyoruz neticede kendi geleceğimizi düşünmemiz lazım ve bizim geleceğimiz her ne kadar bir hocamız itiraz etmiş olsa da gençler üzerinde yürüdüğünü kabul etmemiz lazım. Dolayısıyla zaten hal böyle olduğu için aslında herkesin bir gençlik projesi var. Dönüp baktığımızda sosyalistlerin bir gençlik hayali gençlik projesi var, Mehmet Akif'in gençlik hayali var, bir Müslümanın var, Necip Fazıl'ın var var da var... Çünkü herkes aslında yarınını nasıl görmek istiyorsa gençlerini oradan tabiri caizse yönlendiriyor oradan bakıyor. Ama sempozyum uluslararası sadece kendi gençlerimiz değil İslam aleminin gençlerini de böyle merkeze taşıdıklarını gördük. Fas'tan Cezayir'e, İran'dan değişik yerlere, Suriye'ye kadar çeşitli hocalarımız vardı ve bu hocalarımız kendi ülkelerindeki gençlere yönelik çalışmaları, gençlik algısını da bize aktarmış oldular. Biz Türkiye'de ve bu konuya ilgi duyan insanlar olarak buralarda neler oluyor onu da görmüş olduk. Bu açıdan da son derece başarılı bulduğumu ifade etmem lazım.

Kuşkusuz hiçbir konu bir sempozyumdan bitebilecek değildir. Dolayısıyla bir taş konmuştur. Az önce Sayın Rektörümün ifade ettiği gibi bunun devamı da gelecektir. Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu sene "Hz. Peygamber ve Gençlik" yılı ilan etmiş olması ileriki dönemlerde inşallah işte gençliğin çeşitli vesilelerde ele aldığını görmüş olacağız. Benim kuşum yok ama yine de söylemiş olayım bir ricada bulunmuş olayım. Dolayısıyla biliyorum çok zor olacak fakat eğer bu organizasyonu yapmış olan hocalarımız "Ya Allah Bismillah" deyip biz yorulmadık der ve bir an önce bu metinleri bir araya getirebilirse belki o programa yetişme şansı da olabilir. O programlara yetişirse birçok insanın istifade edeceğini söylemem lazım. Biz Kıbrıs'ta bunun çok ihtiyacını hissediyoruz, açığını hissediyoruz dolayısıyla biz bu çıktılardan faydalanmak isteriz. Bizi buraya davet Sayın Rektörümüz ve Sayın Rektörümüzün ekibine teşekkür ediyorum. Bir Bingöllü olarak kendi memleketimi yeninden görmüş oldum. Duygularımı tazelemiş oldum. Dostlarımı görmüş oldum. Onun için bir kez daha teşekkür ediyorum. Bir başka programda görüşmek üzere diyor hepimizi Allah'a emanet ediyorum.

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

Hocamıza teşekkür ediyoruz. Hz. Peygamber'in etrafındaki insanların hep genç olması İslam'ın genç bir din olması. Statükoyu temsil edenlerin yaşlılardan oluşması burada tabii yaşlılık ve gençlik muhtemelen tartışılmıştır. Sadece fiziki, biyolojik anlamdan kastetmiyoruz fikirlerin genç olması elbette ki

bize şu anlamda bir yön veriyor: Bir hedefe odaklanan insanların özellikle gençlerin enerjisinden istifade etmesi son derece önemli. Bununla ilgili ben de bir şeyler karalamıştım. Ebu Cehil'in 70 yaşında Bedir harbinde öldürülmesi ama statükoya karşı mücadele edenlerin yaş ortalamalarının hep yirmilerde falan olması belki en yaşlıları Hz. Peygamberdir. Bir iki kişi gençlerin üzerinde şekillenen ümitlerini gençlerin belki temel aşısını oluşturduğu bir dinden bahsediyoruz İslam'dan bahsederken. O anlamda bizim gençlerden beklentilerimiz çok fazla.

Burada gençlerle ilgili çok fazla çalışmaları olan hani biz hep Sivil Toplum Kuruluşlarından bahsederken genelde yardım ağırlıklı kuruluşlar olarak görmeye alışmışız. Ensar Vakfı burada bir ezber bozdu. Ensar Vakfı bizim camiada neşretmiş olduğu eserlerle, kitaplarla da bana göre özellikle gençlere yönelik neşretmiş olduğu kitaplarla çok farklı bir perspektife sahip olduğunu bizlere gösterdi bu anlamda Hüseyin KADER kardeşimizin -çok değer verdiğim bir kardeşim- sempozyum ile ilgili değerlendirmelerini alalım.

Hüseyin KADER*

Sayın Başkanım, "Modern Çağda Gençliğin Anlam Arayışı" adlı iki günü süren uluslararası sempozyuma tebliğ sunarak katılan akademisyenlere, sempozyum bilim kuruluna, düzenleme kuruluna, aşağıdan yukarıya emeği geçen tüm çalışanlara, sempozyuma dinleyici olarak katılan tüm gençlere, Bingöl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK hocamıza şahsında emeği geçenlere, Bingöl Valiliği'ne, Bingöl Belediyesi'ne, ARGETUS araştırma şirketine, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği'ne, Ensar Vakfı'na, Bingöl Ticaret ve Sanayi Odasına teşekkürlerimi sunarak başlamak istiyorum.

Gençlik bir dönemdir. Gelip geçer ve nasıl geçirildiği önemlidir. Bilgi değerdir. Bu değer nasıl ve ne zaman kazanılacağı önemli olmakla birlikte yaşanılması da önem arz etmektedir. Kuşaklar birbirini beğenmiyor; "bizim zamanımızda" diye başlayan cümleler hiçbir anlam ifade etmiyor. Örneklilik ve önderlik öne çıkması gerekirken buna biz dikkat etmiyoruz. Öncü ve önder olmaya ve rol modele ihtiyacımız var. Gençlik bizden bunu bekliyor. Gençlerle ilgili hep şikâyetçi oluyoruz, onlara yol açmıyoruz, önem vermiyoruz, değerli bulmuyoruz. Suçlayıcı bir dille genel ifadelerle onlarla aramızdaki olan bağlantıları kopartıyoruz. Yol açmalı, yol göstermeli, yola çıkılmalı, birlikte yolculuk yapmalıyız. Yaşanılan her dönemin kendine göre sorunlu alanları vardır. Bu dönemde de sorunların olması muhakkaktır. Ancak bu şu anda varlığın imtihanıdır biz belki de yokluğun imtihanını çektik bizden öncekiler

* Ensar Vakfı Genel Müdürü.

daha da yokluğun imtihanını çektiler. Bunu mutlaka bir dengeye oturtmamız gerekiyor.

Soru şu: Biz böyle bir dönemde gençlik hayatı yaşamış olsaydık bizler de aynı durumda olur muyduk? Buna bizim cevap vermemiz lazım. Sorunlu muyuz? Sorumlu muyuz? Güven duyuluyor muyuz? Güveniyor muyuz? Gençliğimiz ne istiyoruz? Ne bekliyoruz? Ne olduk? Ne bulduk? Teoride çok iyiyiz peki pratikte ne durumdayız? Yapmadığımız, yapamadığımız şeyleri mi istiyoruz? Gençlerin hayatına ne kadar dokunabiliyoruz? Her şeyden öte anlamaya, anlamlandırmaya gayret ediyor muyuz? Kimlik ve kişilik oluşumunda yanlarında durabiliyor muyuz? Konuşabiliyor muyuz? Paylaşabiliyor muyuz? Vaktimizi onlara verebiliyor muyuz? Onlara değer katabiliyor muyuz? Modern çağda anlam arayan gençlerimize sahih din anlayışını anlatmak için gayret içerisinde olabiliyor muyuz? Yaptıklarımız ve söylemlerimiz satırlarda mı kalıyor sadırlara ulaşıyor mu? Yaşadığımız bu çağda bir derdimiz var mı? Örnekliklerimizi arttırmamız ve çoğaltmamız mümkündür.

Ahlak sadece gençleri mi ilgilendiriyor yoksa mükellef olduğumuz andan itibaren kadın-erkek hepimizi mi ilgilendiriyor? Modern çağın dayattığı hayata karşı bizim duruşumuz ne durumda? Buna cevap arıyor muyuz? Kendimizi sorgulamayıp hep karşıımızdakini mi sorguluyoruz? Acaba yapamadıklarımızı gördükçe bu yapılanlara karşı biz özlem mi duyuyoruz? Varlık ve yoklukta dengeyi nereye koyuyoruz? Bu sempozyum belki de tebliğ sunan hocalarımızın hazırlamış oldukları güzel bildirimlerle belli bir noktaya geldi. Gerçekten tebliğ hazırlayan akademisyenlerimizin bildirimlerinin efradını cami, ağyarını mâni bir şekilde hazırlandığını görüyoruz. İnşallah gençlik ile alakalı çalışmaların artarak devam etmesini, bu konuda aramızdaki bağlantı alanının daha güçlü bir şekilde kurulmasını, üniversitelerimizin, okullarımızın, bütün camiamızın bu konuya daha dikkatli bir şekilde eğilmesi gerektiğini söylüyor bir kez daha söylemiş olalım. Yarınımız çok güzel olacak, gençlerimize itibar edelim, onlara ittifak gösterelim çünkü bunlar bizim yarınlarımız iyisiyle kötüsüyle hepsi bizim düzeltmek ve doğrultmak adına onlarla birlikte yol yürüyelim onlara yol açalım, yolda olalım, yolcu olalım, öncü olalım, önder olalım teşekkür ederim.

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

Hüseyin hocama konuşması ve zaman iyi kullanmasından dolayı çok teşekkür ediyorum. Hiç vakit kaybetmeden diğer bir önemli STK olan ve imam hatipler dedin mi akla gelen Halil Bekiroğlu'nu 5 dakika dinleyelim.

Halit BEKİROĞLU*

Teşekkür ediyorum. Emeği geçen başta rektörümüz olan herkese ve her kuruma teşekkür ediyorum.

Bu mevzuları konuşmak çok anlamlı ama özellikle önemli bir nokta. Bizler STK ile uğraşırken işin ilmin tarafını arıyoruz. Geçen bir arkadaşaya yazdığım kitapları bir gün boyunca anlat ben dinliyeyim dedim. Tabi bu işin latifesi. Ama bu durumun birlikte olması lazım. Çok ihtiyaç duyuyoruz. Bildiğim kadarıyla son dönemlerde üniversitelerde işin pratik tarafını ihtiyaç duyuyor. Bu durum gayet doğal bir süreç ve bizi daha iyiye götürecektir. Halen cevabını kendimce bulamadığım bir konu var. Kongreye gelirken bir kez daha düşündüm. İşin teorik kısmını çok pratize etmeye çalışırken burada üniversiteler anlamını yitirir mi? Diye bir endişe taşıyorum. Burada çok iyi bir denge kurulması gerekir diye düşünüyorum.

Biz geçen hafta sonu Antalya'da imam hatip kurultayı yaptık. Bu yılki kurultay tamamı bilgi ve hikmet temasıydı. Çünkü gençler ve bizler okumadan düşünmeden, üretmeden ilerlemeyeceğimiz görünüyor. Bu nedenle tamamımızı bilgi ve hikmet olarak belirledik. Bir taraftan bilgi bir taraftan hikmetle yoğrulmasıdır. Bingöl üniversitesinin böyle bir kongrenin düzenlemesi ve gençlerle ilgili yapması çok anlamlı buluyorum. Gençlerle biraz konuştum gayet öğrencileri biraz daha dinamik hale getirmek lazım. Bunu kendimize sormamız lazım ve pasifliği düşünmemiz lazım. Yine gün içerisinde yapılan konuşmalarda şu gündeme geldi. Şöyle özetlemek istiyorum, gençleri STK'lara bağımlı kılmak yerine STK'ları gençlerin hizmetine sunmak lazım. Aynı şey de üniversiteler içinde söz konusudur. Aynı şey bürokrasi için de geçerlidir. Bu ilişki tam tersi olduğunda biz STK olarak gençleri bir kalıba koymuş oluyoruz. Çoğu zamanda bir kalıba sokamıyoruz çünkü gençleri bu kalıba girmiyor. Aynı durum hem üniversiteler hem de diğer alanlar içinde söz konusudur. Bunun üzerinde düşünmenin faydalı olduğunu düşünüyorum. Tekrardan emeği geçen tüm hocalarıma teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

Hüseyin hocama çok teşekkür ediyorum. Şimdi biraz da direkt alandan bu işlerin içinde olan Kadri ENGİN beyi dinleyelim. Hocamın deneyimleri oldukça bu konuda hocamızın önerileri burada bulunan ilgililer tarafından not edilmesi gerekir diye düşünüyorum. Buyurun hocam.

* ÖNDER Başkanı.

Kadri ENGİN*

Teşekkür ediyorum saygıdeğer başkanım. Saygıdeğer hocalarım hepimizi en içten diklerimle selamlıyorum. Gerçekten ihtiyaç duyulan bir anda böyle bir konunun seçilip sempozyum haline getirilmesi ve Bingöl de yapılmasını bir Bingöllü olarak bu konuda emeği geçen başta sayın rektör hocamıza teşekkür ediyorum.

Aslında anlam arayışı gençlerin ve toplumun bir varlık mücadelesidir. Bu anlamda geleceğimiz şekillendiren gençlerimizin ve biz büyüklerin anlam arayışlarını yansıtan bir konu bu sebeple konuyu oldukça önemsiyoruz. Daha önce de sempozyumlar oldu çok değerli tebliğ sunan hocalarımız vardır. Hem öğrenciler hem de Bingöl gençlerine oldukça katkı sağlamıştır. Bu durum bile bu tür faaliyetlerin öneminin göstergesidir. Biz bunları hem bilimsel tebliğ olarak sunulmasını önemsenin yanı sıra ayrıca bu sempozyumlar kapsamının da şehrimiz gelen değerli hocalarımızda ikili görüşmelerimizde çok faydalı oluyor. MEB olarak bu hocalarımızla hemen iletişime geçip okullarımızda öğrencilerimizle buluşturuyoruz. Ayrı bir panelde orada gerçekleşmiş oluyor. Bu anlamda biz önemsiyoruz.

Rektör hocamızın şehrimize görevlendirilmesiyle beraber sosyal aktiviteler çeşitlendirir. Bu kültürlenme açısından bizim ufkumuzu da açmıştır. İnşallah bu kongre de şehrimize katkısı olacaktır. Bu tür çalışmaların hocamızdan özellikle devam etmesini istiyoruz. Organizasyon olarak ve paydaşlar bir arada olması güzel bir çalışma ortaya çıkardır. Ve MEB olarak konuyu irdelleyip faydalandık. Hocalarımızın belirttiği gibi lise öğrencilere göre oldukça akademik bir dil idi. Bu konuda tebliğlerde seçici davrandık. Bu kongrede emeği geçen başta rektörümüz ve değerli hocalara çok teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

Son olarak da Erol Bey'e sözü vereceğiz. Tabi Erol beyin alanı biraz daha farklıdır. Muhtemelen hocamızın söyledikleri bizim için son derece önemli olacaktır. Belki de birçok sempozyuma katılıyor, onun burada söyleyecekleri son derece önemli. Burada hem üniversite yönetime ve DİB'e bir tavsiye ve önerileri oldukça önemli olacaktır.

* Bingöl Milli Eğitim Müdürü.

Erol ERDOĞAN*

İki gündür buradayız biraz sonra ayrılacağız ayrılırken çok mutlu bir şekilde ayrılacağız. Çünkü iki gündür buradaki konuşmalardan istifade etmek çalışmaya çalışıyoruz. Bu konuda İbrahim Hoca ve ekibine teşekkür ediyorum.

Sempozyumun adına vurgu yapmak istiyorum. Sempozyumda anlam kelimesinin kullanılmasını çok kıymetli buluyorum. Çünkü doğrudan hükmedici değil bir arayışın ürünü olarak görünüyor. Bu önemli. Bina çok güzel, ben bir çok sempozyuma katıldığım için söylüyorum, bina sempozyum için oldukça güzel ve nice sempozyumlara ev sahipliği yapar. Her şey çok güzel ama biraz daha iyi olabilmesi için eleştiri sunabilirim.

Oturumlarda konuşmacı sayısını bir oturum başkanı ve üç kişi ile sınırlasak özellikle dinleyicilere katılım imkânı sağlansaydı daha dinamik ve verimli olabilirdi. Sempozyumlarda üç kişi aşıldığında zaman baskısı olur ve soru cevaba yer kalmaz. İbrahim hocamıza teşekkür sunmak istiyorum. Çünkü sempozyum konusu gündeme geldiğinde bir araştırma ile zenginleştirip açılıştaki sunalım istedik ve hocamız bunu kabul etti ve bunu deneme şansımız oldu ve başarılı oldu. Sonraki oturumlarda bu araştırma sonuçlarına atıf yapıldı ve bu deneme daha sonra sürdürülebilir.

Gençlerle ilgili değerlendirmelerimizde bilgiye erişim piramidinin tersine döndüğünü fark ettik. Yani usta-çırak, öğretmen-öğrenciden ziyade bugün gençler biraz daha teknolojik imkânları üzerinden elden ediyor. Bilgiye ulaşım araçları değişti bu sebeple gençleri anlamak lazım. Yani gençlik dönemi sadece ergenlik protest sorun kaynağı olarak görmektense onu bir hal ve durum olarak anlamak zorundayız. Böyle yapmadığımız da hep sorun olarak görmekteyiz. Atalarımız bu döneme yiğit demiştir. Böyle dinamizm/hareketlilik dönemi olarak görmüştür. Ve buna yönelik çözümler üretmişlerdir. Yani gençliği bir sorun olarak değil bir imkân olarak görmüşlerdir. Bizim buna benzer bir bakış açısını yakalamamız gerekiyor. Değerli dostlar dün verdim bugün tekrar verileri vermek istiyorum. Türkiye'deki dindar ve muhafazakâr kesim gençlerin sadece %10 ulaşabiliyorlar. Oysa piyasa %95'ine ulaşıyor. Demek ki bilgimizde ve yöntemimizde bazı kusurlar var. Bunları az önce söylediğim bakış açısıyla – gençlik bir imkândır- ele alırsak başarı şansımız oldukça artacaktır. Ve ben bir öneriyle sözümü tamamlamak istiyorum. Sayın başkanı çok güzel bir iş çıkardınız ama bu iş burada kalırsa biraz eksiklik olur. Benim teklifim şu; Gençlik sempozyumunun bir değerlendirme çalıştay yapılsın ve burada üniversitemizin gençleri de her oturumlarla ilgili gönül-

* ARGETUS Araştırma Danışmanı.

lüğe dayalı 20, 30, 40'lı gruplar oluşturulsun ve oturumlar değerlendirilsin. Buradan çıkan sonuçlar, projeler, modeller hem üniversitenin havuzuna birikir hem de komşu şehirlerde örnek olabilir. Böylelikle hem üniversitemizin öğrencileri hem de çevre üniversitelerin öğrencileri biraz daha bu sempozyumdan kazanım elde etmesini sağlanması hem de sanatta entelektüel çabasında daha ileriye doğru vesile olacaktır. Altını çiziyorum, bu sempozyumun değerlendirme çalışmayı ile taçlandırmak lazım. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

Erol Hocamıza teşekkür ediyoruz. Mutlaka Bunlar dikkate almak gerekir. Çünkü istatistiklerle arası iyi olan birisinden bahsediyoruz, onun da sözleri ben eminim ki yönlendirici olacak.

Burada Tabii çok önemli birkaç konuya temas edildi içlerinden hepsi önemli Ama ben Halit hocamızın söylediği gibi bu konu üzerinde hepimizin düşünmesi gerektiğini şahsen ben de düşünüyorum. Bu da sivil toplum örgütleriyle ya da paydaşlarla Sadece sivil toplum örgütleri değil aslında belki diğer kurumlarla bir araya geldiğimiz zaman Ürettiğimiz Bilginin ne kadarı akademik olacak, Yani akademik anlamda Bunun değeri ne olacak? Acaba buradaki dengeyi nasıl koruyacağız? Gerçekten bu iş üzerine kafa yormamız lazım. Biz geçtiğimiz yıl 15 Temmuz ile ilgili uluslararası sempozyum yapmıştık ve Türkiye'den burada olanlar da vardı Bazı hocalarımız Türkiye'de bütün sivil toplum kuruluşlarının birer temsilcileri istemiştik ve onlar da aktif bir şekilde o sempozyumda rol alanları da bu isteğimizi kabul edip bir araya gelmiştik. Çok faydalı olduğunu ben şahsen o toplantıda gördüm. Çünkü daha sonra bunun etkilerini de gördük. Yani sadece oradaki akademisyenler orda konuşmakla kalmadı ondan sonra o insanlarla konuşmaya başladılar. Belki hiç sivil toplumla alakası olmayan insanların ilk defa sivil toplum başındaki insanlarla bir araya geldiler. Bazı önyargılar vardı mesela onlar yıkıldı, bazı sivil toplum kuruluşları ile ilgili yine Medreseler sempozyumu da yapmıştık zannediyorum Bingöl'de de yapmıştık. sempozyum aynı dönemlerde hatırlıyorum üniversitelerdeki bu tür yerleri bazı sivil toplum kuruluşları yeni bakış önyargılı bakış ya bakış gibi bir takım yanlış bakışları vardı onlar da üniversitelerde yapılan tartışmalarla bunların önüne geçilebileceğini görebiliriz.

Bence bu sempozyumun çok önemli kazanımlarından bir tanesi bu olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarından Gelen bu katkı da buraya katkı vermişlerdir bu konuda ben özellikle İbrahim Çapak hocamızı ve çalışma arkadaşlarımızı tebrik ediyorum. Tabii her toplantıda birçok teşekkür yapılır özellikle

mutfakta çalışan isimler var yani belki biz çoğunu tanımıyoruz ama geceleri uykusuz kalan insanlar açsısından tutun genç akademisyen arkadaşlarımıza kadar araştırma görevlileri var yoğun bir şekilde çalışan tecrübelerini yapan vs. biz onların hepsine ayrı ayrı teşekkür ediyoruz. Tüm bunların başında bir maya suyu gibi aslında üniversiteyi yöneten bir rektör var ve bu rektörün şahsında biz hepsine teşekkür ediyoruz. Ben müsaadeniz olursa son konuşmayı da Prof. Dr. İbrahim Çapak hocamıza bırakmak istiyorum.

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK*

Sempozyumun ortaya çıkış anı ile ilgili bir anıyı paylaşmak istiyorum. Bir ara Bingöl yöneticileri, kurul yöneticilerinin bulunduğu yine eski kalkınma bakanı Cevdet beyin başkanlığında il özel idarede bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantının bir sonraki gündemi gençlik olacaktı. Tabii daha sonra toplantı olmadı en azından olduysa da benim haberim yok. Gençlik problemleri sürekli dile geliyordu. Biz de ondan esinlenerek üniversitede arkadaşlarımızla birlikte değerlendirerek bu konu üzerinde durmuş ve bu arada gençlik konusu çıktı. Öyle anlaşılıyor ki isabetli olmuş. İnşallah tabii faydaya dönüşmesi esastır.

Geride bir zaman geçti ve bu zaman süreci içerisinde birçok arkadaşımız sağ olsun emek harcadı. Fakat bu emeklerin neticesi olmazsa bir anlamı yoktur. Asıl Emek harcayan buraya katılan hocalarımız ve dinleyenlerdir. Sadece örnek olarak söyleyeyim mesela Halit Bey kardeşimiz Antalya'daydı sıkıştırdı programını zoraki geldi. Dün gece geldi. Bu gün de sabah anca buraya gelebildi. Hüseyin Kader hocamız programı çok sıkıştırdı. Bizimle olabilmek için buraya bugün geldi ama geldi çünkü konu gençlikti ve önemliydi. Fethi Ahmet hocamın diyanette toplantısı vardı, bütün ilahiyatçı rektörlerimizi çağırılmışlardı. Dün gitti Akşam namazında gece geri geldi. Saffet Köse hocam Kâtip Çelebi Üniversitesi Rektörü Ankara'da olması gerekiyordu diyanetteki toplantısından dolayı, sağ olsun o burayı tercih etti. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Rektörü hakeza Ankara'da olacaktı ancak onu da davet ettim ve o da burayı tercih etti. Tüm bunlar onların da gençliğe ne kadar önem verdiklerinin göstergesidir. Onun için sempozyumu anlamlı kılan katılımcılar, katılımcılarımızın sağ olsunlar gelmeleri ve siz dinleyicilerin ilgi göstermesidir.

Tabii Sempozyumun hakkını verdikten sonra biz sadece belli kurumlarımızla paylaştık. Sayın Bakanımıza söylediğimizde iyi olur, desteği veririz demişti. Sayın valimize söylediğimizde elimizden ne geliyorsa ne yapabiliriz dedi. Belediye başkanımıza Söylediğimizde elbette elimizden ne geliyorsa buradayız dedi. Ticaret Sanayi Odası Başkanımız hakeza Esnaf Odaları baş-

* Bingöl Üniversitesi Rektörü.

kanımız hakeza işte Ensar vakfımız hakeza hepsi destek oldular. ARGETUS'la ilgili de ben nerden çıktığıyla ilgili tabi Erol hocam biraz söyledi ama biz Erol hoca ve Necdet Subaşı ile birlikte külliyyede karşılaştık. Orada da ben kendim bunları aktardım ve böyle bir çalışmamız var dedim. Sağ olsun dedi bir araştırmayla bunu destekleyelim dedi. Araştırmanın aslında maddi külfeti vardı ama maddi külfetini kendileri karşılamış oldular yani bize destek olmuş oldular herhangi bir maddi anlamda bir şey olmadan gönüllü olarak Bingöl sahasında bizim üniversitedeki Bazı hocalarımızın burada yaptıkları anketler ile birlikte anketler düzenlediler. Çok güzel bir çalışma oldu İnşallah bu çalışmayı ayrıca yayınlayacağız. Bu yayınlarımız çok da kıymetli oluyor. Dolayısıyla biz Bingöl de her gittiğimiz yerde bir destek gördük, birçok devlet kurumu bu işin içerisinde ama onun dışında da bütün kurumlarımız gönüllü olarak hatta bütün Bingöllü hemşerilerim sağ olsunlar gönüllü olarak buradaydılar. Hiç kimse geri durmadı.

Kime gittiyssek ve gitseydik onlar da aynı katkıyı sağlayacaklardı ve bundan dolayı kendilerine teşekkür ediyor inşallah bundan sonraki çalışmalarımızda da birlikte yüreklere sürekli sevgi götüreceğiz. Çünkü üniversite hepimizin gençlik hepimizin gelecek hepimizin. Gençler bizim geleceğimizdir. O yüzden herkese çok teşekkür ediyorum. STK'larımız anlamlı kendilerine teşekkür ediyorum. Dediğim gibi Halit Bey de Hüseyin kardeşimiz de, alt devrem olduğu için kardeşim diyorum ama gerçekten rektörümüzün de söylediği gibi her birisinin hem de Ensar Vakfının güzel şeyler yapıyorlar destek oldular. Milli eğitim ayağımız eksik olmasın Nazif Bey aramızda olacaklardı fakat kendisi yurtdışındaydı, onun yerine bir başka arkadaşımızı gönderdiler. Aslında diyanet işleri başkanımıza ulaşmıştık ama bugün de devam eden bir toplantıları vardı kendileri gelemediler ama gençlikle ilgilenen oradaki daire başkanlarını gönderdiler. Dolayısıyla mümkün olduğu kadar gençlikle ilgilenen bütün birimleri davet ettik ve katılım sağladılar. Kendilerine çok teşekkür ediyorum

Hem yurtiçinden hem yurtdışından epey katılım vardı hepsini dinlemeye çalıştık Her birisi bizim için kıymetlidir. Her şey için teşekkürler. Düzenleme Kurulu tabii burada, biliyorsunuz belli kişilerle olabilecek bir şey değil Düzenleme Kurulu Başkanı Şahabettin hocam ve onun ekibi, rektörlük ekibi ve yardımcılarımız, genel sekreterlik yardımcıları, daire başkanlarımız, diğer birimler her biri destek oldular, kendilerine de teşekkür ediyorum. O da olmazsa yine bir şekilde eksik olurdu. Basın burada sürekli oldu, basına teşekkür etmemiz lazım. Ayrıca güvenlik başta olmak üzere epey katkı sağlayan diğer personelimiz oldu yine kendilerine teşekkür ediyorum.

Gördüğümüz gibi açılıшта Kalkınma eski bakanımız Cevdet Bey vardı. Sempozyum için gelmişti. Daha doğrusu Cuma günü başka program için geldi.

Ama önceden de buraya geleceğini söylemişti, programını da o araya uzattı. Pazartesi günü hem açılısta bulundu hem de bir oturum yönetti diğer şahıslara da programda bulunun hocalarımıza da herkese teşekkür ediyorum. İlgisi ve alakasının İnşallah bundan sonraki programlarda da devam etmesini arzuluyorum. Öğretim üyelerimiz, Öğretim elemanlarımız, öğrencilerimiz iki gündür buradaydılar konuşmak kolay dinlemek zordur zor olanı yapıyorlar ben herkese teker teker teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.